

**UJEDINJENE
NACIJE**

Međunarodni sud za krivično
gonjenje lica odgovornih za teška
kršenja međunarodnog humanitarnog
prava počinjena na teritoriji bivše
Jugoslavije od 1991. godine

Predmet br.: IT-04-74-T

Datum: 29. maj 2013.

Original: FRANCUSKI

PRETRESNO VIJEĆE III

U sastavu: sudija Jean-Claude Antonetti, predsjedavajući
sudija Árpád Prandler
sudija Stefan Trechsel
sudija Antoine Kesia-Mbe Mindua, rezervni sudija
Sekretar: g. John Hocking
Datum: 29. maj 2013.

TUŽILAC

protiv

**Jadranka PRLIĆA
Brune STOJIĆA
Slobodana PRALJKA
Milivoja PETKOVIĆA
Valentina ĆORIĆA
Berislava PUŠIĆA**

JAVNO

**IZDVOJENO I DJELIMIČNO SUPROTNO MIŠLJENJE
SUDIJE JEAN-CLAUDEA ANTONETTIJA,
PREDSJEDAVAJUĆEG VIJEĆA
tom 6 od 6**

Tužilaštvo

g. Kenneth Scott
g. Douglas Stringer
g. Roeland Bos
g. Pieter Kruger
gđa Kimberly West

Optuženi

g. Michael Karnavas i gđa Suzana Tomanović za Jadranka Prlića
gđa Senka Nožica i g. Karim A. A. Khan za Brunu Stojića
gđa Nika Pinter i gđa Natacha Fauveau-Ivanović za Slobodana Praljka
gđa Vesna Alaburić i g. Guénaél Mettraux za Milivoja Petkovića
gđa Dijana Tomašegović-Tomić i g. Dražen Plavec za Valentina Ćorića
g. Fahrudin Ibrišimović i g. Roger Sahota za Berislava Pušića

Vijećanje sudija Pretresnog vijeća trajalo je više od godinu dana. To na prvi pogled može djelovati pretjerano s obzirom na dužinu trajanja vijećanja u drugim predmetima.

Ne treba, međutim, gubiti iz vida da se radilo o suđenju **šestorici optuženih**, što znači da zapravo treba da se uzme u obzir vrijeme potrebno za obradu **šest sudskih spisa**, što uvelike objašnjava dužinu trajanja vijećanja.

S druge strane, za razliku od drugih predmeta, na osnovu broja mjesta zločina (70), opština i logora (13), te uvrštenih dokaznih predmeta (9.872) u ovom predmetu, može se konstatovati da on nema ničeg zajedničkog sa drugim predmetima u kojima je već presuđeno.

Stoga je Pretresno vijeće moralo da odvoji dovoljno vremena da bi razmotrilo **sve** uvrštene dokaze, a posebno one na koje se strane pozivaju u svojim završnim podnescima.

Ova Presuda, obimna po broju stranica, rezultat je svih vijećanja sudija koje su proanalizirale, ocijenile i utvrdile svaku odrednicu Presude.

O većini obrađenih pitanja postignut je **globalni konsenzus**, s izuzetkom elemenata vezanih za inkriminirani udruženi zločinački poduhvat, međunarodni oružani sukob i nivo dokazivanja koji se zahtijeva za određena krivična djela (uglavnom u vezi sa žrtvama snajperista).

Smatrajući da po nekim pitanjima Presudu treba da se upotpuni, opredijelio sam se na kraju za ovo izdvojeno, djelimično suprotno mišljenje, koje će biti izloženo po određenom planu kako bi se čitaocu pomoglo u razumijevanju nekih složenih pitanja. Smatrao sam, naime, da sam u krajnjoj liniji dužan da **međunarodnoj pravdi** dam neki sadržajan doprinos time što ću, osvrćući se na određena sporna pitanja, produbiti određene aspekte **Presude**. Takođe sam morao da se pozabavim temama u vezi s kojima

se nisam slagao sa drugim sudijama, što objašnjava pominjanje "većine" u nekim paragrafima presude.

Iznošenje ličnog stava omogućava čitaocu da bolje razumije sve aspekte Presude, posebno u pogledu njenog obrazloženja i eventualnih razlika u pristupu između sudija.

Ovo mišljenje sadrži preko 500 stranica i meni je savršeno jasno da to nije uobičajeno, no kompleksnost ovog predmeta nije mi dopustila da mišljenje bude kraće.

Da bih čitaocu omogućio bolje razumijevanje ovog mog mišljenja, pisao sam prema planu koji omogućava da se stekne sintetička predstava o **ključnim elementima** predmeta i mom stavu o određenim konkretnim pitanjima.

Plan

- *Kontekst*
- *Suđenje*
 1. Prihvatanje dokumenata
 2. Trajanje suđenja
- *Pravna pitanja*
 1. Pravilo precedenta
 2. Udruženi zločinački poduhvat
 3. Međunarodni oružani sukob
 4. Zona odgovornosti
 5. Odgovornost nadređenog
 6. Pomaganje i podržavanje kao oblik odgovornosti i sudska praksa u predmetu *Momčilo Perišić*
 7. Pojam granice *de facto*
- *Krivična djela*
 1. "Opsada" Mostara
 2. Uništavanje Starog mosta u Mostaru
 3. Djela prisilnog premještanja i deportacije
 4. Smrt Sanele Hasić i Dženite Hasić u Domanovićima (opština Čapljina) 13. jula 1993.
- *Krivična odgovornost*
 1. Razumna sumnja
 2. Optuženi i udruženi zločinački poduhvat
 - a) Stav tužilaštva
 - b) Stav timova odbrane
 - c) Udruženi zločinački poduhvat u drugim predmetima koji su se odnosili na Hrvate
 - d) Stav Franje Tuđmana u odnosu na udruženi zločinački poduhvat
 - e) Stav Jadranka Prlića u odnosu na udruženi zločinački poduhvat
 - f) Velika Hrvatska i Banovina
 - g) Udruženi zločinački poduhvat na ispitu činjenica
 3. Izbor oblika odgovornosti
 4. Krivična odgovornost optuženih
 - a) Jadranko Prlić
 - b) Slobodan Praljak
 - c) Milivoj Petković
 - d) Bruno Stojić
 - e) Valentin Ćorić
 - f) Berislav Pušić

A) Kontekst

Učesnici iz Hrvatske u udruženom zločinačkom poduhvatu za koji tereti tužilaštvo bili su **Franjo Tuđman, Janko Bobetko i Gojko Šušak**. Oni su, nažalost, preminuli prije podizanja Optužnice, a što se tiče dokaza o njihovom učešću u zajedničkom planu raspoložemo uglavnom samo **predsjedničkim transkriptima**.

Stoga sam smatrao da je od ključne važnosti da se pozabavim tim transkriptima, tačnije, da obradim njih **64**. Analiza tih transkripata počinje na stranici 7 ovog mišljenja, a završava zaključcima na stranicama 57 i 58.

Na osnovu sastanaka koji su održani u **Zagrebu** pod predsjedavanjem Franje Tuđmana, ne samo da se mogu shvatiti eventualne izjave karakteristične za inkriminirani udruženi zločinački poduhvat, već se može steći i cjelovita predstava o **političkom kontekstu**.

U tom dijelu obuhvatiću i zapisnike Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine.

Da bi se bolje razumjela djela i ponašanje **svakog od optuženih**, nužno je da se rekonstruiše **politički kontekst** ovog predmeta.

Da bi se stekla što tačnija predstava o događajima koji su se odigrali, oslanjao sam se uglavnom na predsjedničke *transkripte*, hronološkim redom, i na zapisnike Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine.

Takođe, kako bih stekao što tačniju predstavu o situaciji, proučio sam i druge uvrštene dokumente, prije svega dokumente Ujedinjenih nacija (izvještaje generalnog sekretara i rezolucije).

Iako se dio događaja o kojima se ovdje govori pominje u presudi, budući da je riječ o **kontekstu**, činilo mi se neophodnim da iznesem svoje mišljenje, formirano na osnovu svih posebno relevantnih dokumenata o kojima možda nije bilo dovoljno riječi u Presudi.

Pretno vijeće je prihvatilo velik broj dokumenata zvanih **Predsjedničkim transkriptima**. Ti dokumenti su manje ili više kompletni zapisnici *verbatim* razgovora između **Franje Tuđmana**, ministara njegove vlade, stranih zvaničnika i hrvatskih zvaničnika iz Republike Bosne i Hercegovine.

Postavlja se pitanje kako je tužilaštvo uspjelo da dobije te transkripte. Odgovor je dat u predmetu *Kordić i Čerkez*, u kome su svjedoci objasnili kako su napravljeni ti snimci, a potom i njihovi transkripti.¹ Ono što je veoma iznenađujuće jeste saznanje da su svi razgovori sistematski snimani, što je prisutnima izgleda bilo poznato budući da su se u prostorijama nalazili vidljivi mikrofoni.² Oni su dakle znali da se njihovi razgovori snimaju.

Nažalost, mi ne posjedujemo te tonske snimke na jeziku kojim su govorili učesnici budući da su te kasete poslije ponovo korišćene, a potom bacane.³ To otvara određeni broj problema. Tonske snimke transkribovane su za potrebe suđenja **na engleski jezik**. Ko ih je preveo i da li prijevod odgovara formulacijama osoba koje su govorile? Isto tako, prilikom razgovora predsjednika **Franje Tuđmana** sa stranim zvaničnicima (npr. s **lordom Owenom**), ono što su i jedna i druga strana govorile prevedeno je usmeno.⁴ Da li je prevodilac, čije se prisustvo ne pominje, dobro preveo? Može se konstatovati i da u tekstu mjestimično ima praznina, kada osoba zadužena za transkribovanje snimaka nije razumjela šta je izgovoreno.

Što se tiče **dokazne vrijednosti** tih zapisa, može se dakle postaviti pitanje kolika se **težina** može pripisati takvoj vrsti zapisa. Da bi se riješila ta poteškoća, čini mi se neophodnim da se jedan zapis analizira u odnosu na sve ostale u cjelini kako bi se eventualno utvrdilo da li postoji neka ideja vodilja, nekakav automatizam u govoru i kako bi se otkrile greške. Upravo iz tog razloga sam proučio prevashodno **64 zapisa** da bih došao do **generalne strukture** koja bi mi omogućila da bolje razumijem šta je rečeno,

¹ Slobodan Praljak, T(f) str. 43720; Predmet *Kordić i Čerkez*, T(f) str. 27489, 27490.

² Peter Galbraith, T(f) str. 6461.

³ "Replika tužilaštva na odgovore odbrane na Zahtjev tužilaštva da se prihvate 'Predsjednički transkripti'" 3. decembar 2007., par. 19.

⁴ Peter Galbraith, T(f) str. 6461.

kao i šta je onaj koji je govorio pred ostalim sagovornicima stvarno htio da kaže, pod cijenu otkrivanja nelogičnih ili čak lažnih izjava. Međutim, moram da konstatujem da su gotovo svi dijelovi transkripata prihvatljivi s gledišta relevantnosti i da imaju određenu dokaznu vrijednost, uprkos prazninama koje nažalost uočavamo u pitanjima i odgovorima.

Da bih omogućio bolje razumijevanje, morao sam da rezimiram te razgovore **dokument po dokument**, a svoje zaključke iznosim u tekstu u kurzivu koji se uvodi znakom (►). Smatrao sam to neophodnim budući da se na taj način događaji opisani u Optužnici mogu sagledati u kontekstu tih razgovora i u cjelovitom "osvjetljenju".

A) Predsjednički transkripti

1. Na 7. sjednici Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske održanoj 8. juna 1991. godine, predsjednik **Tuđman** je izjavio da su, u smislu osamostaljenja Hrvatske, bilo da je riječ o potpunom osamostaljenju ili o državnom savezu, današnje granice Hrvatske, u obliku u kome su uspostavljene poslije Drugog svjetskog rata, apsurd s upravnog, saobraćajnog i aspekta zaštite tih granica.⁵ Rješenje bi, dakle, bilo u podjeli Bosne i Hercegovine. Ta podjela bi bila u interesu kako **Srbije** tako i **Hrvatske**. Muslimanska komponenta bi, pak, bila primorana da prihvati to rješenje.⁶

- Po riječima **Franje Tuđmana**, hrvatsko vodstvo **HDZ-a u BiH** podržavalo je stajalište Hrvata iz Hrvatske o razgraničenju Bosne i Hercegovine i određivanju granica Hrvatske.⁷ Ukoliko bi događaji krenuli nedemokratskim tokom, hrvatski političari iz Bosne i Hercegovine morali bi da budu spremni da donose "hrvatske odluke", kao što će srpski političari donositi "srpske odluke."⁸

⁵ P 00037 (Zapisnik sa 7. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske, 8. juni 1991.), str. 5.

⁶ Josip Manolić, T(F) str. 4293-4294; P 00037 (Zapisnik sa 7. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske, 8. juni 1991.), str. 38 i 39.

⁷ P 00037 (Zapisnik sa 7. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske, 8. juni 1991.), str. 8.

⁸ P 00037 (Zapisnik sa 7. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske, 8. juni 1991.), str. 8.

- *Nesumnjivo je jasno da se, 8. juna 1991., predsjednik Tuđman teorijski zalaže za podjelu Republike Bosne i Hercegovine. Ove njegove izjave idu u prilog stavu tužilaštva u vezi s Velikom Hrvatskom. Postavlja se pitanje da li će se ta želja konkretizovati i djelima. Takođe treba primijetiti da su te izjave davane prije nego što se međunarodna zajednica angažovala kroz konferencije, razgovore, rezolucije, itd.*

2. U okviru 36. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske održane 12. novembra 1991., Franjo Tuđman i Mate Boban uglavnom razgovaraju o različitim važnim pitanjima poput situacije u Vukovaru, u Dubrovniku, te o nacionalnom i političkom statusu hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini.⁹

- **Franjo Tuđman** saopštava da je dobio dokument koji je potpisalo 18 predstavnika Hrvata, u kojem se izvještava o tome da su se 15. oktobra 1991. sastali predstavnici Hrvata iz 18 opština Bosne i Hercegovine, među kojima su bili Gornji Vakuf, Prozor, Jablanica, Mostar, Ljubuški, Čapljina i Stolac.¹⁰
- **Franjo Tuđman** je izjavio da će Republika Hrvatska pomoći svojom podrškom i koordinacijom vojnog organizovanja u sedam opština koje se nalaze u blizini granica Banovine Hrvatske iz 1939., a u sastavu su Hrvatske zajednice Bosanske Posavine (Brčko, Orašje, Šamac, Odžak, Bosanski Brod, Derventa i Doboj).¹¹

⁹ P 00068, (Zapisnik sa 36. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske, sastanak Vrhovnog državnog vijeća, 12. novembar 1991.), str. 52.

¹⁰ P 00068, (Zapisnik sa 36. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske, sastanak Vrhovnog državnog vijeća, 12. novembar 1991.), str. 52.

¹¹ P 00068, (Zapisnik sa 36. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske, sastanak Vrhovnog državnog vijeća, 12. novembar 1991.), str. 54, 55, 57 i 59.

- Pored toga, on je najavio da će sprovesti mobilizaciju dobrovoljaca u Bosni i Hercegovini kako bi hrvatske opštine organizovale svoju lokalnu odbranu od dobro naoružanih Srba, ali i od "sigurno podosta" naoružanih Muslimana.¹²
- **Franjo Tuđman** je izjavio da Republika Hrvatska treba da tim opštinama izda direktive da i one osnuju hrvatske zajednice opština (Bosanske Posavine, Travnika), budući da na tom području već postoje srpske zajednice.¹³
- *Jasno se vidi da je u novembru 1991. više opština samoinicijativno odlučilo da se ujedine, ali će svega sedam njih, koje su u blizini Hrvatske, dobiti pomoć Republike Hrvatske. Inicijativa dakle nije potekla iz Zagreba već su je pokrenuli Hrvati Republike Bosne i Hercegovine zabrinuti zbog akcija Srba. Osim toga, treba primijetiti da bi Tuđman, da je imao namjeru da anektira ta područja, morao da kaže da će direktno intervenisati putem hrvatske vojske, no on govori samo o podršci ili koordinaciji vojnog organizovanja u sedam opština u blizini hrvatske granice.*

Paradoksalno je, dakle, konstatovati da su Muslimani iz tih opština željeli da budu u sastavu Hrvatske, što ukazuje na kompleksnost problema.

3. Na 39. sjednici Vrhovnog državnog vijeća održanoj 18. novembra 1991. (kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, zamjenici ministara koji su učestvovali u radu Vijeća, državni tužilac, javni pravobranilac i šefovi informacija),¹⁴ **Franjo Tuđman** je izjavio da se ne radi o **odluci kojom se uspostavlja Zajednica Herceg-Bosne** već o **deklaraciji** koja predstavlja dokaz da Hrvati Bosne i

¹² P 00068, (Zapisnik sa 36. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske, sastanak Vrhovnog državnog vijeća, 12. novembar 1991.), str. 59.

¹³ P 00068, (Zapisnik sa 36. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske, sastanak Vrhovnog državnog vijeća, 12. novembar 1991.), str. 57 i 58.

¹⁴ P 00080 (Zapisnik sa 39. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske, 18. novembar 1991.), str. 1.

Hercegovine rade na tome da osnuju svoju zajednicu, no bez odvajanja od Bosne i Hercegovine.¹⁵

➤ *Ovaj dokument ne ide u prilog teoriji o Velikoj Hrvatskoj jer, po riječima Franje Tuđmana, Hrvati iz Bosne i Hercegovine ne žele odvajanje od Bosne i Hercegovine.*

4. Predmet sastanka održanog u Zagrebu 8. januara 1992. između **Franje Tuđmana i drugih zvaničnika**, kome su prisustvovali Josip Manolić, Gojko Šušak, kao i članovi Predsjedništva Bosne i Hercegovine Nikola Koljević i Franjo Boras, bio je razgovar o podjeli Bosne i Hercegovine između Srba i Hrvata.¹⁶

- Po riječima **Franje Tuđmana**, Evropa i ostatak svijeta bili su skloni tome da podrže podjelu Bosne i Hercegovine između Hrvatske i Srbije kako bi se izbjeglo stvaranje islamske države u Evropi.¹⁷

➤ *Taj sastanak omogućava da se bolje shvati pristup onih koji su smatrali da rješenje za Bosnu i Hercegovinu treba tražiti pravnim putem (referendum). Franjo Tuđman pak iznosi svoju tezu o stavu Evrope o podjeli Bosne i Hercegovine: to učvršćuje moj utisak da je Franjo Tuđman znao da će o podjeli odlučivati međunarodna zajednica i da to ne zavisi od njegove volje.*

5. Dana 3. marta 1992., u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, održan je sastanak između **Franje Tuđmana i Gojka Šuška**, kome su prisustvovali i **Janko Bobetko, Ivan Čermak, Ivan Milas**, kao i delegacija koju su, između ostalih,

¹⁵ P 00080 (Zapisnik sa 39. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske, 18. novembar 1991.), str. 46.

¹⁶ P 00108 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Zagreb, 8. januar 1992.), str. 1.

¹⁷ P 00108 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Zagreb, 8. januar 1992.), str. 48.

sačinjavali **Perković, Čalović, Munivrana, Adanić, Mijatović i dr. Miomir Žužul**.¹⁸

- **Franjo Tuđman** je izjavio da će izdati naređenje da se osnuju zapovjedništva.¹⁹ **Gojko Šušak** je izjavio da je poslao oružje²⁰ i da **pukovnik Mikulić** njemu i generalima **Bobetku i Rosi** dnevno šalje izvještaje o aktivnostima u svakoj opštini.²¹

➤ *Dakle, jasno je da je, u martu 1992. godine, na dalmatinskoj obali u Hrvatskoj, radi koordinacije osnovano zapovjedništvo i da je Hrvatska vojska obavještavana o dejstvovanju u svim opštinama.*

6. Dana 4. marta 1992., **Franjo Tuđman** je održao sastanak sa vojnim zapovjednicima vojske Republike Hrvatske i drugim zvaničnicima.

➤ *Vidi se da u martu 1992. godine 4. i 16. brigada HV-a djeluju u Hercegovini bez naređenja, zato što hercegovački Hrvati ne mogu da održe liniju odbrane Mostara u Popovu Polju. Cilj je odbrana od srpske vojske, ne razmišlja se o ofanzivi na bosanske Srbe budući da je ratište tada bilo u Dubrovniku, a niti o ofanzivi na Muslimane.*

7. Cilj sastanka održanog **10. marta 1992.** bio je u prvom redu razgovor o rukovodstvu HDZ-BiH.²² **Franjo Tuđman** je objasnio da postoje tri kandidata za predsjednika HDZ-BiH.²³ **Franjo Tuđman** je izjavio da je **Miljenko Brkić** najbolji kandidat za predsjednika HDZ-a, a da **Mate Boban** ostaje dopredsjednik, s ulogom koncentrisanom na organizovanje organa hrvatske

¹⁸ P 00130 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i Gojka Šuška, 3. mart 1992.), str. 1.

¹⁹ P 00130 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i Gojka Šuška, 3. mart 1992.), str. 74.

²⁰ P 00130 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i Gojka Šuška, 3. mart 1992.), str. 74.

²¹ P 00130 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i Gojka Šuška, 3. mart 1992.), str. 74.

²² P 00134 (Predsjednički transkript sa sastanka predsjedništva HDZ-a, 10. mart 1992.), str. 3.

²³ P 00134 (Predsjednički transkript sa sastanka predsjedništva HDZ-a, 10. mart 1992.), str. 99.

vlasti za hrvatsku jedinicu u Bosni i na ekonomska pitanja.²⁴ Međutim, **Franjo Tuđman** je rekao da će, u slučaju da **Miljenko Brkić** odbije, predsjednik biti **Mate Boban**.²⁵ Osim toga, **Franjo Tuđman** je izjavio da će **Markešić** biti razriješen dužnosti tajnika stranke i da će neko drugi biti imenovan na njegovo mjesto.²⁶

- **Mate Boban** je predložio da se u Splitu organizuje više javnih tribina HDZ-a s predstavnicima Herce-Bosne kako bi se ovi obratili Hrvatima.²⁷ **Franjo Tuđman** je prihvatio prijedloge **Mate Bobana** i zatražio od **Perice Jurića** i Drage Krpine da organizuju glavni odbor s Matom Bobanom, Kljujićem i Miljenkom Brkićem.²⁸
- **Franjo Tuđman** je izvijestio da ga je **Alija Izetbegović** pozvao na jedinstvo Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini i da mu je rekao da pusti Srbe da "se izdvoje u geto".²⁹ Po **Franji Tuđmanu**, to bi trebalo da dovede do stvaranja muslimansko-hrvatske Bosne i Hercegovine.³⁰
- **Franjo Tuđman** je izjavio da su **gospodin Vance**, kao i Evropska zajednica, ocijenili da je program koji je predložio HDZ-BiH prihvatljiv, što je veliki uspjeh.³¹
- *Na osnovu tog sastanka HDZ-a može se konstatovati da je Franjo Tuđman direktno učestvovao u odlučivanju bosanskih Hrvata o tome ko će biti predsjednik HDZ-BiH, pri čemu se Mate Boban pominje kao drugi mogući kandidat. Zanimljivo je primijetiti da se čini da je Alija Izetbegović bio sklon*

²⁴ P 00134 (Predsjednički transkript sa sastanka predsjedništva HDZ-a, 10. mart 1992.), str. 114.

²⁵ P 00134 (Predsjednički transkript sa sastanka predsjedništva HDZ-a, 10. mart 1992.), str. 114.

²⁶ P 00134 (Predsjednički transkript sa sastanka predsjedništva HDZ-a, 10. mart 1992.), str. 121.

²⁷ P 00134 (Predsjednički transkript sa sastanka predsjedništva HDZ-a, 10. mart 1992.), str. 119.

²⁸ P 00134 (Predsjednički transkript sa sastanka predsjedništva HDZ-a, 10. mart 1992.), str. 120.

²⁹ P 00134 (Predsjednički transkript sa sastanka predsjedništva HDZ-a, 10. mart 1992.), str. 115.

³⁰ P 00134 (Predsjednički transkript sa sastanka predsjedništva HDZ-a, 10. mart 1992.), str. 115.

³¹ P 00134 (Predsjednički transkript sa sastanka predsjedništva HDZ-a, 10. mart 1992.), str. 112 i 113.

razdvajanju u odnosu na Srbe, kako bi ono što ostane bila muslimansko-hrvatska Bosna i Hercegovina.

8. Dana 20. aprila 1992., u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, održan je sastanak **Franje Tuđmana** i međunarodnih zvaničnika.

- **Franjo Tuđman** je izjavio da ga Hrvati iz Bosne i Hercegovine mole da se ne odrekne teritorija koje su prije Drugog svjetskog rata pripadale Hrvatskoj, odnosno da se ne odrekne teritorija u Bosni i hrvatskog stanovništva Bosne i Hercegovine.³²
- Po njegovim riječima, novu **Republiku Bosnu i Hercegovinu** trebalo bi da čine **tri naroda**, među kojima Hrvati ne bi bili manjina i u kojoj bi imali prava kao **državotvoran narod**, na teritorijama na kojima su Hrvati većinsko stanovništvo.³³
- **Franjo Tuđman** je podsjetio da je Republika Hrvatska priznala nezavisnost i suverenost Bosne i Hercegovine.³⁴

➤ *Franjo Tuđman pred američkim ambasadorom Warrenom Zimmermanom nastupa s dvostrukim diskursom. S jedne strane, on podsjeća da bosanski Hrvati od njega traže da se ne odrekne teritorija sa hrvatskim stanovništvom u Bosni, dok istovremeno kaže da je Republika Hrvatska priznala nezavisnost BiH.*

9. Dana 21. jula 1992., u Zagrebu je održan sastanak **Franje Tuđmana i Alije Izetbegovića**.

³² P 00167 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Warrena Zimmermana i drugih, 20. april 1992.), str. 6 i 7.

³³ P 00167 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Warrena Zimmermana i drugih, 20. april 1992.), str. 6.

³⁴ P 00167 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Warrena Zimmermana i drugih, 20. april 1992.), str. 6.

- **Alija Izetbegović** je izjavio da HVO u srednjoj Bosni pokušava da preuzme vlast na područjima na kojima Hrvati čine svega 20 do 30%, a Muslimani 60 ili 70% stanovništva.³⁵ **Alija Izetbegović** je izjavio da je HVO naoružala i/ili da mu u tome pomaže **Republika Hrvatska** i da ima mitraljeze i minobacače,³⁶ da se saradnja između HVO-a i TO-a u nekim područjima pogoršala zbog namjere HVO-a da stvori svoju državu unutar Bosne i Hercegovine.³⁷
- **Alija Izetbegović** je izjavio da se protivi tome da vojna struktura postane zamjena za strukturu civilne vlasti i odbio da se HVO legalizuje kao takav.³⁸ Naime, **Alija Izetbegović** je izjavio da, ukoliko HVO bude prihvaćen kao vojna struktura, Bosna i Hercegovina neće kao trajno rješenje priznati niti prihvatiti HVO kao zamjenu za civilne vlasti.³⁹
- **Franjo Tuđman** je odgovorio da od delegacije Predsjedništva Bosne i Hercegovine očekuje da uspostavi "[v]ladu koja će odgovarati prilikama koje su nastale u ratu" i onome što traži Evropska zajednica.⁴⁰
- **Franjo Tuđman** je izjavio da je **Zapadna Hercegovina** "etnički najčišći kraj", sa stanovništvom od **98% ili 99%** Hrvata.⁴¹

³⁵ P 00336 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića i nekih od njihovih ministara i saradnika, 21. juli 1992.), str. 50.

³⁶ P 00336 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića i nekih od njihovih ministara i saradnika, 21. juli 1992.), str. 50.

³⁷ P 00336 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića i nekih od njihovih ministara i saradnika, 21. juli 1992.), str. 36 i 37.

³⁸ P 00336 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića i nekih od njihovih ministara i saradnika, 21. juli 1992.), str. 133 i 140.

³⁹ P 00336 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića i nekih od njihovih ministara i saradnika, 21. juli 1992.), str. 134.

⁴⁰ P 00336 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića i nekih od njihovih ministara i saradnika, 21. juli 1992.), str. 149.

⁴¹ P 00336 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića i nekih od njihovih ministara i saradnika, 21. juli 1992.), str. 61.

- **Franjo Tuđman** je uvjeravao **Aliju Izetbegovića** da će granice Bosne i Hercegovine i Hrvatske ostati onakve kakve priznaje međunarodna zajednica.⁴²
 - **Franjo Tuđman** je objasnio da je Republika Hrvatska, upravo u nastojanju da se poštuju te granice, pozvala hrvatski narod da izađe na izbore i na referendum.⁴³
 - **Franjo Tuđman** je **Aliju Izetbegovića** podsjetio na opredjeljenje Hrvatske da podržava jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu, no istovremeno je od njega zatražio da vodi računa o položaju Hrvata u Bosni i Hercegovini.⁴⁴ Naime, **Franjo Tuđman** je izjavio da se mora naći rješenje kako bi Hrvati bili jedna od konstitutivnih jedinica Bosne i imali pravo na dvojno državljanstvo.⁴⁵ U sedmoj tački Sporazuma postavlja se načelo da Republika Bosna i Hercegovina kroz svoje propise o državljanstvu treba da prizna pripadnike hrvatske etničke zajednice u Bosni i Hercegovini.⁴⁶
- *Sastanak Franje Tuđmana i A. Izetbegovića, održan 21. jula 1992., zanimljiv je zbog toga što se razgovaralo o svim problemima.*

Franjo Tuđman je ponovo insistirao na nediranjju granica. Zalagao se za to da hercegovački Hrvati moraju da imaju dvostruko državljanstvo.

Bitna stavka je tačka 5 sporazuma u kojoj stoji da je HVO sastavni dio jedinstvenih oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine.

⁴² P 00336 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića i nekih od njihovih ministara i saradnika, 21. juli 1992.), str. 42.

⁴³ P 00336 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića i nekih od njihovih ministara i saradnika, 21. juli 1992.), str. 43.

⁴⁴ P 00336 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića i nekih od njihovih ministara i saradnika, 21. juli 1992.), str. 45.

⁴⁵ P 00336 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića i nekih od njihovih ministara i saradnika, 21. juli 1992.), str. 49.

⁴⁶ P 00336 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića i nekih od njihovih ministara i saradnika, 21. juli 1992.), str. 129.

10. U Zagrebu je **1. avgusta 1992.** održan sastanak **Franje Tuđmana, Slobodana Praljka** i više drugih zvaničnika, među kojima su bili **Anton Tus, Vinko Vrbanc, Josip Lucić, I. Agotić, S. Letica i Jezerčić.**

- **Slobodan Praljak** je rekao da je **Ivanu Čermaku** dao preciznu etničku kartu na kojoj je jedna linija pokazivala mjesta gdje je većinsko stanovništvo hrvatsko, sa nešto muslimanskog.⁴⁷ **Slobodan Praljak** je izjavio da se **Ivan Čermak** sprema da napravi fortifikacije u skladu s tom linijom, koju je **Franjo Tuđman** nazvao "etničkom linijom".⁴⁸
 - Rekao je da je od **Ivana Čermaka** zatražio da nekoliko svojih ljudi pošalje u opštine da bi se sredili organizacioni problemi.⁴⁹
 - **Slobodan Praljak** je izložio probleme vezane za naoružavanje i neorganizovanost u Slavonskom Brodu i Bosni, s kojima se suočavaju naročito 139., 157. 103. i 108. brigada,⁵⁰ kao i probleme u Posavini, posebno vezano za neshvatanje šta Posavina znači za Republiku Hrvatsku.⁵¹ **Slobodan Praljak** je izjavio da je uništio stanicu policije u Slavonskom Brodu.⁵²
- *Na osnovu tog sastanka može se shvatiti uloga Slobodana Praljka i njegov stav o etničkoj podjeli Bosne i Hercegovine.*

11. U Zagrebu je **29. avgusta 1992.** održan sastanak **Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića, Mate Bobana, Josip Manolića i Gojka Šuška.**

⁴⁷ P 00353 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Slobodana Praljka, Antona Tusa i drugih, 1. avgust 1992.), str. 30 i 31.

⁴⁸ P 00353 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Slobodana Praljka, Antona Tusa i drugih, 1. avgust 1992.), str. 30 i 31.

⁴⁹ P 00353 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Slobodana Praljka, Antona Tusa i drugih, 1. avgust 1992.), str. 29.

⁵⁰ P 00353 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Slobodana Praljka, Antona Tusa i drugih, 1. avgust 1992.), str. 24.

⁵¹ P 00353 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Slobodana Praljka, Antona Tusa i drugih, 1. avgust 1992.), str. 26.

⁵² P 00353 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Slobodana Praljka, Antona Tusa i drugih, 1. avgust 1992.), str. 27 i 28.

- **Franjo Tuđman** je izjavio da nema razloga da gradovi Nevesinje i Gacko budu u hrvatskom dijelu, ali da postoji problem hrvatske Bosanske Posavine.⁵³
- Izjavio je da je Hrvatska prihvatila **400.000 izbjeglica** iz Bosne i Hercegovine, uglavnom **Muslimana**, i da Hrvatska omogućava snabdijevanje **Bosne i Hercegovine**.⁵⁴
- *Na tom sastanku Franje Tuđmana, Alije Izetbegovića i Mate Bobana govorilo se o položaju 400.000 izbjeglica.*

12. Dana 11. septembra 1992., u Zagrebu je održan sastanak kome su prisustvovali **Franjo Tuđman, Slobodan Praljak i Gojko Šušak.**

- **Franjo Tuđman** je izjavio da će Hrvatska ustrajati u tome da područja koja su bila dio **Banovine Hrvatske** demografski i geopolitički pripadaju Hrvatskoj.⁵⁵
- *Taj sastanak je omogućio da se govori o Banovini, koja je, po Franji Tuđmanu, demografski i geografski dio Hrvatske.*

13. Na sastanku sa Hrvatima iz Republike Bosne i Hercegovine održanom 17. septembra 1992., Franjo Tuđman je izjavio da je Hrvatska branila Hercegovinu sa HVO-om zato da bi se tamo uspostavila hrvatska vlast i iskazao je namjeru da tu vlast i održi.⁵⁶ **Franjo Tuđman** je pozvao da se radi na jedinstvu vojne organizacije i političke vlasti.⁵⁷

⁵³ P 00414 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i Alije Izetbegovića, 29. avgust 1992.), str. 41.

⁵⁴ P 00414 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i Alije Izetbegovića, 29. avgust 1992.), str. 19.

⁵⁵ P 00466 (Zapisnik sa sastanka HVO-a kojem su prisustvovali Franjo Tuđman, Slobodan Praljak, Gojko Šušak i drugi, 11. septembar 1992.), str. 54.

⁵⁶ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 69.

⁵⁷ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 69.

- **Jadranko Prlić** je pomenuo pomoć Hrvatske u odbrani hrvatske teritorije u Bosni i Hercegovini.⁵⁸
- **Franjo Tuđman je podsjetio na stav Hrvatske, koja se zalaže za to da se Bosna i Hercegovina organizuje u tri konstitutivne jedinice.**⁵⁹
- **Jadranko Prlić** je izjavio da vojnici HVO-a i organi vlasti imaju za cilj formiranje i uređenje Bosne i Hercegovine u skladu sa načelima Evropske zajednice, odnosno konstituisanje Bosne i Hercegovine sa tri nacionalne jedinice.⁶⁰
- **Franjo Tuđman** je izjavio da će se, ako Bosna ne bude vodila računa o interesima Hrvata, Hrvatska opredijeliti za secesiju, pri čemu će jedan dio pripasti Srbiji, drugi Hrvatskoj, a ostaće muslimanska državica koja neće moći da pretenduje na stvaranje neke veće islamske države u Evropi.⁶¹ **Franjo Tuđman** je izjavio da će, kako bi se osigurala područja koja su od bitnog značaja za Hrvatsku, muslimanski dio između srpskog dijela **Cazinske i Bihaćke krajine nužno biti vezan za Hrvatsku.**⁶²
- **Franjo Tuđman** je izjavio da je problem Bosne i Hercegovine od istorijskog i geopolitičkog značaja za Hrvatsku.⁶³ U preambuli Ustava Hrvatske rečeno je da održanje hrvatske državnosti podrazumijeva i **Banovinu Hrvatsku.**⁶⁴ Objasnio je da je **priznanje nezavisnosti Hrvatske od strane evropske i međunarodne**

⁵⁸ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 29.

⁵⁹ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 80.

⁶⁰ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 28.

⁶¹ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 80 i 81.

⁶² P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 75.

⁶³ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 65.

⁶⁴ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 67.

zajednice bilo osnov za nastavljjanje hrvatske politike u Bosni i Hercegovini.⁶⁵

Franjo Tuđman je izjavio da je od ključne važnosti da se ustroji vojska i da se odbrane Hercegovina i Bosanska Posavina.⁶⁶

- Pored toga, **Franjo Tuđman** se izjasnio u prilog potpisivanja sporazuma između Hrvatske i Bosne i Hercegovine kako bi Hrvatska dobila legalitet za angažman u Bosni i Hercegovini.⁶⁷
- Rekao je da Muslimani iz Bosne i Hercegovine mogu da se naoružavaju samo preko Hrvatske i izjavio da Hrvatska namjerava da poštuje rezolucije Savjeta bezbjednosti.⁶⁸
- Pozvao je na izbjegavanje svađe s Muslimanima, ali je takođe rekao da se ne treba podvesti pod politiku **Alije Izetbegovića** ili bilo koju drugu muslimansku politiku.⁶⁹
- Izjavio je da bi Hrvati mogli da izgube Bosnu i Hercegovinu ako zaborave da postoji težnja Muslimana da se stvori islamska država u Bosni i Hercegovini.⁷⁰
- Izjavio je da je Izetbegović tokom pregovora odbio da potpiše vojni sporazum, koji bi Hrvatima omogućio da se direktno angažuju u **Bosanskoj Posavini.**⁷¹
- Izjavio je da je za pregovore i prijateljstvo s Muslimanima.⁷²

⁶⁵ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 65 i 66.

⁶⁶ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 67.

⁶⁷ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 78.

⁶⁸ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 76.

⁶⁹ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 69.

⁷⁰ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 70.

⁷¹ P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 71.

- *Na osnovu tog sastanka s predstavnicima HDZ-a vidi se da je na kraju upozoreno na stav međunarodne zajednice i da se govorilo o postojanju tri konstitutivne jedinice u BiH. Treba da se napomene da je Izetbegovićovo odbijanje Tuđmana onemogućilo da direktno interveniše u Posavini.*

14. Na sastanku održanom u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu **26. septembra 1992.** godine, kome su prisustvovali **Franjo Tuđman, Stjepan Mesić, Slobodan Praljak, Gojko Šušak, Hrvoje Šarinić i J. Lucić, Franjo Tuđman** je izjavio da bi zaključivanje sporazuma o ustrojstvu Bosne i Hercegovine bilo mudro rješenje za okončanje tog rata.⁷³

- **Franjo Tuđman** je izjavio da teška politička i vojna situacija Hrvata čini nužnim da se potpiše sporazum kojim bi se opravdalo angažovanje Hrvatske.⁷⁴
- **Franjo Tuđman** je izrazio svoju zabrinutost zbog težnji Muslimana da preuzmu kontrolu nad područjima Bosne i Hercegovine koja je oslobodio i na kojima vlast ima HVO.⁷⁵
- **Slobodan Praljak** je govorio o razgovorima vođenim u vladi o tome da se izbjeglicama iz Bosne i Hercegovine dopusti da uđu u Hrvatsku budući da se već nalaze na teritoriji gdje žive Hrvati.⁷⁶ Prema riječima **Slobodana Praljka**, te izbjeglice treba potom da se u Hrvatskoj pošalju na granicu, a dalje "kako god

⁷² P 00498 (Zapisnik sa sastanka rukovodstva Hrvatske s predstavnicima HDZ-a i bosanskih Hrvata, kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, 17. septembar 1992.), str. 73.

⁷³ P 00524 (Zapisnik sa 2. sjednice Vlade HVO-a, kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stjepan Mesić, Slobodan Praljak, Gojko Šušak i drugi, 26. septembar 1992.), str. 6 i 7.

⁷⁴ P 00524 (Zapisnik sa 2. sjednice Vlade HVO-a, kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stjepan Mesić, Slobodan Praljak, Gojko Šušak i drugi, 26. septembar 1992.), str. 10.

⁷⁵ P 00524 (Zapisnik sa 2. sjednice Vlade HVO-a, kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stjepan Mesić, Slobodan Praljak, Gojko Šušak i drugi, 26. septembar 1992.), str. 6.

⁷⁶ P 00524 (Zapisnik sa 2. sjednice Vlade HVO-a, kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stjepan Mesić, Slobodan Praljak, Gojko Šušak i drugi, 26. septembar 1992.), str. 17.

- znaju".⁷⁷ Slobodan Praljak je međutim izjavio da će biti teško istjerati osobe koje su se nastanile na teritoriji Travnika, naglasivši nužnost njihovog istjerivanja da bi Hrvati na području Travnika ostvarili majoritet.⁷⁸
- **Franjo Tuđman** je izjavio da će Srbi dati hrvatska područja od 100 km uz rijeku Savu, koja su bila u sastavu autonomne **Banovine Hrvatske**.⁷⁹ Dodao je i da Srbi nude teritoriju koja se prostire do Bosanskog Broda, drugim riječima, dali bi im više ukoliko obje strane prestanu s borbama.⁸⁰
 - **Franjo Tuđman** je saopštio da je **Panić** u Ujedinjenim nacijama iznio da Hrvatska u Bosni i Hercegovini ima **30.000** regularnih i **10.000** neregularnih vojnika i insistirao je na neophodnosti vojne saradnje s Muslimanima da bi Hrvati mogli braniti svoje pozicije.⁸¹
 - **Franjo Tuđman** je izjavio da je HVO-u rekao da se brani, ali i da pregovara s obje strane.⁸²
- *Jasno je da se Franjo Tuđman u septembru 1992. zalaže za pregovore s Muslimanima i da se vode razgovori sa Srbima.*

15. Dana 27. novembra 1992., u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, održana je **5. sjednica Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost (VONS)**, a prisustvovali su joj **Franjo Tuđman, Janko Bobetko i Hrvoje Šarinić.**

⁷⁷ P 00524 (Zapisnik sa 2. sjednice Vlade HVO-a, kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stjepan Mesić, Slobodan Praljak, Gojko Šušak i drugi, 26. septembar 1992.), str. 17.

⁷⁸ P 00524 (Zapisnik sa 2. sjednice Vlade HVO-a, kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stjepan Mesić, Slobodan Praljak, Gojko Šušak i drugi, 26. septembar 1992.), str. 17 i 18.

⁷⁹ P 00524 (Zapisnik sa 2. sjednice Vlade HVO-a, kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stjepan Mesić, Slobodan Praljak, Gojko Šušak i drugi, 26. septembar 1992.), str. 10.

⁸⁰ P 00524 (Zapisnik sa 2. sjednice Vlade HVO-a, kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stjepan Mesić, Slobodan Praljak, Gojko Šušak i drugi, 26. septembar 1992.), str. 10.

⁸¹ P 00524 (Zapisnik sa 2. sjednice Vlade HVO-a, kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stjepan Mesić, Slobodan Praljak, Gojko Šušak i drugi, 26. septembar 1992.), str. 10.

⁸² P 00524 (Zapisnik sa 2. sjednice Vlade HVO-a, kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stjepan Mesić, Slobodan Praljak, Gojko Šušak i drugi, 26. septembar 1992.), str. 10.

- **Franjo Tuđman** je objasnio da Hrvati moraju raditi na tome da Bosna i Hercegovina bude organizovana kao "zajednica tri konstitutivna naroda gdje hrvatski narod ima osiguran svoj položaj",⁸³ ali ako međunarodna zajednica dopusti da Srbi izdvoje svoja područja, Muslimani moraju biti saveznici Hrvata, da bi se očuvali hrvatski interesi.⁸⁴

➤ *Ta izjava Franje Tuđmana pred Vijećem za obranu 27. novembra 1992. nedvosmisljena je: kaže se da BiH mora da bude uređena kao zajednica tri konstitutivna naroda i da bi, ako međunarodna zajednica dopusti Srbima da izdvoje svoja područja, Muslimani morali da budu saveznici Hrvata. Primjetno je da se ne pominju događaji u Prozoru...*

16. Dana **5. decembra 1992.**, u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, održan je sastanak kojim je predsjedavao **Franjo Tuđman**, a prisustvovali su mu **Janko Bobetko**, **Gojko Šušak** i drugi zvaničnici.

- **Franjo Tuđman** je izjavio da je Hrvatska osigurala hrvatsku teritoriju u zapadnoj Bosni i Hercegovini, što je od strateške važnosti za Hrvatsku.⁸⁵ Pored toga, po riječima **Franje Tuđmana**, hrvatski narod u Bosni i Hercegovini uživa punu samostalnost na području HZ HB, kao i međunarodno priznanje, a ima pravo i na onaj dio Bosanske Posavine koji je nastanjen pretežno Hrvatima.⁸⁶

⁸³ P 00822 (Zapisnik sa 5. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Janko Bobetko i Hrvoje Šarinić, 27. novembar 1992.), str. 52.

⁸⁴ P 00822 (Zapisnik sa 5. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Janko Bobetko i Hrvoje Šarinić, 27. novembar 1992.), str. 52.

⁸⁵ P 00866 (Zapisnik sa sastanka kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, kojem su prisustvovali Janko Bobetko, Gojko Šušak, nedavno imenovani zvaničnici Ministarstva unutarnjih poslova i nedavno imenovani zapovjednici zona i gardijskih brigada, 5. decembar 1992.), str. 8 i 10.

⁸⁶ P 00866 (Zapisnik sa sastanka kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, kojem su prisustvovali Janko Bobetko, Gojko Šušak, nedavno imenovani zvaničnici Ministarstva unutarnjih poslova i nedavno imenovani zapovjednici zona i gardijskih brigada, 5. decembar 1992.), str. 9.

- **Franjo Tuđman** je istakao da se priznanje prava Hrvata u Bosanskoj Posavini može postići putem razgraničenja.⁸⁷ Dodao je da je u istorijskom i strateškom interesu Hrvatske da Srbima ili bilo kome drugom ne prepusti područje Cazinsko-bihačke krajine, zbog geopolitičkog i strateškog položaja Hrvatske.⁸⁸
- **Franjo Tuđman** je izjavio da se sada može razgovarati o unutrašnjem uređenju Bosne i Hercegovine u federalnu zajednicu tri naroda.⁸⁹
- *U decembru 1992., Franjo Tuđman govori o važnosti Bosanske Posavine za sigurnost Republike Hrvatske, pri čemu je ipak ne svojata nego ponovo govori o ustrojstvu Bosne i Hercegovine koja bi se sastojala od tri naroda.*

17. Dana **15. januara 1993.**, u Zagrebu je održan sastanak kojem prisustvuju **Tuđman, Cyrus Vance, lord Owen, Ahtisaari, Alija Izetbegović i Mate Boban.**

- **Mate Boban** izjavljuje da podržava **Vance-Owenov plan**.⁹⁰
- **Ahtisaari** je primijetio da je jedna od pozitivnih stvari u tom procesu saradnja hrvatske i muslimanske delegacije.⁹¹
- **Mate Boban** je izjavio da u Mostaru muslimanska strana ima udio od 50% u privremenoj izvršnoj vlasti⁹² (Izetbegović nasuprot tome tvrdi da u Mostaru nema

⁸⁷ P 00866 (Zapisnik sa sastanka kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, kojem su prisustvovali Janko Bobetko, Gojko Šušak, nedavno imenovani zvaničnici Ministarstva unutarnjih poslova i nedavno imenovani zapovjednici zona i gardijskih brigada, 5. decembar 1992.), str. 10.

⁸⁸ P 00866 (Zapisnik sa sastanka kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, kojem su prisustvovali Janko Bobetko, Gojko Šušak, nedavno imenovani zvaničnici Ministarstva unutarnjih poslova i nedavno imenovani zapovjednici zona i gardijskih brigada, 5. decembar 1992.), str. 11.

⁸⁹ P 00866 (Zapisnik sa sastanka kojim je predsjedavao Franjo Tuđman, kojem su prisustvovali Janko Bobetko, Gojko Šušak, nedavno imenovani zvaničnici Ministarstva unutarnjih poslova i nedavno imenovani zapovjednici zona i gardijskih brigada, 5. decembar 1992.), str. 9.

⁹⁰ P 01158 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Cyrusa Vancea, lorda Owena, Ahtisaarija, Alije Izetbegovića i Mate Bobana, 15. januar 1993.), str. 37.

⁹¹ P 01158 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Cyrusa Vancea, lorda Owena, Ahtisaarija, Alije Izetbegovića i Mate Bobana, 15. januar 1993.), str. 17.

- nijednog muslimanskog predstavnika)⁹³ i da u nekim opštinama slobodne zone, posebno u Konjicu, Vakufu i Jablanici, Muslimani u privremenoj izvršnoj vlasti sudjeluju sa 100%.⁹⁴
- **Mate Boban** je takođe izjavio da Hrvati od prvog dana predlažu Muslimanima da se osnuje zajedničko zapovjedništvo za obje vojske.⁹⁵
 - **Franjo Tuđman** je izjavio da je nekim Hrvatima koji su zajednicu Herceg-Bosnu htjeli da proglase konstitutivnim dijelom Hrvatske preporučio da organizuju referendum i da sarađuju s Muslimanima.⁹⁶
- *Taj sastanak na visokom nivou između glavnih aktera pokazuje da se Mate Boban slaže sa Vance-Owenovim planom i da Franjo Tuđman ispoljava rezerve u vezi sa stavom nekih Hrvata koji Herceg-Bosnu žele da proglase konstitutivnim dijelom Hrvatske te kaže da treba organizovati referendum i sarađivati s Muslimanima.*

18. Dana 20. januara 1993., održan je u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu sastanak kojem su prisustvovali **Franjo Tuđman, Cyrus Vance, lord David Owen i predstavnici bosanskih Hrvata.**

- **Franjo Tuđman** se izjasnio za saradnju s Muslimanima kako bi se odvratila srpska agresija.⁹⁷

⁹² P 01158 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Cyrusa Vancea, lorda Owena, Ahtisaarija, Alije Izetbegovića i Mate Bobana, 15. januar 1993.), str. 37 i str. 38.

⁹³ P 01158 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Cyrusa Vancea, lorda Owena, Ahtisaarija, Alije Izetbegovića i Mate Bobana, 15. januar 1993.), str. 35.

⁹⁴ P 01158 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Cyrusa Vancea, lorda Owena, Ahtisaarija, Alije Izetbegovića i Mate Bobana, 15. januar 1993.), str. 38.

⁹⁵ P 01158 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Cyrusa Vancea, lorda Owena, Ahtisaarija, Alije Izetbegovića i Mate Bobana, 15. januar 1993.), str. 39.

⁹⁶ P 01158 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Cyrusa Vancea, lorda Owena, Ahtisaarija, Alije Izetbegovića i Mate Bobana, 15. januar 1993.), str. 45.

⁹⁷ P 01240 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Cyrusa Vancea, lorda Davida Owena i hrvatskih predstavnika iz BiH, 20. januar 1993.), str. 1.

- *Ponovo se, i to u prisustvu lorda Owena i Cyrusa Vancea, govori o saradnji s Muslimanima.*

19. Na 8. sjednici Predsjedničkog vijeća održanoj u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, kojoj su prisustvovali **Franjo Tuđman, Antun Vrdoljak, Ivan Milas, Gojko Šušak, Vladimir Šeks, Jure Radić** i drugi, **Ivan Milas** je izjavio da zvanična propaganda treba **da naglašava njihovu odanost međunarodnom poretku.**⁹⁸

- *Nema nikakve sumnje da se afirmiše poštovanje međunarodnog poretka od strane Hrvatske.*

Takođe se ponovno konstatuje nužnost saradnje između Hrvata i Muslimana.

20. Na 2. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost (VONS), **Franjo Tuđman** je pročitao dopis koji mu je uputio **Jadranko Prlić**, a u kojem ovaj kaže da će HVO, ako se situacija pogorša, zatražiti vojnu pomoć Hrvatske.⁹⁹

- **Na sjednici Vijeća za obranu, Franjo Tuđman čita dopis Jadranka Prlića u kome se govori o eventualnoj vojnoj pomoći.**

21. Na 4. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost (VONS), **Franjo Tuđman** je izjavio da Hrvati moraju ustrajati u svom stavu da Bosna i Hercegovina treba da ostane **samostalna**, ali samo kao zajednica tri konstitutivna naroda.¹⁰⁰

⁹⁸ P 01297 (Zapisnik sa 8. sjednice Predsjedničkog vijeća, kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Antun Vrdoljak, Ivan Milas, Gojko Šušak, Vladimir Šeks, Jure Radić i drugi, 25. januar 1993.), str. 31.

⁹⁹ P 01325 (Zapisnik sa 2. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Hrvoje Šarinić, Jure Radić, Vladimir Šeks, P. Jurković, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak i drugi, 27. januar 1993.), str. 5.

¹⁰⁰ P 01544 (Zapisnik sa 4. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS) kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Hrvoje Šarinić, Josip Manolić, Jure Radić, Žarko Domljan, Vladimir Šeks, Mladen Vedriš, Ivan Jarnjak, dr. Zdenko Škrabalo i drugi, 24. februar 1993.), str. 24.

- *Taj sastanak, održan 24. februara 1993., pokazuje jednoglasnost u pogledu podrške Vance-Owenovom planu, kao i želju da Republika Bosna i Hercegovina ostane samostalna.*

22. Na sastanku održanom 8. marta 1993. godine između **Tuđmana** i predstavnika opština srednje Bosne i HVO-a, među kojima su bili **Mate Boban** i **Mirko Lasić**, **Pero Skopljak**, predsjednik HDZ-a u Vitezu i potpredsjednik HVO-a u Vitezu,¹⁰¹ izjavio je da je održan sastanak predsjednika HVO-a i HDZ-a iz pet opština srednje Bosne (Travnik, Novi Travnik, Busovača, Zenica i Vitez) u cilju realnog informisanja o položaju hrvatskog naroda u srednjoj Bosni.¹⁰²

- **Mate Boban** je izjavio da je "Herceg Bosna tu i ona trajno ostaje"¹⁰³ i da je zadatak bosanskih Hrvata "**tamo Hrvatsku zadržati i stvoriti**".¹⁰⁴
- Uoči posjete turskog predsjednika, **Franjo Tuđman** je izjavio da zasad, s jedne strane, treba **izbjegavati izazivanje sukoba s Muslimanima i pokazati spremnost na saradnju, ali da, s druge strane, ne treba ni u čemu popuštati**.¹⁰⁵
- **Gojko Šušak** je izjavio da je "**Praljak [...] dolje stalni**" i da je napravio spisak imena pukovnika koje tamo treba poslati.¹⁰⁶

- *Taj sastanak Franje Tuđmana i predstavnika opština srednje Bosne, održan 8. marta 1993., obiluje informacijama. S jedne strane, vidi se da je Franjo*

¹⁰¹ P 01622 (Zapisnik sa sastanka Tuđmana i predstavnika opština srednje Bosne i HVO-a, među kojima su bili Mate Boban i Mirko Lasić, 8. mart 1993.), str. 9.

¹⁰² P 01622 (Zapisnik sa sastanka Tuđmana i predstavnika opština srednje Bosne i HVO-a, među kojima su bili i Mate Boban i Mirko Lasić, 8. mart 1993.), str. 9.

¹⁰³ P 01622 (Zapisnik sa sastanka Tuđmana i predstavnika opština srednje Bosne i HVO-a, među kojima su bili i Mate Boban i Mirko Lasić, 8. mart 1993.), str. 28.

¹⁰⁴ P 01622 (Zapisnik sa sastanka Tuđmana i predstavnika opština srednje Bosne i HVO-a, među kojima su bili i Mate Boban i Mirko Lasić, 8. mart 1993.), str. 29.

¹⁰⁵ P 01622 (Zapisnik sa sastanka Tuđmana i predstavnika opština srednje Bosne i HVO-a, među kojima su bili i Mate Boban i Mirko Lasić, 8. mart 1993.), str. 34, 35 i 36.

¹⁰⁶ P 01622 (Zapisnik sa sastanka Tuđmana i predstavnika opština srednje Bosne i HVO-a, među kojima su bili i Mate Boban i Mirko Lasić, 8. mart 1993.), str. 42.

Tuđman savjetovao umjerenost kako bi se izbjegli sukobi, kao i to da je Slobodan Praljak poslat u Bosnu i Hercegovinu na stalnoj osnovi.

23. Sastanak Franje Tuđmana, Mate Bobana i Alije Izetbegovića, održan u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu 27. marta 1993., **Franji Tuđmanu** je bio prilika za izjavu da je čuo kako **Praljak** kaže da vjeruje da Hrvati griješe prema Muslimanima u Herceg-Bosni. Istom prilikom je Tuđman potvrdio svoj pristanak da **Praljak** tamo ode.¹⁰⁷

- **Franjo Tuđman** je izjavio da, u slučaju da svijet podrži Srbe, Muslimani i Hrvati moraju saradivati.¹⁰⁸

➤ *Još jednom se ističe potreba saradnje. Može se takode primijetiti da Tuđman na neki način osuđuje maltretiranja Muslimana.*

24. Na sedmoj sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu bezbjednost (VONS), održanoj 15. aprila 1993., **Franjo Tuđman** je izjavio da je **Mati Bobanu** savjetovao da saraduje s Muslimanima i da **izbjegava sukobe "iz strateških razloga"**.¹⁰⁹

- **Franjo Tuđman** je izjavio da je francuskim, američkim i ruskim predstavnicima predložio da se Vance-Owenov plan svede na **"tri konstitutivne jedinice"**¹¹⁰ i

¹⁰⁷ P 01739 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, njegovih saradnika (među kojima su bili Gojko Šušak i Ivan Jarnjak), Mate Bobana i Alije Izetbegovića, 27. mart 1993.), str. 27.

¹⁰⁸ P 01739 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, njegovih saradnika (među kojima su bili Gojko Šušak i Ivan Jarnjak), Mate Bobana i Alije Izetbegovića, 27. mart 1993.), str. 30.

¹⁰⁹ P 01883 (Zapisnik sa 7. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Nikica Valentić, Stipe Mesić, Josip Manolić, Jure Radić, Hrvoje Šarinić, Mate Granić i drugi, 15. april 1993.), str. 18.

¹¹⁰ P 01883 (Zapisnik sa 7. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Nikica Valentić, Stipe Mesić, Josip Manolić, Jure Radić, Hrvoje Šarinić, Mate Granić i drugi, 15. april 1993.), str. 9 i 10.

izvijestio je o svojoj namjeri da s turskom vladom potpiše sporazum o prijateljstvu i saradnji.¹¹¹

- *Na tom sastanku Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost, održanom 15. aprila 1992., Franjo Tuđman ponovo izražava spremnost na saradnju s Muslimanima. Primjetno je da nema nikakvog konkretnijeg pominjanja događaja u Savićima i Doljanima.*

25. Na 8. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost (VONS), održanoj 27. aprila 1993., **Franjo Tuđman** je izjavio da je strateški interes i Zapada i Hrvatske da se s Muslimanima sarađuje, ali da treba voditi računa o tome da se zadrže teritorije u BiH za koje je Hrvatska zainteresovana.¹¹²

- **Franjo Tuđman** je izjavio da "svijet [...] neće dopustiti da izvršimo [...] etničko čišćenje, znači [...] nekakav kompromis je nužan".¹¹³
- **Franjo Tuđman** je poslije toga objasnio u čemu bi se ti kompromisi mogli sastojati: u prihvatanju **Ahtisarijevih, Cutilleirovih, Vanceovih i Owenovih** prijedloga, te u pristajanju na ustupke u istočnoj Slavoniji i Baranji.¹¹⁴ On dodaje da bi takav kompromis za Hrvate bio najmanje bolno rješenje.¹¹⁵

¹¹¹ P 01883 (Zapisnik sa 7. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Nikica Valentić, Stipe Mesić, Josip Manolić, Jure Radić, Hrvoje Šarinić, Mate Granić i drugi, 15. april 1993.), str. 3 prijevoda Prlićeve obrane.

¹¹² P 02122 (Zapisnik sa 8. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Hrvoje Šarinić, Stipe Mesić, Miroslav Tuđman, Josip Manolić, Nikica Valentić, Žarko Domljan i drugi, 27. april 1993.), str. 7 i 8.

¹¹³ P 02122 (Zapisnik sa 8. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Hrvoje Šarinić, Stipe Mesić, Miroslav Tuđman, Josip Manolić, Nikica Valentić, Žarko Domljan i drugi, 27. april 1993.), str. 16.

¹¹⁴ P 02122 (Zapisnik sa 8. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Hrvoje Šarinić, Stipe Mesić, Miroslav Tuđman, Josip Manolić, Nikica Valentić, Žarko Domljan i drugi, 27. april 1993.), str. 16.

¹¹⁵ P 02122 (Zapisnik sa 8. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Hrvoje Šarinić, Stipe Mesić, Miroslav Tuđman, Josip Manolić, Nikica Valentić, Žarko Domljan i drugi, 27. april 1993.), str. 16.

- *Jasno je da se Franjo Tuđman zalaže za međunarodno rješenje i da osuđuje etničko čišćenje.*

26. Na 9. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), održanoj 11. maja 1993. godine, **Franjo Tuđman** je izjavio: "[O]ni su tu naselili izbjeglice iz istočne Bosne i srednje Bosne, ne samo [u] Mostar, nego i u čisto hrvatska mjesta u Hercegovini, tako da su promijenili, mijenjaju znači nacionalni sastav tih mjesta."¹¹⁶

- Izjavio je da sukob u Bosni proističe iz "redovnog, ne normalnog stanja" između Muslimana i Hrvata i da se to pretvorilo u antihrvatski sukob zbog ustaških i nacističkih znakova u Vitezu, a navodno i u Mostaru.¹¹⁷
- **Franjo Tuđman** je izjavio da je svima, "sve do Clintona", rekao da će podržati održivost BiH kao konfederacije tri konstitutivna naroda.¹¹⁸ Dodao je da je to način da se osigura hrvatska teritorija u Bosni i Hercegovini.¹¹⁹
- **Franjo Tuđman** je izjavio da u Bosni i Hercegovini u provinciji br. 3 (drugim riječima, na području od Tuzle do Orašja), postoji saradnja između Hrvata i Muslimana, a da se sad planski ide za tim da se politički postigne da Hrvati pristanu da ta pokrajina ne bude hrvatska, nego hrvatsko-muslimanska.¹²⁰

¹¹⁶ P 02302 (Zapisnik sa 9. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stipe Mesić, Hrvoje Šarinić, Josip Manolić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak i drugi, 11. maj 1993.), str. 7.

¹¹⁷ P 02302 (Zapisnik sa 9. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stipe Mesić, Hrvoje Šarinić, Josip Manolić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak i drugi, 11. maj 1993.), str. 11.

¹¹⁸ P 02302 (Zapisnik sa 9. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stipe Mesić, Hrvoje Šarinić, Josip Manolić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak i drugi, 11. maj 1993.), str. 49.

¹¹⁹ P 02302 (Zapisnik sa 9. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stipe Mesić, Hrvoje Šarinić, Josip Manolić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak i drugi, 11. maj 1993.), str. 49.

¹²⁰ P 02302 (Zapisnik sa 9. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stipe Mesić, Hrvoje Šarinić, Josip Manolić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak i drugi, 11. maj 1993.), str. 7.

- *Ovaj sastanak Vijeća za obranu i nacionalnu bezbjednost održava se dva dana nakon događaja u Mostaru. Primjetno je da se taj događaj ne pominje.*

Franjo Tuđman se osvrće na promjenu nacionalnog sastava uslijed priliva izbjeglica iz srednje i istočne Bosne.

Ponovo se govori o saradnji između Hrvata i Muslimana, na primjer u provinciji br. 3.

Najviše iznenađuje izjava Josipa Manolića da je postojanje Bosne nemoguće i da je rješenje da se Muslimanima ostavi jedna mala Bosna...

27. Na 10. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost (VONS), održanoj 20. maja 1993., **Franjo Tuđman** je izjavio da misli da je sastanak u **Međugorju** bio pun uspjeh za Hrvate, prije svega zato što je na njemu preispitana (odnosno skinuta) odgovornost Hrvatske za zaoštavanje sukoba s Muslimanima.¹²¹

- On napominje da su muslimanski predstavnici **pristali na to preispitivanje** samo zato što je on prije sastanka privatno **Izetbegoviću u Splitu** rekao da je ponašanje Muslimana, odnosno ulaženje u sukob s Hrvatima i pokušaji da se osvoje teritorije pod upravom i kontrolom Hrvatske, ravno političkom samoubistvu.¹²² Dodao je da Hrvatska ne može da prihvati da izgubi područja koja su bila dio **Banovine**, bez obzira na to što se tamo nalazi velik broj uglavnom muslimanskih izbjeglica.¹²³

¹²¹ P 02466 (Zapisnik sa 10. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Hrvoje Šarinić, Miroslav Tuđman, Franjo Gregurić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Mate Granić, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak i drugi), 20. maj 1993., str. 10.

¹²² P 02466 (Zapisnik sa 10. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Hrvoje Šarinić, Miroslav Tuđman, Franjo Gregurić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Mate Granić, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak i drugi), 20. maj 1993., str. 10.

¹²³ P 02466 (Zapisnik sa 10. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Hrvoje Šarinić, Miroslav Tuđman, Franjo Gregurić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Mate Granić, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak i drugi), 20. maj 1993., str. 10.

- Hrvatska ne može da prihvati ni to da Muslimani promijene demografsku sliku Mostara i Travnika, jer bi u suprotnom bila ugrožena čitava južna Hrvatska i Dalmacija.¹²⁴
- **Franjo Tuđman** je bosanskim Hrvatima objasnio da će prihatanjem sprovođenja **Vance-Owenovog plana** hrvatski interesi biti zaštićeni¹²⁵ i izjavio da je predstavnike bosanskih Hrvata **upozorio** na to da politika zaoštavanja sukoba s Muslimanima ugrožava interese Hrvatske zbog prijetnji Evropske zajednice i SAD-a sankcijama.¹²⁶
- Izjavio je da će, ako se formira višenacionalna vlada kao koordinativno tijelo, predsjednik jedne takve vlade biti Hrvat i da to će to biti **Prlić**.¹²⁷
- ***Franjo Tuđman izjavljuje da je hrvatske predstavnike upozorio na to da politika zaoštavanja sukoba s Muslimanima ugrožava interese Hrvatske zbog prijetnji sankcijama.***

On pominje činjenicu da Hrvatska, bez obzira na prisustvo muslimanskih izbjeglica, ne može da prihvati da izgubi područja koja su bila u sastavu Banovine.

Po meni, te izjave označavaju kraj bilo kakve namjere da se izvrši aneksija ili sukob produbi, cilj je saradnja s Muslimanima.

¹²⁴ P 02466 (Zapisnik sa 10. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Hrvoje Šarinić, Miroslav Tuđman, Franjo Gregurić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Mate Granić, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak i drugi), 20. maj 1993., str. 10.

¹²⁵ P 02466 (Zapisnik sa 10. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Hrvoje Šarinić, Miroslav Tuđman, Franjo Gregurić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Mate Granić, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak i drugi), 20. maj 1993., str. 12.

¹²⁶ P 02466 (Zapisnik sa 10. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Hrvoje Šarinić, Miroslav Tuđman, Franjo Gregurić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Mate Granić, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak i drugi), 20. maj 1993., str. 11.

¹²⁷ P (Zapisnik sa 10. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Hrvoje Šarinić, Miroslav Tuđman, Franjo Gregurić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Mate Granić, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak i drugi), 20. maj 1993., str. 13.

28. Na sastanku održanom u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu 2. juna 1993., kojem su prisustvovali **Franjo Tuđman, lord David Owen i Thorvald Stoltenberg, Franjo Tuđman** je izjavio da odobrava kontrolu granica od strane UNPROFOR-a i dodao da je predložio **Boutrosu-Ghaliju** da snage za održavanje mira postavi na granice između Srbije i Bosne, između Bosne i Krajine, ali i na hrvatske granice, uključujući i granicu prema Herceg-Bosni, prema Bobanu.¹²⁸

- **Franjo Tuđman** je izjavio da se na području Mostara, u **srednoj Bosni**, ne nalazi ni jedna desetina iz hrvatske vojske¹²⁹ i da je spreman da utiče na Hrvate da prihvate da ostanu unutar konfederalno uređene Bosne i Hercegovine.¹³⁰

➤ *Sudeći po sastanku Franje Tuđmana, lorda Owena i Thorvalda Stoltenberga, 2. juna 1993. u Bosni nema hrvatske vojske i postoji spremnost da se bosanskim Hrvatima objasni da moraju da prihvate da ostanu unutar konfederalno uređene Bosne i Hercegovine.*

29. Dana 11. juna, u Zagrebu su se sastali **Franjo Tuđman i Alija Izetbegović**.

- **Alija Izetbegović** je **Matu Bobana** optužio da deklarativno podržava Vance-Owenov plan, ali da čini sve kako bi spriječio njegovu realizaciju.¹³¹
- **Alija Izetbegović** je izjavio da je ABiH zarobila 17 vojnika HV-a u zoni Mostara i Travnika, na šta je **Franjo Tuđman** odgovorio da to nisu vojnici u sastavu neke hrvatske jedinice, nego dobrovoljci.¹³²

¹²⁸ P 02613 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, lorda Davida Owena i Thorvalda Stoltenberga, 2. juni 1993.), str. 8.

¹²⁹ P 02613 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, lorda Davida Owena i Thorvalda Stoltenberga, 2. juni 1993.), str. 7 i 9.

¹³⁰ P 02613 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, lorda Davida Owena i Thorvalda Stoltenberga, 2. juni 1993.), str. 13.

¹³¹ P 02719 (Zapisnik sa razgovora Franje Tuđmana i Alije Izetbegovića, 11. juni 1993.), str. 40.

¹³² P 02719 (Zapisnik sa razgovora Franje Tuđmana i Alije Izetbegovića, 11. juni 1993.), str. 21 i 22.

- **Franjo Tuđman** je izjavio da Hrvati jesu "za suradnju s Muslimanima, [...] za Bosnu i Hercegovinu, ali za takvu Bosnu i Hercegovinu u kojoj će hrvatski narod imati svoju sigurnost".¹³³
- **Alija Izetbegović** je izjavio da je tog dana jednog komandanta ABiH poslao u Kiseljak, gdje je taj s Petkovićem zaključio sporazum o prekidu vatre.¹³⁴
- **Franjo Tuđman** je izjavio da je na sastanku održanom sredinom maja 1993. u **Medugorju** apelirao i na Muslimane i na Hrvate, tražeći da se krivci za sukobe pozovu na odgovornost.¹³⁵
- *Sastanak Izetbegović - Tuđman održan 11. juna 1993. pokazuje da se Franjo Tuđman zalagao za saradnju s Muslimanima i da je negirao prisustvo hrvatske vojske, izjavivši da su 17 zarobljenih vojnika dobrovoljci.*

30. Na 13. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), održanoj 25. juna 1993., **Franjo Tuđman** je izjavio da je "već dao [...] zadaću našima [...] da dadu pomoć, da bi tamo [u BiH] HVO održao [kontrolu]".¹³⁶

- **Franjo Tuđman** je izjavio da je na razgovorima u Ženevi, pošto su Muslimani bili protiv konfederalnog rješenja, predložio da se odustane od naziva "konfederalno rješenje" i da se usvoji naziv "**zajednica tri konstitutivna naroda**".¹³⁷

¹³³ P 02719 (Zapisnik sa razgovora Franje Tuđmana i Alije Izetbegovića, 11. juni 1993.), str. 49.

¹³⁴ P 02719 (Zapisnik sa razgovora Franje Tuđmana i Alije Izetbegovića, 11. juni 1993.), str. 57.

¹³⁵ P 02719 (Zapisnik sa razgovora Franje Tuđmana i Alije Izetbegovića, 11. juni 1993.), str. 70.

¹³⁶ P 03704 (Zapisnik sa 13. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Vladimir Šeks, Anton Tus, Janko Bobetko, Stipe Mesić, Josip Manolić i drugi, 25. juni 1993.), str. 37.

¹³⁷ P 03704 (Zapisnik sa 13. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Vladimir Šeks, Anton Tus, Janko Bobetko, Stipe Mesić, Josip Manolić i drugi, 25. juni 1993.), str. 28.

➤ *Franjo Tuđman mijenja retoriku i kaže da, pošto se Muslimani protive konfederalnom rješenju, treba prihvatiti pojam zajednice.*

31. Na 14. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), održanoj 2. jula 1993., **Franjo Tuđman** je izjavio da je po njemu Hrvatska bila previše tolerantna u pregovorima i da ne bi smjela dopustiti da se u Bosni stvore tri države.¹³⁸

- **Franjo Tuđman** je od **Šuška i Bobetka** zatražio da se sastanu s vodstvom Herceg-Bosne, s **Praljkom, Petkovićem, Sančevićem, Bobanom i Prličem**, kako bi se razmotrilo šta treba preduzeti.¹³⁹

- **Franjo Tuđman** je izjavio da misli da bosanski Hrvati nisu trebali da krenu u borbe s Muslimanima.¹⁴⁰

➤ *Sastanak Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost 2. jula 1993. kritika je borbe bosanskih Hrvata sa Muslimanima i konstatacija potrebe da se održi sastanak s vodstvom bosanskih Hrvata.*

32. Na 14. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), održanoj 5. jula 1993. godine, **Franjo Tuđman** je izjavio da je oko 25. juna **Izetbegoviću** uputio dopis u kome od njega traži da preduzme korake za zaustavljanje borbi.¹⁴¹

¹³⁸ P 03112 (Zapisnik sa 14. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stipe Mesić, Josip Manolić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Mate Granić, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak, Janko Bobetko, Anton Tus, Miroslav Tuđman, Ivan Milas i drugi, 2. juli 1993.), str. 9.

¹³⁹ P 03112 (Zapisnik sa 14. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stipe Mesić, Josip Manolić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Mate Granić, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak, Janko Bobetko, Anton Tus, Miroslav Tuđman, Ivan Milas i drugi, 2. juli 1993.), str. 54.

¹⁴⁰ P 03112 (Zapisnik sa 14. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stipe Mesić, Josip Manolić, Jure Radić, Vladimir Šeks, Mate Granić, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak, Janko Bobetko, Anton Tus, Miroslav Tuđman, Ivan Milas i drugi, 2. juli 1993.), str. 9.

¹⁴¹ P 03195 (Zapisnik s nastavka 14. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Nikica Valentić, Franjo Gregurić, Žarko Domljan, P. Jurković, Slavko Degoricija, Jure Radić, Mladen Vedriš, B. Mikša, 5. juli 1993.), str. 20.

- **Franjo Tuđman** je podsjetio na to da su Hrvati 21. jula 1992. Izetbegoviću predložili **vojni savez**.¹⁴²
 - *Vidi se da, nakon događaja koji su se odigrali u junu 1993., Tuđman, kako se čini, želi prestanak borbi.*
- 33.** Na 14. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), održanoj 6. jula 1993., **Franjo Tuđman** je, u kontekstu spremnosti **lorda Owena** da Muslimanima garantuje izlaz na more, izjavio da je jasno da Hrvati ne mogu dopustiti da Muslimani zađu u hrvatsku teritoriju.¹⁴³ Dodao je i to da je **lordu Owenu** već rekao da od Hrvatske to ne može da se traži i da u najmanju ruku mora imati u vidu član 39.¹⁴⁴
- **Franjo Tuđman** je rekao da je od Bobetka i Šuška zatražio da preuzmu vlast u Jablanici zbog hidrocentrale.¹⁴⁵ Sutradan je **Franjo Tuđman** objasnio **lordu Owenu** i **Stoltenbergu** da su prije rata Hrvatska i Bosna zaključile ugovor u vezi s tom hidrocentalom.¹⁴⁶
 - *Taj sastanak pokazuje da se Hrvati protive izlazu na more za Muslimane preko hrvatske teritorije.*

¹⁴² P 03195 (Zapisnik s nastavka 14. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Nikica Valentić, Franjo Gregurić, Žarko Domljan, P. Jurković, Slavko Degoricija, Jure Radić, Mladen Vedriš, B. Mikša, 5. juli 1993.), str. 31.

¹⁴³ P 03240 (Zapisnik s nastavka 14. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak, Nikica Valentić i drugi, 6. juli 1993.), str. 41.

¹⁴⁴ P 03240 (Zapisnik s nastavka 14. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak, Nikica Valentić i drugi, 6. juli 1993.), str. 41.

¹⁴⁵ 03240 (Zapisnik s nastavka 14. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Gojko Šušak, Ivan Jarnjak, Nikica Valentić i drugi, 6. juli 1993.), str. 63.

¹⁴⁶ P 03279 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana, lorda Davida Owena i g. Thorvalda Stoltenberga, 7. juli 1993.), str. 7 prijevoda Prlićeve odbrane.

34. Dana 7. jula 1993., u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, održan je sastanak Franje Tuđmana, lorda Davida Owena i Thorvalda Stoltenberga.

- **Lord Dawid Owen** upitao je **Franju Tuđmana** zašto je područje **Šida** važno za Hrvate, na šta je **Franjo Tuđman** odgovorio "**zato što je 1939. [Šid] bio uključen u Banovinu Hrvatsku**".¹⁴⁷
- ***Eksplicitno pominjanje Banovine, rekao bih, više je psihološkog nego političkog karaktera.***

35. Na 15. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), održanoj 9. jula 1993. godine, dr. Branimir Jakšić je iznio da je Republika Hrvatska Savjetu bezbjednosti UN uputila poziv da posmatrače ne pošalje samo na granice između Jugoslavije i BiH, nego i između Hrvatske i BiH, izjavivši da to smatra najboljim dokazom nastojanja hrvatske politike na pronalaženju rješenja za krizu u BiH.¹⁴⁸

- ***Hrvati nesumnjivo smatraju da je neophodna intervencija međunarodne zajednice.***

36. Dana 15. jula 1993. godine, u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, održan je sastanak između Franje Tuđmana, Mate Granića, Gojka Šuška i Janka Bobetka.

- **Franjo Tuđman** 15. jula 1993. ponovno ističe da na teritoriji BiH nema hrvatske vojske i tvrdi da u Bosni nema nikakvih redovnih jedinica hrvatske vojske.¹⁴⁹

¹⁴⁷ P 03279 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana, lorda Davida Owena i g. Thorvalda Stoltenberga, 7. juli 1993.), str. 21 i 22.

¹⁴⁸ P 03324 (Zapisnik sa 15. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stipe Mesić, Josip Manolić, Gojko Šušak, Mate Granić i drugi, 9. juli 1993.), str. 17.

¹⁴⁹ P 03467 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Mate Granića, Gojka Šuška, Ivana Jarnjaka, Janka Bobetka, Hrvoja Šarinića, Nikice Valentića i dr. J. Jakšića, 15. juli 1993.), str. 9.

- **On** je izjavio da je već predložio, i da i dalje predlaže, da se uspostavi međunarodna kontrola granica.¹⁵⁰

➤ *Pokreće se važno pitanje učesća HV-a u sukobu. Ono što je o tome rečeno je značajno jer na tome može pasti hipoteza o međunarodnom oružanom sukobu. Valja napomenuti je da tom sastanku prisustvuju najviši rukovodioci Republike Hrvatske tako da nema razloga za prikrivanje situacije, budući da se svi učesnici međusobno poznaju i rade zajedno pod nadležnošću predsjednika Republike.*

37. Na 17. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), održanoj 17. jula 1993. godine, **Franjo Tuđman** izvještava o sporazumu s **Miloševićem** koji je potpisao nakon sastanka s **lordom Owenom** i **Thorwaldom Stoltenbergom**.

- **Franjo Tuđman** je izjavio da su tog dana on i **Slobodan Milošević** u Ženevi potpisali deklaraciju, nakon sastanka koji su organizovali **Thorvald Stoltenberg** i **lord Owen**.¹⁵¹

- U toj deklaraciji tvrdi se, konkretno, da su "u potpunosti [...] neutemeljene spekulacije o podjeli BiH između Hrvatske i Srbije" i da se "jedini način za postizanje trajnog mira u BiH nalazi [...] u afirmaciji interesa sva tri konstitutivna naroda i postizanju suglasnosti o uspostavljanju tri republike u okviru **konfederacije**".¹⁵²

➤ *Ovo je, po mom mišljenju, afirmacija poštovanja odluka međunarodne zajednice.*

¹⁵⁰ P 03467 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Mate Granića, Gojka Šuška, Ivana Jarnjaka, Janka Bobetka, Hrvoja Šarinića, Nikice Valentića i dr. J. Jakšića, 15. juli 1993.), str. 10.

¹⁵¹ P 03517 (Zapisnik sa 17. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Gojko Šušak, Mate Granić, Nikica Valentić i drugi, 17. juli 1993.), str. 5.

¹⁵² P 03517 (Zapisnik sa 17. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Gojko Šušak, Mate Granić, Nikica Valentić i drugi, 17. juli 1993.), str. 5.

38. Na sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), održanoj 5. avgusta 1993. godine, **Franjo Tuđman** je izjavio da mu je **Milošević** predložio da usvoje hrvatsko-srpsku deklaraciju u cilju normalizacije odnosa između ova dva naroda.¹⁵³

- **Franjo Tuđman** je dodao da mu se čini da **Hrvati treba da nastave razgovore s Beogradom**, ali u tajnosti, i da **pokušaju da izvrše pritisak da se prihvati primirje i prekid vatre**.¹⁵⁴

➤ *Postoji jasno iskazana volja da se okonča sukob sa Srbima.*

39. Na 20. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), održanoj 2. septembra 1993. godine, **Franjo Tuđman** je izjavio da Hrvati iz očiglednih razloga ne mogu da prepuste teritoriju Neuma.¹⁵⁵

- **Franjo Tuđman** je izjavio da **Hrvatska mora podržavati postojanje hrvatske republike u BiH u okviru unije, osiguravajući ujedno strateške interese Hrvatske**.¹⁵⁶ U tom cilju, on se **zalaže za pomaganje hrvatskoj republici u BiH**, ali ističe da se pritom ne bi smjelo dogoditi da Hrvatska zbog te pomoći bude optužena za direktno ili vojno miješanje u BiH.¹⁵⁷

¹⁵³ P 03969 (Zapisnik sa sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS) održane 5. avgusta 1993., kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Gojko Šušak, B. Mikša, Hrvoje Šarinić, Slavko Degoricija, Miroslav Tuđman i drugi), str. 3.

¹⁵⁴ P 03969 (Zapisnik sa sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS) održane 5. avgusta 1993., kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Gojko Šušak, B. Mikša, Hrvoje Šarinić, Slavko Degoricija, Miroslav Tuđman i drugi), str. 5.

¹⁵⁵ P 04740 (Zapisnik sa 20. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Nikica Valentić, Stipe Mesić, Josip Manolić, Miroslav Tuđman i drugi [**među kojima je bio i Mate Boban**], 2. septembar 1993.), str. 3.

¹⁵⁶ P 04740 (Zapisnik sa 20. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Nikica Valentić, Stipe Mesić, Josip Manolić, Miroslav Tuđman i drugi [**među kojima je bio i Mate Boban**], 2. septembar 1993.), str. 6.

¹⁵⁷ P 04740 (Zapisnik sa 20. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Nikica Valentić, Stipe Mesić, Josip Manolić, Miroslav Tuđman i drugi [**među kojima je bio i Mate Boban**], 2. septembar 1993.), str. 6.

- Rekao je da je imao razgovor s ministrom obrane, **generalom Bobetkom**, u prisustvu **Mate Bobana**, tokom kojeg su konstatovali da "mi, razumije se, u odbrani moramo dati pomoć Herceg-Bosni da se održi, mi moramo sa svojim snagama braniti Hrvatske vojske ono što je **ugroženo hrvatskog teritorija prema Dubrovniku.**"¹⁵⁸ Dodao je da će samo dobrovoljcima koji su rodом iz BiH, **bilo da su u sastavu hrvatske vojske ili ne, biti dozvoljeno da brane ta područja.**¹⁵⁹
- **Franjo Tuđman** je izjavio da su ministar **Šušak** i general **Bobetko** dobili zadatak da organizuju obuku za dobrovoljce (samo one rodом iz BiH) koji su spremni da brane hrvatska područja.¹⁶⁰
- Potvrdio je, kao što je već javno izjavio, da između Hrvata i Srba nema niti je bilo ikakvog dogovora o podjeli Bosne.¹⁶¹

► Dana 2. septembra 1993., Franjo Tuđman izjavljuje da Hrvatska ne može da prepusti teritoriju Neuma i da mora da prihvati postojanje Republike Bosne i Hercegovine kao dijela jedne unije.

40. Dana 15. septembra 1993., u Predsjedničkim dvorima je održan sastanak **Franje Tuđmana, Mate Bobana** i drugih članova hrvatske i vlade HR HZ-a.

¹⁵⁸ P 04740 (Zapisnik sa 20. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Nikica Valentić, Stipe Mesić, Josip Manolić, Miroslav Tuđman i drugi **[među kojima je bio i Mate Boban]**, 2. septembar 1993.), str. 9 i 10.

¹⁵⁹ P 04740 (Zapisnik sa 20. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Nikica Valentić, Stipe Mesić, Josip Manolić, Miroslav Tuđman i drugi **[među kojima je bio i Mate Boban]**, 2. septembar 1993.), str. 10.

¹⁶⁰ P 04740 (Zapisnik sa 20. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Nikica Valentić, Stipe Mesić, Josip Manolić, Miroslav Tuđman i drugi **[među kojima je bio i Mate Boban]**, 2. septembar 1993.), str. 21.

¹⁶¹ P 04740 (Zapisnik sa 20. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Nikica Valentić, Stipe Mesić, Josip Manolić, Miroslav Tuđman i drugi **[među kojima je bio i Mate Boban]**, 2. septembar 1993.), str. 10.

- **Slobodan Praljak** je izjavio da su "uznapredovali odnosi između **Srba i Hrvata**, posebice na vojnom planu, jer [nama] cijele postrojbe ovise o suradnji sa Srbima".¹⁶²

➤ Na tom sastanku Franje Tuđmana sa hrvatskim predstavnicima, Franjo Tuđman je izjavio da je s Izetbegovićem postigao dogovor u smislu budućeg jačanja odnosa između dviju zemalja u okviru konfederacije. Treba obratiti pažnju na izjavu Slobodana Praljka o ulozi Srba na vojnom planu. U stvari, nisu sukobljene dvije, već tri strane, računajući i Srbe.

41. Dana 30. septembra 1993., u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu održava se sastanak između **Franje Tuđmana, Stipe Mesića, Josipa Manolića, Gojka Šuška** i drugih.

➤ Na tom sastanku, rečeno je da će Boban predstaviti Prlića Saboru kako bi bio prihvaćen kao premijer.

42. Dana 21. oktobra 1993., u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu održan je sastanak Franje Tuđmana, Mate Bobana, predsjednika Autonomne pokrajine Zapadne Bosne **Fikreta Abdića** i drugih, na kojem je **Fikret Abdić** predložio međusobno priznavanje Herceg-Bosne i Autonomne pokrajine Zapadne Bosne, te potpisivanje mirovnog sporazuma.¹⁶³

- **Franjo Tuđman Fikretu Abdiću** daje uvjerenja da će pokrajina kojoj je potonji na čelu imati svoje mjesto u Hrvatskoj kao autonomna pokrajina.¹⁶⁴

¹⁶² P 05080 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Mate Bobana i drugih članova vlada Hrvatske i HR HZ, 15. septembar 1993.), str. 19.

¹⁶³ P 05997 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Mate Bobana i predsjednika Autonomne pokrajine Zapadne Bosne Fikreta Abdića, 21. oktobar 1993.), str. 3.

¹⁶⁴ P 05997 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Mate Bobana i predsjednika Autonomne pokrajine Zapadne Bosne Fikreta Abdića, 21. oktobar 1993.), str. 4 i 9.

- **Franjo Tuđman** je istakao da Hrvati ne smiju da ostave utisak da u cjelini odustaju od ideje o savezu sa BiH.¹⁶⁵

➤ Uočljivo je da je muslimanska zajednica podijeljena i da su neki, poput Fikreta Abdića, pro-hrvatski nastrojeni, što je samo dodatni dokaz kompleksnosti problema.

43. Dana 22. oktobra 1993. godine, u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu održava se sastanak između **Franje Tuđmana, Janka Bobetka, Gojka Šuška** i drugih.

- **Franjo Tuđman** je izjavio da je prijenekoliko mjeseci ministru obrane **Gojku Šušku i generalu Bobetku** dao zadatak da organizuju angažman Hrvatske u BiH da bi se HVO-u pomoglo da zadrži određene teritorije, prije svega Novi Travnik, Vitez, Busovaču i Mostar, kao i da se riješi problem Gornjeg Vakufa i Bugojna.¹⁶⁶
- **Franjo Tuđman** je pojasnio da je rekao da se pomoć mora pružiti putem dobrovoljaca i da je eksplicitno rekao da se radi o granicama buduće hrvatske države.¹⁶⁷
- **Franjo Tuđman** je dodao i da moraju da nastave da se sporazumijevaju s Muslimanima i Izetbegovićem iz strateških razloga, ali da u isto vrijeme moraju da štite strateške teritorijalne interese Hrvatske.¹⁶⁸
- **Franjo Tuđman** je izjavio da je Hrvatska poslala u BiH **generala Praljka, generala Petkovića, generala Matića i Tolea**.¹⁶⁹

¹⁶⁵ P 05997 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Mate Bobana i predsjednika Autonomne pokrajine Zapadne Bosne Fikreta Abdića, 21. oktobar 1993.), str. 3 engleskog prijevoda 1D 33-0576.

¹⁶⁶ P 06006 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana, Janka Bobetka, Gojka Šuška i drugih, 22. oktobar 1993.), str. 1.

¹⁶⁷ P 06006 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana, Janka Bobetka, Gojka Šuška i drugih, 22. oktobar 1993.), str. 2.

¹⁶⁸ P 06006 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana, Janka Bobetka, Gojka Šuška i drugih, 22. oktobar 1993.), str. 2.

¹⁶⁹ P 06006 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana, Janka Bobetka, Gojka Šuška i drugih, 22. oktobar 1993.), str. 9.

- **Franjo Tuđman** je izjavio da je prethodnog dana **Bruno Stojić** od njega preko ministarstva zatražio da mu pošalje jednog pilota helikoptera, makar na 15 dana, jer ima još samo jednog pilota.¹⁷⁰ **Franjo Tuđman** mu je poslao dva pilota i jednog tehničara.¹⁷¹ **Franjo Tuđman** je izjavio da misli da bi jedna postrojba **hrvatskog zrakoplovstva** trebalo da bude bazirana u Herceg-Bosni.¹⁷²

➤ Na tom sastanku, govori se o angažovanju Hrvatske u Bosni i Hercegovini putem pomoći dobrovoljaca, rečeno je da treba da se nastavi sa sklapanjem sporazuma s Muslimanima, kao i da su Praljak, Petković, Matić i Tole poslati u Bosnu i Hercegovinu .

- 44.** Na 29. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), održanoj 26. oktobra 1993. godine u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, **Franjo Tuđman** je izjavio da su Hrvati sklopili sporazume kako s **Izetbegovićem**, tako i s **Abdićem**.¹⁷³

➤ Kod Hrvata je uočljiva volja da sklope "pakt" s Muslimanima koji dijele njihove stavove, vodeći računa i o stavovima drugih Muslimana.

- 45.** Na sastanku **Franje Tuđmana** i predstavnika Herceg-Bosne (među kojima su bili **Boban, Prlić, Praljak** i **Petković**) koji je **5. novembra 1993.** održan u vili "Dalmacija" u Splitu, **Franjo Tuđman** je izjavio da se problem BiH tiče

¹⁷⁰ P 06006 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana, Janka Bobetka, Gojka Šuška i drugih, 22. oktobar 1993.), str. 15.

¹⁷¹ P 06006 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana, Janka Bobetka, Gojka Šuška i drugih, 22. oktobar 1993.), str. 15.

¹⁷² P 06006 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana, Janka Bobetka, Gojka Šuška i drugih, 22. oktobar 1993.), str. 15.

¹⁷³ P 06123 (Zapisnik s dvadeset devete sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Stipe Mesić, Josip Manolić, Nikica Valentić, Franjo Gregurić, Radić, Vladimir Šeks, Mate Granić, Škegro, Janko Bobetko, Antun Bebić i drugi, 26. oktobar 1993.), str. 3–5.

hrvatskog naroda u BiH, ali i hrvatske države i njene budućnosti, posebno u pogledu granica.¹⁷⁴

- **Franjo Tuđman** podsjeća da je njegov cilj sprovesti **Vance-Owenovog plana** i jačanje povezanosti između Hrvata i Muslimana u BiH, da bi ih potom integrisali u okviru konfederacije s hrvatskom državom.¹⁷⁵
- **Franjo Tuđman** je od učesnika na sastanku zatražio da nakon sastanka obznanе da on lično nikada nikoga nije postavio na položaj vlasti u BiH, te da Hrvati jesu slali "nekakvu" vojnu pomoć, ali da nisu pružali političku pomoć.¹⁷⁶
- **Jadranko Prlić** je izjavio da smatra da u Herceg-Bosni nema dovoljno kompetentnih ljudi¹⁷⁷ i predložio je da se sastavi nova vlada Herceg-Bosne.¹⁷⁸ Isto tako, **Slobodan Praljak** se požalio na nizak nivo vojne stručnosti unutar HVO-a i izjasnio se u prilog kadrovskih promjena u civilnim i vojnim odjelima Herceg-Bosne.¹⁷⁹ Učesnici na sastanku su zatim razgovarali o budućem sastavu vlade Herceg-Bosne.¹⁸⁰
- **Jadranko Prlić** je rekao da je Mostar očigledno glavni grad Herceg-Bosne.¹⁸¹ Dodao je da moraju da igraju igru sa Srbima, zbog enklava, a da s Muslimanima moraju da igraju na dvije karte, s Izetbegovićem na jednoj i Abdićem na drugoj

¹⁷⁴ P 06454 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne, 5. novembar 1993.), str. 1 i 2.

¹⁷⁵ P 06454 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne, 5. novembar 1993.), str. 2 i 3.

¹⁷⁶ P 06454 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne, 5. novembar 1993.), str. 14.

¹⁷⁷ P 06454 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne, 5. novembar 1993.), str. 33.

¹⁷⁸ P 06454 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne, 5. novembar 1993.), str. 37.

¹⁷⁹ P 06454 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne, 5. novembar 1993.), str. 50 i 56.

¹⁸⁰ P 06454 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne, 5. novembar 1993.), str. 89–104 i 112.

¹⁸¹ P 06454 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne, 5. novembar 1993.), str. 38.

strani.¹⁸² **Jadranko Prlić** je zaključio rekavši da te igre mora koordinirati Tuđman ili neki drugi dužnosnik iz Hrvatske.¹⁸³

- Među zaključcima sa sastanka, u tački 3 se navodi da je zaključeno da treba "poduzeti hitne mjere za okončanje istrage u svezi događaja u selu Stupni Do [..., i] krivično sankcionisati odgovorne".¹⁸⁴

➤ *Na sastanku s hrvatskim predstavnicima, odlučeno je da se moraju prihvatiti hitne mjere u vezi s istragama o Stupnom Dolu. Cilj je bio da se sprovede Vance-Owenov plan. Franjo Tuđman dodaje da on nikoga nije imenovao ni na kakav položaj u Bosni i da su Hrvati pružali vojnu, ali ne i političku pomoć.*

46. Dana 6. novembra 1993., održan je u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu sastanak predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana, **Janka Bobetka** i drugih. **Franjo Tuđman** je izjavio da je važno preuzeti kontrolu nad Gornjim Vakufom, ali ne otvoreno nego samo putem dobrovoljaca.¹⁸⁵ Dodao je da bi možda mogli direkto da stave jednu brigadu HV-a u Mostar kako bi se oslobodila jedna brigada HVO-a, precizirajući da bi ta brigada učestvovala samo u odbrambenim operacijama.¹⁸⁶

- **Janko Bobetko** je izjavio da je svakako ideja o dobrovoljcima najlegalnija i najefikasnija, ali da se mora osnovati zapovjedništvo da bi imali starješinstvo i

¹⁸² P 06454 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne, 5. novembar 1993.), str. 38 i 39.

¹⁸³ P 06454 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne, 5. novembar 1993.), str. 39.

¹⁸⁴ P 06454 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne, 5. novembar 1993.), str. 112.

¹⁸⁵ P 06485 (Zapisnik s razgovora predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana i ministra obrane Janka Bobetka, 6. novembar 1993.), str. 2.

¹⁸⁶ P 06485 (Zapisnik s razgovora predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana i ministra obrane Janka Bobetka, 6. novembar 1993.), str. 5.

stručno vodstvo potrebno za uspostavljanje kontrole nad Gornjim Vakufom, na što je **Franjo Tuđman** odgovorio da "se slaže[mo]".¹⁸⁷

- *Govori se o mogućnosti slanja jedne brigade HV-a u Mostar, ali za potrebe odbrambenih dejstava. Janko Bobetko izjavljuje da je ideja o dobrovoljcima legalnija i efikasnija.*

47. Na sastanku Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne (među kojima su bili i Mate Boban i Jadranko Prlić), održanom **10. novembra 1993.** u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, **Mate Boban** je izvijestio da je **Ivica Rajić** prijetio jednom pripadniku UNPROFOR-a. **Tuđman** i **Granić** su izjavili da bi ga trebalo smijeniti.¹⁸⁸

- **Franjo Tuđman** je izjavio da je poslao novog zapovjednika i zatražio da se upute novi dobrovoljci na liniju u Vitezu.¹⁸⁹
- Čini se da **Franjo Tuđman** nije znao **ko** stoji iza uništenja mosta u Mostaru, budući da je postavio to pitanje **Mati Bobanu**.¹⁹⁰
- *Dana 10. novembra 1993., Boban izvještava da je Ivica Rajić prijetio jednom pripadniku UNPROFOR-a, a značajno je da je Franjo Tuđman pitao Bobana o uništavanju Starog mosta. Očigledno je da rušenje Starog mosta nije naredio Zagreb.*

¹⁸⁷ P 06485 (Zapisnik s razgovora predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana i ministra obrane Janka Bobetka, 6. novembar 1993.), str. 10.

¹⁸⁸ P 06581 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne (među kojima su bili i Mate Boban i Jadranko Prlić) 10. novembar 1993.), str. 14-16.

¹⁸⁹ P 06581 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne (među kojima su bili i Mate Boban i Jadranko Prlić) 10. novembar 1993.), str. 18.

¹⁹⁰ P 06581 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne (među kojima su bili i Mate Boban i Jadranko Prlić) 10. novembar 1993.), str. 20.

48. Dana 23. novembra 1993., u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, održan je sastanak predsjednika Republike Hrvatske **Franje Tuđmana**, ministra odbrane **Gojka Šuška** i generala **Janka Bobetka**.

- **Franjo Tuđman** izjavljuje da će, pored dobrovoljaca, u BiH poslati i redovne oružane snage i traži da one budu spremne.¹⁹¹
- *Nesumnjivo dolazi do promjene kursa budući da Franjo Tuđman izjavljuje da je spreman da pošalje redovne snage.*

49. U razgovoru vođenom između **Franje Tuđmana** i **Mate Bobana**, predsjednika HZ HB 28. novembra 1993. u Predsjedničkim dvorima, **Mate Boban** je izjavio da je **Franjo Tuđman** na neki način doprinio tome da on dođe na čelo Herceg-Bosne.¹⁹²

- **Mate Boban** je izjavio da ne zna ko je izdao naređenje da se uništi most u Mostaru.¹⁹³
- **Mate Boban** je izjavio da se u zatvoru nalazi 60 hrvatskih vojnika osumnjičenih za ubistva i druga kršenja ljudskih prava.¹⁹⁴
- **Franjo Tuđman** je predložio da se **Prlić** imenuje na čelo hrvatskog vijeća, a **Mate Boban** je izjavio da, kad bi to zavisilo samo od njega, **Prlić** nikada ne bi bio premijer, zbog "**jakih razloga**" o kojima ne govori.¹⁹⁵

¹⁹¹ P 06831 (Zapisnik s razgovora predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana, ministra obrane Gojka Šuška i generala Janka Bobetka, 23. novembar 1993.), str. 25 i 26.

¹⁹² P 06930 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana i Mate Bobana, predsjednika HZ HB, 28. novembar 1993.), str. 16.

¹⁹³ P 06930 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana i Mate Bobana, predsjednika HZ HB, 28. novembar 1993.), str. 20.

¹⁹⁴ P 06930 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana i Mate Bobana, predsjednika HZ HB, 28. novembar 1993.), str. 22.

¹⁹⁵ P 06930 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana i Mate Bobana, predsjednika HZ HB, 28. novembar 1993.), str. 34–37.

- *Mate Boban ispoljava volju da uključi Franju Tuđmana u događaje. Nema sumnje da postoje tenzije među predstavnicima Hrvata iz Republike Bosne i Hercegovine, kao i između njih i Tuđmana.*

50. Na sastanku **Franje Tuđmana, Z. Červenka, J. Bobetka, D. Krpine, J. Juras**a i predstavnika "hrvatskih domobrana", održanom 4. decembra 1993. u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, **Franjo Tuđman** je izjavio da buduće granice Hrvatske zavise od toka događaja u BiH.¹⁹⁶

- **Franjo Tuđman** je izjavio da će smanjiti ljudstvo iz hrvatske vojske.¹⁹⁷
- **Franjo Tuđman** je podsjetio da na području Travnika, Viteza, Busovače i Mostara, Hrvatska može da interveniše samo putem slanja dobrovoljaca i da ne može da uputi onamo svoje oružane snage.¹⁹⁸
- *Dana 4. decembra 1993., Franjo Tuđman dakle tvrdi da će buduće granice Hrvatske zavisiti od toka događaja u BiH, da će smanjiti ljudstvo iz hrvatske vojske i da ne može poslati oružane snage u Travnik, Vitez, Busovaču i Mostar.*

51. Na sastanku **Franje Tuđmana** i predstavnika Hrvatskog koordinacijskog odbora Herceg-Bosne koji su doputovali iz Sarajeva, održanom 15. decembra 1993., **Franjo Tuđman** je izjavio da je preduzeo mjere i poslao ljude u BiH. Rekao je da je **general Praljak** mislio da Hrvati u BiH griješe, da je on lično rekao **Praljku** da ode u BiH, a da je **Praljak** poslije dvije nedjelje rekao da je krivo mislio.¹⁹⁹

¹⁹⁶ P 07031 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Z. Červenka, J. Bobetka, D. Krpine, J. Juras a i predstavnika Hrvatskog domobranstva, 4. decembar 1993.), str. 11.

¹⁹⁷ P 07031 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Z. Červenka, J. Bobetka, D. Krpine, J. Juras a i predstavnika Hrvatskog domobranstva, 4. decembar 1993.), str. 11.

¹⁹⁸ P 07031 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Z. Červenka, J. Bobetka, D. Krpine, J. Juras a i predstavnika Hrvatskog domobranstva, 4. decembar 1993.), str. 11.

¹⁹⁹ P 07198 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i predstavnika Hrvatskog koordinacijskog odbora Herceg-Bosne koji su doputovali iz Sarajeva, 15. decembar 1993.), str. 21.

- **Franjo Tuđman** je izjavio da je svjestan **geopolitičke važnosti Bosne** i da je **iz tog razloga predložio referendum i kantonalno rješenje i savjetovao da se izbjegne unija tri republike.**²⁰⁰
- **Franjo Tuđman** je one koji su srušili most nazvao "glupanima"; izjavio je da ih razumije, ali da ne opravdava njihovo djelo, i da je izdao nalog da se izvedu pred sud.²⁰¹
- *On pokreće pitanje uništenja Starog mosta nazivajući one koji su to učinili "glupanima" i izdaje nalog da se oni krivično gone. Može se primijetiti nova promjena Tuđmanovog kursa budući da se on sada protivi uniji tri republike, iako se 25. juna 1993. zalagao za to, a ne za konfederalno rješenje.*

52. Dana 19. decembra 1993., u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu održan je razgovor između **Franje Tuđmana** i predstavnika Herceg-Bosne (među kojima je i **Mate Boban**).

- Učesnici na sastanku pripremali su se za sastanke u Ženevi i Bruxellesu.²⁰²
- **Franjo Tuđman** je izjavio da ne dolazi u obzir da Hrvatska pristane na teritorijalno smanjenje.²⁰³ Napomenuo je da je stav Hrvatske da Mostar u cjelini mora da ostane hrvatski.²⁰⁴ **Mate Boban** je izjavio da prihvata da granica bude

²⁰⁰ P 07198 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i predstavnika Hrvatskog koordinacijskog odbora Herceg-Bosne koji su doputovali iz Sarajeva, 15. decembar 1993.), str. 8.

²⁰¹ P 07198 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i predstavnika Hrvatskog koordinacijskog odbora Herceg-Bosne koji su doputovali iz Sarajeva, 15. decembar 1993.), str. 13 i 14.

²⁰² P 07260 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne (među kojima je bio i Mate Boban), 19. decembar 1993.), str. 15.

²⁰³ P 07260 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne (među kojima je bio i Mate Boban), 19. decembar 1993.), str. 18.

²⁰⁴ P 07260 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne (među kojima je bio i Mate Boban), 19. decembar 1993.), str. 23.

Neretva. Izgleda da taj pristanak ima za cilj da se izbjegne povratak u hrvatski dio Mostara 45.000 Muslimana koji su grad napustili tokom rata.²⁰⁵

- *Na tom sastanku, jasno je ispoljena volja da se oslobode zatvorenici, te da Mostar ostane pod hrvatskom dominacijom.*

53. Dana 2. januara 1994., u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu održan je sastanak između Franje Tuđmana i drugih.

- **Franjo Tuđman** je izjavio da, ako se Srbi u **BiH pripoje Srbiji**, Herceg-Bosna će se **pripojiti Hrvatskoj**.²⁰⁶ Dodao je da, ako se bosanski Srbi pripoje Srbiji, Hrvati ne mogu prihvatiti da ostanu sami s Muslimanima u Uniji.
- Uoči međunarodnih konferencija koje se pripremaju, a posebno uoči pregovora u Beču, učesnici sastanka razgovarali su o različitim pravnim opcijama kojima bi se Muslimanima omogućio izlaz na more u luci **Ploče**, a da ta teritorija ostane pod hrvatskom suverennošću.²⁰⁷
- **Franjo Tuđman** je izjavio da, ako Herceg-Bosna pristupi Hrvatskoj, bilo bi moguće da se s bošnjačkom republikom potpišu ugovori o prijateljstvu, privredi, pa čak i u oblasti odbrane.²⁰⁸ Takođe je predvidio sklapanje ugovora koji predviđa konfederaciju ili savez sa bošnjačkom republikom.²⁰⁹

²⁰⁵ P 07260 (Zapisnik s razgovora Franje Tuđmana i predstavnika Herceg-Bosne (među kojima je bio i Mate Boban), 19. decembar 1993.), str. 23.

²⁰⁶ P 07464 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Hrvoja Šarinića, Gojka Šuška, Krešimira Kašpara, Mile Akmadžića, Mate Granića i drugih, 2. januar 1994.), str. 54.

²⁰⁷ P 07464 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Hrvoja Šarinića, Gojka Šuška, Krešimira Kašpara, Mile Akmadžića, Mate Granića i drugih, 2. januar 1994.), str. 16-22 engleskog prijevoda 1D33-0630.

²⁰⁸ P 07464 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Hrvoja Šarinića, Gojka Šuška, Krešimira Kašpara, Mile Akmadžića, Mate Granića i drugih, 2. januar 1994.), str. 54.

²⁰⁹ P 07464 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Hrvoja Šarinića, Gojka Šuška, Krešimira Kašpara, Mile Akmadžića, Mate Granića i drugih, 2. januar 1994.), str. 54.

- *Na tom sastanku, Franjo Tuđman je pomenuo mogućnost da se Herceg-Bosna pripoji Hrvatskoj, a ako se Srbi u BiH pripoje Srbiji, moglo bi doći do sklapanja ugovora.*

54. Na sastanku **Franje Tuđmana, Gojka Šuška i Janka Bobetka**, održanom 4. januara 1994. u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, predsjednik i njegovi saradnici pripremali su uz pomoć karte vojne operacije u BiH na područjima Novog Travnika, Viteza, Busovače i do Gornjeg Vakufa.²¹⁰

- **Franjo Tuđman** je izjavio da apsolutno treba sačuvati kontrolu nad jednim putem, koristeći po potrebi i aerosolne bombe.²¹¹

- *Na tom sastanku vrše se pripreme za vojne operacije u BiH, iako se na osnovu toga ne može zaključiti da je počelo i njihovo izvođenje.*

55. Na sastanku **Franje Tuđmana, Mila Akmadžića i Mate Granića**, održanom u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu 5. januara 1994., nakon njihovog povratka sa konferencije u Beču, **Franjo Tuđman** je u diskusiji rekao da **unija može da bude gospodarska, vojna, odbrambena ili potpuna**,²¹² a potom je od svojih saradnika zatražio da za takvu uniju unaprijed pripreme sporazume.²¹³

- **Po svemu sudeći, razgovaralo se o budućoj uniji bez precizno definisanih obrisa.**

56. Na 34. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS) održanoj 6. januara 1994., **Franjo Tuđman** je izjavio da je obaviješten o

²¹⁰ P 07475 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Gojka Šuška i Janka Bobetka, 4. januar 1994.), str.6 i 7.

²¹¹ P 07475 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Gojka Šuška i Janka Bobetka, 4. januar 1994.), str. 8.

²¹² P 07480 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Mila Akmadžića i Mate Granića, 5. januar 1994.), str. 14.

²¹³ P 07480 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Mila Akmadžića i Mate Granića, 5. januar 1994.), str. 18.

povlačenju Mate Bobana.²¹⁴ **Napomenuo je da je o tome obavijestio sve one u svijetu koji su se žalili da je Boban glavna prepreka saradnji s Muslimanima, i ponovio da to imenovanje nije poteklo od njega.**²¹⁵

- **Franjo Tuđman** je izjavio da je prethodnog ljeta ministru Šušku i generalu **Bobetku** dao u zadatak da se kontrola nad hrvatskim područjima srednje Bosne (pomenuo je Novi Travnik, Vitez, Busovaču, Kiseljak i Kreševo) obezbijedi uz pomoć dobrovoljaca iz Hrvatske, kako bi se utvrdile "buduće granice hrvatske države, možda za stoljeća."²¹⁶
- **Franjo Tuđman** je izjavio da želi da postigne sporazum s Muslimanima i Izetbegovićem, prije svega kako bi se zaustavilo etničko čišćenje hrvatskog stanovništva.²¹⁷
- ***Dana 6. januara 1994., razgovara se o slučaju Mate Bobana. Čini se da je on odlučio da se povuče zato što je bio prepreka saradnji s Muslimanima, a Franjo Tuđman tvrdi da to imenovanje nije poteklo od njega.***

Cilj sporazuma o saradnji je da se izbjegne etničko čišćenje hrvatskog stanovništva.

1. Dana 12. januara 1994., u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, održan je sastanak **Franje Tuđmana** i biskupa iz BiH (**Komarica, Perić, Pranjić, Prlić i Pašalić**), a prisustvovao je i Jadranko Prlić.

²¹⁴ P 07485 (Zapisnik sa 34. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Janko Bobetko, Miroslav Tuđman, Mate Granić, Franjo Gregurić i drugi, 6. januar 1994.), str. 7.

²¹⁵ P 07485 (Zapisnik sa 34. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Janko Bobetko, Miroslav Tuđman, Mate Granić, Franjo Gregurić i drugi, 6. januar 1994.), str. 7.

²¹⁶ P 07485 (Zapisnik sa 34. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Janko Bobetko, Miroslav Tuđman, Mate Granić, Franjo Gregurić i drugi, 6. januar 1994.), str. 7 i 8.

²¹⁷ P 07485 (Zapisnik sa 34. sjednice Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), kojoj su prisustvovali Franjo Tuđman, Janko Bobetko, Miroslav Tuđman, Mate Granić, Franjo Gregurić i drugi, 6. januar 1994.), str. 8 i 9.

- **Jadranko Prlić** je izjavio da je prethodnog dana bio na ratištu.²¹⁸
- ***Izlaganje Jadranka Prlića pokazuje da se on bavio i vojnom situacijom, što nije čudno s obzirom na njegovu političku funkciju, iako nije imao ovlaštenja da utiče na vojne operacije.***

57. Dana 29. januara 1994. u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, na sastanku **Franje Tuđmana, Mate Granića, Gojka Šuška i Drage Krpine, Franjo Tuđman** je izjavio da se u BiH nalazi između 1.500 i 2.000 dobrovoljaca iz Hrvatske.²¹⁹

- **Franjo Tuđman** je podsjetio na to da je 12. jula 1992. s **Alijom Izetbegovićem** sklopio sporazum o saradnji u pograničnim zonama.²²⁰

➤ ***Kako se čini, broj dobrovoljaca nije bio velik (2.000) i upozoreno je na nepovredivost granica.***

58. U diskusiji o budućnosti BiH, vođenoj **20. februara 1994.** u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, **Franjo Tuđman** je izjavio da Hrvati treba da paze da ne dopuste da Muslimani izvrše uticaj na Hrvate iz Herceg-Bosne.²²¹

- Dodao je da moraju da prihvate podjelu BiH pošto ih svijet na to primorava,²²² **ali uz garancije da hrvatska područja Bosne i Hrvatske neće biti islamizirana.**²²³

²¹⁸ P 07570 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana s biskupima iz BiH (Komarica, Perić, Pranjić, Prlić i Pašalić), kojem je prisustvovao i Jadranko Prlić, 12. januar 1994.), str. 3.

²¹⁹ P 07719 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Mate Granića, Gojka Šuška i Drage Krpine, 29. januar 1994.), str. 5.

²²⁰ P 07719 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Mate Granića, Gojka Šuška i Drage Krpine, 29. januar 1994.), str. 5.

²²¹ P 08012 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Mate Granića, Gojka Šuška, Mila Akmadžića, Krešimira Zubaka i drugih, 20. februar 1994.), str. 35.

²²² P 08012 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Mate Granića, Gojka Šuška, Mila Akmadžića, Krešimira Zubaka i drugih, 20. februar 1994.), str. 35.

²²³ P 08012 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Mate Granića, Gojka Šuška, Mila Akmadžića, Krešimira Zubaka i drugih, 20. februar 1994.), str. 35.

- *Ako se analiziraju ove riječi Franje Tuđmana, vidi se da on hoće da se prikaže kao žrtva međunarodne zajednice koja Hrvate primorava na podjelu BiH.*

59. Na 37. sjednici Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost Hrvatske (VONS), održanoj 4. marta 1994., **Franjo Tuđman** osnivanje **HR HB** opravdava činjenicom da bez nje ne bi bilo ni hrvatsko-muslimanske federacije u BiH, niti konfederacije ove potonje sa Hrvatskom.²²⁴ Rekao je i to da je godinu dana prije nego što je postignut sporazum stupio u kontakt s **Clintonom** predlažući mu sličan sporazum.²²⁵

- Tokom diskusije o sukobu, **Franjo Tuđman** je izjavio da su Muslimani pokušali da stvore muslimansku državu, najprije na srpskoj, a potom na hrvatskoj teritoriji.²²⁶ Dakle, oni su prvi napali Hrvate.²²⁷

- *Čini se da Franjo Tuđman pokušava da opravda svoje djelovanje prikazujući se kao glavni akter.*

60. Dana 14. marta 1994., u Predsjedničkim dvorima (u Zagrebu) je održan sastanak **Franje Tuđmana** i drugih zvaničnika.

- Na tom sastanku, **Franjo Tuđman** je, sa svoje strane, izjavio da **Herceg-Bosna mora da dobije izbore na teritorijama koje kontrolira.**²²⁸

²²⁴ P 08012 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Kazimira Zubaka, Mila Akmadžića, Ivana Jarnjaka, Mate Granića, Franje Gregurića, Harisa Silajdžića, Janka Bobetka, Stjepana Mesića i drugih, 4. mart 1994.), str. 4.

²²⁵ P 08012 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Kazimira Zubaka, Mila Akmadžića, Ivana Jarnjaka, Mate Granića, Franje Gregurića, Harisa Silajdžića, Janka Bobetka, Stjepana Mesića i drugih, 4. mart 1994.), str. 55.

²²⁶ P 08012 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Kazimira Zubaka, Mila Akmadžića, Ivana Jarnjaka, Mate Granića, Franje Gregurića, Harisa Silajdžića, Janka Bobetka, Stjepana Mesića i drugih, 4. mart 1994.), str. 6.

²²⁷ P 08012 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Kazimira Zubaka, Mila Akmadžića, Ivana Jarnjaka, Mate Granića, Franje Gregurića, Harisa Silajdžića, Janka Bobetka, Stjepana Mesića i drugih, 4. mart 1994.), str. 6.

²²⁸ P 08066 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i drugih zvaničnika, 14. mart 1994.), str. 14.

- *Nekoliko dana prije potpisivanja Washingtonskog sporazuma, pokazuje se volja da se reafirmiše dominacija Hrvata na određenim teritorijama.*

61. U Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, 31. maja 1994. je održan sastanak **Franje Tuđmana** i drugih zvaničnika, među kojima je bio i **Jadranko Prlić**.

- Na tom sastanku, predsjednik **Franjo Tuđman** je izjavio da Muslimani koji su ostali u BiH ili koji se namjeravaju vratiti u BiH treba da se izjasne kao **Hrvati muslimanske vjere**.²²⁹
- **Jadranko Prlić** je na to postavio pitanje njihovog jezika i bošnjačke nacionalnosti i objasnio da je njihova uloga (misli se, Hrvata) da im dokažu suprotno (misli se, da nisu Bošnjaci).²³⁰
- **Franjo Tuđman** je odgovorio pojasnivši da Muslimanima treba objasniti da oni pišu hrvatskim jezikom i da bi se problem mogao riješiti uvođenjem zajedničke valute i zajedničkog jezika.²³¹

- *Očigledno je da se i dalje stalno pokazuje volja da se neki Muslimani različitim sredstvima potčine Hrvatima.*

62. Na sastanku **Franje Tuđmana, Jadranka Prlića i Krešimira Zubaka**, koji je održan 2. septembra 1994. u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, **Franjo Tuđman** je pokazao do koje je mjere odlučan u ostvarivanju hrvatske države.²³²

²²⁹ P 08288 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i drugih zvaničnika, među kojima je bio i Jadranko Prlić, 31. april 1994.), ET_0132-3773, str. 28.

²³⁰ P 08288 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i drugih zvaničnika, među kojima je bio i Jadranko Prlić, 31. april 1994.), ET_0132-3773, str. 29.

²³¹ P 08288 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana i drugih zvaničnika, među kojima je bio i Jadranko Prlić, 31. april 1994.), ET_0132-3773, str. 29.

²³² P 08448 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Krešimira Zubaka, Jadranka Prlića i drugih, 2. septembar 1994.), ET_01323954, str. 63.

- **Franjo Tuđman** smatra da, dok god **Alija Izetbegović** ne prihvati takav sporazum, HVO treba da jača svoje snage.²³³

➤ *Tog datuma uspostavlja se hrvatsko-muslimanska federacija.*

63. Na sastanku **Franje Tuđmana, Gojka Šuška** i drugih zvaničnika Herceg-Bosne, među kojima su bili i **Jadranko Prlić i Ante Roso**, održanom **30. septembra 1994.** u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu, predsjednik **Franjo Tuđman** je izjavio da će Herceg-Bosna do ostvarivanja **Washingtonskih sporazuma** ostati sa HVO-om.²³⁴

- Takođe je govorio o činjenici da mnogi Hrvati napuštaju područja pod muslimanskom vlašću. Po **Jadranku Prliću**, Hrvati ta područja napuštaju zato što više ne vide zajedničku perspektivu.²³⁵
- **Jadranko Prlić** je predsjednika **Franju Tuđmana** takođe pitao da li je on za globalnu politiku.²³⁶
- Prije nego što je zaključio sastanak, **Franjo Tuđman** je podsjetio da su s Hrvatima sklopljeni neki dogovori, ali da je glavno da se pribavi oružje i da se riješe problemi s jednom, pa onda s drugom stranom.²³⁷

➤ *Uprkos međunarodnim sporazumima, Franjo Tuđman i dalje pokazuje želju da "kontrolira" situaciju Hrvata u Bosni i Hercegovini, ako treba i time što će nastaviti da ih snabdijeva oružjem.*

²³³ P 08448 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Krešimira Zubaka, Jadranka Prlića i drugih, 2. septembar 1994.), 1D 33-0714, str. 13.

²³⁴ P 08465 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Gojka Šuška i drugih zvaničnika, među kojima je bio i Jadranko Prlić, 30. septembar 1994.), str. 14.

²³⁵ P 08465 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Gojka Šuška i drugih zvaničnika, među kojima je bio i Jadranko Prlić, 30. septembar 1994.), str. 16.

²³⁶ P 08465 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Gojka Šuška i drugih zvaničnika, među kojima je bio i Jadranko Prlić, 30. septembar 1994.), str. 16.

²³⁷ P 08465 (Zapisnik sa sastanka Franje Tuđmana, Gojka Šuška i drugih zvaničnika, među kojima je bio i Jadranko Prlić, 30. septembar 1994.), str. 21.

Analiza **konteksta** izvršena je na osnovu razmatranja 64 zapisnika razgovora **Franje Tuđmana** kako s predstavnicima bosanskih Hrvata, tako i sa vojnim osobljem Hrvatske vojske, odnosno sa sjednica Vijeća za obranu i nacionalnu sigurnost (VONS) i sastanaka druge vrste, npr. sa sjednica Vrhovnog državnog vijeća i sastanaka sa stranim zvaničnicima.

Na osnovu sinteze tih dokumenata može se konstatovati da je **Franjo Tuđman** oduvijek imao zamisao da **Herceg-Bosnu** pripoji **Hrvatskoj**, ali putem raznih pravnih rješenja poput referenduma, konfederacije ili federacije, te da je više puta mijenjao kurs.

Takođe je primjetna njegova stalna briga za saradnju s Muslimanima, što će neprekidno ponavljati, budući da je ona neophodna zbog srpske agresije, pri čemu naglašava ključnu ulogu međunarodne zajednice.

Što se tiče predstavnika bosanskih Hrvata, on je prilično kritičan i ukazuje na određene greške, te prestaje podržavati **Matu Bobana** koji postaje smetnja.

Republika Hrvatska je intervenisala u Bosni i Hercegovini, ali prije svega **putem dobrovoljaca** i oficira upućenih na lice mjesta, poput **Praljka, Petkovića ili Rose**. Materijalna pomoć je stalna tema njegovih diskusija.

Što se tiče **direktne intervencije Hrvatske vojske (HV)**, ona je izgleda bila veoma ograničenih razmjera, ako je uopšte postojala. **Franjo Tuđman** stalno pominje međunarodnu zajednicu i pitanje sankcija.

Vidi se da on nikada nije htio konfrontaciju s **međunarodnom zajednicom** i da je bio primoran da prizna postojanje granica, te da je čak predložio da se na granice razmjesti UNPROFOR.

U krajnjoj instanci, čini mi se da stav Tuđmana, koji je on ponovio mnogo puta u ta 64 razgovora, protivurječi tezi o udruženom zločinačkom poduhvatu za koji tereti tužilaštvo.

B) Sastanci u Predsjedništvu Republike Bosne i Hercegovine

Da bih stekao jasniju sliku o stavovima muslimanske strane, morao sam da se okrenem prema Sarajevu i Predsjedništvu Republike Bosne i Hercegovine kako bih pronašao tragove razgovora između Alije Izetbegovića i njegove okoline, vođenih u istom tonu kao i razgovori u Zagrebu.

Pozabavio sam se, dakle, zapisnicima Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine i drugim dokumentima. Za razliku od mase *transkripata* iz Zagreba, imao sam priliku da analiziram svega šest najrelevantnijih dokumenata.

Analizom raznih dokumenata Predsjedništva BiH, otkriva se da je sukob između Hrvata i Muslimana proistekao iz duboke nesaglasnosti između političara i raznih grupacija u vezi sa sudbinom **Bosne i Hercegovine** o kojoj se imalo odlučiti referendumom 29. februara 1992. godine.

Čitanjem zapisnika sa sjednica Predsjedništva Bosne i Hercegovine, te drugih dokumenata vezanih za Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine, otkriva se tripartitni karakter sukoba koji se u Bosni i Hercegovini odvijao od 1992. do 1994. godine.

Iako je u intervjuu **Franje Borasa**, koji je u to vrijeme bio član Predsjedništva RBiH, istaknuto da je prije referenduma 29. februara i 1. marta 1992. postojala stvarna sloga između Hrvata i Muslimana,²³⁸ što dokazuje sporazum o jednakosti tri naroda Bosne koji su postigli čelnici SDA (Stranka demokratske akcije) i HDZ-a (Hrvatska demokratska zajednica), vidi se da su različiti entiteti od kojih se sastojala RBiH htjeli da Bosna i Hercegovina bude priznata kao nezavisna država od strane međunarodne zajednice, ali da su se Muslimani, za razliku od Hrvata, odlučno

²³⁸ 1D 02473 (Intervju s Franjom Borasom, članom Predsjedništva RBiH, o odnosima između Hrvata i Muslimana i okončanju sukoba u Bosni i Hercegovini, 23. juli 1993.) str. 2.

suprotstavljali stvaranju R BiH koja bi se sastojala od regiona zasnovanih na nacionalnom sastavu: "Teško je fiksirati neki datum ili događaj. Ja bih razloge nesuglasja i oružanih sukobljavanja koji su iz njih proizašli radije tražio u različitim ciljevima politike vodstva dvaju naroda, a među tim ciljevima prvi i najvažniji je ustrojstvo BiH sukladno interesima naroda koje ta vodstva zastupaju."²³⁹

Alija Izetbegović to neslaganje pominje u govoru koji je 25. februara 1992. održao pred članovima SDA u Sarajevu, uoči glasanja za nezavisnost BiH na referendumu 29. februara 1992. godine.²⁴⁰ Predsjednik **Izetbegović** govori o pregovorima koji su vođeni u okviru **Lisabonske konferencije** 21. i 22. februara 1992. godine. Vidljivo je da je projekat o kome se govorilo sadržavao tri ključna elementa. Prema prvom, R BiH će zadržati svoje istorijske i sadašnje granice. Prema drugom, oko koga su izbila sva neslaganja, R BiH se dijeli na različite regione na osnovu etničkog sastava. Najzad, po trećem elementu, precizira se da će sve što bude učinjeno u budućnosti, biti učinjeno u prisustvu i uz garancije EZ.

On, međutim, precizira da Hrvati veoma oklijevaju u izjašnjavaju i da će poslušati samo ono što im budu rekli politički rukovodioci iz Zagreba, a njihov glas je neophodan da bi Muslimani iz R BiH izašli iz Jugoslavije: "Hrvati [...] su pokolebani. Oni imaju stalne konsultacije iz Zagreba i danas ima vijesti, za nas neprijatnih, s te strane: oni ne prestaju s podsticanjem hrvatskog elementa ovdje da nam stavi nož pod grlo u zadnji momenat i da zahtijeva izmjenu pitanja, da zahtijeva konfederalizaciju, itd. itd."

Zabrinjava ga činjenica da bi Hrvati mogli da se kolebaju do posljednjeg trenutka, da bi na kraju na referendumu nametnuli koncept konfederacije.

Izetbegović takođe govori o svojoj zabrinutosti u vezi sa sastankom Karadžića i Bobana predviđenim da se održi u Grazu 26. februara 1992., te s činjenicom da se čini da su njih dvojica pristalice podjele R BiH: "Saopćio je da ima još jednu neprijatnu vijest jer se

²³⁹ ID 02473 (Intervju s Franjom Borasom, članom Predsjedništva R BiH, o odnosima između Hrvata i Muslimana i okončanju sukoba u Bosni i Hercegovini, 23. juli 1993.) str. 2.

²⁴⁰ ID 02720 (Članak iz lista *Dani*: "Alija Izetbegović i lisabonska tajna").

'sutra sastaju Karadžić i Boban u Grazu. To je jedan tajni sastanak za koji ne znam de li će biti objavljen, za sada nije objavljeno, ali sastanak imaju. Dakle, sudbina Bosne kao države nije riješena još uvijek. Ne treba se suviše zanositi u nekom smislu da dobijemo pristanak međunarodne zajednice, da dobijemo vrlo čvrste izjave Amerike, Evrope, svih ovih zemalja, da će stati iza toga', upozorio je, navodeći da neki akteri ne odustaju od ideje o podjeli BiH: 'Na koji način se to može uraditi? Može se uraditi da se stvori jedan haos i da u toj situaciji oni gore kažu: 'Pa dobro, nećemo mi ovdje požara'. Smirivanje požara ovdje ide na očuvanje Bosne i Hercegovine i na onemogućavanje njene podjele. Podjela se može izvršiti jedino u slučaju haosa i oni neće do zadnjeg trenutka dignuti ruke od toga. To pokazuje i ovaj sutrašnji sastanak. Ide se još ponovo na to, nije to svršena stvar.'"²⁴¹

"U takvoj situaciji, kad je haos, haos odgovara jačem. Kad se pogase, ono što se kaže, svjetla u krčmi, onda je najveći u prednosti. Oni slabiji će dobiti batine. Nama odgovara nekakav red i zakon u toj Bosni i Hercegovini, neka kontrola, da gore svjetla, da neki nadzor postoji. Nama ne odgovara stanje haosa. Stanje haosa odgovara onome koji je jači. Mi nismo jača strana, fizički i tehnički u oružanom smislu. Nismo jača strana! Mi imamo možda nešto jači moral da se održimo i to je dobra stvar; da u narodu ima spremnosti da se bori." Ovaj dokument jasno odražava tenzije koje su već postojale između različitih zajednica uoči referendumu.

U dokumentu koji sadrži intervju s **Franjom Borasom**,²⁴² članom Predsjedništva BiH, konkretnije se govori o neslozi između Hrvata i Muslimana, te o učešću Srba u tom sukobu. On pominje činjenicu da su Muslimani zauzeli određene teritorije Bosne i Hercegovine koje su ranije držale snage HVO-a, ali pojašnjava da je razlog tome i činjenica da HVO nije uspio da vrati sektore koje su zauzeli Srbi: "Tome vodstvu jasno je da za svoju buduću federativnu jedinicu mora osigurati neki prostor. Znajući **da ne mogu povratiti područja koja su Srbi osvojili**, oni su posegnuli za hrvatskim prostorima u srednjoj Bosni i dijelovima Hercegovine. Oni su, sudeći po zadnjim izjavama Alije

²⁴¹ 1D 02720 (Članak iz lista *Dani*: "Alija Izetbegović i lisabonska tajna") str. 3.

²⁴² 1D 02473 (Intervju s Franjom Borasom, članom Predsjedništva RBiH, o odnosima između Hrvata i Muslimana i okončanju sukoba u Bosni i Hercegovini, 23. juli 1993.) str. 2.

Izetbegovića, voljni prihvatiti čak i konfederativno uređenje, osobito sada nakon ovladavanja dijelovima teritorija BiH koje je prije držao HVO."²⁴³

Boras takođe ističe da su Muslimani, da bi osvojili teritorije, izabrali da napadnu Hrvate, slabije protivnike, radije nego Srbe, jer u protivnom ne bi mogli da zadrže kontrolu: "Vjerujem kako je upravo procjena da će ratom stečeno biti moguće legalizirati pokrenula muslimansku ofenzivu u srednjoj Bosni. Kada su se muslimanski vođe uvjerali da neće moći pod majorizaciju najbrojnijega naroda staviti cijelu BiH, onda su se usmjerili na vojno zauzimanje prostora. Naravno, išli su linijom manjeg otpora pa nisu udarili na Srbe u istočnoj Bosni, nego na Hrvate, koji su slabiji protivnik."²⁴⁴

Boras pominje činjenicu da su se hrvatsko-muslimanski odnosi pogoršali između 1992. i 1993. godine, ali ipak objašnjava da su oba naroda u tom sukobu gubitnici jer se njime doprinijelo jačanju projekta političara koji se zalažu za veliku Srbiju: "Najviše će izgubiti muslimanski i hrvatski narod. **Ovo što se sada događa ostvarenje je želja velikosrpskih političara.**"²⁴⁵

Boras ističe da su se Hrvati, zbog agresija na njih od strane Muslimana, približili zajedničkom neprijatelju, Srbima: "Pitanje je ima li više smisla govoriti o zajedničkom neprijatelju. U BiH traje otvorena agresija Armije BiH na hrvatski narod, na njegov povijesni prostor. Tijekom posljednjih nekoliko mjeseci **hrvatski narod neusporedivo više strada od agresije Armije BiH nego od srpske agresije. Samo je muslimansko vodstvo krivo što su Hrvati ponegdje prinuđeni tražiti pomoć od toga zajedničkog neprijatelja i na taj mu način davati materijala za medijsku kampanju.**"²⁴⁶

²⁴³ ID 02473 (Intervju s Franjom Borasom, članom Predsjedništva RBiH, o odnosima između Hrvata i Muslimana i okončanju sukoba u Bosni i Hercegovini, 23. juli 1993.) str. 1.

²⁴⁴ ID 02473 (Intervju s Franjom Borasom, članom Predsjedništva RBiH, o odnosima između Hrvata i Muslimana i okončanju sukoba u Bosni i Hercegovini, 23. juli 1993.) str. 1 i 2.

²⁴⁵ ID 02473 (Intervju s Franjom Borasom, članom Predsjedništva RBiH, o odnosima između Hrvata i Muslimana i okončanju sukoba u Bosni i Hercegovini, 23. juli 1993.) str. 3.

²⁴⁶ ID 02473 (Intervju s Franjom Borasom, članom Predsjedništva RBiH, o odnosima između Hrvata i Muslimana i okončanju sukoba u Bosni i Hercegovini, 23. juli 1993.) str. 3.

Konačno, Boras govori o hrvatskoj politici u regionu, koja je prvo morala da se nosi sa srpskom agresijom, da bi se zatim suočila s muslimanskom: "Govoreći o hrvatskoj politici u BiH, treba imati u vidu nekoliko njezinih segmenata. Jedan od njih, svakako i najvažniji, jest obrana hrvatskoga naroda i njegovih područja u BiH, prije od srpske, a sada i od muslimanske agresije."²⁴⁷

Iz analize ovih dokumenata u cjelini proističe da je uloga **međunarodne zajednice** bila da posluži kao pregovarački teren u cilju iznalaženja rješenja za sukob Hrvata i Muslimana.

To ilustruje jedan dokument koji sadrži transkript dijela sjednice Predsjedništva Bosne i Hercegovine, održane 21. oktobra 1993. godine.²⁴⁸ U njemu se pominje činjenica da je Međunarodni Crveni krst odigrao značajnu ulogu u razmjeni zarobljenika između ABiH i HVO-a.

Isto tako, u govoru koji je održao 25. februara 1992. godine,²⁴⁹ **Izetbegović** pominje događaje koji su se odigrali tokom Lisabonske konferencije, održane 21. i 22. februara 1992., a organizovane kao drugi krug pregovora o budućem ustavnom uređenju RBiH. U tom dokumentu, Izetbegović pominje da je saznao da se za RBiH predlaže konfederativno uređenje i da to predlaže EZ, a ne strane koje vode pregovore: "Mi smo nakon prvog dana razgovora, navečer, od Evropske zajednice dobili jedan papir, prvu verziju. Mi smo tamo dobili dva papira, ja sad govorim o prvom papiru, koji smo dobili prve večeri i koji nas je jednostavno, ako ništa drugo, konsternirao. Taj papir je predviđao konfederalno uređenje Bosne i Hercegovine i došao je, na naše čuđenje, od strane Evropske zajednice, ne kao prijedlog nekih od ovih partnera, nekih od ovih stranaka, nego obrnuto, baš od Evropske zajednice."²⁵⁰

Po Izetbegoviću, taj prijedlog je odgovarao samo Srbima i Hrvatima, ali ne i Muslimanima. Posrijedi je zapravo bio samo prijevod srpskog prijedloga na engleski

²⁴⁷ ID 02473 (Intervju s Franjom Borasom, članom Predsjedništva RBiH, o odnosima između Hrvata i Muslimana i okončanju sukoba u Bosni i Hercegovini, 23. juli 1993.) str. 3 i 4.

²⁴⁸ ID 02304 (Pisani transkript snimka sjednice Predsjedništva Bosne i Hercegovine od 21. oktobra 1993.).

²⁴⁹ ID 02720 (Članak iz lista *Dani*: "Alija Izetbegović i lisabonska tajna") str. 2 i 3.

²⁵⁰ ID 02720 (Članak iz lista *Dani*: "Alija Izetbegović i lisabonska tajna") str. 2.

jezik, u kome se RBiH priznaje kao nezavisna država koja zadržava svoje tadašnje granice, ali se za RBiH predlaže da postane konfederalna država sačinjena od tri "države", a za Sarajevo da dobije ekstrateritorijalni status.

U očima Evropske zajednice, situacija u BiH je 1992. bila specifična i nijedan od prijedloga svake od strana nije mogao da bude uzet u obzir stoprocentno: "Pregovarači Evropske zajednice su odgovorili da mi moramo imati u vidu specifičnu situaciju Bosne i Hercegovine, da se njima čini da mi to nemamo u vidu i da ničija opcija u cijelosti ne može proći. Oni nama kažu: Mi znamo šta je vaš cilj, nezavisna Bosna i Hercegovina, imate je. Njihov je cilj reorganizacija Bosne i Hercegovine i vi to ne možete osporavati. Imajte u vidu da dva naroda to traže."²⁵¹

Mogu se citirati i dokumenti u kojima se pominje zapisnik sa sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, održane 7. februara 1994. godine,²⁵² kao i sa sjednice Skupštine Predsjedništva, održane od 28. do 30. marta 1994. godine.²⁵³ Tu se pominju različiti pregovori vođeni pod okriljem međunarodne zajednice, bilo Evropske zajednice ili Ujedinjenih nacija, a u cilju postizanja mirovnih sporazuma kojima bi se okončao sukob između Hrvata i Muslimana.

Franjo Boras, član Predsjedništva RBiH, u svom intervjuu od 23. jula 1993. izjavio je da se odgovornost za neuspjeh **Vance-Owenovog plana** može pripisati Srbima koji su odbili kartu podjele po provincijama koju su predložili Vance i Owen: "Međutim, kako je **Vance-Owenov plan** propao u prvom redu zbog toga što srpska strana nije htjela prihvatiti kartu provincija koju su predložili Vance i Owen, jasno je da Srbi neće prihvatiti ni prijedlog konfederativnog ustrojstva koji uključuje tu kartu, pa muslimansko vodstvo zna da sa sigurnošću može računati samo s prostorom kojim ovlada Armija BiH."²⁵⁴

²⁵¹ 1D 02720 (Članak iz lista *Dani*: "Alija Izetbegović i lisabonska tajna") str. 3.

²⁵² 1D 01367 (Zapisnik sa sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine od 7. februara 1994.).

²⁵³ 1D 01435 (Zapisnik sa sjednice Skupštine Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine održane od 28. do 30. marta 1994.).

²⁵⁴ 1D 02473 (Intervju s Franjom Borasom, članom Predsjedništva RBiH, o odnosima između Hrvata i Muslimana i okončanju sukoba u Bosni i Hercegovini, 23. juli 1993.) str. 2.

Čitajući zapisnik sa sjednice Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine od 7. februara 1994., možemo da primijetimo da je i Predsjedništvo bilo protiv **Owen-Stoltenbergovog** plana koji je predložen nakon neuspjeha **Vance-Owenovog plana**. Naime, po riječima **Ive Komšića**, člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine, tim planom predviđala se brza podjela BiH kako bi se okončao sukob, čemu se RBiH protivila: "Ali mi bismo morali njima dati do znanja da se pregovori ne mogu okončati na temelju ovog Owenovog i Stoltenbergovog plana o uniji tri nacionalne države. Jer, uzmite zadnje izjave i Ovena i Stoltenberga koje su pred kućom, on govori da treba BiH pod hitno podijeliti, da je to rješenje da će se rat zaustaviti. I u ovoj situaciji vidite drskosti njegovog bezobrazluka. On ne vodi računa, njega ne zanima šta će ko misliti. On gura i dalje, dakle, to svoje. Uporno. Evo ga u Beogradu, došao je gore. Oni guraju tu svoju liniju. Baš njih briga i za mrtvima i za ovo i za ono. A mi svi znamo da rat traje zbog njegovog koncepta. Jer sve dok postoji taj koncept kao takav, za svako selo će se voditi rat u ovakvoj državi. I to će trajati dok se ne istrijebe stanovnici ili sela ili gradova. Nikad se Muslimani neće pomiriti s tim da Here budu u nečijoj drugoj vlasti zato što su vojno oslabili."²⁵⁵

Donja tabela pomoći će da se izjave date u **Zagrebu** i u **Sarajevu** stave u kontekst političkih događaja iz tog vremena.²⁵⁶

1. 12. 1918.	Prva Jugoslavija, monarhija, Kralj Srbije Petar I
29. 11. 1945.	Federativna Narodna Republika Jugoslavija
19. 7. 1956.	Brionska konferencija
7. 4. 1963.	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
4. 10. 1980.	Smrt Tita
6. 12. 1990.	Izbor Miloševića
21. 12. 1990.	Stvaranje Srpske Krajine
16. 5. 1991.	Pripajanje Srpske Krajine Republici Srbiji
25. 6. 1991.	Nezavisnost Republike Slovenije i Republike Hrvatske
juli-avgust 1991.	Oružani incidenti u Hrvatskoj srpskih oružanih snaga uz pomoć Jugoslovenske Narodne Armije
27. 8. 1991.	Osnivanje Badinterove komisije
7. 9. 1991.	Početak rada Konferencije o Jugoslaviji

²⁵⁵ 1D 01367 (Pisani transkript snimka sjednice Predsjedništva Bosne i Hercegovine od 7. februara 1994.) str. 6 i 7.

²⁵⁶ Činilo mi se da nije potrebno u fusnotama navoditi izvore u vezi s opštepoznatim događajima, to su istorijske činjenice koje se ne moraju dokazivati, no treba naglasiti da su svi ti događaji pomenuti u **dokumentima** koji su uvršteni u spis ili su ih pominjali **svjedoci**.

25. 9. 1991.	Rezolucija 713 SB UN: embargo na isporuke oružja za SRJ
25. 10. 1991.	Osnivanje Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini
18. 11. 1991.	Osnivanje Hrvatske Zajednice Herceg-Bosne
23. 12. 1991.	Priznanje nezavisnosti Hrvatske i Slovenije od strane Njemačke, Vatikana i Austrije
2. 1. 1992.	Sporazum o prekidu vatre između Tuđmana i Miloševića
9. 1. 1992.	Osnivanje Republike Srpske
21. 2. 1992.	Rezolucija 743: osnivanje UNPROFOR-a
1. 3. 1992.	Nezavisnost BiH (referendum)
18. 3. 1992.	Potpisivanje plana Carrington-Cutileiro od strane Izetbegovića, Karadžića i Bobana
6. 4. 1992.	Priznanje nezavisnosti Bosne i Hercegovine od strane EU
27. 4. 1992.	Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora)
15. 5. 1992.	Rezolucija 752: traži da se hrvatske trupe povuku iz BiH ili da se stave pod nadležnost Vlade BiH
30. 5. 1992.	Rezolucija 757: ponovni zahtjev za povlačenje hrvatskih trupa
16. 11. 1992.	Rezolucija 787: ponovni zahtjev za povlačenje hrvatskih trupa
3. 12. 1992.	Izvještaj generalnog sekretara Ujedinjenih naroda Generalnoj skupštini (A/47/747)
18. 12. 1992.	Rezolucija 798: zahtjev za zatvaranje zatočeničkih centara u BiH, posebno onih za žene
3. 1. 1993.	Prezentacija Vance-Owenovog plana u Ženevi (podjela BiH u 10 provincija)
22. 2. 1993.	Rezolucija (MSKJ)
5.-6. 5. 1993.	Odbacivanje Vance-Owenovog plana od strane Skupštine Republike Srpske u BiH
25. 5. 1993.	Rezolucija 827(MSKJ)
20. 8. 1993.	Prezentacija Owen-Stoltenbergovog mirovnog plana: podjela BiH u 3 konstitutivne republike: srpsku (51%), bošnjačku (30%) i hrvatsku (16%)
24. 8. 1993.	Rezolucija 859 (nastavak opsade Mostara)
28. 8. 1993.	Proglašenje Hrvatske Republike Herceg-Bosne
9. 1. 1994.	Sastanak Tuđmana i Izetbegovića u Bonnu
1. 3. 1994.	Washingtonski sporazum (Osnivanje hrvatsko-muslimanske federacije Bosne i Hercegovine)
4. 3. 1994.	Rezolucija 900: izražava se zabrinutost zbog situacije u Mostaru i pozdravljaju se pomaci u mirovnom procesu između hrvatskih i muslimanskih rukovodilaca u Bosni
25. 4. 1994.	Osnivanje "Kontaktne grupe" od strane SAD-a, Rusije, Velike Britanije i Francuske
5. 7. 1994.	Mirovni plan "Kontaktne grupe"
8. 9. 1995.	Ženevski sporazum između država Kontaktne grupe, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i SRJ
1. 11. 1995.	Početak mirovnih pregovora u Daytonu (SAD)
21. 11. 1995.	Daytonski sporazumi (Mirovni plan za Bosnu)

U donjoj tabeli daje se, pak, pregled datuma događaja navedenih u Optužnici.

juni 1992.	HVO preuzima kontrolu nad gradom Stocem
1. 7. 1992.	HVO preuzima kontrolu nad gradom Varešom
3. 9. 1992.	Osnivanje logora na Heliodromu
oktobar 1992.	Preuzimanje vlasti u gradu Mostaru od strane HVO-a
23. 10. 1992.	Napad HVO-a na ABiH u gradu Prozoru
24. 10. 1992.	Hapšenje muškaraca i zatočenje u osnovnoj školi u Ripcima, opština Prozor
24. 10. 1992. (ili približno tog datuma)	Napad na selo Paljike u opštini Prozor Okršaji između ABiH i HVO-a u Gornjem Vakufu. HVO je preuzeo kontrolu nad više fabrika i nad zgradom MUP-a
6. 1. 1993.	U Gornjem Vakufu istaknuta je hrvatska zastava. Jedan policajac HVO-a pucao je na jednog vojnika ABiH koji ga je htio kidnapovati.
11. i 12. januar 1993.	Otvorene borbe između HVO-a i ABiH u Gornjem Vakufu
18. 1. 1993.	Napadi i vatra iz artiljerijskog oružja od strane HVO-a, preuzimanje kontrole u Gornjem Vakufu od strane HVO-a
januar 1993.	Policijski sat u gradu Mostaru
početak aprila 1993.	Ultimatum HVO-a u Mostaru
početak aprila - 15. april	Ultimatum HVO-a u Sovićima i Doljanima
april 1993.- mart 1994.	Zločini koje je počinio HVO u gradu Ljubuški i u Vitina Otoku.
april 1993.- april 1994.	Zatočenje Muslimana u Zatvoru u Dretelju
17.-18. april 1993.	Hapšenja i zatočenja u Školi u Sovićima, strijeljanje četiri muškarca i zlostavljanja.
približno 17.-19. april 1993.	Napadi na Parcane, Lizoperce i Tošćanicu, opština Prozor
18. 4. 1993.	Premještanja iz Škole u Ljubuškom
18.-22. april 1993.	Uništavanje vjerskih objekata u Sovićima i Doljanima
18.- 23. april 1993.	Zatočenja na Ribnjaku, Jablanica
20. 4. 1993.	Hapšenja uglednih Muslimana u Stocu
20. 4. 1993.	Hapšenja i zatočenja muškaraca Muslimana, među kojima su bili ugledni građani Čapljine
proljeće - kraj 1993. godine	Hapšenja i zatočenja muškaraca Muslimana (Srednja škola, Zgrada "Unisa", Zgrada vojne policije i Ministarstvo unutrašnjih poslova)
17. 4. - 4. 5. 1993.	Pljačkanje imovine Muslimana u Jablanici
maj 1993. - mart 1994.	Zločini nad Muslimanima na Heliodromu
9. 05. 1993.	Napad HVO-a na Mostar
10. 05. 1993.	Zlostavljanje 12 muškaraca Muslimana na Mašinskom fakultetu u Mostaru
8.06.1993. - april 1994.	Zatočenja Muslimana u zatvoru u Gabeli
juni - sredina avgusta 1993.	Napadi na civile Muslimane, pljačkanje imovine u Dugama, Lugu, Lizopercima, Skrobućanima, Parcanima, Munikozama, Podonisu i Gračanici, te okolini.
juni 1993. - mart 1994.	Zatočenja u logoru u Vojnom
sredina juna 1993.	Deložacije Muslimana u zapadnom Mostaru od strane HVO-a
30.06. 1993.	Napad na kasarnu Tihomir Mišić i zatočenja muškaraca Muslimana na Heliodromu i u Dretelju

6. 7. 1993.	Deportacije iz sela Prenj u opštini Stolac
13. 7. 1993.	Deportacije, premještanja i ubijanje dviju žena u opštini Čapljina
sredina jula 1993.	Novi napad HVO-a, premještanja i deportacije u opštini Mostar
31. 7. 1993.	Korištenje 50 zatočenih Muslimana na linijama fronta u Prozoru
kraj jula 1993.	Uništavanje imovine i kuća u opštini Stolac
juli i avgust 1993.	Zatočenja žena, djece i starijih osoba u Prozoru
avgust i septembar 1993.	Premještanje žena, djece i starijih osoba u Čapljinu. Glavna operacija odigrala se 23. avgusta.
4. i 5. avgust 1993.	Uništenje imovine i deportacije u Stocu
24. 8. 1993.	Napadi u okolini grada Mostara: Raštani, Hidroelektrana i kasarna "Tihomir Mišić"
kraj avgusta 1993.	HVO je primorao civile da idu na teritorije pod kontrolom ABiH i nastavio da proganja one koji su ostali u Prozoru.
septembar 1993.	Deportacije Muslimana u Centar II
18. 10. 1993.	Hapšenje šest pripadnika ABiH i zlostavljanje u Varešu
21. i 22. oktobar 1993.	Napad na selo Kopjari, opština Vareš
23. 10. 1993.	Hapšenja muškaraca – civila i vojnika – muslimanske nacionalnosti, u opštini Vareš
23. 10. 1993.	Napad na selo Stupni Do
8. 11. 1993.	Rušenje Starog mosta u Mostaru

B) Suđenje

1. Prihvatanje dokumenata

Prihvatanje dokumenata srž je svakog suđenja pred MKSJ-om budući da se dokazi pribavljaju ili putem izjava svjedoka ili putem dokumenata.

Dokumenti su veoma raznovrsni budući da je uglavnom riječ o dokumentima koji potiču ili iz međunarodne zajednice i međunarodnih organizacija koje su djelovale na terenu poput UNHCR-a, UNPROFOR-a i EU, ili se radi o novinskim člancima, intervjuima, depešama novinskih agencija ili knjigama, odnosno, o **dokumentima zaraćenih strana civilne ili vojne prirode**.

Budući da je postupak koji se vodi pred Međunarodnim sudom u suštini gotovo u cijelosti zasnovan na anglosaksonskom pravu, u praksi se dokumenti prije prihvatanja predočavaju svjedoku, nakon čega se prihvataju oni dokumenti koji zadovoljavaju **kriterijume relevantnosti i dokazne vrijednosti**.

Tako je, na primjer, zanimljivo konstatovati da je na prvom suđenju koje se vodilo pred ovim Međunarodnim sudom *dokazni predmet br. 1* bio prihvaćen tek nakon što je predočen svjedoku.²⁵⁷

U nekim slučajevima dokument ima manjkavosti (nedostaje prijevod, sporna je pouzdanost) i tada mu se, **radi identifikacije**, dodjeljuje tzv. **MFI-broj**, a naknadno mu se, ako se otklone sumnje, može dodijeliti definitivan broj dokaznog predmeta.

Mislim da je zanimljivo konstatovati da je **tokom godina došlo do svojevrsne inflacije uvrštenih dokumenata**, a tabela koja slijedi omogućuje bolji kategorijalni uvid u taj **inflatorni proces**.

²⁵⁷ *Tužilac protiv Duška Tadića*, (tzv. predmet *Prijedor*), javni pretres održan 7. maja 1996., T(f) str. 52.

i. Suđenja s jednim optuženim

Predmet i broj predmeta		Broj prihvaćenih dokumenata	
<i>Predmet</i>	<i>Broj predmeta</i>	<i>Tužilaštvo</i>	<i>Odbrana</i>
<i>Tužilac protiv Tadića</i>	IT-94-1	362	103
<i>Tužilac protiv Blaškića</i>	IT-95-14	787	614
<i>Tužilac protiv Furundžije</i>	IT-95-17/1	15	22
<i>Tužilac protiv Krnojelca</i>	IT-97-25	283	279
<i>Tužilac protiv Jelisića</i>	IT-95-10	74	8
<i>Tužilac protiv Aleksovskog</i>	IT-95-14/1	139	37
<i>Tužilac protiv Đorđevića</i>	IT-05-87/1	1.585	933
<i>Tužilac protiv Krstića</i>	IT-98-33	910	183
<i>Tužilac protiv Milana Simića</i>	IT-95-9/2	190	43
<i>Tužilac protiv Stakića</i>	IT-97-24	796	594
<i>Tužilac protiv Vasiljevića</i>	IT-98-32	133	40
<i>Tužilac protiv Galića</i>	IT-98-29	603	651
<i>Tužilac protiv Brđanina</i>	IT-99-36	2736	350
<i>Tužilac protiv Strugara</i>	IT-01-42	292	119
<i>Tužilac protiv Delića</i>	IT-04-83	689	657
<i>Tužilac protiv Halilovića</i>	IT-01-48	287	207
<i>Tužilac protiv Orića</i>	IT-03-68	625	1.024
<i>Tužilac protiv Momčila</i>	IT-00-93	3.938	382
<i>Tužilac protiv</i>	IT-95-11	901	90

<i>Martića</i>			
<i>Tužilac protiv Dragomira</i>	IT-98-29/1	937	459
<i>Tužilac protiv Perišića</i>	IT-04-81	2.913	846

Pred MKSJ-om vodio se određeni broj suđenja s više optuženih 2, 3, 4, 5, 6 ili 7 (među kojima npr. *Tužilac protiv Popovića i drugih (7)*), (tzv. predmet *Srebrenica*). Što se tiče suđenja s dva ili više optuženih, zanimljivo je konstatovati da je broj dokumenata rastao, i to eksponencijalnom progresijom.

ii. Suđenja s više optuženih

Predmeti i brojevi predmeta		Proj prihvaćenih dokaza (tužilaštvo i odbrane)							
<i>Predmet</i>	<i>Broj predmeta</i>	<i>Tužilaštvo</i>	<i>D1</i>	<i>D2</i>	<i>D3</i>	<i>D4</i>	<i>D5</i>	<i>D6</i>	<i>D7</i>
<i>Tužilac protiv Kupreškića i drugih</i>	IT-95-16	394	20	68	31	116	18	30	
<i>Tužilac protiv Mucića i drugih</i>	IT-96-21	192	Ukupan broj dokaznih predmeta (odbrana): 218						
<i>Tužilac protiv Sikirice i drugih</i>	IT-95-8	86	58	4	50				
<i>Tužilac protiv Kordića i Čerkeza</i>	IT-95-14/2	2.721	Ukupan broj dokaznih predmeta (odbrana): 1.643						
<i>Tužilac protiv Kvočke i drugih</i>	IT-98-30/1	305	58	13	35	32	46		
<i>Tužilac protiv Kunarca i drugih</i>	IT-96-23	132	Ukupan broj dokaznih predmeta (odbrana):130						
<i>Tužilac protiv Naletilića i Martinovića</i>	IT-98-34	963	441	81					
<i>Tužilac protiv Simića i drugih</i>	IT-95-9	190	183	196	56				
<i>Tužilac protiv Blagojevića i Jokića</i>	IT-02-60	876	Ukupan broj dokaznih predmeta (odbrana): 364						
<i>Tužilac protiv Limaja i drugih</i>	IT-03-66	206	Ukupan broj dokaznih predmeta (odbrana): 44						
<i>Tužilac protiv</i>	IT-01-47								

<i>Hadžihasanovića i Kubure</i>		Ukupan broj dokaznih predmeta: 2.949							
<i>Tužilac protiv Haradinaja i drugih</i>	IT-04-84	1.044	Ukupan broj dokaznih predmeta (odbrana) 145						
<i>Tužilac protiv Boškskog i Tarčulovskog</i>	IT-04-82	1.587	363	118					
<i>Tužilac protiv Šainovića i drugih</i>	IT-05-87	1.455	Ukupan broj dokaznih predmeta (odbrana) 2.896						
<i>Tužilac protiv Milana Lukića i Sredoja Lukića</i>	IT-98-32/1	347	250	70					
<i>Tužilac protiv Popovića i drugih</i>	IT-05-88	2.906	488	119	234	563	666	122	282
<i>Tužilac protiv Gotovine i drugih</i>	IT-06-90	2.687	1.024	717	391				
<i>Tužilac protiv Prlića i drugih</i>	IT-04-74	4.914	1.619	1.032	1.047	764	422	63	

U ovom slučaju, u predmetu Prlić, imamo šest optuženih sa **4.914** uvrštenih dokaznih predmeta tužilaštva i **4.947** uvrštenih dokaznih predmeta odbrane.²⁵⁸ Budući da se radilo o suđenju s više optuženih, nije se mogla primijeniti praksa anglosaksonskog prava, odnosno da se svjedocima predoči svaki dokument, jer u ovakvim postupcima postoji na hiljade dokumenata i nije bilo moguće da se svaki dokument predoči svakom svjedoku, inače bi suđenje trajalo desetljećima. Suočeno s tim problemom, Vijeće je postupilo tako što je donijelo odluku prema kojoj se dokumenti mogu prihvatiti na osnovu pismenog zahtjeva, bez prethodnog predočavanja svjedoku.²⁵⁹

Na početku je ova metoda dočeka s rezervama od strane advokata poteklih iz anglosaksonske pravne tradicije, ali za potrebe suđenja to je bilo jedino moguće rješenje. Vremenom, na kraju su se svi uvjerali u prednosti ove metode.

²⁵⁸ Što se tiče 4.947 prihvaćenih dokumenata, treba precizirati da je Prličeva odbrana zatražila uvrštavanje 1.619 dokaznih predmeta, Praljкова odbrana 1.047, Petkovičeva odbrana 764, Čoričeva odbrana 422 i, najzad, Pušićeva odbrana 63 dokazna predmeta.

²⁵⁹ *Tužilac protiv Prlića i drugih*, "Odluka o prihvatanju dokaznih predmeta", javno, 13. juli 2006.; "Odluka o izmjenama Odluke o prihvatanju dokaznih predmeta od 13. jula 2006.", 29. novembar 2006.

Da li su takvim postupanjem mogla biti povrijeđena prava odbrane?

Odgovor je **negativan** zbog toga što je, što se tiče strana, bilo predviđeno da strana koja se protivi prihvatanju dokumenta svoje mišljenje može da iznese u **pisanom podnesku**. Po meni je takav način postupanja najpravičniji i najefikasniji budući da omogućuje da se **svima garantuje uvid u maksimalan broj dokaza, uz kontradiktornu debatu o svakom od njih pismenim putem**. Takav postupak bio je veoma naporan za ovo Vijeće budući da je ono prije svake odluke moralo da dubinski proanalizira svaki dokument, tj. njegovu relevantnost i dokaznu vrijednost na osnovu kojih se dokument može uvrstiti u spis.

S druge strane, **nesumnjiva prednost** ovakvog postupka jeste to da on omogućava braniocu da optuženom predoči dokument kako bi čuo njegovo mišljenje, koje potom može uvrstiti u svoje podneske.

Nasuprot tome, kada se dokumenti predočavaju svjedoku u sudnici, takva povezanost se ne može uspostaviti i optuženi braniocu ne može da izloži svoje mišljenje o dokumentu u trenutku predočavanja, zbog mjesta optuženih i njihovih branilaca u sudnici, kao i zbog potrebe brzog postupanja u tom trenutku.

S tim u vezi, u Vijeću je postojalo "razmimoilaženje" između mene i mojih kolega budući da ja, s obzirom na to da sam vodio hiljade suđenja u svojoj zemlji, imam daleko širi pristup. Po mom mišljenju, mogućnost prihvatanja dokumenata mora se razmotriti čak i kada postoji samo minimalna mogućnost da je dokument relevantan i da ima dokaznu vrijednost, iako se njegova dokazna vrijednost, pa čak ni relevantnost, ne može ocijeniti u toj fazi.

Kao relevantne primjere upućujem na nekoliko svojih izdvojenih mišljenja u vezi s neprihvatanjem dokumenata.²⁶⁰

Drugačije rečeno, dokument će konačnu ocjenu dobiti tek u odnosu prema drugim dokumentima u fazi završnog vijećanja, a ako je vođena kontradiktorna rasprava o značaju dokumenta, Vijeće će tada morati da donese meritornu odluku o njegovoj važnosti. Opasnost da se neki dokument eliminiše u ranoj fazi postupka, u situaciji nedovoljnih saznanja o predmetu u cjelini i strategijama raznih strana u postupku, može u izvjesnim slučajevima imati za posljedicu **neostvarenje pravde.**

Konkretan takav primjer bilo je uvrštavanje dokumenta u vezi s knjigom o ofanzivnim dejstvima ABiH u Bosni i Hercegovini koju je napisao jedan američki historičar. Većinskom odlukom, taj dokument nije uvršten u spis, iako je po meni bio relevantan i mogao imati određenu dokaznu vrijednost.²⁶¹

Iz tog razloga je, u interesu pravde, bolje usvojiti **veoma širok pristup** prihvatanju dokumenata, osim u izuzetnim slučajevima kada je očigledno u pitanju falsifikat ili kada neki dokument očigledno nije ni od kakve koristi za rješenje spora. Ako bi u toj fazi suđenja neki dokument ipak trebalo odbaciti, Pretresno vijeće bi u takvom slučaju moralo da dā **potpuno i detaljno obrazloženje** zašto dotični dokument nije prihvaćen i ne bi se, kao što je nažalost bio slučaj, smjelo zadovoljiti opaskama poput sljedeće kao komentarom u vezi s dokumentom: "nedovoljno relevantan [ili] nedovoljne dokazne vrijednosti", pri čemu stvarni razlozi zbog kojih dokument nije prihvaćen ostaju nepoznati.

²⁶⁰ Konkretno, v. *Tužilac protiv Prlića i drugih*, "Odluka po Zahtjevu Praljčkove odbrane da se dodaju dva svjedoka i dvije izjave svjedoka na osnovu pravila 92bis na njen spisak na osnovu pravila 65ter", Suprotno mišljenje sudije Jean-Claudea Antonettija, javno, 2. novembar 2009.; "Nalog kojim se prihvataju dokazi u vezi sa svjedokom Milanom Gorjancem", Suprotno mišljenje sudije Jean-Claudea Antonettija, javno, 14. decembar 2009.; "Nalog o prihvatanju dokaznih predmeta u vezi sa svjedokom Zvonkom Vidovićem", Suprotno mišljenje sudije Jean-Claudea Antonettija, javno, 10. maj 2010.;

²⁶¹ *Tužilac protiv Jadranka Prlića i drugih*, "Odluka po Zahtjevu Praljčkove odbrane da se dodaju dva svjedoka i dvije izjave svjedoka na osnovu pravila 92bis na njen spisak na osnovu pravila 65ter", 2. septembar 2009.

U kontekstu raspada bivše Jugoslavije, sukobljavanja između različitih zajednica (srpske, hrvatske, muslimanske) bila su takva da su iz lako razumljivih razloga mogla da utiču na objektivnost usmenih svjedočenja. S druge strane, dokumenti nastali u vrijeme događaja, kada se nije znalo da će oni jednog dana biti predloženi na razmatranje nezavisnim, nepristrasnim i profesionalnim sudijama, mogu se pokazati vema korisnim za razumijevanje događaja, a i inače su korisniji od iskaza ovog ili onog svjedoka koji, iz lako razumljivih razloga, mogu da budu nedovoljno objektivni.

Moram da izrazim žaljenje zbog činjenice da je **tužilaštvo** po meni imalo **veoma selektivan pristup** tim dokumentima, zadržavajući, da bi dokazalo svoju tezu, samo dokumente koji mu idu u prilog, a ostavljajući po strani sve one koji bi mogli da bace drugačije svjetlo na njegove nazore. Takva praksa mi se ne čini najkonstruktivnijom kada je riječ o krivičnim djelima iz domena međunarodnog humanitarnog prava. Smatram da je u situaciji kad na terenu koegzistira više suprotstavljenih snaga, uz prisustvo tri vojske (VRS, HVO i ABiH), apsolutno neophodno ukazati na to da se vojni događaji mogu razumjeti samo **horizontalnim analiziranjem krivičnih djela**, a ne tako što će se ponuditi samo neki dokumenti iz samo jedne od vojski, i to oni koji idu u prilog tezi tužilaštva.

Preciznije govoreći, mislim da je neophodno da se, ako je riječ o incidentu vojnog karaktera (na primjer, *otvaranju snajperske vatre*), pribave kompletni dokumenti **svih triju** strana u sukobu, nastali na dan incidenta, umjesto da se zadovoljimo izjavama žrtve koju je pogodio hitac, ne znajući tačno odakle se pucalo. Možda bi uranjanje u arhive borbenih jedinica omogućilo da se nađe naređenje kojim je snajperisti naloženo da izađe na teren s naoružanjem i municijom. Naravno, ti dokumenti bili bi dovedeni u vezu s drugim dokumentima, a posebno s onima koji potiču od međunarodne zajednice, kako bi se stekla potpunija slika o događaju.

Kao što se vidi, kroz pitanje prihvatanja dokumenata eklatantno se otvara i pitanje same istražne tehnike tužilaštva odnosno odbrane, pri čemu se moraju uzeti u obzir

svi dokumenti koji se tiču određene situacije ili činjenice. U tom kontekstu, moguć je samo širok i otvoren pristup prihvatanju dokumenata.

2) Trajanje suđenja

Pravo na suđenje u razumnom vremenskom roku ugrađeno je u član 14(3)(c) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, u kome se propisuje: "Svako ko je optužen za krivično djelo ima pravo [...] da mu bude suđeno bez nepotrebnog odugovlačenja."

Međunarodni krivični sudovi statutarno su obavezni da poštuju pravo na pravično suđenje.²⁶²

Pitanju vremena u krivičnom postupku može se pristupiti iz dva ugla. Prvo, vrijeme može biti vrijeme potrebno za pripremu suđenja, dakle **vrijeme prije faze glavnog pretresa**. Zatim, može se raditi i o vremenu potrebnom za izvođenje dokaza, za izlaganje teza strana u postupku, dakle o **vremenu u fazi glavnog pretresa**.

U predmetu *Prlić i drugi*, pitanje vremena potrebnog u pretpretresnoj fazi nikada se nije postavilo kao problem. Branioци se nikada nisu požalili na nedostatak vremena za pripremu svoje odbrane. Nasuprot tome, strane su se mnogo puta tokom faze pretresa žalile da nemaju dovoljno vremena da za izlaganje svoje teze, za izvođenje svojih dokaza.²⁶³

²⁶² Predmet *Rutaganda* (MKSR), Prvostepena presuda, 6. decembar 1999.

²⁶³ T(f) str. 42300–41303, npr. izvod sa str. 42302: "Odbrana g. Petkovića smatra da bi promjena stava Vijeća po tom važnom pitanju povrijedila prava optuženih na pravično suđenje u skladu sa Statutom, a posebno sa članom 20 i 21, u pogledu jednakosti sredstava što se tiče optuženih. Naravno, odbrana generala Petkovića je pogrešno procijenila agrumentaciju na koju se odnosi ta promjena stava Vijeća. Ako postoji takva promjena, i mi vjerujemo da će odluka koja bude donesena u vezi s tim usmenim zahtjevom biti

Zbog toga su Pretresno vijeće i Žalbeno vijeće usvojili više odluka u vezi s pitanjem vremena, a posebno vezano za raspodjelu vremena među stranama tokom glavnog pretresa. U odluci od **24. aprila 2008., Pretresno vijeće** je odlučilo da utvrdi **smjernice** za izvođenje dokaza odbrane. U smjernici br. 5 određuje se raspodjela između timova odbrane i tužilaštva vremena za ispitivanje, unakrsno ispitivanje i dodatno ispitivanje svjedoka odbrane u sudnici.²⁶⁴ U paragrafu 14 te odluke predviđeno je da će tužilaštvo za unakrsno ispitivanje raspolagati sa 100% vremena dodijeljenog za glavno ispitivanje. Postupajući po žalbi koju su optuženi Petković i Praljak uložili na odluku od 24. aprila 2008., Žalbeno vijeće se izjasnilo o pitanju vremena koje se dodjeljuje stranama. **Žalbeno vijeće** je u svojoj odluci od **18. jula 2008.** podsjetilo da ustaljena sudska praksa Međunarodnog suda afirmiše **diskreciona ovlaštenja pretresnih vijeća u pogledu upravljanja postupkom i da dodjeljivanje vremena potpada pod ta ovlaštenja.**²⁶⁵ Žalbeno vijeće, u paragrafu 19 svoje odluke, podsjeća da raspodjela vremena na suđenju proističe iz "**princip[a] bitne proporcionalnosti, a ne princip[a] stroge matematičke jednakosti**".²⁶⁶ Naime, kao što je Žalbeno vijeće reklo već ranije, "u predmetu s više optuženih, mora se cijeliti proporcionalnost, s obzirom ne samo na činjenicu da teret dokazivanja leži na tužilaštvu, već i na činjenicu da se neki od dokaznih predmeta koje izvodi tužilaštvo mogu ticati samo jednog od suoptuženih, a ne i drugih".²⁶⁷ Dakle,

svakako dobro argumentovana i vidjet ćemo da li ćemo imati potrebu da joj se suprotstavimo svojim argumenima."

²⁶⁴ "Odluka o usvajanju smjernica za izvođenje dokaza odbrane", 24. april 2008.: "13. Vijeće određuje vrijeme koje strani u postupku koja svjedoka poziva radi ispitivanja i dodatnog ispitivanja stoji na raspolaganju na osnovu informacija datih na osnovu gore spomenute smjernice broj 4 i spiskova podnijetih na osnovu pravila 65ter(G) Pravilnika. 14. Tužilaštvo za unakrsno ispitivanje raspolaže sa 100% vremena dodijeljenog za glavno ispitivanje. 15. Kad se radi o vremenu koje valja dodijeliti timovima odbrane za unakrsno ispitivanje, Vijeće smatra da oni moraju ukupno – što, dakle, uključuje sve timove odbrane koji vode unakrsno ispitivanje – raspolagati s 50% vremena dodijeljenog za glavno ispitivanje."

²⁶⁵ *Tužilac protiv Prlića i drugih*, "Odluka po žalbi okrivljenih na Odluku o dodjeljivanju vremena za izvođenje dokaza odbrane", 1. juli 2008. (dalje u tekstu: Odluka o dodjeljivanju vremena za izvođenje dokaza odbrane u predmetu *Prlić*), par. 15.; *Tužilac protiv Prlića i drugih*, "Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na usmenu odluku Pretresnog vijeća od 8. maja 2006. o unakrsnom ispitivanju odbrane i po zahtjevu Udruženja branilaca da mu se odobri podnošenje podneska *amicus curiae*", 4. juli 2006. (dalje u tekstu: Odluka u vezi s unakrsnim ispitivanjem u predmetu *Prlić*), str. 3.

²⁶⁶ *Tužilac protiv Orića*, "Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi sa dužinom izvođenja dokaza odbrane", 20. juli 2005., par. 7 i 8; *Tužilac protiv Prlića i drugih*, "Odluka po žalbi tužilaštva u vezi s odlukom Pretresnog vijeća o skraćivanju vremena za izvođenje dokaza tužilaštva", 6. februar 2007.

²⁶⁷ Odluka o dodjeljivanju vremena za izvođenje dokaza odbrane, par. 39.

Žalbeno vijeće je u svojoj odluci potvrdilo raspodjelu vremena koju je odredilo Pretresno vijeće.

Potvrdu Žalbenog vijeća raspodjele vremena koju je utvrdilo Pretresno vijeće u predmetu *Prlić i drugi* sada možemo uporediti s drugim još neriješenim predmetima koji se vode pred Međunarodnim sudom. Možemo, naime, primijetiti da je na statusnoj konferenciji u predmetu *Karadžić* sudija Bonomy izjavio da će za unakrsna ispitivanja biti dodijeljeno svega 60% vremena.²⁶⁸

Član 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima garantuje pravo na pravično suđenje, kako u građanskom, tako i u krivičnom postupku.²⁶⁹ Ključno načelo je pravo svakoga "na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona". To pravo je jedno od onih na koja se strane pred Evropskim sudom za ljudska prava najčešće pozivaju. Član 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima može se podijeliti na dva dijela. Prvi dio obuhvata opšte garancije pravičnog suđenja u građanskom i krivičnom postupku.²⁷⁰ Drugi dio obuhvata specifične garancije u okviru krivičnog postupka.²⁷¹ Dakle, pravo na vrijeme i uslove neophodne za

²⁶⁸ T(f) str. 42303: "... na statusnoj konferenciji g. Karadžića, šta sam konstatovao? Da je, što se tiče vremena predviđenog za unakrsna ispitivanja, sudija Bonomy lično rekao da će to biti 60%. Ovdje, međutim, kao što vam je poznato, unakrsno ispitivanje odbrane traje gotovo 100% vremena u odnosu na tužilaštvo, i obrnuto, dakle, bili smo krajnje velikodušni; po mom mišljenju, isuviše velikodušni. Trebalo je da ograničimo vrijeme, a pošto ga nismo ograničili, sad, evo, imamo probleme."

²⁶⁹ Član 6 Evropske konvencije o ljudskim pravima – Pravo na pravično suđenje:

1. Prilikom utvrđivanja građanskih prava i obveza ili osnovanosti bilo kakve krivične optužbe protiv njega, svako ima pravo na pravično suđenje i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim, zakonom ustanovljenim sudom. Presuda se izriče javno, ali se novinari i javnost mogu isključiti s čitavog ili jednog dijela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne sigurnosti u demokratskom društvu, kada to nalažu interesi maloljetnika ili zaštite privatnog života strana u sporu, ili kada to sud smatra izričito neophodnim zato što bi u posebnim okolnostima publicitet mogao nanijeti štetu interesima pravde.
2. Svako ko je optužen za krivično djelo smatra se nevinim dok se njegova krivica po zakonu ne dokaže.
3. Svako ko je optužen za krivično djelo ima sljedeća minimalna prava:
 - a. da odmah, na jeziku koji razumije, bude detaljno obaviješten o prirodi i razlogu optužbe protiv njega;
 - b. da mu se osiguraju vrijeme i uvjeti neophodni za pripremanje obrane;**
 - c. da se brani sam ili uz pomoć branioca koga sam izabere ili da, ukoliko ne raspolaže sredstvima da plati branioca, da ga dobije besplatno, kada to nalažu interesi pravde;
 - d. da sam ispituje ili zahtijeva ispitivanje svjedoka optužbe i da se prisustvo i saslušanje svjedoka odbrane odobri pod uvjetima koji važe i za svjedoka optužbe;
 - e. da koristi besplatnu pomoć tumača ukoliko ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi na sudu.

²⁷⁰ Član 6(1) i 6(2) Evropske konvencije o ljudskim pravima.

²⁷¹ Član 6(3) Evropske konvencije o ljudskim pravima.

pripremu odbrane obuhvaćeno je članom 6(3)(b) i podrazumijeva da optuženi treba da dobije na raspolaganje dovoljno vremena da bi pripremio svoju odbranu.

Član 6(3) Konvencije, koji se tiče dužine trajanja postupka mora se, naravno, čitati u kombinaciji s članom 5(3)²⁷² koji se odnosi na dužinu trajanja pritvora i čija je intencija da se sudovima nametne obaveza ograničavanja trajanja pritvora kako bi se ispoštovao princip presumpcije nevinosti. Naime, u tom smislu, Sud je dužan da ocijeni "da li je odugovlačenje postupka prije donošenja presude optuženom, proisteklo iz bilo kojeg razloga, u jednom trenutku prevazišlo razumne granice, tj. u smislu štete koja bi, u okolnostima datog predmeta, razumno mogla da bude nanijeta osobi za koju se pretpostavlja da je nevinna".²⁷³

Pravo na pravično suđenje po Evropskom sudu za ljudska prava je **efektivno pravo**, drugim riječima, Sud se ne zadovoljava davanjem utiska pravde i pravičnosti. Da bi taj zahtjev bio ispunjen, stranama se moraju obezbijediti neophodni uslovi za pripremanje odbrane.²⁷⁴

Da bi se mjerodavno ocijenilo da li su optuženi i njegov branilac dobili na raspolaganje dovoljno vremena i sve uslove neophodne za pripremu odbrane, Komisija, a sada i Evropski sud za ljudska prava, upućuju na okolnosti predmeta,²⁷⁵ kao i na opštu situaciju u kojoj se nalazila odbrana.²⁷⁶

Franklin Kutty, u svojoj studiji *Krivično pravosuđe i pravično suđenje*, kaže da član 6(3)(b) mora da se sagledava u svjetlu prava optuženog na uslove za pripremu odbrane.

²⁷² Član 5, stav 3, koji se odnosi na slobodu i sigurnost, predviđa: "Svako ko je uhapšen ili lišen slobode prema odredbama stava 1(c) ovog člana mora odmah biti izveden pred sudiju ili drugu službenu osobu zakonom ovlaštenu da vrši sudsku vlast i mora imati pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje na slobodu do suđenja. Puštanje na slobodu može se uvjetovati garancijama o pojavljivanju na suđenju. [...]" V. takođe član 9 stav 3 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, koji osobi lišenoj slobode garantuje ista prava.

²⁷³ *Wemhoff c. Allemagne* (ESLjP), 27. juni 1965., par. 5.

²⁷⁴ *Raffinerie Grecques Strar et Stratis Andrealis c. Grèce* (ESLjP), 9. decembar 1994.

²⁷⁵ *X et Y c. Autriche* (Evropska komisija za ljudska prava), 12. oktobar 1978.; *Huber c. Allemagne* (Evropska komisija za ljudska prava), 4. i 5. oktobar 1974.; *X c. Belgique* (Evropska komisija za ljudska prava), 9. maj 1977.

²⁷⁶ *X c. Autriche* (Evropska komisija za ljudska prava), 11. februar 1967.

Njemu mora da se omogući da odbranu organizuje na odgovarajući način i bez ograničenja u pogledu mogućnosti da sudijama predoči sve dokaze koje on smatra relevantnim.²⁷⁷ Rad odbrane, shodno tome, obuhvata sve što je potrebno za pripremu za suđenje,²⁷⁸ pri čemu se pojam "neophodni uslovi" odnosi na uslove koji treba da doprinesu ili omoguće da se doprinese pripremanju odbrane.²⁷⁹

Uopšteno govoreći, pravično suđenje, po Evropskom sudu za ljudska prava, nije stvar vremena već pravo na ekspeditivno suđenje, s braniocem (ako optuženi to želi) i na jeziku koji optuženi razumije. Pitanje vremena, s gledišta Evropskog suda za ljudska prava, ograničava se na **vrijeme neophodno** za pripremanje odbrane, odnosno pravo na dovoljno vremena da bi se na odgovarajući način pripremila odbrana. Na tom planu, treba primijetiti da to vrijeme ne može da bude neograničeno, no to mora da kontroliše sudija.

U toj oblasti, Komisija, odnosno Evropski sud za ljudska prava, izrekli su više značajnih pravomoćnih presuda u vezi s pitanjem trajanja suđenja:

Referentna presuda s tim u vezi je bez sumnje ona iz predmeta *Pelissier i Sassi protiv Francuske*, od 25. marta 1999. godine. Sud je u tom predmetu ocijenio da "član 6(1) Konvencije države potpisnice obavezuje da svoj pravosudni sistem organizuju na način koji će sudovima omogućiti da ispunjavaju u njoj postavljene uslove, što obuhvata i obavezu da se predmeti riješe u razumnom vremenskom roku"²⁸⁰ i da se "ocjena o tome da li je trajanje postupka razumno donosi u zavisnosti od okolnosti predmeta i imajući u vidu kriterijume uspostavljene sudskom praksom Suda, posebno imajući u vidu kompleksnost predmeta, ponašanje podnosioca žalbe, kao i nadležnih organa".²⁸¹

²⁷⁷ *Mayzit c. Russie* (ESLjP), 20. februar 2005., par. 79.

²⁷⁸ Izvještaj *X c. Belgique* (Evropska komisija za ljudska prava), 12. juli 1984., par. 53.

²⁷⁹ *Ross c. Royaume-Uni* (Evropska komisija za ljudska prava), 11. decembar 1986.

²⁸⁰ *Pelissier et Sassi c. France* (ESLjP), 25. mart 1999.

²⁸¹ *Gelli c. Italie* (ESLjP), par. 40, 19. oktobar 1999.

Okolnosti predmeta moraju se ocjenjivati *in concreto*, kaže Sud, ne predlažući nikakvu "tabelu uzoraka".²⁸² Dakle, Sud razmatra predmet *prima facie*, pri čemu presumpcija *nerazumnosti* počiva na tuženoj državi. Sud je ipak izlučio dva kriterijuma koji se uvijek moraju analizirati za potrebe pomenute kontrole:

- i. **Kompleksnost predmeta:** Sud će ispitati kompleksnost činjenica koje treba rasvijetliti,²⁸³ kompleksnost pravno relevantnih činjenica o kojima treba donijeti odluku²⁸⁴ i, naravno, kompleksnost s procesnog stanovišta;²⁸⁵
- ii. **Ponašanje strana:** Država je dakle dužna da obezbijedi da postupci pred domaćim sudovima ne traju pretjerano dugo. Ukoliko se pak postupak oduži zbog ponašanja koje je pripisivo optuženom, krivcem za to ne može se proglasiti država.²⁸⁶

Evropski sud, naime, smatra da osoba optužena za neko krivično djelo ne smije predugo ostati u neizvjesnosti u vezi sa svojom sudbinom.²⁸⁷ Država je suočena s obavezom da ispostavi rezultate, bez obzira na sredstva, pri čemu je važno obezbijediti da se u postupcima pred domaćim sudovima poštuje uslov suđenja u razumnom roku.²⁸⁸ Mora se konstatovati da optuženi u međunarodnim suđenjima dugo čekaju na konačnu odluku o svojoj sudbini.

²⁸² Naime, država Italija podnijela je zahtjev u tom smislu u predmetu *Scordino c. Italie*, 29. mart 2006., par. 157.

²⁸³ V. npr. *Yalgin et autres c. Turquie*, 25. septembar 2001., par. 27; *Rigeinsen c. Autriche*, 16. juli 1971., par. 110. Sud će, dakle, ocijeniti prirodu krivičnog djela za koje se tereti, prikrivanje ili sticaj krivičnih djela, itd.

²⁸⁴ V. npr. predmet *Pretto et autres c. Italie* od 8. decembra 1983., gdje je Sud bio u situaciji da razmatra previše neprecizan karakter jednog novog zakona, par. 32.

²⁸⁵ Može se, na primjer, raditi o pluralitetu strana u sporu, *H. c. Royaume Unie*, 8. juli 1987., par. 72.

²⁸⁶ *Debbasch c. France* (ESLjP), zahtjev br. 49392/99, 3. decembar 2002.: u tom predmetu, Sud je konstatovao da je podnosilac žalbe prekomjerno pribjegavao različitim pravnim lijekovima, te da se za odugovlačenje postupka ne može smatrati odgovornom država.

²⁸⁷ *Lehtinen c. Finlande* (ESLjP), 13. septembar 2005., par. 28; *Merit c. Ukraine*, 30. mart 2004., par. 75.

²⁸⁸ *Belilos c. Suisse* (ESLjP), 29. april 1988., par. 78.

Polazeći od te pretpostavke, Sud je stvorio sudsku praksu u vezi s onim za što je smatrao da mora ući u definiciju suđenja u razumnom roku. Na primjer, u predmetu *Kamasinski protiv Austrije*, Sud je 19. decembra 1989.²⁸⁹ izjavio da pravo optuženog da mu se u što kraćem roku obezbijede dovoljno vrijeme i neophodni uslovi podrazumijeva pravo optuženog na uvid u spis, bilo posredstvom branioca, bilo direktno ako se optuženi brani sam.²⁹⁰

Što se tiče polazne tačke za određivanje rokova u krivičnom postupku, Sud je izrazio stav da **"period koji treba uzeti u razmatranje (...) nužno počinje na dan kada je protiv osobe podignuta optužnica"**.²⁹¹

Ne treba, međutim, gubiti iz vida činjenicu da pravo na suđenje u **razumnom roku** ne znači da postupak treba zbrzati kako bi se rokovi sveli na minimum.²⁹² Ovaj mi se momenat čini posebno važnim, ali sudija uz to mora i da raspolaže sredstvima kojima će kontrolisati stepen dužne pažnje u radu tužilaštva i odbrane.

Međutim, iako Evropska konvencija o ljudskim pravima ističe neophodnost da se optuženom obezbijedi vrijeme potrebno da pripremi svoju odbranu, ona ne kaže ništa o vremenu potrebnom za izvođenje njegovih dokaza, a izgleda da ni sudska praksa ne obraća pažnju na to. **Stav Evropskog suda za ljudska prava ne razlikuje se od onog koji je usvojen u Zakonu o krivičnom postupku bivše Jugoslavije.**²⁹³ Naime, u član 11(3) Zakona o krivičnom postupku bivše Jugoslavije ugrađeno je pravilo predviđeno članom 6(3)(b) Evropske konvencije o ljudskim pravima, po kome optuženom mora da se obezbijedi vrijeme neophodno za pripremanje odbrane.²⁹⁴ Zakon o

²⁸⁹ *Kamasinski c. Autriche* (ESLjP), 19. decembar 1989.

²⁹⁰ *Kamasinski c. Autriche* (ESLjP), 19. decembar 1989., zahtjev br. 9783/82; *Foucher c. France*, 18. mart 1997., zbirka br. 1997-2, par. 36.

²⁹¹ *Neumeister c. Autriche* (ESLjP), 27. juni 1968., par. 18.

²⁹² *Neumeister c. Autriche* (ESLjP), 27. juni 1968.: Sud jasno precizira "da briga za ekspeditivnost ne oslobađa sudije obaveze da preduzmu sve mjere koje mogu da rasvijetle utemeljenost ili neutemeljenost optužbi", par. 21.

²⁹³ Dokazni predmet 4D 01105.

²⁹⁴ Član 11 Zakonika o krivičnom postupku bivše Jugoslavije, 16. maj 1996.: "(1) Okrivljeni, odnosno osumnjičeni ima pravo da iznese svoju odbranu ili da se sam brani uz stručnu pomoć branioca, koga sam

krivičnom postupku bivše Jugoslavije, dakle, ne pominje dodjeljivanje vremena ili neophodnost raspolaganja vremenom za izvođenje dokaza.

Taj element ide u prilog shvatanju da je **pravično suđenje** manje stvar dodjeljivanja vremena za iznošenje teze, tj. za izvođenje dokaza, a mnogo više **stvar vremena koje je potrebno za pripremanje odbrane, dodjeljivanje branioca i razumijevanje optužnice**. Dakle, glavnu odgovornost nosi branilac optuženog koji mora da postupa s dužnom pažnjom.

Iz tih različitih elemenata proističe da je vrijeme na suđenju pitanje o kome se raspravlja prije početka suđenja. Mora se staviti na raspolaganje vrijeme neophodno za pripremanje odbrane. U prepretnoj fazi takođe mora da se predvidi dovoljno vremena. Međutim, **što se tiče vremena tokom suđenja, vremena za izvođenje dokaza, iz sudske prakse proističe da to vrijeme treba da bude pravično, ali ono u sudskoj praksi nije predmet rasprave.**

Želim da dodam i to da se ni odbrana ni tužilaštvo ne mogu požaliti na bilo kakvu štetu pretrpljenu zbog toga što tokom suđenja nisu raspolagali potrebnim vremenom.

Predstavnici tužilaštva i branioci u načelu su vrsni profesionalci koji moraju biti sposobni da dodijeljeno vrijeme koriste na najbolji mogući način, prije svega sposobni da razlučuju **bitno i sporedno**.

Dužina ovog suđenja, koje je trajalo više od 4 godine, govoreći uglavnom na osnovu podataka o raspodjeli utrošenog vremena prema evidenciji Sekretarijata, svjedoči o činjenici da su tužilaštvo i odbrana imali i više nego dovoljno vremena, pa čak i prekomjerno koristili fleksibilnost Pretresnog vijeća kako bi dobili i dodatno vrijeme, iako su po Pravilniku, konkretno, pravilu 90(F), za korištenje vremena **odgovorne** sudije.

izabere iz reda advokata. (2) Ako okrivljeni, odnosno osumnjičeni ne uzme sam branioca, sud će mu postaviti branioca kad je to određeno ovim zakonikom. (3) Okrivljenom, odnosno osumnjičenom mora da se osigura dovoljno vremena za pripremanje odbrane."

U pravilu 98ter(C) Pravidnika o postupku i dokazima propisuje se sljedeće: "Presuda se donosi većinom glasova sudija. Uz Presudu se prilaže ili joj što je moguće prije slijedi pismeno obrazloženje (...)."

Što se tiče člana 23(2) Statuta, na plenarnom zasjedanju Međunarodnog suda on je nadopunjen riječima "što je moguće prije".

Zašto ta nadopuna kad je uobičajena praksa da sudije vijećaju na kraju suđenja, prije izricanja presude?

Sudije MKSJ-a nesumnjivo su uzele u obzir ograničenja koja se odnose na samo razmatranje predmeta i vrijeme potrebno za pisanje presude koju, podsjećam, mora pratiti obrazloženje. Pored toga, vijećanje je u ovom slučaju nesumnjivo bilo posebno dugo budući da je suđenje završilo 2. marta 2011., a presuda se izriče danas. Ovom Vijeću je, dakle, trebalo više od godinu dana da bi donijelo svoju presudu.

Da li je tako dugo trajanje s gledišta Statuta i Pravidnika prekomjerno ili je ostalo u okvirima kriterijuma za ovu oblast?

Čini mi se da, iz svoje perspektive, moram da dam objašnjenja koja opravdavaju toliko trajanje vijećanja. Da bih to učinio, najprije ću uputiti na neke presude međunarodnih sudova kako bi se stekla jasna predstava o dužini vijećanja koja su prethodila donošenju presude.

	Početak suđenja	Završetak suđenja	Datum presude	Trajanje vijećanja
Vojni sud u Nürnbergu	20. 11. 1945.	2. 9. 1946.	1. 10. 1946.	1 mjesec
Međunarodni vojni sud za Daleki istok ("Tokijski proces")	3. 5. 1946.	6. 4. 1948.	4.-12. 11. 1948.	7 mjeseci
Specijalni sud za Sierra Leone Suđenje Charlesu Tayloru	4. 6. 2007.	8. 2. 2011.	26. 4. 2012.	1 godinu i 2 mjeseca
Irački specijalni sud Suđenje Saddamu Husseinu	19. 10. 2005.	8. 2006.	5. 11. 2006.	3 mjeseca

Specijalni sud za Kambodžu Suđenje Duchu	17. 02. 2009.	27. 11. 2009.	26. 7. 2010.	8 mjeseci
---	---------------	---------------	--------------	-----------

Što se tiče MKSJ-a, da bi se dali tačni parametri, potrebno je razmotriti nekoliko tipičnih primjera. Ovo razmatranje biće detaljnije od onoga u prethodnim slučajevima jer će biti zasnovano na određenom broju faktora koji su dostupniji za analizu.

I. Okončani postupci			
Predmeti	Završetak suđenja	Objavljivanje presude	Vrijeme (u danima)
<i>Aleksovski</i>	23. 3. 1999.	25. 6. 1999.	94 dana
<i>Babić</i>	28. 1. 2004.	29. 6. 2004.	181 dan
<i>Banović</i>	26. 6. 2003. (izjašnjavanje o krivici)	28. 10. 2003.	122 dana
<i>Blagojević i Jokić</i>	1. 10. 2004.	17. 1. 2005.	137 dana
<i>Blaškić</i>	30. 7. 1999.	3. 3. 2000.	212 dana
<i>Boškoski i Tarčulovski</i>	8. 5. 2008.	10. 7. 2008.	62 dana
<i>Bralo</i>	19. 7. 2005.	7. 12. 2005.	132 dana
<i>Brađanin</i>	22. 4. 2004.	1. 9. 2004.	130 dana
<i>Češić</i>	7. 10. 2003. (izjašnjavanje o krivici)	11. 3. 2004.	154 dana
<i>Delić</i>	11. 6. 2008.	15. 9. 2008.	64 dana
<i>Deronjić</i>	30. 9. 2003. (izjašnjavanje o krivici)	30. 3. 2004.	180 dana
<i>Dorđević</i>	14. 7. 2010.	23. 2. 2011.	219 dana
<i>Erdemović</i>	31. 5. 1996. (izjašnjavanje o krivici)	29. 11. 1996.	179 dana
<i>Furundžija</i>	22. 6. 1998.	10. 12. 1998.	168 dana
<i>Galić</i>	9. 5. 2003.	5. 12. 2003.	236 dana
<i>Gotovina i drugi</i>	1. 9. 2010.	15. 4. 2011.	225 dana
<i>Hadžihasanović i Kubura</i>	15. 7. 2005.	15. 3. 2006.	210 dana
<i>Halilović</i>	17. 4. 2005.	16. 11. 2005.	209 dana
<i>Haradinaj i drugi</i>	23. 1. 2008.	3. 4. 2008.	71 dan
<i>Jelisić</i>	22. 9. 1999.	14. 12. 1999.	82 dana
<i>Jokić</i>	1. 4. 2003. (izjašnjavanje o krivici)	18. 3. 2004.	318 dana

<i>Kordić i Čerkez</i>	14. 12. 2000.	26. 2. 2001.	72 dana
<i>Krajišnik</i>	30. 8. 2006.	27. 9. 2006.	27 dana
<i>Krnojelac</i>	20. 7. 2001.	15. 3. 2002.	235 dana
<i>Krstić</i>	29. 6. 2001.	2. 8. 2001.	392 dana
<i>Kunarac i drugi</i>	22. 11. 2000.	22. 2. 2001.	90 dana
<i>Kupreškić i drugi</i>	10. 11. 1999.	14. 1. 2000.	64 dana
<i>Kvočka i drugi</i>	19. 7. 2001.	2. 11. 2001.	104 dana
<i>Limaj i drugi</i>	1. 9. 2005.	30. 11. 2005.	60 dana
<i>Lukić bis</i>	20. 5. 2009.	20. 7. 2009.	60 dana
<i>Martić</i>	12. 1. 2007.	12. 6. 2007.	150 dana
<i>Milošević Dragomir</i>	10. 10. 2007.	12. 12. 2007.	58 dana
<i>Mrđa</i>	13. 10. 2003.	31. 3. 2004.	168 dana
<i>Mrkšić i drugi</i>	16. 3. 2007.	27. 9. 2007.	191 dan
<i>Mucić i drugi</i>	1. 9. 1998.	16. 11. 1998.	76 dana
<i>Naletilić i Martinović</i>	31. 10. 2002.	31. 3. 2003.	150 dana
<i>Nikolić Dragan</i>	7. 5. 2003.	18. 12. 2003.	221 dan
<i>Nikolić Momir</i>	4. 9. 2003.	2. 12. 2003.	58 dana
<i>Obrenović</i>	20. 5. 2003. (izjašnjavanje o krivici)	10. 12. 2003.	110 dana
<i>Orić</i>	10. 4. 2006.	30. 6. 2006.	50 dana
<i>Perišić</i>	31. 3. 2011.	6. 9. 2011.	157 dana
<i>Plavšić</i>	2. 10. 2002. (izjašnjavanje o krivici)	27. 2. 2003.	145 dana
<i>Popović i drugi</i>	15. 9. 2009.	10. 6. 2010.	265 dana
<i>Rajić</i>	27. 4. 2006. (izjašnjavanje o krivici)	8. 5. 2006.	11 dana
<i>Šainović i drugi</i>	27. 8. 2008.	26. 2. 2009.	179 dana
<i>Sikirica i drugi</i>	19. 9. 2001. (izjašnjavanje o krivici)	13. 11. 2001.	54 dana
<i>Simić i drugi</i>	4. 7. 2003.	17. 10. 2003.	103 dana
<i>Simić Milan</i>	15. 5. 2002. (izjašnjavanje o krivici)	17. 10. 2002.	152 dana
<i>Stakić</i>	14. 4. 2003.	31. 7. 2003.	107 dana
<i>Stanišić i Župljanin</i>	1. 6. 2012.	27. 3. 2013.	360 dana
<i>Strugar</i>	9. 9. 2004.	31. 1. 2005.	131 dan
<i>Tadić</i>	28. 11. 1996.	14. 7. 1997.	226 dana
<i>Todorović</i>	29. 11. 2000. (izjašnjavanje o krivici)	31. 7. 2001.	242 dana

<i>Vasiljević</i>	14. 3. 2002.	29. 11. 2002.	254 dana
<i>Zelenović</i>	17. 1. 2007.	4. 4. 2007.	77 dana

Analiza ove tabele dopušta da se konstatuje da je Vijeće moralo da se izjasni na osnovu preko 50.000 stranica transkripta, više hiljada dokumenata tužilaštva i odbrane, velikog broja tačaka Optužnice (26), kao i velikog broja zahtjeva koje su strane podnijele Vijeću. Osim toga, valja napomenuti da se u Optužnici tereti po osnovu svih vidova odgovornosti predviđenih Statutom, kako na osnovu člana 7(1), tako i na osnovu člana 7(3), uključujući i odgovornost po osnovu člana 7(1) u sva tri vida udruženog zločinačkog poduhvata.

Taj obim posla glavno je objašnjenje ove neizbježne dužine trajanja vijećanja. Pored toga, treba imati i krajnje precizan uvid u način na koji se u ovom Međunarodnom sudu na opštem nivou radi, bez obzira na marginalne razlike u radu pojedinih vijeća koje se mogu pojaviti u praksi.

U pravilu, uz ispitivanje svjedoka izrađuju se sažeci iskaza s fusnotama koje se odnose na ono šta je svjedok govorio ili na uvrštene dokumente. Na brojku od 206 svjedoka (tužilaštva i odbrane) koji su svjedočili bilo u sudnici bilo na osnovu pravila *92ter*, treba dodati još 111 svjedoka na osnovu pravila *92bis* i *92quater*.

Taj posao obavljaju ili stažisti, pod nadzorom višeg pravnog saradnika Vijeća, ili pomoćno osoblje. Sudije, koje u fazi vijećanja imaju na raspolaganju sve te sažetke, međusobno ih upoređuju i analiziraju u svjetlu brojnih pisanih dokumenata.

Sudije takođe moraju da razmotre prepretnesne podneske tužilaštva i odbrane, kao i završne podneske (opet tužilaštva i odbrane), što je ukupno predstavljalo nekoliko hiljada stranica.

	Tužilaštvo ²⁹⁵	D1 ²⁹⁶	D2 ²⁹⁷	D3 ²⁹⁸	D4 ²⁹⁹	D5 ³⁰⁰	D6 ³⁰¹
Broj stranica završnih podnesaka	398	192	191	185	200	199	149
Broj fusnota u završnim podnescima	2.784	818	1661	778	1.075	1.608	667

Posebno je zanimljivo detaljnije uporediti tri predmeta s najvećim brojem optuženih kojima se sudilo u isto vrijeme i u kojima je rješavao ovaj Sud, , a to su, pored našeg predmeta, predmeti *Popović i drugi* i *Milutinović i drugi*.

Dolje prikazana tabela svjedoči o tome da je predmet *Prlić i drugi* potpuno različit s gledišta kompleksnosti i broja tačaka Optužnice.

Predmet	Broj optuženih	Trajanje suđenja (u danima)	Broj svjedoka	Uvrštenih dokaznih predmeta	Vremenski okvir	Prostorni okvir	Mjesta krivičnih djela
<i>Prlić i drugi</i>	6	465	317	9.872	2 godine i 6 mjeseci	8 opština i 5 logora	70
<i>Popović i drugi</i>	7	425	315	5.383	3 i po mjeseca	2 opštine	31
<i>Milutinović i drugi</i>	6	285	235	4.351	5 i po mjeseci	13 opština	29

²⁹⁵ Završni podnesak tužilaštva, originalna verzija na engleskom, javno, 1. april 2011.

²⁹⁶ Završni podnesak Prličeve odbrane, originalna verzija na engleskom, javno, 29. mart. 2011.

²⁹⁷ Završni podnesak Stojićeve odbrane, originalna verzija na engleskom, javno, 31. mart 2011.

²⁹⁸ Završni podnesak Praljkove odbrane, originalna verzija na engleskom, javno, 31. mart.2011.

²⁹⁹ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, originalna verzija na engleskom, javno, 31. mart 2011.

³⁰⁰ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, originalna verzija na engleskom, javno, 28. mart. 2011.

³⁰¹ Završni podnesak Pušićeve odbrane, originalna verzija na engleskom, javno, 31. mart 2011.

Plan vijećanja globalno je bio organizovan oko tri glavne tačke:

- **utvrđivanje počinjenih krivičnih djela;**
- **aspekti u vezi s postojanjem inkriminisanog udruženog zločinačkog poduhvata;**
- **odgovornost svakog od optuženih pojedinačno.**

Svaki sudija, prije nego što bi donio svoj zaključak o eventualnoj odgovornosti pojedinog od optuženih, morao je da sagleda sve gorenavedene faktore kako bi došao do zaključka van razumne sumnje. Kao što se vidi, posrijedi je kompleksan i dugotrajan proces za koji je potrebno dosta vremena, što objašnjava zašto neko može da prostodušno izjavi da je vijećanje trajalo predugo. Neko drugi, pak, ko je upoznat sa svim navedenim faktorima, biće u stanju da zaključi da su sudije pokazale dužnu revnost i da su Presudu izrekle u rekordnom roku. Bilo kako bilo, čitalac će na kraju sam obrazovati svoje mišljenje.

U vezi s tom izuzetno osjetljivom temom, osjećao sam se dužnim da čitaocu predočim sve korisne informacije kako bi stekao predstavu o načinu rada sudija i pokazanoj revnosti. Bez obzira na mišljenje koje možemo imati o tome, kad se uzmu u obzir ovi veoma korisni podaci, može se praktično s izvjesnošću reći da se sigurno moglo mnogo uštediti na vremenu da su primjenjivane drugačije interne metode i da je način rada bio sličniji sistemu kontinentalnog prava u kome **predsjednik vijeća** na administrativnom planu ima glavnu riječ u angažovanju pomoćnog osoblja i stažista, u raspodjeli posla, upravljanju postupkom i vijećanju.

Samo natuknice za razmišljanje radi, smatram da je posao mogao da se podijeli na dva dijela, čime bi se ujedno pomirili imperativi ekspeditivnosti postupka, vođenja računa o žrtvama i optuženima, kao i o samom ishodu postupka, i to na sljedeći način:

- **donošenje presude po tačkama Optužnice i o odgovornosti u najkraćem roku; i**
- **izdavanje obrazloženja presude naknadno, možda i nekoliko mjeseci kasnije.**

Za takvo šta bila bi potrebna "kulturalna revolucija", a to je veoma teško sprovesti unutar institucije koja postoji gotovo 20 godina (up. Rezolucija 827 Savjeta bezbjednosti od 25. maja 1993.) i u kojoj neke ustaljene navike onemogućavaju još brže postupanje. Instrukivan je, naravno, primjer **Nürnbega**, pošto je presuda za 24 optužena izrečena u rekordnom roku od nekoliko mjeseci. Treba imati na umu da ta presuda nije sadržavala niti jednu fusnotu i da je hitnost nalagala njeno brzo donošenje, što ovdje nije slučaj, iako je dokumentacija u Nürnbergu bila veća od naše...

Isto tako, trebalo bi u potpunosti preispitati **metode rada** koje se godinama primjenjuju u MKSJ-u i koje su rezultirale time da viši pravni saradnici vijeća i pomoćno osoblje imaju veliku ulogu u pripremi materijala za vijećanje sudija. To objašnjava izuzetno dugo trajanje postupaka jer sudija, a na prvom mjestu predsjedavajući vijeća, u toj fazi nema mogućnosti da "pravnom timu" daje uputstva ili naloge. Da bi to bilo moguće, u "pravni tim" trebali bi se angažovati samo pravnici koji su već radili isti posao u međunarodnim ili nacionalnim sudovima, sudije bi trebali imati mogućnost da ih ocjenjuju, pa čak i da im otkazu saradnju, umjesto da ovi potpadaju pod nadležnost administracije (Sekretarijata). U tom kontekstu koji nam, po mom mišljenju, **zapravo vezuje ruke**, nije bilo moguće postupati brže. Po meni, to je jedan od glavnih uzroka sporosti međunarodne pravde.

Osjećam se dužnim da se na to pitanje vratim u kontekstu presude koju je **Žalbeno vijeće nedavno izreklo u predmetu Gatete**.³⁰² U toj presudi, Žalbeno vijeće je zaključilo da je povrijeđeno pravo optuženog da mu se sudi u razumnom roku.³⁰³ Vijeće je zaključilo da je pretpretresni postupak u trajanju od **sedam godina** bio predug budući da predmet nije

³⁰² *Jean-Baptiste Gatete protiv tužioca* (MKSR), Drugostepena presuda, 9. oktobar 2012.

³⁰³ Drugostepena presuda u predmetu *Gatete*, par. 288.

bio naročito kompleksan, te je presudilo da tako dugo trajanje, kao i dugotrajni pritvor koji je iz toga rezultirao predstavljaju štetu *per se*.

Pretno vijeće je konstantno vodilo računa o pravima odbrane i sistematski je odgovaralo na zahtjeve optuženog s navodima o povredi njegovih prava, te se više puta izjašnjavalo o pitanju predugog trajanja postupka i pritvora. Optuženi u ovom predmetu se svakako ne mogu pozvati na **predmet Gatete** da bi se žalili na osnovu štete nanijete predugim trajanjem pritvora, budući da se ta dva predmeta uvelike razlikuju.

Jean-Baptiste Gatete rođen je 1953. u sektoru Rwankuba u Ruandi.³⁰⁴ Od 1982. do juna 1993., bio je gradonačelnik u komuni Murambi. Politički aktivan na nivou prefekture i države, Gatete je bio član kongresa Nacionalnog revolucionarnog pokreta za razvoj na nivou cijele države.³⁰⁵ U aprilu 1994., imenovan je za direktora u ruandskom ministarstvu za pitanja žene i porodice. Dakle, u vrijeme počinjenja genocida u aprilu 1994. radio je na odgovornoj funkciji.

Izmjenjena optužnica koju je tužilaštvo protiv **Jean-Baptiste Gatetea** podiglo 10. maja 2005. sadrži šest tačaka³⁰⁶ (u prvobitnoj Optužnici bilo ih je deset): posrijedi su optužbe za genocid (član 2(3)(a) Statuta Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu (MKSR)), odnosno, alternativno, za saučesništvo u genocidu (član 2(3)(e) Statuta MKSR), za udruživanje radi počinjenja genocida (član 2(3)(b) Statuta MKSR), za istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti (član 3(b) Statuta MKSR), za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti (član 3(a) Statuta MKSR), te za silovanje kao zločin protiv čovječnosti (član 3(g) Statuta MKSR).

Jean-Baptiste Gatete uhapšen je 11. septembra 2002. u Demokratskoj Republici Kongo, a dva dana kasnije doveden je u pritvorsku jedinicu Međunarodnog krivičnog suda za

³⁰⁴ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Pretpretni podnesak tužilaštva na osnovu pravila 73bis(B) Pravilnika o postupku i dokazima, par. 1.

³⁰⁵ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Pretpretni podnesak tužilaštva na osnovu pravila 73bis(B) Pravilnika o postupku i dokazima, par. 1.

³⁰⁶ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Izmijenjena optužnica, 10. maj 2005.

Ruandu u Arushi.³⁰⁷ Suđenje mu je počelo 20. oktobra 2009. godine.³⁰⁸ Dakle, **u pritvoru je proveo sedam godina.**

Suđenje **Jean-Baptiste Gateteu** počelo je 20. oktobra 2009., a posljednji svjedok tužilaštva saslušan je 13. novembra 2009. godine.³⁰⁹ Pred Vijeće je izvedeno **četrdeset i devet svjedoka**, u spis je uvršteno 146 dokaznih predmeta, a pretres je trajao trideset sudskih dana, unutar perioda od pet mjeseci i devet dana.³¹⁰

Pretresno vijeće I bilo je zaduženo za pretpretresni postupak u predmetu *Gatete* još 2004., predsjedavao je sudija Mose, a u sastavu vijeća bili su sudije **Jai Ram Reddy i Sergej Aleksejevič Jegorov**. Predmet je potom, 6. jula 2009., dodijeljen Pretresnom vijeću III, koje je odredilo datum početka suđenja, 19. oktobar 2009. godine.

Sudije Pretresnog vijeća III, koje je svoju presudu izreklo 31. marta 2011.,³¹¹ bili su **Khalida Rachid Khan (predsjednica), Lee Gacuiga Muthoga i Aydin Sefa Akay**.³¹² Vijeće je moralo da se izjasni o odgovornosti optuženog **Gatetea** u vezi s ubistvom Tutsija na različitim mjestima (sektor Rwankuba, župa Kiziguro i župa Mukarange) u aprilu 1994. godine. Vijeće je optuženog proglasilo krivim na osnovu člana 6(1) Statuta za učešće u genocidu i za počinjenje istrebljivanja kao zločina protiv čovječnosti. **Jean-Baptiste Gatete** osuđen je na doživotnu kaznu zatvora.³¹³

U okviru prvostepenog postupka, optuženi **Gatete** pokrenuo je pitanje **prekomjernog odugovlačenja** postupka. Odbrana se pozivala na dugotrajnost pritvora optuženog tvrdeći

³⁰⁷ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Drugostepena presuda, 9. oktobar 2012., par. 13.

³⁰⁸ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Podnesak pred izvođenje dokaza odbrane Jean-Baptistea Gatetea, 29. januar 2010., par. 1.

³⁰⁹ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Podnesak pred izvođenje dokaza odbrane Jean-Baptistea Gatetea, 29. januar 2010., par. 1.

³¹⁰ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno), par. 60.

³¹¹ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno).

³¹² *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno), par. 640, 643, 646 i 668.

³¹³ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno), par. 682 i 683.

da je povrijeđeno njegovo pravo na suđenje bez **prekomjernog odugovlačenja**.³¹⁴ Od hapšenja **Jean-Baptiste Gatetea** do početka njegovog suđenja proteklo je više od **sedam godina**. Odbrana je zbog toga zatražila obeštećenje. U tom smislu je ukazala na više elemenata:³¹⁵

- Dužina trajanja pritvora ne može se opravdati ni kompleksnošću ni obimnošću postupka protiv **Gatetea**;
- Tužilac nije blagovremeno izveo optuženog pred Sud;
- Postupak pred Pretpretresnim vijećem otegnuo se na period od aprila 2003. do aprila 2007., a to **akumulirano kašnjenje vezano je za činjenicu da su sudije i pravnici tog Vijeća radili na više drugih predmeta**;
- Na osnovu akumuliranog kašnjenja, optuženi tvrdi da je pretrpio štetu zbog toga što je dugo i nepotrebno bio lišen slobode, čime je nanijeta šteta i u pripremi njegove odbrane budući da su protokom vremena sjećanja svjedoka izbljedita i smanjio se broj onih koji su ostali raspoloživi.

Odbrana je tvrdila da je povrijeđeno pravo g. **Gatetea** da mu se sudi bez prekomjernog odugovlačenja i da ga Vijeće, u slučaju proglašenja krivice, mora oštetiti **smanjenjem kazne**.³¹⁶

Tužilac, sa svoje strane, tvrdi da su sama struktura i resursi Suda, a ne on, prouzrokovali dužinu trajanja pritvora optuženog Gatetea. Zbog ograničenih resursa Suda, tužilac je morao da zatraži da se predmet prosljedi ruandskom pravosuđu. Najzad, optuženi je dugo izbjegavao svaki pokušaj hapšenja, što je doprinijelo evidentiranom kašnjenju.³¹⁷

³¹⁴ *Tužilac protiv Jean-Baptiste Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno), par. 54.

³¹⁵ *Tužilac protiv Jean-Baptiste Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno), par. 55.

³¹⁶ *Tužilac protiv Jean-Baptiste Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno), par. 55.

³¹⁷ *Tužilac protiv Jean-Baptiste Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno), par. 56

Argumentacija tužilaštva podložna je kritici jer je sasvim jasno da se kašnjenje računa počev od trenutka hapšenja, kao i da je neozbiljno pozivati se na problem resursa jer je tužilac trebalo da djeluje u skladu sa sredstvima kojima raspolaže i koja su bila znatno veća od sredstava nacionalnih sudova.

Vijeće koje je izreklo prvostepenu presudu priznalo je da je akumulirano kašnjenje u pretpretresnoj fazi postupka bilo veliko, ali je ocijenilo da treba uzeti u obzir više faktora kako bi se utvrdilo da li je to kašnjenje bilo prekomjerno.³¹⁸ Istaknulo je da se **predmet Gatete** ne može porediti s predmetima s više optuženih, gdje su suđenja trajala više godina, s više od hiljadu dokaznih predmeta i preko stotinu svjedoka. To gledište posebno je interesantno za **predmet Prlić i drugi**.³¹⁹ Vijeće je napomenulo da, iako su optužbe protiv **Gatetea** svedene na šest tačaka Optužnice, na krivičnim djelima o kojima je riječ zasnovano je više optužbi, na primjer za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu i udruživanje radi počinjenja genocida, a takve optužbe otvaraju kompleksna pravna i činjenična pitanja.

Najzad, Vijeće je naglasilo da je postupanje nadležnih organa i tužilaštva prouzrokovalo neopravdano kašnjenje tokom pretpretresne faze postupka.³²⁰ Vijeće tako ukazuje na "posebne okolnosti u kojima je, kako se čini, postupanje nadležnih organa i tužilaštva prouzrokovalo neopravdano kašnjenje tokom pretpretresne faze postupka".³²¹ Na primjer, Pretpretresno vijeće je 29. marta 2004. naložilo tužiocu da podnese izmijenjenu Optužnicu.³²² Tužilac je zahtjev kojim traži dozvolu da podnese izmijenjenu Optužnicu

³¹⁸ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno), par. 59.

³¹⁹ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno), par. 60.

³²⁰ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno), par. 61.

³²¹ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno), par. 61.

³²² *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), "Odluka po preliminarnom prigovoru odbrane", 29. mart 2004. V. takođe *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno), par. 62.

zaveo 29. novembra 2004. godine,³²³ dakle, osam mjeseci kasnije. Drugi primjer: iako je **optuženi Gatete** predat Sudu u septembru 2002., tužilac je svoj zahtjev za prosljeđivanje predmeta uputio Ruandi tek 28. novembra 2007. godine,³²⁴ nakon što je optuženi proveo u pritvoru više od pet godina. Pretresno vijeće takođe podsjeća da tužilac ima diskreciona ovlaštenja u istražnom i optužnom postupku, ali da je njegova dužnost i da bude motor postupka. U predmetu *Gatete*, Vijeće **nije našlo nikakvo opravdanje za kašnjenje koje je prouzrokovao tužilac.**³²⁵

Kao što se vidi, stvarni uzrok kašnjenja po mišljenju Pretresnog vijeća je u tužilaštvu, koje to u svojim podnescima ne pominje...

Iako je priznalo da je u pretpretresnom postupku došlo do velikog kašnjenja (*pre-trial delay*), Pretresno vijeće je zaključilo da on nije trajao nerazumno dugo s obzirom na to da je predmet kompleksan, da je tužilac uputio zahtjev da se predmet *Gatete*, u skladu s pravilom 11*bis* Pravilnika o postupku i dokazima Suda, proslijedi nadležnim sudskim organima Ruande (Vijeće je taj zahtjev odbacilo), da je šteta izazvana tim kašnjenjem minimalna i, najzad, da se suđenje, nakon što je počelo, brzo odvijalo.³²⁶

Žalbeno vijeće je potvrdilo Prvostepenu presudu kojom se **Gatete** osuđuje za genocid i istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti.³²⁷ Uzevši u obzir sve relevantne faktore, Vijeće je ocijenilo da je, imajući u vidu optužbe po kojima je proglašen krivim, za Jean-Baptistea **Gatetea** odgovarajuća kazna doživotnog zatvora. Vijeće, međutim, podsjeća na to da je **zaključilo da je povrijeđeno pravo optuženog da mu se sudi bez nepotrebnog odugovlačenja i da je u tom predmetu dugotrajnošću pretpretresne faze nanijeta**

³²³ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), "Podnesak tužioca s optužnicom izmijenjenom shodno nalogu Vijeća od 29. marta 2004. i zahtjev za podnošenje Izmijenjene optužnice ", 29. novembar 2004. Izmijenjena optužnica je zavedena 10. maja 2005.

³²⁴ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), "Zahtjev tužioca za prosljeđivanje predmeta Ruandi u skladu s pravilom 11*bis* Pravilnika o postupku i dokazima Međunarodnog suda", 28. novembar 2007.

³²⁵ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno), par. 62.

³²⁶ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Prvostepena presuda i presuda o kazni, 31. mart 2011. (javno), par. 64.

³²⁷ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Drugostepena presuda, 9. oktobar 2012., (javno), par. 284.

šteta per se. Žalbno vijeće ističe da svaka osoba čija su prava povrijeđena mora imati pravo na efikasan pravni lijek u skladu s članom 2(3)(a) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Žalbno vijeće smatra da je primjereno sredstvo za obeštećenje za povredu prava koju je pretrpio optuženi da mu se odredi zatvorska kazna u trajanju od određenog broja godina, što predstavlja smanjenje kazne. Da bi odredilo primjereno obeštećenje, Žalbno vijeće je napomenulo da je zaključilo da Gatete nije dokazao da mu je nanijeta šteta u pogledu pripremanja odbrane ili izvođenja dokaza.³²⁸

Uzevši u obzir s jedne strane težinu krivičnih djela za koja je **Jean-Baptiste Gatete proglašen krivim** i, s druge strane, povredu njegovog prava da mu se sudi bez nepotrebnog odugovlačenja, Žalbno vijeće je poništilo osudu na kaznu doživotnog zatvora koju je izreklo Pretresno vijeće i zaključilo da ta kazna mora da bude smanjena na četrdeset godina zatvora.³²⁹

Stav Žalbenog vijeća u Presudi je nedvosmislen, budući da je ono potvrdilo povredu prava optuženog, ali Vijeće nije otišlo tako daleko da **čitav postupak** proglasi nevažećim i zadovolji se simboličnim smanjenjem kazne.

Čini mi se da se ta jurisprudencija ni u kom slučaju ne može primijeniti u našem slučaju, iako su optuženi predati u ruke pravdi **5. aprila 2004.**, zbog toga što su sve obaveze savjesno ispunjavane, a trajanje vijećanja je sasvim opravdano imajući u vidu broj optuženih, broj tačaka Optužnice i broj obuhvaćenih opština i mjesta zatočenja. Istina, jurisprudencijom iz predmeta *Gatete* Žalbno vijeće je otvorilo mogućnost za smanjenje trajanja kazne u slučaju povrede prava optuženih na brzo suđenje.

U skorijoj praksi, **4. februara 2013.**, Žalbno vijeće je u predmetu *Justin Mugenzi i Prosper Muginareza* moralo da odgovori na argumentaciju optuženih u vezi s povredom prava na **pravično suđenje** na osnovu **prekomjerno dugog trajanja vijećanja.**

³²⁸ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Drugostepena presuda, 9. oktobar 2012., (javno), par. 286.

³²⁹ *Tužilac protiv Jean-Baptistea Gatetea* (MKSR), Drugostepena presuda, 9. oktobar 2012., (javno), par. 287.

Podnosioci žalbe su se pozvali i na izdvojeno suprotno mišljenje **sudije Shorta** po tom pitanju.

Kao prvo, o pitanju povrede prava na **pravično suđenje** riješeno je u Presudi donijetoj 23. juna 2010., u kojoj je ta argumentacija odbačena **većinom glasova sudija**, dok je **sudija Short** bio suprotnog mišljenja smatrajući, naprotiv, da su prava tog optuženog povrijeđena i da je prekomjerno trajanje vijećanja posljedica činjenice da su **sudije Khan i Muthoga** raspoređeni u druge predmete, što se odrazilo na vijećanje, uz napomenu da je pretres zaključen 5. decembra 2008., a da je Presuda objavljena 30. septembra 2011. godine.³³⁰

Sudija Short je uz Presudu od 30. septembra 2011. ponovo priložio suprotno mišljenje, podsjetivši da je optuženi bez presude u pritvoru proveo **preko dvanaest godina** i da je povrijeđeno njegovo pravo na **pravično suđenje**. On dodaje da bi izrečenu kaznu trebalo umanjiti za pet godina kako bi se to ispravilo.

Odgovarajući na tu argumentaciju, Žalbeno vijeće je u svojoj Presudi od 4. februara 2013.³³¹ izjavilo da **kompleksnost predmeta** opravdava dugo trajanje suđenja i da to trajanje mora da bude shvaćeno globalno (*cf.* paragraf 37). Budući da se **sudija Robinson** nije slagao s tim, priložio je suprotno mišljenje u kome kaže da **suđenje nije bilo pravično zbog prekomjernog trajanja vijećanja**. On smatra da je bilo sličnih kompleksnih predmeta koji su riješeni u relativno **kratkim** rokovima i posebno pominje predmet *Basagora*, pa i predmet *Popović*.

Kao što se može vidjeti, ovo je bilo značajno pitanje, a kao glavni uzrok navedena je činjenica da su sudije radile i u drugim predmetima.

Što se tiče predmeta *Prlić i drugi*, tačno je da sam bio imenovan za sudiju u predmetu *Šešelj* kao predsjedavajući Vijeća i da je **sudija Mindua** imenovan za sudiju u **predmetu**

³³⁰ *Tužilac protiv Casimira Bizimungua i drugih* (MKSR), Presuda i kazna, 30. septembar 2011.

³³¹ *Tužilac protiv Justina Mugenzija i Prospera Mugiraneze* (MKSR), Prvostepena presuda, 4. februar 2013.

Tolimir. To, međutim, nije imalo **nikakvog** uticaja na moj posao jer sam bio u stanju da se bavim s oba predmeta u kojima sam radio, a **sudija Mindua**, koji je u ovom predmetu bio **rezervni sudija**, učestvovao je u svim našim odlukama i u svim našim vijećanjima, nije učestvovao samo u glasanju o krivici optuženih i odmjeravanju kazne, drugim riječima, nije bilo nikakvih posljedica.

Shodno tome, iako su optuženi **Justin Mugenzi i Prosper Muginareza**, koji su na kraju oslobođeni, pokrenuli zanimljivo pitanje, čini mi se da problem koji su pokrenuli nema **nikakvog direktnog uticaja** na ovaj predmet. Podržavajući stav **sudija Robinsona i Shorta**, smatram da bi bilo bolje da se sudije ne raspoređuju i u druge predmete i da je u takvom slučaju bolje da se s nekim predmetima sačeka, pa čak i da se optuženi u njima puste na slobodu dok čekaju suđenje. To bi bilo **održivo** rješenje koje ne stvara nerješive probleme. Priznajem, međutim, a o tome je bilo riječi i u nekim podnescima, da dugo čekanje na suđenje i izricanje presude može biti uzročnik **stresa**, kako u porodici optuženog tako i kod samog optuženog, zbog čega bi trebalo da postoji mjerljiva finansijska nadoknada ako optuženi na kraju bude proglašen nevinim.

C) Pravna pitanja

1. Pravilo precedenta

Mogu li ja, kao sudija, zanemariti odluke Žalbenog vijeća koje je više puta izjavilo da su, zbog pravne sigurnosti, njegove odluke obavezujuće za pretresna vijeća?³³²

Iako se zbog pravne sigurnosti zaista čini sasvim jasnim da su odluke vrhovnog suda države obavezujuće za praksu nižih sudova, da li se to pravilo mora automatski primjenjivati pred međunarodnim sudovima?

U tom pogledu, imam sumnje koje proističu iz samog načina funkcionisanja sistema anglosaksonskog prava i potrebu da prokomentarišem takozvano pravilo precedenta (*stare decisis*).

U zemljama anglosaksonskog prava, dobar dio prava proističe iz običajnog prava jer tamo nisu postojali ni zakoni ni pravilnici, tako da je sudska praksa akumuliranjem odluka i obrazloženja (*ratio decidendi*) davala smjernicu za rad nižim sudovima.

To pravilo precedenta, međutim, koje je definisao Gornji dom britanskog Parlamenta u predmetu *London Street Tramways v London County Council*, taj isti Gornji dom modifikovao je 1966., kada je potvrdio svoju mogućnost da opozove precedente koji su postali neadekvatni ili nepravedni. Isto to je u vezi s pravilom precedenta učinio i Vrhovni sud SAD-a.

Pa i sâm Evropski sud za ljudska prava je zauzeo stav da iz imperativa pravne sigurnosti i zaštite povjerenja u legalitet ne proističu prava proistekla iz ustaljene sudske prakse.

Po mišljenju Žalbenog vijeća, svaka promjena sudske prakse mora crpsti svoj legitimitet iz dinamične i progresivne interpretacije prava, tako što što će biti opravdana i obrazložena.³³³

³³² Želim da zahvalim **g-đici Lauri Grimaldi**, pravnici, na njenom doprinosu ovom izdvojenom mišljenju.

Kako zapravo na MKSJ-u stoje stvari u vezi s udruženim zločinačkim poduhvatom?

Treba napomenuti da je **sudija Schomburg** upravo kao član Žalbenog vijeća pobijao ovaj koncept, što uvelike **relativizira** uticaj na njemu zasnovane sudske prakse, a tome još treba dodati činjenicu da je nekoliko vijeća pokazalo svoju nesklonost tom pojmu time što udruženi zločinački poduhvat nije potvrdilo. Štaviše, jedan drugi međunarodni sud, Sud za Kambodžu, u potpunosti je napustio koncept UZP-a, odnosno njegov treći vid.

Pored ovog teoretskog pitanja, postoji još jedan problem, kojim se doktrina ne bavi, a koji se tiče sljedećeg: može li sudija, za koga Statut kaže da je nezavisan, biti nezavisan ako mora da slijepo primjenjuje sudsku praksu koju su stvorile druge sudije? Ako to jeste slučaj, šta je s njegovom stvarnom nezavisnošću? Ona tada samo može biti veoma ograničena okvirima sudske prakse Žalbenog vijeća.

U tom smislu, sudija nema nikakav manevarski prostor, a budući da se i sami sudije Žalbenog vijeća smatraju vezanim pravilom precedenata koje su stvorili njihovi prethodnici, sistem bi bio osuđen na propast, što, koliko shvatam, nikako nije bila namjera našeg zakonodavca, konkretno, Savjeta bezbjednosti.

Štaviše, čisto teorijski gledano, da se Žalbena vijeće u predmetu *Tadić* sastojalo od sudija koje su imale suprotna mišljenja ili se uzdržale od izjašnjavanja, gotovo je sigurno da sudske prakse iz predmeta *Tadić* **nikada** ne bi ni bilo. Povrh toga, Savjet bezbjednosti je jasno naznačio u Statutu da su svi sudije jednaki u svojim **pravosudnim funkcijama**. Ako sudija mora da gotovo vojnički primjenjuje sudsku praksu, gdje je tu proklamovana jednakost?

³³³ *Tužilac protiv Aleksovskog*, Drugostepena presuda, 24. mart 2000.; predmet *Semanza* (MKSR), Drugostepena presuda, 31. maj 2000., predmet *Čelebići*, Drugostepena presuda, 20. februar 2001.

Treba, naravno, napomenuti da su prvi međunarodni sudovi donosili odluke kao prva i posljednja instanca, bez žalbenog suda. Uvođenje mehanizma dvostepenih jurisdikcija proizvod je našeg doba.

Pravilo precedenta ili *stare decisis* proisteklo iz anglosaksonskog prava znači da je sudija vezan ranije donijetim presudama.

U zemljama kontinentalne tradicije, to pravilo se ne primjenjuje, budući da je zakon taj koji stvara pravo, a ne stvaraju ga sudije, oni primjenjuju ustaljenu sudsku praksu koji je fleksibilniji od načela *stare decisis*.

Na MKSJ-u, Žalbeno vijeće je u predmetu *Aleksovski*³³⁴ ocijenilo da su prijašnje odluke za njega obavezujuće i da može odstupiti od njih samo "kad za to postoje uvjerljivi razlozi u interesu pravde".³³⁵

Sudije Žalbenog vijeća smatrale su da je "pravo na žalbu [...], kako je Vijeće već primijetilo, komponenta zahtjeva za pravičnim suđenjem, koje je samo po sebi pravilo međunarodnog običajnog prava i iz kojega izvire pravo optuženoga da se u sličnim predmetima sudi na sličan način. To se ne može postići ako svako pretresno vijeće ima pravo da zanemari pravne odluke koje je donijelo Žalbeno vijeće i da o pravnim pitanjima odlučuje po vlastitom nahođenju".³³⁶

Pretresno vijeće je, dakle, obavezno da slijedi precedente koje je postavilo Žalbeno vijeće i da u **sličnoj situaciji** postupa saobrazno njima.

³³⁴ *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog* (tzv. predmet *Lašvanska dolina*), Drugostepena presuda, 24. mart 2000.

³³⁵ *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog* (tzv. predmet *Lašvanska dolina*), Drugostepena presuda, 24. mart 2000., par. 107. To pravilo je takođe prihvatilo Žalbeno vijeće MKSR-a u predmetu *Tužilac protiv Laurenta Semanze*, 31. maj 2000., par. 92.

³³⁶ *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog* (tzv. predmet *Lašvanska dolina*), Drugostepena presuda, 24. mart 2000., par. 113(iii).

U ovom predmetu, čini mi se da se moraju preispitati dva pravna pitanja o kojima je već bilo riješeno. Riječ je o odgovornosti nasljednika na funkciji nadređenog i o udruženom zločinačkom poduhvatu (a posebno o valjanosti oblika III).

Postavlja se pitanje da li pretresno vijeće može da postupi suprotno stavu sudija Žalbenog vijeća bez izlaganja riziku da to bude "sankcionisano" drugostepenom presudom u slučaju žalbe. Da li pravilo precedenta, prema načinu na koji se ono primjenjuje pred ovim Sudom, dopušta sudijama u prvostepenom postupku da se postave drugačije i, ako to jeste slučaj, zašto i u kojim okolnostima?

U pokušaju da se odgovori na ovo pitanje, biće korisno najprije analizirati načelo *stare decisis* kao takvo (I), a zatim se upitati podliježe li njegovo tumačenje koje je dalo Žalbeno vijeće ovog suda raspravi (II).

I. Načelo *stare decisis*

Treba proučiti praksu domaćih sudova država (A) i međunarodnu praksu (B) kako bi se izveli zaključci u vezi s načinom na koji sudije primjenjuju ovo načelo (C).

A. Praksa domaćih sudova država

Načelo *stare decisis* proisteklo je iz anglosaksonskog prava koje je, ne poznajući pisana pravila, radi pravne sigurnosti postavilo pravilo po kojem precedent ima obavezujuću snagu za sudove koji se nađu u sličnim situacijama.

U praksi, međutim, to pravilo nije tako lako primijeniti i u tom smislu je instruktivan pristup koji su usvojili britanski (i) i američki (ii) sudovi.

i) Britanska praksa³³⁷

Još 1898. godine, Gornji dom britanskog Parlamenta postavio je načelo po kojem su sudovi obavezni da poštuju pravna načela koje uspostavljaju ne samo viši sudije, već i sudije istog ranga.³³⁸

Vremenom je to pravilo sve više i više kritikovano, a sudije su u više navrata pisale izdvojena mišljenja u kojima su se zalagale za izmjenu načela *stare decisis*.³³⁹

Na kraju je sâm Gornji dom, posredstvom izjave koju je lord kancelar Gardiner dao u svoje ime i u ime svih lordova, ocijenio da "pretjerano rigorozno tumačenje pravila precedenta može u određenim slučajevima rezultirati nepravednim rješenjem, te **previše ometati prirodnu evoluciju prava**. [Lordovi] stoga predlažu da se sadašnja praksa promijeni i da se, uza sve uvažavanje prethodnih odluka ovog Doma kao obavezujućih precedenata, **od ranije odluke odstupi kada ocijene da je to nužno**".³⁴⁰

Od tada se, dakle, načelo *stare decisis* u britanskoj praksi primjenjuje fleksibilnije.

ii) Američka praksa³⁴¹

Vrhovni sud pridaje veliki značaj sudskom precedentu jer po njegovom mišljenju "nema slobode u sudskoj praksi koja sumnja".³⁴² Načelo *stare decisis* je, dakle, zadato od samog početka, i to u čuvenom predmetu *Cohens protiv Virdžinije*.³⁴³

³³⁷ O tome v. Gérard DWORKIN, "Stare Decisis in The House Of Lords", *The Modern Law Review*, 1962., sv. 25, br. 2, str.163-178; isti autor, "Un adoucissement de la théorie du *stare decisis* à la Chambre des Lords", *Revue internationale de droit comparé*, 1967., sv. 19, br. 1, str. 185-198.

³³⁸ *London Street Tramway c. L.C.C.*, [1898] A.C. 375.

³³⁹ Lord RADCLIFFE, *The Law and its Compass*, 1960., str. 39. Konkretno, v. predmet *Rookes v. Barnard* (1964.), A.C, i mišljenje lorda Eversheda, str.1184-1185.

³⁴⁰ Ovu odluku u vezi sa sudskom praksom pročitao je lord Gardiner prije izricanja drugostepenih presuda od 26. jula 1996.

³⁴¹ Elizabeth ZOLLER, "Les revirements de jurisprudence de la Cour Suprême des États-Unis", *Cahiers du Conseil constitutionnel*, br. 20, juni 2006.

³⁴² Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država, 505 US 833 (1992).

³⁴³ Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država, 19 US (6 Wheat) 264 (1821).

Međutim, iako se pravilo precedenta mora striktno primjenjivati, sudije smatraju da se od njega može odstupiti u slučaju da je to povoljno po optuženog.³⁴⁴

Godine 1992. Vrhovni sud je morao da se izjasni o pitanju ima li on ili nema ovlaštenje da poništi vlastitu sudsku praksu. Naime, pitanje je bilo da li se može ukinuti odluka u predmetu *Roe protiv Wade*³⁴⁵ kojom je sporni abortus proglašen legalnim. Tom prilikom, Vrhovni sud je utvrdio uslove za odstupanje od sudske prakse.

Tako, po američkom Vrhovnom sudu, postoji četiri faktora koje treba uzeti u obzir prije nego što se počne razmišljati o odstupanju od sudske prakse:

- 1) da li je pravilo toliko neodrživo da se ispostavlja neprimjenjivim u praksi;
- 2) treba utvrditi da li pravilo uživa toliko povjerenje da bi odstupanje od njega posebno otežalo posljedice eventualne promjene;
- 3) da li su se razvila druga pravna načela o sličnim pitanjima, i to do te mjere da je staro pravilo postalo bespredmetno;
- 4) da li su se činjenice toliko izmjenile ili se toliko različito percipiraju da je staro pravilo izgubilo svako opravdanje i svaku mogućnost razumne primjene.³⁴⁶

Ova odluka, koja je kasnije mnogo puta iskorištena, otvorila je mogućnost ukidanja precedenta.³⁴⁷

³⁴⁴ Apelacioni sud Ontarija, *RU c. Goderavoc, Popović et Askov* (1974), 16 C.C.C, 30R (2D) 238.

³⁴⁵ Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država, *Roe v. Wade*, 410 US 113 (1973).

³⁴⁶ Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država, *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania c. Casey*, 505 US 833, 854-855 (1992).

³⁴⁷ V. npr. čuvenu odluku Vrhovnog suda iz predmeta *Lawrence v Texas*, u kojoj je Sud zaključio da odluka u predmetu *Bowers v. Harwick* iz 1986., u kojoj je presuđeno da Ustav ne garantuje pravo na homoseksualnost, nije bila pravno utemeljena, 539 US 538 (2003).

U ovoj fazi, primjećujem da su ta četiri faktora veoma interesantna u odnosu na pitanja o kojima je Žalbeno vijeće MKSJ-a i MKSR-a već riješilo, posebno u pogledu **nedostatka povjerenja**.

B. Međunarodno pravosuđe³⁴⁸

Najprije treba proučiti rad Međunarodnog suda pravde (i), čija sudska praksa nesumnjivo predstavlja najbolji izvor inspiracije za međunarodno javno pravo, a zatim treba razmotriti rezonovanje sudija specijalizovanih međunarodnih sudova (ii).

i) Precedenti na Međunarodnom sudu pravde

Član 38(1)(d) Statuta Suda propisuje: "Sud, čiji je zadatak da u skladu s međunarodnim pravom rješava njemu podnijete sporove, primjenjuje: [...] **uz rezervu odredbe člana 59, sudske odluke** i naučavanje najstručnijih autora iz različitih zemalja, kao **pomoćno sredstvo** za određivanje pravnih normi".

Smatra se, prema tome, da je sudska praksa **pomoćni izvor međunarodnog prava**, dakle, ona ni u kom slučaju ne može da ima prioritet u odnosu na pisana pravna pravila ili čvrsto prihvaćene običajne norme.

Član 59 Statuta Međunarodnog suda pravde pored toga jasno zabranjuje načelo *stare decisis*, naime, u njemu se jasno kaže da su presude Suda obavezujuće samo za strane u postupku.

I sam Sud je izjavio da njegove ranije odluke nemaju nikakvu obavezujuću snagu, te da ne postoji nikakva obaveza da on slijedi svoje precedente.³⁴⁹ Stalni Međunarodni sud pravde ocijenio je još 1926. godine da je "[c]ilj člana 59 Statuta (...) da se izbjegne da

³⁴⁸ O istom pitanju, v. G. GUILLAUME, "Le précédent dans la justice et l'arbitrage international", *Journal du droit international* (Clunet), br. 3, juli 2010., dok. 8.

³⁴⁹ Predmet *Plateau continental Tunisie c. Malte* (MSP), Arhiva MSP-a, str. 26, par. 42.

pravna načela koja Sud prihvati u određenom predmetu postanu obavezujuća za druge sporove i strane u njima".³⁵⁰

Tačno je, međutim, da se sudije Međunarodnog suda pravde rado oslanjaju na svoju prethodnu sudsku praksu u rješavanju sporova koji su slični već procesiranom predmetu, ali samo da bi konstatovali koja je postojeća sudska praksa.³⁵¹

Ipak, Međunarodni sud pravde priznaje da je bolje da "[p]redmeti istog tipa (...) budu rješavani na isti način i, **ako je moguće**, po istoj logici",³⁵² ali to ni u kom slučaju nije obaveza.

Pravilo *stare decisis* je, dakle, očigledno eliminisano iz postupka pred Međunarodnim sudom pravde, kako na osnovu Statuta, tako i od strane samog Suda. Čini mi se da je taj stav sasvim opravdan.

ii) Precedent u specijalnim oblastima međunarodnog javnog prava

Evropski sud za ljudska prava izjavio je da "ne smatra da su prethodne odluke za njega obavezujuće" i da može odstupiti od svoje sudske prakse ukoliko za to postoje imperativni razlozi,³⁵³ a takođe smatra da zahtjevi za pravnom sigurnošću i zaštitom povjerenja u legalitet ne podrazumijevaju da se neko pravo može steći na osnovu ustaljene sudske prakse.³⁵⁴

Dakle, i sudije u Strasbourgu nedvosmisleno odustaju od načela *stare decisis*.

³⁵⁰ *Affaire relative à des intérêts allemands en Haute Silésie polonaise* (MSP), Fond, zbirka, serija A, br. 7, str. 19. To načelo preuzeto je u *Affaire de l'usine de Chorzou*, 1927., zbirka A, br. 1, str. 20.

³⁵¹ V. npr. *Affaire relative au Personnel diplomatique et consulaire des Etats-Unis à Téhéran* (MSP), 1980, zbirka MSP-a, str. 18, par. 33.

³⁵² Predmet *Barcelona Traction, Light and Power Company* (MSP), Preliminarni prigovori, 1964., Zbirka MSP-a, str. 65.

³⁵³ *Cossey c. Royaume-Uni* (ESLjP), 27. septembar 1990., serija A, br. 184, par. 35.

³⁵⁴ *Unedic c. France* (ESLjP), 18. decembar 2008. V. takođe predmet *Bourmaraf c. France*, 30. avgust 2011.

Isto je i s Međunarodnim sudom za pravo mora koji nema nikakvu obavezu da slijedi sopstvene precedente, shodno tumačenju člana 196 Konvencije iz Montego Baya koja preuzima član 59 Statuta Međunarodnog suda pravde. Takvo tumačenje izdalo je Tijelo za rješavanje sporova Svjetske trgovinske organizacije koje je jasno izrazilo da se ne smatra obaveznim slijediti sopstvene precedente.³⁵⁵

Tako iz gornje analize proističe da načelo *stare decisis* jeste ključna komponenta suđenja u anglosaksonskom pravu, ali da sudije ipak često dopuštaju odstupanje od njega u cilju donošenja pravednih i pravičnih odluka.

Ne čini se da je obavezujući precedent pravilo koje se primjenjuje u međunarodnom pravu. Nesklonost sudija da se smatraju obaveznim da slijede svoju sudsku praksu može se razumjeti, budući da kompleksnost predmeta kojima se oni bave nameće potrebu da presuda bude prilagođena pojedinačnom slučaju i zasnovana na čvrstim pravnim temeljima. Štaviše, Međunarodni sud pravde je uvijek nedvosmisleno odbijao da usvoji pretorijanski pristup pravu i podsjećao na to da "uloga sudije nije u tome da zamijeni zakonodavca, **on se mora ograničiti na to da konstatuje vladavinu prava**",³⁵⁶ pri čemu je sudska praksa samo jedan pomoćni izvor međunarodnog prava.

Evropski sud za ljudska prava to odbijanje da se automatski povinuje svojim precedentima opravdava činjenicom da je "od ključnog značaja da Konvencija bude tumačena i primijenjena na način koji ta **prava čini praktičnim i djelotvornim...** Ako se Sud ne bude držao dinamičnog i evolutivnog pristupa, takav stav bi mogao da **bude prepreka** za bilo kakve reforme i poboljšanja."³⁵⁷

Žalbena vijeće je, međutim, smatralo da mora da usvoji drugačiji pristup, stoga je sada uputno pozabaviti se razlozima i utemeljenošću takvog stava.

³⁵⁵ Tijelo za rješavanje sporova, "Décision sur les mesures antidumping américaines", WT/DS/344/AB/R, 30. avgust 2008.

³⁵⁶ V. savjetodavno mišljenje sudije Gilberta Guillaumea, "Avis consultatif relatif à la licéité de la menace ou de l'emploi de l'arme nucléaire", Izdvojeno mišljenje, 8. juli 1996., zbirka MSP-a za 1996., str. 293. U tom slučaju, Sud je nedvosmisleno odbio da se izjasni o postavljenom pitanju, s obrazloženjem da trenutno stanje prava ne omogućava da se na nj odgovori, str. 266, par. 105.

³⁵⁷ *Stafford c. Royaume-Uni* (ESLJP), 28. maj 2002., par. 67-68.

II. Autoritet presuda Žalbenog vijeća MKSJ-a i MKSR-a

Može se raspravljati o rezonovanju Žalbenog vijeća uopšte (A), te o konkretnim problemima (B).

A. Rezonovanje Žalbenog vijeća

i) Priznavanje obavezujućeg precedenta

Žalbeno vijeće je smatralo da "iz pravilnog tumačenja Statuta, pri čemu valja obratiti dužnu pažnju na njegov sadržaj i svrhu, proizlazi zaključak da u interesu pravne sigurnosti i predvidivosti, Žalbeno vijeće treba slijediti svoje prijašnje odluke, ali istodobno treba biti slobodno da od njih odstupi kad za to postoje uvjerljivi razlozi u interesu pravde".³⁵⁸

Da bi potkrijepilo to svoje obrazloženje, Žalbeno vijeće se najprije poziva na domaću i međunarodnu praksu. Ali, kao što je pokazano gore u tekstu, domaći sudovi država skloni su manje striktnom tumačenju pojma *stare decisis* u cilju izricanja presuda koje će biti pravedne i primjerene situaciji. Međunarodna praksa pokazuje tendenciju da precedent prizna kao moguć izvor inspiracije, ali ni u kom slučaju kao praksu kojoj se sudija obavezno mora povinovati. Znači da bi bilo prikladnije govoriti o "pravilu precedenta kao izvoru inspiracije i tumačenja", prije nego o *stare decisis* u strogom smislu.

Treba, međutim, primijetiti da Žalbeno vijeće priznaje mogućnost odstupanja od svoje prethodne odluke u interesu pravde. Mogu samo da se u potpunosti složim s tim pristupom.

ii) Povinovanje prvostepenih vijeća odlukama Žalbenog vijeća

³⁵⁸ *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog* (tzv. predmet *Lašvanska dolina*), Drugostepena presuda, 24. mart 2000., par. 107.

Žalbeno vijeće je, dakle, u predmetu *Aleksovski* smatralo da "pravilno tumačenje Statuta zahtijeva da *ratio decidendi* njegovih odluka bude obavezujuć za pretresna vijeća".³⁵⁹

Žalbeno vijeće svoje rezonovanje obrazlaže na tri načina:

- 1) hijerarhijom vijeća Međunarodnog suda
- 2) potrebom za pravnom sigurnošću i predvidivošću
- 3) temeljnim pravom optuženog na žalbu

Što se tiče tog pristupa, smatram da među vijećima Međunarodnog suda ne postoje "hijerarhijski" odnosi. Hijerarhija pretpostavlja snagu autoriteta i podređenost. Ja kao nezavisan sudija nisam podređen bilo kakvoj hijerarhiji, tim prije što su svi sudije ravnopravni u svojim sudbenim funkcijama.

Što se tiče pitanja pravne sigurnosti, mogu samo da se složim sa Žalbenim vijećem, ali pravna sigurnost može se ostvariti i bez potrebe za postojanjem podređenosti. Dovoljno je da se neka odluka jednostavno nametne svojom jasnoćom, kvalitetom i logikom.

Treća tačka, koja se tiče prava na ulaganje žalbe, po meni nema nikakvog uticaja na pravilo precedenta. Pravo na žalbu je načelo koje je sastavni dio pravičnog suđenja i svaki optuženi ima pravo da, unutar dvostepenog sudskog sistema, njegov slučaj ponovo preispitaju drugi sudije, posebno što se tiče aspekata primjene prava.

A. Diskusija

Član 25 Statuta doista uvodi načelo žalbe kao krajnje instance. Međutim, zašto bi pravo na ulaganje žalbe bilo vezano na načelo *stare decisis* i, konkretnije, zašto bi to načelo prvostepenim vijećima nametalo autoritet stvari o kojoj je već presuđeno?

³⁵⁹ *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog* (tzv. predmet *Lašvanska dolina*), Drugostepena presuda, 24. mart 2000., par. 113.

U članu 25 Statuta piše sljedeće:

"1. Žalbeno vijeće rješava po žalbama osoba koje su osudila pretresna vijeća i po žalbama tužioca, na sljedećim osnovama:

(a) greška u primjeni prava koja obesnažuje odluku, ili

(b) greška u utvrđivanju činjeničnog stanja zbog koje je došlo do neostvarenja pravde.

2. Žalbeno vijeće može odluke pretresnih vijeća potvrditi, poništiti ili preinačiti.

Načelo dvostepenog sudskog sistema priznato je na međunarodnom nivou. Ono je zapravo zagarantovano članom 14(5) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima koji predviđa da "[s]vako ko je proglašen krivim za neko krivično djelo ima pravo da njegovu krivicu i osudu razmotri viši sud u skladu sa zakonom".

Međutim, napominjem da ništa u tom članu ni u Statutu ne implicira da pretresna vijeća, kada se izjašnjavaju o nekom pravnom pitanju o kome je Žalbeno vijeće već donijelo odluku u drugom predmetu, moraju da slijede postojeće rezonovanje.

Samo načelo žalbe pretpostavlja da optuženi ili žrtve mogu da se nadaju da će se o njihovom slučaju odlučivati s maksimalnom pravičnošću. Zadatak sudija žalbenog vijeća je da bdiju nad korektnom primjenom prava i nad tim da tumačenje činjenica ne dovede do uskraćivanja pravde.

Pored toga, nijedna odredba Statuta ne nalaže izrijekom da je sudski precedent obavezujući za sudije Međunarodnog suda.³⁶⁰ Naprotiv, kao što je već rečeno, tekst člana 25 to ne sugeriše ni na koji način.

³⁶⁰ Sudije Žalbenog vijeća to i sami priznaju u Drugostepenoj presudi u predmetu *Aleksovski*, par. 99.

Međunarodno krivično pravo raspolaže korpusom normi, kako pisanih tako i običajnih, i dovoljno je "dobro opremljeno", tako da *a priori* nema potrebe da ga sudije dopunjavaju. Naravno, ne dovodi se u pitanje nadležnost sudija u pogledu tumačenja i prilagođavanja norme ali, kao što je iskazano u mišljenju Međunarodnog suda pravde u vezi sa zakonitošću prijetnje nuklearnim oružjem ili njegove upotrebe, to ovlaštenje se može vršiti samo na osnovu mjerodavnog prava, **sudija nije nadležan da pravo stvara.**³⁶¹

Primjenjujući, dakle, to načelo, postavlja se pitanje da li su sudije MKSJ-a mogle da stvore oblik krivične odgovornosti koji nije predviđen Statutom, posebno što se tiče oblika odgovornosti iz člana 7(1) i 7(3) Statuta?

Shodno tome, rezonovanje Žalbenog vijeća u predmetu *Aleksovski* je u potpunoj kontradikciji s članom 38(1)(d) Statuta Međunarodnog suda pravde koji **sudsku praksu smatra pomoćnim izvorom za definisanje međunarodnog prava. Sudija Shahabudeen** je i sam jasno iskazao svoje neslaganje u suprotnom izdvojenom mišljenju koje je priložio uz **odluku u predmetu Semanza**. Taj sudija smatra da, budući da ništa u Statutu ne daje osnovu da se precedent proglasi obavezujućim, **rješenje koje dotično vijeće usvoji primjenjuje se samo na predmetni slučaj, ali ne i na buduće slučajeve.**³⁶²

"Po mom tumačenju, takvo proglašenje ne znači da sām Statut nameće Žalbenom vijeću obavezu da slijedi svoje prijašnje odluke i da samo donekle može odstupiti od njih, već da mu daje ovlaštenje da usvoji praksu primjerenu svrsi i da je ta praksa sada usvojena."³⁶³

³⁶¹ Za komentar o mišljenju MSP-a, v. M. G. KOHEN, "L'avis consultatif de la CIJ sur la licéité de la menace ou de l'emploi de l'arme nucléaire et la fonction judiciaire", 2 EJIL (1997.), 336- 362, dostupno na <http://www.ejil.org/pdfs/8/2/1436.pdf>.

³⁶² *Laurent Semanza protiv tužioca* (MKSR), Drugostepena presuda, Izdvojeno mišljenje sudije Shahabudeena. V. takođe veoma kritičan komentar Philippea WECKELA, "Jurisprudence internationale", *Revue Générale de Droit International Public* (2000.), str. 802-804, u kome autor smatra da se u obrazloženju Žalbenog vijeća u predmetu *Aleksovski* u vezi sa *stare decisis* "prenebregava član 38 Svjetskog suda, koji je formulisan upravo na način da se onemogući bilo kakva transpozicija u međunarodno pravo anglosaksonske tradicije o pravnom autoritetu sudskog precedenta", str. 803.

³⁶³ *Laurent Semanza protiv tužioca* (MKSR), Drugostepena presuda, Izdvojeno mišljenje sudije Shahabuddeena, 31. maj 2000., par. 17.

Žalbeno vijeće i samo priznaje da previše striktna primjena načela *stare decisis* u anglosaksonskom pravu može u nekim slučajevima dovesti do nepravednog rješenja³⁶⁴ i da su domaći sudovi evoluirali po pitanju tog načela koje se sad primjenjuje daleko fleksibilnije.³⁶⁵ Žalbeno vijeće takođe zadržava pravo da promijeni sopstvenu sudsku praksu "kad za to postoje uvjerljivi razlozi u interesu pravde".³⁶⁶

Pretno vijeće u predmetu *Kupreškić* je, dakle, dobro identifikovalo problem kada je izjavilo da "sudski presedan nije izdvojeni izvor prava u rješavanju međunarodnih krivičnih predmeta"³⁶⁷ već "pomoćni način za utvrđivanje pravnih normi"³⁶⁸ i da stoga "Međunarodni sud ne može podržati doktrinu obavezujućeg presedana (*stare decisis*) koji važi u zemljama anglo-saksonskog prava".³⁶⁹ Sa svoje strane, mogu samo da se složim s tim načelnim stavom.

Na sličan način, zanimljivo je primijetiti da je sudija Pikis, u predmetu *Tužilac protiv Germaina Katangea i Matthieua Ngudjoloa Chuija* koji se vodi pred Međunarodnim krivičnim sudom, ocijenio da se član 21(2) Rimskog statuta, koji Sudu dopušta da se pozove na sopstvenu sudsku praksu,³⁷⁰ ni u kom slučaju ne smije poistovjetiti s načelom *stare decisis*, već da on sudijama samo daje na raspolaganje **mogućnost**, a ne **obavezu** da se drže onoga što je već presuđeno.³⁷¹ Naime, sudija Pikis je izjavio:

³⁶⁴ *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog* (tzv. predmet *Lašvanska dolina*), Drugostepena presuda, 24. mart 2000., par. 101: "Žalbeno vijeće (...) takođe prihvaća da postoje situacije u kojima striktna, apsolutna primjena tog principa (*stare decisis*) može dovesti do nepravde."

³⁶⁵ *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog* (tzv. predmet *Lašvanska dolina*), Drugostepena presuda, 24. mart 2000., par. 92.

³⁶⁶ *Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog* (tzv. predmet *Lašvanska dolina*), Drugostepena presuda, 24. mart 2000., par. 107. V. takođe predmet *Čelebići*, Drugostepena presuda, 20. februar 2001., par. 8; predmet *Semanza* (MKSR), Drugostepena presuda, 31. maj 2000., par. 91.

³⁶⁷ *Tužilac protiv Kupreškića i drugih*, Prvostepena presuda, 14. januar 2000., par. 540.

³⁶⁸ *Tužilac protiv Kupreškića i drugih*, Prvostepena presuda, 14. januar 2000., par. 540.

³⁶⁹ *Tužilac protiv Kupreškića i drugih*, Prvostepena presuda, 14. januar 2000., par. 540.

³⁷⁰ Naime, član 21(2) Rimskog statuta predviđa sljedeće: "Sud **može** primjenjivati načela i pravna pravila na način kako ih je **tumačio** u svojim ranijim odlukama." Treba primijetiti da se koristi riječ **tumačiti**, a ne "stvarati", što potvrđuje da sudska praksa nije primaran izvor međunarodnog prava.

³⁷¹ Predmet *Tužilac protiv Germaina Katange i Matthieua Ngudjoloa Chuija* (MKS), "Arrêt relatif à l'appel interjeté par Matthieu Ngudjolo contre la décision de la Chambre de première instance I intitulée 'Décision relative à la requête de l'Accusation aux fins d'autorisation d'expurger les témoins 4 et 9' /"Odluka po interlokutornoj žalbi Matthieua Ngudjoloa na odluku Pretnog vijeća I po zahtjevu tužilaštva da se odobri redigovanje svjedoka br. 4 i 9"/, Suprotno mišljenje sudije Pikisa, 27. maj 2008., par. 15.

"Član 21(2) Statuta propisuje: 'Sud može da primjenjuje pravna načela i pravila na način na koji ih je protumačio u svojim prijašnjim odlukama, [ali] taj član ne obavezuje Sud da slijedi prijašnje odluke'."³⁷²

Dakle, taj stav je u skladu s onim koji preovlađuje u opštem međunarodnom pravu.

Imajući u vidu ove opservacije, da li je pretresno vijeće obavezno da bespogovorno slijedi sudsku praksu Žalbenog vijeća?

Odnosno, da li sam ja kao sudija dužan da bez razmišljanja primjenjujem sudsku praksu Žalbenog vijeća? Ako treba odstupiti od obavezujućeg precedenta pred Međunarodnim sudom, ne postoji razlog zašto bi se pretresno vijeće osjećalo obaveznim da slijedi prijašnje odluke Žalbenog vijeća ako smatra da će u slučaju o kome treba da odluči drugačije tumačenje dovesti do bolje primjene pravde.

U tom slučaju, po meni, jedino što pretresno vijeće može da učini jeste da pokaže ili da se pravno načelo od kojeg želi da odstupi ne može primjeniti u datoj situaciji³⁷³ ili da je ranije tumačenje bilo pogrešno.³⁷⁴ Čini mi se da je to još neophodnije ako se ima u vidu da je presuda koju je Žalbeno vijeće izreklo u **predmetu Gotovina** izazvala komešanje u međunarodnim pravničkim krugovima.³⁷⁵

³⁷² *Tužilac protiv Germaina Katange i Mathieua Ngudjoloa Chuija* (MKS), "Arrêt relatif à l'appel interjeté par Matthieu Ngudjolo contre la décision de la Chambre de première instance I intitulée 'Décision relative à la requête de l'Accusation aux fins d'autorisation d'expurger les témoins 4 et 9'", Suprotno mišljenje sudije Pikiša, 27. maj 2008., par. 15, str. 9.

³⁷³ Žalbeno vijeće je, naime, izreklo sljedeći stav: "Ono što se slijedi iz prijašnjih odluka jeste pravni princip (*ratio decidendi*), a obaveza da se slijedi taj princip vrijedi samo za slične predmete, ili za bitno slične predmete. [...]", par. 110. Uočljivo je dakle da, ako problem koji se javlja nije isti, Pretresno vijeće može da odstupi od prijašnje odluke.

³⁷⁴ Žalbeno vijeće je smatralo da "[p]rimjeri situacija kada uvjerljivi razlozi u interesu pravde zahtijevaju odstupanje od prijašnjih odluka uključuju predmete u kojima je ranija odluka donesena na osnovi pogrešnog pravnog principa ili predmete u kojima je prijašnja odluka donesena *per incuriam*, što je sudska odluka u kojoj se pogrešno odlučilo s, obično zato što su sudije bile loše informirane o primjenjivom pravu", par. 108.

³⁷⁵ Konkretno, v. R. TOE, "Acquittement de Gotovina: pour les Serbes de Bosnie, le TPIY a perdu toute la crédibilité" /"Oslobađanje Gotovine: u očima bosanskih Srba, MKSJ je izgubio svaki kredibilitet", *Le Courrier des Balkans*, 16. novembar 2012.; C. VALLET, "Acquittement de Gotovina: retour au pays en fanfare pour les 'héros'" /"Oslobađanje Gotovine: povratak heroja u domovinu s fanfarama"/, *Le Courrier*

4. Udruženi zločinački poduhvat ("UZP)

Prije osnivanja **Nirnberškog suda**, odgovornost za učešće u **zajedničkom planu** postojala je u različitim oblicima u domaćem zakonodavstvu država koje priznaju taj oblik sapočinilaštva, npr. kao američki *conspiracy* ili *felony murder rule*,³⁷⁶ ili pak kao francuski koncept udruživanja radi počinjenja krivičnog djela.³⁷⁷

Godine 1945., nakon pregovora koje je više od mjesec dana vodilo pet velikih sila pobjednica u Drugom svjetskom ratu, zbog **suprotnih stavova** Francuza i Sovjeta s jedne, te Amerikanaca i Britanaca s druge strane, u vezi s usvajanjem **pojma zavjere**, konačno je 8. avgusta 1945. potpisan Londonski sporazum kojim je usvojen tekst Povelje Međunarodnog vojnog suda. Zakon br. 6 Kontrolnog savjeta iz tog sporazuma predviđa sljedeće: "**Vođe, organizatori, podstrekači i saučesnici u kreiranju ili sprovođenju zajedničkog plana ili zavjere da se počini bilo koje od gore navedenih krivičnih djela odgovorni su za sva djela koja počini bilo koja od osoba u sprovođenju takvog plana.**"³⁷⁸

Kao što vidimo, ostavljena je mogućnost i **zajedničkog plana** i **zavjere**: ta dva pojma nisu identična, pomenuti je tekst, naime, rezultat neslaganja između pet velikih sila.

des Balkans, 17. novembar 2012.; "Oslobađanje Gotovine: jednodušna indignacija u Srbiji", *Blic*, 16. novembar 2012.; "Les ex-généraux croates Gotovina et Markac acquittés en appel par le TPIY" /"MKSJ oslobodio bivše hrvatske generale Gotovinu i Markača u drugom stepenu"/, *Le Monde*, 16. novembar 2012.

³⁷⁶ Konkretno, v. D. CRUMP – S. W. CRUMP, "In defense of the Felony Murder Doctrine", *Harvard Journal of Law & Public Policy*, br. 8 (1985.), str. 359.

³⁷⁷ Treba takođe napomenuti da je, po profesoru van Sliedregtu, pojam udruživanja radi počinjenja krivičnog djela poslužio kao inspiracija autorima Nirnberškog statuta za penalizovanje pripadnosti zločinačkoj organizaciji. E. van SLIEDREGT, "Joint Criminal Enterprise as a Pathway to Convicting Individuals for Genocide", *Journal of International Criminal Justice*, 2006.

³⁷⁸ Zakon br. 6 Kontrolnog savjeta, Povelja Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu (Londonski sporazum); V. takođe član 5(c) Međunarodnog suda za Daleki istok (Tokijska povelja).

Zbog toga su **Sud u Nürnbergu** i sudovi osnovani temeljem Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta odlučili da usvoje sopstvenu definiciju udruženog zločinačkog poduhvata kao oblika odgovornosti.³⁷⁹

Ovdje treba upozoriti na više važnih elemenata. Prvi zadatak sudija je da kažu da li predmeta grupa ili organizacija ima **zločinački karakter** koji se dalje neće moći osporavati. Kao drugo, bilo kakva povezanost s tom grupom ili organizacijom povlači za sobom krivično gonjenje.

Sudovi o kojima je riječ utvrdili su da je "razlika između optužbe za zavjeru i optužbe za djelovanje radi ostvarivanja zajedničkog plana u tome što se u prvom slučaju izjavljuje da je postignut dogovor radi počinjenja krivičnih djela, dok se u drugom slučaju izjavljuje ne samo da je postignut dogovor, nego i da su djela predviđena tim dogovorom ostvarena".³⁸⁰

Vidimo, dakle, da zavjera može da postoji bez izvršenja djela, dok se za zajednički plan traži i izvršenje djela.

Treba, međutim, primijetiti da se pojam **udruženog zločinačkog poduhvata**, iako različit od **zavjere**, često smatra izdankom pojma zavjere ili modifikacijom pojma **conspiracy** iz anglosaksonskog prava jer podrazumijeva u prvom redu postojanje kažnjivih ciljeva.

Conspiracy

U anglosaksonskom pravu, **conspiracy** se sastoji u **dogovoru između dvije ili više osoba kojim se krši važeće pravo**. Nema ograničenja u pogledu broja učesnika u **conspiracy**, a

³⁷⁹ Zakon br. 10 Kontrolnog savjeta predviđa sljedeće: "U svim slučajevima u kojima Sud neku grupu ili organizaciju proglasi zločinačkom, nadležne vlasti svake Potpisnice imaju pravo da pred nacionalne, vojne ili okupacione sudove izvedu bilo koju osobu zbog njenog članstva u toj grupi ili organizaciji. U tom slučaju, smatraće se da je zločinački karakter grupe ili organizacije utvrđen i neće više moći da bude osporavan."

³⁸⁰ Komisija UN-a za ratne zločine, *XV Law Reports of Trials of War Criminals* 97-98, 1948. (gdje se rezimiraju sudska praksa iz Nürnberga i suđenja na osnovi Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta), neslužbeni prijevod.

u velikom broju slučajeva, efektivno sprovođenje plana nije uslov za potvrđivanje krivičnog djela.³⁸¹ Jedan od ključnih kriterijuma za karakterizaciju ovog krivičnog djela je kontinuitet *actus reusa*, drugim riječima, stranke se "grupi" mogu pridružiti i naknadno, ali svejedno podliježu odgovornosti za *conspiracy* budući da je *actus reus* ovdje upravo dogovor između učesnika.³⁸²

Ovako definisana, *conspiracy* uključuje **tri obilježja**:³⁸³

- i) *dogovor*;
- ii) *između dviju ili više osoba koje imaju zajednički cilj*;
- iii) *kažnjivi cilj čijem se ostvarivanju teži, a koji može biti ili krajnji cilj dogovora ili tek sredstvo, način ostvarivanja cilja*.

Pojmom *conspiracy* u tom obliku posebno se bavila **Indija**, odnosno njen Vrhovni sud koji ga je primjenio poslije ubistva **Indire Gandhi**.

Sud je najprije tri pomenuta obilježja razradio u funkciji donošenja odluke u konkretnom predmetu koji je rješavao. Sud je precizirao da se krivično djelo *conspiracy* sastoji u stvarnom dogovoru između dvije ili više osoba u cilju počinjenja krivičnog djela, bez obzira na to da li su ta krivična djela već izvršena ili ne. Po mišljenju tog suda, centralni element ovog krivičnog djela je njegov **nematerijalni karakter**, bez obzira na tok ostvarivanja zločinačkog plana.³⁸⁴

Ova indijska sudska praksa imala je odjeka i u inostranstvu, a posebno u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje su se američki sudovi takođe pozabavili pitanjem *mens rea* i namjere optuženih. Naime, američki sudovi su u više predmeta još preciznije definisali taj kriterijum.

³⁸¹ Konkretno, v., J. HERRING, *Criminal Law: Text, Cases and Materials* (3. izdanje), Oxford University Press.

³⁸² V. npr. Vrhovni sud Indije, *Yash Pal Mittal vs State of Punjab*, AIR 1977 SC 2433; *Suresh Chandra Bahri vs State of Bihar*, AIR 1994 SC 2420.

³⁸³ Vrhovni sud Indije, *Ajay Agarwal vs Union of India*, AIR 1993 SC 1637.

³⁸⁴ Vrhovni sud Indije, *Suresh Chandra Bahri vs State of Bihar*, AIR 1994 SC 2420.

U raznim predmetima, pitanje *mens rea* postalo je predmetom brojnih komentara, koji su zatim ušli u tadašnje teorijske rasprave.³⁸⁵

- i) Kao prvo, na primjer u predmetu *Hawkesley*,³⁸⁶ sud se izjasnio da, s obzirom na predočene činjenice, optuženog proglašava nevinim po optužbama za koje se teretio jer nije znao za protivzakonite i kriminalne namjere dvojice sazavjerenika, niti je na bilo koji način usvojio njihov cilj ("istovjetnost cilja").
- ii) Kao drugo, u predmetu *Lauria*,³⁸⁷ sud se na iznijansirani način bavio dvjema veoma različitim situacijama. Naime, u tom predmetu, sudije su povukle distinkciju između situacije u kojoj je izvjesno da osoba ima kriminalnu namjeru i situacije u kojoj vjerodostojnost postojanja te namjere treba dokazati kroz neki oblik saradnje i zalaganja za zajednički cilj. Sudije su tu posegnule za svojevrsnom *višestepenom skalom* kojom bi se mjerila namjera optuženog, u smislu da se namjera mora zasnivati na nečemu što je više od puke sumnje ili pukog saznanja, smatrajući da je nužno da postoji stvarna saradnja, podsticanje i podstrekavanje u korist zajedničkog plana.

Slično tome, Vrhovni sud Indije će, u predmetu *Som Nath Thapa*,³⁸⁸ ponovo istaći nužnost objektivne analize činjenica zasnovane na dokazima o inkriminisanom ponašanju, ostavljajući otvorenim problem eventualne presumpcije krivice u nekim domenima. Po mišljenju sudije **D. P. Wadhwe** iz obrazloženja zaključaka suda u predmetu *Država protiv Mohda Afzala*,³⁸⁹ učešće optuženog u *conspiracy* mora se potvrditi putem nespornih dokaza, što znači da će se čvrsti dokazi o aktivnom učešću morati izvesti iz indirektnih dokaza, a u nekim slučajevima može biti dovoljan i visok stepen saznanja.

³⁸⁵ Konkretno, v. M. SINGH, *Criminal Conspiracy - A question of proof*, 1989 Cri. L. J. 7.

³⁸⁶ Predmet *Hawkesley* (1959.), Crim. LR 211.

³⁸⁷ Predmet *Lauria* (1967.), 251 California Appeal 2d 471; predmet *Feola* (1975), 420 US 671.

³⁸⁸ Vrhovni sud Indije, *State of Maharashtra vs Som Nath Thapa*, AIR 1996 SC 1744.

³⁸⁹ Vrhovni sud Indije, *State vs Mohd Afzal*, MANU/DE/1026/2003.

Da bi krivično djelo moglo da se okvalifikuje kao *conspiracy*, pravosuđa koja pripadaju anglosaksonskom pravnom sistemu opredijelila su se za primjenu detaljno obrazloženih dominantnih okolnosti predmeta. Sudovi eventualnu odgovornost razmatraju kao razumnu predvidost s obzirom na dokaze uvrštene u spis. Po njima, učesnici u krivičnom djelu "dolaze i odlaze" tako da svaki od zavjerenika ne mora da zna ili razumije svaku etapu ostvarivanja plana o kome su odlučili drugi počinioci zavjerenici.³⁹⁰

Pojam "zajedničkog zločinačkog plana" koji su standardizovali sudovi u Nürnbergu, za razliku od definicije pojma udruženog zločinačkog poduhvata iz Drugostepene presude u predmetu *Tadić*, krivičnu odgovornost je zasnivao na pojmu pripadnosti zločinačkom poduhvatu. Poslijeratni sudovi su, u okviru pojma "dogovorenog plana", postavili kao uslov **formalnu pripadnost** organizaciji koju je sud u Nürnbergu prethodno proglasio zločinačkom³⁹¹ (što je bilo slučaj s nacističkom strankom, SS-om, Gestapom i SD-om), čime se smatrao ostvarenim *actus reus*, dok je sudska praksa u predmetu *Tadić* bila manje formalistička i kao uslov je postavila **samo učešće** u udruženom zločinačkom poduhvatu, bez uslova da je organizacija okarakterisana kao zločinačka.

Vidimo, dakle, veliku razliku između prvobitnog pojma definisanog u Nürnbergu, koji zahtijeva **formalnu pripadnost**, i šire shvaćene **sudske prakse u predmetu Tadić**, koja zahtijeva **samo učešće**. Odakle tako različit stav sudija MKSJ-a? Radi li se tu o nastojanju da se "ide na ruku" tužilaštvu tako što će mu teret dokazivanja biti olakšan jednom obavezom manje? Nemam odgovor na to pitanje, ali se ono ipak mora postaviti.

Zanimljivo je uporediti zakon br. 6 Kontrolnog savjeta, u kojem su jasno navedene kategorije obuhvaćene planom ili zavjerom – tačnije, vođe, organizatori, podstrekači ili saučesnici – i člana 7 Statuta MKSJ-a koji pak predviđa poseban oblik odgovornosti za one koji planiraju, naređuju, podstiču na počinjenje, počinjavaju ili pomažu i podržavaju.

³⁹⁰ P. MARCUS, *Criminal Conspiracy: The State of Mind Crime-Intent, Anti-federal Intent*, College of William and Mary Law School Faculty Publication, 1976, str. 632-633.

³⁹¹ V. Zakon Kontrolnog savjeta br. 10.

Dakle, vidimo razliku između dva teksta, odnosno, da zakonom br. 6 Kontrolnog savjeta nisu obuhvaćeni **direktni počinioci**, za razliku od člana 7 Statuta, gdje su uvršteni u kategoriju počinitelja.

Smatram da u članu 7 Statuta Suda, suprotno onom što kažu sudije Vijeća u predmetu *Tadić*, nema "rupe" iz koje bi proisticala potreba za uspostavljanjem sudske prakse koja će u određenim slučajevima omogućiti krivično gonjenje. Po mom mišljenju, tu nema pravnog vakuuma, a ni u jednom trenutku nije ni bilo moguće da se on dogodi jer je **Savjet bezbjednosti** imao stalnu saradnju eminentnih pravika, odnosno pomoć za pojedine probleme priznatih teoretičara prava, i to ne bilo kakvog formata...

Ne treba zaboraviti da je **Rezolucija 827** Savjeta bezbjednosti usvojena nakon mnogostranih konsultacija i na osnovu brojnih pripremnih dokumenata koje su podnijele države ili međunarodni pravici. U takvim okolnostima, nemoguće je da su svi oni pogriješili zanemarujući određenu kategoriju počinitelja krivičnih djela. Mislim da sudska praksa u predmetu *Tadić* uopšte nije bila potrebna: član 7 Statuta ne pati ni od kakve nedorečenosti koju bi trebalo nadopuniti novom sudskom praksom.

Jednostavno, dovoljno je pažljivije pogledati njegov tekst i uzeti u obzir duh člana 7(1) Statuta koji u potpunosti pokriva počiniteljstvo djela zasnovanih na zajedničkom planu. Postoje oni koji planiraju, zatim oni koji koristeći medije podstiču na počinjenje, oni koji izdaju naredjenja za izvođenje dogovorenog plana na terenu, kao i oni koji rade na terenu i izvršavaju plan: upravo ovi potonji, koji na terenu čine krivična djela predviđena članovima Statuta, ulaze u veoma precizno definisanu kategoriju počinitelja, a ne u kategoriju planera, podstrekača ili nalogodavaca.

Zbog toga mi se čini inkompatibilnim da se, u okviru doktrine udruženog zločinačkog poduhvata "tipa *Tadić*", počinioci stavljaju na isti nivo sa onima koji planiraju. Po meni, udruženi zločinački poduhvat zasnovan na planu centriranom na zajednički cilj ulazi u kategoriju **planiranja**.

Da li činjenica da je Tadić bio prisutan na mjestu zločina znači da on ulazi u zonu u kojoj ne može biti krivično gonjen? Ne bih rekao. Kada pripadnik vojne grupacije izvršava naređenje i zna da se pred njegovim očima upravo izvodi zločin, njegova je dužnost da interveniše kako bi taj zločin spriječio, pozivajući se po potrebi pred starješinom na problem izvršenja protivpravnog naređenja.

Međunarodno krivično pravo poslije Nürnberga, otjelovljeno osnivanjem sudova *ad hoc* poput MKSJ-a, MKSR-a (Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu), SSSL-a (Specijalnog suda za Siera Leone), SSL-a (Specijalnog suda za Liban), te stvaranjem MKS-a (Međunarodnog krivičnog suda), odustalo je od mehanizma prethodnog proglašenja organizacije zločinačkom. Naime, taj mehanizam zasnivao se prevashodno na objektivnom svojstvu članstva u zločinačkoj organizaciji i mogao se shvatiti kao nešto srodno kolektivnoj odgovornosti. Dakle, cilj je bio da se, u skladu s načelom individualnosti krivice, uvede individualna krivična odgovornost,³⁹² po ugledu na čuveni *dictum* iz nirnberške presude da "krivična djela protiv međunarodnog prava čine ljudi, a ne apstraktni pravni entiteti (...)".

Mora se konstatovati da su **sudska praksa u predmetu Tadić i pojam udruženog zločinačkog poduhvata** koji je njome uveden stvorili izvjesnu pravnu nesigurnost proisteklu iz nepreciznosti tog pojma.

Žalbena vijeće nije precizno definisalo **objektivne uslove** koji moraju biti ispunjeni da bi se dokazalo postojanje udruženog zločinačkog poduhvata. Žalbena vijeće je izjavilo da udruženi zločinački poduhvat postoji onda kada više osoba djeluje s istim ciljem, ali pritom nije postavilo kao uslov utvrđivanje identiteta tih osoba, preciznog cilja koji one žele da ostvare, tačnih sredstava kojima se one služe kako bi to postigle, prostornog i vremenskog okvira...

Isti problem se ponovo pojavljuje na nivou dokazivanja namjere za udruženi zločinački poduhvat trećeg vida. Subjektivni uslovi koje pominje Vijeće nisu definisani ništa

³⁹² V. član 7(1) Statuta MKSJ-a, član 6(1) Statuta MKSR-a i član 25(3)(d) Rimskog statuta.

preciznije od objektivnih uslova. Naime, Vijeće je smatralo da se optuženom može pripisati odgovornost za krivično djelo koje nije bilo predviđeno zajedničkim planom ako je, "u uslovima tog slučaja, (i) bilo predvidivo da će jedan ili drugi pripadnici grupe počinuti takvo krivično djelo i (ii) optuženi je hotimično pristao na taj rizik".³⁹³ Vijeće ne precizira, međutim, šta podrazumijeva pod terminom "predvidivost" i treba li tu predvidivost shvatiti objektivno ili subjektivno.³⁹⁴

Ako uporedimo uslove potrebne da bi se neka osoba osudila kao **počinilac** po osnovu udruženog zločinačkog poduhvata trećeg vida i uslove da bi se neka osoba osudila kao **saučesnik** u krivičnom djelu počinjenom u okviru udruženog zločinačkog poduhvata, primjećujemo sljedeće:

- **s objektivnog gledišta**, za saučesnika je uslov da je pomagao i podržavao počinioca konkretnog krivičnog djela počinjenog radi ostvarivanja zajedničkog cilja, dok je, prema uslovima za prošireni oblik udruženog zločinačkog poduhvata, da bi se osoba smatrala počiniocem, dovoljno da je ona učestvovala u tom poduhvatu.
- **sa subjektivnog gledišta**, saučesnik je morao posjedovati namjeru pomaganja i podržavanja u počinjenju konkretnog krivičnog djela, dok se učesniku u proširenom UZP-u odgovornost može pripisati ako je on mogao da predvidi da će biti počinjeno krivično djelo koje prekoračuje zajednički cilj te, ovisno o slučaju, čak i kada on nije imao posebnu namjeru traženu za to krivično djelo.

³⁹³ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, str. 106.

³⁹⁴ Poređenja radi, u engleskom pravu, doktrina *common purpose* (zajednički cilj), koja vuče korijene iz XIV. vijeka, omogućava da se osoba proglasi odgovornom za krivično djelo počinjeno na osnovi zajedničkog plana, čak i kada to djelo izlazi iz okvira plana, u zavisnosti od određenih uslova koji su evoluirali tokom vremena. U okviru prvobitne sudske prakse, krivično djelo je toj osobi bilo pripisivo ako se moglo smatrati predvidivom posljedicom zajedničkog plana *po procjeni neutralne treće osobe (objective probable consequences test /objektivna provjera vjerovatnih posljedica/)*. Nakon odluke Britanskog državnog savjeta (*Privy Council*) u predmetu *Chan Wing-Sui* 1985., kriterijum za ocjenjivanje je subjektivan. Za više detalja, v. Barthe, *op. cit.*, str. 148 i dalje.

U Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*, Žalbeno vijeće se posebno pozvalo na član 7(1) Statuta MKSJ-a, ali i na udruženi zločinački poduhvat proširenog oblika, uputivši na predmete *Linčovanje u Essenu i Ostrvo Borkum*. Naime, Vijeće je izjavilo da je "pojam zajedničkog plana kao oblik odgovornosti [po osnovu sapočinilaštva] čvrsto ukorijenjen u međunarodnom običajnom pravu i da ga pored toga potvrđuje, iako u implicitnom obliku, Statut Međunarodnog suda".³⁹⁵

Žalbeno vijeće najprije podsjeća na načelo lične odgovornosti predviđene članom 7(1) Statuta MKSJ-a, po kojem "[o]soba koja je planirala, poticala, naredila, počinila ili na drugi način pomogla i podržala planiranje, pripremu ili izvršenje nekog od krivičnih djela navedenih u članovima od 2 do 5 ovog Statuta snosi individualnu odgovornost za to krivično djelo".

Vijeće smatra da se svrha i cilj Statuta MKSJ-a moraju tumačiti na način da nadležnost Suda obuhvata sve osobe odgovorne za teška kršenja humanitarnog prava u bivšoj Jugoslaviji, bez obzira na način na koji su one u tim kršenjima učestvovala. Na osnovu toga, Vijeće je zaključilo da Statut MKSJ-a ne isključuje mogućnost da se nekoj osobi pripiše odgovornost za krivična djela koja su počinile jedna ili više drugih osoba u vrijeme kada su sve one pripadale grupi koja je djelovala s istim ciljem, pri čemu je Vijeće takvo tumačenje opravdalo karakterom krivičnih djela kakva se čine u ratnim prilikama.³⁹⁶

Ovakvo tumačenje Statuta MKSJ-a danas se osporava. Naime, u Statutu MKSJ-a izraz udruženi zločinački poduhvat se ne pominje i mnogi smatraju da se prošireno tumačenje Žalbenog vijeća iz Drugostepene presude *Tadić* kosi s načelom legaliteta, budući da je u krivičnom pravu obavezna striktna primjena teksta zakona.³⁹⁷

³⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, str. 102.

³⁹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, str. 83 i dalje.

³⁹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, Izdvojeno suprotno mišljenje sudije Schomburga.

Pored toga, postojanje proširenog oblika udruženog zločinačkog poduhvata Žalbeno vijeće je zasnovalo naročito na dvije presude: na presudi iz predmeta *Linčovanje u Essenu* i presudi iz predmeta *Ostrvo Borkum*.

**Predmeti *Linčovanje u Essenu* i *Ostrvo Borkum*
i prošireni oblik udruženog zločinačkog poduhvata**

U prvom predmetu, tzv. predmetu *Linčovanje u Essenu*, koji je rješavao britanski vojni sud, ulična gomila, Nijemci, linčovala je 13. decembra 1944. u Essenu tri ratna zarobljenika, Britanca. Sedam osoba – dva vojna lica i pet civila – optuženo je za ratni zločin. Među optuženima bio je i njemački kapetan koji je zarobljenicima dao pratnju, no vojnicima iz pratnje je rekao da ne intervišu ako ih napadne gomila jer da ih ionako čeka smrt ili da bi tako trebalo da bude. Ovo naređenje izdato je tako da su ga čuli civili koji su se nalazili na licu mjesta. Zarobljenike su potom vojnici i civili na ulici podvrgli različitim oblicima zlostavljanja. Kada su došli na most, bačeni su preko ograde. Jedan od njih ostao je na mjestu mrtav, dok su druga dvojica naknadno dokrajčena, jedan vatrenim oružjem, a drugi udarcima ljudi iz gomile.

Tokom suđenja, tužilaštvo je tvrdilo da se počinjenje krivičnog djela sastojalo od tri dijela: od podsticanja na linčovanje od strane njemačkog kapetana, od zlostavljanja kome su zarobljenici podvrgnuti na ulici i, na kraju, od nasilja koje je rezultiralo njihovim usmrćenjem. Tužilac je smatrao da su, s obzirom na to da nije bilo moguće da se tačno utvrdi ko je zadao smrtonosne udarce i da je takav ishod zapravo bio posljedica čitavog kompleksa okolnosti, za smrt zarobljenika odgovorne sve osobe koje su učestvovala u toj akciji.

Po mišljenju Žalbenog vijeća MKSJ-a, "[č]ini se da je opravdano iz argumenata strana i presude suda zaključiti da je sud potvrdio koncept da su svi optuženi koji su proglašeni krivim učestvovali u lišavanju života u različitim stepenima; nisu svi od njih namjeravali ubiti, ali su svi oni namjeravali učestvovati u zlostavljanju ratnih zarobljenika. Oni su

ipak svi proglašeni krivim za ubistvo zato jer su svi bili 'uključeni u lišavanje života'. Prema tome, čini se opravdanim zaključiti da je sud pretpostavio da su one osobe proglašene krivim, koje su jednostavno zadale udarac ili implicitno podsticale na ubistvo, mogle predvidjeti da će drugi ubiti zarobljenike – zato su i oni proglašeni krivim za ubistvo".³⁹⁸

Neki autori podvrgli su kritici to tumačenje, smatrajući da je nemoguće znati da li je sud **optužene osudio na osnovu toga** što su drugi pripadnici grupe **moгли predvidjeti** da će doći do ubijanja ili na osnovu zajedničke spremnosti na ubijanje.

U **predmetu Ostrvo Borkum** (tj. predmetu *Kurt Göbell i drugi*), utvrđene su sljedeće činjenice: 4. avgusta 1944., jedna američka leteća tvrđava prisilno je sletjela na **ostrvo Borkum** u Njemačkoj. Sedam članova posade je zarobljeno i pod vojnom pratnjom sprovedeno ulicama Borkuma. Prvo su ih udarali pripadnici *Reicharbeitsdiensta* [Radne službe Reicha], koji su to činili po naređenju jednog oficira, a potom i civili, koje je gradonačelnik podsticao da ih ubiju "kao pse". Vojnici iz pratnje su te napade ohrabrivali i učestvovali u zlostavljanju. Na kraju, kad su stigli do gradske vijećnice, njemački vojnici su ustrijelili američke vojnike.

Pred američki vojni sud koji je vodio taj predmet izvedeni su oficiri starješine, vojnici, gradonačelnik Borkuma, policajci, jedan civil i odgovorna osoba iz Radne službe Reicha. Svi su optuženi za ratni zločin, konkretno, za "svjesno, hotimično protivpravno pomaganje i podržavanje, te učestvovanje u lišavanju života" vazduhoplovaca, kao i za "svjesno, hotimično protivpravno pomaganje i podržavanje, te učestvovanje u fizičkom napadu na" vazduhoplovce.

U svojoj završnoj riječi, tužilac je smatrao da je nemoguće odrediti koja je radnja prouzrokovala smrt žrtava i da shodno tome treba smatrati da su razni učesnici u počinjenim djelima bili kotačići iste mašine, od kojih je svaki dao svoj doprinos. Tužilac je stoga zatražio da svaki od optuženika za koga se utvrdi da je učestvovao u tom nasilju

³⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, str. 95.

bude osuđen za lišavanje života. Američki sud je neke od optuženih proglasio krivim za lišavanje života i fizički napad, a druge samo za fizički napad.³⁹⁹

Po mišljenju Žalbenog vijeća MKSJ-a, "[i]z ovog predmeta može se izvući zaključak da su svi oni optuženi koji su proglašeni krivim smatrani odgovornim za sprovođenje zajedničkog zločinačkog plana, a namjera je bila da se napadnu ratni zarobljenici. Međutim, neki od njih su također proglašeni krivim za ubistvo čak i kad nije bilo dokaza da su oni odista ubili zarobljenike. Može se pretpostaviti da je to urađeno na osnovu toga što su optuženi bili u položaju da, bilo zbog svog statusa, uloge ili ponašanja, predvide da će taj napad dovesti do ubijanja žrtava od strane nekih od učesnika u napadu".⁴⁰⁰

Ovakav način razmišljanja podvrgnut je kritici, pri čemu su neki autori istakli da se na osnovu presude američkog suda ne može izvesti zaključak da su jedni osuđeni za lišavanje života, a drugi za fizički napad, zbog toga što su potonji, s obzirom na svoj status, ulogu i ponašanje, mogli da predvide da će taj fizički napad imati za posljedicu usmrćenje žrtve. Naime, postojala je mogućnost da sud i neke od njih osudi za lišavanje života jer je bilo u dovoljnoj mjeri dokazano da su oni djelovali s namjerom usmrćenja, a ne samo s namjerom nasilja.⁴⁰¹ Štaviše, činjenica da svi optuženi nisu osuđeni za isto krivično djelo protivna je cilju koji se želio postići posezanjem za pojmom udruženog zločinačkog poduhvata, koji upravo omogućava da se svi učesnici sankcionišu kao počinioci, bez obzira na nivo njihovog učešća u počinjenju krivičnog djela.⁴⁰²

Shodno tome, oni koji kritikuju sudsku praksu iz predmeta *Tadić* smatraju da je Žalbeno vijeće **na pogrešan ili u najmanju ruku na preširok način protumačilo kako Statut MKSJ-a tako i prethodnu sudsku praksu**. Dakle, ti kritičari su mišljenja da pojam udruženog zločinačkog poduhvata nema dovoljno utemeljenje u međunarodnom pravu, bilo da je riječ o pisanim pravnim normama ili o sudskoj praksi, te da se zato kosi s

³⁹⁹ Za izvore korištene za tu završnu riječ tužioca, v. Drugostepena presuda u predmetu *Tadić* str. 96.

⁴⁰⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, str. 98.

⁴⁰¹ V. stav Pretpretresnog vijeća Vandrednih vijeća kambodžanskih sudova u odluci po žalbi na nalog istražnih sudija u vezi s udruženim zločinačkim poduhvatom od 20. maja 2010., par. 80.

⁴⁰² L. ENGVALL, "The future of extended joint criminal enterprise – will the ICTY's innovation meet the standards of the ICC?", *Nordic Journal of International Law*, 2007., broj 76, str. 241 - 263, ovdje str. 245.

načelom *nullum crimen sine lege*. Taj zaključak potkrepljuje i činjenica da se udruženi zločinački poduhvat trećeg vida zasniva na nepreciznim obilježjima koja ne mogu da ispune zahtjeve striktnosti u primjeni krivičnog prava.

Sudska praksa u predmetu *Stakić*

Nakon **Drugostepene presude u predmetu *Tadić*, vijeće u predmetu *Stakić*** opredijelilo se za drugačiji pristup, pozivajući se na pojam **sapočinilaštva**.

Iako je smatralo da je učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu jedan oblik **počinilaštva** u smislu člana 7(1) Statuta, Pretresno vijeće u predmetu *Stakić* se radije opredijelilo za pojam **sapočinilaštva**, primjenjujući sljedeće objektivne uslove:⁴⁰³

- pluralitet počinitelaca,
- zajednički cilj,
- **izričit ili prešutan dogovor sapočinilaca o cilju koji treba postići i etapama potrebnim za njegovo ostvarivanje,**
- koordinirana saradnja u ostvarivanju utvrđenog cilja,
- **zajednička kontrola nad odvijanjem kažnjivih radnji** (*joint control over a criminal conduct*).

Odmah se vidi da će tužilaštvo veoma teško moći dokazati da je postojao izričit ili prešutan dogovor između sapočinilaca (osim ako ne postoje dokumenti o tome ili vrlo detaljno priznanje nekog od sapočinilaca), kao i postojanje **zajedničke kontrole** nad odvijanjem kažnjivih radnji, naročito onih na terenu. Taj pojam **zajedničke kontrole** kosi se s **ključnim načelom** jedinstva komandovanja koje se unutar komandnog lanca može ostvariti samo putem jednog **pojedinca**, a ne više njih istovremeno.

Vijeće je najprije smatralo da treba da se potvrdi da su sapočiniooci bili uzajamno svjesni velike vjerovatnoće počinjenja krivičnih djela i da je svaki od njih bio svjestan važnosti svoje uloge. Pored toga, Vijeće je, za razliku od tužilaštva koje se pozvalo na sudsku

⁴⁰³ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, str. 132 i dalje.

praksu Međunarodnog suda u stavu da je za udruženi zločinački poduhvat trećeg vida dovoljno da se potvrdi da je počinjeno krivično djelo – a posebno genocid koji podrazumijeva postojanje posebne namjere uništenja (*dolus specialis*) – prirodna i predvidiva posljedica zajedničkog plana. Vijeće je zaključilo:

"Prema mišljenju ovog Pretresnog vijeća, primjena nekog vida odgovornosti ne može zamijeniti bitno konstitutivno obilježje krivičnog djela. Optužba brka vidove odgovornosti i sama krivična djela. Stapanje treće varijante udruženog zločinačkog poduhvata i genocida dovelo bi do toga da se *dolus specialis* u tolikoj mjeri razvodni da bi potpuno nestao. Stoga Pretresno vijeće konstatuje da za 'počinjenje' genocida moraju biti ostvarena obilježja bića tog krivičnog djela, uključujući i *dolus specialis*. Ideja 'prerastanja' djela u genocid ili genocida kao 'prirodne i predvidive posljedice' nekog poduhvata koji nije usmjeren konkretno na genocid nije spojiva s definicijom genocida prema članu 4(3)(a)."⁴⁰⁴

Žalbeno vijeće koje je rješavalo u **predmetu Stakić** sa svoje strane je istaklo da pojam sapočinilaštva koji je primijenilo Pretresno vijeće nema utemeljenje ni u međunarodnom krivičnom pravu ni u sudskoj praksi MKSJ-a, za razliku od pojma udruženog zločinačkog poduhvata, koji je Žalbeno vijeće onda i primijenilo.⁴⁰⁵

U vezi s tim treba precizirati da je Žalbeno vijeće u svojoj odluci od 21. maja 2003. u **predmetu Milutinović** stavilo tačku na nedoumice u vezi sa statusom osoba koje pripadaju udruženom zločinačkom poduhvatu (sapočinioci, pomagači, učesnici). Žalbeno vijeće je udruženi zločinački poduhvat definisalo kao oblik počinilaštva u smislu člana 7(1) Statuta i ocijenilo da je ispravan stav tužioca u Optužnici, tj. da učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu mora da se smatra sapočinilaštvom ("saizvršilaštvo"). U tom pogledu, Žalbeno vijeće je naglasilo da je riječ o **obliku krivične odgovornosti koji se**

⁴⁰⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, str. 150.

⁴⁰⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, str. 24.

razlikuje od saučesništva jer je optuženi, da bi mu se mogla pripisati odgovornost, morao da pristane uz zajednički cilj udruženog zločinačkog poduhvata.⁴⁰⁶

Tvrđnja Žalbenog vijeća da sapočinilaštvo nema utemeljenje u međunarodnom krivičnom pravu razlog mi je da se detaljno pozabavim **njemačkim pravom** u vezi s ovim pitanjem.

Njemačko pravo

Njemačko pravo predviđa tri oblika počinjenja krivičnog djela: **neposredno počinilaštvo** (*die unmittelbare Täterschaft*), **sapočinilaštvo** (*die Mittäterschaft*) i **posredno počinilaštvo** (*die mittelbare Täterschaft*). Ono predviđa i **oblike saučesništva u krivičnom djelu**, u smislu da saučesništvo (*die Teilnahme*), odnosno saučesnik (*der Teilnehmer*) nije isto što i počinilac, ovdje su posrijedi pomaganje (*die Beihilfe*) i podstrekavanje (*die Anstiftung*).

Prvi od tri oblika počinjenja krivičnog djela, neposredno počinilaštvo, ne postavlja poteškoće ni u njemačkom ni u međunarodnom pravu. No, što se tiče druga dva oblika počinjenja predviđena njemačkim pravom, oni, u zavisnosti od konteksta u kome je djelo počinjeno, otvaraju mogućnost da se odgovornost za radnje koje su po njihovom naređenju izvršili drugi pripíše visokim rukovodiocima organizacija, upravo poput ovih kojima se sudi pred MKSJ-om.

Sapočinilaštvo je predviđeno članom 25, stav 2, Krivičnog zakonika Njemačke (*das Strafgesetzbuch*), kako slijedi:

Čl. 25 - *Täterschaft* (počinilaštvo)

(1) *Als Täter wird bestraft, wer die Straftat selbst oder durch einen anderen begeht.*

⁴⁰⁶ *Tužilac protiv Milutinovića i drugih*, "Odluka po prigovoru Dragoljuba Ojdanića na nenadležnost – udruženi zločinački poduhvat", 21. maj 2003., par. 18-20.

Ko počini krivično djelo sām ili posredstvom druge osobe, podliježe odgovornosti kao počinitelj.

(2) *Begehen mehrere die Straftat gemeinschaftlich, so wird jeder als Täter bestraft (Mittäter).*

Ako više osoba zajedno počine krivično djelo, svaka od njih podliježe odgovornosti kao počinitelj (sapočinitelj).

Da bi se sapočiniteljstvo smatralo ostvarenim, potrebno je da počinioci djeluju **u međusobnom dogovoru**. Ako djeluju nezavisno jedni od drugih, riječ je o *Nebentäterschaft* (paralelnom počiniteljstvu, počinioci **ne djeluju u međusobnoj vezi**).

Sapočiniteljstvo podrazumijeva podjelu **rada i uloga**, pri čemu se svi učesnici smatraju ravnopravnim partnerima i "sa-nosiocima" zajedničkog cilja, kao i zajedničke odluke da se djeluje. Shodno tome, učešće svakog od njih dio je cjeline, tako da se sveukupan rezultat može pripisati svakom sapočinitelju.

Da bi se radnje koje počini jedan od sapočinitelja mogle pripisati drugima, potrebno je da **budu ispunjena tri uslova**:

- i) **Zajednički dogovor** mora se ticati zajedničkog ostvarivanja krivičnog djela, pri čemu su svi učesnici ravnopravni. Zajednički plan može se odrediti eksplicitno ili prešutno, i to ili prije ili tokom ostvarivanja krivičnog djela. Nije potrebno da se svi učesnici međusobno poznaju. Dovoljno je da svaki od njih zna da ostali sadejstvuju s njim. Ovo mi se čini komplikovanim jer, kako može postojati **zajednički plan** bez barem sastajanja? Međutim, jednostrana volja da se djeluje usaglašeno s drugima nije dovoljna za kvalifikaciju sapočiniteljstva, sapočiniteljstvo podrazumijeva uzajamnost, solidarnost.

Bundesgerichtshof – BGH – (Vrhovni sud SRNj) i preovlađujuća doktrina smatraju da se osoba koja se pridruži akciji koja je u toku može smatrati

sapočiniocem (*sukzessive Mittäterschaft*) ukoliko još ima dovoljno vremena da doprinese ostvarivanju krivičnog djela.

U tom slučaju postavlja se pitanje otežavajućih okolnosti koje se mogu pripisati tom sapočiniocu. Po mišljenju nekih, njemu se ne mogu pripisati događaji koji su već bili u cijelosti ostvareni u trenutku kada se taj počinitelj naknadno priključio akciji. Tu se može pojaviti problem ako, na primjer, novi vojni komandant, učesnik u udruženom zločinačkom poduhvatu, preuzme komandu nad jedinicom koja je već počinila krivična djela koja ulaze u okvir udruženog zločinačkog poduhvata. Po mom mišljenju, ukoliko je upoznat s tim krivičnim djelima, i on bi morao da podliježe odgovornosti.

- ii) Karakteristika **sapočinilaštva** je **podjela zadataka** u počinjenju krivičnog djela, što znači da se **svaki sapočinitelj** može teretiti za sveukupne tako počinjene radnje. Treba, međutim, naglasiti da, za razliku od subjektivnih obilježja bića krivičnog djela, isključivo objektivna obilježja mogu biti raspodijeljena među sapočiniocima.

Shodno sudskoj praksi koja se priklanja takozvanoj subjektivističkoj doktrini, djelovanje počinioca u smislu pripreme ili podrške, bilo i sasvim nematerijalne prirode, može da bude dovoljno za podlijevanje odgovornosti po osnovu sapočinilaštva ako je ta osoba djelo ostvareno uz pomoć drugih shvatala kao svoje i željela njegovo ostvarenje. Dakle, nije nužno da svaki od sapočinitelja ostvari neko od objektivnih obilježja bića krivičnog djela. Ta doktrina motivirana je potrebom da se omogući da "kolovođa", odnosno idejni začetnik kažnjive radnje – koji može i ne učestvovati u fazi izvršenja – podliježe odgovornosti kao sapočinitelj, a ne samo kao podstrekač (čije je učešće znatno nižeg stepena).

Prema preovlađujućoj doktrini, koja se poziva na *Tatherrschaft*, **vlast nad djelom**, svaki sapočinitelj – na osnovu zajedničkog plana i u okviru tog plana

– mora da doprinese ostvarivanju krivičnog djela, pri čemu se taj doprinos može sastojati u radnji pripreme ili pomoći. Taj doprinos mora ipak da bude dovoljno znatan da bi se ocijenilo da je osoba imala vlast nad djelom. Tu uočavamo poteškoću u definiranju "znatnog doprinosa". Ako osoba sebe smatra ravnopravnom sa partnerima, ona je sapočinilac. Ako smatra da je njen doprinos manje znatan, ona je samo pomagač (ili eventualno podstrekač). Po toj školi mišljenja, "manjak u toku akcije mora se kompenzirati viškom u fazi pripreme".⁴⁰⁷

S gledišta dokazivanja, kada sudija utvrdi da postoji sapočinilaštvo, on ne mora da odredi kolik je tačno bio doprinos svakog od sapočinilaca i da li je on u uzročno-posljedičnoj vezi s počinjenjem krivičnog djela.⁴⁰⁸

iii) Solidarno pripisivanje namjere počinilaca nije moguće.⁴⁰⁹

Po njemačkom pravu, **sapočinilaštvo propustom je moguće**, onda kada više osoba ima zakonsku dužnost **da djeluju, ali zajedničkim dogovorom odluče da to ne učine**. Tu se vidi zašto je potrebno da postoji zajednički dogovor, odnosno sastanci, razgovori, razmjena mišljenja itd.

Ukratko, shema po kojoj se može provjeriti da li su ostvareni uslovi za sapočinilaštvo i na osnovu toga zaključiti da se gonjenoj osobi može pripisati odgovornost je sljedeća:

- Kada je riječ o **činjenju, tj. o izvršenim radnjama** kojima krivično djelo biva ostvareno:
 - o Da li je izvršenje krivičnog djela bilo zajedničko?

⁴⁰⁷ R. SCHMIDT – S. SEIDEL, *Strafgesetzbuch Allgemeiner Teil*, 5. izdanje, 2001., Verlag Rolf Schmidt, str. 217.

⁴⁰⁸ I. PUPPE, "Der gemeinsame Tatplan der Mittäter", *Zeitschrift für internationale Strafrechtsdogmatik*, 2007., broj 6, str. 234 i dalje.

⁴⁰⁹ Što se tiče definicije i uslova koji se traže za sapočinilaštvo, v. SCHMIDT, *op. cit.*, str. 214 i dalje.

- Da li se svakom učesniku primjenom subjektivističke doktrine, odnosno doktrine vlasti nad djelom, mogu pripisati radnje koje su izvršili drugi?
- Kada je riječ o **namjeri potrebnoj** za ostvarenje krivičnog djela:
 - Da li je osoba htjela da krivično djelo bude ostvareno, podrazumijevajući namjeru da djeluje u dogovoru s drugima?
 - Zavisno od slučaja, da li je osoba imala posebnu namjeru traženu za počinjenje krivičnog djela?

Razlika između **sapočinilaštva i saučesništva u krivičnom djelu** dugo je u njemačkom pravu bila predmet kontroverzi. Starija sudska praksa smatrala je da su svi načini učešća u ostvarivanju krivičnog djela ekvivalentni i kvalifikacija je zavisila samo od jednog subjektivnog kriterijuma: onaj ko je djelo doživljavao kao svoje je počinitelj, a onaj ko je htio da podrži tuđe djelo je samo saučesnik. Po toj starijoj doktrini, počiniocem se smatrao samo onaj ko je lično ostvario obilježja bića krivičnog djela.

Ta doktrina razgranala se u više pravaca, među kojima danas preovlađuje *Tatherrschaftslehre* ("doktrina vlasti nad djelom"), po kojoj počinioca valja shvatiti kao centralnu ličnost cijele akcije, osobu koja kontroliše događaje i odlučuje o načinu i vremenu ostvarivanja krivičnog djela. Saučesnik (pomagač ili podstrekač) je pak periferna ličnost u akciji, on je u uzročno-posljedičnoj vezi samo s ostvarivanjem radnje ili u njemu na neki način pomaže.

Tatherrschaft ili vlast nad djelom definisana je kao *das vom Vorsatz umfasste In-den-Händen-Halten des tatbestandmässigen Geschehenablaufes*,⁴¹⁰ odnosno kao namjera da se upravlja odvijanjem radnji putem kojih se krivično djelo ostvaruje.

⁴¹⁰ *Ibid.*, str. 157.

Različiti oblici *Tatherrschaft* definišu se zavisno od oblika počinjenja krivičnog djela. Ako je riječ o neposrednom počiniocu, govori se o *Handlungsherrschaft* (upravljanju radnjom), a ako je u pitanju posredni počinitelj, govori se o *Willens- oder Wissensherrschaft* (doslovce, o "vlasti nad voljom ili sviješću" u smislu da je dominantna namjera posrednog, a ne neposrednog počinioca), dok se, kad je riječ o sapočiniocu, govori o *funktionelle Tatherrschaft* (funkcionalnoj vlasti nad djelom).

Skorija sudska praksa približava se toj školi mišljenja, no uzima u obzir brojne elemente na osnovu kojih se može povući distinkcija između **počinioca** i **saučesnika**. Ona stoga analizira interes osobe za ostvarivanjem krivičnog djela, nivo njenog učešća i htijenje da upravlja tokom cijele akcije. Dakle, za **sapočinilaštvo** je potrebno da je optuženi ne samo htio da pomaže u tuđoj akciji, nego i da je svoje učešće smatrao dijelom akcije koju vode ostali sapočinioci i, obrnuto, da je smatrao da njihovo djelovanje upotpunjuje njegovo učešće.

a. Poseban slučaj: počinjenje od strane jednog od počinitelja radnje koja prelazi okvir zajedničkog cilja (*Mittäterexzess*)⁴¹¹

Kada jedan od sapočinitelja počini radnje koje prekoračuju zajednički plan ili cilj, ta djela u načelu se ne mogu pripisati njegovim sapočiniocima. Krivica za njih može se pripisati samo njemu. Zajednički plan u tom slučaju ima dvostruku funkciju – on omogućava solidarno pripisivanje odgovornosti u okviru zajedničkog cilja, a u slučaju prekoračenja zajedničkog cilja on upravo to isto onemogućava.

Postoje, međutim, dva slučaja kada se ne može govoriti o prekoračenju: kada je do udaljavanja od cilja došlo zbog spleta okolnosti ili ako su neočekivane posljedice jednako teške ili opasne kao i one koje su bile izvorno predviđene. U tom slučaju, sudska praksa smatra da je namjera sapočinitelja uključivala i takvu mogućnost: stav

⁴¹¹ SCHMIDT, *op. cit.*, str. 243.

Bundesgerichtshofa je da svaki od sapočinilaca podliježe odgovornosti za izolovane radnje s kojima je morao računati ili prema kojima je bio ravnodušan.

Pored toga, u slučaju nenamjernog udaljavanja od zajedničkog cilja, na primjer u slučaju kad neki od sapočinilaca pogriješi u pogledu identiteta žrtve (počinilac misli da puca na žrtvu, a puca u sapočinioca), po preovlađujućem stavu smatra se da je takva greška irelevantna za njegovu krivicu, te se slijedno tome smatra irelevantnom i za njegove sapočinioce. Smatra se, naime, da je takva greška sastavni dio rizikā koje ostvarivanje plana povlači za sobom.

a) Sapočinilaštvo kao alternativa pojmu udruženog zločinačkog poduhvata

Proučivši njemački pojam sapočinilaštva, uvidamo da je on blizak udruženom zločinačkom poduhvatu prvog vida. Oba pojma, naime, počivaju na zajedničkom planu počinilaca iz kojeg je proisteklo počinjenje jednog ili više krivičnih djela, pri čemu svaki počinilac mora imati i želju da učestvuje u toj zajedničkoj akciji i namjeru počinjenja predviđenog planiranog djela.

Inače, zanimljivo je napomenuti da se u definiciji udruženog zločinačkog poduhvata u **Drugostepenoj presudi u predmetu Tadić** pominju sapočinioci, a u **Drugostepenoj presudi u predmetu Stakić**, u kojoj se koristi pojam sapočinilaštva, da bi se optuženom mogla pripisati odgovornost po UZP-u, traži se da budu ispunjeni uslovi nalik na one iz njemačkog sapočinilaštva. Uostalom, pojam *control over the crime* u toj presudi koristi se u značenju koje odgovara njemačkom pojmu *Tatherrschaft*.

Zahvaljujući tome što podrazumijeva detaljno ekspliciranje objektivnih uslova, pojam sapočinilaštva omogućava da se optuženi dovede u vezu s krivičnim djelom i da se jasno iskaže doprinos svakog pojedinca unutar uspostavljenog sistema.⁴¹² Njime se daje mogućnost da se politički i vojni rukovodioci koji su imali zajednički cilj i na osnovu

⁴¹² Harmen van der WILT, "Joint Criminal Enterprise – possibilities and limitations", *Journal of International Criminal Justice*, 2007., broj 5, str. 91–108, ovdje str. 105 i dalje.

njega počinili krivična djela sankcionišu kao sapočinioci, uz puno poštovanje načela legaliteta i individualne odgovornosti, te odredbe člana 7 Statuta MKSJ-a. Reklo bi se, dakle, da je sapočinilaštvo primjerena zamjena za udruženi zločinački poduhvat prvog vida.

Što se tiče udruženog zločinačkog poduhvata drugog vida, sudska praksa u predmetu *Tadić* pokazala je da je on zapravo varijanta prvog vida. Taj vid je, međutim, predmet određenih kritika: naime, neki autori sudovima koji su donosili presude primjenjujući ovu osnovu odgovornosti upućuju prigovor da su dopustili presumpcije, i to kako u fazi dokazivanja objektivnih obilježja djela, tako i u fazi dokazivanja namjere. Po njima, ta dvostruka presumpcija ima za posljedicu **obrtnanje tereta dokazivanja**. Po drugima, teorija i sudska praksa nisu u stanju da objasne vezu između učesnika UZP-a i konkretnih krivičnih djela.⁴¹³ Striktno i precizno definisan pojam sapočinilaštva ima tu prednost da takve kritike otpadaju.

Da bi se dokazalo sapočinilaštvo, dovoljno je da je krivično djelo koje su svi zajedno i ravnopravno pripremili fizički počinio tek jedan od sapočinilaca. Ovakva situacija može se pojaviti na najvišim nivoima odlučivanja, no nema sumnje da je ovaj koncept posebno primjenjiv u slučaju manjih grupa.⁴¹⁴ Međutim, izgleda da isti pojam nije prikladan za šire strukture vlasti s hijerarhijskom organizacijom u pravom smislu riječi. U takvoj situaciji možda je prikladnije pravno rješenje njemački pojam posrednog počinilaštva.

Pojam posrednog počinilaštva predviđen je članom 25, stav 1, Krivičnog zakonika Njemačke. On se primjenjuje kada je posredni počinilac (*der mittelbare Täter*) krivično djelo počinio putem druge osobe (*der Tatmittler*). Takvu situaciju karakteriše činjenica da akcijom upravlja *Hintermann*, odnosno čovjek u sjeni (doslovce, "čovjek iz pozadine"), da je on smatra svojom sopstvenom akcijom i da podliježe krivičnoj odgovornosti, dok je izvršilac samo oruđe.

⁴¹³ Harmen van der WILT, "Joint Criminal Enterprise – possibilities and limitations", *Journal of International Criminal Justice*, 2007., broj 5, str. 91–108, ovdje str. 100.

⁴¹⁴ OLASOLO, *Criminal Responsibility of Senior Political and Military Leaders as Principals to International Crimes*, Hart, 2009., str. 288 i dalje.

U nekim slučajevima, neposredni počinitelj ne podliježe krivičnoj odgovornosti za djelo koje je počinio, odnosno, kada je djelovao pod prisilom, u legitimnoj samoodbrani ili zato što je neuračunljiv.

Da bi se utvrdilo da li je *Hintermann* djelovao kao posredni počinitelj, sudska praksa, kao u slučaju sapočinitelja, poseže za subjektivističkom doktrinom, odnosno, smatra se da je odlučujuća namjera osobe, njena volja da krivično djelo smatra ili ne smatra svojim. No po preovlađujućoj doktrini, kako u ovom tako i u slučaju sapočiniteljstva, primjenjuje se **doktrina vlasti nad djelom**.

Shema koja omogućava da se provjeri da li su ispunjeni uslovi za potvrđivanje posrednog počiniteljstva i da se na osnovu toga zaključi da se gonjenoj osobi može pripisati odgovornost jeste sljedeća:

- Kada je riječ o **činjenju, tj. o izvršenim radnjama** kojima krivično djelo biva ostvareno, potrebno je:
 - o utvrditi da osoba nije djelovala sama.
 - o primjenom subjektivističke doktrine ili doktrine vlasti nad djelom, odgovoriti na pitanje može li se ocijeniti da je osoba osumnjičena kao posredni počinitelj upravljala djelovanjem neposrednog počinioca?

- Kada je riječ o **namjeri** potrebnoj za ostvarivanje krivičnog djela:
 - o da li je osoba htjela da krivično djelo bude ostvareno?
 - o zavisno od slučaja, da li je osoba posjedovala posebnu namjeru traženu za počinjenje krivičnog djela?

Iako se neposredni počinitelj može smatrati odgovornim za svoje djelovanje, moguće je i da je njegovom voljom vladala volja posrednog počinioca. Tu doktrinu, tzv.

Willensherrschaft kraft organisatorischer Machtapparate (doslovce, "vladanje voljom putem organizovanog aparata moći") ili *Organisationsherrschaft*, razradio je **1963. godine Claus Roxin**, na osnovu suđenja iz poslijeratnog perioda (posebno suđenja **Adolfu Eichmannu**) jer je smatrao da postojeće pravne mogućnosti nisu dovoljne za kažnjavanje za masovne zločine sa tako krupnim posljedicama.⁴¹⁵ Kasnije je tu doktrinu primjenio i *Bundesgerichtshof*.

Teorija Clausa Roxina

U slučaju *Organisationsherrschafta*, može se smatrati da su i **neposredni i posredni počinitelac** odgovorni za krivično djelo koje je izvršio onaj prvi. To se objašnjava činjenicom da neposredni počinitelac, koji je obično neko na niskom položaju u hijerarhijskoj organizaciji, vrši djelo po naređenju koje je izdao rukovodilac. Dakle, ključna tačka u ovom rezonovanju je shvatanje da **nalagodavac**, koji ima moć odlučivanja unutar organizacije, ima **vlast nad djelom** i koristi organizaciju da bi našao osobu koja će biti spremna da počini krivično djelo čije izvršenje on želi. Aparat moći funkcioniše na način da mu nije potreban upravo ovaj, a ne neki drugi izvršilac. Bilo ko može da odigra tu ulogu i uvijek će se naći neko ko će obaviti posao.

Claus Roxin je svoju doktrinu isprva zasnovao na fungibilnosti izvršioca. **Friedrich Christian Schröder** pak govori o *Tatenschlossenheit* (riješenosti da se počini djelo) neposrednog počinioca: voljom izvršioca zapravo upravlja mehanizam postojeće organizacije, dakle, njegova odluka da počini krivično djelo je dirigovana. U svojim posljednjim člancima, **Claus Roxin** se približava ovom gledištu i sada smatra da se za dokazivanje superiornosti volje nalagodavca nad voljom izvršioca može jednako primijeniti bilo koji od ta dva kriterijuma.⁴¹⁶

Dakle, činjenica da je **neposredni počinitelac** u potpunosti odgovoran za svoje postupke **nalagodavca** ne oslobađa od odgovornosti. U ovom slučaju, oruđe nalagodavca nije

⁴¹⁵ Claus ROXIN, *Täterschaft und Tatherrschaft*, 8. izdanje, 2006., str. 242 i dalje.

⁴¹⁶ Claus ROXIN, "Organisationsherrschaft und Tatenschlossenheit", *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 2006., broj 7, str. 298.

izvršilac sam po sebi (što bi odgovaralo pojmu posrednog počinioca o kojem je bilo riječi ranije u tekstu), već strukturisana organizacija (državni aparat, zločinačka organizacija...).

Takva situacija moguća je samo kada vlast koju je ta organizacija uspostavila smatra sebe izuzetom od bilo kakve obaveze poštovanja zakona i kada više nije vezana ni za kakav pravni poredak. Naime, kada bi takva povezanost postojala, taj aparat ne bi mogao služiti za potpuno nekažnjeno činjenje krivičnih djela.⁴¹⁷

Ova doktrina bila je podvrgnuta kritikama prema kojima, ako je neposredni počinitelj odgovoran za svoje radnje, ne može postojati i posredni počinitelj. Doktrina koja se suprotstavlja doktrini *Organisationsherrschafta* smatra pak da sapočiniteljstvo postoji ili između dvije osobe, ili da je nalogodavac podstrekač neposrednog počinioca. Međutim, kao što ističe **Claus Roxin**, sapočiniteljstvo se može primijeniti samo onda kada postoji zajednička odluka o počinjenju djela, onda kada u fazi izvršenja djeluje samo neposredni počinitelj, te kada nalogodavac i neposredni počinitelj nisu ravnopravni nego različito pozicionirani unutar **hijerarhije**. Osim toga, shvatanje nalogodavca samo kao podstrekača nije zadovoljavajuće rješenje jer se time obrće značenje uloga ta dva aktera. Upravo je nalogodavac taj koji, planirajući i organizujući krivično djelo – a posebno masovne zločine – snosi glavnu odgovornost.⁴¹⁸

Sudska praksa *Bundesgerichtshofa*

Uprkos kritikama upućenim na račun **Roxinove** doktrine, *Bundesgerichtshof* ju je primijenio u više svojih važnih presuda.

Najvažnija presuda u kojoj je primijenjena doktrina *Organisationsherrschafta* donijeta je 26. jula 1994. godine.⁴¹⁹ Optuženi su bili članovi Državnog vijeća odbrane Demokratske Republike Njemačke (centralnog državnog organa), nadležnog za bezbjednost i odbranu cijele DRNj. Sudilo se za djela lišavanja života sedam civila koji su pokušali da pređu na

⁴¹⁷ Claus ROXIN, *Täterschaft und Tatherrschaft*, str. 249.

⁴¹⁸ Claus ROXIN, "Organisationsherrschaft und Tatentschlossenheit", str. 294 i dalje.

⁴¹⁹ Bundesgerichtshof, Odluka od 26. jula 1994, BGHSt 40, str. 218 i dalje.

drugu stranu željezne zavjese, a koja su u periodu od 1971. do 1989. godine izvršili istočnonjemački vojnici.

U toj presudi, *Bundesgerichtshof* je najprije objasnio da su optuženi, kao članovi Državnog vijeća odbrane DRNj, na sjednici održanoj 14. septembra 1962. donijeli odluke da se *pod svaku cijenu* mora spriječiti da bjegunci prelaze granicu DRNj. Ta naređenja imala su cilj da vojnike navedu na uvjerenje da je nepovredivost granica važnija od ljudskih života i da su bjegunci neprijatelji koje po potrebi treba uništiti. Nakon tih odluka Vijeća, kojeg su optuženi bili članovi, na njemačkoj granici mnogo je osoba izgubilo život, a među njima i sedam žrtava o kojima se radilo u ovom predmetu.

Prvostepeni sud je optužene proglasio krivim **za podsticanje i pomaganje**. Sud je ocijenio da su za lišavanje života krivi vojnici koji su pucali, a da se optuženi ne mogu smatrati sapočiniocima budući da nisu učestvovali u izvršenju krivičnog djela. Oni su samo prouzrokovali odluku vojnika.

Sud je takođe zaključio da se u tom predmetu ne može primijeniti doktrina *Willensherrschaft kraft organisatorischen Machtapparates* budući da se DRNj ne može porediti s totalitarnom diktaturom poput one koju je stvorio **Adolf Hitler**. Štaviše, Sud je ocijenio da optuženi nisu imali vlast nad djelom pošto su odluku da pucaju u krajnjoj instanci donijeli sami vojnici. S ovim u vezi napominjem da optuženi jesu imali vlast nad djelom jer su u bilo kom trenutku mogli da promijene svoju odluku.

Bundesgerichtshof nije potvrdio tu ocjenu. Opredijelio se za izuzetak u načinu primjene načela lične odgovornosti i pozvao se na doktrinu **Clausa Roxina** da bi zaključio da je nalogodavac **posredni počinitelj** krivičnog djela onda kada smišljeno koristi raspoloživost i poslušnost neposrednog počinioca unutar hijerarhije, te kada uspjeh akcije smatra svojim.

Uputivši na izvod iz knjige *Der Täter hinter dem Täter Friedricha Christiana Schrödera*, *Bundesgerichtshof* je dao tumačenje da bi, u takvim situacijama, ne smatrati

nalagodavca počiniocem značilo ne uzeti u obzir odgovornost kojoj i on podliježe, a koja raste s udaljenošću od mjesta zločina. *Bundesgerichtshof* je stoga, na osnovu njihovih funkcija u hijerarhiji, zaključio da su trojica optuženih donijeli odluke koje su za vojnike bile obavezujuće. Shodno tome, Sud ih je za djela za koja se teretilo proglasio krivim ne kao **saučesnike** (podstrekače ili pomagače), već kao **posredne počinioce**. Što se toga tiče, ja smatram da je članove Državnog vijeća odbrane DRNj trebalo osuditi kao **podstrekače**, a ne kao **posredne počinioce**.

Poslije toga je *Bundesgerichtshof* doktrinu **Clausa Roxina** primijenio na sistemski kriminal, na djela nehata ili nečinjenjem. Tri člana Politbiroa Centralnog komiteta proglasio je krivim za lišavanje života bjegunaca koje su izvršili vojnici na dužnosti na granici DRNj. Sud je zaključio da su optuženi, kršeći obaveze koje proističu iz njihovog članstva u najvišem rukovodećem organu DRNj, nehatno propustili da propise u vezi s granicama odlučje promijeniti u pravcu humanizovanja sistema, čime su se mogli sačuvati ljudski životi.

Bundesgerichtshof je precizirao da se za "**posredno počinilaštvo putem nečinjenja ili iz nehata**" ne postavlja uslov bilo kakvog djelovanja optuženog, niti se traži uzročno-posljedična veza kao za činjenje. Kad iz nečinjenja, koje je u suprotnosti sa zakonskim obavezama optuženog, proistekne počinjenje krivičnog djela od strane trećih osoba, djelo se pripisuje optuženom.⁴²⁰

Stav koji je zauzeo *Bundesgerichtshof* zanimljiv je u više pogleda ali, po mom mišljenju, uključuje značajan nedostatak utoliko što se **idejni začetnik** smatra **posrednim počiniocem**, dok je on zapravo u izvoru počinjenja krivičnog djela i morao bi, dakle, biti smatran ili **podstrekačem** ili **glavnim počiniocem**, a ne **saučesnikom**, a još manje **posrednim počiniocem**. Po meni, međunarodno pravosuđe trebalo bi jasno pokazati da odgovornosti podliježe i **idejni začetnik** plana, bilo kao **podstrekač** bilo kao **počinilac**, ali ni u kom slučaju kao **posredni počinilac**. **Idejni začetnik** na početku može da djeluje

⁴²⁰ Bundesgerichtshof, Odluka od 6. novembra 2002., BGHSt 48, str. 77 i dalje.

sam, a da mu drugi stanu pomagati kasnije, no isto je tako moguće da na osmišljavanju plana od samog početka djeluje više osoba.

Primjer iz peruanske sudske prakse (predmet *Alberto Fujimori*)

Savezni vrhovni sud Perua je doktrinu *Organisationsherrschafta* primijenio kada je bivšeg predsjednika Perua **Alberta Fujimorija**⁴²¹ proglasio krivim za smrt 25 osoba, ubijenih u pokoljima koje su u Barriosu Altosu i La Cantuti izveli pripadnici odreda **Grupo Colina**,⁴²² i osudio ga na kaznu zatvora od 25 godina.

U svrhu utvrđivanja krivice optuženog za krivična djela za koja se teretilo, peruanski sud se oslonio na indirektno dokaze ili indicije, jer je smatrao da se takvim dokazima najbolje može dokazati krivična odgovornost visokih oficira koji strukturu zakulisne organizovane moći koriste u cilju počinjenja krivičnih djela.

Budući da nisu postojali direktni dokazi o ulozi optuženog u osnivanju odreda **Grupo Colina** i upravljanju njegovim vojnim akcijama, Sud je presudu zasnovao na sljedećim dokazima:

- krivična djela počinjena su u vrijeme kada je optuženi bio predsjednik, a počinili su ih pripadnici vojnih snaga nad političkim protivnicima ili osobama za koje se pretpostavljalo da su pripadnici terorističkih organizacija,
- akcije je **planirala** centralna obavještajna agencija SIN čijim je radom rukovodio **Vladimiro Montesinos**, najbliži savjetnik Alberta Fujimorija tokom devedesetih godina; **Vladimiro Montesinos** je predsjednika redovno izvještavao o aktivnostima SIN-a,

⁴²¹ Alberto Fujimori je bio predsjednik Perua od 28. jula 1990. do 22. novembra 2000. Nakon što je optužen za ubistva i kršenje ljudskih prava, pobjegao je i šest godina živio u Japanu, čiji je takođe državljanin. Potom je izručen Peruu i Vrhovni savezni sud Perua ga je 2009. osudio na 25 godina kazne zatvora.

⁴²² *Grupo Colina* je osnovan 1992. kao dio Nacionalne obavještajne službe u okviru borbe peruanskih vlasti protiv gerile. U njegovom sastavu su bili pripadnici vojske, a na čelu je bio jedan od najbližih savjetnika predsjednika Fujimorija, Vladimiro Montesinos. Grupa je imala veoma široka ovlaštenja, npr. za hapšenje osoba osumnjičenih za terorizam, a kojima se tajno sudilo pred vojnim sudovima.

- bliski saradnici optuženog (uključujući **Vladimira Montesinosa**) bili su krivično gonjeni zbog zlodjela koje su počinili njihovi potčinjeni,
- odred **Grupo Colina** bio je izdanak specijalne obavještajne grupe koju je osnovao **Alberto Fujimori**, koji je iz tog razloga od 1991. godine dobijao veliku logističku podršku, kao i pomoć u materijalnim i finansijskim sredstvima,
- **Alberto Fujimori** je osujetio sve pokušaje objelodanjivanja ili istraživanja krivičnih djela pripisivanih pripadnicima odreda **Grupo Colina**, na primjer, na njegovu su inicijativu usvojeni zakoni o amnestiji kako bi se izbjeglo pokretanje bilo kakve istrage.⁴²³

Peruanski sud, inspirisan u prvom redu radom **Clausa Roxina**, definisao je pet uslova potrebnih za potvrđivanje posrednog počinilaštva u strukturi organizovane moći:

- (1) mora postojati hijerarhijski strukturisana organizacija,
- (2) **posredni počinilac mora imati nalogodavna ovlaštenja**,
- (3) organizacija se ne pridržava važećih zakona,
- (4) neposredni počinilac mora biti fungibilan,
- (5) neposredni počinilac mora biti predisponiran za počinjenje kažnjive radnje.⁴²⁴

Naime, peruanski sud je odlučivao o odgovornosti počinilaca koji su bili na različitim nivoima u hijerarhiji. Sud je pojam **posrednog počinioaca** shvatio u širem smislu i zauzeo stav da se posredno počinilaštvo ne ograničava na nivo rukovodilaca, već da može biti prisutno i na više nivoa hijerarhije. Moje je pak mišljenje da, čak i ako se prihvati mogućnost posrednog počinilaštva za osobe koje nisu na najvišem nalogodavnom nivou, kao na primjer u predmetu **Eichmann**, **nema sumnje da samo rukovodioci na najvišem**

⁴²³ Kai AMBOS, "The Fujimori Judgment, A President's Responsibility for Crimes Against Humanity as Indirect Perpetrator by Virtue of an Organized Power Apparatus", *Journal of International Criminal Justice*, 2011., br. 9, str. 137–158, ovdje str. 145.

⁴²⁴ Kai AMBOS, "The Fujimori Judgment, A President's Responsibility for Crimes Against Humanity as Indirect Perpetrator by Virtue of an Organized Power Apparatus", *Journal of International Criminal Justice*, 2011., br. 9, str. 137–158, ovdje str. 148 i dalje.

nivou imaju kontrolu nad strukturom i da samo oni snose nedjeljivu odgovornost za sveukupna krivična djela koja ta struktura počini. Smatram da neposredni počinioci mogu biti samo osobe koje imaju **potpunu kontrolu** nad strukturom i čija naređenja ne mogu biti opozvana ili poništena. Shodno tome, što se tiče osoba koje nisu na najvišem nego na srednjem nivou moći i koje imaju kontrolu samo nad svojim potčinjenima, njihova odgovornost se mora riješiti ili u okviru **sapočinilaštva u smislu njemačkog prava**, koje se temelji upravo na raspodjeli zaduženja, ili u okviru **počinilaštva** u smislu člana 7 Statuta, što je u ovom slučaju moj izbor,⁴²⁵ ili pak u okviru pomaganja i podržavanja.

Analiza pojma **posrednog počinilaštva**, a posebno doktrine *Organisationsherrschafta*, prema kojoj osoba, ako ima **kontrolu** nad strukturom moći, može da počini krivično djelo iako ga nije sama fizički izvršila, iznosi na vidjelo moguću alternativu za koncept UZP-a, tj. daje mogućnost kažnjavanja političkih i vojnih vođa za krivična djela velikih razmjera.

Međutim, po mom mišljenju, postoji mogućnost da se pojave dvije poteškoće. Primjena pojma *Organisationsherrschaft* ne predstavlja problem kada se radi o visokoorganizovanoj i strogo hijerarhijskoj strukturi, kao što je bio slučaj sa nacističkom strukturom, pa i komunističkom strukturom u Istočnoj Njemačkoj. Međutim, poteškoće se javljaju u slučaju neformalnih struktura moći poput onih u bivšoj Jugoslaviji, gdje je postojala "mješavina" državne, para-državne, opštinske i regionalne vlasti. Kad imamo takve strukture, nije uvijek lako dokazati postojanje *Organisationsherrschafta*. Naime, moguće je da će biti krajnje teško dokazati put naređenja od vrha do dna hijerarhije i fungibilnost izvršioca.⁴²⁶

Nastojeći riješiti probleme te vrste, Vrhovni sud Perua se u **predmetu Fujimori** oslonio na **korpus indirektnih dokaza**. To je vrlo česta situacija kada nema direktnih dokaza,

⁴²⁵ Kai AMBOS, "The Fujimori Judgment, A President's Responsibility for Crimes Against Humanity as Indirect Perpetrator by Virtue of an Organized Power Apparatus", *Journal of International Criminal Justice*, 2011., br. 9, str. 137–158, ovdje str. 151 i dalje.

⁴²⁶ Stefano MANACORDA – Chantal MELONI, "Indirect perpetration versus joint criminal enterprise", *Journal of International Criminal Justice*, 2011, str. 171 i sljedeća.

bilo zato što su dokazi nestali bilo zato što istraga nije bila valjana sprovedena – naime, glavna karakteristika loše sprovedene istrage je "aproksimativnost". Kako bi utvrdio da li je postojalo **posredno izvršenje**, **Međunarodni krivični sud** je uzimao u obzir kriterijum **fungibilnosti** izvršioca, ali i **kontekst**. Pogledajmo u tom smislu jednu presudu MKS-a:

"Pored činjenice da su potčinjeni zamjenjivi, i druge karakteristike organizacije omogućuju automatsko izvršavanje naređenja koja izdaje viši organ. Naime, rukovodilac koji ima kontrolu nad organizacijom može da obezbijedi da se njegova naređenja bespogovorno izvršavaju tako što će uspostaviti intenzivan, strog i oštar režim obuke. Na primjer, ako se maloljetnici na silu odvedu i podvrgnu oštrom režimu obuke tokom koje će učiti da pucaju, pljačkaju, siluju i ubijaju, to može biti vrlo efikasna tehnika da se osigura da oni i kasnije bespogovorno čine takva djela kada im njihovi vođe to narede. Odgovornost rukovodioca kao glavnog počinioca, a ne saučesnika proističe upravo iz njegove sposobnosti da obezbijedi takvo automatsko poštivanje svojih naređenja. Budući da ima kontrolu nad tom organizacijom, najviša instanca organizacije nije samo instanca koja naređuje počinjenje zločina nego je ona i glavna instanca odlučivanja o tome da li će krivično djelo biti počinjeno i na koji način."⁴²⁷

Na prvi pogled stoga se čini da pojam **posrednog počinilaštva**, kako je definisan u **njemačkom pravu** i kakav se primjenjuje u međunarodnoj sudskoj praksi, omogućuje da se teorijski pojam podešen prema zahtjevima međunarodnog krivičnog prava i usklađen sa Statutom MKSJ-a izmiri s praktičnim problemima koji se mogu pojaviti u međunarodnom pravu, posebno u pogledu dokazivanja.

⁴²⁷ *The Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi, 30. septembar 2008., str. 188, par. 518.

Vidjeli smo da se Međunarodni krivični sud u nedavnim drugostepenim presudama naizmjenično pozivao sad na **sapočinilaštvo**, sad na **posredno počinilaštvo**. Isti sud je ta dva pojma primjenjivao i paralelno.

U **drugostepenim presudama u predmetu *Lubanga*, te u predmetu *Katanga i Ngudjolo***, MKS je zaključio "da nije pravno utemeljeno da se zajedničko počinjenje krivičnog djela ograniči samo na situacije u kojima su počinioci jedan dio krivičnog djela izvršili time što su imali direktnu kontrolu nad djelom. Naime, spoj individualne odgovornosti i počinjenja krivičnog djela posredstvom druge osobe, zajedno sa "solidarnim" pripisivanjem odgovornosti za krivična djela sapočiniocima visokog nivoa, daje oblik odgovornosti koji će sudu biti sredstvo za adekvatnu evaluaciju odgovornosti visokih rukovodilaca".⁴²⁸

U **Drugostepenoj presudi u predmetu *Katanga i Ngudjolo***, svaki od dvojice optuženih kontrolisao je jednu vojnu organizaciju, te su odlučili da zajedno izvedu napad na jedno selo. Premda su oba vođe djelovala prema **zajedničkom planu**, neki od pripadnika njihovih grupa prihvatili su samo naređenja svojeg vođe. Dakle, svi neposredni počinioci nisu bili pod direktnom kontrolom oba vođe. Međutim, Sud je zaključio da se "pojedinaac koji nema nikakvu kontrolu nad osobom posredstvom koje je krivično djelo počinjeno ne može smatrati počiniocem krivičnog djela ostvarenog posredstvom te osobe. Međutim, ako on djeluje zajedno sa nekim drugim pojedincem – koji ima kontrolu nad korištenom osobom – krivično djelo može mu se pripisati na osnovu načela solidarnog pripisivanja odgovornosti."⁴²⁹ Vidimo da pojam "**solidarnog pripisivanja odgovornosti**" omogućuje da se krivično goni počinitelj koji nema direktnu vlast nad neposrednim počiniocima krivičnog djela.

Vidimo da se ovdje razmatra potreba da se omogući krivično gonjenje **bilo koje osobe**, sudeći po postavljenim uslovima (kontrola nad osobom), ali i pravnoj kreativnosti

⁴²⁸ *The Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi, 30. septembar 2008., str. 177 i dalje, par. 492.

⁴²⁹ *The Prosecutor v. Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chui* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi, 30. septembar 2008., par. 493.

pokazanoj posezanjem za pojmom **solidarnog pripisivanja odgovornosti**. U određenom smislu, pojedinac može podlijevati odgovornosti čak i ako **nema nikakvu kontrolu nad počinioem krivičnog djela** - onda kada djeluje zajedno sa drugom osobom koja tu direktnu kontrolu ima. Na taj način se **domašaj krivičnog gonjenja** značajno proširuje.

Njemački pojmovi **sapočinilaštva** i **posrednog počinjenja, u obliku kako ih shvata MKS**, pokazuju da se radi o dva u načelu komplementarna pojma. Dok sapočinilaštvo omogućuje da se kazne osobe koje su imale jedinstvenu namjeru da zajednički ostvare krivično djelo i koje se smatraju međusobno ravnopravnima, **posredno počinilaštvo**, a naročito *Organisationsherrschaft*, otvara mogućnost da se utvrđuje odgovornost nalogodavca, tj. osobe koja postiže da krivično djelo čije počinjenje ona želi bude ostvareno putem osobe koja joj je potčinjena ili koja bi to mogla biti, zajedno sa nekim drugim pripadnikom grupe ili udruženog poduhvata.

Ova dva pojma moguće je primijeniti i zajedno ako su dva rukovodioca djelovala u dogovoru, kako bi se raspon odgovornosti svakog od njih proširio i na djela koja je počinila osoba pod kontrolom onog drugoga.

Teorijski gledano, pojmovi **sapočinilaštva** i **posrednog počinilaštva** mogli bi dakle biti svrsishodna zamjena za pojam UZP-a u sudskoj praksi MKSJ-a jer imaju utemeljenje u pravu i, na prvi pogled, preciznije su definisani.

Međutim, nijedan od tih pojmova ne daje sasvim zadovoljavajuće rješenje za jednu moguću situaciju. Riječ je o slučaju kada treba utvrditi odgovornost osoba koje su djelovale na **srednjem hijerarhijskom nivou** unutar strukture organizovane moći. U tom slučaju, vidimo da se u sudskoj praksi posezalo za posrednim počinilaštvom (predmet *Eichmann* u Njemačkoj). Taj pristup, međutim, osporava doktrina⁴³⁰ koja smatra da takve osobe nemaju dovoljnu moć da stvarno kontrolišu strukturu kojoj pripadaju i koriste je za počinjenje krivičnih djela. One nisu ti koji donose najvažnije odluke i koji

⁴³⁰ AMBOS, "The Fujimori Judgment", str. 151 i dalje; OLASOLO, *Criminal responsibility of senior political and military leaders as principals to international crimes*, str. 288 i dalje.

organizuju sisteme koji mogu rezultirati masovnim zločinima – poput npr. osnivanja logora za istrebljenje tokom Drugog svjetskog rata. **Dakle, kad je riječ o takvim krivičnim djelima, te osobe ne snose jednaku odgovornost kao vođe.** S druge strane, s aspekta uslova postavljenih za sapočinilaštvo, te osobe nisu na istom hijerarhijskom nivou kao neposredni počinioci i ne smatraju se ravnopravnim s njima u ostvarivanju zajedničkog plana.

Kao što to dobro rezimira profesor **Kai Ambos**, slučaj osoba koje se nalaze na srednjem hijerarhijskom nivou otvara sljedeće pitanje: hoćemo li se lakše pomiriti s manjkom vlasti nad hijerarhijskom strukturom u slučaju posrednog počinioca ili s nejednakim rangom u slučaju sapočinilaca?⁴³¹

Međutim, postoje druga moguća rješenja, npr. **komandna odgovornost nadređenog, pomaganje i podržavanje ili podsticanje.**

Isto tako, može se dogoditi da su ti srednji nivoi dio lanca koji povezuje idejne začetnike i izvršioce i da bez njih krivična djela ne bi mogla biti počinjena jer oni funkcionišu kao "transmisija" za naređenja i sposobni su da na svom hijerarhijskom položaju, koliko god on bio nizak, razumiju sadržaj izdatih naređenja ili instrukcija i da procijene njihove posljedice. Iz tog razloga, oni po mom mišljenju krivičnoj odgovornosti podliježu po osnovu individualne odgovornosti. Jedini problem u tome jeste pitanje kako da se oni, analizirajući svaki slučaj pojedinačno, dovedu u vezu ili s kategorijom nalogodavaca (ako su bliži višim hijerarhijskim nivoima, npr. pukovnik/general, major/pukovnik, kapetan/major itd.), ili s kategorijom izvršilaca ako se radi o najnižim podoficirima (razvodnik/vojnici, narednik/razvodnik itd.).

Primjereno je da se na kraju diskusije o **njemačkom pravu** osvrnemo na doktrinu koja je upravo u procesu nastajanja: na doktrinu *Zurechnungsprinzip Gesamttata*.

⁴³¹ AMBOS, "The Fujimori Judgment", str. 153.

Naime, profesor **Kai Ambos** razvija ideju po kojoj doktrina *Organisationsherrschafta* potvrđuje da sistem pripisivanja odgovornosti predviđen za obično krivično djelo (za situaciju kad je počinitelj krivičnog djela pojedinac) mora biti prilagođen potrebama **međunarodnog krivičnog prava** na način da se uvede **sistem mješovite individualno-kolektivne odgovornosti**. U takvom sistemu, upravo je zločinački poduhvat ili organizacija u cjelini to što se mora razmatrati kao entitet na kojem se zasniva pripisivanje krivične odgovornosti. To je ono što se u ovoj doktrini naziva *Zurechnungsprinzip Gesamttat* (doslovce, "**načelo pripisivanja odgovornosti na osnovu globalnog djela**"), odnosno, riječ je o doktrini po kojoj je globalno djelo (zločinački poduhvat) glavni objekt pripisivanja odgovornosti.⁴³²

Koliko god djelovala primamljivo, ta doktrina je suprotna kardinalnom načelu individualne odgovornosti: ne može postojati mješoviti sistem. **Dakle, može se zaključiti da se njemačko pravo ne može primijeniti na sve situacije u kontekstu krivičnih djela definisanih u našem slučaju Statutom, odnosno međunarodnim krivičnim pravom.** Zbog toga će, što se tiče Statuta Međunarodnog suda, biti potrebno da se detaljnije razmotri **sudska praksa iz predmeta Tadić** budući da se ja ne slažem s tumačenjem pojma **sapočinilaštva** kakvo daje **sudija Schomburg**.

Drugostepena presuda u predmetu Tadić

Što se tiče pojma udruženog zločinačkog poduhvata, **Žalbena vijeće u predmetu Tadić** je u **paragrafu 227 drugostepene presude** ovako definisalo objektivna obilježja (*actus reus*):

"i. *Više osoba* koje ne moraju biti organizovane u vojnu, političku ili upravnu strukturu, kao što jasno pokazuju predmeti *Linčovanje u Essenu* i *Kurt Göbell*;

⁴³² Kai AMBOS, "Command responsibility and *Organisationsherrschaft*: ways of attributing international crimes to the 'most responsible'", A. Nollkämper – H. van der Wilt, ur., *System criminality in international law*, Cambridge 2009., str. 127–157, zaključak na str. 157.

ii. *Postojanje zajedničkog plana, zamisli ili nakane koja predstavlja ili uključuje počinjenje krivičnog djela predviđenog Statutom.* Nema potrebe da taj plan, zamisao ili nakana budu prethodno dogovoreni ili formulisani. Zajednički plan ili nakana može biti improvizirana na licu mjesta, a izvodi se iz činjenice da više osoba djeluje zajedno kako bi sproveli u djelo zajednički zločinački poduhvat;

iii. *Učestvovanje optuženog u zajedničkom planu koji uključuje počinjenje jednog od krivičnih djela predviđenih Statutom.* To učešće ne mora uključivati izvršenje nekog konkretnog krivičnog djela iz jedne od tih odredbi (na primjer, ubistvo, istrebljenje, mučenje, silovanje, itd.), nego se može sastojati u pomoći ili doprinosu izvršenju zajedničkog plana ili nakane."

Što se tiče subjektivnog obilježja (*mens rea*), Žalbena vijeće je preciziralo da se ono "razlikuje zavisno od kategorije u koju spada zajednički plan o kojem je riječ" (*cf.* Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*):

- za prvi vid, traži se namjera počinjenja konkretnog krivičnog djela (i tu namjeru dijele svi sapočinioci);
- za drugi vid, traži se lično znanje optuženog o sistemu zlostavljanja (dokazano bilo izričitim svjedočenjem bilo posredno, odnosno zaključivanjem na osnovu ovlaštenja koja je optuženi imao), kao i namjera davanja doprinosa tom dogovorenom sistemu zlostavljanja;
- za treći, tzv. "širi" vid, traži se *namjera* učestvovanja i doprinošenja kriminalnoj aktivnosti ili kriminalnoj nakani grupe, te doprinošenja udruženom zločinačkom poduhvatu ili barem ostvarivanju krivičnog djela od strane grupe. Nadalje, odgovornost za krivično djelo različito od onog koje je dogovoreno zajedničkim planom nastupa samo ako se, u predmetnim okolnostima:

- i) moglo *predvidjeti* da će neki od pripadnika grupe počiniti takvo krivično djelo, i

- ii) optuženi je *hotimično pristao na taj rizik*.

Kako ništa ne bi bilo izostavljeno i preciznosti radi, moram da napomenem da se UZP ne pominje nigdje u Statutu. Štaviše, **u izvještaju koji je 3. maja 1993. podnio Vijeću bezbjednosti, generalni sekretar UN-a** kaže: "Postavlja se, međutim, pitanje da li neko pravno lice, udruženje ili organizacija, može da se kao takvo smatra počiniocem krivičnog djela jer u tom slučaju njeni članovi samim tim potpadaju pod nadležnost Međunarodnog suda. Generalni sekretar smatra da taj koncept ne bi trebalo da bude usvojen kad je riječ o Međunarodnom sudu. Kažnjive radnje navedene u Statutu izvršila su fizička lica; te osobe potpadaju pod nadležnost Međunarodnog suda bez obzira na to što pripadaju grupama" (*cf.* par. 51).

Sudeći po tome što piše u **par. 51.**, generalni sekretar UN-a **odbacuje** mogućnost krivične odgovornosti na osnovu pripadnosti grupi. Međutim, **u predmetu Tadić** Vijeće je usvojilo **suprotan** pristup i osmislilo pojam udruženog zločinačkog poduhvata zasnovan upravo na pripadnosti grupi (na pluralitetu osoba, zajedničkom cilju, počinjenju krivičnog djela).

Kao što je zaključio **Međunarodni sud u Nürnbergu, kolektivna odgovornost** ne postoji: "**Krivična djela čine ljudi, ne apstraktni entiteti, a međunarodno pravo se ostvaruje putem kažnjavanja za ta krivična djela**".

Primjećujem, pored toga, da je posezanje za **kolektivnom odgovornošću** u suprotnosti sa zadatkom Međunarodnog suda da radi za mir i pomirenje na teritoriji bivše Jugoslavije. Kako postići pomirenje ako su svi stavljeni u isti koš (šef države, vojnici, generali, državni činovnici, razni entiteti itd.)?

U pogledu te sudske prakse ni izdaleka ne postoji opšta saglasnost, ona je predmet osporavanja i među samim sudijama Međunarodnog suda.

Stav sudije Schomburga

Sudija Schomburg **predlaže da se preispita primjena "doktrine"⁴³³ udruženog zločinačkog poduhvata (dalje u tekstu: UZP) u međunarodnom krivičnom pravu.**

On međutim ne osporava prvi i drugi vid UZP-a koji su duboko utemeljeni u međunarodnom običajnom pravu, ali ističe da su ta dva vida UZP-a proizvod akademske aktivnosti čiji je cilj bio da se u međunarodnom krivičnom pravu stvori nova doktrina čija bi temeljna načela poticala iz oblika krivične odgovornosti usvojenih i priznatih u raznim pravosudnim sistemima. Autor konkretno smatra da **sapočinilaštvo** (*co-perpetration*) počiva na sličnim načelima kao UZP prvog vida i napominje da je prvi vid UZP-a sličan drugom vidu. On na temelju toga zaključuje da je sapočinilaštvo modalitet krivične odgovornosti koji je definisan preciznije nego UZP, a usvojen je i priznat u domaćem pravosudnim sistemima velikog broja država.

Osim toga, autor obrazlaže da statuti MKSJ-a i MKSR-a ne sadrže **nikakvo utemeljenje** za UZP trećeg vida, te posebno ističe da načelo *nulla poena sine lege stricta* isključuje primjenu doktrine o UZP-u trećeg vida.⁴³⁴

On podsjeća na to da je krivična odgovornost za počinilaštvo predviđena članom 7(1) Statuta MKSJ-a, odnosno članom 6(1) Statuta MKSR-a, i postavlja pitanje zašto je uopšte bilo potrebno da se za taj vid odgovornosti usvoji koncept UZP-a.⁴³⁵

⁴³³ Sam autor koristi izraz "doktrina" /*theory*/ UZP-a, te se stoga u ovom prikazu koristi ista terminologija.

⁴³⁴ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 3 i 4.

⁴³⁵ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 5.

Sudija Schomburg uočava jednu stalno prisutnu slabu tačku u analizi *mens rea* koja se u sudskoj praksi traži za UZP trećeg vida. Naime, on tvrdi da u sudskoj praksi u analizama često biva izostavljeno drugo obilježje *mens rea* potrebno za UZP trećeg vida, odnosno ocjena o tome da li je optuženi svjesno prihvatio rizik da bi jedan ili više članova grupe, uz djela zasnovana na zajedničkom planu za učešće u kojem se on tereti, mogli da počine još neko krivično djelo. Izuzetak u tom smislu su drugostepene presude u predmetima *Blaškić* i *Kordić*, u kojima je Žalbeno vijeće eksplicitno preciziralo da je hotimično prihvatanje ili odobravanje rizika od strane navodnog počinioca krivičnog djela uslov koji se traži za ispunjenje standarda *dolus eventualis*.⁴³⁶

Sudija Schomburg se najprije osvrnuo na presudu Žalbenog vijeća u predmetu *Milutinović i drugi*, u kojem je odbrana optuženog **Ojdanića** osporavala utemeljenost doktrine UZP-a.

Ojdanićeva odbrana je obrazlagala da je Žalbeno vijeće MKSJ-a na pogrešan način protumačilo intenciju tvoraca Statuta MKSJ-a, ističući upravo to da bi UZP bio eksplicitno definisan u Statutu da su njegovi tvorci taj pojam smatrali modalitetom krivične odgovornosti primjenjivim za MKSJ. Žalbeno vijeće je odbacilo argument **Ojdanićeve odbrane**, s objašnjenjem da Statut MKSJ-a zadaje opšti okvir nadležnosti Međunarodnog suda, ali ne daje iscrpan spisak svih mogućih oblika odgovornosti primjenjivih za taj sud⁴³⁷ (koji stav ja ne dijelim).

Žalbeno vijeće je UZP definisalo kao oblik počinilaštva sankcionisan članom 7(1) Statuta i ocijenilo da je tužilaštvo u Optužnici pojam počinilaštva ispravno definisalo kao učešće optuženog u UZP-u u svojstvu sapočinioca (*co-perpetration*), a ne kao fizičkog počinioca krivičnog djela za koje se tereti. U tom smislu, Žalbeno vijeće je istaklo da se radi o obliku krivične odgovornosti koji je različit od saučesništva, u smislu da dotični

⁴³⁶ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 6 i 7. S tim u vezi, treba napomenuti da autor ne daje precizne reference niti za dvije citirane drugostepene presude, niti reference za prvostepene ili drugostepene presude u kojima je izostavljeno to drugo konstitutivno obilježje *mens rea* za UZP 3. vida.

⁴³⁷ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 7.

počinilac, kako bi mu se mogla pripisati odgovornost, mora da dijeli s ostalima zajednički cilj UZP-a.⁴³⁸

Schomburg napominje da bi, umjesto što se išlo suprotnim putem, bilo bolje da je počinilaštvo bilo definisano onako kako je navedeno u Statutu i da je utvrđeno u kojoj mjeri ta definicija ima utemeljenje u međunarodnom običajnom pravu.⁴³⁹ S tim se i ja slažem: dovoljno je bilo jednostavno reći da se počinilaštvo definisano u članu 7 Statuta odnosi isključivo na počinioce krivičnih djela izvršenih na osnovu naređenja ili odsustva naređenja.

U **Prvostepenoj presudi u predmetu Stakić**, Pretresno vijeće je izjavilo da je UZP **jedna** od mogućih definicija krivične odgovornosti za **počinilaštvo** iz člana 7(1) Statuta MKSJ-a. U tom pogledu Vijeće je posebno napomenulo da je sapočinilaštvo **alternativna definicija** za taj modalitet krivične odgovornosti.⁴⁴⁰

Pretresno vijeće je počinilaštvo definisalo kao neposredno ili posredno učešće optuženog, fizičko ili neke druge vrste, u jednom od objektivnih obilježja bića krivičnog djela za koje se tereti, bilo putem činjenja, u smislu obaveze djelovanja, bilo putem individualnog ili zajedničkog nečinjenja. Schomburg nadalje podsjeća da je Vijeće takođe konstatovalo da nije nužno utvrditi učešće optuženog u svim aspektima inkriminisanog ponašanja.⁴⁴¹

Pretresno vijeće se posebno osvrnulo na posezanje za pojmom sapočinilaštva kako ga je definisao **Claus Roxin** - tj. kao raspodjelu radnji koje se izvode zajednički i sa jedinstvenim ciljem, uz jednak stepen kontrole nad izvršenjem zajedničkih radnji – a koji,

⁴³⁸ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 8.

⁴³⁹ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 8.

⁴⁴⁰ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 8; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 438.

⁴⁴¹ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 8; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 439.

premda srodan doktrini UZP-a, ima više sličnosti s pojmom počinilaštva i omogućava da se izbjegne utisak da se uvodi novo krivično djelo koje nije predviđeno Statutom.⁴⁴²

Sudija Schomburg se zatim usredsredio na analizu suprotnog mišljenja **sudije Per-Johana Lindholma** iz **Prvostepene presude u predmetu Simić**, u kojem se izlaže kritika doktrine UZP-a. Sudija Schomburg podsjeća da je tumačenje koje je **sudija Per-Johan Lindholm** predložio bilo predmetom oštre kritike u **Drugostepenoj presudi u predmetu Simić**, uz koju je sudija Schomburg takođe priložio suprotno mišljenje s kritikom utemeljenosti UZP-a.

U svom suprotnom mišljenju, **sudija Per-Johan Lindholm** je doktrinu UZP-a okvalifikovao kao "novu etiketu" za pojam sapočinilaštva i izjavio da je ona gubitak vremena za Međunarodni sud.⁴⁴³ Po mišljenju **sudije Per-Johana Lindholma**, **Prvostepena presuda u predmetu Stakić** primjer je distanciranja od doktrine UZP-a, ona daje prednost analizi oblika krivične odgovornosti zasnovanog na doktrini "**vlasti nad djelom**" (*power over the act, Tatherrschaft*), odnosno na stavu da sapočinilac ima kontrolu nad svojim radnjama.⁴⁴⁴

Sudija Schomburg napominje da strane u postupku nisu uložile žalbu u vezi s utemeljenjem evaluacije sudske prakse kakvu predlaže **sudija Per-Johan Lindholm**, nego da je Žalbeno vijeće u **Drugostepenoj presudi u predmetu Simić** bez obzira na to podvrgnulo kritici tumačenje za koje se pomenuti sudija zalagao u svom suprotnom

⁴⁴² Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 9; Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 440 i 441. Autor upotrebljava izraz "krivično djelo" i kao primjer citira pripadnost kriminalnoj organizaciji. Sudija Schomburg se ovdje poziva na rad Clausa Roxina objavljen 1994., pod naslovom *Täterschaft und Tatherrschaft (Perpetration and control over the act)*. Informacije radi, Claus Roxin je njemački pravnik, autor kapitalnog djela o sapočinilaštvu kao vidu krivične odgovornosti. U svojim radovima je naročito razvio doktrinu o "**počiniocu iza počinioca**". MKS je primjenjivost ovog vida odgovornosti prihvatio u "Odluci o potvrđivanju optužnice" Pretpretresnog vijeća I u predmetu *Katanga* (redigovana javna verzija od 30. septembra 2008., par. 499), *inter alia*, u kojoj se kaže da Roxinov doktrinarni stav odražava namjere tvoraca člana 25(3) Rimskog statuta.

⁴⁴³ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 9 i 10; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, Protivno mišljenje sudije Per-Johan Lindholma, str. 2 i 5.

⁴⁴⁴ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 10; Prvostepena presuda u predmetu *Simić*, Protivno mišljenje sudije Per-Johan Lindholma, str. 2. Autor ne daje dodatna objašnjenja.

mišljenju. Žalbeno vijeće je, naime, zaključilo da individualna krivična odgovornost za sapočinilaštvo nema utemeljenje niti u međunarodnom običajnom pravu niti u sudskoj praksi Međunarodnog suda.⁴⁴⁵

S tim u vezi, **sudija Schomburg** upućuje na svoje suprotno mišljenje priloženo uz **Drugostepenu presudu u predmetu Simić**, u kojem je istaknuo da terminologija kojom se služi Statut MKSJ-a postavlja granice za njegovo tumačenje i da su jedini mjerodavni oblici krivične odgovornosti oni koji su predviđeni Statutom.⁴⁴⁶ U tom pogledu se u potpunosti slažem s njim. Iz istog razloga, po mišljenju sudije Schomburga, tužilaštvo nema nikakvu potrebu da se u optuživanju poziva na pravnu teoriju, dovoljno mu je da za počinilaštvo tereti na osnovu člana 7(1) Statuta, bez potrebe za dodatnim opcijama.⁴⁴⁷ I dodaje da je zatim posao sudija da u fazi odmjeravanja kazne ocijene stepen doprinosa optuženog počinjenju krivičnog djela.⁴⁴⁸ Ja bih to stanovište dopunio napomenom da tužilaštvo može, u zavisnosti od slučaja, optuženog teretiti po osnovu jednog od oblika odgovornosti iz člana 7 Statuta, ili jednostavno reći da optuženi podliježe odgovornosti ili po članu 7(1) ili 7(3), ostavljajući sudijama slobodu da sami odrede najprimjereniji oblik odgovornosti.

W. Schomburg u svom izdvojenom mišljenju podsjeća da je UZP jedno od mogućih tumačenja pojma počinilaštva.⁴⁴⁹ U ovom pogledu se s njim **ne slažem** jer, po mom mišljenju, UZP može biti samo jedno od mogućih tumačenja pojma **planiranja**, a ne **počinjenja**. Osim toga, on napominje da zakonodavstvo bivše Jugoslavije, odnosno republika nastalih raspadom bivše Jugoslavije, kao i drugih pravosudnih sistema, u relevantnim zakonima sapočinilaštvo definiše kao oblik individualne krivične

⁴⁴⁵ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 10; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 62. Autor ne daje dodatna objašnjenja.

⁴⁴⁶ *Ibid.*, str. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, Protivno mišljenje sudije Schomburga, par. 3.

⁴⁴⁷ *Ibid.*, str. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, Protivno mišljenje sudije Schomburga, par. 3.

⁴⁴⁸ *Ibid.*, str. 12 i 13; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, Protivno mišljenje sudije Schomburga, par. 11.

⁴⁴⁹ *Ibid.*, str. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, Protivno mišljenje sudije Schomburga, par. 12.

odgovornosti i u tom smislu podsjeća da je članom 24(1) Statuta predviđeno da Međunarodni sud mora da uvažava praksu odmjerenja kazni u bivšoj Jugoslaviji.⁴⁵⁰

U **Drugostepenoj presudi u predmetu Seromba**, Žalbena vijeće je zaključilo da je optuženi dijelio **zajednički cilj** sa ostalima i izvršio uticaj na počinioca krivičnog djela, u ovom slučaju na vozača buldožera koji je uništio jednu crkvu.⁴⁵¹ Žalbena vijeće je zaključilo da je Seromba učestvovao u *actusu reusu* krivičnog djela i okvalifikovalo ga kao glavnog počinioca (*principal perpetrator*).⁴⁵² Po mom mišljenju, ukoliko se u ovom slučaju kao "glavni počinitelj" za konkretno krivično djelo **uništenja crkve** okvalifikuje vozač buldožera, njega onda u pogledu glavnog krivičnog djela možemo smatrati sapočiniocem ili saučesnikom ako je postupao po naređenju. U kontekstu takve pretpostavke, **glavni počinitelj** je onaj koji je planirao akciju, a ne vozač buldožera za kojeg se može reći samo to da je on glavni počinitelj fizičkog uništenja crkve pomoću buldožera.

U svom suprotnom mišljenju, **sudija Liu** napominje da je, zaključivši da je **posredni počinitelj** (*perpetrator behind the perpetrator*) taj koji snosi glavnu odgovornost, većina u Vijeću usvojila najjednostavniji pristup. Međutim, upućujući na Drugostepenu presudu u predmetu *Stakić* u kojoj je sapočiniteljstvo odbačeno kao oblik krivične odgovornosti primjenjiv na Međunarodnom sudu, on napominje da je taj pristup u suprotnosti sa sudskom praksom Međunarodnog suda.⁴⁵³

Sudija Schomburg, upućujući na svoje suprotno mišljenje uz **Drugostepenu presudu u predmetu Martić**, poziva na oprez u izboru termina kojima se pravno kvalifikuju usvojeni oblici krivične odgovornosti. **Ja se potpuno slažem s tim stanovištem, treba biti izuzetno oprezan i precizan.**

⁴⁵⁰ *Ibid.*, str. 13 i 14; Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, Protivno mišljenje sudije Schomburga, par. 13 i 14.

⁴⁵¹ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 171.

⁴⁵² *Ibid.*, str. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, par. 171.

⁴⁵³ *Ibid.*, str. 11 i 12; Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*, Suprotno mišljenje sudije Liua, par. 8 i 9.

Schomburg podsjeća da se u svom izdvojenom mišljenju kritički izrazio o tome da je Žalbeno vijeće inkriminisano ponašanje **optuženog Martića** kvalifikovalo na osnovu njegove pripadnosti grupi (*member of the JCE* i *fellow members of the JCE*).⁴⁵⁴ U svom suprotnom mišljenju on kaže da Statut MKSJ-a ne kriminalizuje pripadnost grupi i tvrdi da je sama ideja kolektivne krivice *ultra vires* i kontraproduktivna s obzirom na zadatke Međunarodnog suda i cilj pomirenja.⁴⁵⁵

Ja se u potpunosti slažem s tom konstatacijom jer se kolektivna odgovornost ne smije primijeniti ako je neminovno kontraproduktivna za postizanje cilja pomirenja. To je vrlo jak argument protiv UZP-a.

Sudija Schomburg u svom mišljenju ističe da bi sapočinilaštvo bilo primjerenije pravno sredstvo za izražavanje kriminalnog ponašanja **optuženog Martića** kao glavnog počinioca visokog ranga po osnovu člana 7(1).⁴⁵⁶ **Sudija Schomburg** ponovo podsjeća na to da se tim članom Statuta ne penalizuje individualna krivična odgovornost optuženog u okviru UZP-a.⁴⁵⁷

Sudija Schomburg takođe ističe da Žalbeno vijeće (čiji je i on bio član) ne uvažava međunarodno prihvaćene definicije počinilaštva, npr. pojam sapočinilaštva ili počinioca iza počinioca, a koji su svi priznati u međunarodnom običajnom pravu.⁴⁵⁸ On takođe ističe da su te definicije ugrađene u **Rimski statut** i potvrđene u sudskoj praksi, konkretno, u odlukama o potvrđivanju optužbi u **predmetima Lubanga i Katanga**.⁴⁵⁹

Osim toga, **sudija Schomburg** tvrdi da se stalnim mijenjanjem polja primjene UZP-a u sudskoj praksi Žalbenog vijeća MKSJ-a i MKSR-a otvara prostor za sumnju u smislu mogućeg kršenja načela *nullum crimen sine lege*. Na primjer, on podsjeća da UZP trećeg

⁴⁵⁴ *Ibid.*, str. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, Suprotno mišljenje sudije Schomburga, par. 5.

⁴⁵⁵ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, Protivno mišljenje sudije Schomburga, par. 5.

⁴⁵⁶ *Ibid.*, str. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, Suprotno mišljenje sudije Schomburga, par. 2.

⁴⁵⁷ *Ibid.*, str. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, Suprotno mišljenje sudije Schomburga, par. 5.

⁴⁵⁸ *Ibid.*, str. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, Suprotno mišljenje sudije Schomburga, par. 6.

⁴⁵⁹ *Ibid.*, str. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, Suprotno mišljenje sudije Schomburga, par. 6.

vida nije zasnovan na nekom objektivnom obilježju poput npr. dokaza o kontroli počinioca nad ostvarivanjem krivičnog djela, što bi omogućavalo da se odrede granice individualne krivične odgovornosti optuženog i definiše razlika između glavnog počinioca i saučesnika. Dakle, po mišljenju **sudije Schomburga**, UZP trećeg vida nosi sa sobom opasnost da se optuženi proglasi krivim samo zato što je povezan s nekom grupom.⁴⁶⁰ Tehnički gledano, on je potpuno u pravu.

Na kraju, **sudija Schomburg** podsjeća da je u fazi odmjeravanja kazne odlučujući faktor samo individualni doprinos optuženog krivičnom djelu, a ne doktrina UZP-a.⁴⁶¹

Autor zatim upućuje na svoje suprotno mišljenje uz **Drugostepenu presudu u predmetu Gacumbitsi**, u kojem je dao analizu pojma posrednog počinilaštva kao jednog od oblika krivične odgovornosti po osnovu počinilaštva.

Sudija Schomburg je u tom suprotnom mišljenju dao kraći istorijski pregled razvoja primjene pojma posrednog počinilaštva (*indirect perpetration*) u krivičnom pravu. On posebno konstatuje da je taj oblik krivične odgovornosti, čija je svrha identifikovanje krivične odgovornosti počinioca iza počinioca (*perpetrator behind perpetrator*), korišten u predmetima u kojima se sudilo za organizovani kriminal, privredni kriminal ili terorizam.⁴⁶² **Sudija Schomburg** je posebno istakao primjerenost tog pojma u analizi odgovornosti osoba koje podliježu odgovornosti za krivična djela u okviru neke strukture organizovane moći u kojoj je neposredni počinilac, tj. fizički izvršilac, zamjenjiv.⁴⁶³

Po mišljenju **sudije Schomburga**, taj pojam odgovara potrebama međunarodnog krivičnog prava jer daje mogućnost da se premosti fizička udaljenost koja može postojati između optuženog i djela za koje se tereti, njegovog učešća i stepena kontrole nad

⁴⁶⁰ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, Suprotno mišljenje sudije Schomburga, par. 7.

⁴⁶¹ *Ibid.*, str. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Martić*, Suprotno mišljenje sudije Schomburga, par. 9.

⁴⁶² *Ibid.*, str. 18 i 19; Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, Suprotno mišljenje sudije Schomburga, par. 19 i 20.

⁴⁶³ *Ibid.*, str. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, Suprotno mišljenje sudije Schomburga, par. 20.

djelom.⁴⁶⁴ Dakle, tim pojmom se uvažava stvarno stanje prava i izbjegava se posezanje za pravnom novotvorevinom kakva je UZP.⁴⁶⁵ U tom smislu, sudija Schomburg ističe da su u članu 25(3)(a) Rimskog statuta pojmovi sapočinilaštva i posrednog počiništva definisani kao oblici počiništva.⁴⁶⁶

Mogu samo da se složim sa gorenavedenim stanovištem. Pojam posrednog počiništva daje rješenje za određene situacije, konkretno, za slučaj počinioca iza glavnog počinioca, pri čemu to naravno treba i dokazati, no to je sasvim druga tema.

Svoje izlaganje **sudija Schomburg** zaključuje podsjećajući na to da je izvoriste doktrine UZP-a Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, prva pravomoćna presuda koju je Žalbeno vijeće MKSJ-a donijelo.⁴⁶⁷ U tom pogledu, autor izražava žaljenje što je došlo do distanciranja u odnosu na tekst Statuta MKSJ-a i ističe da nije bilo nikakve potrebe da nešto što on naziva "akademsom vježbom" rezultira pravnim i činjeničnim udaljavanjem od Statuta.⁴⁶⁸ Autor napominje da je hvalevrijedna namjera da se stvori jedan opšti oblik krivične odgovornosti s utemeljenjem u međunarodnom krivičnom pravu, koji bi omogućio da se **stane na kraj nekažnjivosti** u slučaju krivičnih djela iz polja međunarodnog humanitarnog prava, ali da su sudije - autori tog *obiter dictuma* - prekoračile granice svog zadatka.⁴⁶⁹ Autor s tim u vezi podsjeća da bi se očekivalo da će tekst Statuta i nastojanje da se poštuje načelo *nullum crimen sine lege stricta* ograničiti sudije u njihovom kreativnom poduhvatu.⁴⁷⁰ Autor podsjeća da je **Drugostepena presuda u predmetu *Sesay, Kallon i Gbao*** Specijalnog suda za **Sijera Leone** primjer

⁴⁶⁴ *Ibid.*, str. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, Suprotno mišljenje sudije Schomburga, par. 21.

⁴⁶⁵ *Ibid.*, str. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, Suprotno mišljenje sudije Schomburga, par. 21.

⁴⁶⁶ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 19; Drugostepena presuda u predmetu *Gacumbitsi*, Suprotno mišljenje sudije Schomburga, par. 21.

⁴⁶⁷ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 27.

⁴⁶⁸ *Ibid.*, str. 27.

⁴⁶⁹ *Ibid.*, str. 27.

⁴⁷⁰ *Ibid.*, str. 27.

abercija doktrine UZP-a i problema u vladanju neodređenim kategorijama poput UZP-a trećeg vida.⁴⁷¹

Sudija Schomburg je potpuno u pravu kada kaže da nije bilo potrebe za stvaranjem pojma UZP-a jer je, po mom mišljenju, on kao pojam obuhvaćen planiranjem iz člana 7 Statuta.

Po riječima sudije Schomburga, u **Rimskom statutu** su uspješno identifikovani striktni oblici krivične odgovornosti koji garantuju opstanak međunarodnog krivičnog prava.⁴⁷² Umjesto zaključka, autor izražava **dvije želje**: prva se odnosi na **nadu u odbacivanje** u prvostepenim i žalbenim postupcima pred Vanrednim vijećima sudova Kambodže primjene UZP-a trećeg vida, a druga da će se buduće pravne rasprave usredsrediti na odgovornost po osnovu počinilaštva i da će UZP biti napušten.⁴⁷³ **Mogu samo da se složim s tim zaključkom, no ja se ne bih upuštao u iznošenje želja u vezi sa drugim sudijama ili zakonodavcima, već ću samo reći da je UZP trećeg vida definisan u Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić* od samog početka patio od nedostataka, te da postoji ozbiljan problem povezivanja tog pojma s "počinjenjem" iz člana 7 jer je, po mom mišljenju, trebalo da se UZP prvog i drugog vida povežu s "planiranjem".**

Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*

Smatram potrebnim da dodatno uputim i na **Drugostepenu presudu u predmetu *Brđanin***, o kojoj je u članku pod naslovom "**Point of No Return: Joint Criminal Enterprise in *Brđanin*" /"Tačka s koje nema povratka: Udruženi zločinački poduhvat u predmetu *Brđanin*"**/ pisao Cliff Farhang.

⁴⁷¹ *Ibid.*, str. 28.

⁴⁷² Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 28.

⁴⁷³ Wolfgang SCHOMBURG, "Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending history", objavljeno 3. juna 2010. u internetskom izdanju *Cambodia Tribunal Monitor*, str. 28.

Cilj tog članka jeste da se pokaže **neuspjeh** doktrine udruženog zločinačkog poduhvata (UZP-a) s obzirom na njeno proširivanje u **Drugostepenoj presudi u predmetu Brđanin**.

Na prvom mjestu, autor tvrdi da su drugi oblici odgovornosti navedeni pored počinilaštva u članu 7(1) zapravo oblici "**akcesorne**" **odgovornosti**,⁴⁷⁴ sa čime ne mogu da se složim jer sam upravo suprotnog mišljenja. Naprotiv, ja smatram da principalna odgovornost počiva u planiranju, a ne u počinjenju jer se počinjenje, po mom mišljenju, odnosi na izvršenje.

Autor zatim kaže da se od 2003. godine UZP može smatrati oblikom *principalne* odgovornosti.⁴⁷⁵ U tom pogledu je posve u pravu: naime, poslije Drugostepene presude u predmetu *Tadić*, optužnice su prevashodno temeljene na tom obliku odgovornosti, iako (predostrožnosti radi?) iz člana 7 Statuta nisu odbačeni drugi oblici odgovornosti budući da se i dalje koristi formulacija "i/ili".

Međutim, čini se da je u **predmetu Brđanin** Žalbena vijeće usvojilo obrnutu perspektivu.⁴⁷⁶ Naime, u tamo izloženom vidu UZP-a, fizički izvršilac je van poduhvata, a moguće je i da ga ništa ne povezuje s optuženim.⁴⁷⁷ U tom slučaju treba da se *i*) krivično djelo pripiše nekom od učesnika u poduhvatu, te *ii*) pokaže da je taj učesnik u UZP-u djelovao na osnovu zajedničkog plana. Odgovornost ove vrste, po mišljenju autora, ne može biti autonomna.

⁴⁷⁴ Na primjer, odgovornost podstrekača (akcesorna, tj. saučesnička odgovornost) proizlazi iz kriminalnog ponašanja fizičkog počinioca *actusa reusa* (principalna odgovornost), str. 140; autor svoj stav temelji na činjenici da su karakteristike ta dva oblika odgovornosti različite i da iz tih razlika proističu razlike u nivou krivice, relevantne u fazi utvrđivanja odgovornosti, str. 141 i 146.

⁴⁷⁵ Upućujući na predmet *Tužilac protiv Milutinovića i drugih*, "Odluka po prigovoru Dragoljuba Ojdanića na nenadležnost - udruženi zločinački poduhvat", 21. maj 2003. Prije toga, Statut je, po mišljenju autora, bio nejasan, str. 149; v. takođe str. 138-139: kada je krivično djelo predviđeno zajedničkim planom (UZP 1. vida) ili je bilo predviđiva posljedica ostvarenja tog plana (UZP 3. vida), posrijedi je principalna odgovornost.

⁴⁷⁶ Prva faza tog zaokreta odigrala se u trenutku rješavanja jedne interlokutorne žalbe, v. str. 149; ali zauzeti stav tiče se predmeta *Tužilac protiv Brđanina*, Drugostepena presuda, 3. april 2007.

⁴⁷⁷ U Drugostepenoj presudi je povučen uslov eksplicitnog dogovora između optuženog i fizičkog izvršioca postavljen u prvostepenom postupku, koji je bio teorijsko opravdanje proširenja UZP-a, str. 150-152.

Osim toga, autor smatra da ne postoji shema koja bi omogućavala da se za ovu vrstu odgovornosti nađe zadovoljavajuće teorijsko utemeljenje. Autor u tom smislu razmatra nekoliko hipoteza: mogućnost postojanja dva spojena UZP-a;⁴⁷⁸ mogućnost da se ponašanje posrednika koji jeste učesnik u UZP-u u odnosu na fizičkog izvršioca koji nije učesnik u UZP-u kvalifikuje kao posredno počinilaštvo ili počinilaštvo po nalogu;⁴⁷⁹ da se fizički izvršilac uključi u UZP kojem pripada optuženi ("razređivanje UZP-a");⁴⁸⁰ mogućnost da je zajednički plan predviđao korištenje počinioaca koji je van UZP-a;⁴⁸¹ da se odgovornost utvrdi kao odgovornost za saučesništvo;⁴⁸² ili da se odgovornost za sapočinilaštvo zasnuje na ostvarenoj vlasti nad krivičnim djelom.⁴⁸³

U ovom slučaju Žalbena vijeće bi se našlo u ćorsokaku, a nastojanje da se **domašaj UZP-a** proširi kako bi se u njega uključilo djelovanje "mozgova" dovelo bi do teorijskog sloma ovog oblika odgovornosti koliko god on naizgled bio obećavajuće rješenje. Po mom mišljenju, glavni problem je odgovornost "mozgova" koja proističe iz planiranja.

Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*

Presuda **Žalbenog vijeća od 16. novembra 2012.** daje dopunsko pojašnjenje ovog pitanja. Prvostepenom presudom od 15. aprila 2011. Prvostepeno vijeće je **Antu Gotovinu** osudilo na 24, a **Mladena Markača** na 18 godina zatvora. Ivan Čermak je oslobođen od svih optužbi.

Ante Gotovina se 16. maja 2011. žalio po četiri,⁴⁸⁴ a **Markač**, istoga dana, po osam žalbenih osnova.⁴⁸⁵ Obojica su tražila da presuda u cijelosti bude poništena. Tužilaštvo je zatražilo da svi žalbeni osnovi žalilaca budu odbačeni.

⁴⁷⁸ U tom slučaju se otvaraju teorijski problemi u vezi s dokazima, str. 154-155.

⁴⁷⁹ U ovom slučaju su problem različiti oblici odgovornosti za različite vrste učesnika, str. 156-157.

⁴⁸⁰ Cliff FARHANG, "Point of No Return: Joint Criminal Enterprise in Brđanin", *Leiden Journal of International Law*, 2010., sv. 23, br. 1, str. 157-158.

⁴⁸¹ *Ibid.*, str. 158-159.

⁴⁸² *Ibid.*, str. 159-160.

⁴⁸³ *Ibid.*, str. 161-162.

⁴⁸⁴ *Tužilac protiv Ante Gotovine i drugih*, "Gotovinina najava žalbe", 16. maj 2011.

⁴⁸⁵ *Tužilac protiv Ante Gotovine i drugih*, "Najava žalbe Mladena Markača", 16. maj 2011.

Pretno vijeće je zaključilo da su **Ante Gotovina** i **Mladen Markač** na značajan način učestvovali u **udruženom zločinačkom poduhvatu** čiji je cilj bio trajno uklanjanje srpskog civilnog stanovništva iz Krajine silom ili prijetnjom silom.⁴⁸⁶

Vijeće je zaključilo da je tokom vremenskog perioda na koji se odnosi Optužnica, **Ante Gotovina** imao čin general-pukovnika u HV-u i bio zapovjednik Zbornog područja Split. Vijeće je prihvatilo da je Gotovina UZP-u značajano doprinio time što je **naredio da se izvrše protivpravni artiljerijski napadi na Knin, Benkovac i Obrovac**, a nije uložio ozbiljnije napore kako bi svoje potčinjene spriječio da čine krivična djela protiv srpskih civila u Krajini ili inicirao istrage o njima. Vijeće ga je proglasilo krivim za krivična djela protiv čovječnosti: za progon (tačka 1 Optužnice) i deportaciju (tačka 2 Optužnice), počinjene u okviru UZP-a prve kategorije. Takođe je proglašen krivim za krivična djela protiv čovječnosti: za ubistvo (tačka 6 Optužnice), nehumana djela (tačka 8 Optužnice), te za kršenje zakona ili običaja ratovanja: za pljačkanje javne ili privatne imovine (tačka 4), bezobzirno razaranje (tačka 5), lišavanje života (tačka 7), okrutno postupanje (tačka 9), počinjeno u okviru UZP-a treće kategorije.

Vijeće je takođe zaključilo da je **Markač** bio pomoćnik ministra unutrašnjih poslova, zadužen za snage Specijalne policije. Vijeće je potvrdilo da je **Markač** znatno doprinio udruženom zločinačkom poduhvatu naredivši protivpravni artiljerijski napad na Gračac, te da je stvorio klimu nekažnjivosti ne ispunivši svoju obavezu da pripadnike snaga Specijalne policije spriječi u počinjenju krivičnih djela protiv srpskih civila, da sprovede istrage o tim krivičnim djelima ili da kazni počinioce. Vijeće ga je proglasilo krivim za zločine protiv čovječnosti: progon (tačka 1 Optužnice) i deportaciju (tačka 2 Optužnice), počinjene u okviru UZP-a prve kategorije. Vijeće ga je takođe osudilo za zločine protiv čovječnosti: ubistvo (tačka 6 Optužnice) i nehumana djela (tačka 8 Optužnice), te kršenje zakona ili običaja ratovanja: za pljačkanje javne ili privatne imovine (tačka 4), bezobzirno razaranje (tačka 5), ubistvo (tačka 7) i okrutno postupanje (tačka 9), sve počinjeno u okviru UZP-a treće kategorije.

⁴⁸⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 2371–2375 i 2578–2587.

Kako bi utvrdilo postojanje **udruženog zločinačkog poduhvata**, Vijeće se prevashodno oslonilo na **tri** kategorije dokaza. U prvoj su transkripti sa sastanka održanog na Brionima 31. jula 1995. kojem su prisustvovali predstavnici hrvatskog vojnog rukovodstva. Zahvaljujući tim transkriptima utvrđen je cilj UZP-a. U drugoj kategoriji su dokazi o hrvatskim zakonima i političkim programima koji su bili diskriminatorni u odnosu na Srbe i imali za cilj onemogućavanje njihovog povratka u Krajinu. Naposljetku, treća kategorija dokaza odnosi se na artiljerijska dejstva na gradove **Knin, Benkovac, Obrovac i Gračac**, odnosno na tzv. "Četiri grada".

Konkretno, Vijeće je zaključilo da su artiljerijski napadi na Četiri grada bili **protivpravni**. Pretresno vijeće je taj zaključak izvelo primijenivši standard "200 metara". Po tom standardu, smatra se da je projektil koji padne na udaljenosti manjoj od 200 metara od cilja bio namjerno ispaljen na taj cilj.⁴⁸⁷ To znači da se svi pogoci projektila na udaljenosti manjoj od 200 metara od nezakonitih ciljeva smatraju protivpravnim. Vijeće je stoga u presudi analiziralo mjesta pogodaka projektila ispaljenih na Četiri grada. Na osnovu te analize, uz primjenu standarda "200 metara", zaključeno je da su artiljerijski napadi na civile i civilnu imovinu u Četiri grada bili protivpravni.

Gotovinina odbrana je tvrdila⁴⁸⁸ da Optužnica ne sadrži elemente u vezi s neselektivnošću napada.

Što se tiče standarda "200 metara", odbrana je tvrdila da nema dokaza koji potvrđuju marginu greške od 200 metara za vatrena dejstva HV-a. Ona tvrdi da je to **arbitrarno pravilo**. Po mišljenju odbrane, tri svjedočenja na koja se Pretresno vijeće pozvalo ne omogućuju da se potvrdi prosječna margina greške od 200 metara. Odbrana dalje tvrdi da je svjedok tužilaštva Andrew Leslie pomenuo marginu greške od 400 metara, što značajno smanjuje opseg zone koja se smatra civilnom. Štaviše, odbrana tvrdi da margina

⁴⁸⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 1898; Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 55.

⁴⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 28–44; *Tužilac protiv Ante Gotovine i drugih*, "Gotovinina najava žalbe", 16. maj 2011.; *Tužilac protiv Ante Gotovine i drugih*, "Najava žalbe Mladena Markača", 16. maj 2011.

pogreške zavisi od konkretnih uslova kao što su okolina, klima, udaljenost od cilja i vrsta artiljerije koja se koristi.

Sa druge strane, odbrana je iznijela argument da, osim te presumpcije protivpravnosti, nema relevantnih dokaza na osnovu kojih bi se moglo zaključiti da su napadi bili protivpravni, npr. dokaza o ubijenim civilima ili o stvarno uništenoj civilnoj imovini. Naposljetku, odbrana kritikuje metodu kojom se poslužilo Vijeće, a koja se sastoji u analizi mjesta pogodaka pojedinačno, umjesto da se analizirao napad u cjelini.

Dvojica žalilaca tvrdila su da se metoda kojom se poslužilo Vijeće ne može primijeniti za dokazivanje da su napadi na Četiri grada bili protivpravni, iz čega dakle slijedi da je njihovu protivpravnost nemoguće dokazati. Samim tim prestaje postojati materijalno obilježje učešća u UZP-u. S druge strane, žalioци tvrde da Vijeće nije pokazalo da su oni, slijedom sastanka na Brionima, posjedovali namjeru da sprovode politiku diskriminacije.

Po mišljenju tužilaštva,⁴⁸⁹ **Ante Gotovina** jeste naredio **neselektivni napad** na Četiri grada.

Žalbeno vijeće je najprije podsjetilo da je zaključak Pretresnog vijeća da su napadi na Četiri grada bili protivpravni zasnovan uglavnom na analizi pogodaka projektila u kojoj je primijenjen standard "200 metara".⁴⁹⁰

Što se tiče takvog standarda od 200 metara, Žalbeno vijeće je ocijenilo da Prvostepeno vijeće nije opravdalo jednoobraznu primjenu tog pravila,⁴⁹¹ uprkos tome što se u svjedočenju na kojem je zasnovalo svoje obrazloženje pominju faktori koji povjećavaju marginu greške, kao što su npr. udaljenost od cilja ili vjetar.

⁴⁸⁹ *Tužilac protiv Ante Gotovine i drugih*, "Prosecution Response to Markač's Second Rule 115 Motion", 24. novembar 2011.; *Tužilac protiv Ante Gotovine i drugih*, "Prosecution Response to Gotovina's Rule 115 Motion", 28. novembar 2011.

⁴⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 49.

⁴⁹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 58–61.

Što se tiče zaključka iz Prvostepene presude da nije bilo neplaniranih ciljeva, Žalbeno vijeće nije utvrdilo nikakvu grešku u vezi sa gradovima Benkovac, Gračac i Obrovac.⁴⁹² Međutim, u pogledu Knina, Žalbeno vijeće je smatralo da Prvostepeno vijeće nije eksplicitno isključilo mogućnost da jeste bilo neplaniranih ciljeva. Zbog toga nije smjelo da zaključi da nijedan hitac nije bio usmjeren ka neplaniranom cilju.⁴⁹³

Većina članova Žalbenog vijeća smatrala je da se analiza pogodaka koju je sprovело Pretresno vijeće temeljila na standardu "200 metara". Vijeće je zaključilo da primjena tog pravila, odnosno margine greške od 200 metara, nije u Prvostepenoj presudi valjano opravdana. Iz tog razloga, činjenica da su artiljerijska dejstva rezultirala pogocima na udaljenosti većoj od 200 metara od legitimnih ciljeva može proizlaziti iz toga da se mogla primijeniti veća margina greške. Analiza pogodaka zbog toga je neprihvatljiva.⁴⁹⁴

Žalbeno vijeće zatim je analiziralo još neke dokaze na koje se Pretresno vijeće oslonilo kako bi pokazalo da je napad bio protivpravan. Vijeće je ocijenilo da svi ti drugi dokazi mogu biti osnova za zaključak da je napad bio protivpravan samo u kontekstu analize pogodaka. Vijeće je stoga zaključilo da nema dovoljnih dokaza koji bi potvrđivali da je napad na Četiri grada bio protivpravan.⁴⁹⁵

Žalbeno vijeće se najprije pozvalo na definiciju UZP-a iz **Drugostepene presude u predmetu *Brđanin***.⁴⁹⁶

Vijeće je ocijenilo da, budući da se napad na Četiri grada više ne smatra protivpravnim, više nije moguće ni potvrditi da je jedino razumno tumačenje okolnosti i dokaza u ovom predmetu to da je postojao UZP čiji je jedinstveni cilj bio da se trajno, silom ili prijetnjom upotrebe sile, ukloni srpsko civilno stanovništvo.⁴⁹⁷

⁴⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 63.

⁴⁹³ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 63.

⁴⁹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 64–67.

⁴⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 83.

⁴⁹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 89; Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 430.

⁴⁹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 91.

Štaviše, Žalbeno vijeće je bilo stava da transkripte sa sastanka na Brionima nije razumno tumačiti kao dokaz postojanja jedinstvenog cilja istjerivanja srpskih civila putem sile⁴⁹⁸ jer je Pretresno vijeće te transkripte analiziralo u kontekstu svojih zaključaka da je kasniji napad bio usmjeren protiv civila. Izvan tog konteksta ne postoje razumne osnove za zaključak da je jedino moguće tumačenje transkripta sa sastanka na Brionima to da je postojao UZP sa ciljem istjerivanja Srba silom. Kao primjere Žalbeno vijeće iznosi više alternativnih tumačenja. Među njima Vijeće navodi legitimnu činjenicu postizanja konsenzusa o potrebi da se pomogne civilnom stanovništvu i da se ono privremeno evakuiše iz zone sukoba kako bi se ostvarila legitimna vojna prednost ili se smanjio broj žrtava.⁴⁹⁹

Dakle, diskusije o artiljerijskim napadima, potencijalnom odlasku civila ili otvaranju koridora za izlaz stanovništva, "*exit corridors*", razumno se mogu tumačiti u kontekstu legitimnih borbenih dejstava i aktivnosti u okviru odnosa s javnošću. Dio transkripta u kojem Gotovina tvrdi da su njegove snage sposobne da razore Knin takođe se mogu protumačiti kao nastojanje da se najkraće opišu vojne snage prisutne na tom području ili kao želja da se pokaže raspoloživi vojni potencijal u kontekstu planiranja vojne operacije.

Vijeće je takođe ocijenilo da **Tuđmanovi govori** ili pak **krivična djela** koja su Hrvatska vojska i Specijalna policija počinile poslije napada na Četiri grada nisu dovoljni kako bi se dokazalo postojanje **UZP-a**.

Konkretno, Vijeće ističe da iz retorike Tuđmanovih izjava i u njima opisanih ciljeva ne proizlazi jasno da je on pripadao UZP-u, niti da su te izjave ilustrativne za njegov **jedinstveni cilj**.⁵⁰⁰ S druge strane, što se tiče krivičnih djela koja su Hrvati počinili poslije artiljerijskih napada, Žalbeno vijeće je zaključilo da se, za razliku od napada počinjenih u okviru operacije "Oluja", njihovo izvorište ne može naći u diskusijama vođenim na Brionima.

⁴⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 93.

⁴⁹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 93.

⁵⁰⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 94.

Dakle, Žalbeno vijeće je zaključilo da u Prvostepenoj presudi nema elemenata koji bi omogućavali utvrđivanje krivice po osnovu nekog drugog oblika odgovornosti.

Sudija Meron, u svom izdvojenom mišljenju, iznosi da Žalbeno vijeće ne mora da se upušta u analizu alternativnih oblika odgovornosti u odnosu na UZP budući da se to može učiniti samo na štetu prava optuženog.

Sudija Agius, pak, u svom suprotnom mišljenju, kaže da se slaže sa većinom u ocjeni da je Pretresno vijeće pogriješilo time što je usvojilo standard "200 metara".⁵⁰¹

Međutim, on odbacuje zaključke Vijeća u vezi sa neplaniranim ciljevima u Kninu i svim drugim zaključcima.

Po mišljenju **sudije Agiusa**, kada je odlučivalo o tome da li su napadi na Četiri grada bili protivpravni, Vijeće je dokaze, umjesto da ih analizira kao cjelinu, sagledavalo zasebno jedne u odnosu na druge. On većini prigovara da je, nakon što je poništila analizu udara, lančanim rezoniranjem izvela zaključak o poništavanju svih dokaza.⁵⁰²

On zamjera većini što je rezoniranje na osnovu kojeg je izvela zaključak da napad na Četiri grada nije bio protivpravan zasnovala na standardu od 200 metara. Oспорavanje pravila o 200 metara "domino efektom" je rezultiralo rušenjem cijele presude.

Sudija Agius smatra, oslanjajući se na druge dokaze, da napad jeste bio protivpravan i da je stoga postojao UZP.

Sudija Robinson se u svom izdvojenom mišljenju osvrće na metodu koju je primijenilo Žalbeno vijeće kada je zaključilo da nema osnova da se **Markač** proglasi krivim po nekom drugom obliku odgovornosti.

⁵⁰¹ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, Suprotno mišljenje suca Carmela Agiusa, par. 2.

⁵⁰² Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, Suprotno mišljenje suca Carmela Agiusa, par. 4.

Što se tiče UZP-a, **sudija Pocar** većini upućuje prigovor da je zaključak o tome da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da je postojao UZP zasnovala isključivo na zaključku da napadi nisu bili protivpravni.⁵⁰³

Po njegovom mišljenju, glavni razlog odlaska civila bio je prije svega strah koji su izazvali napadi, a ne protivpravnost napada. S druge strane, on smatra da su deportacije izvršene 4. i 5. avgusta 1995. bile posljedica događaja koji nisu bili u vezi s artiljerijskim napadom na Četiri grada, odnosno akcijā Specijalne policije,⁵⁰⁴ sastanka na Brionima⁵⁰⁵ i diskriminacijskog političkog programa koji su sprovodili Hrvati.⁵⁰⁶

Ova nedavna drugostepena presuda primjer je **kompleksnosti** pojma UZP-a.

Osjećam potrebu da se detaljnije osvrnem na UZP trećeg vida jer je on problematičniji od UZP-a prvog ili drugog vida.

UZP trećeg vida

U Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*, u paragrafima od 204 do 219,⁵⁰⁷ Žalbeno vijeće navodi više primjera sudske prakse koja može biti od pomoći u analizi UZP-a treće kategorije.⁵⁰⁸ Konkretno, u paragrafima 214 do 219, Žalbeno vijeće citira i razmatra predmete koje su u periodu od 1946. do 1950. godine rješavali talijanski sudovi, a u kojima se pojedincima sudilo za ratne zločine počinjene tokom Drugog svjetskog rata.

Smatram da je potrebno da se ti primjeri podrobnije prouče, što će biti i prilika da se osvrnemo na relevantno talijansko pravo.

⁵⁰³ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, Suprotno mišljenje suca Fausta Pocara, par. 23.

⁵⁰⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, Suprotno mišljenje suca Fausta Pocara, par. 24, 27.

⁵⁰⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, Suprotno mišljenje suca Fausta Pocara, par. 26.

⁵⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, Suprotno mišljenje suca Fausta Pocara, par. 28.

⁵⁰⁷ *Tužilac protiv Duška Tadića*, Drugostepena presuda, 15. jul 2009., par. 204–219.

⁵⁰⁸ UZP treće kategorije odnosi se na predmete u kojima postoji zajednički cilj, u okviru kojeg je jedan od počinitelja počinio djelo koje, premda možda nije sastavni dio zajedničkog plana, jeste predvidiva i prirodna posljedica ostvarivanja plana.

Kad je riječ o predmetima na koje se upućuje u glavnom tekstu, uspio sam da pronađem samo pet presuda. To su drugostepene presude u predmetima *D'Ottavio i drugi*,⁵⁰⁹ *Tossani*,⁵¹⁰ *Bonati i drugi*,⁵¹¹ *Aratano i drugi*,⁵¹² te *Ferri*.⁵¹³ Tih pet presuda su u **rukopisu**. Međutim, nisam uspio pronaći integralni tekst šeste presude, odnosno Drugostepenu presudu u predmetu *Mannelli*.⁵¹⁴

Kad je riječ o predmetima citiranim u fusnotama, u časopisu *Giustizia penale* uspio sam naći dijelove drugostepenih presuda u predmetima *Mannelli*, *Montagnino*, *Solesio i Antonini*.⁵¹⁵ Nije bilo moguće naći i/ili dobiti pristup drugostepenim presudama, a niti dijelovima drugostepenih presuda u predmetima *Torrazzini*, *Palmia*, *Peveri*, *Minafò i Minapò*.

Razlog zašto je teško doći do drugostepenih presuda i/ili izvoda iz tih presuda jeste taj što su presude Kasacionog suda Italije, kao i izvodi iz drugostepenih presuda iz časopisa poput *Giustizia penale* ili *Archivio penale*, javnosti dostupni isključivo uz novčanu pretplatu.⁵¹⁶ Nažalost, budžetom MKSJ-a takvi troškovi nisu predviđeni. S obzirom na važnost ovog pitanja, šteta da sudije iz vijeća u predmetu *Tadić* nisu zatražile da se rukopisi tih drugostepenih presuda prevedu na engleski i francuski, pa čak i na b/h/s – te prijevode sada bismo imali u biblioteci MKSJ-a – nego su se, po svemu sudeći, oslonile na talijanskog sudiju ili na njegove saradnike.

⁵⁰⁹ Kasacioni sud, predmet *D'Ottavio et consorts*, 12. mart 1947., rukopis (neobjavljen).

⁵¹⁰ Kasacioni sud, predmet *Tossani*, 17 septembre 1946., rukopis (neobjavljen).

⁵¹¹ Kasacioni sud, predmet *Bonati et consorts*, 15. jul 1946., rukopis (neobjavljen).

⁵¹² Kasacioni sud, predmet *Aratano et consorts*, 21. februar 1949., rukopis (neobjavljen).

⁵¹³ Kasacioni sud, predmet *Ferri*, 25. jul 1946., rukopis (neobjavljen). Drugostepena presuda u predmetu *Ferri* je citirana u tekstu kao Drugostepena presuda u predmetu *Ferrida*. Posrijedi je greška, zapravo se radi o Drugostepenoj presudi u predmetu *Ferri*.

⁵¹⁴ Međutim, pronađen je ključni dio te drugostepene presude koji se nalazi u glavnom tekstu presude: Kasacioni sud, predmet *Mannelli*, 20. jul 1949., u *Giustizia penale*, 1949., dio II, stupac 906. Treba napomenuti da se u presudi upute na taj dio navode pogrešno. Sudeći po fusnoti 276, citirani izvod trebao bi da se nalazi u stupcima 696 i 697, koje je bilo nemoguće pronaći. Međutim, isti izvod iz Drugostepene presude u predmetu *Mannelli* nalazi se u stupcu 906, na koji se upućuje u fusnoti 277.

⁵¹⁵ Kasacioni sud, predmet *Mannelli*, 20. jul 1949., u *Giustizia penale*, 1949., dio II, stupac 906; Kasacioni sud, predmet *Montagnino*, 24. februar 1950., u *Giustizia penale*, 1950., dio II, stupac 821; Kasacioni sud, predmet *Solesio et consorts*, 19. april 1950., u *Giustizia penale*, 1950., dio II, stubac 822; Kasacioni sud, predmet *Antonini*, 29. mart 1949., u *Giustizia penale*, 1949., dio II, stupci 740–742.

⁵¹⁶ Povrh toga, te drugostepene presude teško je čitati jer su u rukopisu.

Prije nego što razmotrimo presude, biće korisno da proučimo talijanski krivični zakonik.

Članovi od 110 do 119 Krivičnog zakonika Italije⁵¹⁷ odnose se na učešće više osoba u počinjenju krivičnog djela. Po članu 110 KZ-a, svaki učesnik u počinjenju krivičnog djela koje je počinilo više osoba u načelu podliježe kazni inače predviđenoj za počinjenje tog krivičnog djela.

Član 116 Krivičnog zakonika je posebno važan. Naime, u njemu stoji da, ako je počinjeno krivično djelo različito od djela čije je počinjenje želio jedan od učesnika, taj učesnik podliježe odgovornosti za to djelo ako je događaj posljedica njegovog činjenja ili nečinjenja. Međutim, ukoliko se ispostavi da je počinjeno krivično djelo teže od onog koje je on prvobitno želio, njegova će kazna biti ublažena. Primjećujemo da postoji sličnost sa UZP-om trećeg vida, iako sa ublaženom kaznom...

Vojni krivični zakon za stanje rata, pak, u članu 89, bavi se dogovorom vojnih lica radi počinjenja krivičnih djela koja su u suprotnosti s lojalnošću ili vojnom odbranom.⁵¹⁸ Treba napomenuti da, prema tom članu, kazni ne podliježe vojno lice koje iz dogovora istupi prije nego što je dogovoreno krivično djelo ostvareno, te prije hapšenja ili pokretanja sudskog postupka.⁵¹⁹

Čini se da iz gorenavedenih članova proizlazi objektivna odgovornost. Međutim, Kasacioni sud je u svojoj sudskoj praksi precizirao da odgovornost učesnika u krivičnom djelu koje je počinila grupa nije objektivna, već se temelji na objektivnoj i subjektivnoj uzročnosti, kao i na uslovu predviđivosti.

⁵¹⁷ Proglašen 1930. godine i koji je još uvijek na snazi premda je Kasacioni sud uveo nekoliko izmjena.

⁵¹⁸ Član 89 Vojnog krivičnog zakonika za ratno stanje. Ukoliko se više vojnih lica dogovori da počinu neko od krivičnih djela protiv života, tijela ili slobode ličnosti, odnosno kojim se krši sloboda čovjeka, tj. u slučaju djela iz članova 48(1) i 49, ili nekog od djela iz članova 50, 51, 59, 66 i 86, svaki od učesnika se kažnjava samo za to djelo, i to kaznom zatvora od najmanje pet godina. V. takođe član 77 Vojnog krivičnog zakonika vojske za mirnodopske uslove.

⁵¹⁹ Član 89 Vojnog krivičnog zakonika za ratno stanje.

U predmetu *D'Ottavio i drugi*,⁵²⁰ Sud kaže da se odgovornost učesnika temelji na sticaju međuzavisnih uzroka: odgovornim za krivično djelo mogu se smatrati svi učesnici, bilo da su ga prouzročili neposredno ili posredno, u skladu sa čuvenom izrekom *causa causae est causa causati*.⁵²¹

U Drugostepenoj presudi u predmetu *Tossani*,⁵²² Sud je zaključio da Tossani ni na koji način nije učestvovao u raciji na civile tokom koje je ubijen jedan partizan a, pored toga, inkriminirani događaj je bio izuzetan i nepredviđen. Nije postojala objektivna ni subjektivna uzročno-posljedična veza između njegovog učešća i smrti partizana. Isto rezonovanje nalazimo i u Drugostepenoj presudi u predmetu *Ferri*.⁵²³ Na objektivnoj i subjektivnoj uzročno-posljedičnoj vezi zasnovano je i obrazloženje koje je Sud dao u Drugostepenoj presudi u predmetu *Antonini*,⁵²⁴ u kojoj se kaže da je počinitelj morao ne samo predvidjeti smrt žrtve, već ju je morao i željeti. Čak i u Drugostepenoj presudi u predmetu *Bonati i drugi*⁵²⁵ navodi se da je potrebna objektivna i subjektivna uzročno-posljedična veza.⁵²⁶

U Drugostepenoj presudi u predmetu *Mannelli*⁵²⁷ stoji da se objektivna uzročno-posljedična veza mora shvatiti samo na pravnom nivou i da je treba strogo razlikovati od slučajne veze. Da bi se potvrdila objektivna uzročno-posljedična veza između krivičnog djela koje je htio jedan od učesnika i različitog krivičnog djela koje je počinio drugi, potrebno je da drugo krivično djelo bude **logična i predvidiva posljedica prvoga**. Nasuprot tome, ako su dva krivična djela potpuno nezavisna jedno od drugog, može se

⁵²⁰ Kasacioni sud, predmet *D'Ottavio et consorts*, 12. mart 1947., rukopis (neobjavljen).

⁵²¹ U tom predmetu postojala je objektivna uzročno-posljedična veza i subjektivna uzročno-posljedična veza. Objektivni neksus postojao s obzirom na to da su svi učesnici neposredno doprinijeli djelu pokušaja "protivpravnog hapšenja". To djelo je bilo posredan uzrok događaja koji je uslijedio, a koji je bio različitog karaktera, odnosno otvaranja vatre u pravcu jednog od bjegunaca kojem je pritom nanijeta smrtonosna povreda. Istodobno, subjektivni neksus se sastojao u tome da su svi učesnici imali namjeru da efektivno izvrše pokušaj protivpravnog hapšenja i bili toga svjesni, tako da su mogli predvidjeti da će biti počinjeno krivično djelo različitog karaktera, kako je, naime, logički proizlazilo iz upotrebe oružja.

⁵²² Kasacioni sud, predmet *Tossani*, 17. septembar 1946., rukopis (neobjavljen).

⁵²³ Kasacioni sud, predmet *Ferri*, 25. jul 1946., rukopis (neobjavljen).

⁵²⁴ Kasacioni sud, predmet *Antonini*, 29. mart 1949., u *Giustizia penale*, 1949., dio II, stupci 740–742.

⁵²⁵ Kasacioni sud, predmet *Bonati et consorts*, 15. jul 1946., rukopis (neobjavljen).

⁵²⁶ Međutim, u ovom predmetu, žalilac ne podliježe amnestiji jer, premda je počinjeno krivično djelo teže od onog koje su neki od učesnika namjeravali, on ipak snosi odgovornost zato što je to krivično djelo bilo indirektna posljedica njegovog učešća, a amnestija se ne primjenjuje na tu vrstu krivičnih djela.

⁵²⁷ Kasacioni sud, predmet *Mannelli*, 20. jul 1949., u *Giustizia penale*, 1949., dio II, stupac 906.

utvrditi slučajna veza. U Drugostepenoj presudi u predmetu *Montagnino*,⁵²⁸ Sud je pojasnio da, kako bi se isključio objektivni uzročno-posljedični odnos između djelovanja i događaja, taj događaj mora se moći ocijeniti kao nov, bilo zato što je kauzalno samosvojan i nezavisan, ili uslijed nastupanja izuzetnih okolnosti, ili pak zato što se dogodio potpuno izvan dogovorenog djelovanja ili u suprotnosti s njim.

U predmetu *Aratano i drugi*,⁵²⁹ počinjeno krivično djelo (lišavanje života jednog partizana) bilo je neželjeni događaj, teži od željenog, a kako bi se učesnicima u tom djelovanju mogla pripisati odgovornost za hotimično lišavanje života, trebalo je da se potvrdi neko smišljeno i hotimično djelovanje povezano s tim lišavanjem života.

Najzad, u Drugostepenoj presudi u predmetu *Solesio*,⁵³⁰ Sud se bavio pitanjem predvidivosti i zaključio je da se neko teže krivično djelo može pripisati čak i osobi koja nije htjela da ono bude počinjeno kada se djelo ne može smatrati izuzetkom ili nepredvidivom aberacijom u odnosu na čin za koji se prvobitno željelo da bude počinjen.⁵³¹

Dakle, na kraju ovog pregleda možemo konstatovati da se sudije u predmetu *Tadić* nisu udaljile od sudske prakse Kasacionog suda Italije, premda su napomenule da se u slučaju nekih od optuženih mogu uzeti u obzir olakšavajuće okolnosti budući da je Kasacioni sud, za razliku od MKSJ-a ili MKSR-a u više navrata pominjao "fizičku ili psihičku uzročno-posljedičnu vezu", "izuzetan i nepredviđen događaj", "razliku u odnosu na formalnu vezu", itd.

UZP i MKS

Kasacioni sud, predmet *Montagnino*, 24. februar 1950., u *Giustizia penale*, 1950., dio II, stupac 821.

⁵²⁹ Kasacioni sud, predmet *Aratano i drugi*, 21. februar 1949., rukopis (neobjavljen).

⁵³⁰ Kasacioni sud, predmet *Solesio i drugi*, 19. april 1950., u *Giustizia penale*, 1950., dio II, stubac 822.

⁵³¹ Usmrcivanje ili nanošenje tjelesnih povreda osobama koje pokušaju da pruže otpor prilikom pljačke nije izvanredan ili nepredvidiv čin za one koji su odlučili da se udruže kako bi počinili takvo djelo. Ukoliko se pored pljačke počine i takva djela, učesnici u pljački podliježu odgovornosti za njih.

Kad je riječ o **Međunarodnom krivičnom sudu** (MKS), pojam UZP-a se mnogo puta pominje u podnescima i odlukama.

Udruženi zločinački poduhvat (UZP) ne pominje se ni u jednoj odredbi **Rimskog statuta**. Krivična odgovornost za počinjenje krivičnog djela sa više učesnika sankcionisana je članom 25 Rimskog statuta kao **sapočinilaštvo**. U članu 25(3)(d) naglasak se u suštini stavlja na uslov postojanja subjektivnog obilježja, odnosno manifestirane namjere podjedinca koji svjesno doprinosi kriminalnom djelovanju ili zločinačkoj nakani grupe.⁵³²

Čini mi se da je Žalbeno vijeće pogriješilo kada se u predmetu *Tadić*, pored ostalog, pozvalo na član 25(3)(d) Rimskog statuta⁵³³ upinjući se da potvrdi običajni karakter tog oblika krivične odgovornosti.⁵³⁴ Pretpretresno vijeće MKS-a u **predmetima *Lubanga i Katanga*** član 25(3)(a) Rimskog statuta⁵³⁵ tumači na način da se on odnosi na zajedničko počinjenje, odnosno na sapočinilaštvo,⁵³⁶ a član 25(3)(d) na način da se on odnosi na krivičnu odgovornost saučesnika, a ne glavnog počinioca.⁵³⁷ Za potrebe utvrđivanja individualne krivične odgovornosti u okviru zajedničkog zločinačkog plana grupe, MKS se u svojoj sudskoj praksi ne poziva na doktrinu udruženog zločinačkog poduhvata.

⁵³² Po mišljenju sudije Antonija Cassesea, "[t]akvo prošireno tumačenje člana 25 moglo bi se pravdati potrebom da se kazni kriminalno ponašanje koje se inače ne bi smatralo kažnjivim. Osim toga, takvo tumačenje ne bi bilo u suprotnosti s načelom individualne odgovornosti jer, u svakom slučaju: i) data osoba je odgovorna zato što je svjesno učestvovala u ostvarenju zločinačkog cilja ili plana; ii) tužilaštvo treba da dokaže stanje svijesti dotične osobe (*mens rea*) u vezi sa dodatnim krivičnim djelom o kojem nije bio postojao dogovor unaprijed; iii) manji stepen vinosti treba da se uzme u obzir prilikom odmjerenja kazne". V. Antonio Cassese, "The Proper Limits of Individual Responsibility under the Doctrine of Joint Criminal Enterprise", *Journal of International Criminal Justice* 5, 2007./ str. 132.

⁵³³ Član 25(3)(d) Statuta MKS-a glasi: "Sukladno ovome Statutu, svatko je kazneno odgovoran i podložan kažnjavanju za kazneno djelo iz nadležnosti Suda ako: [...] (d) na bilo koji drugi način doprinosi počinjenju ili pokušaju takvog kaznenog djela od strane skupine osoba koje djeluju sa zajedničkim ciljem. Takav doprinos mora biti namjeran i mora biti: (i) učinjen u cilju promicanja kažnjive djelatnosti ili kažnjivog plana skupine koji uključuje počinjenje kaznenih djela iz nadležnosti Suda ili (ii) učinjen uz poznavanje plana grupe da počini takvo kazneno djelo."

⁵³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 222–223.

⁵³⁵ Član 25(3)(a) Rimskog statuta glasi: "Sukladno ovome Statutu, svatko je kazneno odgovoran i podložan kažnjavanju za kazneno djelo iz nadležnosti Suda ako: (a) takvo kazneno djelo počini sam, u sudioništvu s drugom osobom ili putem druge osobe, bez obzira da li je ta druga osoba sama kazneno odgovorna."

⁵³⁶ Odluka u predmetu *Lubanga*, par. 334; Odluka u predmetu *Katanga*, par. 483.

⁵³⁷ Odluka u predmetu *Lubanga*, par. 337; Odluka u predmetu *Katanga*, par. 490.

Za potrebe utvrđivanja individualne krivične odgovornosti po osnovu sapočinilaštva, u članu 25 Rimskog statuta ne pominje se "predvidivost". U smislu člana 25(3)(d)(ii), optuženi podliježe krivičnoj odgovornosti i kažnjavanju samo kada na bilo koji drugi način doprinese počinjenju ili pokušaju počinjenja tog krivičnog djela od strane grupe osoba koje djeluju u dogovoru. Takav doprinos mora biti namjieran i "ostvaren uz punu svijest o namjeri grupe da počini krivično djelo". Hipoteza predvidivosti stoga mora u cijelosti biti odbačena jer, ako data osoba nije u potpunosti svjesna kriminalne namjere koja pokreće zločinačku grupu ili barem nekog od članova te grupe, ona ne može, ni na pravnom ni na činjeničnom nivou, predvidjeti izvršenje kažnjive radnje predviđene od strane grupe ili nekog njenog člana, a još manje otkriti kriminalnu namjeru koja pokreće nekog od članova grupe.

U Rimskom statutu se ne pominje *dolus eventualis* koji se traži za udruženi zločinački poduhvat. Drugim riječima, optuženi ne može podlijezati krivičnoj odgovornosti zbog toga što je zločinački plan u kojem je on učestvovao bio "prirodna i predvidiva posljedica"⁵³⁸ događaja.

Međutim, premda se čini da se članom 25(3)(d) Rimskog statuta otvara prostor za proširenje individualne krivične odgovornosti (u kontekstu doprinosa u bilo kojem obliku kriminalnom djelovanju ili zločinačkoj nakani grupe),⁵³⁹ njime se ne najavljuje, a kamoli uređuje primjena doktrine udruženog zločinačkog poduhvata. Naprotiv, tom odredbom se, s jedne strane, najavljuje jedan drugačiji vid **individualne krivične odgovornosti**, krivična odgovornost optuženog za krivično djelo počinjeno izvan grupe. S druge strane, intencija te odredbe je da se predvidi krivična odgovornost u slučaju kad je van razumne

⁵³⁸ Neki autori smatraju da član 30 Rimskog statuta sadrži opštu klauzulu ("ako nije drugačije propisano"). Ta klauzula "nema uticaja na druga subjektivna stanja svijesti predviđena ili postavljena kao uslov u drugim odredbama Statuta ili u međunarodnom običajnom pravu", G. WERLE i F. JESSBERGER, "Unless Otherwise Provided", *Journal of International Criminal Justice* (2005.), 35-55. Sudija CASSESSE: "odatle mogućnost da se brani mišljenje da Statut MKS-a ne isključuje *dolus eventualis*, odnosno nehat, za udruženi zločinački poduhvat trećeg vida", *International Criminal Law*, str. 212.

⁵³⁹ U članu 25(3)(d) Rimskog statuta stoji da je osoba krivično odgovorna i podliježe kažnjavanju za krivično djelo iz nadležnosti suda ako "na bilo koji drugi način doprinosi počinjenju ili pokušaju takvog kaznenog djela od strane skupine osoba koje djeluju sa zajedničkim ciljem". Postoje čak i doktrinarna tumačenja da se u članu 25 Rimskog statuta doktrina udruženog zločinačkog poduhvata navodi u obliku sapočinilaštva (isto krivično djelo je počinilo više osoba, putem iste kažnjive radnje), čime se pokriva i udruženi zločinački poduhvat. V. Antonio Cassese, *International Criminal Law*, str. 212.

sumnje dokazano da je optuženi koji nije bio član zločinačke grupe doprinio počinjenju datog krivičnog djela. Taj doprinos bi prema tome bio različit od saučesništva.

Još jedna prepreka primjeni doktrine udruženog zločinačkog poduhvata na MKS-u sastoji se u tome što je za potvrđivanje individualne krivične odgovornosti iz člana 30 Rimskog statuta potrebno da se dokaže zločinačka namjera, odnosno *mens rea*.⁵⁴⁰ Udruženi zločinački poduhvat trećeg vida odbacuje bilo kakav uslov ili povezivanje sa zločinačkom namjerom svojstvenom učesnicima u zajedničkom zločinačkom planu.⁵⁴¹ Kad se radi o genocidu, čija je specifičnost da se mora dokazati *dolus specialis*, doktrina udruženog zločinačkog poduhvata treće kategorije nije primjenjiva.⁵⁴²

Doktrina udruženog zločinačkog poduhvata iz Drugostepene presude u predmetu *Tadić* koju je MKSJ zatim primjenjivao očigledno je nekompatibilna sa članom 25 Rimskog statuta. Iz tog razloga, ta doktrina bi se na MKS-u mogla primijeniti samo ako se član 25 Rimskog statuta izmijeni,⁵⁴³ o čemu se zasad ne razmišlja.

Takva izmjena bi, po mišljenju nekih, imala **veliki nedostatak** budući da bi, kao što je bio slučaj u Odluci u predmetu *Tadić*, **učesnik** u zajedničkom zločinačkom planu morao da "uloži nadljudske snage kako bi osujetio zajednički zločinački plan" članova grupe o čijim zločinačkim namjerama on nema nikakva saznanja. Drugim riječima, to bi značilo da optuženi može podleći krivičnoj odgovornosti zbog toga što nije preduzeo mjere koje se smatraju razumnim kako bi spriječio počinjenje krivičnog djela, iako on sâm nije dao ni pristanak niti je pokazao želju da učestvuje u zajedničkoj zločinačkoj namjeri, štaviše, on ne zna ništa o zločinačkim namjerama pojedinih članova grupe. U predmetu *Tadić* Žalbeno vijeće nije dalo definiciju "**razumnih mjera**". A značenje "**razumnih mjera**"

⁵⁴⁰ Odluka u predmetu *Lubanga*, par. 322-367.

⁵⁴¹ Član 30(1) Rimskog statuta glasi: "Osim ako nije drugačije propisano, počinitelj je kazneno odgovoran i podliježe kažnjavanju za djelo iz nadležnosti Suda samo ako je voljno i svjesno ostvario posebna obilježja kaznenog djela".

⁵⁴² Potrebno je dokazati da osoba koja učestvuje u udruženom zločinačkom poduhvatu ima posebnu namjeru da u cijelosti ili djelimično uništi neku nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu kao takvu. V. član 6 Rimskog statuta.

⁵⁴³ J. David OHLIN, "Three conceptual problems with the doctrine of joint criminal enterprise" /*Journal of International Criminal Justice* 5, 2007./, str. 89.

jeste to da je optuženi imao osnova ne samo da predvidi počinjenje krivičnih djela, nego i – što je najvažnije da je mogao da spozna zločinačku namjeru svakog pojedinog člana grupe. Teret dokazivanja u ovom slučaju suštinski i isključivo počiva na tužilaštvu.

Premda se može shvatiti kao striktno ograničavanje na individualnu krivičnu odgovornosti, pojam **sapočinitelstva** iz člana 25(3)(d) Rimskog statuta ipak ima tu prednost što krivičnu odgovornost "ograničava" samo na **sapočinioce** koji su dali doprinos u cilju pospješivanja kriminalnog djelovanja ili zločinačke nakane grupe. Ta odredba se odnosi samo na sapočinioce odnosno na učesnike koji su pospješili zajedničku kriminalnu djelatnost svjesni namjere svakog od članova grupe.⁵⁴⁴ Član 25 Rimskog statuta odbacuje primjenu udruženog zločinačkog poduhvata i omogućuje Sudu da utvrđuje **individualnu krivičnu odgovornost osoba uzimajući u obzir prevashodno njihove radnje, a ne njihovu povezanost sa zločinačkom grupom**, što po mom mišljenju odgovara striktnom tumačenju međunarodnog krivičnog prava.

Odbacivši primjenu udruženog zločinačkog poduhvata, **Rimski statut** želi uspostaviti jasnu podjelu između **nevinih** i **vinih** u kažnjivim radnjama, ne povezujući to s pripadnošću grupi koja bi omogućila različita tumačenja načela krivične odgovornosti, što podrazumijeva da se pojedinac krivično goni isključivo za kažnjive radnje koje je izvršio. Činjenica da je MKS odbacio doktrinu udruženog zločinačkog poduhvata može se shvatiti kao garancija načela *nullum crimen sine lege* i pravičnog suđenja.⁵⁴⁵

⁵⁴⁴ Nalog za hapšenje Laurenta Gbagboa, str. 10: "Postoji dovoljna osnova kako bi se zaključilo da su snage privržene Gbagbou koje su sprovodile datu politiku, to učinile izvršavajući takoreći automatski naređenja koja su im bila data. Naposljetku, postoje dovoljni dokazi da je Laurent Gbagbo djelovao sa potrebnim stepenom namjere i svijesti".

⁵⁴⁵ Profesionalni kodeks branilaca koji postupaju pred MKSJ-om, tekst s izmjenama od 29. juna 2006., član 11; *Tužilac protiv Haradinaja i drugih*, "Odluka po Zahtjevu Lahija Brahimaja za izvođenje dodatnih dokaza na osnovi pravila 115", 3. mart 2006., par. 10; *Tužilac protiv Naletilića i Martinovića*, "Odluka po objedinjenom zahtjevu Naletilića za izvođenje dodatnih dokaza", 20. oktobar 2004., par. 30; *Tužilac protiv Kupreškića i drugih*, "Odluka o prihvatanju dodatnih dokaza nakon pretresa 30. marta 2001.", 11. april 2001., par. 12; *Tužilac protiv Delalića i drugih*, Drugostepena presuda, 20. februar 2001., par. 631: "Činjenica da odbrana nije postavila prigovor obično ukazuje na to da je odbrana u predmetno vrijeme smatrala da ono čemu sudija nije poklanjao pažnju nije tako značajno za stvar odbrane da se postupak ne bi mogao nastaviti bez upozoravanja na to".

Prihvatanje doktrine **automatske odgovornosti** grupe završilo bi u inkriminisanju svih članova grupe, čak i onih koji su se grupi možda priključili bez ikakve zločinačke namjere i ne znajući za bilo kakav zločinački plan. U međunarodnom krivičnom pravu ne mogu se "svi staviti u isti koš".

Doktrina udruženog zločinačkog poduhvata smatra se jednim od uzroka brojnih kršenja prava optuženog, posebno kad je riječ o presumpciji nevinosti i pravu na pravično suđenje. I samo Žalbeno vijeće MKSJ-a je priznalo da udruženi zločinački poduhvat nije beskonačno "rastegljiv pojam koji bi omogućio izricanje osuđujućih presuda zasnovanih na krivici po udruživanju".⁵⁴⁶

Iako UZP ima i neke pozitivne strane, on je po mom mišljenju preširoko definisan i nespretno proširen na i najmanje važne aspekte individualne krivične odgovornosti, uključujući prostorni i vremenski obim, kao i široku lepezu krivičnih djela koja iz njega mogu proisteći. Tako široko shvaćen oblik krivične odgovornosti rezultirao je zabunama, različitim, a ponekad i pogrešnim tumačenjima do te mjere da su krivičnom odgovornošću bivali obuhvaćeni učesnici niskog položaja, osobe manje-više međusobno nepovezane unutar navodnog zajedničkog zločinačkog plana, ili da je pak učesnicima visokog nivoa pripisivana takoreći **presumpcija krivice**, čak i u slučaju kada prvobitni zajednički plan možda i nije bio zločinački nego je to tek vremenom postao jer su akteri nižeg nivoa djelovali van kontrole ili su imali drugačije motive od onih koje su na početku deklarirali njihovi nadređeni, ili u slučaju kad je pretpostavljeni djelovao mimo volje drugih članova grupe i lično donosio odluke bez prethodnih konsultacija sa drugim članovima kako bi potvrdio svoj stav.

Stoga se razumno može zaključiti da bi doktrinu udruženog zločinačkog poduhvata ubuduće jednostavno trebalo odbaciti u korist **sapočinilaštva** u smislu Rimskog statuta, čime bi se omogućilo da se krivična odgovornost optuženog kao učesnika u kažnjivim radnjama grupe utvrdi na striktan i precizan način. Ovdje se nužno otvaraju sljedeća, posve legitimna pitanja: na kojem to pravnom temelju doktrina udruženog zločinačkog

⁵⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 428.

poduhvata može da bude priznata kao načelo **međunarodnog običajnog prava** ako je u svojoj praksi nije usvojio i MKS, za koji se smatra da bi trebalo da bude jedini krivični sud univerzalne nadležnosti iako do ovog trenutka Rimski statut još nisu ratifikovale mnoge najvažnije države (Rusija, Sjedinjene Američke Države, Kina).

Smatram da je primjereno da detaljno razmotrimo stajalište MKS-a u predmetu u vezi s nasiljem u Keniji poslije izbora.

Dana 23. januara 2012., Pretpretresno vijeće II Međunarodnog krivičnog suda (MKS) donijelo je odluku o početku suđenja **Francisu Kirimiju Muthauri i Uhuruu Muigaiu Kenyatti**, optuženim za zločine protiv čovječnosti počinjene tokom nasilja u Keniji poslije izbora 2007. – 2008. godine.

Francis Kirimi Muthaura je bivši direktor službi državne uprave i sekretar Kabineta Vlade Republike Kenije.

Joshua Uhuru Muigai Kenyatta je bivši zamjenik premijera i ministar finansija Republike Kenije.⁵⁴⁷

Tužilac MKS-a u Optužnici navodi da su **Muthaura i Kenyatta** počinili krivična djela u gradovima **Nakuru i Naivasha** i njihovoj okolini kao **posredni sapočinioci** u smislu člana 25(3)(a) Rimskog statuta.⁵⁴⁸ Tužilac navodi da su se **Muthaura i Kenyatta**, zajedno sa drugim sapočiniocima, dogovorili da svim sredstvima sprovedu politiku čiji je cilj bio da stranka PNU ostane na vlasti, uključujući organizovanje neuspjeha policije u sprečavanju počinjenja krivičnih djela. Prema navodima tužilaštva, optuženi su, u cilju sprovođenja te politike, osmislili **zajednički plan** koji im je omogućio da pod izgovorom sprovođenja represivnih mjera izvode rasprostranjene i sistematske napade na pristalice

⁵⁴⁷ **Joshua Uhuru Muigai Kenyatta** je 4. marta izabran za predsjednika Kenije. Tužilaštvo MKS-a je za njim izdalo potjernicu.

⁵⁴⁸ *Tužilac protiv Francisa Kirimija Muthaure, Uhuruu Muigaija Kenyatte i Mohammeda Husseina Alija* (MKS), "Decision on the Confirmation of Charges Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute" /"Odluka o potvrđivanju optužbi na osnovi člana 61(7)(a) i (b) Rimskog statuta"/, 23. januar 2012., par. 287.

ODM-a, te su hotimično propustili da preduzmu mjere kako bi se spriječili ili zaustavili napadi na ODM.⁵⁴⁹

Vijeće se pozvalo na svoje ranije zaključke iz Odluke o potvrđi optužbi protiv **Jean-Pierrea Bembe**, u kojoj je prihvaćen stav da pojam sapočinilaštva (zajedničkog počinilaštva), bilo **neposrednog ili posrednog**, predviđen članom 25(3)(a) Rimskog statuta i izraženog riječima "počiniti zajedno sa drugom osobom ili putem druge osobe", istodobno podrazumijeva pojam "kontrole nad krivičnim djelom".⁵⁵⁰

Vijeće takođe podsjeća da posredna krivična odgovornost po osnovu sapočinilaštva ima sljedeća obilježja:

- i) optuženi mora učestvovati u zajedničkom planu ili dogovoru sa jednom ili više osoba;
- ii) optuženi i drugi sapočinioci moraju, na koordinisani način, dati bitni doprinos u ostvarivanju objektivnih obilježja bića krivičnog djela;
- iii) optuženi mora imati kontrolu nad organizacijom;**
- iv) organizacija mora biti hijerarhijski organizovana;**
- v) izvršenje krivičnih djela mora se obezbjeđivati sistemom takoreći automatskog izvršavanja naredenja optuženog;**
- vi) u pogledu optuženog, moraju biti ostvarena subjektivna obilježja krivičnog djela;

⁵⁴⁹ *Tužilac protiv Francisa Kirimija Muthaure, Uhurua Muigaija Kenyatte i Mohammeda Husseina Alija* (MKS), "Decision on the Confirmation of Charges Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute", 23. januar 2012., par. 288.

⁵⁵⁰ *Tužilac protiv Jean-Pierrea Bembe* (MKS), "Decision on the Confirmation of Charges against Jean-Pierre Bemba" (dalje u tekstu: Odluka o potvrđivanju optužbi protiv Jean-Pierrea Bembe), par. 346-351; *Tužilac protiv Francisa Kirimija Muthaure, Uhurua Muigaija Kenyatte i Mohammeda Husseina Alija* (MKS) (dalje u tekstu: Odluka o potvrđivanju optužbi), par. 296.

vii) svi optuženi i drugi sapočinioci moraju znati i prihvatiti da sprovođenje zajedničkog plana uključuje ostvarivanje objektivnih obilježja bića krivičnog djela; i

viii) optuženi mora biti svjestan činjeničnih okolnosti koje mu omogućuju zajedničku kontrolu nad počinjenjem krivičnog djela putem druge osobe.⁵⁵¹

Napominjem da se obilježja pod tačkama iii), iv) i v) ne vide u presudama u predmetu *Tadić*. Mišljenje MKS-a je da su upravo to tri objektivna obilježja posrednog sapočinilaštva.

Vijeće je ocijenilo da postoje osnovani razlozi da se vjeruje da su **g. Muthaura** i **g. Kenyatta**, kao **posredni sapočinioci**, krivično odgovorni na osnovu člana 25(3)(a) Statuta za ubistvo (iz člana 7(1)(a) Statuta), deportacije ili prisilno premještanje stanovništva (iz člana 7(1)(d) Statuta), silovanje (član 7(1)(g) Statuta) i druga nehumana djela (član 7(1)(k) Statuta), te progon (iz člana 7(1)(h) Statuta) kao zločine protiv čovječnosti.⁵⁵² Pretretresno vijeće se uvjerilo da **Muthaura** i **Kenyatta** podliježu krivičnoj odgovornosti za krivična djela počinjena u Nakuri i Naivashi i njihovoj okolini kao **posredni sapočinioci**, na osnovu člana 25(3)(a) Statuta.⁵⁵³

Kako bi se utvrdila krivična odgovornost optuženih, Pretretresno vijeće smatra da se mora dokazati postojanje **objektivnih i subjektivnih obilježja** bića krivičnih djela.

Kad je riječ o **objektivnim obilježjima** bića krivičnih djela, moraju biti zadovoljena tri kriterijuma:

⁵⁵¹ *Tužilac protiv Jean-Pierrea Bembe* (MKS), "Decision on the Confirmation of Charges against Jean-Pierre Bemba", par. 346-351; *Tužilac protiv Francisa Kirimija Muthaure, Uhurua Muigaija Kenyatte i Mohammeda Husseina Alija* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi, par. 297.

⁵⁵² *Tužilac protiv Jean-Pierre Bembae* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi protiv Jean-Pierrea Bembe, par. 346-351; *Tužilac protiv Francisa Kirimija Muthaure, Uhurua Muigaija Kenyatte i Mohammeda Husseina Alija* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi, par. 298.

⁵⁵³ *Tužilac protiv Jean-Pierre Bembae* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi protiv Jean-Pierrea Bembe, par. 346-351; *Tužilac protiv Francisa Kirimija Muthaure, Uhurua Muigaija Kenyatte i Mohammeda Husseina Alija* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi, par. 398.

Prvo, mora se dokazati **postojanje zajedničkog plana** između **Muthaure** i **Kenyatte** i drugih sapočinilaca, a sa ciljem počinjenja krivičnih djela u Nakuruu i Naivashi. U tom smislu, Vijeće podsjeća da je prvi uslov za posredno sapočinilaštvo postojanje zajedničkog plana sa ciljem počinjenja krivičnih djela za koja se tereti. Vijeće takođe podsjeća da, u skladu sa sudskom praksom Suda, **zajedničkom planu mora da bude svojstveno neko kriminalno obilježje**. Drugim riječima, plan mora podrazumijevati **počinjenje krivičnog djela za koje se optuženi tereti**. Osim toga, Vijeće precizira da dogovor ne mora biti eksplicitne prirode i da se njegovo postojanje može dokazati posredno, na osnovu djelovanja u dogovoru sa drugim sapočiniocima.⁵⁵⁴

Drugo, mora se dokazati da su **Muthaura** i **Kenyatta bitno doprinijeli počinjenju krivičnih djela u Nakuruu i Naivashi**. Drugi uslov za posredno sapočinilaštvo jeste dokaz da su Muthaura i Kenyatta dali koordinisan i bitan doprinos koji je omogućio ostvarenje objektivnih obilježja bića krivičnih djela za koja se tereti.⁵⁵⁵ Vijeće podsjeća da, u skladu sa sudskom praksom Suda, u slučaju kada neko počini krivično djelo posredstvom drugih osoba, njegov doprinos mora biti bitan i sastojati se u aktiviranju mehanizma koji omogućava direktni kontakt sa izvršiocima krivičnih djela. Taj aspekt je važan jer se po njemu - ako ni po čemu drugom - vidi razlika u odnosu na UZP trećeg vida, koja se sastoji u tome da mora postojati kontakt s izvršiocima.

Valja napomenuti da je Pretpretresno vijeće inventarizovalo i ključno pitanje doprinosa:

- i) uspostavljanje putem posrednika veze između koalicije PNU-a i Mungikija u cilju počinjenja krivičnih djela;
- ii) traženje novčanih doprinosa od političara i vođa Mungikija kako bi se dobila pomoć za počinjenje krivičnih djela;

⁵⁵⁴ *Tužilac protiv Jean-Pierre Bembae* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi protiv Jean-Pierrea Bembe, par. 346-351; *Tužilac protiv Francisa Kirimija Muthaure, Uhurua Muigaija Kenyatte i Mohammeda Husseina Alija* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi, par. 399.

⁵⁵⁵ *Tužilac protiv Jean-Pierre Bembae* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi protiv Jean-Pierrea Bembe, par. 346-351; *Tužilac protiv Francisa Kirimija Muthaure, Uhurua Muigaija Kenyatte i Mohammeda Husseina Alija* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi, par. 401.

- iii) mobilisanje sapočinilaca, članova sekte Mungiki, kako bi se izveli napadi na Nakuru i Naivashu; i
- iv) stavljanje članova sekte Mungiki pod operativnu komandu lokalnih političara tokom cijelog perioda činjenja krivičnih djela.⁵⁵⁶

Treće, Vijeće je zaključilo da su **Muthaura i Kenyatta imali kontrolu nad članovima Mungikija** za potrebe počinjenja krivičnih djela u Nakuruu i Naivashi i njihovoj okolini.

Vijeće podsjeća da se za **tri posljednja objektivna obilježja posrednog sapočinilaštva** traži:

- i) da optuženi ima kontrolu nad organizacijom,
- ii) da organizacija ima hijerarhijski organizovan politički aparat, i
- iii) da se izvršenje krivičnih djela obezbjeđuje takoreći automatskim izvršavanjem naređenja koja je izdao optuženi.⁵⁵⁷

Kad je riječ o subjektivnim elementima, Pretpretresno vijeće navodi da je, osim objektivnih obilježja, za individualnu krivičnu odgovornost po osnovu posrednog sapočinilaštva potrebno dokazati **subjektivna obilježja**, odnosno:

- i) optuženi moraju ispunjavati subjektivna obilježja bića krivičnih djela;

⁵⁵⁶ *Tužilac protiv Jean-Pierre Bembae* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi protiv Jean-Pierrea Bembe, par. 346-351; *Tužilac protiv Francisa Kirimija Muthaure, Uhurua Muigaija Kenyatte i Mohammeda Husseina Alija* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi, par. 406.

⁵⁵⁷ *Tužilac protiv Jean-Pierre Bembae* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi protiv Jean-Pierrea Bembe, par. 346-351; *Tužilac protiv Francisa Kirimija Muthaure, Uhurua Muigaija Kenyatte i Mohammeda Husseina Alija* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi, par. 407.

- ii) svi optuženi moraju znati i prihvatati da sprovođenje zajedničkog plana uključuje ostvarivanje objektivnih obilježja bića krivičnog djela; i
- iii) optuženi moraju biti svjesni činjeničnih okolnosti koje im omogućuju zajedničku kontrolu nad počinjenjem krivičnog djela putem druge osobe.⁵⁵⁸

Vijeće podsjeća da se u članu 30 Statuta pominje **mens rea** potrebna za utvrđivanje individualne krivične odgovornosti za krivična djela u nadležnosti Suda. Konkretno, u članu 30 Statuta stoji da objektivna obilježja bića krivičnog djela moraju biti ostvarena s **namjerom i znanjem**. U toj odredbi se precizira da je za namjeru potrebno da optuženi raspolaže sredstvima za izvođenje zločinačkog plana. U tom pogledu Vijeće navodi da postoje dvije alternativne opcije u vezi s posljedicama izvođenja plana, odnosno:

- i) osoba namjerava prouzrokovati takve posljedice (*dolus directus* prvog stepena) ili;
- ii) osoba zna da će "redovni tok događaja" rezultirati takvim posljedicama (*dolus directus* drugog stepena).⁵⁵⁹

Shodno tome, dok se u prvoj alternativni radi o namjeri koja se tiče objektivnih obilježja bića krivičnog djela, u drugoj je dovoljno da osoba zna da će objektivna obilježja bića krivičnog djela biti takoreći neminovan rezultat njenih radnji ili propusta.⁵⁶⁰

Ova odluka je vrlo interesantna iz više razloga jer se bavi pitanjem posrednog sapočiniteljstva i u njoj se postavlja ključno pitanje **kontrole**.

⁵⁵⁸ *Tužilac protiv Jean-Pierre Bembae* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi protiv Jean-Pierrea Bembe, par. 346-351; *Tužilac protiv Francisa Kirimija Muthaure, Uhurua Muigaija Kenyatte i Mohammeda Husseina Alija* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi, par. 410.

⁵⁵⁹ *Tužilac protiv Jean-Pierre Bembae* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi protiv Jean-Pierrea Bembe, par. 346-351; *Tužilac protiv Francisa Kirimija Muthaure, Uhurua Muigaija Kenyatte i Mohammeda Husseina Alija* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi, par. 411.

⁵⁶⁰ *Tužilac protiv Jean-Pierre Bembae* (MKS), Odluka o potvrđivanju optužbi protiv Jean-Pierrea Bembe, par. 358-359.

Čini se da će se u svakom slučaju pojaviti problem u vezi sa dokazivanjem jer je potrebno utvrditi postojanje **kontrole** nad počiniocima krivičnog djela, te da će se time otvoriti pitanje definisanja obima te kontrole. Da li će posrijedi biti **globalna kontrola**, ili pak **efektivna kontrola**, strože definisana od prve?

Nakon što sam razmotrio praksu njemačkih sudova i MKS-a, potrebno je da se osvrnem na sudsku praksu sudova Kambodže u vezi s UZP-om.

Sudska praksa kambodžanskih sudova i UZP

U svojoj Odluci po žalbama na **Nalog istražnih sudija o udruženom zločinačkom poduhvatu (UZP)** od 20. maja 2010., Preliminarno žalbeno vijeće Vanrednih vijeća sudova Kambodže razmatralo je **UZP treće kategorije**. Žalioci su tvrdili da zaključak iz Drugostepene presude u predmetu *Tadić* da UZP trećeg vida ima čvrsto utemeljenje u međunarodnom običajnom pravu nije osnovan i da je u suprotnosti s pravilom da međunarodno običajno pravo može proisticati samo iz rasprostranjene i konstantne sudske prakse i *opinio juris* država. Iz tog razloga, primjenom UZP-a u postupcima pred Vanrednim vijećima sudova Kambodže (VVSK) krši se načelo legaliteta.⁵⁶¹ Jedan od žalilaca je, pored ostalog, istakao da je Drugostepena presuda u predmetu *Tadić* zasnovana na precedentima poput predmeta *Ostrvo Borkum* i *Linčovanje u Essenu*, u kojima se vojni sudovi nisu upuštali u dublju raspravu o pravu u vezi sa **zajedničkim zločinačkim planom** ili kolektivnim nasiljem. Žalilac kaže da se Drugostepena presuda u predmetu *Tadić* velikim dijelom oslanjala na neobjavljene predmete, prevashodno sudova u Italiji. Po njegovom mišljenju, među tim talijanskim predmetima, jedino bi se predmet *Ottavio* i drugi mogao povezati sa UZP-om trećeg vida. Žalilac citira dio teksta podneska Kaia Ambosa u svojstvu *amicus curiae*, u kom se diskutuje o talijanskim predmetima: "... u okviru gorepomenutog postupka, za razliku od suđenja vođenih pred britanskim i

⁵⁶¹ Predmet br. 002/19-09-2007-CETC-CP/BCJI(CP38) br. D97/15/9 (CETC), "Decision on the Appeals Against the Co-Investigative Judges Order on Joint Criminal Enterprise (JCE)" (dalje u tekstu: Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010.), par. 75.

američkim vojnim sudovima, nije primijenjeno nijedno pravilo međunarodnog prava nego samo talijansko zakonodavstvo [...]. Osim toga, ta sudska praksa nije jednoobrazna, Vrhovni sud Italije [...] je donio dvije suprotne odluke."⁵⁶²

Tužiocima su na taj argument odgovorili riječima da "više razvijenih pravnih sistema priznaje vidove kriminalnog učešća slične UZP-u treće kategorije". Između ostalog, tužiocima citiraju *felony murder doctrine*, zločinačku organizaciju i zavjeru. Po njihovom mišljenju, reći da se zaključak iz Drugostepene presude u predmetu *Tadić* o postojanju UZP-a u međunarodnom običajnom pravu oslanjao na suviše mali broj predmeta, vođenih na odveć malom broju sudova, argument je koji ne uzima u obzir važne elemente u prilog zaključku Žalbenog vijeća MKSJ-a.⁵⁶³

Nakon što je razmotrilo sudska praksu iz Drugostepene presude u predmetu *Tadić* u vezi sa UZP-om proširenog oblika, Vijeće je ocijenilo da ti predmeti nisu dovoljni da bi se konstatovalo da UZP treće kategorije proističe iz ustaljene prakse i *opinio juris* država u vrijeme događaja iz predmeta br. 002, te zaključuje da taj oblik UZP-a nije prihvaćen kao vid odgovornosti primjenjiv za djela kršenja međunarodnog humanitarnog prava (MHP), i to iz sljedećih razloga:⁵⁶⁴

Vijeće je napomenulo da niti Nirnberški statut niti Zakon br. 10 Kontrolnog savjeta ne daju konkretne elemente u prilog postojanja UZP-a treće kategorije. **Po ocjeni Vijeća, dva međunarodna pravna instrumenta na koje se poziva Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, a koji nisu postojali u vrijeme događaja iz predmeta br. 002, ne mogu biti osnova za potvrđivanje postojanja UZP-a proširenog oblika u međunarodnom običajnom pravu u periodu između 1975. i 1979. godine.**⁵⁶⁵

Što se tiče sudske prakse, Vijeće je naizmjenično upućivalo na predmete na koje se pozivalo Žalbeno vijeće MKSJ-a u Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*, odnosno na

⁵⁶² Kai AMBOS, Podnesak *amicus curiae* u vezi sa krivičnim predmetom br. 001/18-07-2007-ECCC.OCIJ (PTC 02), 4. novembar 2008., str. 33.

⁵⁶³ Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 76.

⁵⁶⁴ Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 77.

⁵⁶⁵ Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 78.

predmete *Ostrvo Borkum* i *Linčovanje u Essenu*, kao i na više drugih suđenja pred talijanskim sudovima poslije Drugog svjetskog rata. Među optuženima u prvopomenutom predmetu bili su viši oficiri, vojnici, gradonačelnik Borkuma, policajci, jedan civil i rukovodilac Radne službe Reicha (*Reicharbeitsdienst*). Svi su oni bili optuženi za ratne zločine, preciznije, za "namjerno, hotimično i protivpravno pomaganje, podržavanje i učestvovanje u lišavanju života" vazduhoplovaca, kao i za "namjerno, hotimično i protivpravno pomaganje, podržavanje i učestvovanje u napadima" na vazduhoplovce.

Žalbeno vijeće MKSJ-a je pretpostavilo da je vojni sud "usvojio doktrinu zajedničkog cilja, ali u različitom obliku, budući da je neke od optuženih proglašio krivim i za lišavanje života i za napad, dok su neki proglašeni krivim samo za napad".⁵⁶⁶ Kad je riječ o drugom predmetu, to isto Žalbeno vijeće je izjavilo da može "pretpostaviti" da je sud prihvatio tezu po kojoj su svi optuženi koji su proglašeni krivim učestvovali, u različitoj mjeri, u izvršenju: oni nisu svi imali namjeru da ubiju, ali svi jesu imali namjeru da učestvuju u zlostavljanju ratnih zarobljenika. Svi su najzad proglašeni krivim za ubistvo jer su "svi bili umiješani" u izvršenje djela.⁵⁶⁷

Vijeće je napomenulo da bi se u ova dva predmeta mogli naći elementi koji se direktno tiču primjenjivosti proširenog oblika UZP-a. Međutim, budući da u presudama u ovim predmetima nije dato obrazloženje, ne može se sa sigurnošću reći koji vid odgovornosti je zaista primijenjen.⁵⁶⁸

Što se tiče predmeta koje su rješavali talijanski sudovi, tu se radilo o **ratnim zločinima** koje su počinili civili ili pripadnici oružanih snaga *Repubblica Sociale Italiana* (RSI) u periodu od 1943. do 1945. godine. Organizacija RSI *de facto* je bila vlada pod njemačkom kontrolom, koju je fašistička vlast u centralnoj i sjevernoj Italiji osnovala nakon što je Italija objavila rat Njemačkoj 13. oktobra 1943. godine. Žrtve tih krivičnih

⁵⁶⁶ Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 79.

⁵⁶⁷ Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 81.

⁵⁶⁸ Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 79.

djela su bili ratni zarobljenici, članovi talijanskog pokreta otpora i pripadnici talijanske vojske koji su se borili protiv Nijemaca i RSI.⁵⁶⁹

Po ocjeni Vijeća, ti predmeti se ne mogu smatrati validnim precedentima u smislu utvrđivanja stanja međunarodnog običajnog prava. Vijeće smatra da ti predmeti nisu dio međunarodne sudske prakse jer se u njima sudilo prema domaćem pravu.⁵⁷⁰

Iz gorenavedenih razloga, Vijeće je zaključilo da precedenti na koje se poziva Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, te time i osporavani Nalog, nisu dovoljno čvrsta osnova da bi se potvrdilo postojanje UZP-a proširenog oblika u međunarodnom običajnom pravu u vrijeme događaja na koje se predmet br. 002 odnosio.⁵⁷¹

U Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*, iako je smatralo da se za potrebe utvrđivanja međunarodnih načela i pravila u vezi sa statusom UZP-a u običajnom pravu ne može pozvati na domaće zakonodavstvo i sudsku praksu država, Žalbeno vijeće je na osnovu domaćih zakona i sudskih predmeta zaključilo da je UZP usvojen u zakonodavstvu brojnih država. Žalbeno vijeće je napomenulo da od zemlje do zemlje postoje razlike u pogledu subjektivnog obilježja traženog za krivičnu odgovornost optuženog za krivično djelo koje je izvršila druga osoba koja je djelovala u dogovoru s njim i pritom prekoračila okvir namjere optuženog.⁵⁷²

Žalbeno vijeće je takođe u istoj presudi istaklo i to da se na domaće zakonodavstvo i sudsku praksu pozvalo isključivo radi toga da bi pokazalo da pojam zajedničkog cilja ima podlogu u pravnim sistemima mnogih država.⁵⁷³ Vijeće je ocijenilo da nije na njemu da odlučuje da li određeni pravosudni sistemi izvjesnog broja država, smatrani reprezentativnim za glavne pravosudne sisteme usvojene u svijetu, prihvataju neki oblik subjektivnog obilježja manje restriktivan od direktne namjere kako bi se odgovornost za

⁵⁶⁹ Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 82.

⁵⁷⁰ Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 82.

⁵⁷¹ Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 83.

⁵⁷² Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 84.

⁵⁷³ Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 85.

krivična djela koja prekoračuju okvir zajedničkog kažnjivog cilja mogla podvesti pod počinilaštvo.⁵⁷⁴ Naime, čak i da to jeste tako i da je Vijeće zaključilo da je UZP treće kategorije dovoljan kao osnova za pripisivanje odgovornosti za međunarodna krivična djela, Vijeće ne bi moglo utvrditi da su, u periodu od 1975. do 1979. godine, osobe kojima je suđeno mogle predvidjeti da podliježu tom obliku odgovornosti, odnosno, da bi im se za krivična djela koja prekoračuju okvir zajedničkog cilja, a koja su bila prirodna i predvidiva posljedica njegovog ostvarivanja, mogla pripisati odgovornost za sapočinilaštvo. **Budući da UZP treće kategorije omogućava da se optuženom pripíše odgovornost za krivična djela van okvira zajedničkog cilja, a koja su prirodna posljedica ostvarivanja tog zajedničkog cilja i čije je počinjenje optuženi mogao da predvidi, primjena ove kategorije UZP-a u postupcima koji se rješavaju pred VVSK-om u suprotnosti je sa načelom legaliteta.**⁵⁷⁵

Vijeće je stoga usvojilo žalbe kojima se osporava primjena UZP-a treće kategorije na VVSK-u.⁵⁷⁶

Pretno vijeće VVSK-a je 12. septembra 2011. donijelo odluku po zahtjevu tužilaca da Vijeće razmotri mogućnost usvajanja UZP-a treće kategorije kao oblika učešća po osnovu kojeg bi se mogla pripisati odgovornost optuženima u predmetu br. 002. Vijeće je donijelo i odluku po zahtjevu **Ieng Saryja** od 24. februara 2011., u kojem se traži da se zbog nedostataka poništi više dijelova Odluke o ponovnom razmatranju.⁵⁷⁷

Tužiocima su tvrdili da je **Ieng Sary** pogrešno protumačio Odluku o ponovnom razmatranju jer se na osnovu činjenica koje se navode razumno može zaključiti da je on dijelio namjeru počinjenja krivičnih djela u okviru sprovođenja UZP-a. **Tužiocima tvrde da je, tokom perioda na koji se Odluka o ponovnom razmatranju odnosi, UZP u svim**

⁵⁷⁴ Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 87.

⁵⁷⁵ Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 87.

⁵⁷⁶ Odluka o UZP-u 3. vida od 20. maja 2010., par. 88.

⁵⁷⁷ Predmet br. 002/19-09-2007-ECCC.TC, "Décision relative à l'applicabilité de la théorie de l'ECC devant les CETC" / "Odluka o primjenjivosti doktrine UZP-a na VVSK", 12. septembar 2011., par. 2 i 3.

svojim vidovima bio u međunarodnom običajnom pravu priznat kao vid učešća koji povlači krivičnu odgovornost.⁵⁷⁸

Treba napomenuti da je tužilaštvo željelo osporiti Odluku od 20. maja 2010. godine.

Što se tiče mjerodavnog prava, Pretresno vijeće je izjavilo da je u slučaju krivičnog djela koje podrazumijeva specifičnu namjeru potrebno dokazati ne samo da je optuženi imao namjeru da poćini jedno ili više djela u osnovi, već i da je posjedovao specifičnu namjeru traženu za to krivično djelo.⁵⁷⁹ Osim toga, Vijeće ističe da je UZP oblik učešća u krivičnom djelu, a ne krivično djelo. Stoga, kako bi optuženi podlijegao odgovornosti kao učesnik u UZP-u, dovoljno je dokazati da je optuženi na neki način učestvovao u zajedničkom planu koji uključuje poćinjenje krivičnog djela iz nadležnosti datog suda, i to bilo na način da je poćinio neko od predmetnih djela, bilo na način da je pomagao ili dopriniosio ostvarivanju **zajedničkog plana**. Iz ustaljene sudske prakse drugih relevantnih međunarodnih sudova proizlazi da nije nužno potrebno da je sam plan koji je sastavni dio UZP-a kriminalnog karaktera, dovoljno je da njegovo ostvarivanje podrazumijeva poćinjenje krivičnih djela.⁵⁸⁰ Žalbeno vijeće Specijalnog suda za Sijera Leone (SCSL) u predmetu *Brima i drugi* zaključilo je da zajednički plan, nakana ili cilj zloćinačkog poduhvata mora ili voditi ka poćinjenju krivičnog djela, ili računati s mogućnošću poćinjenja krivičnih djela kao sredstva za postizanje tog cilja. Žalbeno vijeće MKSJ-a je, slično tome, u predmetu *Kvoćka* ocijenilo da se optužbe u tom predmetu temelje na postojanju UZP-a sa jedinstvenim ciljem "**stvaranj[a] srpske države unutar bivše Jugoslavije**".⁵⁸¹

Kad je rijeć o karakteru tog jedinstvenog zajedničkog plana, kako je prikazan u predmetu br. 002, Odluka o ponovnom razmatranju bila je savršeno dosljedna ovdje citiranoj sudskoj praksi, ćime je u potpunosti oboren argument da se optuživanje Ienga Saryja za

⁵⁷⁸ *Ibid.*, par. 10.

⁵⁷⁹ *Ibid.*, par. 16.

⁵⁸⁰ *Ibid.*, par. 17.

⁵⁸¹ *Ibid.*, par. 17

"počinilaštvo" kao vid učešća temelji isključivo na činjenici da je on učestvovao u zajedničkom planu koji nije imao kriminalni karakter.⁵⁸²

Tužiocu su optužbe zasnovali prevashodno na UZP-u prve kategorije. **Oni međutim traže da se kao mogući vid učešća zadrži i UZP treće kategorije, ali samo kada se, kao u slučaju nekih inkriminiranih djela iz predmeta br. 002, optuženi ne mogu dovesti u vezu s tim kažnjivim radnjama primjenom doktrine UZP-a prve kategorije.**⁵⁸³ Tužiocu naima tvrde da postoji mogućnost, ma kako mala bila, da neki veoma malen broj djela navedenih u Odluci o ponovnom razmatranju nije bio obuhvaćen izvorno zamišljenim zajedničkim zločinačkom planom. Ukoliko se to dogodilo, oni traže od Pretresnog vijeća da iskoristi svoja diskreciona ovlaštenja i riješi da se optuženi mogu goniti i za taj veoma malen broj krivičnih djela po osnovu učešća u UZP-u treće kategorije.⁵⁸⁴

Ovdje valja napomenuti da tužilaštvo UZP trećeg vida smatra komplementarnim sredstvom za krivično gonjenje optuženih kada nema dovoljno dokaza da se optužbe zasnuju na UZP-u prvog vida. Tužilaštvo, dakle, ne želi ni manje ni više nego široku lepezu različitih vidova odgovornosti kojima se može poslužiti u zavisnosti od dokaza kojima raspolaže. Dakle, moglo bi se reći - što manje dokaza, to više korištenja trećeg vida...

Pretresno vijeće je ocijenilo da se zahtjevom tužilaca za rekarakterizaciju odgovornosti optuženih ne krši njihovo pravo da budu propisno obaviješteni o prirodi optužbi protiv njih, kao niti bilo koje drugo načelo u vezi sa pravom na pravično suđenje. Shodno tome, Vijeće je odbilo zahtjev na kraju podnio **Ieng Sary**, a u kojem se tražilo da se Vijeće o pitanju rekarakterizacije izjasni isključivo s obzirom na pravnu relevantnost.⁵⁸⁵

⁵⁸² *Ibid.*, par. 18 i 19.

⁵⁸³ *Ibid.*, par. 23.

⁵⁸⁴ *Ibid.*, par. 23.

⁵⁸⁵ *Ibid.*, par. 25.

Što se tiče utemeljenosti zahtjeva tužilaca, Pretresno vijeće je u uvodnoj napomeni izjavilo da je primjenjivost doktrine UZP-a treće kategorije bila predmetom **dugotrajnih rasprava** na VVSK-u. I Pretpretresno vijeće je u okviru rješavanja jedne žalbe u predmetu br. 002 već razmatralo to pitanje. Iako nije zadatak Pretresnog vijeća da se upozna sa žalbama na odluke Pretpretresnog vijeća, Vijeće je napomenulo da je zahtjev o kojem je moralo da se izjasni veoma sličan jednom zahtjevu upućenom na rješavanje Pretpretresnom vijeću. U svojoj odluci o UZP-u, Pretpretresno vijeće je detaljno razmotrilo pravne instrumente koji su bili na snazi prije 1975. godine, konkretno Nirnberški statut i Zakon br. 10 savezničkog Kontrolnog savjeta. Upravo kao i Pretresno vijeće u presudi u predmetu *Duch*, i ovdje je Vijeće zaključilo da su UZP prve i druge kategorije vidovi učešća priznati u međunarodnom običajnom pravu u vrijeme na koje se odnosi Odluka o ponovnom razmatranju. Međutim, Vijeće je napomenulo da ti međunarodni pravni instrumenti ne priznaju konkretno UZP treće kategorije.

Vijeće je analiziralo i predmete rješavane poslije Drugog svjetskog rata na koje se upućuje u Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*, uključujući predmete *Ostrvo Borkum* i *Linčovanje u Essenu*, kako bi utvrdilo da li je u vrijeme inkriminiranih događaja u predmetu br. 002 prošireni UZP bio prihvaćen u međunarodnom običajnom pravu kao moguća osnova za krivičnu odgovornost optuženog. Po ocjeni Vijeća, predmeti u kojima se sudilo prema Zakonu br. 10 savezničkog Kontrolnog savjeta ne daju osnovu za zaključak da su optuženi proglašeni krivim zbog učešća u UZP-u proširenog oblika. Pretpretresno vijeće je osim toga istaklo da više predmeta koje su rješavali domaći sudovi, a na koje se u Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić* upućuje kako bi se opravdala primjena UZP-a treće kategorije, nisu dovoljan dokaz da je ta treća kategorija u vrijeme događaja u predmetu br. 002 bila prihvaćena u ustaljenoj sudskoj praksi država ili kao široko rasprostranjeni *opinio juris*.⁵⁸⁶

Vijeće je naposljetku razmotrilo da li je **UZP treće kategorije** kao vid učešća iz kojeg može proisteci krivična odgovornost optuženog prihvatljiv zbog toga što je u vrijeme

⁵⁸⁶ *Ibid.*, par. 27.

inkriminiranih događaja bio dijelom "opštih pravnih načela koja priznaju civilizovane nacije".

Pretpretresno vijeće se najprije osvrće na zaključak Žalbenog vijeća MKSJ-a u Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić* da u domaćim pravnim sistemima u većini država nije usvojen isti pojam odgovornosti temeljen na postojanju zajedničkog cilja. Vijeće je zatim ocijenilo da nije svrsishodno da utvrđuje da li UZP proširenog oblika odgovara nekom opštem pravnom načelu između 1975. i 1979. budući da se ionako nije uvjerilo da je za optužene u to vrijeme bilo dovoljno predvidivo da bi mogli podlijevati odgovornosti za sapočiniteljstvo u krivičnim djelima koja prekoračuju okvir zajedničkog cilja, kao niti da je relevantno zakonodavstvo na osnovu kojeg bi mogli biti osuđeni bilo dovoljno poznato, te je zaključilo da UZP treće kategorije nema nikakvo utemeljenje u domaćem pravu Kambodže.⁵⁸⁷

Pretpretresno vijeće se u suštini složilo s analizom Pretpretresnog vijeća u pogledu pomenutih predmeta iz perioda poslije Drugog svjetskog rata. Osim toga, Vijeće je razmotrilo još neke relevantne predmete citirane u jednoj novijoj odluci **Specijalnog suda za Liban**, donijetoj nakon odluke Pretpretresnog vijeća u vezi sa UZP-om. Tu je riječ o dva predmeta Vojnog suda SAD-a u Dachauu, *Sjedinjene Američke Države protiv Ulricha i Merklea*, te *Sjedinjene Američke Države protiv Wuelferta i drugih*. U tim predmetima sudilo se poslovnim ljudima koji su bili vlasnici fabrika u blizini koncentracionog logora Dachau, a u kojima su zatvorenici obavljali prinudan rad. Oni su osuđeni za zlostavljanje zatvorenika u logoru Dachau i u fabrikama, konkretno, za lišavanje života, premlaćivanje, mučenje i izgladnjivanje.

Moramo konstatovati da se **Specijalni sud za Liban** u svojoj pretpretresnoj odluci pozvao samo na presude po preispitivanju, u kojima se ne daje obrazloženje Odluke o potvrđivanju osuđujućih presuda. U tim predmetima, kako se čini, radilo se o UZP-u prve ili druge kategorije budući da su optuženi bili dio sistema koncentracionog logora i da su lično učestvovali u zlostavljanju zatvorenika. Međutim, s obzirom na predmetne činjenice

⁵⁸⁷ *Ibid.*, par. 28.

teško se može potvrditi teza odgovornosti po osnovu UZP-a proširenog oblika, odnosno odgovornosti za krivična djela koja nisu bila obuhvaćena zajedničkim planom, iako su bila njegova prirodna i predvidiva posljedica.⁵⁸⁸

Pretresno vijeće je zaključilo da se ta doktrina ne može smatrati konstitutivnom za neko opšte pravno načelo u periodu između 1975. i 1979. godine.⁵⁸⁹

Što se tiče mogućnosti da je UZP proširenog oblika bio dijelom opštih pravnih načela u vrijeme događaja na koje se odnosi Odluka o ponovnom razmatranju, Vijeće se nije izjasnilo o tom pitanju. Vijeće se složilo sa presudom Žalbenog vijeća MKSJ-a u predmetu *Tadić*, u kojoj stoji da, kad je riječ o pojmu zajedničkog cilja, praksa država nije dovoljno jednoobrazna da bi se taj pojam smatrao opštim pravnim načelom.⁵⁹⁰

Pretresno vijeće je ocijenilo da tužiocima nisu uspjeli da dokažu da je UZP treće kategorije u periodu između 1975. i 1979. bio dijelom međunarodnog običajnog prava. Vijeće je stoga odbacilo zahtjev tužilaca za novu kvalifikaciju u kojem se tražilo da se u tom predmetu primijeni doktrina UZP-a proširenog oblika.⁵⁹¹

Kako ništa ne bih izostavio, ipak moram prenijeti i sadržaj podneska koji je u ovom predmetu podnio *amicus curiae*, slijedom poziva koji je Pretretresno vijeće Vanrednih vijeća sudova Kambodže (VVSK) uputilo odlukom od 25. septembra 2008. godine. Centar za ljudska prava čovjeka i pravni pluralizam iz McGilla (Kanada) dostavio je podnesak u svojstvu *amicus curiae*.⁵⁹²

⁵⁸⁸ *Ibid.*, par. 34.

⁵⁸⁹ *Ibid.*, par. 35.

⁵⁹⁰ *Ibid.*, par. 37.

⁵⁹¹ *Ibid.*, par. 38.

⁵⁹² McGill Centre for Human Rights and Legal Pluralism, "Mémoire d'*Amicus Curiae* concernant l'appel des Co-Procureurs contre l'ordonnance de renvoi rendue dans le dossier Kaing GUEK EAV 'DUCH'"/"Podnesak *amicus curiae* u vezi sa žalbom satužilaca na Nalog o prosljeđivanju predmeta *Kaing GUEK EAV 'DUCH'*", 8. avgust 2008., primljen 3. novembra 2008., par. 1.

U podnesku se daje prikaz razvoja doktrine udruženog zločinačkog poduhvata (UZP) od 1945. godine, te se razmatraju doktrina i nacionalna i međunarodna sudska praksa u pogledu primjenjivosti UZP-a kao oblika odgovornosti na VVSK-u.⁵⁹³

Načelo *nullum crimen sine lege* istovremeno je fundamentalno načelo krivičnog prava i norma međunarodnog običajnog prava. Prema tom načelu, osoba se može proglasiti krivom za krivično djelo na osnovu izvjesnih radnji samo ako su se te radnje u vrijeme izvršenja smatrale kršenjem zakona.⁵⁹⁴

Po mišljenju vijeća MKSJ-a u predmetu *Hadžihasanović*, prije svega se treba usredsrediti na stvarno ponašanje optuženog u vrijeme izvršenja djela:

"Kako bi se zadovoljilo načelo *nullum crimen sine lege*, dovoljno je da je optuženi znao ili mogao pretpostaviti da je njegovo ponašanje bilo kažnjivo u relevantno vrijeme. U tom smislu, nije važno da li se kažnjivo ponašanje sastojalo u djelu ili propustu, ili da li su se za njega izricale krivične, disciplinske ili neke druge sankcije."⁵⁹⁵

S obzirom na primjenu tog načela u kontekstu UZP-a otvorila su se dva niza pitanja. Kad je riječ o prvom, potrebno je utvrditi da li je ponašanje, koje se sagledava u kontekstu UZP-a kao modaliteta odgovornosti, u trenutku počinjenja krivičnog djela bilo kažnjivo po domaćem zakonodavstvu i međunarodnom pravu.⁵⁹⁶ Drugi niz pitanja odnosi se na uslove predvidivosti i pristupačnosti tog načela. Kao što je već rečeno, uslov predvidivosti je zadovoljen ukoliko se može dokazati da je optuženi znao ili mogao predvidjeti da je u dato vrijeme njegovo ponašanje kažnjivo.⁵⁹⁷

⁵⁹³ *Ibid.*, par. 7, 8 i 9.

⁵⁹⁴ *Ibid.*, par. 10.

⁵⁹⁵ *Ibid.*, par. 11.

⁵⁹⁶ *Ibid.*, par. 12.

⁵⁹⁷ *Ibid.*, par. 13.

U predmetu o kojem je ovdje riječ, načelo *nullum crimen sine lege* smatralo se zadovoljenim ako se dokaže da je UZP u datom periodu (1975. – 1979.) bio prihvaćen kao oblik učešća bilo u međunarodnom pravu bilo u zakonodavstvu Kambodže.⁵⁹⁸

U predmetu *Tadić*, Žalbeno vijeće MKSJ-a se prevashodno pozvalo na sudsku praksu iz perioda poslije Drugog svjetskog rata kako bi utvrdilo da je "koncept zajedničkog plana kao oblik saučesničke odgovornosti čvrsto ukorijenjen u međunarodnom običajnom pravu". Činjenice iz predmeta citiranih u prilog UZP-a treće kategorije ("proširenog" oblika) više-manje liče na scenarije sa kakvima se ta kategorija najčešće povezuje.⁵⁹⁹

Činjenice iz **predmeta *Almelo*** klasičan su primjer scenarija UZP-a: tri pojedinca odigrala su, svaki od njih različitu, ulogu u dva lišavanja života: jedan je ispalio smrtonosni hitac, drugi je dao naređenje, a treći je ostao blizu vozila kako bi spriječio da prilaze ljudi. Vojni tužilac (*Judge-advocate*), nakon što je konstatovao da su oni znali šta rade i da je svaki bio prisutan na licu mjesta kako bi žrtvu lišio života, rekao je sljedeće:

Ukoliko su svi pojedinci prisutni na licu mjesta u isto vrijeme, sudjelujući u zajedničkom protivpravnom poduhvatu i svaki na svoj način doprinoseći zajedničkom cilju, onda su oni su po zakonu svi jednako krivi.⁶⁰⁰

Svi optuženi proglašeni su krivim, a oni koji su izdali naređenje ili pucali osuđeni su na smrt. Preostali su osuđeni na kaznu zatvora od 15 godina. To pokazuje da su kazne različite u zavisnosti od uloge koju je pojedinac imao u UZP-u.⁶⁰¹ U potpunosti se slažem s pristupom iz predmeta *Almelo*: svi učesnici odigrali su neku ulogu, ali sankcija je prilagođena ulozi koju je svaki od njih imao.

U predmetima *Michael Seifert* i *Heinrich Nordhorn* koji su vođeni pred vojnim sudom u Veroni 2000. godine, odnosno vojnim sudom u La Speziji 2006. godine, vojnosudski

⁵⁹⁸ *Ibid.*, par. 14.

⁵⁹⁹ *Ibid.*, par. 15.

⁶⁰⁰ *Ibid.*, par. 18.

⁶⁰¹ *Ibid.*, par. 18.

organi su istakli činjenicu da su krivična djela bila počinjena putem "velikog broja radnji izvršenih u okviru istog zločinačkog plana, u dogovoru sa drugim pripadnicima vojske istog čina". U **predmetu *Gerhard Sommer i drugi*** iz 2005., vojni sud u La Speziji je deset oficira pripadnika SS-jedinica proglasio "krivim za saučesništvo u više djela lišavanja života, putem osmišljavanja, planiranja i izvršenja pokolja" 560 civila.⁶⁰²

Pitanje koje u vezi s ovim predmetom treba da se postavi jeste da li su oficiri SS-jedinica osmislili i isplanirali ta djela, ili su samo izvršili naređenja u skladu sa planom koji su osmislili drugi?

Neki elementi ukazuju na to da je, uopšteno govoreći, UZP treće kategorije postojao već prvih godina nakon Drugog svjetskog rata.

Odgovornost koja proističe iz učešća u zajedničkom planu, u ovom ili onom obliku, postoji u domaćem zakonodavstvu mnogih država barem od devetnaestog vijeka (između ostalih, u prvoj verziji Krivičnog zakonika Francuske usvojenog 1810.,⁶⁰³ u Krivičnom zakoniku Indije iz 1860.⁶⁰⁴ i u Krivičnom zakoniku Kanade iz 1893.⁶⁰⁵). Zajednički elementi domaćeg krivičnog prava, prisutni u mnogim pravnim sistemima, postaju instrument od suštinske važnosti za artikulisanje međunarodnih krivičnopravnih normi i izlučivanje opštih načela međunarodnog prava. Pojam individualne odgovornosti zasnovan na zajedničkom poduhvatu ili zajedničkom planu razvio se u pravnim sistemima više država poslije Drugog svjetskog rata. Takva evolucija u pravnim sistemima većeg broja država nastavila se i tokom godina koje se podudaraju s vremenskim periodom relevantnim za VVSK, što ide u prilog opštem nazoru da se UZP kao oblik odgovornosti može primijeniti na VVSK-u za krivična djela počinjena tokom perioda od 1975. do 1979. godine.⁶⁰⁶

⁶⁰² *Ibid.*, par. 19.

⁶⁰³ *Ibid.*, par. 26.

⁶⁰⁴ *Ibid.*, par. 31.

⁶⁰⁵ *Ibid.*, par. 32.

⁶⁰⁶ *Ibid.*, par. 25.

Krivično pravo na snazi tokom relevantnog perioda bili su Krivični zakonik i zakoni u krivičnopravnoj oblasti iz 1956., koje je objavilo Ministarstvo pravde Kraljevine Kambodže. Do 1975. oni nisu doživjeli nikakve sveobuhvatnije i pouzdanije izmjene i dopune, a nema ni sudske prakse koja bi preciznije odredila njihov domašaj.⁶⁰⁷ U Krivičnom zakoniku Kambodže iz 1956. ne postoji nikakva eksplicitna pravna osnova za UZP. U nekim članovima postoje naznake pojma zajedničkog plana. U tim odredbama predviđa se da posredno učešće i saučesništvo implicitno podrazumijevaju prethodne radnje podsticanja, izdavanja uputstava, obezbjeđivanja sredstava, pomaganja i saradnje.⁶⁰⁸

Nacionalni pravni sistemi su nakon Drugog svjetskog rata nastavili da razvijaju pojam krivične odgovornosti zasnovan na zajedničkom planu, ali tek je sa Drugostepenom presudom u predmetu *Tadić* taj koncept usvojen u savremenom međunarodnom krivičnom pravu. Kasnijim odlukama drugih međunarodnih krivičnih sudova taj pojam je detaljnije određen.⁶⁰⁹

Otkako je uvedena Drugostepenom presudom u predmetu *Tadić*, doktrina UZP-a je često bila predmetom kritika iz akademskih krugova i od strane optuženih pred međunarodnim krivičnim sudovima. Takođe su se pojavila i neslaganja u vezi s primjenom te doktrine u sudskoj praksi više međunarodnih krivičnih sudova. Osnovni izvor kontroverzi u vezi s doktrinom UZP-a su pravna nesigurnost, načelo *nullum crimen sine lege* i prava odbrane.⁶¹⁰

Machteld Boot je jedan od tih koji kritikuju doktrinu UZP-a treće kategorije. On opisuje kako se Žalbeno vijeće pozvalo na međunarodno običajno pravo u nastojanju da identifikuje subjektivno i objektivno obilježje (*mens rea* i *actus reus*) kolektivne kažnjive radnje u smislu člana 7(1) Statuta MKSJ-a. On ne osporava rezonovanje Žalbenog vijeća u vezi sa UZP-om prve i druge kategorije, već detaljno analizira kontroverzu nastalu

⁶⁰⁷ *Ibid.*, par. 38.

⁶⁰⁸ *Ibid.*, par. 39.

⁶⁰⁹ *Ibid.*, par. 40.

⁶¹⁰ *Ibid.*, par. 41.

oko treće kategorije. Po njegovom mišljenju, zaključak Vijeća da je pojam zajedničkog plana kao oblik odgovornosti za sapočiniteljstvo utemeljen u međunarodnom običajnom pravu je "prilično smion" zaključak. **Boot** smatra da se on a) temelji na suviše malom broju predmeta; b) da među predmetima u kojima su sudili domaći sudovi, a na koje se Žalbeno vijeće pozvalo, nema dovoljno sličnosti; te c) da države u kojima se pravo razvijalo u pravcu tog novog oblika odgovornosti "nisu u svoje zakonodavstvo ugradile međunarodno običajno humanitarno pravo", kao što je preporučeno u izvještaju generalnog sekretara Ujedinjenih nacija o statusu MKSJ-a. Štaviše, **dva međunarodna ugovora na koje se poziva Žalbeno vijeće (Međunarodna konvencija za sprečavanje terorističke bombaške aktivnosti i Rimski statut) stupili su na snagu tek poslije donošenja Drugostepene presude u predmetu Tadić.**⁶¹¹

U svom zaključku, **Centar iz McGilla** ocjenjuje da je doktrina UZP-a bila tokom relevantnog perioda (1975.–1979.) prihvaćena u međunarodnom krivičnom pravu. Iz tog razloga, ako se ona primijeni na VVSK-u, neće biti prekršeno načelo *nullum crimen sine lege*.

Kao što vidimo, *amicus curiae* prenosi kritike, posebno one koje je izrekao **Machteld Boot**, ali ne izvodi zaključak da treći vid nije bio prihvaćen u običajnom pravu.

Što se pak mene tiče, ja na kraju ovog poduljeg izlaganja, kao i sudovi Kambodže, zaključujem da UZP trećeg vida nema valjane temelje za postojanje i da mora biti odbačen.

Međutim, kad je riječ o UZP-u prvog i drugog vida, slažem se sa mišljenjem izraženim od strane mnogih, uključujući i sudije Žalbenog vijeća, ali ja bih njih podveo pod vid odgovornosti naveden u članu 7 Statuta - "**osoba koja je planirala**". Upravo s obzirom na tu formulaciju, nije bilo potrebno stvarati pojam koji je, umjesto da sudijama i stranama u postupku posluži kao jasan i precizan instrument, izuzetno zakomplikovao

⁶¹¹ *Ibid.*, par. 44.

njihov zadatak, uslijed čega su sudije bile prisiljene na to da ga stalno podešavaju, i to na uštrb pravne sigurnosti.

Zbog toga bi se u budućnosti trebalo prikloniti stavu MKS-a koji će s vremenom imati sve značajnije mjesto u međunarodnom pravosuđu, dok će MKSJ i MKSR gubiti na važnosti i biti svedeni na **Rezidualni mehanizam**, da bi potom nestali iz tokova međunarodne pravde.

Mišljenje sudije Cassesea

Kako ništa ne bi bilo izostavljeno i pravičnosti radi, moram da prenesem i mišljenje **bivšeg predsjednika MKSJ-a, pokojnog sudije Cassesea**, objavljeno u članku "Adekvatne granice individualne odgovornosti shodno doktrini udruženog zločinačkog poduhvata".⁶¹²

Pojam UZP-a, kao oblik odgovornosti u međunarodnom krivičnom pravu, višestruko je potvrđen u međunarodnoj sudskoj praksi.

Doktrinu UZP-a, kao oblik krivične odgovornosti, prvi put je formulisalo Žalbeno vijeće Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) u svojoj presudi u predmetu *Tadić* 1999. godine. Taj sud, kao i drugi međunarodni krivični sudovi, pozivali su se na ovu doktrinu u dovoljnoj mjeri da se ona, uprkos kontroverzama, može smatrati konceptom konsolidovanim u međunarodnom krivičnom pravu. Taj "miljenik tužilaštva" (*darling notion by the Prosecution*),⁶¹³ kako kaže autor članka, označava oblik krivične odgovornosti koji je veoma zgodno sredstvo da se svi učesnici u zajedničkom zločinačkom planu po krivičnoj odgovornosti strpaju u istu vreću.

⁶¹² A. CASSESE, "The Proper Limits of Individual Responsibility under the Doctrine of Joint Criminal Enterprise", *Journal of International Criminal Justice* 5, 2007., str. 109–133.

⁶¹³ *Ibid.*, str. 110.

Stoga je danas na međunarodnim krivičnim sudovima široko prihvaćeno da, kada više osoba djeluje na ostvarivanju zajedničkog zločinačkog plana ili cilja, svi učesnici u tom zajedničkom planu mogu podlijevati krivičnoj odgovornosti za počinjenje krivičnog djela čak i kada fizički nisu učestvovali u njegovom izvršenju. Osim toga, na osnovu određenog broja precizno definisanih uslova, oni mogu podlijevati odgovornosti za kriminalno ponašanje nekog od učesnika koje se, iako prvobitno nije bilo predviđeno zajedničkom zločinačkom nakanom, može u izvjesnoj mjeri smatrati prirodnom i predvidivom posljedicom tog zajedničkog plana.

Na međunarodnom nivou takođe je široko prihvaćeno da taj oblik krivične odgovornosti može da ima tri različita oblika. **Sudija Cassese** ovako ih navodi: odgovornost za namjeravani zajednički cilj, odgovornost za učešće u institucionalizovanom zajedničkom zločinačkom planu i saučesnička krivična odgovornost zasnovana na predvidivosti i svjesnom prihvatanju rizika.

Kad je riječ o prvom obliku, svi učesnici dijele istu namjeru počinjenja krivičnog djela i svi podliježu odgovornosti, bez obzira na ulogu i položaj koji su imali u ostvarivanju zajedničkog zločinačkog plana (čak i ako su na nekom skupu ili u okviru neke grupe samo glasali za sprovođenje takvog plana). Osim zajedničke namjere, kako bi se svim učesnicima u zajedničkom planu mogla pripisati krivična odgovornost, može biti dovoljan i *dolus eventualis* (tj. nehat ili svjesni nehat).

Kad je riječ o drugom vidu odgovornosti, nije neophodno postojanje prethodnog plana. Naime, sasvim se legitimno može smatrati da su svakom učesniku u nekoj kaznenoj organizaciji (npr. u koncentracionom logoru) poznata ne samo krivična djela koja ta ustanova ili njeni članovi čine, nego i da svaki od njih implicitno ili eksplicitno dijeli zločinačku namjeru počinjenja tih krivičnih djela. Drugačije ne može ni biti budući da svaka osoba kojoj je povjeren neki zadatak od izvjesnog značaja za tu organizaciju može organizaciju da napusti i da se na taj način uzdrži od učešća u njenim kriminalnim aktivnostima (izuzetak mogu biti oni koji su, na primjer, samo čistili ulice ili prali rublje jer time nisu dali znatan doprinos ostvarivanju zajedničkog zločinačkog cilja).

Kad je riječ o trećem obliku, on se odnosi na učesnike koji su prihvatili glavni cilj zajedničkog zločinačkog plana (na primjer, prisilna deportacija civila s okupirane teritorije), ali ne dijele namjeru jednog ili više članova grupe koji imaju zamisao da počine krivična djela koja se nadovezuju na glavno dogovoreno krivično djelo (na primjer, da se prilikom deportacije neki civili ubiju ili rane). Taj oblik odgovornosti pojavljuje se samo onda kada je učesnik koji nije imao namjeru da počini "sporedno" krivično djelo ipak bio u poziciji da predvidi da će ono biti počinjeno i svjesno preuzeo taj rizik.

Prema Casseseu, kritičari UZP-a tvrde da taj koncept odgovornosti nije eksplicitno predviđen Statutom MKSJ-a. Po njihovom mišljenju, u članu 7(1) se navode samo precizno definisane kategorije (počinjenje, planiranje, izdavanje naredjenja, podsticanje, pomaganje i podržavanje). Dodavanje novog oblika krivične odgovornosti, koji nije eksplicitno predviđen Statutom, predstavlja neopravdanu pravosudnu kreativnost. Po mom mišljenju, to da Cassese pominje činjenicu da postoje kritičari znači da on prihvata da u međunarodnoj pravnoj zajednici ni izdaleka ne postoji saglasnost u pogledu **presude u predmetu Tadić** i da osjeća potrebu da brani tu doktrinu. Autor pomenutog članka smatra da je Žalbena vijeće opravdano istaklo da je potreba da se doktrina pojasni motivisana ciljem Statuta da se krivično gone sve osobe odgovorne za teška krivična djela počinjena u bivšoj Jugoslaviji – ili je barem u saglasnosti s tim ciljem. Međunarodni sud dakle nije zanimala pravosudna kreativnost, nego je on ispunjavao svoj zadatak da pronade i dade tumačenje prava mjerodavnog za predmete koje rješava.

UZP trećeg vida, koji **Cassese** definiše kao "krivičnu odgovornost saučesnika temeljenu na predvidivosti i svjesnom prihvatanju rizika", bio je predmet mnogih kritika. Jedan od prigovora bio je da standard predvidivosti nije pouzdan. Istina, nijednom sudu neće biti lako da utvrdi da li je kriminalno ponašanje osobe koja je učesnik UZP-a, no koje izlazi iz okvira zajedničkog plana, bilo predvidivo za nekog drugog učesnika, kao ni da li je taj drugi učesnik svjesno preuzeo rizik da će doći do takvog ponašanja. Zadatak je tužilaštva da dokaže da je učesnik znao za neku *konkretnu* činjenicu ili za neku okolnost koja je

ukazivala na vjerovatnoću da će neki drugi učesnik počiniti krivično djelo koje izlazi iz okvira dogovorenog. Zadatak tužilaštva je i to da dokaže da su opšte okolnosti počinjenja dogovorenog krivičnog djela bile takve da je bilo veoma moguće, dakle predvidivo, da će biti počinjena i druga, "sporedna" krivična djela.

Na tužilaštvu je takođe da dokaže da je dati učesnik, osim što je to znao, uz to i svjesno prihvatio rizik da bi se ta predvidiva situacija zaista mogla i dogoditi. A to se, da ponovim, može zaključiti na osnovu čitavog niza činjeničnih okolnosti.

Po mišljenju autora, ako tužilaštvo sve to ne uspije da dokaže, optužbe se moraju odbaciti. Bilo bi suprotno načelima pravičnog suđenja da se teret dokazivanja prebaci na odbranu i da se od nje traži da dokaže da optuženi nije znao za relevantne činjenice, da nije predviđao krivično djelo i da je svjesno prihvatio rizik da će predmetno krivično djelo biti počinjeno.

U zaključku svog članka, **Antonio Cassese** iznosi da bi sloboda postupanja koju ovaj koncept ostavlja sudijama trebala da ih podstakne na oprez, kao i na krajnju pažnju iz ocjenjivanju dokaza i utvrđivanju da li su postojali kako *actus reus* tako i *mens rea*. Po mišljenju **Cassesea**, u slučaju sumnje, sudije bi optuženog morali da proglase nevinim. Kao što vidimo, premda brani sudsku praksu iz predmeta *Tadić*, **sudija Cassese** poziva sudije na oprez i donošenje oslobađajuće presude u slučaju sumnje.

U kontekstu ovog članka sudije Cassesea, postavlja se pitanje da li je Žalbena vijeće MKSJ-a nužno moralo da u praksi posegne za pravnim konstruktom koji nije predviđen Statutom.

Problem otvoren predmetom *Duško Tadić*

S kojim se to problemom suočilo Žalbena vijeće da je moralo posegnuti za ovim pravnim pojmom u kojem jedni vide novi put za pravosuđe, a drugi herezu?

Problem je bio relativno jednostavan, a u presudi Žalbenog vijeća od 15. jula 1999. iznijet je u petom poglavlju koje se odnosi na nedovoljne dokaze u vezi s učešćem optuženog **Duška Tadića** u masakru u Jaskićima.

Duško Tadić rođen je 1. oktobra 1955. u Kozarcu.⁶¹⁴ Godine 1990., postao je član Srpske demokratske stranke (SDS).⁶¹⁵ Krajem 1990. ili početkom 1991., otvorio je kafić u Kozarcu.⁶¹⁶ Dana 15. avgusta 1992., izabran je za predsjednika Mjesnog odbora SDS-a u svom rodnom mjestu.⁶¹⁷

Na suđenju pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju za, između ostalog, hotimično lišavanje života pet muškaraca, bosanskih Muslimana, koji su pronađeni mrtvi u selu Jaskići nakon što je jedna naoružana grupa, u kojoj je bio i Tadić, izvršila napad na to selo,⁶¹⁸ optuženi je u svoju odbranu izjavio da je bez prekida boravio u Banjoj Luci i da Banju Luku nije napuštao u vremenu od večeri 4. juna 1992., nakon što se vratio iz posljednje od dvije posjete Kozarcu kamo je otišao da pokupi stvari iz svoje kuće i kafića, do ranog jutra 15. juna 1992., kada je otišao u Prijedor.⁶¹⁹

MKSJ ga je proglasio krivično odgovornim po osnovu člana 7(1) Statuta. Iako ga je Pretresno vijeće po više drugih tačaka Optužnice proglasilo krivim za kršenje zakona i običaja ratovanja i zločine protiv čovječnosti, te uprkos zaključku da je Tadić bio član oružane grupe, Pretresno vijeće je zaključilo da se nije **"na temelju podnesenih dokaza, uvjerilo van razumne sumnje da je optuženi imao ikakva učešća u ubistvu bilo kojeg od petorice muškaraca iz Jaskića"**.⁶²⁰

Pretresno vijeće je izjavilo sljedeće:

⁶¹⁴ *Tužilac protiv Tadića*, "Presuda", 14. jul 1997. (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*), par. 180.

⁶¹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 182.

⁶¹⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 181.

⁶¹⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 188.

⁶¹⁸ *Tužilac protiv Tadića*, Druga optužnica, 14. decembar 1995., par. 12.

⁶¹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 364.

⁶²⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 373.

"Činjenica da u Sivcima nije bilo ubijanja mogla bi ukazati na mogućnost da ubijanje pet muškaraca nije bilo planirani dio ove konkretne epizode etničkog čišćenja u ova dva sela u kojoj je učestvovao optuženi; moguće je prema tome da je njihova smrt bila djelo neke druge grupe naoružanih ljudi, ili da je bila neovlašten i nepredvidljiv čin nekoga od pripadnika vojne sile koja je ušla u Sivce, za što se optuženi ne može smatrati odgovornim."⁶²¹

Iz tog razloga, Pretresno vijeće je proglasilo da optuženi nije kriv jer nije bilo dokaza na osnovu kojih bi moglo da optuženom pripiše bilo kakvu ulogu u hotimičnom lišavanju života bilo kojeg od pet muškaraca u selu. Tužilaštvo je uložilo žalbu na to utvrđenje, navevši u svom žalbenom osnovu sljedeće (up. par. 172 Drugostepene presude):

"Pretresno vijeće je pogriješilo kada je na stranici 132, u paragrafu 373 [Presude] odlučilo da se ne može, *na osnovu* predloženih dokaza, uvjeriti van svake razumne sumnje da je optuženi na bilo koji način učestvovao u ubistvu bilo kojeg od petorice muškaraca iz sela Jaskići."

Interesantno je vidjeti na čemu je tužilaštvo temeljilo svoju žalbu.

Tužilaštvo je tvrdilo da se suština doktrine zajedničkog cilja sastoji u načelu da će osoba koja svjesno učestvuje u kriminalnoj aktivnosti zajedno sa drugim osobama biti odgovorna za sve protivpravne radnje koje su prirodne posljedice dotičnog zajedničkog cilja (up. par. 175).

Takvim pristupom tužilaštvo odbacuje utvrđenje Pretresnog vijeća i poziva Žalbeno vijeće da ga i ono usvoji u kontekstu *doktrine zajedničkog cilja*.

⁶²¹ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 373.

U svom odgovoru, odbrana iznosi da treba dokazati da je zajednički cilj, u kojem je navodno učestvovao i žalilac, uključivao hotimično lišavanje života (za razliku od etničkog čišćenja koje se može ostvariti i drugim sredstvima) (up. par. 177). Sudije Žalbenog vijeća pošle su od konstatacije iz par. 181 da je poslije odlaska naoružanih snaga nađeno pet mrtvih osoba i napomenule da nema dodatnih saznanja o okolnostima tog ubijanja. Dakle, rezonirajući samo logički, Žalbeno vijeće je moralo zaključiti da tužilaštvo nije dokazalo **van razumne sumnje** da su ta djela lišavanja života počinili članovi grupe u kojoj je bio i optuženi Duško Tadić, te da je s obzirom na to trebalo presuditi u korist optuženog.

Žalbeno vijeće u ovom slučaju nije tako postupilo, već je "zaobišlo" taj moment i smatralo da treba da se usredsredi na pitanje da li se, prema međunarodnom krivičnom pravu, žalioocu može pripisati krivična odgovornost za lišavanje života pet muškaraca u Jaskićima iako nema dokaza da je on lično ubio bilo kojeg od njih (up. par. 185).

Nakon što je postavilo to pitanje, Žalbeno vijeće se pozvalo na član 7(1) Statuta u kojem se definišu kriterijumi individualne krivične odgovornosti, te napomenulo da je, s obzirom na jedno opšte pravno načelo, potrebno utvrditi da li se član 7(1) Statuta odnosi na krivičnu odgovornost za učešće u zločinačkom planu. Treba napomenuti da ova tvrdnja nije poduprta nikakvim izvorima u fusnotama. Žalbeno vijeće je samo izjavilo da "na principu [...] kada dvije ili više osoba djeluju zajednički u sprovođenju zajedničke kriminalne nakane, krivična djela koja počinu bilo ko od njih povlače za sobom krivičnu odgovornost svih članova grupe" (up. par. 195).

Žalbeno vijeće je zatim nastavilo da razvija taj argument i razložno napomenulo da velik broj krivičnih djela protiv međunarodnog prava čine djela počinjena u vrijeme rata i da većina njih "nisu posljedica zločinačke sklonosti pojedinaca, nego predstavljaju manifestaciju kolektivnog kriminaliteta: zločine često izvršavaju grupe pojedinaca koji djeluju sprovodeći zajednički kriminalni plan. Iako samo neki od članova grupe mogu fizički počinuti krivično djelo, učestvovanje i doprinos drugih članova grupe često je ključan u omogućavanju izvršenja tog krivičnog djela". (up. par. 191).

Sudije dodaju da "[u] tim okolnostima, smatrati krivično odgovornom kao izvršioca samo osobu koja fizički izvodi krivično djelo značilo bi zanemariti saizvršilačku ulogu svih onih koji su na neki način omogućili počiniocu da fizički izvrši to krivično djelo" (up. par. 192), a "[i]stovremeno, ovisno o okolnostima, smatrati ove druge odgovornim samo kao pomagače i podržavatelje moglo bi potcijeniti stepen njihove krivične odgovornosti".

Da li Žalbena vijeće tom konstatacijom želi reći da počinilac, pomagač ili podstrekač podliježu istoj krivičnoj odgovornosti?

Ja ne dijelim to mišljenje jer kriminalno ponašanje treba da se kažnjava u zavisnosti od **tačne uloge** koju je optuženi imao.

Vođeno željom da krivičnom gonjenju podliježe svaka osoba koja je počinila krivično djelo, Žalbena vijeće zatim kaže da "[o]vo tumačenje, zasnovano na Statutu i inherentnim karakteristikama mnogih zločina počinjenih u doba rata, opravdava zaključak da međunarodna krivična odgovornost obuhvata akcije koje je počinila zajednica osoba sprovodeći zajednički kriminalni plan" (up. par. 193). Ne navodeći nikakav kontekst, Žalbena vijeće tvrdi da postoji potreba da se obuhvati grupa i zbog toga ocjenjuje da su članovi grupe u kojoj je bio Duško Tadić sprovodili *zajednički cilj*.

Smatram da je šteta što je Žalbena vijeće, iz želje da se pod svaku cijenu kazni učesnik grupe, a o čemu nije bilo nikakvih dokaza, posegnulo za takvom **intelektualnom konstrukcijom**. Bilo bi mnogo jednostavnije da se Vijeće zadržalo **isključivo** na oblicima odgovornosti iz člana 7(1) Statuta i situaciju iz predmeta *Duško Tadić* podvelo pod klasične oblike odgovornosti predviđene tim članom.

- i) *Da li je optuženi zaista planirao hotimično lišavanje života pet muškaraca u tom mjestu?* To je trebalo utvrditi na osnovu dokaza.

- ii) *Da li je optuženi podsticao ostale članove grupe da izvrše tih pet djela lišavanja života?* Tužilaštvo je to trebalo da dokaže putem dokaza.
- iii) *Da li je, kao što je tvrdio jedan svjedok, optuženi Tadić izdavao naređenja?* Tužilaštvo je bilo dužno da i to dokaže.
- iv) *Da li je optuženi fizički izvršio djela lišavanja života?* Tužilaštvo je bilo dužno da putem analize zrnā utvrdi da li su ona bila ispaljena iz samo jednog ili više oružja. To je bio zadatak tužilaštva koji očigledno nije obavljen, iako bi posao sudija time bio olakšan.

Naposljetku, čini se da širina ovog pojma kompenzira nedostatke u radu tužilaštva. Smatram da nije na sudijama da odrade neobavljeni posao, sudije se moraju **striktno** držati vrlo precizno definisanih oblika odgovornosti predviđenih u Statutu, a ne razvijati teorije ili hipoteze kako bi se popunile praznine preostale nakon istrage.

Da usput napomenemo da je optuženi proglašen krivim i po cijelom nizu drugih tačaka optužbe tako da nije bilo potrebno "usredsrediti se" na taj događaj, koliko god on bio posebno težak budući da je rezultirao usmrćenjem pet žrtava.

Žalbeno vijeće je u predmetu *Tadić*, po zahtjevu koje je tužilaštvo iznijelo u svojim podnescima o doktrini zajedničkog plana, uvelo sudsku praksu o kojoj je ovdje riječ kako bi se izbjegla mogućnost da neka osoba ostane **izvan dohvata** krivičnog gonjenja u slučaju kada njeno ponašanje ne može da se podvede pod neki od oblika odgovornosti iz člana 7(1) Statuta.

Dakle, sudije Žalbenog vijeća postupale su u nastojanju da se osujeti svaka mogućnost nekažnjivosti za počinioca krivičnih djela iz članova 2, 3, 4 i 5 Statuta. Na prvi pogled, u situaciji kada postoji pravni vakuum, ne preostaje nam ništa drugo do da se složimo sa takvim pristupom jer zločin ne smije ostati **nekažnjen**.

Po mom mišljenju, "kvaka" u tom pristupu sastoji se u tome što se krivično goni **grupa**, i to na uštrb **individualne krivične odgovornosti**, što je popraćeno laksiističkim pristupom dokazima.

Zapravo, ako dobro razmotrimo tu sudsku praksu, vidimo da su sudije Žalbenog vijeća uvele "**krovni**" **vid odgovornosti** koji nije predviđen Statutom. Taj "krovni" vid odgovornosti (UZP) pokriva različite vidove odgovornosti povezane sa planiranjem, podsticanjem, naređivanjem, počinilaštvom, te pomaganjem i podržavanjem.

Ta se "krovnna odgovornost" zasniva na shvatanju - a ja dijelim to mišljenje - da je krivično djelo na terenu u najvećem broju slučajeva samo rezultanta zajedničkog plana iniciranog mnogo ranije u vidu **planiranja**, podsticanja na počinjenje kroz medije, izdavanja naređenja vojnim ili civilnim organima, počinjenja krivičnih djela putem izvršilaca koji su obično veoma udaljeni od podstrekača i/ili putem pomaganja i podržavanja od strane drugih osoba u vidu saučesništva.

Premda se slažem s **intelektualnom konceptualizacijom** Žalbenog vijeća u pogledu ovog vida odgovornosti, **ne slažem se** s fiksiranjem tog vida odgovornosti na nivou počinilaštva. Ako je taj koncept trebalo podvesti pod neki precizan vid odgovornosti, onda to treba da se učiniti na **nivou planiranja**. Naime, ukoliko postoji zločinački plan, to je moguće samo na način da inicijalno postoji glavni podstrekač kojem u osmišljavanju plana pomažu drugi "mozgovi", razrađujući njegove političke, upravne, medijske i vojne komponente. U principu, tom "grupom mozgova" rukovodi jedan superiorni um koji je *harizmatični vođa* (npr. Hitler). Podstrekač sam ne može sve da uradi, potrebni su mu posrednici i izvršioci - odatle razni nivoi članova UZP-a.

Jedni će promovisati plan u medijima i relevantnom dijelu javnosti (podsticanje na počinjenje), drugi će biti nalogodavci prema upravnim i vojnim instancama. To će prevashodno biti ministri ili generali, a zatim će se, na terenu, u okviru samog sukoba, plan sprovoditi putem konkretnih vojnih dejstava koja neće biti puka posljedica grešaka u

provedbi, nego upravo činjenje krivičnih djela iz okvira zajedničkog plana (ubijanje, prisilno premještanje, nečovječno postupanje itd.).

Isto tako, moguće je da će se u nekoj fazi sprovođenja plana pojaviti potreba da se on izvršava putem posrednika, putem djelovanja saučesnika.

Stoga mi se čini da je doktrina koju je razradilo Vijeće u predmetu *Tadić* - koje je, ponavljam, postupalo s najboljim namjerama - pogrešno primijenjena na nivo počinilaštva, dok ju je po mom mišljenju trebalo primijeniti na nivou planiranja. Dakle, nije bilo potrebno uvoditi "krovni" vid odgovornosti, već je dovoljno bilo reći da je **zajednički plan** mogao biti stvoren samo u okviru "inicijalnog planiranja" i da su, ako su tokom ostvarivanja zajedničkog plana počinjena krivična djela, učesnici u tom **inicijalnom planiranju** bili članovi udruženog zločinačkog poduhvata (UZP). To je način da se **svim članovima UZP-a** pripiše individualna odgovornost za planiranje jer je za to dovoljno bilo kakvo supstancijalno učešće osmišljavanju zajedničkog plana.

3. Međunarodni oružani sukob

Primjena člana 2 Statuta na teške povrede **Ženevskih konvencija** iz 1949. podrazumijeva postojanje **međunarodnog oružanog sukoba**.

U sudskoj praksi Međunarodnog suda definisani su okviri pravnog pojma međunarodnog oružanog sukoba.⁶²²

O **međunarodnom oružanom sukobu** govorimo u slučaju suprotstavljanja putem oružanih snaga države A i države B kao zaraćenih strana.⁶²³ U Prvostepenoj presudi u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*,⁶²⁴ u par. 27 i dalje, postavljeno je pitanje kada se oružani sukob smatra međunarodnim. Žalbeno vijeće je, u odluci od 21. februara 2003. donijetoj u fazi preliminarnog postupka, ocijenilo da je, ako se ne dokaže suprotno, oružani sukob u aktualnom predmetu (*Hadžihasanović i Kubura*), bio unutrašnjeg karaktera.⁶²⁵ Žalbeno vijeće je dalo tužilaštvu mogućnost da predoči argumente u prilog postojanja međunarodnog oružanog sukoba, što tužilaštvo nije učinilo. Vijeće je u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, pozivajući se na tekst Optužnice, zaključilo da u njoj nema pomena o postojanju **međunarodnog oružanog sukoba** u srednjoj Bosni 1993. godine.

Shodno tome, ako u **srednjoj Bosni** 1993. nije postojao međunarodni oružani sukob, kako je konstatovano u jednoj prvostepenoj presudi, a čime to pitanje dobija autoritet kao *res judicata*, i iako su na terenu bili sukobljeni ABiH i HVO, kako se može zauzeti suprotan stav? Tim prije što su predočeni dokazi optužbe poticali od istog tužilaštva koje je, po definiciji, na Međunarodnom sudu samo jedno.

⁶²² MKSJ, Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, 15. jul 1999.

⁶²³ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 84, "[S]ukob [je] međunarodni ako se odvija između dvije ili više država".

⁶²⁴ MKSJ, *Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića*, Prvostepena presuda, 15. mart 2006., par. 27.

⁶²⁵ MKSJ, *Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića*, "Odluka o valjanosti žalbe na osnovu pravila 72", 21. februar 2003..

Po mišljenju tužilaštva, oružani sukob između Hrvata i Muslimana bio je međunarodnog karaktera jer je HV direktno sudjelovao u sukobu na strani HVO-a, pri čemu je, kako je tvrdilo tužilaštvo, Hrvatska imala opštu kontrolu i davala **generalu Praljku** podršku u rukovođenju oružanim snagama HZ-HB jer je on u stvarnosti bio agent Hrvatske. Ne namjeravam se upuštati u razmatranje argumenata tužilaštva u vezi s **optuženim Praljkom** jer dijelim mišljenje Vijeća da to nema nikakav uticaj na karakter datog sukoba. Ja se želim usredsrediti isključivo na **učesće vojske Hrvatske u sukobu i pitanje kontrole koju je ona imala**. Potrebno je da se vratimo unazad i razmotrimo redom predmete *Blaškić, Kordić i Naletilić*.

U **predmetu Blaškić** je zaključeno da je postojao **međunarodni oružani sukob**. U tom predmetu, Pretresno vijeće je u Prvostepenoj presudi, u par. 75 i dalje, zaključilo da je Hrvatska intervenisala u Bosni i Hercegovini i da je dokazano prisustvo njenih vojnika.⁶²⁶

Vojnici su bili u Livnu i Tomislavgradu, a **general Praljak** je viđen u Mostaru.⁶²⁷ Vijeće u predmetu *Blaškić* pozvalo se na predstavku Vlade Bosne i Hercegovine od **13. maja 1993.** zbog oružane agresije na njenu teritoriju, u kojoj se tražilo da Hrvatska odmah povuče svoje jedinice sa teritorije Bosne. Vijeće je osim toga u par. 89 pomenulo postojanje dokumenta koji potvrđuje prisustvo HVO-a u Bosni i Hercegovini (up. Rezoluciju 752 od 15. maja 1992. i Rezoluciju 787 od 16. novembra 1992.). Isto tako, generalni sekretar Ujedinjenih nacija je 17. februara 1993. izvijestio Savjet bezbjednosti o odnosu Hrvatske i HVO-a, te o očiglednom slanju pomoći u opremi i naoružanju. Valja napomenuti da se u tom dokaznom predmetu, tj. dopisu, ta pomoć opisuje u smislu da se radi o nekoliko pojedinaca i dobrovoljačkih jedinica...

Isto tako, u par. 92 se navodi da je ministar odbrane **Gojko Šušak** poslao pukovnika **Miru Andrića** na južno ratište.⁶²⁸ Vijeće u predmetu *Blaškić*, u par. 95 i dalje, govori o indirektnoj intervenciji HV-a, da je HV imao posrednu kontrolu nad HVO-om i HZ-HB. Žalbeno vijeće se tim pitanjem bavilo kad je razmatralo žalbu u kojoj se osporava

⁶²⁶ MKSJ, *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Prvostepena presuda, 3. mart 2000., par. 75–84.

⁶²⁷ MKSJ, *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Prvostepena presuda, 3. mart 2000., par. 86.

⁶²⁸ MKSJ, *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Prvostepena presuda, 3. mart 2000., par. 92.

međunarodni karakter sukoba. U par. 167, Vijeće konstatuje da žalilac osporava postojanje međunarodnog oružanog sukoba.⁶²⁹ Nakon što je u par. 170 podsjetilo na to da su uslovi za primjenu člana 2 Statuta precizno utvrđeni sudskom praksom Međunarodnog suda, Žalbeno vijeće će u par. 185 i nastavku obrazložiti svoj stav i odbaciti teoriju o odnosu Republike Hrvatske i zaraćenih strana. Vijeće će se u par. 181 osvrnuti na umiješanost Hrvatske u sukobe i uputiti na naređenje **generala Rose**: intervencija HV-a protiv ABiH je bila protivpravna, a izvedena je u skladu sa dogovorenim planom. Analiza Žalbenog vijeća nije išla dalje od ovog.

Pretno vijeće u **predmetu Kordić** se pitanjem intervencije Hrvatske u sukobu bavilo detaljnije i analiziralo je izvještaje vojnih posmatrača, odnosno UN-a.⁶³⁰ U par. 84, pominje se više svjedoka koji su bili članovi vojnoposmatračkih tijela i koji su svjedočili o prisustvu snaga vojske Hrvatske u Bosni i Hercegovini.⁶³¹ Treba napomenuti da je Vijeće zaključilo da nisu predočeni dokazi koji potvrđuju prisustvo Hrvatske vojske u srednjoj Bosni... Brigadni general **Alistair DUNCAN** izjavio je da je vidio vojnike na tzv. ruti *Triangle* (dio puta između Tomislavgrada i Prozora). Major **RULE** je jednom prilikom vidio oznake kakve su imale jedinice HV-a.⁶³² **A. WILLIAMS** je u **Prozoru** sreo grupu vojnika vojske Hrvatske⁶³³ (oznaka 4. brigade HV-a). Jedan svjedok je, na ruti Triangle, vidio konvoj od 50 vozila kojima su prevoženi vojnici bataljona HV-a, koji se kretao u pravcu Prozora (Svjedok 4D, T(f) str. 13048).

Vijeće u predmetu Kordić upućuje na interne izvještaje UN-a, a posebno na jedan dopis koji je stalni predstavnik Bosne i Hercegovine 28. januara 1994. uputio predsjedavajućem Savjeta bezbjednosti, u kojem se pominje prisustvo 12 brigada. Treba istaknuti odgovor predstavnika koji nije poricao prisustvo na granici u skladu sa potpisanim sporazumom između dvije države. Predsjedavajući Savjeta bezbjednosti je 17. februara 1994. rekao da se snage povlače, ali da je u Bosni i Hercegovini ipak ostalo više od 5000 vojnika. Napomenuto je da su vojnici skinuli svoje i stavili oznake HVO-a. Takođe se pominje

⁶²⁹ MKSJ, *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Drugostepena presuda, 29. jul 2004., par. 167.

⁶³⁰ MKSJ, *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 80.

⁶³¹ MKSJ, *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 84.

⁶³² MKSJ, *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 87.

⁶³³ MKSJ, *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 88.

više dokumenata HVO-a u kojima se govori o angažmanu jedinica Hrvatske vojske u sukobu⁶³⁴ i o jednom naređenju Glavnog stožera HVO-a⁶³⁵ u kojem se od pripadnika HVO-a traži da skinu oznake. Vijeće u predmetu *Kordić* smatra da to odražava "ne samo prisustvo vojnika Hrvatske vojske koji su učestvovali u sukobu u Bosni i Hercegovini između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana, nego i pokušaj da se to prisustvo prikrije".⁶³⁶ Treba napomenuti da se odbrana u tom predmetu pozvala na svjedočenje pod zakletvom **majora Filipa FILIPOVIĆA** koji je izjavio da se nijedan pripadnik, niti ijedna jedinica Hrvatske vojske nije borila u srednjoj Bosni.

Vijeće u predmetu *Kordić* je zaključilo da u srednjoj Bosni nije viđena nijedna jedinica Hrvatske vojske, ali da je u susjednim područjima konstatovano prisustvo snaga Hrvatske, dakle, da je postojala strateška podrška. Vijeće je na osnovu toga zaključilo da je sukob između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana bio međunarodnog karaktera jer su jedinice Hrvatske intervenisale u tom sukobu.⁶³⁷ Kako bi utvrdilo da li je sukob bio međunarodnog karaktera, Vijeće je u predmetu *Kordić* ispitalo drugi kriterijum, odnosno, pojam **opšte kontrole**. Po mišljenju Vijeća, Hrvatska je pomagala HVO-u u vidu davanja logističke podrške. Što se tiče centralnog pojma sudske prakse, planiranja i koordinacije, Vijeće u predmetu *Kordić* konstatovalo je da je tužilaštvo predočilo 143 dokaza, ali male dokazne vrijednosti i u kojima se ne pominju teritorijalne pretenzije Hrvatske u Hercegovini, no na osnovu kojih je Vijeće moglo da zaključi da je postojala opšta kontrola.⁶³⁸

Čini se, dakle, da je **Vijeće u predmetu *Kordić*** svoje zaključke izvelo na osnovu prisustva vojnika HV-a, što optuženi u predmetu *Prlić* ne osporavaju, ali tvrde da su razlog za prisustvo na jugu Hrvatske bili dejstva srpskih snaga i zaštita hrvatske teritorije, a ne teritorijalne pretenzije Hrvatske u Bosni i Hercegovini. Što se mene tiče, činjenica da

⁶³⁴ MKSJ, *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 97.

⁶³⁵ MKSJ, *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 92.

⁶³⁶ MKSJ, *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 98.

⁶³⁷ MKSJ, *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 109.

⁶³⁸ MKSJ, *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 145.

se u dokumentima ističe da su vojnici skidali oznake HV-a i stavljali oznake HVO-a nije sporna budući da je HVO imao oznake i zastavu različite od Hrvatske.

Kad je riječ o međunarodnim dokumentima koji su posebno važni, valja napomenuti da je generalni sekretar Ujedinjenih nacija i sam govorio o "nekolicini pojedinaca" koji su nosili oznake HVO-a. Interesantno je pogledati šta je u tom predmetu u vezi s pitanjem međunarodnog oružanog sukoba izjavilo Žalbeno vijeće u presudi od 17. decembra 2004. godine.⁶³⁹ Žalbeno vijeće kaže da nema dokaza koji ukazuju na prisustvo hrvatskih jedinica u srednjoj Bosni.⁶⁴⁰ Kad je riječ o naređenjima koje su izdale razne jedinice HVO-a, Žalbeno vijeće ih smatra uvjerljivim.⁶⁴¹ U par. 361, Vijeće je razmatralo suštinske elemente sudske prakse iz predmeta *Tadić*, odnosno učešće, koordinaciju i organizovanje vojnih dejstava.⁶⁴²

U narednom paragrafu, Vijeće je uputilo na izjavu **Vijeća u predmetu Kordić** i u par. 369 zaključilo ovako: "Žalbeno vijeće konstatuje da je na osnovi gornjih dokaza razuman presuditelj o činjenicama mogao van razumne sumnje zaključiti da je Hrvatska u predmetno vrijeme vršila **sveukupnu kontrolu** nad HVO-om", dakle, Žalbeno vijeće je zaključilo da je Hrvatska imala kontrolu, pozivajući se istovremeno u fusnoti 574 na par. 175 Drugostepene presude u predmet *Blaškić*. Ako pogledamo par. 175 Drugostepene presude u predmetu *Blaškić*, nećemo naći odgovor na to pitanje, osim napomene: "[s] obzirom na to da je HVO djelovao *de facto* kao hrvatske vojne snage". Po mom mišljenju, obrazloženje Vijeća u predmetu *Kordić* i Žalbenog vijeća u pogledu planiranja vojnih dejstava je diskutabilno jer nije bilo konkluzivnih dokaza. Sudska praksa iz predmeta *Tadić* nije bila primijenjena na konkretan način. Čini se da su poistovjećeni pojmovi **planiranje vojnih dejstava i logistika**, a to nije isto. Koliko ja shvatam, trebalo je da ta dejstva koje je organizovala Hrvatska vojska u Zagrebu budu usmjerena ka ofanzivnom napadu u Bosni i Hercegovini. Dokaza u tom smislu uopšte nije bilo. Budući

⁶³⁹ *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Drugostepena presuda, 17. decembar 2004.

⁶⁴⁰ *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Drugostepena presuda, 17. decembar 2004., par. 355.

⁶⁴¹ *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Drugostepena presuda, 17. decembar 2004., par. 359.

⁶⁴² *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Drugostepena presuda, 17. decembar 2004., par. 361.

da sudska praksa iz predmeta *Blaškić* i *Kordić* nije uvjerljiva, preostaje nam da analiziramo **predmet Naletilić**.

Valja napomenuti da je Vijeće u **predmetu Naletilić i Martinović** napomenulo sljedeće (par. 18): "BH Hrvati i BH Muslimani organizirali su zajedničku odbranu od srpskih snaga (...). Muslimani su osnovali vlastite vojne jedinice koje su se borile pod općim zapovjedništvom HVO-a. To znači da su se, dok su se suprotstavljali Srbima, Hrvati i Muslimani borili pod jedinstvenim zapovjedništvom HVO-a."⁶⁴³ **Vijeće u predmetu Naletilić** je, upravo kao i Vijeće u ovom našem predmetu, ispitalo uslove za primjenu člana 2 Statuta u par. 177 i dalje. Vijeće u predmetu *Naletilić* je uputilo na sudska praksu Žalbenog vijeća i u par. 189 se osvrnulo na pitanje direktne intervencije hrvatske vojske, konkretno navodeći da je Naletilićeva odbrana iznijela tvrdnju da je Hrvatska intervenisala 1992. u borbi protiv srpskih snaga, a ne 1993. tokom sukoba između HVO-a i ABiH (Završni podnesak odbrane, par. 95).

Što se tiče prisustva HV-a na teritoriji srednje Bosne, odbrana optuženog Martinovića je tvrdila da su na teritoriji Bosne i Hercegovine bili vojnici odnosno oficiri, pripadnici HV-a, koji su se kao dobrovoljci uključili u HVO nakon što je okončan rat u Hrvatskoj. Kao i u **predmetu Kordić**, **Vijeće u predmetu Naletilić** napominje da su svjedoci na više mjesta vidjeli vojnike HV-a (posrijedi su međunarodni svjedoci). **Vijeće u predmetu Naletilić** u paragrafu 195 napominje da su svjedoci odbrane izjavili da su vojnici HV-a bili dobrovoljci koji su se vratili kako bi branili svoju domovinu.⁶⁴⁴ **Vijeće u predmetu Naletilić** nije prihvatilo takvo viđenje činjenica. Što se tiče kontrole, to pitanje se analizira u par. 198, gdje se govori o povezanosti s bosanskim Hrvatima, olakšanom dobijanju hrvatskog pasoša i državljanstva, te o pravu glasa u Hrvatskoj. Vijeće se uvjerilo da je Hrvatska kupovala opremu za HVO i da su zahtjevi upućivani **Gojku Šušku**. Treba napomenuti da se **Vijeće u predmetu Naletilić** ni u jednom trenutku nije bavilo pitanjem planiranja vojnih dejstava.

⁶⁴³ *Tužilac protiv Mladena Naletilića i Vinka Martinovića*, Prvostepena presuda, 31. mart 2003., par. 18.

⁶⁴⁴ *Tužilac protiv Mladena Naletilića i Vinka Martinovića*, Prvostepena presuda, 31. mart 2003., par. 195.

Moj zaključak je sljedeći: najprije, kad je riječ o nepobitnim dokazima, postoje **rezolucije Savjeta bezbjednosti** u kojima se, što se tiče 1992. godine, traži povlačenje snaga Hrvatske. Upad hrvatskih snaga povezuje se sa događajima koji se odnose na Srbe. Po svemu sudeći, **Republika Hrvatska** je zvanično osporila viđenje situacije kako ju je opisao predstavnik Bosne i Hercegovine, a generalni sekretar Ujedinjenih nacija opredijelio se za oprez i problem mimoišao time što je spomenuo prisustvo "nekolicine pojedinaca". Istina, međunarodni svjedoci su vidjeli bilo vozila bilo vojnike. Šteta je što međunarodni eksperti nisu imali uz sebe fotografe koji bi teleobjektivom snimili vojnike i njihove oznake. No, bez obzira na to, sumnjam da bi to koristilo: zar, kako je izjavilo više svjedoka, pomenuta vozila i vojnici nisu postali sastavni dio jedinica HVO-a, zbog čega su i zamijenili oznake?

Nema spora da materijalna i logistička podrška HVO-u nisu dovoljni da bi se zaključilo da je postojala **opšta kontrola**: bilo bi potrebno da se potvrdi i **planiranje vojnih operacija**, a nije bilo dokaza ni sa čije strane u tom smislu. U jedinom dokaznom predmetu uvrštenom u spis, nedatiranom, pominje se 5. taktička grupa, bez ikakvih dodatnih detalja. Moguće je da se taj dokument odnosi na borbe između Hrvatske i srpskih snaga tokom 1992. godine. Ukoliko je to tako, dokument nije relevantan. Kao razumni presuditelj o činjenicama, dužan sam da se **van razumne sumnje** uvjerim u intervenciju vojske Hrvatske. Sama činjenica da se ta intervencija ogledala u tome što su general Praljak ili Petković slali oficire Hrvatske vojske nije dovoljna da bi se zaključilo da je HVO bio pod **totalnom kontrolom** HV-a.

Premda postoje sporadični dokazi koji potvrđuju prisustvo pripadnika Hrvatske vojske, te dokumente potrebno je staviti u odgovarajući vremenski kontekst i pažljivo proučiti sve aspekte ovog pitanja.

U tom smislu čini mi se bitnim jedan dokument: dokazni predmet P00361.

Riječ o naređenju **generala Bobetka** od 3. avgusta 1992. godine. Jasno je da se naređenje odnosi na Hercegovinu, ali šta se u njemu kaže? Naime, u njemu se od HVO-a traži da

preuzme kontrolu (*take over*) te se u funkciji tog preuzimanja navode lokacije i raspored jedinica HVO-a lijevo i desno. Datum je važan: 3. avgust 1992. godine. valja znati da je u vremenu od 1. oktobra 1991. do 26. maja 1992. nedaleko odatle, u Dubrovniku, trajao sukob između Hrvatske vojske i Srba. Tokom tog sukoba, vojska Hrvatske bila je razmještena na položajima i sasvim je logično i prirodno bilo njeno prisustvo u Hercegovini, kao što je takođe bilo logično da napusti teritoriju Hercegovine nakon rezolucija Savjeta bezbjednosti. Odatle ovaj dokument.

Međutim, u dokumentu se ide mnogo dalje, govori se o "nestanku" HV-a i dolasku HVO-a umjesto njega. U tački 1.3.(c), koja se odnosi na artiljeriju, stoji da artiljerijske jedinice 116. i 114. brigade Hrvatske vojske moraju pristupiti HVO-u. Radi se dakle o tome da je HVO "apsorbirao" jedinice iz Hrvatske, one su prestale biti u sastavu HV.

U sudskoj praksi Međunarodnog suda, zasnovanoj na predmetu *Tadić I i II*, za Srbe je (ne i za Hrvate) utvrđeno da je Savezna Republika Jugoslavija putem JNA, a potom VJ, imala kontrolu nad srpskim snagama u Bosni (nad VRS-om). Pretresno vijeće je primijenilo kriterijum efektivne kontrole zasnovan na sudskoj praksi Međunarodnog suda pravde, dok se Žalbeno vijeće držalo kriterijuma opšte kontrole. Naime, Žalbeno vijeće je ocijenilo da, kad je riječ o djelovanju grupe u kojoj postoji hijerarhijska struktura, kriterijum opšte kontrole treba da se primijeni na način da se, osim opremanja i finansiranja, podrazumijeva da je bilo potrebno planiranje i koordinacija vojnih aktivnosti. Opšta kontrola se ne svodi samo na tehnički i finansijski aspekt, već takođe mora obuhvatiti planiranje i rukovođenje vojnim dejstvima (up. par. 145 Drugostepene presude).

Da li možemo reći da se u ovom slučaju dokument P00361 odnosi na planiranje vojnih dejstava, iako se u njemu govori o smjeni jedinica?

Ja bih zaključio upravo suprotno kad bih imao nepobitne dokaze, i to prevashodno vojne dokumente. Naravno, oni su mogli biti uništeni ili sakriveni, ali činjenica je da je većina boraca koji su došli iz Hrvatske bila rodom iz Republike Bosne i Hercegovine. Oni su, u

neku ruku, imali dvojno državljanstvo i **svi** su se deklarirali kao dobrovoljci. Polazna teza tužilaštva zasniva se na pretpostavci da HVO nije bio ništa drugo do organ HV-a. U skladu s tim pristupom, ovo Vijeće je moralo da pronađe neki trag o tome u predsjedničkim transkriptima. Mi imamo nekoliko transkripta u kojima se pominju sastanci Tuđmana i izvjesnih istaknutih zvaničnika HVO-a odnosno političkih organa HZ HB (Mate Boban) u Zagrebu.

Čitanjem, štaviše dešifrovanjem ulomaka razgovora ne nalazimo ništa što bi ukazivalo na direktnu intervenciju u vojnim dejstvima, poput referisanja i davanja naredjenja. Ni na jednom jestu ne nalazimo ništa u tom smislu. Međutim, imamo mnoštvo elemenata koji ukazuju na suprotno. Na primjer, dan nakon događaja u **Stupnom Dolu**, u Zagrebu je održan sastanak na kojem **Tuđman** saznaje za te događaje, raspituje se o tome šta se dogodilo njima i čini se da ne zna ništa o toj vojnoj operaciji. Kako to da vrhovni komandant nije u toku? Štaviše, kao što Vijeće, nabrajajući sukobe između ABiH i HVO-a, opravdano kaže, "postoji oružani sukob između HVO-a i ABiH u Prozoru u oktobru, u Gornjem Vakufu, Mostaru, u gradovima Stolac i Čapljina (...)".

No svi ti događaji potkrepljeni su samo uputima na dokumente u fusnotama. Ukoliko je zaista iza svih tih sukoba stajala vojska Hrvatske, naravno da postoje dokumenti, ali iz analize dokumenata koji su uvršteni u spis ne proizlazi da je posrijedi bila trajna ofanziva nego da se radilo o **sporadičnim sukobima** tokom tog vremena i stalnim naporima međunarodne zajednice da se sklopi primirje. Da li bi to trebalo da znači da su svi ti događaji koordinisani i planirani iz Zagreba? U tom slučaju, morao bi postojati makar **jedan dokument** o tome, a mi ga nemamo. Ne ulazeći u diskusiju o tvrdnji odbrane koja osporava postojanje oružanog sukoba u to vrijeme, a pogotovo to da je taj sukob bio povezan s nekim obuhvatnijim planom, čini se da se određeni broj tih okršaja može smatrati odgovorom na ofanzivna dejstva ABiH. Nigdje se ne kaže da je ABiH izvodila neku značajniju ofanzivu u srednjoj Bosni, ali, shodno tezi o međunarodnom oružanom sukobu, to je moralo biti spomenuto u Zagrebu kad se pominjala intervencija vojske Hrvatske u cilju osujećivanja ofanzive ABiH. Da li možemo da zamislimo da je takva

dezorganizovanost bila svojstvena i vojsci Hrvatske koja je imala potrebno naoružanje i vojnu opremu?

Osim toga, čini se paradoksalnim da je **Republika Hrvatska**, koja je na sopstvenoj teritoriji imala ogroman problem s obzirom na postojanje srpske *Krajine*, a koji će uspjeti da riješi tek nakon operacije "Oluja" 1995. godine, svoje oružane snage mobilisala za dejstva u Bosni i Hercegovini, što u datom vojnom kontekstu nije moglo biti njen primarni cilj. Opasnost s kojom je morala da se nosi, a o čemu je bilo mnogo govora u sudnici, bio je napad srpskih snaga na **Dubrovnik**. Hrvatska vojska je bila primorana da krene priobalnim pojasom kako bi uzvratila i zadržala prisustvo na tom području, te spriječila novu srpsku ofanzivu. Iz svega toga proizlazi da tužilaštvo nije uspjelo dokazati van razumne sumnje da je vojska Hrvatske izvršila vojnu intervenciju u Bosni i Hercegovini, da je imala potpunu kontrolu nad HVO-om i planirala sva vojna dejstva.

Kako bi se potvrdilo postojanje međunarodnog oružanog sukoba, tužilaštvo je moralo da predoči **nepobitne dokaze**. Naime, kako da ja krenem u tom pravcu kad se niti u samoj Optužnici akcenat ne stavlja na pojam međunarodnog oružanog sukoba, nego se u par. 37 u samo dva reda kaže sljedeće: "Početkom jula, snage Herceg-Bosne/HVO-a, uz podršku (i učešće) organa vlasti i oružanih snaga Republike Hrvatske, započele su veliku kampanju s ciljem da se napadnu, liše slobode i očiste bosanske Muslimane s područja za koja se tvrdilo da pripadaju Herceg-Bosni (uključujući opštine Mostar, Prozor, Stolac, Čapljina i Ljubuški)".

Treba napomenuti da se u tom istom par. 37 učešće Hrvatske ograničava na vrlo kratak period, mjesec juli, i da se ni na jednom drugom mjestu u Optužnici ne pominje uloga vojske Hrvatske. Pored toga, tužilaštvo je i u svom pretpretresnom podnesku moglo da se opširnije osvrne na to pitanje, odnosno da u fusnotama uputi na dokumente, iskaze i izjave. Međutim, fusnota uopšte nema. Prva se pojavljuje tek na stranici 141, a odnosi se na **četvrti izvještaj Mazowieckog** u kojem se govori o zatočenju bosanskih Muslimana. U samoj tezi tužilaštva o tome nema ni riječi.

Štaviše, da li je tužilaštvo tokom izvođenja dokaza optužbe pozvalo svjedoke iz redova vojske Hrvatske koji bi stvarno potvrdili da je postojala trajna i planska intervencija vojske Hrvatske? Činjenica je da tužilaštvo nije insistiralo na tom pitanju. Naravno, u okviru unakrsnog ispitivanja, međunarodni svjedoci su (uz rijetke izuzetke) izjavili da su vidjeli vozila, ali na osnovu toga nisam zaključio da su ona nužno pripadala vojsci Hrvatske jer je u Republici Bosni i Hercegovini bilo moguće da se vidi vozilo s oznakama vojske Hrvatske, a da ga ne vozi pripadnik te vojske ili da vozilo ne pripada nekoj njenoj jedinici. Vozilo je moglo biti dato na raspolaganje HVO-u. To vrijedi i za vozila međunarodnih misija koja su po pravilu bila bijele boje i ponekad bi zadržala taj svoj provibitni izgled jer nije bilo boje, uslijed čega su nastajale zabune.

Međunarodni posmatrači su u više navrata imali priliku da u Republici Bosni i Hercegovini vide pripadnike vojske Hrvatske. Postoje dva izvještaja o takvim pojavama, **Garrodov** (1D00815) i **Beeseov izvještaj** (P02620).

U **Garrodovom izvještaju** kaže se sljedeće:

- U brojnim izvještajima navodi se da su krajem januara i tokom februara pristizale snage HV-a kako bi pomogle HVO-u. Uprkos demantijima iz Hrvatske, članovi PMEZ-a i UNPROFOR-a su vidjeli HV na putu ka Prozoru i Gornjem Vakufu. Prlić je priznao prisustvo dobrovoljaca HV-a koji su došli da brane svoju zemlju. Nikada nismo stekli jasna saznanja o tome da li je dolazak vojnika HV-a imao ofanzivan ili defanzivan karakter. Ako je posrijedi bio ofanzivni karakter, postojala su tri načina da se napadne zona Prozor/Gornji Vakuf, no to se nikad nije dogodilo. Moguće je da su prijetnje Hrvatskoj sankcijama rezultirale izvjesnim oklijevanjem u pogledu izvođenja značajnije vojne intervencije u Bosni.

- Krajem februara, zvanično je objavljeno primirje između HVO-a i ABiH.

- Početkom marta činjeni su brojni pokušaji kako bi se u Maglaj dostavila humanitarna pomoć. Posljednje sedmice marta zajedničkom akcijom ABiH i HVO-a Maglaj je vraćen.

- Tokom te iste sedmice otvoren je aerodrom u Tuzli.

U **Beeseovom izvještaju** navodi se sljedeće:

"Teško je bilo utvrditi postojanje i razmjere intervencije HV-a, tim prije što se u izvještajima PMEZ-a, vojnih posmatrača UN-a ili UNPROFOR-a rijetko nalazila potvrda navoda iz izvještaje ABiH s tim u vezi. Međutim, dokazi i okolnosti događaja ukazuju na to da je HV zaista bio angažovan u sukobu između HVO-a i ABiH, odnosno da je držao linije fornta prema Srbima, dok je HVO svoje snage koncentrisao protiv Muslimana. Na primjer, u januaru 1993. u Gornjem Vakufu, otpor ABiH je ubrzao odlazak HVO-a uprkos dolasku tenkova T55 i M47 koje, po našim saznanjima, HVO nije imao.

Vojna angažovanja potvrđuju[...]:

- [da su] u Tomislavgradu, Ljubuškom i Čapljini viđeni pripadnici jedinica koji su oko ruke ili preko oznake HVO-a imali amblem HV-a,
- [da su] vojna vozila s registarskim tablicama HV-a, uključujući tenkove, mobilne generatore i kamione, viđena kako slobodno prelaze granicu između Hrvatske i BiH,
- [da su] vojnici u Tomislavgradu priznali da su iz Filipovićeve jedinice iz Zagreba, te da su učestvovali u napadu HVO-a na Jablanicu.

Veze između HV-a i Hercegovine su jake uslijed geografskog položaja, te vjerske i kulturne srodnosti. Taj odnos se takođe temelji na činjenici da su mnogi Hrvati iz Hercegovine zauzimali visoke političke i vojne funkcije u Zagrebu. Ministar odbrane i njegov načelnik Glavnog stožera, **Slobodan Praljak**, obojica su porijeklom iz Hercegovine i često odlaze u Mostar. Dvije države su ujedinjene i na terenu. Imaju otvorene granice, zajedničku policiju, a i vojnici nose slične uniforme. U njihovim oružanim snagama koristi se isto oružje, oružje kakvo se nije moglo nabaviti u Jugoslaviji prije sukoba. Trgovci oružjem, često iz Njemačke, česti su posjetioci kancelarije Brune Stojića, ministra odbrane HVO-a.

Nije u interesu HV-a da bude viđen u Bosni, a u praksi, bilo je lako prikriti aktivnosti. PMEZ noću ne radi, što znači da će se pokreti jedinica moći odvijati noću, tim prije što je uobičajena taktika HVO-a da u napad kreće noću kako se ne bi ugrozila bezbjednost međunarodnih posmatrača. Nedavni primjer takve strategije je napad na Jablanicu iz Prozora.

Nedavno je otkriven konvoj koji je prevezio jedan helikopter i hrvatske dinare, što ukazuje na to da HV ne prestaje slati pomoć. Naklonost naroda i Vlade Hrvatske za stvar HVO-a pokazuje da je podrška prisutna na svim nivoima.

Postoje dakle dokazi o intervenciji HV-a, što se na značajan način odražava na tok borbenih dejstava."

Dalje u analizi valja napomenuti da Optužnica optužene tereti na osnovu člana 2 Statuta, za teške povrede Ženevskih konvencija.

Premda tekst tog člana u striktnom smislu upućuje na to da se radi o povredama ostvarenim u slučaju oružanog sukoba, Žalbeno vijeće je u predmetu *Tadić* zauzelo stav da se on može primjenjivati **isključivo** u slučaju **međunarodnog oružanog sukoba**.

No u predmetu kojim se ovdje bavimo, da li je sukob između **HVO-a** i **ABiH** bio međunarodni oružani sukob između Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine, vođen putem HVO-a (vojnog ogranka Hrvatskog vijeća obrane)?

Da bi se moglo odgovoriti na ovo pitanje, treba potražiti precedente iz prošlosti, slučajeve sukoba unutar jedne države, kada jedna od oružanih grupacija dobija pomoć ili podršku neke druge države.

U predmetu u kojem je Nikaragva tužila Sjedinjene Američke Države zbog vojnih i paravojnih aktivnosti na svojoj teritoriji, Sud je zaključio sljedeće: "Sjedinjene Američke Države su 1983. objavile priručnik *Las Operaciones sicologicas en guerra de guerillas*

/Psihološko dejstvovanje u gerilskom ratu/ i dijelile ga pripadnicima snaga Kontre, čime su ih podstakle na djela suprotna načelima humanitarnog prava, ali nema dokaza na osnovu kojih bi sud zaključio da se takva eventualna djela mogu pripisati Sjedinjenim Državama kao njihovi postupci."⁶⁴⁵

Sud je obrazložio: a) da se na osnovu dokaza kojima raspolaže stiče utisak da su različiti oblici pomoći koje su SAD pružale Kontri bili od suštinskog značaja za djelovanje kontraša, ali da ti dokazi nisu dovoljni kako bi se zaključilo da su oni u potpunosti zavisili od pomoći SAD-a, tako da je u pravnom smislu nemoguće izjednačiti snage Kontre i snage SAD-a;⁶⁴⁶ b) da nije moguće tačno utvrditi tačan stepen zavisnosti kontraša o SAD-u;⁶⁴⁷ c) da, čak i ako je bila presudna ili odlučujuća, ta pomoć u raznim vidovima koju je SAD slao, na osnovu informacija kojima sud raspolaže, sama za sebe nije dovoljan osnov da se SAD-u pripišu djela koja su kontraši počinili u okviru vojnih ili paravojnih dejstava u Nikaragvi;⁶⁴⁸ d) da čak i globalna kontrola SAD-a nad tim snagama koje su itekako zavisile o SAD-u ne znači sama za sebe, bez dodatnih dokaza, da je SAD naredio ili nametnuo počinjenje djela koja predstavljaju kršenje ljudskih prava i humanitarnog prava;⁶⁴⁹ e) da je, kako bi SAD podlegao pravnoj odgovornosti, potrebno dokazati da je imao efektivnu kontrolu nad vojnim ili paravojnim dejstvima u okviru kojih su počinjena predmetna djela; f) da sud smatra da pomoć SAD-a kontrašima ne daje osnov za zaključak da su njihove snage bile SAD-u podređene do te mjere da bi se djela koja su počinile mogla pripisati SAD-u. Iz tog razloga, Sud ocjenjuje da su kontraši odgovorni za svoja djela i da se odgovornost za njih ne može pripisati SAD-u.⁶⁵⁰

Treba napomenuti da je Međunarodni sud pravde u prvi plan stavio pojam **efektivne kontrole** nad dejstvima: nije dakle dovoljno pomagati, već treba upravljati, odnosno, imati vlast nad vojnim operacijama.

⁶⁴⁵ Predmet *Military and paramilitary activities in and against Nicaragua (Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država)* (MSP), Drugostepena presuda, 27. juni 1986., par. 215–220.

⁶⁴⁶ *Ibid.*, par. 110.

⁶⁴⁷ *Ibid.*, par. 112.

⁶⁴⁸ *Ibid.*, par. 115.

⁶⁴⁹ *Ibid.*

⁶⁵⁰ *Ibid.*, par. 116.

Sud podsjeća da se u *zajedničkom* članu 3 četiriju Ženevskih konvencija od 12. avgusta 1949. navode određena pravila koja se primjenjuju u slučaju oružanih sukoba koji nemaju međunarodni karakter. Po ocjeni Suda, nema sumnje da su ta pravila, kad je riječ o međunarodnim oružanim sukobima, i obavezni minimum u odnosu na ostala uže razrađena pravila koja se takođe primjenjuju na takve sukobe: posrijedi su "elementarni obziri humanosti"⁶⁵¹ primjenjivi i u predmetnom slučaju.⁶⁵²

Sud je potvrdio da je sukob između snaga Kontre i vladinih snaga u Nikaragvi bio oružani sukob "**koji nije međunarodnog karaktera**", te je za djela koja su kontraši počinili protiv Vlade Nikaragve mjerodavno pravo koje se primjenjuje za takve sukobe. Sa druge strane, za djela SAD-a u Nikaragvi i protiv Nikaragve mjerodavna su pravna pravila koja se odnose na međunarodne sukobe. Međutim, kako je ocijenio Sud, budući da su minimalna pravila identična i za međunarodne i za nemeđunarodne sukobe, pitanje da li se djela imaju razmatrati s obzirom na pravila u vezi s jednom ili drugom kategorijom sukoba bespredmetno je. Relevantna načela daje član 3, identičan za sve četiri Konvencije od 12. avgusta 1949., koji se eksplicitno odnosi i na oružane sukobe koji nemaju međunarodni karakter.⁶⁵³

Nema sumnje, Međunarodni sud pravde je konstatovao da se u datom predmetu radilo o oružanom sukobu koji nije bio međunarodnog karaktera, bez obzira na pomoć SAD-a.

Razmatrajući u predmetu *Jean-Pierre Bemba* pitanje da li je oružani sukob bio međunarodnog ili nemeđunarodnog karaktera, Pretresno vijeće II Međunarodnog krivičnog suda je najprije primjetilo da ni pravni instrumenti Suda ni međunarodno humanitarno pravo ne daju opštu definiciju pojma oružanog sukoba međunarodnog, odnosno nemeđunarodnog karaktera.⁶⁵⁴ Vijeće je uputilo na Rimski statut,⁶⁵⁵ na

⁶⁵¹ Predmet *Corfou Channel* (MSP), Drugostepena presuda, 4. april 1949., Svezak 1949, str. 22, par. 215.

⁶⁵² Predmet *Military and paramilitary activities in and against Nicaragua* (Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država), Drugostepena presuda, 27. juni 1986., par. 218.

⁶⁵³ *Ibid.*, par. 219.

⁶⁵⁴ *Tužilac protiv Jean-Pierrea Bembe Gomboa* (MKS), "Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges Against Jean-Pierre Bemba Gombo" /"Odluka na osnovi člana 61(7)(a)

mjerodavne međunarodne ugovore,⁶⁵⁶ na sudsku praksu MKS-a,⁶⁵⁷ kao i na sudsku praksu MKSJ-a⁶⁵⁸ i MKSR-a.⁶⁵⁹ Nakon što je razmotrilo sve predložene dokaze, "Vijeće je zaključilo da oružani sukob koji je izbio na teritoriji Centralnoafričke Republike nije bio međunarodnog karaktera. U predloženim dokazima nema nijedne informacije o učešću drugih država koji bi sukobu dao međunarodni karakter."⁶⁶⁰

Prisustvo na teritoriji Centralnoafričke Republike manjeg broja vojnika iz drugih država, npr. vojnika *MLC*-a,⁶⁶¹ čadskih plaćenika i libijskih vojnika, imalo je cilj pomoći Vladi Centralnoafričke Republike⁶⁶² u protivudaru na organizovanu i naoružanu grupu na čijem je čelu bio François Bozizé, a ne zauzimanja države ili preuzimanja vlasti u Centralnoafričkoj Republici.⁶⁶³

Dakle, valja napomenuti da je MKS ocijenio da prisustvo ograničenog broja vojnika drugih država kao pomoć vladi nije dovoljno kako bi se oružani sukob okarakterisao kao međunarodan.

U predmetu u vezi s oružanim aktivnostima na teritoriji Konga, tj. u sporu u vezi s "oružanom agresijom Ugande na teritoriji Konga (DRK)",⁶⁶⁴ Međunarodni sud pravde je

Rimskog statuta u vezi s optužbama protiv Jean-Pierrea Bembe Gomboa"/, 15. juni 2009., par. 215, 220 i 224.

⁶⁵⁵ Konkretno, član 8(2)(e) i (f) Rimskog statuta, koji se i sam poziva na zajednički član 3 Ženevskih konvencija iz 1949. godine.

⁶⁵⁶ Vijeće upućuje na Dopunski protokol uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava nemeđunarodnih sukoba (Protokol II), 8. juni 1977.

⁶⁵⁷ *Tužilac protiv Thomasa Lubange Dyiloa* (MKS), "Décision de la Chambre préliminaire I relative à la conformation des charges contre Thomas Lubanga Dyilo" /"Odluka Pretpretresnog vijeća I o potvrđivanju optužbi protiv Thomasa Lubange Dyiloa"/, 29. januar 2007., par. 209.

⁶⁵⁸ *Tužilac protiv Tadića*, "Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda", 2. oktobar 1995., par. 70.

⁶⁵⁹ *Tužilac protiv Akayesua* (MKSR), Prvostepena presuda, 2. septembar 1998., par. 620.

⁶⁶⁰ *Tužilac protiv Jean-Pierrea Bembe Gomboa* (MKS), "Decision Pursuant to Article 61(7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges Against Jean-Pierre Bemba Gombo", 15. juni 2009., par. 246.

⁶⁶¹ Pokret za oslobođenje Konga. Jean-Pierre Bemba Gombo bio je njegov vođa.

⁶⁶² Centralnoafrička Republika.

⁶⁶³ *Tužilac protiv Jean-Pierrea Bembe Gomboa* (MKS), "Decision Pursuant to Article 61 (7)(a) and (b) of the Rome Statute on the Charges Against Jean-Pierre Bemba Gombo", 15. juni 2009., par. 246.

⁶⁶⁴ *Oružane aktivnosti na teritoriji Konga (Demokratska Republika Kongo protiv Ugande)* (MSP), Zahtjev za pokretanje postupka, 23. juni 1999., str. 4.

zauzeo stav o pitanju ratne okupacije.⁶⁶⁵ Nakon što je saslušao strane u postupku i razmotrio predložene dokaze, MSP je u Drugostepenoj presudi zaključio da je Uganda prekršila princip neposezanja za silom u međunarodnim odnosima i načelo nemiješanja.⁶⁶⁶ Sud je takođe ocijenio "prihvatljivim zahtjev Demokratske Republike Kongo po kojem je Republika Uganda, tokom neprijateljstava između oružanih snaga Ugande i Ruande u Kisanganiju, prekršila svoje međunarodnopravne obaveze u vezi s ljudskim pravima i međunarodnim humanitarnim pravom."⁶⁶⁷

Pretpretresno vijeće MKS-a u **predmetu *Thomas Lubanga Dyilo***⁶⁶⁸ zaključilo je da određen broj dokaza uvrštenih za potrebe pretresa o potvrđivanju optužbi u vezi s ulogom Ruande u sukobu u Ituriju poslije 1. jula 2002. pokazuje da je ta država podržavala *UPC*,⁶⁶⁹ te imala učešća i u samom *UPC*-u. Čini se da je Ruanda *UPC*-u slala ne samo municiju i naoružanje, već i vojnike.⁶⁷⁰ Dokazi uvršteni za potrebe pretresa o potvrđivanju optužbi sadrže i indicije o tome da je Ruanda igrala savjetodavnu ulogu u odnosu na *UPC*.⁶⁷¹ Vijeću je predloženo i više dokaza u kojima se navodi da je Uganda prestala da podržava *UPC* zbog saveza koji je *UPC* sklopio sa Ruandom.⁶⁷²

Međutim, Pretpretresno vijeće MKS-a je ocijenilo da **"s obzirom na ograničen broj dokaza kojima raspolaže, nije u mogućnosti da zaključi da postoje dovoljni dokazi koji bi davali materijalnu osnovu za ocjenu da je Ruanda igrala ulogu koja se može**

⁶⁶⁵ *Oružane aktivnosti na teritoriji Konga* (MSP), Drugostepena presuda, 19. decembar 2005., par. 166–180.

⁶⁶⁶ *Ibid.*, str. 229.

⁶⁶⁷ *Ibid.*, str. 229.

⁶⁶⁸ *Tužilac protiv Thomasa Lubange Dyiloea*, MKS.

⁶⁶⁹ Unija patriota Konga na čijem je čelu bio Thomas Lubanga Dyilo.

⁶⁷⁰ V. Odluka u predmetu *Lubanga*, str. 65, par. 221.

⁶⁷¹ International Crisis Group /Međunarodna krizna grupa/, *Africa Report*, "Congo Crisis: Limited Intervention in Ituri", DRC-OTP 0003-0437, str. 8; MONUC, "Rapport special sur les événements de l'Ituri", januar 2002. - decembar 2003., DRC-OTP29-0343, par. 29; Human Rights Watch, "Le Fléau de l'or", DRC-OTP-0163-0368, str. 2; Human Rights Watch, "Ituri Couvert de Sang", DRC-OTP-0163-0304, str.11; JOHNSON, D., "Shifting sands: Oil Exploration in the Rift Valley and the Congo Conflict", DRC-OTP-0043-0016.

⁶⁷² JOHNSON, D, *Shifting Sands: Oil Exploration in the Rift Valley and the Congo Conflict*, DRC-OTP-0043-0036, str.23. V. takođe Odluka u predmetu *Lubanga*, str. 65, par. 221.

okvalifikovati kao neposredna ili posredna intervencija u oružanom sukobu u Ituriju".⁶⁷³

Potrebno je detaljno ispitati pregovore između zaraćenih strana koji su se odvijali pod okriljem MKCK-a, a u vezi sa zajedničkim članom 3 četiriju Ženevskih konvencija od 12. avgusta 1949. godine.

Sporazum od 22. maja 1992., široko poznat u javnosti,⁶⁷⁴ potpisan je u Ženevi između raznih strana učesnica u sukobu u Republici Bosni i Hercegovini, na inicijativu i pod pokroviteljstvom **Međunarodnog komiteta Crvenog krsta (MKCK)**. Sporazum se temeljio na primjeni zajedničkog člana 3 Ženevskih konvencija iz 1949. koji, osim što propisuje pravila mjerodavna za unutrašnje oružane sukobe, predviđa **u stavu 3 da se strane u takvim sukobima mogu sporazumjeti o primjeni odredbi Ženevskih konvencija koje se obično primjenjuju samo na međunarodne oružane sukobe.** Strane su se obavezale da će poštovati osnovna pravila za unutrašnje oružane sukobe iz zajedničkog člana 3 i dodatno se, pozivajući se na stav 3 zajedničkog člana 3, dogovorile i o primjeni određenih odredbi Ženevskih konvencija koje se odnose na međunarodne oružane sukobe.

Ovaj sporazum otkriva da su strane smatrale da oružani sukobi u kojima su učestvovale imaju unutrašnji karakter, ali su se, s obzirom na stepen sukoba, dogovorile da primijene neke od relevantnih odredbi Ženevskih konvencija iz 1949. koji se inače primjenjuju isključivo na međunarodne oružane sukobe.⁶⁷⁵ Osim toga, na osnovu Sporazuma od 22. maja 1992. sprovedena je pravna klasifikacija zatočenih osoba u dvije kategorije: u kategoriju **zarobljenika koji imaju status vojnih lica i kategoriju zarobljenika koji imaju status civila.**

⁶⁷³ Odluka u predmetu *Lubanga*, str. 66, par. 226.

⁶⁷⁴ O ovom se sporazumu opširno govori u izdvojenom mišljenju sudije *Abi-Saaba (Tužilac protiv Duška Tadića*, Odluka o nadležnosti od 2. oktobra 1995.).

⁶⁷⁵ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 85.

Osim Ženevskog sporazuma od 22. maja 1992., koji se pak poziva na Haški sporazum od 5. novembra 1991., strane u sukobu su 23. maja 1992. potpisale još jedan sporazum kojim je utvrđen način sprovođenja Sporazuma od 22. maja 1992. godine. Tim sporazumom strane su se usaglasile u pogledu sljedećeg: 1) s obzirom na urgentnost situacije, svaka strana se obavezuje da, najkasnije do 29. maja 1992. u ponoć, MKCK-u dostavi ime jednog oficira za vezu. Oficiri za vezu koje su imenovale sve strane sastat će se što prije; 2) u sastav Komisije obrazovane na osnovu Sporazuma od 22. maja 1992. ulaze četiri oficira za vezu, Komisija djeluje pod pokroviteljstvom MKCK-a, a odluke se donose konsenzusom. Zadaci Komisije su sljedeći: **a) razmjena spiskova zarobljenika i preduzimanje potrebnih mjera za oslobađanje zarobljenika; b) preduzimanje potrebnih mjera kako bi se omogućila privremena evakuacija ugroženih osoba, bez diskriminacije i na dobrovoljnoj osnovi, na cjelokupnoj teritoriji Bosne i Hercegovine;** c) zajedno sa MKCK-om, razmatranje mogućnosti za otvaranje koridora za dostavljanje humanitarne pomoći stanovništvu i evakuaciju ranjenika, bez diskriminacije; d) garantovanje bezbjednosti MKCK-u od svih strana potpisnica kako bi ovaj mogao da obavlja svoje humanitarne aktivnosti.

Na poziv MKCK-a, strane su se ponovo sastale 4., 5. i 6. juna 1992. u Ženevi. Uvodno izlaganje je dao g. Cornelio Sommaruga, predsjednik MKCK-a. Konferencijom je predsjedavao g. Thierry Germond, generalni delegat MKCK-a za Evropu, u prisustvu posmatrača iz Savezne Republike Jugoslavije (SRJ), Republike Hrvatske i posmatrača Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbjeglice (UNHCR). Strane su prihvatile akcioni plan za Bosnu i Hercegovinu koji je predložio MKCK. Taj plan se odnosio na tri tačke: faktore nesigurnosti u Bosni i Hercegovini koji su prepreka za humanitarne aktivnosti, bezbjednosne uslove potrebne za sprovođenje akcionog plana i program pomoći MKCK-a.

Prema tome, Sporazumom od 22. maja 1992. strane su se dogovorile da poštuju pravila koja se odnose na **unutrašnje oružane sukobe**. Pitanje **međunarodnog karaktera oružanog sukoba** nije se dakle postavljalo.

S obzirom na gorenavedeno, koji je bio stav **Žalbenog vijeća MKSJ-a**?

Na osnovu svog tumačenja **Statuta Međunarodnog suda**, Žalbena vijeće je ocijenilo da je Pretresno vijeće pogrešno protumačilo pozivanje na Ženevske konvencije u rečenici člana 2, odnosno formulaciju "osoba ili imovina zaštićene odredbama relevantne Ženevske konvencije". Po mišljenju Žalbenog vijeća, jasno je da se te odredbe Ženevskih konvencija primjenjuju na osobe i zaštićenu imovinu isključivo ukoliko se radi o međunarodnom oružanom sukobu.⁶⁷⁶ Žalbena vijeće je zaključilo da se, s obzirom na aktualno stanje tendencija u pravu, član 2 Statuta može primijeniti samo na krivična djela počinjena u okviru međunarodnih oružanih sukoba.⁶⁷⁷

Kad je riječ o primjeni člana 3 Statuta Međunarodnog suda, Žalbena vijeće je zaključilo da, u smislu člana 3, Međunarodni sud ima nadležnost za krivična djela za koja se tereti u optužnici, kako ona počinjena u okviru unutrašnjeg tako i međunarodnog oružanog sukoba.⁶⁷⁸

Što se tiče primjene člana 5 Statuta Međunarodnog suda, Vijeće je ocijenilo da se ta odredba može uzeti kao temelj nadležnosti za krivična djela počinjena kako u unutrašnjim tako i u međunarodnim sukobima.⁶⁷⁹

Iz toga slijedi da je Žalbena vijeće, u Odluci po interlokutornoj žalbi u vezi s nadležnošću Suda od 2. oktobra 1995., potvrdilo da se član 2 Statuta primjenjuje isključivo na krivična djela počinjena u okviru međunarodnih oružanih sukoba.

⁶⁷⁶ MKSJ, *Tužilac protiv Duška Tadića*, "Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda", 2. oktobar 1995., par. 81. Po mišljenju Žalbenog vijeća, prethodno iznijeto tumačenje potvrđeno je onim što bi se moglo smatrati dijelom pripremnih tekstova za Statut MKSJ-a, odnosno Izvještajem generalnog sekretara. "Međunarodni oružani sukobi" se pominju u uvodu i objašnjenju intencije i cilja člana 2, kao i u razmatranju primjene "teških povreda" Ženevskih konvencija (Izvještaj generalnog sekretara, par. 37).

⁶⁷⁷ MKSJ, *Tužilac protiv Duška Tadića*, "Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda", 2. oktobar 1995., par. 84.

⁶⁷⁸ MKSJ, *Tužilac protiv Duška Tadića*, "Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda", 2. oktobar 1995., par. 137.

⁶⁷⁹ MKSJ, *Tužilac protiv Duška Tadića*, "Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda", 2. oktobar 1995., par. 142.

U svom izdvojenom mišljenju, **sudija Abi-Saab** kaže da nalazi donekle problematičnim da u potpunosti podrži pravno obrazloženje odluke Žalbenog vijeća u vezi sa trećim žalbenim osnovom, konkretno njegovim tumačenjem člana 2 Statuta Međunarodnog suda koji se odnosi na "teške povrede" Ženevskih konvencija iz 1949. godine.⁶⁸⁰

Nakon što je pomenuo da je jedna od vrlina odluke Žalbenog vijeća u tome što je izjavilo da "teške povrede" potpadaju pod "teška kršenja zakona i običaja ratovanja", sudija ipak napominje da je "podjela funkcija" između članova 2 i 3 Statuta kako je opisana u toj odluci prilično vještačka. On naime smatra da elementi iznijeti u samoj odluci daju osnovu za čvrst argument u prilog primjene člana 2 iako je inkriminisano djelo počinjeno u okviru unutrašnjeg oružanog sukoba.⁶⁸¹

Po mišljenju **sudije Abi-Saaba**, kako na nivou država tako i međunarodnih organizacija, praksa i *opinio juris* sve više se priklanjaju načelu lične krivične odgovornosti za predviđena djela putem kojih se ostvaruju teške povrede i druga teška kršenja *jus in bello*, čak i ako su počinjena u okviru unutrašnjeg oružanog sukoba. Cilj je da se djela počinjena u okviru unutrašnjih sukoba podvedu pod režim teških povreda Ženevskih konvencija, dakle, člana 2 Statuta Međunarodnog suda.⁶⁸²

Sudija Abi-Saab je takođe ocijenio da se član 2 Statuta Međunarodnog suda, poput članova 3, 4 i 5, primjenjuje na oružane sukobe, bilo međunarodne ili unutrašnje. Po mišljenju sudije, u prilog takvom tumačenju člana 2 ide činjenica da i same strane u sukobu tako shvataju pravnu situaciju. Naime, u sporazumu od 1. oktobra 1992. koji se odnosio na sprovođenje ranijeg sporazuma od 22. maja 1992., sklopljenog u Ženevi

⁶⁸⁰ MKSJ, *Tužilac protiv Duška Tadića*, "Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda", 2. oktobar 1995., Izdvojeno mišljenje sudije Abi-Saaba u vezi sa žalbom odbrane na nadležnost Suda, str. 1.

⁶⁸¹ MKSJ, *Tužilac protiv Duška Tadića*, "Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda", 2. oktobar 1995., Izdvojeno mišljenje sudije Abi-Saaba u vezi sa žalbom odbrane na nadležnost Suda, str. 4. Sudija konstatuje da je odluka Žalbenog vijeća pobliže definisala savremenu tendenciju da se pravni režim "teških povreda" i "teških kršenja zakona i običaja ratovanja" smatraju u suštini identičnim, čime član 2 Statuta Međunarodnog suda zadržava vlastito polje primjene, nezavisno u odnosu na polje primjene člana 3.

⁶⁸² *Tužilac protiv Duška Tadića*, "Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda", 2. oktobar 1995., Izdvojeno mišljenje sudije Abi-Saaba u vezi sa žalbom odbrane na nadležnost Suda,

upravo u kontekstu zajedničkog člana 3 četiriju Ženevskih konvencija, strane su izuzele obavezu da se oslobađaju zarobljenici ili osobe "optužene za teške povrede ili osuđene po tom osnovu (...)".⁶⁸³ Strane su time prihvatile primjenu režima teških povreda na aktualni sukob koji su već okarakterisale kao unutrašnji oružani sukob.⁶⁸⁴

Mislim da je s tim u vezi interesantno osvrnuti se na stav **SAD-a**.

Dana 17. jula 1995., Sjedinjene Američke Države su, putem svog predstavnika u ambasadi SAD-a u Den Haagu, **g. Stephen Mathiasa**,⁶⁸⁵ podnijele sudijama vijeća u predmetu *Duško Tadić* podnesak u odgovor na argumente *Tadićeve* odbrane kojima se osporavao međunarodni karakter oružanog sukoba u bivšoj Jugoslaviji, te time i nadležnost Međunarodnog suda.

Nakon što su navele da je u njihovom **interesu da reaguju** budući da su stalni član Savjeta bezbjednosti, te da su sudjelovale u usvajanju Statuta MKSJ-a, Sjedinjene Američke Države, prvo, smatraju potrebnim podsjetiti da Savjet bezbjednosti temeljem Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija raspolaže ovlaštenjima da utvrdi da li postoji prijetnja međunarodnom miru i bezbjednosti i, ukoliko je potrebno, preduzme odgovarajuće mjere.

SAD ističu činjenicu da je Savjet bezbjednosti, kroz brojne rezolucije, od aktera u sukobu, temeljem *Glave VII* Povelje, eksplicitno zatražio da obustave stalna kršenja međunarodnog humanitarnog prava. S obzirom na cilj obnove mira u regionu, odlučeno je da se osnuje nezavisan i nepristrasan međunarodni sud koji će utvrđivati krivicu pojedinaca odgovornih za krivična djela počinjena tokom tih događaja. Savjet bezbjednosti je u tu svrhu usvojio **Rezoluciju 827** kojom se usvaja i podržava ideja osnivanja međunarodnog krivičnog suda koji će utvrđivati individualnu odgovornost osoba odgovornih za krivična djela u bivšoj Jugoslaviji.

⁶⁸³ Član 3 sporazuma od 22. maja 1992.

⁶⁸⁴ *Tužilac protiv Duška Tadića*, "Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda", 2. oktobar 1995., Izdvojeno mišljenje sudije Abi-Saaba u vezi sa žalbom odbrane na nadležnost Suda, str. 5.

⁶⁸⁵ **Gosp. Stephen Mathias** je trenutno pomoćnik Generalnog sekretara UN-a za pravna pitanja (SGUN SG/A/1261, 1. septembar 2010.).

Po ocjeni SAD-a, optuženi u svojim argumentima osporava primjenu međunarodnog humanitarnog prava na novoosnovanom Međunarodnom krivičnom sudu. SAD su mišljenja da svi organi Ujedinjenih nacija moraju poštovati i primjenjivati međunarodno humanitarno pravo, te kao primjer navode mnoge svoje apele za poštovanje relevantnih pravila i načela, upućivane tokom ranijih sukoba.

U argumentaciji odbrane tvrdi se nadalje da se članovi od 2 do 5 Statuta MKSJ-a, u kojima se definiše nadležnost *ratione materiae* suda, u suštini moraju shvatiti na način da se njima isključuje moguća primjena na situaciju u bivšoj Jugoslaviji. Sjedinjene Američke Države, međutim, smatraju da se takav stav kosi sa ciljevima i namjerom Savjeta bezbjednosti prilikom usvajanja Statuta Međunarodnog suda i stoga argumente optuženog ocjenjuju netačnima.

U ovom slučaju, članice Savjeta bezbjednosti su ocijenile da se situacijom u bivšoj Jugoslaviji ugrožava mir i bezbjednost u svijetu, u šta su se uvjerile na osnovu izvještaja generalnog sekretara Ujedinjenih nacija koje je prosljedila Generalna skupština. Kako bi odgovorila na argumente *Tadićeve* odbrane, vlada SAD-a ukazuje na značajne kako vojne, tako i civilne gubitke, te na ulogu država u slanju materijalne pomoći za vojna dejstva, u mnogo prilika usmjerena protiv susjeda.

Osim toga, u članu 41 Povelje Ujedinjenih nacija nije riječ o međunarodnom oružanom sukobu kao takvom, već o *ugrožavanju međunarodnog mira i bezbjednosti*. Sjedinjene Američke Države izjavljuju: *we believe that the conflict in the former Yugoslavia has been, and continues to be, of an **international character** /smatramo da je sukob u bivšoj Jugoslaviji bio i da i dalje jeste **međunarodnog karaktera**/*. Pomenuti međunarodni karakter se objašnjava intervencijama raznih država ili međunarodne zajednice na terenu.

Osim toga, kad je riječ o nadležnosti Savjeta bezbjednosti temeljem *Poglavlja VII, Tadićeva* odbrana tvrdi da Savjet bezbjednosti ima nadležnost isključivo u slučaju međunarodnih oružanih sukoba. Po mišljenju optuženog *Tadića*, događaji na koje se

odnosi Optužnica podignuta protiv njega odigrali su se u kontekstu unutrašnjeg, a ne međunarodnog oružanog sukoba.

Dajući hronološki prikaz događaja, SAD nastoji da opiše situaciju u bivšoj Jugoslaviji od 1991. i navodi koje su snage bile prisutne na terenu. Po mišljenju SAD-a, borbe su neprekidno imale karakter međunarodnog oružanog sukoba koji se konkretno ogledao u prisustvu na terenu regularnih oružanih snaga država. **U brojnim prilikama se pominje prisustvo neregularnih snaga jedne od država koje su se borile pod efektivnom komandom regularnih oružanih snaga neke od drugih država.**

Dok je *Tadićeva* odbrana nastojala da izoluje niz borbenih okršaja unutar oružanog sukoba globalnijeg karaktera, SAD je usvojio širi pristup događajima sagledavajući ih *as a whole* /kao cjelinu/. Naime, ako pogledamo šta piše u tekstu Ženevskih konvencija, jasno je da su ispunjeni uslovi za primjenu odredbi koje se odnose na međunarodni oružani sukob budući da su konvencije zamišljene da se primjenjuju u cjelini. Drugim riječima, odbrana je izvršila vještačku podjelu na osnovu raznih elemenata, a posebno prisustva tokom predmetnog perioda tri glavna aktera u sukobu koji nikad nisu prezali od toga da djeluju izvan okvira svojih državnih granica.

U zaključcima **Komisije eksperata Ujedinjenih nacija**, kojima je povjeren zadatak da ocijene da li je u bivšoj Jugoslaviji posrijedi međunarodni oružani sukob, stoji da karakter i složenost oružanih sukoba, zajedno sa sporazumima zaraćenih strana u pogledu poštovanja međunarodnog humanitarnog prava, opravdavaju primjenu **prava oružanih sukoba na teritoriji bivše Jugoslavije**. Komisija dijeli mišljenje da su sukobi u bivšoj Jugoslaviji imali međunarodni karakter.

Što se konkretno tiče teških povreda Ženevskih konvencija iz 1949., SAD najprije podsjeća na međunarodni karakter sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Zatim, na širem nivou, SAD upućuje na član 130 Ženevske konvencije III i na *zajednički* član 3 četiriju Ženevskih konvencija, te tvrdi da se odredbe **člana 2 Statuta MKSJ-a primjenjuju kako na međunarodne tako i na unutrašnje oružane sukobe**. Drugim riječima, to

znači da se ugovori u oblasti međunarodnog humanitarnog prava moraju tumačiti u skladu s uobičajenim značenjem usvojenim u trenutku zaključivanja ugovora, uzimajući u obzir, s jedne strane, opšti kontekst, a s druge, predmet i cilj datog sporazuma. **Ovdje će biti potrebno da se osvrnemo na stav SAD-a koji je suprotan stavu Žalbenog vijeća MKSJ-a.**

U istom duhu, SAD smatra, što se tiče člana 3 Statuta koji se poziva na zakone i običaje ratovanja, te *zajedničkog* člana 3 Ženevskih konvencija, da oni obuhvataju sve obaveze koje proizlaze iz sporazuma zaključenih u oblasti međunarodnog humanitarnog prava koji su bili na snazi na teritoriji bivše Jugoslavije u vrijeme kada su djela počinjena.

Naposljetku, što se tiče člana 5 Statuta MKSJ-a, **SAD** ukazuje na analogiju sa prethodnim članovima budući da se ovaj član odnosi na krivična djela počinjena i u okviru unutrašnjeg i u okviru međunarodnog oružanog sukoba.

Iz stava SAD-a proizlazi, dakle, da se odredbe člana 2 Statuta primjenjuju kako na međunarodne tako i na unutrašnje oružane sukobe.

Ja se u potpunosti slažem sa tim stavom.

Uprkos takvom stavu jedne od važnijih država članica Savjeta bezbjednosti, **Žalbeno vijeće** je ostalo pri odluci da se član 2 Statuta ne može primijeniti na unutrašnje oružane sukobe.

U **Drugostepenoj presudi u predmetu *Aleksovski***, Žalbeno vijeće se moralo izjasniti po pitanju primjene člana 2 Statuta Međunarodnog suda. Žalbeno vijeće je najprije podsjetilo da je kriterijumom "opšte kontrole", formulisanim u Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*, utvrđeno mjerodavno pravo, te je ocijenilo da, budući da taj kriterijum pruža bolju zaštitu civilnim žrtvama oružanih sukoba, ta drugačija i manje striktna norma

u potpunosti odgovara osnovnom cilju Ženevske konvencije IV, tj. da se "osigura minimalna moguća zaštita civila".⁶⁸⁶

Žalbeno vijeće se slaže s argumentom tužilaštva da je sukob imao međunarodni karakter zbog učešća Hrvatske, iz čega proizlazi da su žrtve, bosanski Muslimani, bili u vlasti Hrvatske, jedne od strana u sukobu, države koje nisu bili državljani. Samim tim, u ovom slučaju je primjenjiv član 4 Ženevske konvencije IV. Vijeće je takođe potvrdilo zaključak iz Drugostepene presude u predmetu *Tadić* da se "u određenim okolnostima, član 4 može šire tumačiti tako da se nekoj osobi može dodijeliti zaštićeni status bez obzira na činjenicu da je ona istog državljanstva kao i oni koji su je zatočili".⁶⁸⁷

Po ocjeni Žalbenog vijeća, takvo prošireno tumačenje člana 4 odgovara predmetu i cilju Ženevske konvencije IV, a posebno je pertinentno u kontekstu savremenih međunacionalnih oružanih sukoba.⁶⁸⁸ Vijeće je na kraju zaključilo da je Pretresno vijeće primijenilo pogrešan pravni standard za utvrđivanje karaktera oružanog sukoba i statusa zaštićenih osoba i žrtava u smislu člana 2 Statuta Međunarodnog suda.⁶⁸⁹

U **predmetu *Blaškić*** je ocijenjeno, što se tiče primjene člana 2 Statuta Međunarodnog suda, da su uslovi za primjenu tog člana valjano analizirani u sudskoj praksi Međunarodnog suda. Prema zaključku te Drugostepene presude, član 2 Međunarodnom sudu daje ovlaštenje da krivično goni osobe odgovorne za teške povrede Ženevskih konvencija.⁶⁹⁰ Žalbeno vijeće potvrđuje da krivična djela navedena u članu 2 moraju da se odnose na osobe ili imovinu zaštićenu članom 4(1) Konvencije IV.⁶⁹¹ Vijeće se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić* u kojoj je zaključeno da, "čak i kad bi se u

⁶⁸⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 164; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 168.

⁶⁸⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 168; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 151.

⁶⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 152.

⁶⁸⁹ *Ibid.*, par. 154.

⁶⁹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 170; v. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 80; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 113.

⁶⁹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 172; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 166 i 168.

okolnostima ovog slučaja smatralo da počinioci i žrtve imaju isto državljanstvo, član 4 [bi] ipak bio primjenjiv (...)"⁶⁹².

Po mišljenju Žalbenog vijeća, bosanski Muslimani bili su zatočnici HVO-a i Hrvatskoj nisu dugovali nikakvu lojalnost. Budući da je HVO bio oružana grupacija koja je *de facto* djelovala za Hrvatsku, žrtve, odnosno bosanski Muslimani, našli su se u vlasti strane u sukobu koje nisu bili državljani.⁶⁹³

Žalbeno vijeće smatra da je neosnovan argument žalioca da, ukoliko se primijeni "test lojalnosti", bosanski Hrvati koje su zatočili bosanski Muslimani, ne bi ispunjavali uslove da se smatraju "zaštićenim osobama".⁶⁹⁴ Vijeće ocjenjuje da uslijed "proširenog tumačenja" člana 4 Ženevske konvencije IV nije došlo do kršenja načela legaliteta i da "ništa u tom načelu ne zabranjuje tumačenje prava putem sudskih odluka i oslanjanje na te odluke u budućim predmetima".⁶⁹⁵ Naposljetku, Žalbeno vijeće zaključuje da se nije uvjerilo u argumente žalioca da postoje opravdani razlozi u interesu pravde da Vijeće odstupi od svojih precedenata. Vijeće nije uočilo nikakvu grešku u zaključku Pretresnog vijeća po tom pitanju, te je stoga odlučilo da odbaci ovaj žalbeni osnov.⁶⁹⁶

U **predmetu *Kordić i Čerkez***, kako bi utvrdilo da li je oružani sukob imao međunarodni karakter, Žalbeno vijeće je uputilo na to da je u presudi Pretresnog vijeća primijenjen upravo standard opšte kontrole iz Drugostepene presude u predmetu *Tadić*, prema kojem oružani sukob stiče međunarodni karakter ako opštu kontrolu nad vojnim snagama jedne od zaraćenih strana ima strana država.⁶⁹⁷ Žalbeno vijeće ne vidi razlog da odstupi od

⁶⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 169. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 150 i 151; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 83.

⁶⁹³ Četvrta ženevska konvencija, član 4(1); v. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 167.

⁶⁹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 176; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 83

⁶⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 181; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 126 i 127.

⁶⁹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 182.

⁶⁹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 299; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 111–115.

sudske prakse iz Drugostepene presude u predmetu *Aleksovski* kojom je potvrđeno da standard efektivne kontrole, koji je MSP postavio u predmetu *Nikaragva*, nije uvjerljiv.⁶⁹⁸

Žalbeno vijeće je ocijenilo da Pretresno vijeće nije pogrešno primijenilo pravo kada je primijenilo standard opšte kontrole kako bi utvrdilo da je oružani sukob u srednjoj Bosni imao međunarodni karakter.⁶⁹⁹

Po mišljenju Žalbenog vijeća, rezonovanje Pretresnog vijeća podudara se sa svrhom Ženevskih konvencija. Vijeće kaže da se, od trenutka kada neki oružani sukob stekne međunarodni karakter, Ženevske konvencije primjenjuju na svim teritorijama zaraćenih strana. Prema tome, Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je, utvrdivši da je oružani sukob imao međunarodni karakter, uzelo u obzir i situaciju na drugim područjima Bosne i Hercegovine koja su bila povezana s oružanim sukobom u srednjoj Bosni.⁷⁰⁰

Što se tiče utvrđivanja statusa "zaštićenih osoba", Žalbeno vijeće je, kao i u Drugostepenoj presudi u predmetu *Aleksovski*, svoju odluku o utvrđivanju statusa zaštićenih osoba zasnovalo na kriterijumu lojalnosti formulisanom u Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*.⁷⁰¹

Naposljetku, Žalbeno vijeće je zaključilo da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je konstatovalo da su bosanski Muslimani bili zaštićene osobe u smislu člana 4 Ženevske konvencije IV.⁷⁰²

Kako bi opravdala zajednički prigovor na nadležnost u vezi s Izmijenjenom optužnicom tužilaštva, odbrana je u **predmetu *Hadžihasanović i Kubura*** svoju argumentaciju usredsredila na tri tačke. Najprije, odbrana navodi da, u vrijeme predmetnih događaja, u

⁶⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 307; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 131–134. Ovaj zaključak je potvrđen presudom Žalbenog vijeća u predmetu *Čelebići*, par. 26.

⁶⁹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 313.

⁷⁰⁰ *Ibid.*, par. 321.

⁷⁰¹ *Ibid.*, par. 331; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 152; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 172, 173 i 175.

⁷⁰² *Ibid.*, par. 377.

međunarodnom pravu nije bilo predviđeno krivično gonjenje nadređenih za djela počinjena tokom oružanog sukoba koji nije međunarodnog karaktera. Zatim, odbrana tvrdi da se članom 7(3) Statuta Međunarodnog suda ne predviđa krivična odgovornost nadređenog za djela počinjena prije nego što je postojala subordinacijska veza između podređenih i nadređenih. Dakle, verzija tužilaštva nema temelj ni u Statutu ni u Dopunskim protokolima iz 1977., a još manje u međunarodnom običajnom pravu.⁷⁰³ Naposljetku, odbrana kaže da se članom 7(3) ne predviđa individualna krivična odgovornost za nadređenoga koji nije spriječio odnosno kaznio planiranje ili počinjenje krivičnih djela od strane svojih potčinjenih.⁷⁰⁴

Tužilaštvo je iznijelo tvrdnju da je doktrina komandne odgovornosti bila sastavni dio međunarodnog običajnog prava i prije 1994., odnosno da je uvedena najkasnije 1. januara 1991. godine.⁷⁰⁵ Tužilaštvo je podsjetilo da je ta doktrina primijenjena na "suđenjima ratnim zločincima poslije Drugog svjetskog rata" i da je potom kodifikovana u Dopunskim protokolima I i II iz 1977. godine, u statutima međunarodnih krivičnih sudova i u Statutu MKS-a.⁷⁰⁶ Tužilaštvo se takođe pozvalo na Izvještaj generalnog sekretara o MKSJ-u, u kojem stoji da, ukoliko je komandna odgovornost utemeljena u običajnom pravu, onda nema potrebe da to bude i u ugovornom pravu.⁷⁰⁷

Budući da su bili nezadovoljni odlukom Pretresnog vijeća po zajedničkom prigovoru u vezi s nadležnošću,⁷⁰⁸ optuženi su podnijeli zajedničku žalbu Žalbenom vijeću. Oспорili su nadležnost Međunarodnog suda za utvrđivanje krivične odgovornosti nadređenih za krivična djela koja su počinili njihovi podređeni u okviru **nemeđunarodnog oružanog sukoba**. Žalbeno vijeće je u suštini ocijenilo da se tužilaštvu, nakon što je povuklo dvije tačke Optužnice po članu 2 Statuta i eksplicitan navod iz prvobitne Optužnice da je oružani sukob imao međunarodni karakter, ne bi smjelo dopustiti da se sada poziva na

⁷⁰³ *Tužilac protiv Hadžihasanovića i Kubure*, "Odluka po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost", 21. februar 2002., str. 3 i 4, par. 9–14.

⁷⁰⁴ *Ibid.*, str. 5, par. 17–18.

⁷⁰⁵ Završni podnesak tužilaštva u predmetu *Hadžihasanović i Kubura*, par. 4

⁷⁰⁶ *Ibid.*, par. 7

⁷⁰⁷ Odgovor tužilaštva, par. 12–15.

⁷⁰⁸ *Tužilac protiv Hadžihasanovića i Kubure*, "Odluka po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost", 21. februar 2002., str. 69, par. 211.

nove, neprecizne podneske, kako bi opet navodilo da je oružani sukob imao međunarodni karakter; ukoliko želi takva pojašnjenja, tužilaštvo bi ponovo moralo da izmijeni Optužnicu.⁷⁰⁹ Žalbena vijeće je dakle izjavilo da je zajednička žalba trojice optuženih valjana utoliko što se, s jedne strane, odnosi na odgovornost nadređenog za djela koja su počinili njegovi potčinjeni u okviru oružanog sukoba koji nema međunarodni karakter, a s druge, na odgovornost nadređenog za djela počinjena prije nego što je stupio na tu funkciju. Međutim, Žalbena vijeće je dijelom odbilo žalbu odbrane, konkretno osnov u kojem se prigovara dodavanju u Izmijenjenu optužnicu formulacija u tom smislu.⁷¹⁰

Iz razloga sudske ekonomičnosti, tužilaštvo je povuklo iz Optužnice sve tačke optužbi povezane sa članom 2 Statuta Međunarodnog suda. Dakle, u Optužnici je sada stajalo: "**na teritoriji Bosne i Hercegovine postojao je oružani sukob**".⁷¹¹ Po mišljenju Kuburine odbrane, Optužnica je izmijenjena kako bi se optuženi Kubura ("optuženi") gonio po članu 7(3) Statuta Međunarodnog suda za krivična djela počinjena u Miletićima,⁷¹² a paragrafi 61 i 66 su izmijenjeni u svrhu utvrđivanja krivične odgovornosti optuženog na osnovu člana 7(1) Statuta.

Premda su tačke Optužnice koje su bile povezane sa članom 2 Statuta povučene, treba napomenuti da se tužilaštvo držalo činjenice da je na teritoriji Bosne i Hercegovine postojao **sukob**.

Čime to **dokazi** mogu potvrđivati postojanje **međunarodnog oružanog sukoba**? Kako bih odgovorio na to pitanje, sastavio sam spisak više značajnih dokumenata koje ću, hronološkim redom, opisati u nastavku budući da moram da izvedem formalan zaključak van razumne sumnje.

Dokument **P00361**, kome je takođe mjesto na ovom spisku, već sam analizirao.

⁷⁰⁹ *Tužilac protiv Hadžihasanovića i Kubure*, "Odluka po zahtjevu odbrane u pogledu unakrsnog ispitivanja svjedoka od strane tužilaštva", 9. decembar 2004.. Na str. 5 se upućuje na "Odluku o valjanosti žalbe na osnovu pravila 72(E)", 21. februar 2003., par. 12.

⁷¹⁰ *Tužilac protiv Hadžihasanovića i Kubure*, "Odluka o valjanosti žalbe na osnovu pravila 72(E)", par. 18.

⁷¹¹ Izmijenjena optužnica, par. 11.

⁷¹² *Tužilac protiv Hadžihasanovića i Kubure*, "Odluka po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost", 21. februar 2002., par. 205.

1. P00205 (15. maj 1992.)

Riječ je o **Rezoluciji 725 Savjeta bezbjednosti** koja je usvojena **15. maja 1992.** godine. U njoj se traži da odmah prestanu svi oblici vanjskog miješanja u Bosni i Hercegovini, uključujući elemente JNA i Hrvatske vojske.

2. P00361 (3. avgust 1992.)

Vidi komentar gore u tekstu.

3. P03990 (6. avgust 1992.)

U pitanju je pismo generalnog sekretara UN-a od **6. avgusta 1992.**, upućeno predsjedavajućem Savjeta bezbjednosti. Pismo je interesantno zbog toga što u par. 37 stoji da je u srednjoj Bosni bilo intenzivnih borbi nakon ofanzive koju je pokrenula bosanska vlada.

4. P00798 (24. novembar 1992.)

Riječ je o dokumentu koji potiče od **Milivoja Petkovića**, kojim se pripadnicima jedinica HVO-a naređuje da nose oznake HVO-a i nikakve druge oznake. U tački 3 stoji da se nošenjem oznaka Hrvatske vojske daje težina optužbama na račun Republike Hrvatske.

5. P00854 (3. decembar 1992.)

To je izvještaj o situaciji u Bosni i Hercegovini koji je **generalni sekretar UN-a** podnio Generalnoj skupštini **3. decembra 1992.** godine. U par. 9 izvještaja stoji da je Rezolucijom 46/242 zatraženo da se elementi Hrvatske vojske bilo povuku iz Bosne i Hercegovine, bilo stave pod nadležnost vlade Bosne i Hercegovine, bilo rasformišu ili

razoružaju pod efektivnom kontrolom međunarodne zajednice. Treba napomenuti da se u dokumentu ipak pominje i mogućnost da se efektivno prisutni elementi Hrvatske vojske stave pod nadležnost Republike Bosne i Hercegovine.

6. P06757 (19. novembar 1993.)

Ovaj dokument je **27. januara 1993.** upućen ministru odbrane **Bruni Stojiću** i u njemu se traži isplata plaća za 12 pripadnika rezervnog sastava Hrvatske vojske koji su bili privremeno raspoređeni na južni front po naređenju **generala Praljka**. Interesantno je da se u dokumentu govori o vojnicima iz rezervnog sastava koji su, kako stoji u dokumentu, bili raspoređeni u sanitetsku službu.

7. P01662 (14. mart 1993.)

Posrijedi je dokument **Republike Hrvatske** upućen **generalu Bobetku**. Dokument je vrlo tehničke prirode i odnosi se na plan angažovanja i komandovanja 4. bojne HVO-a u sektoru "Jug". Dokument zaista iznenađuje jer se odnosi na jedinicu HVO-a, ali potiče od Hrvatske vojske. Na 14. stranici nalazimo djelimično objašnjenje, naime, tu stoji da vojnici moraju biti plaćeni po sistemu Hrvatske vojske. U dokumentu se konkretno opisuje i situacija u vezi sa četnicima.

8. P02254 (10. maj 1993.)

Riječ je o noti predsjedavajućeg Savjeta bezbjednosti u kojoj se osuđuju ofanzivna dejstva paravojnih jedinica iz Hrvatske.

9. P02627 (3. jun 1993.)

Ovo je dokument Evropske zajednice pod naslovom "Angažman HV-a u Bosni i Hercegovini". U dokumentu se jasno kaže da snage HVO-a izvode vojna dejstva

zahvaljujući pomoći koja im se pruža. U dokumentu stoji da pomoć šalje Hrvatska vojska, premda je teško tačno utvrditi razmjere te pomoći. U dokumentu se pominje sukob u Gornjem Vakufu i navodi da su pripadnici nosili trake HV-a oko ruke, da su viđeni ili da su zakačili oznake HVO-a na uniformama, te da, sudeći po tekstu dokumenta, postoje veze između Hrvatske vojske i HVO-a. Navodi se i teza da nijednoj strani nije u interesu da su jedinice HV-a viđene u Bosni, te da se, konkretno gledano, dobrim planiranjem lako mogu prikriti njihove aktivnosti. U tom smislu, HVO primjenjuje taktiku napada noću jer tada nisu prisutni međunarodni posmatrači.

10. P02738 (13. jun 1993.)

Ovaj dokument je interesantan jer potiče od **PMEZ-a**, a nosi datum **13. jun 1993.** godine. Odnosi se na prisutnost Hrvatske vojske u Bosni i Hercegovini. U dokumentu se pominje nedavni razgovor sa **generalom Praljom** tokom kojeg je on priznao da je Hrvatska vojska pružila **logističku podršku** snagama HVO-a, ali je porekao učešće Hrvatske vojske u borbama.

11. 4D00701 (24. jul 1993.)

Riječ je o pismu koje je **general Petković** uputio komandantu **UNPROFOR-a** u vezi sa navodnim prisustvom Hrvatske vojske u Republici Bosni i Hercegovini. On u njemu objašnjava su dobrovoljci učestvovali u borbama zbog srpske agresije i da se muškarci koji se iz Republike Hrvatske postepeno vraćaju u rodni kraj uključuju u jedinice HVO-a.

12. P03818 (30. jul 1993.)

Ovo je dokument VOS-a (Vojno obavještajne službe) u vezi sa pukovnikom Poljakom iz Hrvatske vojske koji je navodno 6. avgusta 1993. stigao na front sa 300–400 vojnika.

13. P04295 (19. avgust 1993.)

Radi se o važnom dokumentu jer potiče od ministra odbrane **Šuška**, odobrenom od **generala Bobetka**, a upućenom komandantu 5. motorizovane brigade. Dokument nosi naslov "**Upućivanje dragovoljaca na Južno bojište**". U njemu se traži da se pošalju dobrovoljci, da se tačno navedu luka gdje će se ukrcati i detalji vezani za logistiku. Međutim, u tački 5 se kaže da dobrovoljci iz 5. motorizovane brigade moraju biti stavljeni pod komandu HVO-a.

14. P05216 (20. septembar 1993.)

Dokument nosi datum **20. septembra 1993.** i potiče iz Ministarstva odbrane Hrvatske. U njemu se govori o bataljonu u čijem su sastavu Hrvati, rođeni kako u Hrvatskoj tako i u Herceg Bosni.

15. P07535 (9. januar 1994.)

Posrijedi je dokument od **9. januara 1994.**, pošiljalac je **pukovnik Šiljeg**, a upućen je **Ivanu Ančiću** od koga se traži da pojača nadzor vozila i osoba koji imaju oznake Hrvatske vojske.

16. P07587(14. januar 1994.)

Radi se o dokumentu od **14. januara 1994.** koji potiče od Vojnospmatračke misije UN-a, a odnosi se na prisustvo Hrvatske vojske u Bosni i Hercegovini. Dokument je posebno interesantan jer u tački 1 stoji: "*It is very difficult to confirm the presence of regular HV units in Bosnia Herzegovina*" /*Jako je teško potvrditi prisustvo regularnih jedinica HV-a na području Bosne i Hercegovine*/. U tački 2 stoji da raspolažu određenim brojem dokaza u vezi sa prisustvom pojedinaca u Bosni i Hercegovini, a u tački 4. se govori o prisustvu kamiona i ličnih vozila vojnika s hrvatskim registarskim tablicama. Isto tako, u brdima su primjećeni i kamioni.

17. P07789 (3. februar 1994.)

Posrijedi je izjava predsjedavajućeg Savjeta bezbjednosti od **3. februara 1994.** u kojoj Savjet bezbjednosti traži od Republike Hrvatske da povuče sve pripadnike Hrvatske vojske. Ovaj dokument dakle potvrđuje prisustvo određenog broja pripadnika Hrvatske vojske u februaru 1994. godine.

18. P008107(23. mart 1994.)

Riječ je o dokumentu potiče od **bojne "Ludvig Pavlović"** i upućen je **generalu Bobetku**. U njemu se traži isplata osobnih dohodaka vojnika.

Iz svih ovih dokumenata proizlazi da nema nikakve sumnje o tome da su elementi Hrvatske vojske bili prisutni u Republici Bosni i Hercegovini. Više dokumenata to potvrđuje. Međutim, određen broj dokumenata pokazuje da su jedinice bile pod komandom HVO-a. Dakle, operativno rukovođenje je u rukama HVO-a, a ne Hrvatske vojske, što mi se čini važnim s obzirom na sudsku praksu iz predmeta *Tadić* u vezi sa upravljanjem i planiranjem vojnih dejstava. Postoji, dakle, sukob unutrašnjeg karaktera između bosanskih Hrvata na jednoj i Muslimana koji su uz Aliju Izetbegovića na drugoj strani. Taj unutrašnji sukob odvija se unutar šireg međunarodnog sukoba s obzirom na intervenciju međunarodne zajednice i sukob sa bosanskim Srbima koje "pomaže" Srbija.

Suštinsko pitanje koje se postavlja u vezi sa karakterom sukoba jeste da li su žrtve bile zaštićene Ženevskim konvencijama.

Ne dijelim, međutim, stav Pretresnog vijeća u predmetu *Tadić* koje je u Presudi od 7. maja 1995. u paragrafu 608 izjavilo sljedeće:

"Pošto je član 2 Statuta primjenljiv samo na djela počinjena protiv 'zaštićenih lica' shodno značenju Ženevskih konvencija, i pošto se ne može reći da je bilo koja od žrtava, koje su sve bile civili, u bilo koje relevantno vrijeme bila u rukama strane u sukobu čiji nije

državljanin, posljedica ovog zaključka, što se tiče ovog suđenja, jeste da optuženi mora biti proglašen nevinim po tačkama Optužnice koje počivaju na tom članu, naime tačkama 2, 5, 8, 9, 12, 15, 18, 21, 24, 27, 29 i 32."

S tim u vezi, dijelim mišljenje sutkinje **Gabrielle Kirk McDonald** koja u svom suprotnom mišljenju priloženom uz Prvostepenu presudu kaže da su žrtve zločina bile zaštićene osobe na osnovu Rezolucije 752 Savjeta bezbjednosti od 15. maja 1992.

U paragrafu 20 svog izdvojenog mišljenja, gorepomenuta sutkinja s pravom kaže: "Definicija zaštićenih lica u članu 4 ove Konvencije obuhvata lica koja žive na okupiranoj teritoriji, ali ne samo njih."

Možemo uputiti i na komentar člana 6 Ženevske konvencije IV u istom paragrafu: "Konvencija je po ovom pitanju veoma jasna: sve osobe koje se nađu u rukama strane u sukobu ili okupatorske sile čiji nisu državljani, jesu zaštićene osobe. **Nije ostavljena ni jedna rupa u zakonu.**"

4. Zona odgovornosti

General Praljak je govorio o nadležnostima vojnog komandanta na terenu i istakao da su ovlaštenja vojnog komandanta prostorno ograničena na borbenu zonu koja može biti manja od nekoliko kilometara, te da su van granica te zone nadležne civilne vlasti, posebno kad je riječ o krivičnim djelima koja počine civili ili vojnici, koji bi trebali da budu u nadležnosti lokalnih vlasti.

Tokom svjedočenja u sudnici **26. i 27. avgusta 2009.**, on je u okviru unakrsnog ispitivanja tužilaštva i odgovarajući na pitanja sudija, izjavio sljedeće:

P: Vi se borite. Vi ste zapovjednik snaga HVO-a – oprostite, Glavnog stožera HVO-a i borite se. Da li, generale, kažete da zato što ste zauzeti borbama, vi imate puno pravo da

da se ne pridržavate svih drugih obaveza koje ima pripadnik vojne strukture HVO-a sa najvišim činom, poput obaveze da brinete o civilnom stanovništvu na područjima koja su pod zapovijedi vas i vaših potčinjenih?

O: Prvo, pod mojom zapovijedi se ne nalazi civilno stanovništvo. I ja nisam odgovoran za civilno stanovništvo nego su to zadu..., odgovorni drugi ljudi.⁷¹³

P: Juče ste nam rekli da niste imali nikakvu odgovornost za ratne zarobljenike HVO-a u vrijeme kada ste bili zapovjednik Glavnog stožera HVO-a. Sada izjavljujete da, osim toga, nemate nikavu odgovornost - nemate nikakve obaveze naspram civila koji se nađu na područjima pod vojnom kontrolom HVO-a. Da li je to vaš iskaz?

O: A što je to vojna zona? Ja nisam okupator. Pa da sam okupirao određeni teritorij, pa da sam onda kao ili osvojeni teritorij, pa da onda, u, nad njim radim upravu. Vojni zapovjednik ima crtu o..., u ovom trenutku crtu obrane i nije pod njegovim zapovjedništvom teritorij koji se nalazi njemu iza leđa. Koliko ja znam pravo, međunarodno pravo.⁷¹⁴

P: Vi ste dakle odgovorni samo za ono što se dešava na liniji fronta a niste, kao zapovjednik zone, odgovorni za šire područje koje je pod kontrolom snaga HVO-a iza linije fronta. Da li nam to želite reći?

O: Kako? Zašto to šire područje iza crta drži vojska HVO-a? To ne drži vojska HVO-a. Vojska HVO-a dolazi na crtu, ima jedno usko zaleđe pristupa tome koje kontrolira i ne drži općinu Rama jer se položaji prema Armiji Bosne i Hercegovine nalaze u Uskoplju.⁷¹⁵

P: (SUDIJA PRANDLER): U svom prethodnom odgovoru ste izjavili da je: "HVO, u nekim djelovima općine Prozor, držao liniju fronta prema Vojsci Republike Srpske na zapadu i određene linije fronta prema Armiji Bosne i Hercegovine, te je bio odgovoran za održavanje reda na tim linijama. Ukoliko su te linije blizu nekog sela ili više sela, u selu ili ispred sela, oni su odgovorni da se postaraju da snage HVO-a u tim selima i kućama ne urade nešto što je protivno ratnom pravu." Ne razumijem – istovremeno kažete da ne shvatate situaciju, hoću reći, pitanje tužilaštva, a rekli ste da nemate njihovu... – da niste bili odgovorni za održavanje reda na tim linijama. Šta se onda desilo? Da li je postojao neki vakuum? Da li su te teritorije zaista bile prazne, da tamo nije bilo nikoga, nije bilo nikakve civilne vlasti? Zaista mislim da treba da odgovorite na pitanje tužilaštva. Hvala.

O: Časni suče Prandler, ne znam kako je prevedeno. Ja sam rekao da je na tim crtama HVO, zapovjedništvo odgovorno, dakle odgovoran je onaj zapovjednik kome je dodijeljeno to područje, pa njegov nadređeni i tako dalje po liniji subordinacije. Ja sam rekao da su za te crte odgovorni, ali dubina teritorija se proteže poslije toga stotine kilometara unatrag. I za cijelu dubinu tog teritorija, van crta na kojima se nalazi vojska

⁷¹³ T(f), str. 43950.

⁷¹⁴ T(f), str. 43951.

⁷¹⁵ Ibid.

*ili neposredno iza crta, dakle HVO nije odgovoran. Koliko ja znam, nikad i ni u jednoj vojsci i ni po jednom zakonu kojeg sam ja pročitao. Osim ako su tamo "okupacijske" snage...*⁷¹⁶

P: (SUDIJA ANTONETTI): Ja ću dati primjer kako bismo razumjeli, jer je veoma komplikovano. Zamislimo da smo u Prozoru, zamislimo da je Prozor usred ove sudnice. Postoji linija fronta HVO-a koju predstavljaju, na primjer, gospodin Karnavas, gospodin Khan i gospođa Nožica. To je linija fronta HVO-a. A mjesto gdje se nalaze sudije, tu je linija fronta ABiH. Da li to znači da, kako vi kažete, civili koji su iza linije fronta, na primjer, gospođa Alaburić, koja je civil, ona nije u zoni odgovornosti HVO-a jer je outside, izvan linije fronta. Da li nam to želite reći?

*O: Točno, časni suče Antonetti. Postoji civilna vlast, civilna policija, postoji, naravno postoji kontrola i vojnika koji mogu nešto napraviti, ali zapovjednik je odgovoran za crtu i neposredno. Vi ste vidjeli onaj moj dokument o jednom selu, Pidrišu, koje se nalazilo na samoj crti sukoba. Tu prestaje odgovornost zapovjednika. Ne može se zapovjedništvo protezati na sela kojih ima 50, a onda još 50, pa još 50 i tako dalje. To naravno, koliko ja znam pravila, ne?*⁷¹⁷

P: (SUDIJA TRECHSEL): Želio bih da pridemo ovom pitanju s druge strane, gospodine Praljak. Snage HVO-a, pod komandom Glavnog stožera, bile su podijeljene u operativne zone, ne po linijama. Zona je prostor čije se granice mogu označiti na karti. To je područje, a ne linija. Da li griješim?

*O: Ne. Zone ovdje označavaju prestanak. Kad se crtaju crte, onda se kaže do ove točke, do ove točke na toj crti, i tamo se obično govori uključno, ta i ta kota, uključno to i to raskrižje, pa se onda nastavlja crta obrane dalje.*⁷¹⁸

*O: Dakle, to nisu zone kao prostor, kao teritorij, nego točno određeno, do određenog mjesta, do ovud, do ovog sela zapovijeda – ne znam taj – a onda nastavkom, kako crta ide do sljedećeg stola, na toj crti zapovijeda drugi.*⁷¹⁹

*O: To se zove zona, to nije zona koja ima kvadratne kilometre iza.*⁷²⁰

*O: Neki top koji se nalazi u nekom..., iza nekog brda i tako dalje, naravno pripada..., povezan [je] sa nekom vezom, osmatračnicom i tako dalje.*⁷²¹

P: (SUDIJA MINDUA): Da li su, prema vašem iskustvu, dok ste bili na liniji fronta unutar vaše operativne zone, i dalje funkcionisale civilne vlasti?

⁷¹⁶ T(f), str. 43963.

⁷¹⁷ T(f), str. 43964.

⁷¹⁸ T(f), str. 43964–43965 .

⁷¹⁹ T(f), str. 43965.

⁷²⁰ Ibid.

⁷²¹ Ibid.

O: Da, sve strukture civilne vlasti bile su u funkciji u svim općinama koje su bile iza crta koje je HVO držao. Bilo prema vojsci Republike Srpske, bilo prema Armiji Bosne i Hercegovine kad su počeli sukobi... Jedno vrijeme je zapovjednik vojske, koja je osvojila teritorij, istodobno odgovoran za taj teritorij, (T(f) 27. avgust 2009., str. 43966) [...]. Pokazali [smo] one fotografije, [onih] koje je Armija Bosne i Hercegovine isto ubila, 10-15 kilometara u zaleđu [...]. Jer su to onda [bile] ubačene terorističke grupe ili te grupe koje onda u pozadini mogu ubijati bilo vojnike, civile i tako dalje. Tada je situacija nešto drugačija.⁷²²

P: (SUDIJA MINDUA): Zahvaljujem. Dakle, to je promjenjivo i može varirati od 200 metara, u slučaju nekog brda, na primjer, pa do 15 kilometara, kao što je bio slučaj kada su ubijeni vojnici HVO-a. Je li tako?

O: Ne, ne. Ne, ne možete kontrolirati, časni suče, 15 kilometara. Oni su naprosto duboko prodri, kao što se naravno događa.⁷²³

O: Najčešće, najčešće kod crta tih nije bilo, čak ni [nije bilo] zaštite po leđima, nikakve.⁷²⁴

O: Ja vam govorim i tvrdim da to piše u svakom pravilu o vojnom..., o vojsci. [...] Zapovjednik na terenu može raditi kontrolu određenog puta koji dolazi.⁷²⁵

O: Operativna zona se isključivo odnosi na zonu u kojoj se nalazi vojska, u sklopu linije fronta.⁷²⁶

P: (SUDIJA TRECHSEL): Mislim da je očigledno da je potreban ispravak. U transkriptu stoji – čitam - da je gospodin Praljak rekao da se njegova odgovornost odnosila na zonu, ali mislim da ste vi rekli da je pod vašom odgovornošću bila linija fronta, a to nije isto.

P: (SUDIJA ANTONETTI): Da, gospodine Praljak, pod vašom odgovornošću je linija fronta, odnosno područje linije fronta, čak i ako je to svega nekoliko metara ili nekoliko stotina metara. Isključivo to, a ne teritorija u zaleđu [Ibid.].

O: Točno, i samo to. Ovdje linija fronte i zona isto znači, sad je to, tako se zove, tako evo...⁷²⁷

P: (tužilaštvo): Generale, apsurdno je, zar ne, reći da se vaša odgovornost kao vojnog zapovjednika isključivo odnosila na mali sektor linije fronta i da vi, kao zapovjednik

⁷²² T(f), str. 43967

⁷²³ T(f), str. 43968.

⁷²⁴ Ibid.

⁷²⁵ Ibid.

⁷²⁶ T(f), str. 43970–43971.

⁷²⁷ T(f), str. 43971.

Glavnog stožera HVO-a, niste imali odgovornost za područja pod vojnom kontrolom HVO-a iza linije fronta?

*O: Nije, gospodine Stringer. Kada bi bila vaša teorija primjenjiva, 150 visokih američkih časnika bi sjedilo ovdje zbog toga što ne može kontrolirat situaciju u Iraku koji su oni vojno zauzeli. Pa ja ne znam, mislim, to su danas opće poznate činjenice. Šta znači kontrolirati nešto? Onog trenutka kad su napravili vladu tamo, šta su oni više odgovorni ko se tamo ubija?*⁷²⁸

Tužilaštvo je pak u Završnom podnesku predložilo svoje argumente u vezi sa okupiranom teritorijom. Smatram da je važno da tu argumentaciju citiram **u cijelosti**.⁷²⁹

Argumenti u vezi s "okupiranom teritorijom"

1. Veći broj krivičnih djela navedenih u Optužnici počinjen je na okupiranoj teritoriji. Na strani Hrvatska/Herceg-Bosna postojala je okupirajuća sila na teritorijama u Herceg-Bosni koje je ta strana smatrala svojima i na njima su bila počinjena krivična djela jer je ta strana uspjela da organe vlasti države BiH i njene oružane snage na tim teritorijama zamijeni svojom vlašću.
2. Pravila koja se odnose na okupiranu teritoriju su relevantna iz više razloga. Prvo, kao što je gorenavedeno, počinjena krivična djela protiv civila i civilne imovine na okupiranoj teritoriji mogu predstavljati teške povrede iz člana 2 Statuta. Drugo, zapovjednik na okupiranoj teritoriji ima dužnost da štiti civilno stanovništvo i civilnu imovinu koja se tu nalazi. Ukoliko ne ispuni tu obavezu, zapovjednik može snositi krivičnu odgovornost za pomaganje i podržavanje krivičnog djela putem nečinjenja. Treće, iseljavanje civila sa okupirane teritorije dovoljno je da bi se djelo smatralo deportacijom.⁷³⁰

Teritorija se smatra okupiranom od trenutka kada okupirajuća sila na njoj može da ostvaruje svoju vlast

3. Okupacijom teritorije smatra se situacija kada je okupirajuća sila (a) onemogućila da organi vlasti na okupiranoj teritoriji funkcionišu javno i

⁷²⁸ T(f), str. 43973.

⁷²⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 85–92.

⁷³⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 86 gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Stakić*, par. 300.

upravlja teritorijom, i (b) sposobna da na toj teritoriji ostvaruje svoju vlast. Član 43 Haškog pravilnika predviđa obavezu zaštite onda kada je "vlast sa zakonite vlade faktično prešla u ruke okupirajuće sile".⁷³¹ Član 42 istog teksta glasi: "Teritorija se smatra okupiranom kad je stvarno stavljena pod vlast neprijateljske vojske. Okupacija se proteže samo na teritoriji gdje je takva vlast uspostavljena i može se vršiti."⁷³²

4. Da li je okupirajuća sila uspostavila svoju vlast i da li je može ostvarivati pitanje je utvrđivanja činjenica i o tome se mora odlučivati od slučaja do slučaja.⁷³³ Ne mora se nužno dokazati da je okupirajuća sila ostvrivala vlast na teritoriji, već samo da je bila sposobna da to čini. Pretresno vijeće u predmetu Naletilić je definisalo "smjernice" za utvrđivanje da li je na predmetnoj teritoriji [bila] činjenično uspostavljena vlast okupirajuće sile:

- okupirajuća sila mora biti sposobna da organe vlasti okupiranih teritorija, koji moraju biti onemogućeni za javno funkcionisanje, zamijeni svojim organima vlasti;
- neprijateljske snage su se predale, poražene su ili su se povukle [...];
- okupirajuća sila ima dovoljno snaga na terenu, ili je u mogućnosti da ih u razumnom roku pošalje, da bi nametnula svoju vlast;
- na datoj teritoriji je uspostavljena privremna uprava;

⁷³¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 87 gdje se kaže: "Teritorija je okupirana, bez obzira na to da li je oružani sukob prethodio uspostavljanju okupacijskog režima." i upućuje na član 2 Ženevske konvencije IV, te na Komentar Ženevske konvencije IV, član 6, str. 60.

⁷³² Završni podnesak tužilaštva, par. 87 gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić*, par. 217; predmet *Kongo protiv Ugande*, Drugostepena presuda; Izvještaj Komisije za međunarodno pravo iz 2005., str. 168, par. 172 i 173, i izdvojeno mišljenje sudije Koojimansa, par. 42–49; *United States Army Field Manual*, par. 355; *U.K. Military Manual (1958)*, par. 503; *Le droit des conflits armés aux niveaux opérationnel et tactique*, Kanada, 2001., par. 1203 (4) i (5). V. takođe Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić*, par. 216–218; Prvostepena presuda u predmetu *Brdanin*, par. 638. V. Eyal Benvenisti, *The International Law of Occupation*, Princeton University Press, 2004., str. 5; Yoram Dinstein, *The International Law of Belligerent Occupation*, Cambridge, 2009., par. 96–100 i 130; Kelly, Michael J. *Peace Operations: Tackling the Military Legal and Policy Challenges*, Australian Government Publishing Service, 1997., par. 412; Adam Roberts, "What is Military Occupation?" (1984.), 55 *British Y.B. Int'l L.* 249, str. 300; von Glahn, Gerhard. *The Occupation of Enemy Territory*, The University of Minnesota Press, 1957., str. 29.

⁷³³ Završni podnesak tužilaštva, par. 88 gdje se upućuje na predmet *Taoci*, str. 1243.

- okupirajuća sila je izdala uputstva civilnom stanovništvu i sposobna je da ih sprovodi.⁷³⁴

5. Kao što ukazuje sam izraz *guidelines* u engleskoj verziji, ne mora biti ispunjen svaki kriterijum. Naime, da su posrijedi kumulativni kriterijumi, neki od njih bi bili redundantni.⁷³⁵ U predmetu *Naletilić*, Pretresno vijeće nije smatralo potrebnim da primijeni svaki kriterijum.⁷³⁶

6. Primijenivši gorenavedene smjernice, Pretresno vijeće u predmetu *Naletilić* zaključilo je da je u sektoru Sovića i Doljana nakon operacije "čišćenja", koju je HVO sproveo 23. aprila 1993., postojao režim okupacije, bez obzira na to da li je tog datuma postojala zvanično uspostavljena uprava.⁷³⁷

Za potvrđivanje vojne kontrole nad datim područjem nije potrebno da su vojne snage prisutne na cjelokupnoj okupiranoj teritoriji

7. Vojna kontrola ne podrazumijeva pristustvo vojnih snaga na cjelokupnoj okupiranoj teritoriji.⁷³⁸ Međutim, potrebno je da su te snage prisutne u dovoljnom broju, nakon prestanka lokalnog otpora,⁷³⁹ ili da je moguće poslati snage u razumnom roku.⁷⁴⁰

⁷³⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 88 gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić*, par. 217.

⁷³⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 89, gdje se na primjer kaže da četvrti kriterijum ("na teritoriji je uspostavljena privremena uprava") podrazumijeva da je prvi kriterijum ispunjen ("okupirajuća sila mora biti u mogućnosti da organe vlasti okupiranih teritorija, koji su morali biti onemogućeni u javnom funkcioniranju, zamijeni svojim organima vlasti").

⁷³⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 89 gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić*, par. 217–222.

⁷³⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 90 gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić*, par. 587.

⁷³⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 91 gdje se upućuje na Dinstein–Yoram, *The International Law of Belligerent Occupation*, Cambridge, 2009., par. 98–100.

⁷³⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 91 gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić*, par. 217; *Le droit des conflits armés aux niveaux opérationnel et tactique*, Kanada, 2001., par. 1203 (5); *United Kingdom Military Manual 2004*, par. 11.3.2; *United Kingdom Military Manual 1958*, par. 506.

⁷⁴⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 91 gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Naletilić*, par. 217; predmet *Taoci*, str. 1243; *U.S. Army Field Manual*, par. 356.

Teritorija se smatra okupiranom i kad još uvijek postoji otpor

8. Činjenica da postoji oružani otpor ili džepovi otpora ne dovodi u pitanje status teritorije kao okupirane,⁷⁴¹ pod uslovom da je okupirajuća sila sposobna da ostvaruje kontrolu na datoj teritoriji.⁷⁴² Područja kojima je okupirajuća sila sposobna upravljati uprkos oružanom otporu smatraju se okupiranom teritorijom.⁷⁴³ Konkretno, to obuhvata područja iza linija fronta ukoliko je okupirajuća sila, uprkos sporadičnim borbama, sposobna da ostvaruje svoju vlast umjesto organa vlasti okupirane teritorije. Nakon što se uspostave linije fronta, područje iza te linije smatra se okupiranom teritorijom.⁷⁴⁴ Stoga treba da se odbaci izjava PRALJKA da se područja iza linija fronta i pod kontrolom HVO-a ne mogu smatrati okupiranom teritorijom.⁷⁴⁵

Kako bi se **tačno** utvrdila odgovornost nadređenog u predmetnoj borbenoj zoni, potrebno je da se osvrnemo na **mjedoravno pravo**.

Međunarodno humanitarno pravo je zdanje podignuto kako bi se postigla ravnoteža između suprotstavljenih pojmova "obzira humanosti" i "vojne potrebe". Razvitak uloge ljudskih prava kao oblasti međunarodnog prava pored međunarodnog humanitarnog prava pokazuje dominantnu težinu pojma "zaštićene osobe" u oružanim sukobima.⁷⁴⁶ Stoga stalno treba voditi računa o tome da, na osnovu prava o oružanim sukobima, kada postoji sukob, oružane snage koje u njemu učestvuju imaju određena prava i da ne treba u obzir uzimati samo prava pojedinaca.

⁷⁴¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 92 gdje se upućuje na *United States Army Field Manual 1956*, par. 356; *Le droit des conflits armés aux niveaux opérationnel et tactique*, Kanada, 2001., par. 1203 (7); *United Kingdom Military Manual 2004*, par. 11.3.2 i 11.13; *United Kingdom Military Manual, 1958*, par. 509. V. takođe pravila JNA iz 1988., par. 270.

⁷⁴² Završni podnesak tužilaštva, par. 92 gdje se upućuje na predmet *Taoci*, str. 1243 i 1244.

⁷⁴³ Završni podnesak tužilaštva, par. 92 gdje se upućuje na *United Kingdom Military Manual 2004*, par. 11.3.2.

⁷⁴⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 92 gdje se upućuje na Dinstein–Yoram, *The International Law of Belligerent Occupation*, Cambridge, 2009., par. 88.

⁷⁴⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 92 gdje se upućuje na T(e), str. 44629–44634. V. takođe 3D03724, karta 11, koju je predočio PRALJAK, na kojoj se vide područja koja su 30. jula 1993. bila pod kontrolom HVO-a.

⁷⁴⁶ D. CAMPANELLI, "Le droit de l'occupation militaire à l'épreuve du droit des droits de l'homme", *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, 30. septembar 2009., str. 6–7.

Problematika **zone odgovornosti**,⁷⁴⁷ povezana sa širim pitanjem **okupacione zone**, tema je koja se višestruko tiče raznih pravnih aspekata. Kroz to pitanje u igru ulaze pravila i načela međunarodnog humanitarnog prava, međunarodnog prava u oblasti ljudskih prava, ali i prava Ujedinjenih nacija. Oduvijek se uviđala složenost odnosa između međunarodnog prava u oblasti ljudskih prava i prava oružanih sukoba.

Shodno članu 42 Haškog pravilnika iz 1907., "teritorija se smatra okupiranom kad je stvarno stavljena pod vlast neprijateljske vojske. Okupacija se proteže samo na teritoriji gdje je takva vlast uspostavljena i može se vršiti." Formulacija preambule člana 42 je dovoljno jasna. Definicija okupacije ne počiva na subjektivnoj percepciji strana u sukobu, već na objektivnoj realnosti: na **faktičkoj potčinjenosti određene teritorije i njenog stanovništva vlasti neprijateljske vojske**. Ženevska konvencija IV iz 1949. godine⁷⁴⁸ će dodatno pojasniti i proširiti tu definiciju u svom članu 2, stav 1, naime "princip efektivnosti stanja znači da se režim vojne okupacije primjenjuje bez obzira na to da li su zaraćene strane priznale ratno stanje".

Upravo će se na pojmu efektivnosti stanja temeljiti i razvijati razmišljanje o **zoni odgovornosti**, tačnije, o **zoni nadležnosti**. Naime, u suđenjima rukovodiocima *Wermachta* i *SS-a*, kao zaključnom poglavlju Drugog svjetskog rata, Vojni sud SAD-a je primijenio doktrinu komandne odgovornosti, preuzetu iz predmeta *Yamashita*.⁷⁴⁹ U Drugostepenoj presudi u predmetu *SAD protiv Pohla*,⁷⁵⁰ Sud se eksplicitno pozvao na predmet *Yamashita*: "Ratno pravo nameće pozitivnu obavezu vojnom oficiru na položaju zapovjednika da preduzme sve mjere kojima raspolaže i koje su u datim okolnostima primjerene kako bi kontrolisao svoje potčinjene, te spriječio djela koja iz kojih bi moglo proizaći kršenje ratnog prava."

⁷⁴⁷ Zahvaljujem **g. Pierreu FICHTERU**, pravniku, na njegovom doprinosu ovom izvdojenom mišljenju.

⁷⁴⁸ Ženevska konvencija (IV) o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata, 12. avgust 1949., *Ženevske konvencije iz 1949.*, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Ženeva, 1949.

⁷⁴⁹ V. predmet *Yamashita*, 327 U.S 1-81, 13-14 (1945.).

⁷⁵⁰ V. predmet *SAD protiv Pohla i drugih*, 1011.

Analizirajući doktrinu *komandne odgovornosti* koja je višestruku potvrdu poslije dobila u brojnim odlukama međunarodnih sudova, pa i Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, vidimo da funkcija komandanta podrazumijeva određene odgovornosti, prevashodno odgovornost za **kontrolu** i **nadzor** date zone nadležnosti. Prema toj doktrini, ukoliko su unutar date zone odgovornosti počinjena krivična djela, nadležni oficir dužan je da interveniše. Ako on ne ispuni tu svoju obavezu, iako "ima saznanja iz prve ruke" o događajima, odgovoran je za kriminalno nečinjenje. Takva odgovornost za kontrolu i prevenciju prestaje samo ako je došlo do **efektivnog gubitka** komande. Drugim riječima, ta se pravila primjenjuju na komandante uopšte, čak i na običnog oficira koji efektivno komanduje.⁷⁵¹

Kao što vidimo, postavlja se pitanje tačne definicije zone nadležnosti.

Kako kaže **O. DEBBASCH** "(...) vojna okupacija je samo privremeno činjenično stanje kojim se ne stiče definitivno pravo. Međutim, ona povlači određeni broj obaveza za onog koji je sprovodi".⁷⁵² Dakle, to znači da okupirajuća sila mora da angažuje dovoljnu silu kako bi zaista sprovodila svoju vlast. Da se poslužimo jezikom klasičnog građanskog prava, ona mora da zadrži *corpus*, mada ne drži *animus*. U okupaciji se radi o **činjenicama**, a ne o **namjeri**. Dakako, ne traži se da vojna vlast drži vojsku u svakom kutku teritorije, ali ona mora imati dovoljne snage da se održi **javni red**. Okupirajuća sila takođe ima dužnost da putem proglasa obznani da se data teritorija smatra okupiranom i za koje se obaveze očekuje da ih stanovništvo ispunjava.⁷⁵³

Vrijedi zastati na trenutak i osvrnuti se na pojam "**teritorijalizacije**" okupirane zone. Taj pojam nas vraća u prošlost, konkretno u vrijeme kada je **Belgija** bila pod njemačkom okupacijom. Okupirana teritorija je tada podijeljena na tri djela. Okupacione vlasti su naime obrazovale **tri zone**.

⁷⁵¹ Kai AMBOS, "Individual Criminal Responsibility in International Criminal Law: A jurisprudential analysis- From Nuremberg to The Hague", u *Substantive and procedural aspects of international criminal law: the experience of international and national courts*, tom 1, str.11–12.

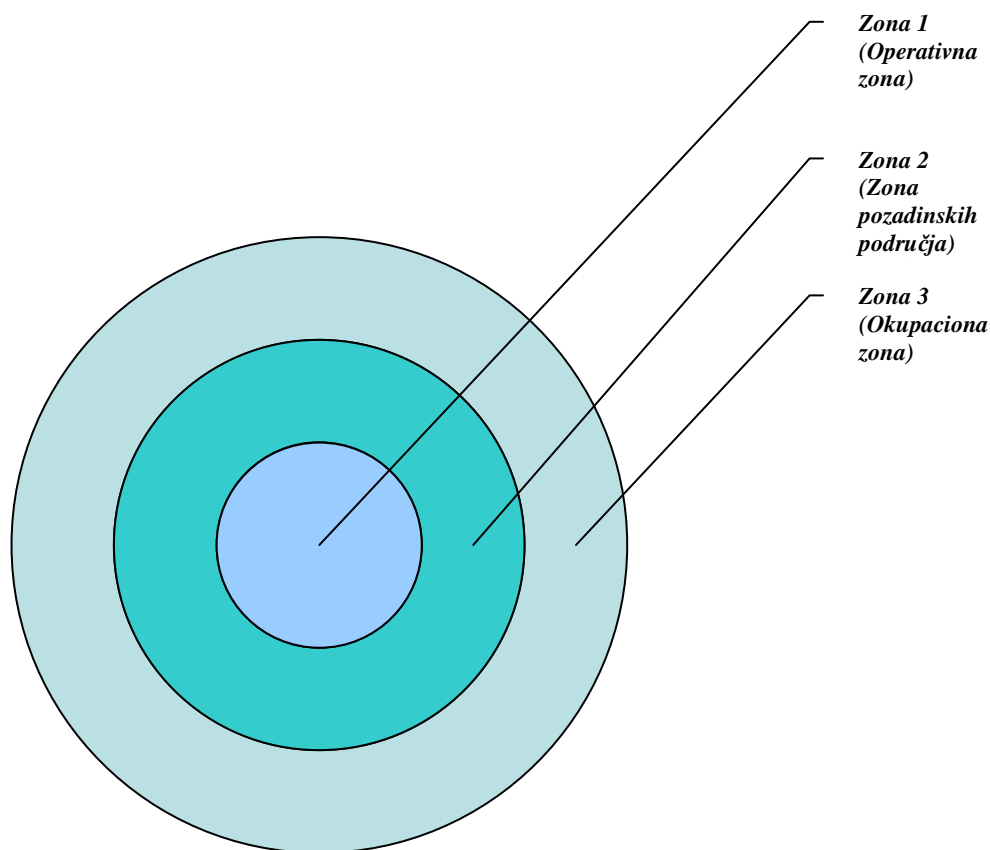
⁷⁵² V. O. DEBBASCH, *L'occupation militaire: Pouvoirs reconnus aux forces armées hors de leur territoire national*, Librairie Générale de Droit i de Jurisprudence, Paris, 1962. str.324.

⁷⁵³ *Ibid.*, str. 325-326.

Prva zona, tzv. "operativna zona" (zona 1), sastojala se od jednog manjeg dijela teritorije u srcu koje su borbe još uvijek bile u punom toku i na kojoj je **jedina** nadležna vlast bila vojna, uz striktnu primjenu vanrednog stanja. U drugoj zoni, doslovce zvanom **"zonom pozadinskih područja" (zona 2)**, nalazili su se magacini sa zalihamama i vitalne saobraćajnice. Ta zona je bila pod vojnom upravom, ali **u kombinaciji** s policijskim organima koji su imali ovlaštenja na izvršnom, upravnom i zakonskom nivou. **Treća, posljednja zona, tzv. "okupaciona zona" (zona 3)** obuhvatala je ostatak okupirane teritorije **Belgije**. Ona je bila pod upravom **njemačkih kvazi-civilnih vlasti**, pod komandom generalnog guvernera koji je bio u Bruxellesu.⁷⁵⁴

Dijagram u nastavku daje globalni prikaz sistema koji su uspostavile njemačke vlasti:

⁷⁵⁴ BISSHOP, "German War legislation in the occupied Territory of Belgium", *TGS*, 1919., str. 110; V. također Clifton Child, "Administration", u *Toynbee*, str. 93–118.

Pravni, upravni i politički poredak, u ovom konkretnom slučaju njemačke okupacije u **Belgiji**, povod je da razmislimo o pojmu "teritorijalizacije", ali prije toga, i o zoni nadležnosti okupirajuće sile i, konkretno, vojnog komandanta.

Pitanje koje će nam biti nit vodilja u ovom razmatranju usko je povezano sa članom 43 Haškog pravilnika iz 1907. godine. U tom članu naime stoji: "Pošto je vlast zakonite vlasti *de facto* prešla u ruke okupatora, ovaj je dužan da preduzme sve mjere koje od njega zavise da bi uspostavio i osigurao, koliko je god to moguće, javni red i sigurnost, poštujući, izuzev apsolutne sprečenosti, zakone koji su na snazi u zemlji."

Posebna pažnja je posvećena pitanju koja je krajnja granica do koje okupirajuća sila ima obavezu da uspostavlja i održava **javni red** na okupiranoj teritoriji i do koje mjere okupirajuća sila može da mijenja lokalno zakonodavstvo i postojeće institucije na okupiranoj teritoriji. Član 43 Haškog pravilnika nastoji da odgovori na to pitanje i zbog toga zavređuje našu posebnu pažnju. Sudeći po tekstu člana 43, čini se da se pitanje poštovanja lokalnog zakonodavstva od strane okupirajuće sile želi riješiti isključivo u cilju očuvanja javnog reda i bezbjednosti. Uprkos tome, istorija zakonodavstva i stvarna praksa pokazuju da je taj član opšta norma koja se odnosi na zakonodavna ovlaštenja okupirajuće sile.⁷⁵⁵

Održavanje **javnog reda** i bezbjednosti i **zakonodavno djelovanje** okupirajuće sile usko su povezani. Ljudska prava i pravne norme zahtijevaju da se održavanje reda i mira temelji na nekoj pravnoj normi. Za okupirajuću silu koja je dužna da održava javni red glavno je pitanje sljedeće: na kojoj pravnoj osnovi ona može da uhapsi, zatoči ili kazni osobe koje su skrivile narušavanje ili ugrožavanje javnog reda i do koje mjere ona može da mijenja lokalno zakonodavstvo koje se na to odnosi?

Po mišljenju **M. Sassolija**, ta obaveza je "**obaveza u smislu sredstava, a ne obaveza u smislu rezultata**". Na osnovu opšte odredbe iz člana 43 Haškog pravilnika, u verziji na engleskom se koriste formulacije *all measures in his power* /sve mjere koje od njega zavise/ i *as far as possible* /koliko je god to moguće/, što potvrđuje činjenicu da javni red i mir nisu rezultat koji okupirajuća sila mora garantovati, već samo ciljevi kojima se teži uz korištenje svih raspoloživih legalnih i srazmjernih sredstava. Treba napomenuti da **okupirajuća sila** nije suverena i da su njena zakonodavna ovlaštenja samim tim ograničena.⁷⁵⁶ No, takva percepcija treba da se dopuni napomenom da je u **zoni 1**, gdje se odvijaju borbe, nadležna **jedino** vojna vlast koja primjenjuje svoj zakon, odnosno u ovom slučaju, režim vanrednog stanja.

⁷⁵⁵ E. H. SCHWENK, "Legislative Power of the Military Occupant Under Article 43", *Yale Law journal*, ISSN 0044-0094, sv. 54 (1945.), str. 393–416.

⁷⁵⁶ C. GREENWOOD, "The Administration of Occupied Territory in International Law", *International Law and the administration of the Occupied Territories: Two decades of Israeli Occupation of the West Bank and Gaza Strip*, Clarendon Press-Oxford, ur. E. PLAYFAIR, str. 243–45; V. O. DEBBASCH "L'occupation militaire; pouvoirs reconnus aux forces armées hors de leur territoire national", *Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence*, Pariz, 1962., str. 340–355.

Klasični put uspostavljanja javnog reda je **krivično gonjenje** osoba koje ga krše, ali ti sudski postupci moraju biti u skladu sa sudskim garancijama o kojima je riječ u Ženevskoj konvenciji IV.⁷⁵⁷ Tom konvencijom se okupacionoj sili daje mogućnost da se za određene osobe odrede zaštitne mjere, obavezno boravište odnosno internacija, iz imperativnih razloga bezbjednosti. Po mišljenju M. Sassolija, "tu se ne radi samo o bezbjednosti okupirajuće sile, već, u smislu obaveze uspostavljanja i održavanja javnog reda i mira, bezbjednosti stanovnika na toj teritoriji".⁷⁵⁸ Takva je, mislim, situacija i onda kada unutar jedne vojske ima onih koji bi svakog časa mogli da se okrenu protiv nje.

Upravo "**bezbjednost**" treba da bude glavni element u čijoj funkciji treba da se shvati član 43 Haškog pravilnika, a pogotovo član 64(2) Ženevske konvencije IV.

Članom 43 Haškog pravilnika iz 1907. zabranjuje se okupirajućoj sili da na okupiranoj teritoriji primjenjuje svoje zakonodavstvo ili da postupa u svojstvu "suverenog zakonodavca". Shodno tom načelnom pravilu, ona mora da poštuje zakone koji su važili na okupiranoj teritoriji na početku okupacije. Način na koji je taj član formulisan otkriva određenu konzervativnost u pristupu međunarodnog humanitarnog prava ratnoj okupaciji i neki ga kritikuju zbog njegove pretjerane rigidnosti.⁷⁵⁹ Izrazom "zakoni koji su na snazi u zemlji" obuhvataju se ne samo zakoni u užem smislu te riječi, već i ustav, uredbe, nalozi, sudske odluke, kao i upravni propisi i drugi nalozi izvršne vlasti. Premda se to pravilo odnosi na pravni sistem u cjelini, postoje izuzeci na koje se primjenjuju isključivo individualne odredbe za slučajeve u kojima se okupirajućoj sili dozvoljava da donosi zakone. Slažem se s tim tumačenjem člana 43 Haškog pravilnika iz 1907. budući da se zona (1), tzv. "**zona borbenih dejstava**", mora smatrati izuzetkom. Zamislimo na trenutak da je u toj zoni borbenih dejstava uhapšen civil i da traži pomoć advokata shodno Ustavu svoje države? Naravno, od toga neće biti ništa...

⁷⁵⁷ V. čl. 66–74.

⁷⁵⁸ M. SASSOLI, "Legislation and Maintenance of Public Order and civil Life by Occupying Powers", *The European Journal of International Law*, sv. 16, br. 4, str. 664–665, 2005.

⁷⁵⁹ V. npr. "From warrior to police", Human Rights Watch, bilj. 22.

Član 64 Ženevske konvencije iz 1949. glasi:

"Krivično zakonodavstvo okupirane teritorije ostaje na snazi, ukoliko ga ne bude ukinula ili obustavila okupirajuća sila ako to zakonodavstvo predstavlja opasnost po bezbjednost te sile ili prepreku za primjenu ove Konvencije. S obzirom na ovu okolnost i s obzirom na potrebu da se obezbijedi uspješno vršenje pravde, sudovi na okupiranoj teritoriji će nastaviti rad po svim djelima koja predviđa to zakonodavstvo."

Kao što vidimo, u članu 64 Ženevske konvencije, zakonodavstvo okupirane teritorije, u slučaju prijetnje po njenu bezbjednost, prelazi u drugi plan.

"Ipak, okupirajuća Sila ima pravo da stanovništvo okupirane teritorije stavi pod odredbe koje su nepohodne da bi ona mogla izvršavati svoje obaveze koje proističu iz ove Konvencije, i obezbijediti redovnu upravu tom teritorijom kao i bezbjednost bilo okupirajuće Sile, bilo članova i imovine okupacionih snaga ili okupacione uprave, kao i ustanova i saobraćajnih linija koje ona iskorišćava."

Citirane odredbe nalaze se u dijelu Konvencije posvećenom krivičnom zakonodavstvu.⁷⁶⁰

Ovaj član je nadopuna odredbi člana 43 Haškog pravilnika iz 1907. godine. Posmatrajući sam tekst dvaju stavaka od kojih se član 64 sastoji, interesantno je primijetiti da, premda se u prvom stavu eksplicitno upućuje na "krivične zakone", "odredbe" koje se pominju u drugom stavu nisu definisane tako isključivo.

Čini se da drugi stav člana 64 dopušta uvođenje novog zakonodavstva kako bi se "obezbijedi[la] redovna uprava tom teritorijom" za koju se, u prvom stavu, ne dozvoljava ukidanje ili suspenzija postojećeg krivičnog zakonodavstva.

⁷⁶⁰ V. J. PICTET, *Les Conventions de Genève du 12 août 1949: Commentaire de la IV Convention de Genève sur la protection des civils en temps de guerre*, 1958., str. 335.

Formulacija "da bi uspostavio i osigurao ... javni red i sigurnost" može se shvatiti kao da podrazumijeva mogućnost da okupirajuća sila preuzima isključivo zakonske mjere koje se na to odnose, kao na primjer "zajednički interes ili interes stanovništva".⁷⁶¹ Međutim, kao što to potvrđuje član 64 Ženevske konvencije IV, ali i istorija nastanka Haškog pravilnika, okupirajuća sila može i donositi svoje zakone kako bi promovisala vlastite vojne interese.

Obaveza uspostavljanja i osiguranja javnog reda i mira ograničena je *ratione temporis*⁷⁶² na efektivni period okupacije. Naime, sve promjene zakona koje preduzme okupirajuća sila moraju se sagledavati s obzirom na okupaciju, koja je prijelaznog i privremenog karaktera. Drugim riječima, okupacija ne znači prijenos suvereniteta. Iz tog razloga, shodno članu 43 Haškog pravilnika, zadržavanje postojećeg zakonodavstva mora biti **prioritet** za okupirajuću silu i samim tim se smatrati efektivnom granicom do koje smiju ići promjene koje ona uvodi.

Kontroverzno je značenje izuzeća "izuzev apsolutne spriječenosti". Neki autori, poput W. SCWENKA, sugerišu da se tim izrazom upućuje na pojam "vojne potrebe".⁷⁶³

Drugi autori traže samo "dovoljno opravdanje" za odstupanje od lokalnog zakonodavstva.⁷⁶⁴ Neki pak smatraju da "apsolutna spriječenost znači isto što i potreba", zbog čega bi prilog "apsolutno" imao sasvim relativnu važnost.

Više autora se izjasnilo za srednje tumačenje, tj. oni tvrde da, s obzirom na Ženevsku konvenciju IV, moraju biti uzeti u obzir ne samo **interesi okupirajuće vojske**, već i **interesi lokalnog civilnog stanovništva**, koji mogu biti i razlog protiv primjene lokalnih zakona od strane okupirajuće sile. Šire tumačenje odgovara upravo praksi Saveznika u Drugom svjetskom ratu kao okupirajuće sile. U najmanju ruku, ne smije se zanemariti

⁷⁶¹ C. MEURER, *Die Völkerrechtliche Stellung der vom Feind besetzten Gebiete*, 1915., str. 23

⁷⁶² J. OPPENHEIM, *International Law – A treatise*, sv. 2: *Disputes, War and Neutrality*, 7. izdanje, ur. H. LAUTERPACHT, 1952.

⁷⁶³ R. BERNHARDT (ur.), *Encyclopédie de Droit International Public*, 1997., sv. 3, str. 395–397.

⁷⁶⁴ E. H. FEILCHENFELD, *The International Economic Law of Belligerent Occupation*, Monograph series of the Carnegie Endowment for International Peace, Division of International Law, 1942.

opasnost od zloupotrebe koja se pokazala u nekim slučajevima primjene ovog šireg tumačenja, zbog toga što je okupirajuća sila ta koja odlučuje da li je neki zakonski akt potreban, a njeno tumačenje tokom okupacije ne podliježe preispitivanju.

"Pitanje zakonodavstva", koje je izvor velikog broja kontroverzi, kako s obzirom na član 43 Haškog pravilnika tako i član 64 Ženevske konvencije IV, odnosi se na činjenicu da okupirajuća sila, u interesu svoje bezbjednosti, može da uvodi **zakone od suštinske važnosti**.⁷⁶⁵ Takvim zakonima, međutim, ne smiju se uvoditi mjere koje se kose s međunarodnim humanitarnim pravom.⁷⁶⁶

Više je autora razmatralo mogućnost da se institucije na okupiranoj teritoriji mijenjaju odvojeno, na način kao da se na njih primjenjuje neka posebna norma. U tom se smislu napominje da nadležnost okupirajuće sile u uspostavljanju i osiguravanju izvršnosti svoje vlasti i uprave na okupiranoj teritoriji ne smije izaći iz okvira ponovnog obnavljanja funkcija temeljnih institucija na okupiranom području.

Kako kaže M. Sassoli, "osim ako nije posrijedi neki *lex specialis* koji se odnosi na promjene koje obuhvataju sudove, sudije i državne službenike,⁷⁶⁷ pravni parametar je uvijek član 43 jer su lokalne institucije na okupiranoj teritoriji uspostavljene i rade na osnovu zakona. Institucije i ustavni poredak samo su jedan aspekt zakona važećih u zemlji. Izuzetak u smislu 'apsolutne spriječenosti' takođe se i ovdje primjenjuje. Aktivna transformacija i reorganizacija vlasti i drugih važnih funkcija u okupiranoj zemlji sežu mnogo dalje od pukog zakonodavstva. Okupirajuća sila će se samo iznimno naći u situaciji 'apsolutne spriječenosti'. Na primjer, ona neće moći jednu demokratsku republiku pretvoriti u monarhiju ili promijeniti društvenu ili rasnu organizaciju u okupiranoj zemlji, pa čak niti komunističku ekonomiju pretvoriti u liberalnu ekonomiju".

⁷⁶⁸

⁷⁶⁵ Premda nije dovoljno da putem zakonodavstva radi u korist samo svoje bezbjednosti, okupirajuća sila ima široka diskreciona ovlaštenja u odlučivanju o tome šta je od suštinske važnosti za njenu bezbjednost.

⁷⁶⁶ Up. čl. 33(1), 49(1) i 53 Ženevske konvencije IV iz 1949.

⁷⁶⁷ V. čl. 64, 66 i 54 Ženevske konvencije IV iz 1949.

⁷⁶⁸ M. SASSOLI, "Legislation and Maintenance of Public Order and civil Life by Occupying Powers", *The European Journal of International Law*, sv. 16, br. 4, str. 671, 2005.

Postoji izuzetak za primjenu **Fauchilleove doktrine**⁷⁶⁹ kojom se zabranjuje bilo kakva promjena institucija na okupiranoj teritoriji, odnosno, prihvata se činjenica da, kada je dato političko uređenje stalna prijetnja održanju i bezbjednosti okupirajućih vojnih snaga, tada postoji apsolutna potreba da se ono ukine.⁷⁷⁰

Suđenja poslije Drugog svjetskog rata u vezi s okupacijom Njemačke i Japana ne smiju se tumačiti kao precedenti na osnovu kojih se dopušta promjena institucija. Iako svaka država obično bira svoj politički, ekonomski i društveni sistem, okupirajuću silu u tome onemogućava pravo na samoopredjeljenje narodā.

U vremenu poslije Drugog svjetskog rata, bezuslovne cesije uvijek su se smatrale prestankom primjene zakona ratne okupacije,⁷⁷¹ što danas očigledno više nije slučaj jer se članom 6(3) i (4) Ženevske konvencije IV njena primjena proširila i van odredbe iz opšte klauzule u vezi s vojnim operacijama.⁷⁷²

U članu 47 iste konvencije govori se o institucionalnim promjenama koje vrši okupirajuća sila. U članu se kaže:

"Zaštićena lica koja se nalaze na okupiranoj teritoriji ne mogu se, ni u kom slučaju i ni na kakav način, lišiti prava iz ove konvencije, bilo na osnovu ma kakve promjene koja bi se uslijed okupacije dogodila u ustanovama ili upravi teritorije u pitanju, bilo sporazumom zaključenim između vlasti okupirane teritorije i okupirajuće Sile, kao ni uslijed aneksije koju bi ova posljednja izvršila nad cijelom okupiranom teritorijom ili dijelom iste."

⁷⁶⁹ P. FAUCHILLE, *Traité de Droit International Public* (1921.), str. 228 ("Budući da je situacija krajnje privremena, državne institucije ne smiju se dirati").

⁷⁷⁰ H. SCHWENK, "Legislative Power of the Military Occupant Under Article 43", *Yale Law Journal*, ISSN 0044-0094, sv. 54 (1945.), str. 393–416.

⁷⁷¹ V. O. DEBBASCH, *L'occupation militaire: Pouvoirs reconnus aux forces armées hors de leur territoire national*, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Pariz, 1962.

⁷⁷² Član 3(b) Dopunskog protokola I uz Ženevske konvencije o zaštiti žrtava međunarodnih sukoba, 8. juni 1977.

Ponekad se pogrešno shvata da se ovom odredbom zabranjuje ta vrsta promjena, npr. aneksija.⁷⁷³ Takva zabrana je, međutim, pitanje u vezi sa *jus ad bellum*, dok se *jus in bello* i dalje primjenjuje samorazumljivo.⁷⁷⁴ MKCK u svojim komentarima kaže da se "neke promjene mogu smatrati potrebnim, pa čak i napretkom [...]. Dati tekst ima prevashodno humanitarni karakter; njegov cilj je očuvanje ljudskih vrijednosti, a ne zaštita političkih institucija i državne mašinerije vlasti."⁷⁷⁵

U Iraku, Koalicija je obrazovala **Privremeni upravni savjet** i time položila temelje federalnog ustavnog poretka, ukinula stranku Baas i njen sistem vlasti, te krenula ka uvođenju tržišne ekonomije. Ti koraci nisu smatrani kršenjem međunarodnog humanitarnog prava.

Javni red i mir se uspostavlja putem policije koja djeluje u skladu s lokalnim zakonima i međunarodnim pravima u oblasti ljudskih prava, a ne putem vojnih dejstava za koja je mjerodavno međunarodno humanitarno pravo o vođenju neprijateljstava. Djelovanje policije ne odnosi se na borce (ili civile koji neposredno učestvuju u neprijateljstvima), već na civile koji su počinili krivična djela ili očigledno ugrožavaju javni red i mir. Dok se vojnim dejstvima slabi vojni potencijal neprijatelja, cilj djelovanja policije je sprovođenje zakona i održavanje javnog reda i mira. Djelovanje policije podliježe većem broju restrikcija nego u vrijeme trajanja neprijateljstava.

Situacija se može zakomplikovati kada, u odsustvu lokalnih snaga policije, vojska "zagradi" u svoje efektivne, posebno u snage vojne policije, i djeluje na sprovođenju javnog reda. Tada se može dogoditi da djelovanje policije bude teško razlučiti od djelovanja vojske jer u tom slučaju vojna policija može djelovati kao lokalna policija.

⁷⁷³ V. O. DEBBASCH, *L'occupation militaire: Pouvoirs reconnus aux forces armées hors de leur territoire national*, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Pariz, 1962., str. 333–340.

⁷⁷⁴ R. GILARDI "The Jus ad bellum / Jus in bello distinction and the law of occupation", *Revue Israelienne de Droit*, sv. 41, br. 1–2, str. 246–301, 2008.

⁷⁷⁵ J. PICTET, *Les Conventions de Genève du 12 août 1949: Commentaire de la IV Convention de Genève sur la protection des civils en temps de guerre*, 1958.

Veoma je teško, dakle, razlučiti, s jedne strane, vođenje neprijateljstava protiv onih koji neposredno učestvuju u otporu od, s druge strane, djelovanja policije sa svrhom održanja reda i zakona, usmjerenog protiv civila umiješanih u kriminalne aktivnosti.

Primjena međunarodnog prava na djelovanje policije otvara pitanje da li se ta grana prava primjenjuje na sve one koji se nalaze na okupiranoj teritoriji. Međunarodno pravo je tako mjerodavno za oružane sukobe,⁷⁷⁶ no ako su ti oružani sukobi dio situacije u kojoj je ugrožen opstanak nacije, pod određenim uslovima više takvih međunarodnopravnih garancija može biti suspendovano. Premda Sjedinjene Američke Države i Izrael to poriču, praksa Ujedinjenih nacija, kao i sudske odluke, jasno pokazuju da međunarodnopravni standardi ljudskih prava okupirajuću silu obavezuju na poštovanje stanovništva na okupiranoj teritoriji.⁷⁷⁷

Sve dok štiti pravo na život – to neopozivo pravo - međunarodno pravo mjerodavno za djelovanje policije, konkretno, za korišćenje vatrenog oružja, ne može biti suspendovano čak ni u situaciji ugrožavanja opstanka nacije.

Po mišljenju M. Sassolija, "prema gorenavedenim uslovima, okupirajuća sila može odstupati od nekih obaveza koje se odnose na ljudska prava ako je to neophodno kako bi se uspostavio i održao javni red na okupiranoj teritoriji. Bilo je slučajeva da se čak i teži oblik narušenosti funkcionisanja društvene zajednice na okupiranoj teritoriji mogao smatrati stanjem ugroženosti nacije kao društvene zajednice [...]".⁷⁷⁸

⁷⁷⁶ V. Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija, komentar, br. 29 (CCPR/C.21/Rev.1/Add.11 od 31. avgusta 2001.) u par. 3 i, br. 31 (CCPR/C.74/CPR.4/Rev.6 od 2. aprila 2004.) u par. 11; "Legal Consequences of the Construction of a Wall" (MSP), bilj. 6, par. 102–106; "Opinion consultative sur The Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons" (MSP), 1996., Rep. 226 u par. 25.

⁷⁷⁷ "Legal Consequences of the Construction of a Wall", bilj. 6, par. 107–112; V. takode W. KALIN, "Report on the Situation of the Human Rights in Kuwait under Iraqi Occupation", UN Doc.E/CN.4/1992/26, 16. januar 1992., par. 50–59; "Concluding Observations of the Human Rights Committee: Israël", Dokument UN-a CCPR/C.79/Add.93, 18. avgust 1998., par. 10.

⁷⁷⁸ M. SASSOLI, "Legislation and Maintenance of Public Order and civil Life by Occupying Powers", *The European Journal of International Law*, sv. 16, br. 4, str. 667, 2005.

Okupirajuća sila ima pravo da na području koje je pod ratnom okupacijom suspenduje neke zakone, ali i pravo da, u određenim granicama, donosi zakone. U stanju okupacije, u praksi se može pokrenuti krivično gonjenje za četiri glavne kategorije djela:

- krivična djela koja su stanovnici počinili protiv drugih stanovnika
- krivična djela koje su počinile okupirajuće vojne snage, kršeći time vlastite vojne propise
- krivična djela koja su pripadnici oružanih snaga okupirajuće sile, kršeći lokalne zakone, počinili protiv stanovnika dotične teritorije, čime su prekršili lokalne zakone i, na kraju,
- krivična djela koja su stanovnici počinili protiv okupirajuće sile i njenih oružanih snaga.

Za prvu od četiri gorenavedene kategorije krivičnih djela obično se sudi pred **lokalnim sudovima**, na osnovu lokalnog zakona na snazi, pod uslovom da sudovi i dalje rade uprkos sukobu. Za sve druge kategorije krivičnih djela obično se sudi pred vojnim sudovima i sudskim tijelima okupirajuće sile i, u pravilu, za ta djela se sudi po **vojnim zakonima** okupirajuće sile.

Vojni zakoni se sastoje "od korpusa pravila usvojenih po diskrecionom nahođenju glavnokomandujućeg u datoj oblasti, koja dopunjuju ili u potpunosti, odnosno djelimično, zamjenjuju zakone koji su inače na snazi na datom području".⁷⁷⁹ Okupirajuća sila ima pravo da donosi takve zakone, i to na nivou zakona kojima se utvrđuju nova krivična djela i novi prekršaji u ratnom stanju, a za potrebe kontrole zemlje i zaštite vojske.⁷⁸⁰

Ostvarujući svoja **diskreciona prava** u sprovođenju vojnih zakona, komandant okupirajućih snaga je ograničen samo zakonima i običajima ratovanja. Kazne se mogu

⁷⁷⁹ HOLLAND, "The Laws of War on Land", *JAGS*, br. 11, str.15

⁷⁸⁰ LAURENTIE, *Les Lois de la Guerre*, str. 48–49, iznosi suprotno mišljenje i kaže da okupirajuća sila ne smije da uvede vanredno stanje na okupiranoj teritoriji. Drugi autori ne dijele to mišljenje, a ono ne odgovara ni starijoj ni savremenoj praksi.

izricati samo nakon što je **vojni sud**, oformljen u tu svrhu, sproveo nepristrasnu istragu. Nakon što se na nekom području proglase vojni zakoni, oni se primjenjuju na sve civilne osobe u toj zoni, bez obzira na njihovo državljanstvo, s izuzetkom diplomatskog osoblja i građana neutralnih država. Ako vojni sud tako odluči, osuđenici mogu biti deportirani s okupirane teritorije, a shodno savremenoj vojnoj praksi, istu odluku i bez konkretne sudske presude može donijeti oficir nadležan za civilna pitanja na tom području.

Drugi svjetski rat donio je velik broj proglašenja vojnih zakona i ostavio nam velik broj primjera koji daju vrlo jasnu sliku o krivičnim i drugim vrstama kazni, čestim u sudskim predmetima u vezi sa snagama Osovine kao okupirajućom silom.⁷⁸¹

Međunarodno humanitarno pravo pravni sistem na okupiranim teritorijama bazira na opštem pojmu "lokalnog pravnog sistema" – pri čemu na snazi ostaju zakoni i pravosudne nadležnosti važeći i prije okupacije.⁷⁸² To je odraz jednog od temeljnih nazora međunarodnog humanitarnog prava, odnosno da je okupacija privremeno stanje, a da okupirajuća sila nema suverenu vlast na predmetnoj teritoriji.

Veći dio Ženevske konvencije IV iz 1949. godine posvećen je sudskom procesuiranju delikata koje su počinili građani okupiranih teritorija (član 5, članovi 64 – 78).

U međunarodnom pravu nije specifikovano kako treba da se organizuje uprava na okupiranoj teritoriji, u smislu plana kojeg bi okupaciona vlast trebala da se drži. U međunarodnim ugovorima u oblasti prava oružanih sukoba nema izričitih odredbi u vezi s organizacijom uprave. Međutim, okupirajuća sila ima priličnu slobodu u izboru organizacije uprave. Sva ograničenja te slobode neće se naći u izričitim odredbama međunarodnih ugovora, već u opštim načelima iz kojih se mogu izvesti određeni zaključci o obliku kakav bi okupaciona uprava trebala da ima.

⁷⁸¹ *Chicago Sun*, 27. oktobar 1943. Kad je riječ o drugim stavovima, v. s tim u vezi SPAIGHT, *War Rights on Land*, str. 341–343, 345–346; ARIGA, *La Guerre Sino-japonaise Au Point de Vue du Droit International*, str. 205–207, i posebno str. 210–214.

⁷⁸² Član 43 Haškog pravilnika, aneks Haške konvencije o zakonima i običajima ratovanja na kopnu (br. II iz 1899. i, br. IV iz 1907.) i član 64 Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica u vrijeme rata od 12. avgusta 1949.

Međutim, čini se da, kada okupirajuća sila sama bira tip uprave, to obično biva vojna vlast kad se radi o najvažnijim elementima. Kako stoji u *Terenskom priručniku SAD-a* :

"Nije bitno da li strukturu vlasti na neprijateljskoj teritoriji čine vojna, civilna ili mještovita administracija. Njen karakter je isti i izvor njene nadležnosti je isti. To je vlast nametnuta putem sile, a legalnost njenih postupaka se utvrđuje shodno ratnom pravu".⁷⁸³

Organizacija uprave mora biti kompatibilna sa načelom po kojem okupirajuća sila kao jedna od zaraćenih strana stiče samo privremenu vlast na okupiranoj teritoriji, pri čemu joj nije dozvoljeno da anektira teritoriju. Zatim, okupirajuća sila mora se odlučiti za neki tip organizacije uprave kako bi na djelotvoran način ispunila svoju obavezu iz člana 43 Haškog pravilnika, postavila vlast na toj teritoriji, što je takođe obaveza koja proističe iz Ženevske konvencije IV. Najzad, ta uprava ne smije poprimiti oblik koji bi se mogao smatrati kršenjem specifičnih obaveza po osnovu međunarodnog prava, posebno onih koje se odnose na okupaciju, uključujući obavezu da se poštuju postojeći zakoni.

Profesor **J. M. Mossner** s tim u vezi kaže sljedeće:

"Okupirajuća sila ima pravo da izabere organizacionu strukturu koja joj se čini da je najbliža njenim potrebama. Shodno međunarodnom pravu, izvor prava i dužnosti kako vojne tako i civilne vlasti na okupiranoj teritoriji jeste okupirajuća sila koja se pak temelji na vojnoj vlasti nad datom teritorijom. Iz tog razloga, vojna vlast se ponekad definiše kao vrhovna vlast okupirajuće sile na okupiranoj teritoriji, bez obzira na činjenicu da, *in concreto*, tu vlast sprovode vojna i civilna lica."⁷⁸⁴

⁷⁸³ *US Field Manual*, par. 368. V. takođe *British Manual*, par. 518.

⁷⁸⁴ J. M. MOSSNER, "Military Government", *Encyclopédie de Droit International*, ur. R. Bernhardt, 1997., str. 391–395.

Međunarodno pravo ne propisuje nikakav opšti uslov po kojem organizacija uprave za kakvu se okupirajuća sila opredijelila mora da uključuje dispozicije za sve vidove demokratske participacije. Okupirajuća sila može imati vrlo jake političke i vojne razloge da lokalno stanovništvo uključi u odlučivanje. Na taj način ona će lakše braniti zakonske promjene, uz obrazloženje da je njihov motiv dobrobit stanovništva. Štaviše, u slučaju da je na dotičnoj teritoriji već postojala neka demokratska struktura, okupirajuća sila može imati obavezu da je djelimično zadrži, sve dok ona ne ugrožava poziciju okupirajuće sile. Ne postoji, međutim, nikakvo opšte načelo shodno kojem okupirajuća uprava mora da funkcioniše kroz demokratske mehanizme, a po svemu sudeći, opšta je pretpostavka da se to neće promijeniti.

U svom tekstu pod naslovom "Priručnik iz ratnog prava za oružane snage", koji je izdao Međunarodni komitet Crvenog krsta, **F. de Mulinen** kaže da "ratno pravo nalaže minimum saradnje između okupirajuće sile i stanovnika na okupiranoj teritoriji".⁷⁸⁵

Može se postaviti pitanje polja odgovornosti koja proističe iz poštovanja postojećeg zakona shodno članu 43 Haškog pravilnika. Da li se ta odgovornost proteže i na obavezu okupirajuće sile da zadrži postojeće upravne i zakonodavne institucije? Nažalost, u literaturi i vojnim priručnicima se ne daje jasan odgovor na to pitanje. S jedne strane, u mnogim referentnim radovima smatra se da okupirajuća sila teritorijom mora upravljati u skladu sa "zatečenim pravilima uprave i da se u postojeću upravu smiju uvoditi samo minimalne promjene".⁷⁸⁶

Premda očigledno postoji određena neizvjesnost u pogledu odnosa između postojeće organizacije uprave i okupirajuće sile, zakon je ipak jasniji nego što se sugeriše u nekim protivurječnim izjavama. Početak okupacije znači da zakonodavna i izvršna vlast na okupiranoj teritoriji *de facto* prelazi u ruke okupirajuće sile.

⁷⁸⁵ F. DE MULINEN, "Handbook on the law of War for Armed forces", *Revue Internationale de la Croix-Rouge*, Ženeva, 1987.

⁷⁸⁶ G.I.A.D. DRAPER, *The Red Cross Conventions*, London, 1958., 39; McNAIR i WATTS, *The Legal Effects of War*, 369.

U *Britanskom priručniku za vojno pravo* piše:

"Funkcije zakonodavnih, izvršnih i upravnih vlasti, bilo to na opštem, regionalnom ili lokalnom nivou, prestaju s trenutkom početka vojne okupacije".⁷⁸⁷

Okupirajuća sila će se vjerovatno poslužiti zatečenim institucijama uprave kako bi upravljala teritorijom. Međutim, ukoliko su institucije uprave očuvane, one će imati ovlaštenja koja im dā okupirajuća sila. Štaviše, okupirajuća sila nije u obavezi da zadrži postojeće državne službenike. Članom 54(2) Ženevske konvencije IV se eksplicitno priznaje pravo okupirajuće sile da smijeni državne službenike sa njihovih položaja. To je pravo koje MKCK u svojim komentarima Konvencije opisuje kao "pravo, koje jako dugo postoji, na osnovu kojeg okupacione vlasti mogu da se služe svim državnim službenicima ili sudijama za svoje potrebe".⁷⁸⁸

Kada ne postoji upotrebljiva struktura uprave ili kada ta struktura nije sposobna da adekvatno obavlja svoje funkcije u specifičnim uslovima ratne okupacije, okupirajuća sila ima pravo da obrazuje nove upravne organe u skladu sa svojim potrebama. Stoga smatram da u **Herceg-Bosni** više nije postojala uprava koja bi radila pod centralnom vlašću u **Sarajevu** koje je bilo pod opsadom. Na HVO-u je stoga bilo da putem svojih civilnih ili vojnih organa, u datim okolnostima, organizuje te strukture i zavede red radi zaštite civilnog stanovništva.

Gorenavedena načela daju okupirajućoj sili mogućnost da takoreći diskreciono mijenja postojeću organizaciju uprave. Ona međutim mora imati na umu to da privremeni karakter vojne vlasti na okupiranoj teritoriji znači da neće biti u skladu s pravom bilo kakav pokušaj okupirajuće sile da uvede trajne promjene u organizaciju vlasti na okupiranoj teritoriji. Zatečene upravne ili zakonodavne strukture, kao i politički mehanizmi, mogu se tokom trajanja okupacije suspendovati, ali okupirajuća sila će

⁷⁸⁷ *British Manual of Military Law*, par. 516.

⁷⁸⁸ J. PICTET, *Les Conventions de Genève du 12 août 1949: Commentaire de la IV Convention de Genève sur la protection des civils en temps de guerre*, 1958., 308.

prekoračiti okvire svojih ovlaštenja ako pokuša, na primjer, da stvori novu državu, monarhiju da pretvori u republiku ili pak da unitarnu državu pretvori u federalnu. Iz tog razloga, okupirajuća sila može⁷⁸⁹ da suspenduje ili zaobiđe postojeću upravu kada za to postoji **legitimna potreba**. Moje je mišljenje da je postojala legitimna potreba da se na područjima navedenim u Optužnici organizuje uprava, budući da na njima nije bilo državnih službenika Republike Bosne i Hercegovine.

Ženevska konvencija IV, konkretno njeni članovi 64 – 78, razjašnjavaju situaciju u pogledu rada sudskih organa na okupiranoj teritoriji. Na okupiranoj teritoriji će važeći zakoni biti međunarodno pravo, zakoni koji su bili na snazi prije okupacije, kao i zakoni koje je uvela okupirajuća sila. U principu, okupirajuća sila mora dozvoliti lokalnim sudskim organima da nastave sa radom po lokalnim zakonima i ne smije mijenjati status sudija.⁷⁹⁰

Međutim, u članu 64(1) Ženevske konvencije IV nalaže se da ti lokalni sudovi nastavljaju s radom, uslijed potrebe da se "obezbijedi uspješno vršenje pravde". Osim toga, okupirajuća sila ima pravo da razrješava dužnosti sudije, upravo kao i državne službenike. Posljedica toga je da okupirajuća sila može da kao sudije imenuje svoje državljane.

Lokalni sudovi kojima je bilo dozvoljeno da nastave s radom tokom okupacije, u više su slučajeva insistirali na tome da je njihova dužnost da obezbijede poštovanje naloga i propisa okupirajuće sile, shodno obimu njihovih ovlaštenja iz člana 43 Haškog pravilnika.⁷⁹¹ U gotovo svim poznatim slučajevima, ti pravni nalozi i zakoni su bili potvrđeni, ne samo za vrijeme okupacije, već i nakon oslobođenja.

⁷⁸⁹ STONE, "*Legal Controls of International Conflict*", 698.

⁷⁹⁰ Ženevska konvencija IV, članovi 64 i 54.

⁷⁹¹ V. interesantnu odluku iz predmeta *Tužilac protiv X* (Istočna Java, 1948.) citiranu u MORGENSTERN, "Validity of the Acts of the Belligerent Occupant", 28 *BYIL*, 1951., str. 297, br. 1.

Član 66 Haške konvencije IV iz 1949., koji se odnosi na kršenje krivičnih propisa koje je u skladu s odredbama članova 64 i 65 iste Konvencije⁷⁹² donijela okupirajuća sila, na prvi pogled je kontroverzan. U tom članu stoji sljedeće: "Okupirajuća Sila ima pravo, u slučaju prekršaja krivičnih propisa koje je ona donijela na osnovu drugog stava člana 64, da izvede krivce pred svoje nepolitičke i na redovan način obrazovane vojne sudove, pod uslovom da oni zasjedaju u okupiranoj zemlji. Prizivni sudovi zasjedavaće prvenstveno u okupiranoj zemlji." Očigledan cilj ovih odredbi je, u skladu sa razgovorima vođenim u okviru Treće komisije Ženevske konferencije iz 1949., nastojanje da se okupirajuća sila onemogući da svoj pravosudni sistem (i samim tim, svoj pravni sistem) proširi na teritoriju pod ratnom okupacijom.

U članu 66 Ženevske konvencije IV navode se tri uslova u vezi s načinom rada vojnih sudova na okupiranoj teritoriji: oni moraju biti "na redovan način obrazovan[i]", "nepolitičk[i]" i zasjedati u okupiranoj državi.

Po ocjeni specijalnog izvještaja Ujedinjenih nacija o nezavisnosti sudija i advokata, što se tiče vojnih sudova javljaju se ozbiljni problemi u pogledu nezavisnog i nepristrasnog vršenja pravde... Iako se Paktom takvi sudovi ne zabranjuju, među uslovima koji se njime propisuju jasno stoji da se civilima može suditi pred takvim sudovima samo u izuzetnim slučajevima...⁷⁹³ Često se civilima sudi i pred vojnim sudovima. S tim u vezi, izvještaj Ujedinjenih nacija o nezavisnosti sudija i advokata zaključuje da se "**u međunarodnom pravu postepeno stvara konsenzus o tome da se drastično ograniči, ili čak i zabrani, takva praksa**".⁷⁹⁴

⁷⁹² Član 65 Ženevske konvencije IV, "Kaznene odredbe koje izda okupirajuća sila ne mogu stupiti na snagu prije nego što budu objavljene i saopštene stanovništvu, na njegovom jeziku. Te odredbe ne mogu imati povratno dejstvo."

⁷⁹³ Opšti komentar br. 13 u vezi sa članom 14 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija, 12. april 1984.

⁷⁹⁴ Specijalni izvjestilac Ujedinjenih nacija, UN Doc. E/CN.4/1998/39/Add.1, par. 78, citirano u F. ANDREU-GUZMAN, "Military Jurisdiction and International Law: Military Courts and Gross Human Rights Violations", sv. 1, *International Commission of Jurists / Colombian Commission of Jurists*, Ženeva, 2004., str. 1.

Na kraju ove analize zaključujem da u borbenim zonama **svu vlast** ima vojni komandant, te da on ima pravo da zamijeni postojeću organizaciju uprave, pa bila ona i u rudimentarnoj formi. Po mom mišljenju, borbena zona mora da bude **striktno ograničena na najviše** nekoliko kilometara.

Međutim, u drugim zonama, primat ima zakonodavstvo okupirane teritorije, osim u izuzetnim slučajevima koji su navedeni u članu 64 Ženevske konvencije iz 1949. godine.

Kad je riječ o konkretnom slučaju o kojem je govorio general Praljak, slažem se sa njim kada kaže da se odgovornost vojnog komandanta odnosi isključivo na područje ograničeno linijom fronta i na zonu od nekoliko hektara do najviše nekoliko kvadratnih kilometara od mjesta gdje se borbe vode.

Izvan tog prostora, nadležne su lokalne vlasti, pa bile one i u rudimentarnoj formi. Ukoliko ih više nema, okupirajuća sila mora da preduzme potrebne mjere, premda nije obavezna da poluči rezultat.

5. Odgovornost nadređenog

O odgovornosti nadređenog govorio je već **kineski vojskovođa Sun Ji, 500. godine prije nove ere.**⁷⁹⁵

O **nehatu nadređenog** govorio je u Francuskoj 1429. Karlo VII, u svojim *Pismima o sprečavanju pljačke i zloupotreba među vojnicima.*⁷⁹⁶

⁷⁹⁵ Sun Ji, *L'art de la guerre*, prevela Valérie Niquet-Cabestan, Pariz, Economica, 1988., čl. X, "De la configuration du terrain", par. 78, str. 84 i 85.

⁷⁹⁶ M. de VILEVAULT – M. DE BRÉQUIGNY, *Ordonnances des rois de France de la troisième race*, sv. 13, Pariz, Imprimerie royale, 1782., "Ordonnance de Charles VII à Orléans le 2 novembre 1439", str. 306, str. 308, par. 18.

U anglosaksonskom pravu, to načelo bilo je uključeno u *Masačusetska pravila ratovanja* iz 1775. godine.⁷⁹⁷

Komandna odgovornost uključena je dokument međunarodnog domašaja, u **Hašku konvenciju iz 1907. godine.**⁷⁹⁸

U presudi Američke vojne komisije u vezi s **generalom Yamashitom**, donijetoj 7. oktobra 1945., utvrđena je krivična odgovornost komandanta.⁷⁹⁹

Vrhovni sud SAD-a je u svojoj pravomoćnoj **presudi donijetoj odlukom većine** precizirao da, shodno međunarodnom pravu, nadređeni snosi odgovornost po osnovu toga što nije spriječio zločine koje su počinili njegovi podređeni.⁸⁰⁰

Po nekim tumačenjima, tom pravomoćnom presudom postavljeno je načelo apsolutne odgovornosti.⁸⁰¹

Isti pojam je u **Nürnbergu** primijenjen i na neke civilne rukovodioce. U predmetu *Visoka komanda* postavljeno je pak načelo podlijeganja odgovornosti po osnovu **kriminalnog nehata.**⁸⁰²

U predmetu *Taoci* zauzet je stav da je dužnost komandanta da bude u potpunosti informisan jer, ako tu svoju dužnost ne ispuni, *nemo auditur propriam turpitudinem allegans.*⁸⁰³

⁷⁹⁷ *American Articles of War*, 5. april 1775., član 11.

⁷⁹⁸ IV. Konvencija o zakonima i običajima ratovanja, Hag, 18. oktobar 1907., član 3.

⁷⁹⁹ *SAD v. Yamashita*, Američka vojna komisija, Manila, 7. decembar 1945. Ta odluka je reprodukovana u 4 *L.R.T.W.C.* 1, kao i u Leon FRIEDMAN, *The Law of War: A Documentary History*, New York, Random House, 1972., sv. II, str. 1596. Major Michael L. SMIDT, "Yamashita, Medina and Beyond: Command Responsibility in contemporary Military Operations", 2000., 164 *Mil. L. Rev.* 155.

⁸⁰⁰ *In Re Yamashita*, 327 U.S. 1, str. 15 (1945).

⁸⁰¹ V. takođe, A. Frank REEL, *The Case of General Yamashita*, Chicago University Press, Chicago, 1949., str. 181.

⁸⁰² Sekretarijat međunarodnog vojnog suda, *Procès des grands criminels de guerre devant le Tribunal militaire international*, Nürnberg.

⁸⁰³ *US v. Wilhelm List et consorts*, u *Nuremberg Military Tribunals*, sv. XI, str. 1230.

Tokijski sud je pak u vezi s nadzorom nad korektnim postupanjem sa zarobljenicima potvrdio odgovornost po osnovu propusta i nehata.⁸⁰⁴

Sve te presude bile su povod za mnoge rasprave o doktrini, tako da se može reći da je **nehat** postao pravni standard - *should have known* /trebalo je da zna/ - koji se primjenjuje na komandnu odgovornost.⁸⁰⁵

Žalbeno vijeće MKSJ-a, međutim, nije usvojilo taj standard.⁸⁰⁶

Isto pitanje ponovo je otvoreno u **Rimskom statutu**, koji je u pravilu u vezi sa znanjem predvidio varijacije u zavisnosti od toga da li se radi o odnosu subordinacije u civilnom ili vojnom kontekstu.⁸⁰⁷

Dakle, čini se da se **nehat** primjenjuje na prijestup vojnog komandanta, dok se u slučaju civila primjenjuje **svjesno neznanje**.

Rimski statut je dakle kodifikovao nehat kao standard za prijestup.⁸⁰⁸

Čini se stoga da Rimski statut nije uveo novi oblik odgovornosti za treća lica u pravom smislu, što je MKSJ potvrdio u predmetu *Halilović* u vezi s članom 7(3) Statuta MKSJ-a.⁸⁰⁹

⁸⁰⁴ R. John PRITCHARD i Sonia Magbanua ZAIDE, ur., *The Tokyo War Crimes Trial*, sv. 20, *Judgment and Annexes*, New York & London, Garland Publishing, 1981., str. 48444 i 48445.

⁸⁰⁵ V. veoma detaljan članak: Solis HORWITZ, "The Tokyo Trial, International Conciliation", 1950., koji je bio član tima tužilaštva, u Annette WIEVIORKA, ur., *Les procès de Nuremberg et de Tokyo*, Bruxelles, Éditions Complexe, 1996.; Roger S. CLARK, "Nuremberg and Tokyo in Contemporary Perspective", u Timothy L. H. MCCORMACK – Gerry J. SIMPSON, ur., *The Law of War Crimes: National and International Approaches*, Den Haag, Kluwer Law International, 1997., poglavlje 7, str. 171.

⁸⁰⁶ *Tužilac protiv Delalića*, Drugostepena presuda, par. 229.

⁸⁰⁷ Vidi C. BASSIUNI, ur., *The Statute of the International Court: A Documentary History*, Ardsley (NY), Transnational Publishers, 1998.; Roy S. LEE, ur., *The International Criminal Court: The Making of the Rome Statute Issues, Negotiations, Results*, Den Haag, Kluwer Law International, 1999., str. 202 i dalje.

⁸⁰⁸ Rimski statut, čl. 28.

⁸⁰⁹ *Tužilac protiv Halilovića*, Prvostepena presuda, 2005., par. 54.

Riječ je, dakle, o obliku učešća u krivičnom djelu koji omogućava da se proglašeni krivim nadređeni koji je imao **efektivnu kontrolu**, no koji je propustio da spriječi ili kazni svoje podređene za počinjena krivična djela, iako je znao, morao da zna ili je svjesno zanemario da uzme u obzir relevantne informacije.

U ovom predmetu, trebalo je da se odgovori na pitanje individualne krivične odgovornosti za vojna lica na osnovu člana 7(3) Statuta, odnosno za **generala Praljka** koji je 24. jula 1993. *de jure* naslijedio **generala Petkovića** na dužnosti načelnika Glavnog stožera HVO-a.

Ako se pokaže da su za vrijeme dok je komandant *de jure* bio **general Petković** bila počinjena krivična djela, a da **general Praljak**, temeljem svoje komandne odgovornosti nije preduzeo nikakve mjere protiv počinitelja krivičnih djela, *može li se on smatrati odgovornim za pomenute zločine ?*

U ovoj oblasti, postoji malo elemenata koji bi omogućavali da se stekne jasna predstava, s izuzetkom paragrafa 198 *Prvostepene presude u predmetu Hadžihasanović i Kubura*,⁸¹⁰ u kojem se upućuje na jednu odluku Žalbenog vijeća u vezi s interlokutornom žalbom kojom se osporava nadležnost.⁸¹¹ Budući da je pitanje krivične odgovornosti nadređenog novina u međunarodnom pravosuđu, vrijedi ukazati na nekoliko novijih članaka o doktrini s ovim u vezi.⁸¹²

⁸¹⁰ *Tužilac protiv Hadžihasanovića i drugih*, Prvostepena presuda, 15. mart 2006.

⁸¹¹ *Tužilac protiv Hadžihasanovića i drugih*, "Odluka po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost s obzirom na komandnu odgovornost", 16. juli 2003.

⁸¹² V. osobito N. ZAKR, "La responsabilité du supérieur hiérarchique devant les tribunaux pénaux internationaux", *Revue internationale de droit pénal*, 2002., 1–2 (sv. 73), 376, str. 59–80; A. -M. BOISVERT – H. DUMONT – M. PETROV, "Quand les crimes des sous-fifres engagent la responsabilité de leur chef: la doctrine de la responsabilité du supérieur hiérarchique en droit pénal international", 2004., 9. *Can.Crim.L.Rev.*, str. 93–135, ur. Thomson Carswell; S. BOURGON, "La doctrine de la responsabilité du commandement et la notion de lien de subordination devant le Tribunal pénal international pour l'Ex-Yougoslavie", *Revue québécoise de droit international*, 2006., izvanredni broj, str. 95–118; M.-P. ROBERT, "L'évolution de la responsabilité du supérieur hiérarchique en droit pénal international", *La revue du barreau*, 2007.–2008., sv. 67, str. 1–39; "La responsabilité du supérieur hiérarchique basée sur la négligence en droit pénal international", *Les cahiers du droit*, sv. 49, br. 3, 2008., str. 413–453; A. H. KHALIFA, "Les conditions préalables à la responsabilité du supérieur hiérarchique devant les juridictions pénales internationales", *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, br. 4, 2010., str. 773 i dalje, Pariz.

Žalbeno vijeće je većinom glasova donijelo ocjenu da ništa u praksi država niti *opinio juris* ne potvrđuje stav da se komandantu može pripisati odgovornost za krivično djelo koje je podređeni počinio prije nego što je postojao odnos subordinacije između njih.⁸¹³

Ispostavlja se da je ta odluka Žalbenog vijeća donijeta tijesnom većinom od tri sudije, a dva sudije koji nisu bili saglasni osjećali su se dužnim da prilože svoja suprotna mišljenja o tom problemu,⁸¹⁴ što navodi na pomisao da ta problematika zaslužuje dublju analizu i da bi zaključci Žalbenog vijeća u budućnosti, u zavisnosti od njegovog sastava, mogli biti i drukčiji.

U tom smislu, da bi se stekao bolji uvid, prenosim argumentaciju većinskog dijela Žalbenog vijeća (I), kao i argumentaciju sudija koji su bili u manjini (II).

I. Stav većine u Žalbenom vijeću

Žalbeno vijeće je ocijenilo da nadređeni ne može podlijegati odgovornosti za krivična djela koja su njegovi podređeni počinili prije nego što je on stupio na dužnost budući da u domaćem pravu država ne postoji takva praksa (A). Vijeće je u prilog tom svom stavu uputilo na razne odredbe međunarodnog običajnog prava (B) i na kraju zaključilo da bi priznavanjem takvog oblika odgovornosti bilo teško narušeno načelo legaliteta (C).

A. Nepostojanje sudske prakse i *opinio juris in foro domestico*

Žalbeno vijeće je uvodno istaklo da se "ne postoji nikakva praksa država, kao niti ikakva naznaka *opinio juris* u prilog tome da se komandantu može pripisati odgovornost za krivična djela koja je njegov podređeni počinio prije nego što je počeo postojati odnos

⁸¹³ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena, par. 16, 32–33; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Izjava sudije Shahabuddeena", par. 18–25; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, Djelimično suprotno mišljenje i izjava sudije Liua, par. 32; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, Djelimično suprotno mišljenje sudije Schomburga, par. 12.

⁸¹⁴ Sudije Shahabuddeen i Hunt priložili su dva suprotna mišljenja.

subordinacije između njih",⁸¹⁵ te da je "indikativno [...] da se u suprotnim mišljenjima ne upućuje ni na jedan direktan i izričit izvod iz nekog vojnog priručnika ili komentara vojnog priručnika, precedentnog prava ili iz obimne literature o komandnoj odgovornosti, koji bi sugerisao da princip komandne odgovornosti iz običajnog prava propisuje krivičnu odgovornost vojnog zapovjednika za krivična djela počinjena od strane njegovih podređenih prije nego što je on preuzeo komandu".⁸¹⁶

Međunarodno krivično pravo je grana međunarodnog javnog prava koja je, dakle, nužno utemeljena u međunarodnom pravu. Činjenica da neka pravna norma ne postoji u nacionalnom pravu nema nikakvog uticaja na međunarodni pravni poredak. Stalni Međunarodni sud pravde je to načelo postavio 1926. godine u svojoj čuvenoj presudi *Određeni njemački interesi u poljskoj Gornjoj Šleskoj*,⁸¹⁷ u kojoj je izjavio da, "s gledišta međunarodnog prava, domaći zakoni država nisu drugo do činjenice".⁸¹⁸ Nepostojanje pravnih pravila u domaćem pravu, dakle, ne može se ovdje navesti u prilog stavu da nadređeni ne može biti smatran odgovornim za djela počinjena prije nego što je on stupio na dužnost.

Pored toga, Žalbeno vijeće je ocijenilo da bi taj oblik odgovornosti bio u suprotnosti s međunarodnim običajnim pravom.

B. Komandna odgovornost kosi se s međunarodnim običajnim pravom

U prilog svojoj argumentaciji, **većina u Vijeću** uputila je na razne odredbe običajnog prava za koje smatra da su očigledno u suprotnosti s takvom mogućnošću.

⁸¹⁵ *Tužilac protiv Hadžihasanovića i drugih*, "Odluka po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost s obzirom na komandnu odgovornost", 16. juli 2003., par. 45

⁸¹⁶ *Ibid.* par. 53.

⁸¹⁷ *Affaire relative à certains intérêts allemands en Haute-Silésie polonaise*, "Fond" /Utvrđeno činjenično stanje/, Drugostepena presuda br. 7, 1926.

⁸¹⁸ *Ibid.*, str.19.

Naime, Vijeće je ocijenilo da prema članu 28 Rimskog statuta,⁸¹⁹ članu 86(2) Dopunskog protokola I,⁸²⁰ članu 6 Nacrta Kodeksa zločina protiv mira i bezbjednosti čovječanstva koji je Komisija za međunarodno pravo usvojila 1996. godine,⁸²¹ te predmetu *Kuntze* vojnih sudova u Nürnbergu,⁸²² kako bi se nadređenom mogla pripisati odgovornost po osnovu propusta, mora postojati uslov postojanja **odnosa subordinacije i efektivne kontrole** između nadređenog i podređenog.

Pojam "**efektivne kontrole**" može se tumačiti na više načina.

U strogom smislu, može se zaključiti da vojnici koji su počinili krivična djela nisu bili pod efektivnom kontrolom nasljednika na dužnosti; ako bismo se opredijelili za tu opciju, međunarodno pravosuđe našlo bi se u ćorsokaku.

⁸¹⁹ Član 28 Rimskog statuta predviđa sljedeće: "a) Vojni zapovjednici ili lica koja djeluju u svojstvu vojnog zapovjednika, koja su odgovorna za krivična djela iz nadležnosti Suda, a koja krivična djela su izvršile snage pod njihovom neposrednom komandom i kontrolom, i/ili ukoliko su snage pod njihovom neposrednom komandom i kontrolom izvršile krivično djelo uslijed njegovog/njenog propuštanja da obavlja odgovarajuću kontrolu nad tim snagama, kada je:

(a) taj vojni zapovjednik ili lice koje djeluje u svojstvu vojnog zapovjednika znalo ili je prema okolnostima slučaja moralo da zna da su snage **izvršile ili da su spremne da započnu izvršavanje takvog krivičnog djela**; ili kada

(b) vojni zapovjednik ili odgovorno lice koje djeluje u svojstvu vojnog zapovjednika, propustilo da preduzme sve neophodne i razumne mere u njegovoj moći kako bi spriječilo izvršenje tih krivičnih djela ili je propustilo da predmet prepusti organima ovlaštenim za pokretanje istrage i vođenja krivičnog postupka."

⁸²⁰ Član 86(2) Protokola I predviđa sljedeće: "Činjenica da je povredu Konvencija ili ovog protokola izvršio neki potčinjeni ne oslobađa njegove oficire krivične ili disciplinske odgovornosti, već prema slučaju, ukoliko su oni znali, ili imali informacije koje su im omogućile da zakluče pod okolnostima koje su vladale u to vrijeme, da je on izvršio ili da će izvršiti takvu povredu i ako nisu preuzeli sve moguće mjere u granicama svoje moći da spriječe ili suzbiju povredu."

⁸²¹ U članu 6 Nacrta Kodeksa zločina protiv mira i bezbjednosti čovječanstva, predviđa se: "Činjenica da je zločin protiv mira i bezbjednosti čovječanstva počinio potčinjeni ne oslobađa njegove nadređene krivične odgovornosti ako su oni znali ili je bilo razloga da **u datim okolnostima** znaju da je taj potčinjeni **izvršio ili da će izvršiti takav zločin**, te ako nisu preuzeli sve moguće mjere da taj zločin spriječe ili suzbiju."

⁸²² U vezi s predmetom *Kuntze* (*In the matter of United States v. Wilhem List et al., Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10*, sv. XI, str. 1230 (dalje u tekstu: "*predmet Kuntze*"), Vijeće u predmetu *Hadžihasanović*, (Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, par. 50) ograničava se na to da konstatuje da taj predmet pruža "indikacije koje ne idu u prilog tvrdnji o postojanju običajnog pravila kojim se propisuje komandna odgovornost za zločine počinjene prije nego što je nadređeni preuzeo komandu nad podređenim", uz napomenu da, "iako je jasno da ova presuda uvažava odgovornost za propust da se spriječe nova ubistva nakon što je optuženi preuzeo komandu, u njoj se nigdje ne pominje odgovornost za zločine počinjene prije nego što je optuženi preuzeo komandu." (V. Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, fusnota 65).

U **širem smislu**, moglo bi se zaključiti da nasljednik preuzimanjem dužnosti stiče efektivnu kontrolu nad svojim vojnicima i da, konkretno, s obzirom na održavanje **kontinuiteta** vojne aktivnosti, u polje te efektivne kontrole ulaze i **ranije radnje** koje su počinili njegovi podređeni. U tom smislu, nasljednik na dužnosti preuzima komandu nad djelatnom jedinicom, štaviše, u nekim slučajevima nad jedinicom u punom borbenom dejstvu.

B) Načelo legaliteta

Žalbeno vijeće tako je ocijenilo de bi se utvrđivanje odgovornosti nadređenog po osnovu toga što nije kaznio svoje podređene koji su počinili krivična djela prije nego što je on stupio na dužnost kosilo s **načelom legaliteta**.⁸²³

U pogledu tog rezonovanja Žalbenog vijeća treba dati dvije uvodne napomene:

- Prvo, sudije su izjavile sljedeće: "Razmatrajući pitanje da li komandna odgovornost postoji u vezi s krivičnim djelima koja je podređeni počinio prije preuzimanja komande optuženog nad tim podređenim, Žalbeno vijeće primjećuje da je ovaj Međunarodni sud tome oduvijek pristupao na način da se ne uzda samo u tumačenje Statuta kako bi ustanovio mjerodavno pravo za krivičnu odgovornost, **nego da utvrdi stanje u običajnom pravu koje je na snazi u vrijeme počinjenja krivičnih djela**."⁸²⁴

Međutim, prilikom utvrđivanja komandne odgovornosti nasljednika na dužnosti, sudije Žalbenog vijeća su se oslonile na dvije odredbe koje nisu postojale u vrijeme događaja. Statut Međunarodnog krivičnog suda, naime, usvojen je tek 1998. godine (a stupio je na snagu 2002.), dok je Nacrt Kodeksa zločina protiv mira i bezbjednosti čovječanstva usvojen tek 1996. godine. Budući da su se događaji na koje se ovaj predmet odnosi dogodili ranije, ove dvije odredbe nisu primjenjive, tako da Žalbeno vijeće nije moglo da

⁸²³ *Tužilac protiv Hadžihasanovića i drugih*, "Odluka po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost s obzirom na komandnu odgovornost", 16. juli 2003., par. 55

⁸²⁴ *Ibid.* par. 44.

se na njih pozove kao na "**običajno pravo koje je na snazi u vrijeme počinjenja krivičnih djela**".

- Iako se može smatrati da su dvije gorenavedene odredbe odraz običajnog prava koje je bilo na snazi u to vrijeme jer je njima samo naknadno kodifikovano nešto što je već bilo usvojeno, ništa u tim odredbama ne ukazuje na to da u trenutku počinjenja krivičnih djela mora postojati odnos subordinacije kako bi postojala obaveza kažnjavanja. Isto važi za sve odredbe na koje Žalbeno vijeće upućuje, a naročito za član 7(3) MKSJ-a. Naime, ništa u tom članu ne upućuje jednoznačno na to da se odgovornost nadređenog ne može utvrđivati, što pak može ostaviti prostor za tumačenja sudija, čime se ni na koji način neće narušiti princip legaliteta.

Vijeće je, dakle, ocijenilo da "odsustvo pravnih izvora koji bi sugerisali da se komandna odgovornost ne primjenjuje na zločine počinjene prije preuzimanja komande ne dovode do zaključka da **takva krivična odgovornost postoji**"⁸²⁵ i da bi utvrđivanje odgovornosti nasljednika na dužnosti nadređenog stoga bilo u suprotnosti s načelom legaliteta i ugrožavalo prava optuženog.⁸²⁶

To automatski navodi na dva pitanja. Zašto se većina sudija Vijeća poziva na **načelo legaliteta**? Znači li to da oni smatraju da je odgovornost nasljednika na dužnosti nadređenog novi oblik krivičnog djela ?

U krivičnom pravu se, u skladu s načelom legaliteta krivičnih djela i kazni, za krivično djelo može krivično goniti samo temeljem jasno utvrđenog pisanog prava. Posrijedi je neprikosnoveno načelo *nullum crimen, nulla poena sine lege*, ugrađeno u velik broj međunarodnih instrumenata koji se tiču ljudskih prava.⁸²⁷

⁸²⁵ *Ibid.*, par. 54.

⁸²⁶ *Ibid.*, par. 55.

⁸²⁷ V. na primjer čl. 71 Evropske konvencije o ljudskim pravima, čl. st. 11(e) Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i čl. 15 Međunarodnog pakta ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.

Većina u Vijeću posebno se poziva na član 22, stav 2 Statuta Međunarodnog krivičnog suda u kome stoji: "Propisi koji određuju biće krivičnog djela tumače se restriktivno i ne smiju se proširivati analogijom [...]". Kao što piše u toj odredbi, načelo legaliteta se primjenjuje na krivična djela, a ne na oblik odgovornosti.

Pozivajući se na **načelo legaliteta** kako bi se odbacio zaključak o **odgovornosti nasljednika nadređenog**, sudije većinskog dijela Žalbenog vijeća zatim između redaka kažu da se radi o krivičnom djelu koje pravo ne predviđa. Ja smatram da to nije slučaj, već da je zaista posrijedi oblik odgovornosti, kako su naglasile i same sudije,⁸²⁸ što znači da u ovom slučaju nije u igri načelo legaliteta.

Međutim, ako se ispostavi da bi se na ovom vidu odgovornosti mogao zasnovati novi distinktivni delikt, kako opravdati njegovo utemeljenje kad ga, kao što se pokazalo, ne potvrđuje nijedan izvor?

U Nürnbergu se optuženima sudilo za zločin protiv čovječnosti, krivično djelo koje nije postojalo u vrijeme počinjenja djela. Sudije su to odstupanje od načela legaliteta opravdale borbom protiv nekažnjivosti, a naročito činjenicom da su počinioci krivičnih djela posve sigurno znali da njihova djela nisu u skladu sa zakonom.

Ista logika se, dakle, može primijeniti na predmetnu problematiku, a sudije koje su bile u manjini u Vijeću u svojim su izdvojenim mišljenjima iznijele tome blisku doktrinu.

II. Stav sudija iz manjinskog dijela Vijeća

Argumenti koje su sudije iz manjinskog dijela Vijeća iznijele u svojim suprotnim mišljenjima, a koji idu u prilog odgovornosti novog nadređenog, mogu se rezimirati prema dva aspekta problema:

⁸²⁸ V. gore, bilj. 16.

Načelo komandne odgovornosti iz običajnog prava omogućava utvrđivanje odgovornosti novog nadređenog za djela počinjena prije nego što je on stupio na dužnost (A), a izvori običajnog prava koje su većinske sudije uzele u obzir kako bi isključile odgovornost nadređenog pogrešno su protumačeni (B).

A. Običajno usvojeno načelo komandne odgovornosti može podrazumijevati i slučaj novog nadređenog

Kad nadređeni ne bi podlijebao odgovornosti za krivična djela počinjena prije nego što je on stupio na dužnost, ta krivična djela ne bi bila ni u čijoj nadležnosti⁸²⁹ i ta bi **situacija nekažnjivosti** praktično značila ohrabrenje podređenima da čine nova krivična djela.⁸³⁰

Osim toga, manjinske sudije smatraju da načelo komandne odgovornosti ne postavlja kao uslov da se dokaže da je u vrijeme događaja postojala kauzalna veza između činjenice da komandant nije vršio svoja ovlaštenja i počinjenja krivičnog djela od strane njegovih podređenih.⁸³¹

Dvije obaveze nadređenog - da **spriječi** i da **kazni** – jasno su odvojene, što znači da trenutak za koji se mora dokazati efektivna kontrola može varirati u zavisnosti od toga o kojoj je obavezi riječ. Ako bi se primijenio zaključak iz Odluke u predmetu *Hadžihasanović*, time bi se dovela u pitanje sudska praksa Međunarodnog suda po kojoj se obaveza da se spriječe krivična djela mora odvojiti od obaveze da se kazne počinio. Naime, ako je bilo razloga da nadređeni zna za krivična djela dok je još bilo vremena da spriječi njihovo počinjenje, on čini krivično djelo ako ne preduzme mjere da to i učini, a

⁸²⁹ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena", par. 14.

⁸³⁰ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena", par. 15.

⁸³¹ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena", par. 16, 32–33; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Izjava sudije Shahabuddeena", par. 18–25; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Djelimično suprotno mišljenje i izjava sudije Liua", par. 32; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Schomburga", par. 12.

shodno sudskoj praksi, taj propust on ne može da ispravi time što će počinioce krivičnih djela naknadno kazniti.⁸³²

Najzad, sudije ocjenjuju da se član 7(3) Statuta MKSJ-a može tumačiti u prilog doktrini o odgovornosti novog nadređenog.⁸³³ Shodno tekstu tog člana, naime, istovremenost postojanja odnosa subordinacije između nadređenog i podređenih ne mora se dokazivati u zavisnosti od toga da li je djelo već počinjeno ili se počinjenje tek sprema: u slučaju kad je komandant znao ili je bilo razloga da zna da njegov podređeni čini ili se sprema da počini krivično djelo, jasno je da je odnos subordinacije postojao u trenutku događaja. Međutim, kada je podređeni već počinio zločin, nije nužno da odnos subordinacije postoji u samom trenutku počinjenja djela, dovoljno je da je subordinacija postojala u trenutku kada je komandant za to saznao.⁸³⁴

Član 7(3) Statuta je tumačenje međunarodnog običajnog prava koje je dao Savjet bezbjednosti u trenutku usvajanja Statuta MKSJ-a: tvrditi suprotno bilo bi isto što i reći da član 7(3) ima značenje prekoračenja ovlaštenja, što bi taj član učinilo nevaljanim.⁸³⁵

B. Većina u Vijeću je pogrešno protumačila izvore običajnog prava

Sudije koji čine manjinu u Vijeću smatraju da se član 86(2) Dopunskog protokola I mora čitati u kombinaciji sa članom 87(3), koji upotpunjuje član 86(2) i obaveze koje taj član propisuje za komandante. Većina u Vijeću napominje da član 86(2) utvrđuje sljedeće: "Činjenica da je povredu Konvencija ili ovog protokola izvršio neki potčinjeni ne oslobađa njegove nadređene od krivične ili, ovisno o slučaju, disciplinske odgovornosti ako su znali ili ako su imali informacije koje su im u okolnostima u to vrijeme trebale

⁸³² Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, Izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje sudije Davida Hunta, par. 23; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Schomburga", par. 9, 22–26.

⁸³³ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena", par. 27–35; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Djelimično suprotno mišljenje i izjava sudije Liua", par. 29; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Schomburga", par. 13–15.

⁸³⁴ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena", par. 28; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Djelimično suprotno mišljenje i izjava sudije Liua", par. 2, 31;

⁸³⁵ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena", par. 30–31.

omogućiti da zakluče da taj podređeni čini ili da će počinuti takvu povredu i ako nisu preduzeli sve moguće mjere u okviru svojih ovlasti da spriječe ili suzbiju tu povredu."

Po mišljenju većine, ta formulacija nameće obavezu krivičnog gonjenja samo ako je između komandanta i počinioca krivičnog djela u vrijeme kada je djelo počinjeno postojala veza. Većina u Vijeću, međutim, podsjeća na to da, shodno članu 87(3) Protokola I, države moraju da komandantima svojih oružanih snaga postave kao obavezu, između ostalog, i suzbijanje kršenja konvencija. Shodno tome, sudije koji čine manjinu u Vijeću zaključuju da član 87(3) obuhvata širu sferu odgovornosti nego član 86(2).⁸³⁶

Pored toga, manjina u Vijeću smatra da se član 87(3) ne odnosi samo na obaveze država, kao što tvrdi većina u Vijeću. Naime, po mišljenju većine, dok član 86(2) izričito definiše individualnu odgovornost nadređenih, član 87 se odnosi na obaveze država strana ugovornica Ženevskih konvencija. Nasuprot tome, manjina smatra da su ta dva člana dva punopravna elementa istog sistema.⁸³⁷

Manjina u Vijeću smatra da većina u Vijeću pogrešno tumači formulaciju "okolnosti u to vrijeme" koja je sadržana u Nacrtu Kodeksa zločina protiv mira i bezbjednosti čovječanstva i u Rimskom statutu i koja se, po mišljenju manjine, primjenjuje samo na nadređenog koji je dužan da spriječi krivična djela. Manjina u Vijeću ističe da, kad bi to bilo tako, nadređeni ne bi podlijegao komandnoj odgovornosti čak niti za krivična djela

⁸³⁶ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, par. 53; Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena", par. 22–25; Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, Izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje sudije Hunta, par. 20–24; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Djelimično suprotno mišljenje i izjava sudije Liua", par. 16–19, 21; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Schomburga", par. 18–19.

Član 87(3) Dopunskog protokola I nalaže sljedeće: "Visoke strane ugovornice i strane u sukobu treba da nalože **svakom komandantu kome je poznato da će njegovi potčinjeni** ili druga lica pod njegovom kontrolom izvršiti ili **da su izvršili** povredu Konvencija ili ovog protokola da preduzme mjere koje su potrebne da se spriječi takva povreda, a ako je povreda Konvencija ili ovog protokola izvršena, da pokrene disciplinski ili kazneni postupak protiv izvršilaca." [naglasak dodat]

⁸³⁷ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, par. 53; Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena", par. 22–25; Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, Izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje sudije Davida Hunta, par. 20–24; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Schomburga", par. 18–19.

počinjena nakon njegovog stupanja na dužnost za koja je saznao tek nakon njihovog počinjenja.⁸³⁸

Što se tiče *predmeta Kuntze*, manjina u Vijeću smatra da se optuženi nije teretio po osnovu komandne odgovornosti, već kao neposredni počinitelj krivičnih djela.⁸³⁹

Najzad, manjina u Vijeću ističe da je većina u Vijeću u Odluci u predmetu *Hadžihasanović*⁸⁴⁰ preinačila uslov koji dopušta da običajnim načelom komandne odgovornosti bude obuhvaćena jedna nova situacija – konkretno, odgovornost novog nadređenog.⁸⁴¹

Naime, većina u Vijeću, nakon što je utvrdila da, "ako se može pokazati da je načelo ustaljeno prema gornjem kriterijumu, primjena tog načela na neku konkretnu situaciju nije valjano osporena pukom tvrdnjom da je ta situacija nova, ako se može razumno smatrati da je ta situacija obuhvaćena načelom",⁸⁴² ipak je ocijenila da "ovaj Međunarodni sud može nekoga proglasiti krivično odgovornim samo ako je zločin za koji se tereti bio jasno utemeljen u običajnom pravu u vrijeme spornih događaja."⁸⁴³

Očigledno je, dakle, da između ta dva zaključka postoji protivurječnost budući da se u Odluci, kao što napominje **sudija Hunt**, uslov za primjenu načela komandne

⁸³⁸ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena", par. 20; Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, Izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje sudije Davida Hunta, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Schomburga", par. 21.

⁸³⁹ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena", par. 3–7; Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, Izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje sudije Davida Hunta, par. 15–19.

⁸⁴⁰ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena", par. 18–26; Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, Izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje sudije Davida Hunta, par. 14–32; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Djelimično suprotno mišljenje i izjava sudije Liua", par. 16–25.

⁸⁴¹ *Hadžihasanović*, Izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje sudije Davida Hunta, par. 37–38; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Schomburga", par. 13–15.

⁸⁴² Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, par. 12 [naglasak dodat].

⁸⁴³ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, par. 51 [naglasak dodat].

odgovornosti novog nadređenog po svemu sudeći iz "razumnog", "u razmaku od 40 paragrafa", pretvorio u "jasan" uslov.⁸⁴⁴

Ja ću pak, u duhu stava manjine u Vijeću, sada izložiti razloge zbog kojih nadređeni **nužno** mora podlijegati komandnoj odgovornosti za djela počinjena **prije** nego što je on stupio na dužnost.

Kakva je situacija u predmetu kojim se ovdje bavimo? Znamo da **general Praljak** *de jure* stupa na dužnost 24. jula 1994. godine. **General Praljak** nije *ignorant* u vojnim pitanjima - on je zamjenik ministra obrane Republike Hrvatske - i, osim toga, kao dobrovoljac se bori u Republici Bosni i Hercegovini. On odlično poznaje **generala Petkovića** i ne može da zanemari prošlost nakon što je postao njegov nadređeni.

Bilo bi, dakle, paradoksalno da **general Praljak** nije imao nikakvih informacija niti naznaka o postojanju zatočenih civila i o vojnicima HVO-a muslimanske nacionalnosti koji su uklonjeni iz redovnog snaga i zatočeni uglavnom na *Heliodromu*, tim prije što je po meni, on u to vrijeme već odavno *de facto* bio **načelnik Glavnog stožera**.

Da li u ovom konkretnom slučaju govorimo o promjeni nadređenog koja se dogodila 24. jula 1993. godine? Mislim da ne, budući da je, u stvari, **general Praljak**, činjenicom da je postao **zapovjednik de jure** Glavnog stožera, pridodat postojećem Glavnom stožeru, dok je **general Petković** time postao njegov zamjenik. Razumni presuditelj o činjenicama može dakle da zaključi da je postojao **kontinuitet** i da je s obzirom na taj kontinuitet **general Praljak morao** da zna za prethodne zločine.

Vojno gledano, kada jedan komandant preuzme dužnost od prethodnika, obično se to čini putem *ceremonije primopredaje ovlaštenja*, a novi i stari komandant u namjenu ruku obave razgovor. U sklopu primopredaje stari komandant izvještava o situaciji i u načelu mora da svog nasljednika informiše o krivičnim djelima počinjenim dok je on bio

⁸⁴⁴ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, "Izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje sudije Davida Hunta", par. 38.

komandant.⁸⁴⁵ Može se desiti da stari komandant, "ublažavajući" sopstvenu odgovornost, ne kaže svom nasljedniku kakva je realno situacija koju ostavlja za sobom, te da zataji počinjena krivična djela. Može se, dakle, desiti da novi komandant ne bude obaviješten o stvarnoj situaciji, u kojem se slučaju on ne može teretiti u vezi s bilo kakvim krivičnim djelima koje su prije počinili njegovi podređeni.

Takvu pretpostavku, naravno, moraju provjeriti i tužilaštvo i odbrana, kao i sudije, kako bi se iznijelo na vidjelo sve što bi moglo biti osnova za zaključak da novi komandant nije imao razloga za sumnju da su njegovi podređeni počinili krivična djela.

Naprotiv, ako nasljednik na dužnosti u okviru primopredaje bude informisan o određenim deliktним radnjama, dužan je da djeluje. *Zašto?*

Razlog je tome što, kako u Komentarima opravdano ističe Međunarodni komitet Crvenog krsta, **ne može postojati nekažnjivost**. Na osnovu te načelne postavke, *pravilo o naslijeđivanju komandne funkcije* uvijek mora uzimati u obzir **ključno pitanje nekažnjivosti**. Nasljednik koji preuzme komandu mora se upitati da li mu je nešto sakriveno: to je *osnovno pravilo* zanata. Naime, sasvim je izvjesno da gotovo svi podređeni ostaju na svojim dužnostima, a on u sklopu primopredaje ima zadatak da okupi svoje oficire, da utvrdi stanje stvari, provede evaluaciju situacije i donese zaključke o tačnoj situaciji koju zatiče. Ako se taj posao ne obavi, može se dogoditi da zločin ostane nekažnjen. Nasljednik mora da obavi svojevrсну **inventuru** i da se prije preuzimanja dužnosti ozbiljno zapita da li su eventualno počinjena kakva krivična djela, pogotovo u vrijeme rata.

U članu 87(3) Dopunskog protokola I iz 1977. stoji sljedeće: "Visoke strane ugovornice i strane u sukobu treba da nalože svakom komandantu kome je poznato da će njegovi potčinjeni ili druga lica pod njegovom kontrolom izvršiti povredu Konvencija ili ovog protokola da preduzme mjere koje su potrebne da se spriječi takva povreda, a ako je

⁸⁴⁵ U komentaru MKCK uz član 86(2) Dopunskog protokola I iz 1997. stoji sljedeće: "Tačka koja se čini utvrđenom jeste to da se nadređeni ne može pozvati na nepoznavanje izvještaja koji su sačinjeni za njega", par. 3545.

povreda Konvencija ili ovog protokola izvršena, da pokrene disciplinski ili kazneni postupak protiv izvršilaca."⁸⁴⁶

Dakle, na osnovu teksta ove odredbe može se potvrditi da "nasljednik komandanta" koji sazna da su potčinjeni koji su **sada u njegovoj nadležnosti** počinili tešku povredu međunarodnog humanitarnog prava ima **obavezu da preduzme kaznene sankcije** protiv njih, jer u protivnom on može snositi odgovornost na osnovu člana 86(2) Protokola I.⁸⁴⁷

U predmetu kojim se ovdje bavimo, unutar HVO-a postoje dva organa koji bi trebalo da su upoznata sa stvarnom situacijom na terenu što se tiče kriminaliteta: to su SIS i Vojna policija. Novi komandant, dakle, mora da napravi ocjenu situacije u saradnji s nadležnim osobama ta dva organa. On takođe mora da se stupa u kontakt s **vojnim tužiocem** kako bi stekao saznanja o tome koji su sve sudski postupci u toku ili su u pripremi. Ukoliko novi komandant to ne učini, posrijedi je propust koji potpada pod **profesionalni nehat** i koji može da doprinese počinjenju krivičnog djela: dakle, nehat koji mora da suzbija međunarodno pravosuđe.⁸⁴⁸

Rezonovanje trojice sudija koji su činili većinu u Žalbenom vijeću, dakle, otvara određena pitanja budući da dopušta da opstane situacija nekažnjivosti koju ja ne odobravam i koju međunarodno pravo zabranjuje. Zabrana međunarodnih krivičnih djela

⁸⁴⁶ Dopunski protokol Ženevskih konvencija od 12. avgusta 1949. u vezi sa zaštitom žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I), Ženeva, 8. jun 1977., član 87(3), UNTS I-17512.

⁸⁴⁷ Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Shahabuddeena", par. 22–25; Odluka u predmetu *Hadžihasanović*, "Izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje sudije Davida Hunta", par. 20–24; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Djelimično suprotno mišljenje i izjava sudije Liua", par. 16–19, 21; Drugostepena presuda u predmetu *Orić*, "Djelimično suprotno mišljenje sudije Schomburga", par. 18–19. Sudije su smatrale da iz kršenja člana 87(3) proizlazi odgovornost nadređenog na osnovu člana 86(2). To gledište ne dijele oni koji smatraju da su posrijedi dvije različite odredbe koje ne treba čitati zajedno; v. Memorandum o stanju sudske prakse u vezi s odgovornošću nadređenog za krivična djela počinjena prije nego što je on stupio na dužnost, 29. mart 2011., str. 6.

⁸⁴⁸ Žalbeno vijeće je u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići* ocijenilo da "povreda dužnosti od strane nadređenog da stalno bude informisan o postupcima podređenih nužno povlači odgovornost, približava se nametanju krivične odgovornosti na striktnom osnovu, odnosno na osnovu nehata". *Tužilac protiv Zejnila Delalića i drugih*, predmet br. IT-96-21-T, Prvostepena presuda, 20. februar 2001., par. 226. U vezi s odgovornošću nadređenog po osnovu nehata, v. Marc Henzelin, "Les raisons de savoir du supérieur hiérarchique qu'un crime va être commis ou a été commis par un subordonné", u Tavernier (ur.), *Actualité de la jurisprudence pénale internationale à l'heure de la mise en place de la Cour pénale internationale*, Bruylant, Bruxelles, 2004., str. 81–126, 2004.

kao što su genocid, zločin protiv čovječnosti, ratni zločin i zločin agresije smatra se, naime, sastavnim dijelom *jus cogens*.⁸⁴⁹ Uostalom, i sam Međunarodni sud je toj normi dao imperativan karakter.⁸⁵⁰ Međuamerički sud za ljudska prava je, sa svoje strane, utvrdio da, shodno međunarodnom običajnom pravu, počinjenje takvih krivičnih djela povlači obavezu kažnjavanja odgovornih osoba.⁸⁵¹

Dakle, međunarodno krivično pravo koje stupa na scenu nakon kršenja međunarodnog humanitarnog prava ima zadatak da sekundarno pravno pravilo (međunarodna odgovornost pojedinaca) praktično primijeni u svrhu kažnjavanja za kršenje primarnog pravnog pravila (zabrana međunarodnih krivičnih djela). Običajno pravilo po kojem nadređeni snosi komandnu odgovornost za kriminalni propust⁸⁵² dio je, dakle, opšte obaveze suzbijanja međunarodnih krivičnih djela i mora se tumačiti u smislu da nijedno krivično djelo ne smije ostati nekažnjeno.

U paragrafu 446 Prvostepene presude u predmetu *Kordić i Čerkez*⁸⁵³ stoji sljedeće:

"Dužnost kažnjavanja se prirodno pojavljuje nakon što je krivično djelo počinjeno. Osobe koje preuzmu komandu nakon počinjenja pod istom su obavezom kažnjavanja. Ova dužnost uključuje u najmanju ruku obavezu poduzimanja istrage krivičnih djela u cilju utvrđivanja činjenica, te izvještavanja nadležnih organa o njima, ukoliko nadređeni nema ovlasti da sam poduzme sankcije. Nadređeni civili bi imali slične obaveze, ovisno o efektivnim ovlastima koje imaju i o tome da li te ovlasti uključuju mogućnost da se od nadležnih organa zahtijeva poduzimanje mjera."

⁸⁴⁹ V. npr. predmet *Attorney-General of the Government of Israel v. Adolph Eichmann*, 1962., 36 ILR 277; ESLJP, *Kolk et Kislyiy c. Estonie*, odluka o prihvatljivosti, 17. januar 2006.

⁸⁵⁰ *Tužilac protiv Kupreškića i drugih*, Drugostepena presuda, 14. januar 2000., par. 520.

⁸⁵¹ ESLJP, predmet *Almonacid Arellano et autres c. Chili*. Exceptions préliminaires, Fond, Réparations et Frais. Drugostepena presuda od 26. septembra 2006., serija C br. 154, par. 105 i 152.

⁸⁵² Običajni karakter komandne odgovornosti za nečinjenje Međunarodni sud je potvrdio u predmetima *Čelebići*, *ibid.*, br. 7, par. 383; i *Tužilac protiv Tihomira Blaškića* (tzv. predmet *Lašvanska dolina*), Prvostepena presuda, 3. mart 2000., par. 290.

⁸⁵³ Predmet *Kordić i Čerkez*, "Presuda" (dalje u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*), 26. februar 2001.

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, ili barem jedan dio njegovih sudija, u prošlosti se već pokazao sklonim da potvrdi komandnu odgovornost nadređenog za nekažnjavanje podređenih koji su počinili krivična djela **prije** nego što je on preuzeo dužnost.

Pored toga, treba podsjetiti da je Nirnberški sud postavio načelo međunarodne individualne krivične odgovornosti za krivična djela iz domena međunarodnog prava, i to čak i u slučaju kada to nije predviđeno internim pravom država. To načelo je Generalna skupština Ujedinjenih nacija potvrdila 1946. godine, upravo kao i sva druga načela proistekla iz Nirnberške presude,⁸⁵⁴ a 1950. godine Komisija za međunarodno pravo ga je kodifikovala kao normu.⁸⁵⁵

Rezonovanje većine sudija Žalbenog vijeća u predmetu *Hadžihasanović* nije, dakle, ubjedljivo jer je najveća greška ostaviti krivična djela nekažnjenim, pritom "štiteći" nasljednika na komandnoj dužnosti od gonjenja na osnovu toga što nije imao efektivnu kontrolu nad počiniocima krivičnih djela. Takvo shvatanje prenebregava stvarnu odgovornost **nasljednika** koja se, po mom mišljenju, mora smatrati integrisanom u **kontinuitet komandovanja**, zbog čega ovaj ima u najmanju ruku obavezu da se informiše o postupanju svog prethodnika po obavezama iz člana 87(3) Dopunskog protokola Ženevskih konvencija iz 1949., u kojem se koristi formulacija "*su počinili*". Tek pod pretpostavkom da je obavio potrebne radnje, a posebno da je provjerio da li je dobio sve informacije, nasljednik može biti oslobođen od odgovornosti, čak i u slučaju krivičnog djela, budući da mu se ništa ne može staviti na teret ako je, uprkos svim svojim nastojanjima, bio u **potpunom neznanju**.

U svakom slučaju, s obzirom da je **Slobodan Praljak** preuzeo stvarnu dužnost 24. jula 1993., on podliježe odgovornosti po članu 7(3) Statuta, budući da je sigurno dobio

⁸⁵⁴ Generalna skupština UN, Rezolucija 95(1), "Potvrda načela međunarodnog prava priznatih statutom Nirnberškog suda", usvojena 11. decembra 1946.

⁸⁵⁵ Načela međunarodnog prava priznata statutom Nirnberškog suda i prvostepenom presudom tog suda, Izvještaj Komisije za Međunarodno pravo o radu njenog drugog zasjedanja od 5. juna do 29. jula 1950., Službeni dokumenti 5. zasjedanja, Supplement br. 12 (a/1316), Ujedinjene nacije, New York, 1950., str.12–16.

informacije o vojnoj situaciji, odnosno, jer je, ako ih nije dobio, trebalo da zatraži njihovo pribavljanje.

Druga je varijanta – što je moje lično mišljenje – da je **Slobodan Praljak** od samog svog dolaska u Bosnu i Hercegovinu *de facto* bio načelnik Glavnog štaba, a da je general Petković, iako je nominalno imao tu funkciju, bio samo njegov zamjenik, te da na osnovu toga **Slobodan Praljak** za neke od tačaka Optužnice podliježe odgovornosti po osnovu člana 7(3) Statuta.

6) Odgovornost u obliku pomaganja i podržavanja i sudska praksa u predmetu *Momčilo Perišić*

Budući da najprimjerenijim oblikom odgovornosti za **Brunu Stojića, Valentina Ćorića i Berislava Pušića** smatram **pomaganje i podržavanje** i s obzirom na nedavnu sudsku praksu Žalbenog vijeća u predmetu *Momčilo Perišić*, dužan sam da iznesem nekoliko komentara u vezi s **mjerodavnim pravom**.

a) Mjerodavno pravo do Drugostepene presude u predmetu *Perišić*

Saučesnik, odnosno pomagač glavnog počinioca krivičnog djela, predviđen je u Statutima MKSJ-a i MKSR-a kroz pojam **pomaganja i podržavanja**. Dok se u Statutima ta dva suda ova dva izraza shvataju kao jedan pojam, Statut stalnog Međunarodnog krivičnog suda ih razdvaja. Naime, u članu 25(3) Rimskog statuta, u odredbama koje se tiču pomaganja i podržavanja, stoji sljedeće:

"Sukladno ovome Statutu, svatko je kazneno odgovoran i podložan kažnjavanju za kazneno djelo iz nadležnosti Suda ako:

[...]

(b) naredi, nagovori ili potakne počinjenje takvog kaznenog djela koje potom i bude počinjeno ili pokušano;

(c) u cilju omogućenja počinjenja takvog djela pomaže, podupire ili na drugi način doprinese u njegovom počinjenju ili pokušaju, uključujući i stavljanje na raspolaganje počinitelju sredstava za počinjenje djela [...]."

Dakle, u Statutu se pravi razlika između **saučesništva putem saradnje, drugim riječima pomaganja, doprinošenja ili podupiranja (redak c), te podržavanja koje se shvata kao podsticanje i u tom smislu potpada pod podsticanje u smislu člana 25(3)(b).**⁸⁵⁶

Shodno tome, može se povući jasna distinkcija između **pomaganja i podržavanja** s jedne, i **podsticanja** s druge strane, u smislu da saučesnik koji pruža pomoć i saradnju podupire **glavnog počinioca** koji je već imao namjeru da počini krivično djelo, odnosno, on ga **samo podržava**. Nasuprot tome, podstrekač "*ohrabruje*" na počinjenje zločina, što znači da, prije nego što je on podstaknuo na počinjenje, **glavni počinitelj nije nužno imao jasnu namjeru da počini krivično djelo, čak i u slučaju da je na to već pomišljao.**⁸⁵⁷

U članu 7(1) Statuta MKSJ stoji sljedeće: "Osoba koja je planirala, poticala, naredila, počinila ili na drugi način pomogla i podržala planiranje, pripremu ili izvršenje nekog od krivičnih djela navedenih u članovima od 2 do 5 ovog Statuta snosi individualnu odgovornost za to krivično djelo". Ista odredba preuzeta je u članu 6(1) MKSR-a. Pretresno vijeće je u **presudi Akayesu** ipak povuklo distinkciju između pomaganja i podržavanja. Na primjer, Vijeće je izjavilo: "Pomaganje i podržavanje, koji se mogu shatiti kao sinonimi, zapravo su različiti. Pomaganje ima značenje pružanja pomoći saradnjom. Naprotiv, podržavanje podrazumijeva simpatiziranjem omogućiti počinjenje

⁸⁵⁶ DE FROUVILLE, O., *Droit international pénal. Sources, Incriminations, Responsabilité*, Editions A. Pedone, 2012., str. 390.

⁸⁵⁷ *Ibid.*, str. 391.

neke radnje. No tu se postavlja pitanje da li individualna krivična odgovornost predviđena članom 6(1) nastupa samo onda kada pomaganje i podržavanje postoji istovremeno. Vijeće je mišljenja da je i samo pomaganje, odnosno samo podržavanje dovoljan osnov za podlijevanje krivičnoj odgovornosti. U oba slučaja, nije potrebno da onaj koji pomaže odnosno podržava drugu osobu u počinjenju krivičnog djela bude prisutan za vrijeme počinjenja djela."⁸⁵⁸

Kasnije je sudska praksa ipak omogućila jasnu distinkciju između pomaganja i podržavanja kao oblika učesništva s jedne, te podsticanja s druge strane, kao i da se utvrde objektivna i subjektivna obilježja koja konstituišu tu vrstu odgovornosti.

Razlika između pomaganja i podržavanja s jedne, te podsticanja na počinjenje s druge strane, posebno je jasna u prvostepenoj presudi u predmetu *Orić*. Naime, Pretresno vijeće u toj presudi razvija misao da se podsticanje, za razliku od pomaganja i podržavanja, ne može sastojati samo od omogućavanja izvršenja glavnog djela. Iako podstrekač nije nužno izvor plana čiji je cilj počinjenje krivičnog djela, činjenica da glavni počinilac na kraju djeluje izazvana je podsticanjem. Nasuprot tome, **u slučaju pomaganja i podržavanja, glavni počinilac je već donio odluku da počinio zločin, tako da mu pomagač daje samo moralnu ili materijalnu podršku.**⁸⁵⁹ Vijeće dodaje da se **pomaganje i podržavanje** načelno smatra najmanje teškim oblikom učešća.⁸⁶⁰ Pored toga, Vijeće ističe da se, sve dok glavni počinilac nije donio definitivnu odluku o počinjenju djela, sve radnje kojim se od njega zahtijeva, kojim se on ubjeđuje ili ohrabruje na počinjenje djela, mogu se smatrati podsticanjem (ili, štaviše, naređivanjem ako postoji odnos subordinacije). Onog trenutka kad je **glavni počinilac** već spreman na počinjenje krivičnog djela, ali mu još uvijek treba ili bi mu dobro došla moralna ili materijalna podrška u izvršenju djela, kao i pomoć u planiranju, pripremi ili izvršenju koja omogućava ili barem olakšava izvršenje krivičnog djela, svim tim radnjama ostvaruje se pomaganje i podržavanje.⁸⁶¹

⁸⁵⁸ *Tužilac protiv Jean-Paul Akayesu*, Prvostepena presuda, 2. septembar 1998., par. 484.

⁸⁵⁹ *Tužilac protiv Nasera Orića*, Prvostepena presuda, 30. juni 2006., par. 271.

⁸⁶⁰ *Ibid.*, par. 281.

⁸⁶¹ *Ibid.*

U predmetu *Akayesu*, Pretresno vijeće je izjavilo **da se mora dokazati počinjenje krivičnog djela od strane glavnog počinioca**, a da je pomaganje i podržavanje akcesoran oblik odgovornosti.⁸⁶² Dakle, da bi se teretilo **saučesničkom odgovornošću**, neophodno je da se van razumne sumnje utvrdi da krivično djelo bilo počinjeno. Vijeće, međutim, precizira da se **saučesnik može osuditi čak i ako nije utvrđena krivica glavnog počinioca**, odnosno ako on nije nađen.⁸⁶³ Vijeće dodaje da iz te konstatacije proističe da ista osoba ne može istovremeno da bude i **saučesnik i glavni počinilac**. Vijeće izjavljuje: "[I]stom radnjom na osnovu koje se jedan optuženi tereti, taj optuženi ne može, dakle, istovremeno ostvariti genocid i saučesništvo u genocidu. Takvo međusobno isključivanje kvalifikacije genocida i kvalifikacije saučesništva u genocidu ima za posljedicu to da jedna ista osoba ne može na osnovu iste radnje biti proglašena krivom za oba ta krivična djela".⁸⁶⁴

U predmetu *Tadić*, Pretresno vijeće je definisalo objektivno obilježje pomaganja i podržavanja. Vijeće je najprije razmotrilo traženi stepen učešća,⁸⁶⁵ oslanjajući se prevashodno na Nacrt Krivičnog kodeksa Komisije za međunarodno pravo i prateće komentare,⁸⁶⁶ kao i na analizu nekih suđenja iz vremena poslije Drugog svjetskog rata.⁸⁶⁷ Vijeće tako izjavljuje da **učešće saučesnika mora biti bitno i imati uticaj na izvršenje**

⁸⁶² *Tužilac protiv Jean-Paul Akayesu*, Prvostepena presuda, 2. septembar 1998., par. 529.

⁸⁶³ *Ibid.*, par. 531.

⁸⁶⁴ *Ibid.*, par. 532.

⁸⁶⁵ *Tužilac protiv Duška Tadića*, Prvostepena presuda, 7. maj 1997., par. 681–689.

⁸⁶⁶ Član 2(3)(d) Nacrta Kodeksa zločina protiv mira i bezbjednosti čovječanstva Komisije za međunarodno pravo iz 1996. glasi: "Osoba podliježe odgovornosti za zločin iz člana 17, 18, 19 ili 20 onda kada: **Svjesno pomaže, podržava** ili na drugi način omogućava, **na neposredan i bitan način**, počinjenje takvog zločina, uključujući i putem pribavljanja sredstava za njegovo počinjenje" (naglasak dodat). U komentaru se ističe da "saučesnik mora pružiti pomoć koja neposredno i bitno doprinosi počinjenju zločina, na primjer, pribavljanjem sredstava koja počiniocu omogućuju da počinji zločin. Dakle, učešće saučesnika mora imati oblik pomoći koja znatno olakšava počinjenje zločina, "Nacrt Kodeksa Komisije za međunarodno pravo, str. 24.

⁸⁶⁷ Na primjer, jedan njemački sud je na suđenju u vezi s Auschwitzom ocijenio da je pomoć optuženog Roberta Mulkea u vidu pribavljanja gasa ciklon-B i njegovog učešća u izgradnji gasnih komora, a koja je omogućila masovno istrebljenje Jevreja, bila bitnog karaktera, što ga čini saučesnikom u lišavanju života putem spaljivanja, v. *War Crimes Reports*, sv. II, str. 418. Jedan francuski sud takođe je ocijenio da je, time što je njemačkim organima vlasti dalo spisak s imenima ljudi, jedno administrativno lice iz nacističke stranke ostvarilo bitni doprinos počinjenju ratnog zločina. Predmet *Gustav Becker, Wilhelm Weber and 18 Others*, *Law Reports*, sv. VII, 67, 70.

krivičnog djela.⁸⁶⁸ Naime, Pretresno vijeće napominje da, u predmetima na koje se poziva, kažnjive radnje vjerovatno ne bi bile izvršene na isti način bez te **bitne pomoći** optuženih. Vijeće dodaje sljedeće: "Čak i u ovim slučajevima, gdje je djelo saučesništva znatno udaljeno od konačnog nezakonitog ishoda, bilo je jasno da su djela optuženih imala suštinski i direktni uticaj na počinjavanje nezakonitog djela, i da su optuženi u principu bili svjesni vjerovatnih rezultata svojih postupaka."⁸⁶⁹ Vijeće se nakon toga ponovo osvrće na samu fizičku radnju koja se sastoji u **verbalnoj ili materijalnoj saradnji kojom se daje ohrabrenje ili podrška glavnom počinocu.**⁸⁷⁰ Vijeće dodaje da nije nužno da se pomaganje odvijalo u trenutku počinjenja krivičnog djela i da efektivno fizičko prisustvo prilikom izvršenja djela nije neophodno da bi se optuženi proglasio krivim za pomaganje i podržavanje.⁸⁷¹ **Nasuprot tome, samo prisustvo, ako je dokazano da je ono imalo bitan uticaj na počinjenje djela, može biti dovoljno za ostvarivanje pomaganja i podržavanja.**⁸⁷²

U predmetu *Furundžija*, Pretresno vijeće se detaljnije bavi pojmom **uzročno-posljedične veze** između pomaganja i saradnje saučesnika, te počinjenja krivičnog djela od strane glavnog počinioaca. Na primjer, Vijeće izjavljuje da je potrebno **da su radnje optuženog takve da je njima ostvaren znatan uticaj na izvršenje krivičnih djela glavnih počinilaca.**⁸⁷³ Međutim, ne traži se da pomaganje bude *conditio sine qua non* krivičnog djela. Shodno tome, Vijeće zaključuje da se *actus reus* pomaganja i podržavanja sastoji u fizičkom pomaganju, podržavanju ili moralnoj podršci koja ima **velik uticaj** na počinjenje zločina.⁸⁷⁴

Drugostepena presuda *Mrkšić* se posebno bavi **subjektivnim obilježjem** pomaganja i podržavanja u kontekstu **saučesništva putem nečinjenja.** Žalbena vijeće izjavljuje da je činjenica da propust mora biti usmjeren na pomaganje, podržavanje ili davanje moralne podrške počinjenju krivičnog djela konstitutivna za *actus reus*, a ne za *mens rea*

⁸⁶⁸ *Tužilac protiv Duška Tadića*, Prvostepena presuda, 7. maj 1997., par. 688.

⁸⁶⁹ *Ibid.*

⁸⁷⁰ *Ibid.*, par. 689.

⁸⁷¹ *Ibid.*, par. 691–692.

⁸⁷² *Ibid.*, par. 689–690.

⁸⁷³ *Tužilac protiv Ante Furundžije*, Prvostepena presuda, 10. decembar 1998., par. 233.

⁸⁷⁴ *Ibid.*, par. 235.

pomaganja i podržavanja.⁸⁷⁵ Vijeće zatim zaključuje da *mens rea* koja se traži za pomaganje i podržavanje nečinjenjem podrazumijeva da je pomagač i podržavalac **svjestan toga da svojim nečinjenjem omogućava počinjenje krivičnog dela glavnog počinioca**, kao i da on mora biti **svjestan bitnih obilježja krivičnog dela** koje je u konačnici počinio glavni počinilac. Vijeće, međutim, dodaje da nije neophodno da pomagač i podržavalac tačno zna koje je krivično djelo bilo namjeravano i na kraju stvarno i počinjeno. Ako je optuženi znao da će vjerovatno biti počinjeno jedno od više krivičnih djela, te kad na kraju jedno od tih krivičnih djela i bude počinjeno, to znači da je on namjeravao da omogući počinjenje tog krivičnog djela, shodno čemu će mu se pripisati odgovornost po osnovu pomaganja i podržavanja.⁸⁷⁶

Žalbeno vijeće je podsjetilo i na to da je već odbacilo postavljanje strožih kriterijuma za *mens rea* pomaganja i podržavanja, naime, uslov da pomagač i podržavalac mora imati namjeru da pomogne ili, u najmanju ruku, prihvatiti mogućnost da će ta pomoć biti predvidiva posljedica njegovog ponašanja.⁸⁷⁷

b) Sudska praksa u predmetu *Perišić*

General Perišić je od januara 1992. bio komandant 13. korpusa JNA (koja je u maju 1992. preimenovana u "Vojska Jugoslavije" ili "VJ"). U junu 1992., imenovan je na dužnost **načelnika štaba**, tj. zamjenika komandanta 3. vojne oblasti, čiji je komandant postao u aprilu 1993. godine. **Načelnikom Generalštaba VJ postaje 26. avgusta 1993.**, čime je postao **najviši starješina** VJ koji je **odgovoran i nadležan** za sve operacije. S obzirom na tako visoki položaj, bio je potčinjen jedino predsjedniku **Savezne Republike Jugoslavije (SRJ)** i **Vrhovnom savetu odbrane SRJ (VSO)** koji su činili predsjednik SRJ i predsjednici dviju konstitutivnih republika, Srbije i Crne Gore.

Perišić je, dakle, imao važne i mnogobrojne nadležnosti. Posebno treba da se istakne njegova **nadležnost** nad vojnim i civilnim osobljem vojske, što znači da je on u ime

⁸⁷⁵ *Tužilac protiv Mileta Mrkšića i Veselina Šljivančanina*, Prvostepena presuda, 5. maj 2009., par. 159.

⁸⁷⁶ *Ibid.*

⁸⁷⁷ *Ibid.*

Generalštaba VJ **donosio i sprovodio odluke**, uključujući i **stavljanje pripadnika VJ** pod komandu Vojske Republike Srpske (VRS) i Srpske Vojske Krajine (SVK).⁸⁷⁸ Zatim, on je odlučivao o **raspoređivanju materijalnih sredstava** (naoružanja, hrane, sanitetskog materijala, itd.).⁸⁷⁹ Bio je takođe odgovoran i za "**rukovođenje, nadzor, kontrolu i disciplinu** svih pripadnika i jedinica koje su činile VJ", što je uključivalo pripadnike redovnih jedinica VJ, ali i pripadnike VJ koji su prekomandovani u VRS i SVK,⁸⁸⁰ kao i bivše pripadnike JNA koji su prekomandovani u VRS i SVK, a koji su i dalje bili na platnom spisku VJ i za koje je VJ zadržala ovlaštenje da donosi odluke u vezi sa njima.⁸⁸¹

Tužilac je **Perišića** teretio odgovornošću po osnovu člana 7(1) Statuta Međunarodnog suda, za **pomaganje i podržavanje** planiranja, pripreme ili počinjenja krivičnih djela iz članova 3 i 5 Statuta.

U Optužnici je navedeno da je pomoć koju je **Perišić** pružao bila prevashodno materijalne prirode: slanje velikih količina oružja, municije, logističkog materijala i ljudstva VJ, pri čemu su sve te radnje doprinijele počinjenju krivičnih djela, pa čak i povećale njihov broj.⁸⁸² Tužilaštvo insistira na činjenici da je optuženi znao da se čine ta krivična djela, no da je uprkos tome nastavio da u tajnosti šalje pomoć, čime su kršene rezolucije Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih naroda.⁸⁸³

Što se tiče **raspoređivanja vojnog osoblja**, u Optužnici se navodi da je **Perišić** u novembru 1993. osnovao kadrovske centre posebne namjene ("30. i 40. kadrovski centar") kako bi se prikrio raspoređivanje oficira VJ u sastav VRS-a i SVK-a. **Perišić** je lično izdavao naređenja u vezi sa slanjem tih oficira u VRS i SVK, te je dijelom i utvrdio kriterijume za njihov izbor.⁸⁸⁴

⁸⁷⁸ *Tužilac protiv Momčila Perišića*, "Druga izmijenjena optužnica", 5. februar 2008., par. 3.

⁸⁷⁹ *Ibid.*, par. 4.

⁸⁸⁰ *Ibid.*, par. 6.

⁸⁸¹ *Ibid.*, par. 6–7.

⁸⁸² *Ibid.*, par. 9.

⁸⁸³ *Ibid.*

⁸⁸⁴ *Ibid.*, par. 10–13.

U Optužnici se napominje sljedeće: "Koordinacija [...] [je] bila [...] toliko bliska da su politički rukovodioci Republike Srpske i general Ratko Mladić mogli da traže da određeni oficiri VJ budu stavljeni pod njihovu operativnu komandu ili da se penzionišu preko 30. kadrovske centra."⁸⁸⁵

Upravo je VJ bila instanca kroz koju se vršilo unapređivanje oficira koji su služili u redovima SVK i VRS. **Perišićeva** uloga sastojala se u tome da je on imao posljednju riječ o prijedlozima za unapređenje koje je dobijao od viših oficira, za sve činove od potpukovnika naniže.⁸⁸⁶

Što se tiče **materijalne i logističke podrške**, **Perišić** je nastavio da sprovodi politiku **Vrhovnog saveta odbrane** koja se sastojala u obezbjeđivanju velikih količina oružja, goriva, municije, sanitetskog materijala, opreme i objekata za zbrinjavanje ranjenika, hrane i uniformi, rezervnih dijelova, objekata za vojnu obuku, materijala i sistema za komuniciranje između tri vojske, pri čemu je **Perišić** djelovao sam ili posredstvom svojih potčinjenih.⁸⁸⁷ Na primjer, on je lično odgovarao na zahtjeve Ratka Mladića za logističkom pomoći, a predložio je i da se za VRS pribavi sistem protivvazdušne odbrane.⁸⁸⁸ Sva ta materijalna i logistička pomoć bila je neophodna i presudna za počinjenje krivičnih djela.

Tužilaštvo takođe naglašava odgovornost **Perišića** za pomaganje i podržavanje putem održavanja **atmosfere nekažnjivosti** koja je u to vrijeme vladala. **Perišić** je, naime, imao dužnost da se stara da njegovi potčinjeni, angažovani u borbenim dejstvima u VRS i SVK, poštuju disciplinu:⁸⁸⁹ "On je imao zakonsku i profesionalnu obavezu da preduzme sve neophodne mere kako bi sprečio ili kaznio činjenje zločina od strane svojih potčinjenih iz 30. i 40. Kadrovske centra Generalštaba VJ."⁸⁹⁰ **Perišić** je znao za djela kršenja međunarodnog krivičnog prava koja su u više navrata počinili njegovi potčinjeni,

⁸⁸⁵ *Ibid.*, par. 14.

⁸⁸⁶ *Ibid.*, par. 19.

⁸⁸⁷ *Ibid.*, par. 24–28.

⁸⁸⁸ *Ibid.*, par. 26.

⁸⁸⁹ *Ibid.*, par. 29.

⁸⁹⁰ *Ibid.*

ali s tim u vezi nije ništa preduzimao. Isto tako, njegovi potčinjeni bili su svjesni toga da on ne preduzima mjere da kazni svoje potčinjene za krivična djela koja su počinili, čime im je ostavio mogućnost da misle da imaju slobodu da nastave da potpuno nekažnjeno čine krivična djela.⁸⁹¹ Time je **Perišić** pomogao i podržao počinjenje krivičnih djela.

Najzad, što se konkretno tiče **Perišićevog znanja** o stavljanju na raspolaganje vojnika i logističke i materijalne podrške, Optužnica se oslanja na činjenicu da je on imao svoj sopstveni obavještajni aparat koji je imao zadatak da prikuplja informacija koje se tiču sukoba u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Te njegove službe su mu redovno dostavljale izvještaje o situaciji.⁸⁹² Pored toga, **Perišiću** su bili dostupni i izvještaji oficira VJ poslani u SVK i u VRS, kao i izvještaji i izjave nevladinih organizacija i sredstava informisanja o kriminalnim aktivnostima, a takođe je redovno bio u kontaktu sa srpskim rukovodstvom.⁸⁹³ Osim toga, MKSJ, koji je osnovan 1993., objavio je još 1994. godine optužnice koje su sadržavale navode o teškim krivičnim djelima, neka od kojih su počinili pripadnicima osoblja koje je potpadalo pod nadležnost 30. i 40. kadrovske centra Generalštaba VJ.⁸⁹⁴

Dakle, **Perišić** se u vezi sa **Sarajevom** tereti odgovornošću po osnovu člana 7(1), zato što je **pomagao i podržavao planiranje, pripremu i izvršenje** vojne kampanje artiljerijskih i minobacačkih, te snajperskih dejstava na civilne dijelove Sarajeva i njegovo civilno stanovništvo, kao i za djela protivpravnog lišavanja života, nehumana djela i napade na civilno stanovništvo, u vremenu od avgusta 1993. do novembra 1995. (**tačke Optužnice od 1 do 4**).⁸⁹⁵ Naime, on je svoja ovlaštenja načelnika Generalštaba VJ potpuno svjesno koristio na način da je raspoređivao i isplaćivao plate oficirima odgovornim za krivična djela počinjena za vrijeme opsade Sarajeva, slao je oružje i municiju koji su korišćeni za počinjenje tih krivičnih djela, nije sprečavao i kažnjavao osobe odgovorne za krivična djela, te je slao vojne snage za podršku u opsadi Sarajeva.⁸⁹⁶ Shodno Optužnici, on je

⁸⁹¹ *Ibid.*, par. 31.

⁸⁹² *Ibid.*, par. 33.

⁸⁹³ *Ibid.*

⁸⁹⁴ *Ibid.*

⁸⁹⁵ *Ibid.*, par. 40 i 44.

⁸⁹⁶ *Ibid.*, par. 44.

dakle, po osnovu pomaganja i podržavanja, odgovoran za **ubistvo** kao zločin protiv čovječnosti (tačka 1), za **hotimično lišavanje života** kao kršenje zakona ili običaja ratovanja (tačka 2), za **nehumana djela** kao zločin protiv čovječnosti (tačka 3) i za **napade na civile** kao kršenje zakona i običaja ratovanja (tačka 4).⁸⁹⁷

Perišić se i u vezi sa **Srebrenicom** tereti po osnovu člana 7(1), za **pomaganje i podržavanje** napada na srebreničku enklavu tokom kojeg su protiv muslimanskog stanovništva počinjene kažnjive radnje kao što su progon, prisilno premještanje i hotimično lišavanje života (**tačke od 9 do 13**).⁸⁹⁸ Tako su u julu 1995. srpske snage zarobile hiljade muškaraca Muslimana, a više hiljada zatočenika je pogubljeno.⁸⁹⁹ **Perišić** je znao da se planira napad, a znao je i za "šest strateških ciljeva" tog napada.⁹⁰⁰ On je pomagao i podržavao počinjenje djela protivpravnog lišavanja života, nehumanih djela i prisilnog premještanja tako što je pružao pomoć neophodnu za njihovo počinjenje znajući u kom se cilju ona koristi, a posebno time što je svoja ovlaštenja načelnika Generalštaba koristio za angažovanje oficira odgovornih za krivična djela, kojima je i isplaćivao plate, što je pribavljao naoružanje i municiju koji su služili za izvršenje tih zločina, dopustio oficirima VJ da planiraju i pripreme zauzimanje srebreničke enklave, naredio oficirima da se jave u Generalštab VJ radi razmještaja u Bosnu, a posebno u Srebrenicu, obezbijedio tajnu obuku u Jugoslaviji pripadnika 10. diverzantskog odreda koji su bili odgovorni za mnoga ubijanja, obezbijedio granicu između Srbije i Bosne kako bi se spriječilo da Muslimani iz Srebrenice bježe u Srbiju i, najzad, time što je propustio da spriječi krivična djela odnosno kazni one koji su za njih bili odgovorni.⁹⁰¹ Takođe, on je znao za diskriminacijsku namjeru počinilaca zločina.⁹⁰² Dakle, **Perišić** je skrivio djela ubistva kao zločina protiv čovječnosti (tačka 9), **hotimičnog lišavanja života** kao kršenja zakona ili običaja ratovanja (tačka 10), **nehumanih djela** kao zločina protiv čovječnosti

⁸⁹⁷ *Ibid.*, par. 46.

⁸⁹⁸ *Ibid.*, par. 56.

⁸⁹⁹ *Ibid.*, par. 57.

⁹⁰⁰ *Ibid.*, par. 56.

⁹⁰¹ *Ibid.*, par. 60.

⁹⁰² *Ibid.*

(tačka 11), **progona na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi** kao zločina protiv čovječnosti (tačka 12), te **istrebljivanja** kao zločina protiv čovječnosti (tačka 13).⁹⁰³

U svom javnom završnom podnesku, tužilaštvo elaborira, prvo, činjenicu da je **Perišić** VRS-u i SVK-u pružio **bitnu pomoć**. Konkretno, posrijedi je bila **logistička, tehnička, kadrovska i finansijska pomoć, kao i pomoć u velikim količinama materijalno-tehničkih** sredstava, što je sve bilo direktno u funkciji počinjenja krivičnih djela.⁹⁰⁴ **Perišić** je i inicirao osnivanje 30. i 40. kadrovske centra kako bi se regulisalo učešće oficira VJ u redovima VRS-a i SVK-a. Tužilaštvo se poziva na sljedeću **Perišićevu** izjavu:

"Usvajanje odluke ili predloženog naređenja omogućilo bi da se unapred otkloni svaka sumnja u vezi s lojalnošću i patriotizmom velikog broja profesionalnih vojnika i civila koji služe u redovima [VJ], ili tako što će se voditi računa da oni ispunjavaju svoju obavezu, ili tako što će im prestati služba u VJ; to bi istovremeno omogućilo da se [VRS-u i SVK-u] obezbedi veći izbor profesionalnih vojnika i da se obnovi čitav sistem tako ravnopravijom raspodelom tereta."⁹⁰⁵

Dakle, **Perišić** je odigrao **ključnu ulogu** u stvaranju i razvoju tih kadrovskih centara. Njegovo učešće je opisano kao aktivno, budući da je on **lično učestvovao** u obuci i funkcionisanju tih centara.⁹⁰⁶ **Perišić** se zalagao za to da oficiri koji odbiju prekomandu budu kažnjeni,⁹⁰⁷ lično je intervenisao u slučaju neposlušnosti određivši da takvi oficiri moraju izaći pred njega da bi objasnili svoje postupke, što je moglo završiti i prestankom službe u VJ ako se neposluh nastavi.⁹⁰⁸ **Perišić** je imao ovlaštenja da postavlja na dužnost i naređuje prekomandu za sve oficire VJ na službi u SVK-u i VRS-u do čina pukovnika, dok su generalski činovi bili u nadležnosti Predsjednika SRJ.⁹⁰⁹ Nakon prekomande, ti oficiri bi pripali **u Perišićevu nadležnost**. Dakle, tokom čitavog perioda koji obuhvata

⁹⁰³ *Ibid.*, par. 62.

⁹⁰⁴ *Tužilac protiv Momčila Perišića*, Završni podnesak tužilaštva, povjerljivo, 4. mart 2011., par. 45.

⁹⁰⁵ *Ibidem*, par. 146.

⁹⁰⁶ *Ibid.*, par. 148.

⁹⁰⁷ *Ibid.*, par. 154.

⁹⁰⁸ *Ibid.*, par. 160.

⁹⁰⁹ *Ibid.*, par. 169.

Optužnica, optuženi je preko kadrovskih centara lično **izdavao naređenja za prekomandu** velikog broja pripadnika VJ u VRS i SVK, uključujući i na najvišim nivoima komandne strukture.⁹¹⁰ Što se tiče Sarajeva, **Perišić** je u VRS slao visoke oficire VJ koji su u biti bili odgovorni za krivična djela počinjena u Sarajevu, konkretno Mladića, Galića, D. Miloševića i načelnika Glavnog štaba generala Sladoja.⁹¹¹ Pored toga, on je pripremio određene vojne operacije u Sarajevu i odobrio slanje jedinica VJ za učešće u borbenim dejstvima.⁹¹² Što se tiče Srebrenice, rasporedio je u VRS oficire odgovorne za krivična djela koja su počinjena u Srebrenici, poput Mladića, Miletića, Gvere, Popovića, Blagojevića, Tolimira i drugih.⁹¹³ Tužilaštvo te oficire, dakle i **Perišića**, direktno povezuje s počinjenjem krivičnih djela na ta dva mjesta.⁹¹⁴ Naime, ti oficiri, kao i pripadnici VRS-a, smatraju se odgovornim za krivična djela počinjena u Sarajevu i Srebrenici, a posebno za snajperska dejstva i granatiranje civila u Sarajevu, te ubijanje i prisilno premještanje hiljada bosanskih Muslimana poslije preuzimanja kontrole nad Srebrenicom u julu 1995. od strane VRS-a.⁹¹⁵

Logistička pomoć se najprije sastojala u uspostavljanju **koordinacije** između VJ s jedne i VRS-a i SVK-a s druge strane, posebno putem sastanaka koji su održavani jednom mjesečno i na kojima se govorilo o potrebama u vezi s ljudstvom, materijalom i finansijskim sredstvima.⁹¹⁶ Na tim sastancima takođe su definisani **ratna strategija**⁹¹⁷ i **dejstva na terenu**. Na primjer, **Perišić** je izdao naređenje da se jedinice VJ razmjestu u Sarajevo za pomoć snagama VRS-a na brdu Žuč.⁹¹⁸

Perišić je takođe bio zadužen za **snabdijevanje materijalno-tehničkim sredstvima** iz zaliha VJ za 30. i 40 kadrovski centar.⁹¹⁹ Tako je, direktno po naređenju optuženog, za potrebe VRS-a i SVK-a bila dostavljena znatna količina oružja, ali i municije – tužilaštvo

⁹¹⁰ *Ibid.*, par. 173.

⁹¹¹ *Ibid.*, par. 463.

⁹¹² *Ibid.*, par. 482–497

⁹¹³ *Ibid.*, par. 503.

⁹¹⁴ *Ibid.*, par. 62.

⁹¹⁵ *Ibid.*, par. 80–81.

⁹¹⁶ *Ibid.*, par. 241.

⁹¹⁷ *Ibid.*, par. 243–245.

⁹¹⁸ *Ibid.*, par. 247.

⁹¹⁹ *Ibid.*, par. 253.

navodi da je bila riječ o 3640 tona.⁹²⁰ Poslata je i pomoć u vidu remonta i održavanja, sanitetske obuke, sredstava veze, testiranja materijala, goriva i raznih drugih oblika pomoći,⁹²¹ npr. slate su avionske bombe i raketni motori za izradu modifikovanih avio-bombi.⁹²² Tužilaštvo osporava izjave koje je optuženi dao prilikom svog saslušanja i tvrdi da je lagao kada je izjavio da nikada nije odobrio takvu pomoć.⁹²³ Tužilaštvo ukazuje na to da je on direktno učestvovao u snabdijevanju kadrovskih centara, posebno ako se uzmu u obzir dokazi o njegovim pisanim uputstvima, njegov potpis na zahtjevima za pomoć, naređenja koja je direktno on izdavao, itd.⁹²⁴

Tužilaštvo zatim insistira na tome da je **Perišić znao** da su oficiri **VRS-a i SVK-a** počinili krivična djela. On je, naime, imao pristup širokoj mreži informacija koje su, između ostalog, obuhvatale detaljne i redovne izvještaje tajnih službi VJ o događajima u BiH i u Hrvatskoj, analize i sažetke informacija objavljenih u sredstvima informisanja koje mu je dostavljala uprava VJ, imao je brojne kontakte s političkim rukovodiocima SRJ, kao i s komandom VRS-a i SVK-a, s kojima je komunicirao putem zaštićenih veza, kao i s diplomatskim izvorima u UN-u i u ambasadama koji su mu bili "oči i uši" u inostranstvu i informisali ga o razvoju događaja u BiH i u Hrvatskoj, a bili su mu dostupni i televizija i štampa.⁹²⁵ **Perišić** je preko svih tih tijela i sredstava komunikacije dobijao borbene izvještaje, elektronsku poštu, diplomatske depeše, učestvovao je na sastancima, primao oficire VRS-a i SVK-a, a bio je i u ličnom kontaktu s generalom Mladićem.⁹²⁶ Dakle, on je bio jedna od najbolje informisanih osoba u pogledu situacije u Jugoslaviji.

Tužilaštvo tvrdi da je optuženi Momčilo **Perišić znao ne samo da su počinioci imali namjeru da počine krivična djela, već i da su imali diskriminacijsku namjeru.**⁹²⁷ Riječ je prije svega o **kampanji etničkog čišćenja** koja je sprovedena u BiH i koja je bila

⁹²⁰ *Ibid.*, par. 257.

⁹²¹ *Ibid.*, par. 262.

⁹²² *Ibid.*, par. 278–281

⁹²³ *Ibid.*, par. 287.

⁹²⁴ *Ibid.*, par. 288–292.

⁹²⁵ *Ibid.*, par. 83.

⁹²⁶ *Ibid.*, par. 85–140.

⁹²⁷ *Ibid.*, par. 563.

sistematski usmjerena na nesrpsko stanovništvo. Ta zloglasna kampanja bila je predmet brojnih izvještaja i rezolucija Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija, s kojima su **Perišić** i srpski rukovodioci bili upoznati.⁹²⁸ Tužilaštvo tvrdi da za optuženog događaji koji su se odigrali u Sarajevu i Srebrenici **nisu bili ni nepredvidivi, ni izolovani**, budući da su mu tokom čitavog predmetnog perioda bile dostupne detaljne informacije o političkoj i vojnoj situaciji u Bosni i Hrvatskoj.⁹²⁹ Tužilaštvo zaključuje da je cijeli svijet znao za kampanju granatiranja i snajperskih dejstava na civile u Sarajevu koju je vodio VRS, pri čemu su vlasti SRJ putem sredstava informisanja, diplomatskih depeša i međunarodnih obavještajnih kanala VJ od početka **znale** da se čine **zločini**.⁹³⁰ **Perišić** je, dakle, s obzirom na svoju funkciju, **imao pristup svim tim informacijama**. Konkretno, bio je **direktno obavještavan** o napadima na civile u Sarajevu i u Srebrenici.⁹³¹ Tužilaštvo dodaje da je **Perišić**, u vrijeme kada su u Srebranici počinjavani zločini, budući upoznat sa situacijom jer je o njoj razgovarao s **Mladićem**, mogao da zahtijeva od pripadnika 30. kadrovske centra da poštuju svoje obaveze shodno međunarodnom humanitarnom pravu. Mogao je da ih upozori da će, u protivnom, obustaviti pomoć od VJ. Kada su počela zvjerstva, mogao je da povuče oficire koji su činili krivična djela, no to nikada nije učinio.⁹³²

Odbrana je tvrdila da je većina oficira u **VRS-u i SVK-u** tamo bila u službi i prije nego što je **Perišić** preuzeo dužnost, kao i da je slanje logističke pomoći tim vojskama takođe počelo prije njegovog dolaska.⁹³³

Kada je postao načelnik Generalštaba, **Perišić** nije imao neograničena ovlaštenja. Što se tiče njegove odgovornosti u vezi sa raspoređivanjem osoblja VJ u VRS i SVK, odbrana tvrdi da je **Perišić Vrhovnom savetu odbrane SRJ (VSO)** prenosio **prijedloge VRS-a i**

⁹²⁸ *Ibid.*, par. 566.

⁹²⁹ *Ibid.*, par. 596.

⁹³⁰ *Ibid.*, par. 635.

⁹³¹ *Ibid.*, par. 635 i 684–689.

⁹³² *Ibid.*, par. 686.

⁹³³ *Tužilac protiv Momčila Perišića*, "Završni podnesak g. Perišića", povjerljivo, 4. mart 2011., par. 590 i 595.

SVK-a za prekomandu i unapređenje pripadnika vojske. **On nije ni de jure ni de facto imao ovlaštenje** da donosi konačnu odluku o tome.⁹³⁴

Odbrana potom insistira na činjenici da **Perišić** ne može snositi odgovornost, budući da nije imao nikakve nadležnosti ni ovlaštenja u pogledu politike koju su vodili nadležni organi SRJ u to vrijeme. Naime, nadležni organ za pribavljanje materijalnih i finansijskih sredstava za VJ bilo je **Ministarstvo odbrane**. Ministarstvo je bilo vlasnik vojnog zemljišta, dok je VJ imala samo pravo korišćenja.⁹³⁵ Trebovanja VRS-a za materijalno-tehnička sredstva podnošena su direktno Ministarstvu, **pri čemu je VSO odlučivao o količini i vrsti municije koju treba obezbijediti.**⁹³⁶ Štaviše, odbrana skreće pažnju na to da se na osnovu dokaza **ne može zaključiti da je VJ slala pomoć u namjeri da pomogne u počinjenju krivičnih djela,** već da **je to činila u cilju bezbjednosti SRJ u okolnostima oružanog sukoba.**⁹³⁷

Odbrana, zatim, negira postojanje sistema veza između VJ i VRS-a.⁹³⁸

Što se tiče učešća optuženog u obuci ljudstva u kadrovskim centrima, odbrana ističe da **nije dokazano da je obuka koju je obezbjeđivala VJ imala značajnijeg i direktnog uticaja na počinjenje predmetnih krivičnih djela** od strane VRS-a, kao niti da je **Perišić** znao da će obuka koju organizuje VJ biti od pomoći u počinjenju tih krivičnih djela.⁹³⁹ Pored toga, odbrana ukazuje na to da je odluka da se organizuje obuka za pripadnike VRS-a bila u isključivoj nadležnosti VSO-a i da **Perišić** nije imao diskreciona ovlaštenja u tom pogledu.⁹⁴⁰ Međutim, čak ako on i jeste morao da sprovodi tu politiku, to ne znači nužno da se radi o kriminalnoj aktivnosti jer dokazi jasno pokazuju da je obuka koja je obezbjeđivana predstavljala legalnu vojnu pomoć.⁹⁴¹ Najzad, odbrana smatra da obuka za VRS koju je organizovala VJ nije ni na koji način doprinijela

⁹³⁴ *Ibid.*, par. 601.

⁹³⁵ *Ibid.*, par. 614.

⁹³⁶ *Ibid.*, par. 633.

⁹³⁷ *Ibid.*, par. 619.

⁹³⁸ *Ibid.*, par. 778.

⁹³⁹ *Ibid.*, par. 780.

⁹⁴⁰ *Ibid.*, par. 782.

⁹⁴¹ *Ibid.*, par. 783.

počinjenju krivičnih djela budući da tužilaštvo nije uspjelo da pronađe **nikakvu međusebnu vezu** u tom pogledu.⁹⁴² Odbrana stoga napominje da nema dokaza koji bi upućivali na to da je stručna obuka koju je sprovodila VJ bila nešto više od **standardne vojne obuke i vježbe**,⁹⁴³ tako da se **Perišić** po toj osnovi ne može teretiti individualnom krivičnom odgovornošću.

Najzad, odbrana napominje da, iako je **Perišić** odobrio određene vojne operacije, poput operacije *Pancir-2*, nije utvrđena nikakva veza između te operacije i kampanje snajperskih dejstava i granatiranja civila u Sarajevu, budući da nema dokaza koji bi upućivali na to da su vojnici koji su učestvovali u tim operacijama bili i u Sarajevu.⁹⁴⁴

Što se tiče prisustva pripadnika VJ tokom događaja koji su se odigrali u Sarajevu, odbrana ukazuje na to da su 17. jula tamo bila prisutna samo tri oficira, kao i da **ne postoje dokazi da je Perišić na bilo koji način učestvovao u njihovom raspoređivanju**.⁹⁴⁵ Odbrana zatim pominje obuku u Jugoslaviji koju je **Perišić** navodno organizovao za pripadnike 10. diverzantskog odreda. Odbrana tvrdi da ne samo da nema dokaza da je on imao bilo kakvu službenu ulogu u vezi s tom obukom, nego i da se pripadnici te jedinice, s izuzetkom Erdemovića, **ne mogu dovesti ni u kakvu vezu s događajima u Srebrenici**.⁹⁴⁶ Osim toga, budući da se njihova obuka sastojala od obučavanja za rukovanje oružjem, za eksplozive i pravilno postavljanje eksploziva, razumno je smatrati da su ta znanja bila dio **redovnog programa obuke**, a ne da im je cilj bio da se omogući činjenje krivičnih djela.⁹⁴⁷ Osim toga, odbrana tvrdi da se **Perišić** ne može dovesti u vezu sa zatvaranjem granice sa Srbijom u cilju da se onemogući da Muslimani bježe iz Srebrenice. Odbrana se poziva na jednog svjedoka koji je izjavio da u julu 1995. u Srebrenici nije bilo pripadnika VJ i da je "srpska policija", za koju se ne zna u čijoj je nadležnosti bila, hapsila osobe koje su pokušavale da pobjegnu.⁹⁴⁸

⁹⁴² *Ibid.*, par. 786.

⁹⁴³ *Ibid.*, par. 794.

⁹⁴⁴ *Ibid.*, par. 815.

⁹⁴⁵ *Ibid.*, par. 1091–1092.

⁹⁴⁶ *Ibid.*, par. 1094–1096.

⁹⁴⁷ *Ibid.*, par. 1098.

⁹⁴⁸ *Ibid.*, par. 1102.

Stav odbrane po pitanju *mens rea* bio je da ni u jednoj od rezolucija Savjeta bezbjednosti UN-a izdatih za vrijeme **Perišićevog** mandata **nema riječi o bilo kakvom kriminalnom ponašanju** pripadnika VRS-a. Odbrana napominje da se u rezolucijama pominje protivpravno ponašanje koje se uglavnom pripisuje **bosanskosrpskim paravojnim snagama**.⁹⁴⁹ Pored toga, činjenica da je VRS možda koristio paravojne snage ili saradivao s njima ne znači da je i sam VRS učestvovao u kriminalnim radnjama niti da je **Perišić** znao za kriminalno ponašanje u Sarajevu.⁹⁵⁰

Perišić je priznao da je periodično dobijao izvještaje o situaciji u Bosni i u Hrvatskoj od VRS-a i posredstvom informativnog sistema VJ, kao i da je imao direktnu komunikaciju sa svojim oficirima, a posebno s Mladićem. To, međutim ni na koji način ne dokazuje da se u tim kontaktima govorilo o počinjenim zločinima budući da nijedan dokaz ne upućuje na takav zaključak.⁹⁵¹ **Perišić** takođe priznaje da se redovno sastajao s rukovodiocima SRJ, ali tvrdi da se **ni na jednom od tih sastanaka nije govorilo o činjenju zločina**.⁹⁵² Osim toga, tužilaštvo nije uspjelo da dokaže da se **Perišić** interesovao za sredstva javnog informisanja i što se u njima govori, kao ni da su mu dostavljani izvještaji s informacijama iz međunarodnih izvora. Sve da to i jeste bilo tako, te informacije bile bi u to vrijeme smatrane **nepouzdanim i pristrasnim, zasnovanim na propagandi, što je uobičajena praksa u doba rata**, a posebno rata u Jugoslaviji.⁹⁵³ Naime, u javnom informisanju su zaraćene strane prikazivane ili kao "**dobri Muslimani**" ili kao "loši Srbi", pri čemu su se stvari posmatrale samo iz jednog ugla. Na primjer, bosanski Srbi su čak osnovali sopstvenu televiziju da ne bi više morali da "podnose" to **krajnje anti-srpsko informisanje**.⁹⁵⁴ Odbrana navodi da se i u normalnim uslovima vojni komandant vrlo malo oslanja na izvještavanje sredstava javnog informisanja, što znači da se u ratnim uslovima, a pogotovo u vrijeme rata u bivšoj Jugoslaviji, te informacije primaju sa još većom sumnjičavošću.⁹⁵⁵

⁹⁴⁹ *Ibid.*, par. 820.

⁹⁵⁰ *Ibid.*, par. 821.

⁹⁵¹ *Ibid.*, par. 823–824.

⁹⁵² *Ibid.*, par. 827.

⁹⁵³ *Ibid.*, par. 829–831.

⁹⁵⁴ *Ibid.*, par. 834.

⁹⁵⁵ *Ibid.*, par. 838.

Što se tiče izvještaja Ujedinjenih nacija, odbrana kaže da **tužilaštvo** navodi da su ih rukovodioci SRJ čitali, ali i odbacivali, smatrajući da su pristrasni i zasnovani na neprovjerenim informacijama. Pored toga, tužilaštvo nije uspjelo da **Perišića** dovede u bilo kakvu vezu sa čitanjem tih izvještaja, a **sama činjenica da su oni bili prisutni u javnosti nije dokaz da je Perišić s njima bio upoznat.**⁹⁵⁶

U svojoj Presudi od 6. septembra 2011., Pretresno vijeće najprije podsjeća da se, kako bi se **Perišiću** mogla pripisati odgovornost za krivična djela počinjena u vidu pomaganja i podržavanja, mora dokazati van razumne sumnje "da je on pružio praktičnu pomoć, podsticaj i moralnu podršku glavnom izvršiocu zločina, te da je to imalo značajnog uticaja na izvršenje zločina."⁹⁵⁷ Riječ je dakle o obilježju *actus reus*. Vijeće potom definiše obilježje *mens rea* i kaže da treba da se dokaže da je optuženi "**znao da njegovi postupci pomažu činjenju krivičnih dela od strane glavnog izvršioca i da je bio svestan 'bitnih obilježja' krivičnog dela, uključujući stanje svesti glavnog počinioca**".⁹⁵⁸

Prihvatajući argumente odbrane, Vijeće najprije izjavljuje da **Perišić** zbog klime nekažnjivosti koja je vladala u to vrijeme može podlijegati odgovornosti samo ako je bio nadređeni. Vijeće je stoga odlučilo da će to pitanje razmatrati samo u kontekstu člana **7(3) Statuta**, a ne člana 7(1) kao što je tražilo tužilaštvo.⁹⁵⁹

Prije svega, Vijeće je ocijenilo da pomoć pružena za potrebe ratovanja ne predstavlja sama po sebi kriminalno ponašanje. Vijeće je, međutim, napomenulo da je **strategija VRS-a uključivala krivična djela protiv civila**, koja su bila jednako integralna komponenta njegovih ciljeva kao i vojna dejstva.⁹⁶⁰ Ti zločini uključivali su kampanju **granatiranja i snajperskih dejstava u kojima se nije pravila nikakva razlika između civilnih i vojnih meta, sa ciljem zastrašivanja stanovništva Sarajeva kako bi se**

⁹⁵⁶ *Ibid.*, par. 842.

⁹⁵⁷ *Tužilac protiv Momčila Perišića*, Prvostepena presuda, 6. septembar 2011., par. 1580.

⁹⁵⁸ *Ibid.*

⁹⁵⁹ *Ibid.* par. 1586–1587.

⁹⁶⁰ *Ibid.* par. 1588.

omogućila opsada.⁹⁶¹ U Srebrenici, **cilj je bio da se bosanski Muslimani izoluju u enklavu i da se zatim to stanovništvo eliminiše.**⁹⁶²

Po mišljenju Vijeća, **Perišiću** su bili poznati strateški ciljevi bosanskog rukovodstva, među kojima je bila i podjela Sarajeva.⁹⁶³ Nakon što je stupio na dužnost, **on je rukovodio slanjem vojne pomoći VRS-u**, posebno u pogledu snabdijevanja naoružanjem, municijom, gorivom itd., pri čemu je ta pomoć upućivana pripadnicima VRS-a odgovornim za počinjenje krivičnih djela.⁹⁶⁴ Vijeće mu je pripisalo i odgovornost za to što je u više navrata direktno tražio od VSO-a da nastavi da bez naknade šalje pomoć VRS-u.⁹⁶⁵ Vijeće je zaključilo da je vojna sposobnost VRS-a bitno zavisila od pomoći VJ, kako u logistici tako i u ljudstvu. Dakle, **optuženi** je, slanjem logističke i tehničke pomoći VRS-u koji je u velikoj mjeri od nje zavisio, te s obzirom na to da je činjenje krivičnih djela bilo integralni dio strategije VRS-a, **omogućio činjenje predmetnih krivičnih djela.**⁹⁶⁶

Što se tiče pomoći u ljudstvu, Vijeće je konstatovalo da su vojna lica koja su preko 30. kadrovske centra raspoređena na službu u VRS i dalje bila pripadnici VJ.⁹⁶⁷ Vijeće je izjavilo da je "**Perišić** pažljivo sačinio i sproveo plan formiranja kadrovske centara."⁹⁶⁸ Tako su najviši oficiri VRS-a poput **Mladića, Milovanovića, Gvere, Đukića, Tolimira, Beare, Miletića, Galića, Dragomira Miloševića, Popovića** i drugih, koji su bili njeni pripadnici i prije nego što je **Perišić** postao načelnik Generalštaba, nakon što je optuženi stupio na dužnost postali pripadnici 30. kadrovske centra i time su, pravno gledano, stekli status pripadnika VJ. Time je **on tim oficirima omogućio da nastave da služe u VRS-u.**⁹⁶⁹ Vijeće dodaje da je **Perišić** omogućio i da drugi pripadnici VJ budu stavljeni na raspolaganje VRS-u i SVK-u, te **takve premještaje učinio praktično obaveznim**

⁹⁶¹ *Ibid.*, par. 1590.

⁹⁶² *Ibid.*, par. 1591.

⁹⁶³ *Ibid.*, par. 1589.

⁹⁶⁴ *Ibid.*, par. 1594.

⁹⁶⁵ *Ibid.*, par. 1595.

⁹⁶⁶ *Ibid.*, par. 1602.

⁹⁶⁷ *Ibid.*, par. 1607.

⁹⁶⁸ *Ibid.*, par. 1609.

⁹⁶⁹ *Ibid.*, par. 1608–1609.

budući da je svako odbijanje imalo za posljedicu odlazak u prijevremenu penziju.⁹⁷⁰ Tako je, dakle, okarakterisana materijalna pomoć koju je upućivao optuženi. Vijeće potom podsjeća da su ti oficiri, konkretno Mladić, Galić, Milošević, Gvero, Krstić, Tolimir i Popović, činili kažnjive radnje i da je **Perišić**, koji ih je ostavio na njihovim dužnostima, time omogućio činjenje navedenih krivičnih djela u Sarajevu i u Srebrenici.⁹⁷¹ Vijeće, osim toga, smatra da je on počiniocima krivičnih djela pružio i **moralnu podršku** budući da je imao direktnu ulogu u njihovom unapređivanju i isplaćivanju njihovih plata.⁹⁷²

Vijeće stoga zaključuje da je **Perišić iskoristio svoja ovlaštenja s ciljem da pomogne VRS-u**, čime je omogućio činjenje kažnjivih radnji. Vijeće je, međutim, smatralo da nije potrebno da se dokaže uzročno-posljedična veza između **Perišićevog** ponašanja i počinjenja krivičnih djela, kao niti da su te radnje bile preduslov, odnosno *conditio sine qua non* njihovog počinjenja.⁹⁷³

Što se tiče *mens rea*, Vijeće prije svega ističe činjenicu da je **Perišić**, koji je imao pristup informacijama, znao da su počinjeni zločini protiv civila i da **postoji velika vjerovatnoća** da su počinjena i druga krivična djela, no da je uprkos tome nastavio da pomaže VRS-u.⁹⁷⁴ On je **dobijao informacije** putem međunarodnih depeša, kao i putem svojih obavještajnih i bezbjednosnih službi i sredstava javnog informisanja.⁹⁷⁵ To znači da on nije mogao da ne zna za kampanju snajperskih dejstava koja se vodila u Sarajevu. Vijeće insistira na činjenici da, iako je optuženi možda smatrao da su informacije koje je dobijao pristrasne ili nepotpune, pa čak i anti-srpske, to ne dovodi u pitanje činjenicu da je on znao za činjenje zločina u Sarajevu i da je, shodno tome, **znao da svojim postupanjem pomaže u njihovom činjenju**.⁹⁷⁶

Vijeće takođe zaključuje da je **Perišić** znao da će VRS vjerovatno pristupiti prisilnom premještanju Muslimana iz Srebrenice. Naime, **preko međunarodnih dokumenata**

⁹⁷⁰ *Ibid.*, par. 1610.

⁹⁷¹ *Ibid.*, par. 1613.

⁹⁷² *Ibid.*, par. 1615.

⁹⁷³ *Ibid.*, par. 1627.

⁹⁷⁴ *Ibid.*, par. 1632.

⁹⁷⁵ *Ibid.*, par. 1633.

⁹⁷⁶ *Ibid.*, par. 1635.

poput izvještaja, rezolucija Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija, diplomatskih depeša, dnevnih izvještaja svojih obavještajnih službi i sredstava javnog informisanja, on je bio upoznat s nekim od zločina koje je VRS počinio u Srebrenici.⁹⁷⁷ **Iako je znao kakva je situacija, nastavio je da pruža pomoć VRS-u**, čime je omogućio počinjenje krivičnih djela.

Međutim, pozivajući se na brojna svjedočenja, Vijeće nije ocijenilo da je dokazano van razumne sumnje da je optuženi u trenutku kada je pružao pomoć VRS-u znao da će sistematski biti ubijane hiljade Muslimana. Vijeće je, naime, napomenulo da su neki svjedoci izjavili da nije bilo moguće predvidjeti razmjere ubijanja u Srebrenici.⁹⁷⁸ **Vijeće ga stoga nije proglasilo krivim za pomaganje i podržavanje u počinjenju krivičnog djela istrebljivanja** (tačka 13).

Dakle, na osnovu člana 7(1) Statuta, Vijeće je **Perišića** proglasilo krivim za pomaganje i podržavanje u vezi s krivičnim djelima iz sljedećih tačaka Optužnice: tačka 1 (ubistvo, zločin protiv čovječnosti), tačka 2 (hotimično lišavanje života, kršenje zakona ili običaja ratovanja), tačka 3 (nehumana djela (ozlijeđivanje i ranjavanje civila), zločin protiv čovječnosti), tačka 4 (napad na civile, kršenje zakona ili običaja ratovanja), tačka 9 (ubistvo, zločin protiv čovječnosti), tačka 10 (hotimično lišavanje života, kršenje zakona ili običaja ratovanja), tačka 11 (nehumana djela (prisilno premještanje, nanošenje teških ozljeda, ranjavanje), zločin protiv čovječnosti) i tačka 12 (progon, zločin protiv čovječnosti). Osudilo ga je na 27 godina zatvora.

Sudija Moloto nije se slagao sa zaključkom većine o individualnoj krivičnoj odgovornosti **Perišića** na osnovu člana 7(1) Statuta u vezi s tačkama Optužnice 1–4 i 9–12. Što se tiče **objektivnog obilježja**, njegova argumentacija zasniva se na činjenici da je slanje pomoći VRS-u za potrebe ratovanja čin **previše udaljen** od krivičnih djela počinjenih tokom ratovanja. Po mišljenju **sudije Molotoa, djela moraju biti povezana isključivo s ratovanjem**.

⁹⁷⁷ *Ibid.*, par. 1637.

⁹⁷⁸ *Ibid.*, par. 1645.

Sudija Moloto izjavljuje: "Pored toga, time se pokreće pitanje: gde je granica? Na primer, da li se proizvođač oružja koji neku vojsku snabdeva oružjem koje se potom koristi za činjenje zločina tokom rata takođe može smatrati krivično odgovornim?".⁹⁷⁹

Sudija smatra da je, kako bi se nekome mogla pripisati individualna krivična odgovornost za pomaganje i podržavanje, potrebno da je ta osoba pomagala i podržavala u počinjenju krivičnih djela, a ne samo da je slala vojnu pomoć.⁹⁸⁰ Po njegovom mišljenju, Vijeće je u ovom slučaju izjavilo da pomaganje i podržavanje ne moraju nužno da budu "**konkretno usmjereni**" na počinjena krivična djela, dok je stav MKSJ-a o tome uvijek bio upravo suprotan. **Sudija Moloto** smatra da je pomoć koju je optuženi pružio bila previše udaljena od krivičnih djela.⁹⁸¹ **Perišićeva** naređenja da se VRS-u šalje pomoć nisu se konkretno odnosila na počinjenja krivičnih djela u Sarajevu i u Srebrenici, **već su bila samo dio ratnih nastojanja**.⁹⁸² Sudija dodaje: "Napominjem da suština nije u tome da li je VRS u znatnoj meri zavisio od podrške VJ da bi mogao da funkcioniše kao vojska, već u tome da li je Perišićeva podrška znatno uticala na izvršenje zločina."⁹⁸³ Isti sudija osporava i **subjektivno obilježje** pomaganja i podržavanja. Po njemu, ne postoje dokazi da su izvještaji specijalnog izvjestioca UN-a i rezolucije Savjeta bezbjednosti o **etničkom čišćenju i počinjenim zločinima** prosljeđivani **Perišiću**, a još manje da ih je on čitao, iako su to bili javni dokumenti.⁹⁸⁴ On tako izjavljuje: "Ja smatram da je za ovo pitanje bitno ono što je navedeno **u predmetu Delić**: dokumenti iz javnih izvora su načelno dostupni optuženom. Međutim, bez dokaza da je optuženom ikada dostavljena kopija nekog dokumenta ili da mu je skrenuta pažnja na informacije sadržane u njemu ne može se pretpostaviti da su njemu informacije sadržane u dokumentu iz javnog izvora bile 'dostupne', a ponajmanje – dodajem – da je znao za njih."⁹⁸⁵ **On dodaje da se, pored toga, u dokumentima UN-a nije pominjala diskriminacijska namjera u kontekstu zločina i da se smatralo da se oni mogu pripisati neidentifikovanim paravojnim**

⁹⁷⁹ *Tužilac protiv Momčila Perišića*, Izdvojeno mišljenje sudije Molotoa, 6. septembar 2011., par. 3.

⁹⁸⁰ *Ibid.*, par. 5.

⁹⁸¹ *Ibid.*, par. 9–14.

⁹⁸² *Ibid.*, par. 17.

⁹⁸³ *Ibid.*, par. 27.

⁹⁸⁴ *Ibid.*, par. 44.

⁹⁸⁵ *Ibid.*, par. 45.

grupacijama.⁹⁸⁶ Ovaj sudija smatra da **Perišić nije bio upoznat s tendencijom VRS-a da čini zločine**, niti putem diplomatskih depeša, niti putem medijskih vijesti o događajima, niti putem dokumenata međunarodne zajednice.

Žalbeno vijeće razmatra pojam "**konkretne usmjerenosti**" na počinjenje krivičnog djela i definiše ga kao konstitutivno obilježje odgovornosti po osnovu pomaganja i podržavanja. Vijeće se, naime, poziva na **presudu u predmetu Tadić** koja je uspostavila razliku između odgovornosti u obliku pomaganja i podržavanja, te udruženog zločinačkog poduhvata na osnovu **konkretne veze**: "Pomagač i podržavalac izvršava djela konkretno usmjerena na pomaganje, ohrabrivanje ili davanje moralne podrške počinjenju nekog konkretnog krivičnog djela (ubistva, istrebljenja, silovanja, mučenja, bezobzirna razaranja civilne imovine, itd.), i ta podrška ima značajnog učinka na počinjenje krivičnog djela."⁹⁸⁷ Pored toga, Vijeće napominje da se čini da ni u jednoj presudi Žalbenog vijeća nije zauzet stav koji bi bio suprotan ovom, iako nisu uvijek korištene iste formulacije, te da su i MKSR i drugi međunarodni sudovi preuzeli tu sudsku praksu u pogledu konkretne povezanosti.⁹⁸⁸ Shodno tome, Vijeće je najprije utvrdilo da se **pojmom "konkretne usmjerenosti" uspostavlja neophodna veza između pomaganja od strane optuženog i krivičnog djela koje su počinili glavni počinioci.**⁹⁸⁹ Shodno tome, osuđujuća presuda po osnovu pomaganja i podržavanja ne može se izreći ako postojanje **konkretne veze** nije dokazano **van razumne sumnje**.

Vijeće potom napominje da u prethodnim drugostepenim presudama nije uvijek vršena produbljena analiza konkretne veze. Međutim, Vijeće to objašnjava činjenicom da su se prethodne osude za pomaganje i podržavanje **odnosile na djela u kojima je postojala značajna prostorna blizina glavnih počinitelja mjestu počinjenja krivičnog djela**, što implicitno dokazuje da je postojala konkretna veza. U slučajevima u kojima optuženi nije bio fizički prisutan na mjestu zločina ili u blizini, **Vijeće izjavljuje da je neophodno**

⁹⁸⁶ *Ibid.*, par. 46

⁹⁸⁷ *Tužilac protiv Momčila Perišića*, Drugostepena presuda, 28. februar 2013., par. 26.

⁹⁸⁸ *Ibid.*, par. 28–29.

⁹⁸⁹ *Ibid.*, par. 37.

eksplicitno ispitati konkretnu vezu.⁹⁹⁰ U tom slučaju, treba se osloniti na **okolnosti konkretnog predmeta**, iako se u sudskoj praksi Vijeća mogu naći određene smjernice, poput npr. značajne vremenske udaljenosti između radnji optuženog i krivičnog djela za pomaganje u kojem se tereti. Naime, u potonjem slučaju se umanjuje vjerovatnoća postojanja veze između predmetnog krivičnog djela i individualnih radnji optuženog.⁹⁹¹

U slučaju o kojem je ovdje riječ, Žalbena vijeće je smatralo da je Pretresno vijeće **pogriješilo u primjeni prava**, zbog toga što nije ispitalo da li je dokazana konkretna veza.⁹⁹² Vijeće napominje **da je pomoć koju je pružao Perišić bila udaljena od relevantnih krivičnih djela** koje su počinili glavni počinioci. VRS je bila nezavisna od VJ, a dvije vojske bile su stacionirane u dvije jasno odvojene geografske regije.⁹⁹³ Osim toga, Pretresno vijeće nije dokazalo da je **Perišić** bio fizički prisutan na mjestima zločina. Dakle, Vijeće je **trebalo da provede eksplicitnu analizu** toga da li je dokazano postojanje konkretne veze.⁹⁹⁴

Žalbena vijeće napominje da je Pretresno vijeće zaključilo da VRS nije ni *de jure* ni *de facto* bio potčinjen VJ, dvije vojske imale su odvojenu komandnu strukturu.⁹⁹⁵ Vijeće je potvrdilo da je **Perišić** bio najviši oficir VJ i da je bio nadležan za borbene pripreme i organizovanje dejstava VJ. Međutim, on je bio potčinjen predsjedniku SRJ, a krajnja instanca za donošenja odluka u vezi s VJ bio je VSO.⁹⁹⁶ Na primjer, VSO je donio odluku da VJ šalje pomoć VRS-u i prije nego što je **Perišić** stupio na dužnost načelnika Generalštaba, ali i tokom cijelog njegovog mandata. Optuženi je aktivno učestvovao u radu sastanaka i imao je ovlaštenja da organizuje upućivanje pomoći VRS-u, ali je samo upućivanje pomoći zavisilo od odluke VSO-a.⁹⁹⁷

⁹⁹⁰ *Ibid.*, par. 38–39.

⁹⁹¹ *Ibid.*, par. 40.

⁹⁹² *Ibid.*, par. 41.

⁹⁹³ *Ibid.*, par. 42.

⁹⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁹⁵ *Ibid.* par. 46.

⁹⁹⁶ *Ibid.* par. 49.

⁹⁹⁷ *Ibid.* par. 50.

Žalbeno vijeće, međutim, priznaje da sve te konstatacije **Perišića** ne izuzimaju automatski od krivične odgovornosti. Vijeće smatra da se mora napraviti analiza politike pomaganja VRS-u od strane VSO-a kako bi se utvrdilo da li je ta pomoć bila usmjerena na to da se omoguće kriminalne radnje.⁹⁹⁸ Vijeće prije svega napominje da je Pretresno vijeće zaključilo da **VRS nije bio zločinačka organizacija**. To je bila vojska koja je vodila rat. Iako je strategija VRS-a bila povezana sa zločinima nad civilima, nisu sve njene aktivnosti po svojoj prirodi bile kriminalne.⁹⁹⁹ S obzirom na te elemente, Žalbeno vijeće smatra **da politika pomaganja u opštem ratnom nastojanju VRS-a sama po sebi ne dokazuje da je pomoć koju je upućivao Perišić bila konkretno usmjerena na pomaganje u krivičnim djelima** koja je VRS počinio u **Sarajevu i Srebrenici**.¹⁰⁰⁰

Žalbeno vijeće primjećuje da se, iako je Pretresno vijeće uzelo u obzir **obim** pomoći koja je pružana VRS-u, ne može na osnovu toga izvesti zaključak da je ta pomoć imala za cilj ili bila konkretno usmjerena na počinjenje krivičnih djela.¹⁰⁰¹ Istina, omogućavanje krivičnih djela može se dokazivati i indirektno, ali ovdje je moguće i **razumno tumačenje na način da je vojna pomoć velikih razmjera namijenjena ratnim nastojanjima**, a ne za počinjenje krivičnih djela. Dakle, jedini mogući zaključak ovdje nije da je ta pomoć imala za cilj ili bila konkretno usmjerena na počinjenje krivičnih djela.¹⁰⁰²

Žalbeno vijeće je zatim razmotrilo konkretnu ulogu **generala Perišića** kako bi utvrdilo da li je on samo sprovodio politiku VSO-a u vezi s pomaganjem VRS-u ili je preduzimao i zasebne mjere, nezavisno od VSO-a, u cilju omogućavanja krivičnih djela. Žalbeno vijeće napominje da dokazi ne upućuju na to da se on zalagao za to da ta pomoći bude usmjerena za omogućavanje krivičnih djela. Na sastancima VSO-a on se zalagao da se nastavi s pružanjem pomoći VRS-u i da se usvoje finansijske mjere kojima će se ta pomoć omogućiti, ali nema dokaza da je on podržavao slanje te pomoći s konkretnim ciljem omogućavanja kriminalnih radnji VRS-a. Vijeće je na osnovu toga zaključilo da je

⁹⁹⁸ *Ibid.* par. 51.

⁹⁹⁹ *Ibid.* par. 53.

¹⁰⁰⁰ *Ibid.*

¹⁰⁰¹ *Ibid.* par. 56.

¹⁰⁰² *Ibid.* par. 57–58.

Perišićeva namjera bila da se pomogne u opštem ratnom nastojanju VRS-a.¹⁰⁰³ Iako je imao znatna diskreciona ovlaštenja kad je riječ o pružanju pomoći od strane VJ i iako je moguće da je on svoja ovlaštenja možda koristio za preusmjeravanje te pomoći na kriminalne aktivnosti VRS-a, Žalbena vijeće je, razmotrivši dokaze, ocijenilo da je **Perišić** tu pomoć usmjeravao u opšte ratne napore shodno parametrima koje je odredio VSO.¹⁰⁰⁴

Žalbena vijeće je u svojoj analizi konkretnih oblika pomoći koju je upućivao optuženi konstatovalo da se **niti** slanje vojnika **niti** slanje logističke pomoći ne mogu smatrati nespojivim s legitimnim vojnim dejstvima. Naime, iako je optuženi pokrenuo inicijativu za osnivanje 30. kadrovskeg centra, što je praktično bilo pomaganje VRS-a jer je tako omogućeno slanje vojnog osoblja, Žalbena vijeće smatra da dokazi ne pokazuju da je ta pomoć pružana konkretno s ciljem da se pomogne u počinjenju zločina.¹⁰⁰⁵ Isto tako, iako je VJ VRS-u pružila značajnu pomoć u materijalno-tehničkim sredstvima, kao i putem vojne obuke i saradnje u oblasti veza, što je sve učinjeno pod **Perišićevom** upravom, Žalbena vijeće smatra da **postojanje dokaza o bitnoj pomoći nije nužno i dokaz postojanja konkretne veze s činjenjem krivičnih djela.**¹⁰⁰⁶ Naime, dokazi prije upućuju na to da je **Perišić** razmatrao cjelokupna potraživanja VRS-a i da je pomoć koju je VJ slala bila distribuirana na mnogo mjesta u Bosni i Hercegovini kako bi se pomoglo VRS-u u opštim ratnim naporima.¹⁰⁰⁷ Vijeće takođe primjećuje da je **Perišić** odbijao zahtjeve za pomoć koji nisu bili podnijeti službenim putem i tražio da VSO sankcioniše pripadnike VJ koji su pomoć upućivali bez odobrenja.¹⁰⁰⁸ Žalbena vijeće shodno tome zaključuje da tužilaštvo nije moglo da identifikuje elemente koji ukazuju na to da je **Perišić** pružio pomoć konkretno usmjerenu na krivična djela koja je VRS počinio u Sarajevu i Srebrenici.¹⁰⁰⁹ Najzad, Žalbena vijeće podsjeća na to da **dokaz o saznanjima o krivičnim djelima ne potvrđuje automatski postojanje konkretne veze.** Po mišljenju Vijeća, indicije koje pokazuju da je **Perišić** znao za krivična djela VRS-a u

¹⁰⁰³ *Ibid.*, par. 60.

¹⁰⁰⁴ *Ibid.*, par. 61.

¹⁰⁰⁵ *Ibid.*, par. 63.

¹⁰⁰⁶ *Ibid.*, par. 65.

¹⁰⁰⁷ *Ibid.*, par. 66.

¹⁰⁰⁸ *Ibid.*, par. 67.

¹⁰⁰⁹ *Ibid.*

Sarajevu i u Srebrenici mogu da posluže kao indirektni dokaz konkretne veze, ali konstatacija da postoji konkretna veza mora da bude jedini moguć razuman zaključak nakon razmatranja svih predočenih dokaza.¹⁰¹⁰ Imajući u vidu te dokaze, Vijeće je ocijenilo da je **Perišić** možda znao za krivična djela koje je počinio VRS, ali da je pomoć VJ koju je on podržavao bila usmjerena na opšte ratne napore, a ne na počinjenje tih krivičnih djela.¹⁰¹¹

Žalbena vijeće je shodno tome donijelo i opšti zaključak da pomoć koju jedna vojska upućuje drugoj za ratne napore nije sama po sebi dovoljan osnov za podlijevanje individualnoj krivičnoj odgovornosti osoba koje su tu pomoć slale ako se ne dokaže da je pomoć bila konkretno usmjerena na počinjenje krivičnih djela.¹⁰¹² **Budući da je postojanje konkretne veze *actus reus* odgovornosti po osnovu pomaganja i podržavanja, kako bi se optuženom mogla pripisati krivična odgovornost, treba potvrditi dovoljnu povezanost njegovih radnji pomaganja i podržavanja, te počinjenih krivičnih djela.**¹⁰¹³ Što se tiče **Perišićevih** radnji, postojanje takve veze nije dokazano van razumne sumnje.¹⁰¹⁴ Vijeće stoga **Perišiću** nije pripisalo odgovornost za pomaganje i podržavanje. Tačke 1, 2, 3, 4, 9, 10, 11 i 12 s Optužnice su odbačene jer je ocijenjeno da nisu pravno utemeljene.

Dakle, ako bi se primijenila sudska praksa iz predmeta *Perišić*, u slučaju **Bruna Stojića, Valentina Ćorića i Berislava Pušića** trebalo bi da se potvrdi postojanje **dovoljne veze** između njihovih **radnji i počinjenih krivičnih djela**.

Što se tiče ključnog pitanja **efektivne kontrole**, Žalbena vijeće za početak upućuje na uslove iz člana 7(3) za podlijevanje individualnoj krivičnoj odgovornosti nadređenog, shodno načinu kako su bili definisani u **Drugostepenoj presudi u predmetu Halilović**, odnosno:

¹⁰¹⁰ *Ibid.*, par. 68.

¹⁰¹¹ *Ibid.*, par. 69.

¹⁰¹² *Ibid.*, par. 72.

¹⁰¹³ *Ibid.*, par. 73.

¹⁰¹⁴ *Ibid.*, par. 74.

- postojanje odnosa subordinacije;
- nadređeni je znao ili je bilo razloga da zna da će krivično djelo biti počinjeno ili da je već počinjeno;
- nadređeni nije preduzeo nužne i razumne mjere da spriječi počinjenje krivičnog djela ili da kazni počinioca.¹⁰¹⁵

Žalbeno vijeće napominje da se nadređenom ne može pripisati odgovornost za djela koja počine njegovi podređeni ako se ne dokaže da je on imao **efektivnu kontrolu** nad njima.¹⁰¹⁶ Da bi ispitalo da li je **Perišić** zaista imao efektivnu kontrolu, Vijeće je najprije povuklo distinkciju između obaveze sprečavanja i obaveze kažnjavanja, smatrajući da činjenica da je neko ima mogućnosti da spriječi krivično djelo nije nužan preduslov za dokazivanje efektivne kontrole.¹⁰¹⁷

Žalbeno vijeće se potom bavi analizom iskaza svjedoka koju je sproveo Pretresno vijeće i po tom pitanju napominje da analiza dokaza Pretresnog vijeća nije zadovoljavajuća. Naime, Vijeće se, za zaključak da je optuženi imao efektivnu kontrolu nad osobama odgovornim za krivična djela, poziva na izjave svjedoka **Rašete** i **Orlića**, od kojih je prvi bio načelnik Odjeljenja bezbjednosti SVK-a, a drugi načelnik Obavještajnog odjeljenja SVK-a.¹⁰¹⁸ Žalbeno vijeće smatra nedostatkom što Pretresno vijeće nije uočilo da u ta dva svjedočenja **postoje praznine**. Naprotiv, Vijeće je svoje obrazloženje gotovo u potpunosti zasnovalo na tim iskazima iako nema drugih potkrepljujućih dokaza niti je bila dokazana relevantna veza s optuženim.¹⁰¹⁹ Štaviše, Žalbeno vijeće napominje da je Pretresno vijeće priznalo da su dokazi u vezi sa **Perišićevom** mogućnošću da izdaje naređenja ili kažnjava vojnike VJ koji su prekomandovani preko 40. kadrovske centra prilično oskudni¹⁰²⁰ i napominje da se Pretresno vijeće u svojoj analizi ograničilo na samo dio dokaza, na osnovu kojih nije moglo dati zadovoljavajuće obrazloženje svoje odluke. Žalbeno vijeće stoga smatra da Pretresno vijeće nije uspjelo da u svojoj analizi

¹⁰¹⁵ *Ibid.*, par. 86.

¹⁰¹⁶ *Ibid.*, par. 87.

¹⁰¹⁷ *Ibid.*, par. 88.

¹⁰¹⁸ *Ibid.*, par. 93.

¹⁰¹⁹ *Ibid.*, par. 94.

¹⁰²⁰ *Ibid.*

Perišićeve komandne odgovornosti obradi relevantne dijelove svjedočenja i dokaza, što je **pravna greška koja se sastoji u manjkavosti obrazloženja.**¹⁰²¹ Vijeće je stoga moralo ponovo da razmotri relevantne dokaze u tom predmetu.

Na osnovu sprovedene analize, Žalbeno vijeće, upravo kao i Pretresno vijeće, konstatovalo je da je granatiranje Zagreba izvedeno pod komandom **Čeleketića**, visokog oficira VJ koji je bio prekomandovan posredstvom 40. kadrovske centra i radio pod komandom predsjednika **RSK-a, Martića**. Vijeće napominje da se **Čeleketić** oglušio o naređenje koje je dobio od **Perišića** da ne pristupi granatiranju.¹⁰²² To navodi na zaključak da **Perišić nije imao efektivnu kontrolu nad Čeleketićem**, što i on sam priznaje, a što pokazuje jedan presretnuti razgovor između njega i **Miloševića**.¹⁰²³ Osim toga, krivična djela u vezi s kojim se **Perišić** tereti jer nije preduzeo kažnjavanje dogodila su se upravo tokom granatiranja Zagreba.¹⁰²⁴ Drugi dokazi koje Vijeće pominje tiču se posebno činjenice da su svjedoci **Rašeta** i **Orlić** izjavili da im Perišić, dok je služio u SVK-u,¹⁰²⁵ nije bio naredbodavac, da su neki drugi svjedoci izjavili da se **Perišić** oficirima obraćao na način koji nije bio obavezujući, što pokazuje da on **nije izdavao naređenja već je tražio da se nešto uradi,**¹⁰²⁶ zatim, da je **Milošević** potvrdio da je **Perišić** imao ulogu samo transmisije naređenja, da je **Čeleketić** primao naređenja direktno od Miloševića, mimoilazeći **Perišića,**¹⁰²⁷ te, najzad, da nije bilo dokaza da su se naređenja koja je navodno izdavao **Perišić** i izvršavala.¹⁰²⁸ Žalbeno vijeće je konstatovalo da na osnovu takvih dokaza nije moguće zaključiti da je **Perišić** imao efektivnu kontrolu nad pripadnicima VJ poslatim posredstvom 40. kadrovske centra.

Što se tiče **Perišićeve** mogućnosti da kažnjava pripadnike VJ koji su bili raspoređeni u sastav VRS, Žalbeno vijeće podsjeća da je svjedok **Rašeta** izjavio da **Perišić prema pripadnicima 40. kadrovske centra nije imao ovlaštenja u obavezujućem**

¹⁰²¹ *Ibid.*, par. 95–96.

¹⁰²² *Ibid.*, par. 98–99.

¹⁰²³ *Ibid.*, par. 100.

¹⁰²⁴ *Ibid.*, par. 101.

¹⁰²⁵ *Ibid.*, par. 102.

¹⁰²⁶ *Ibid.*, par. 103.

¹⁰²⁷ *Ibid.*, par. 104.

¹⁰²⁸ *Ibid.*, par. 105.

smislu.¹⁰²⁹ Pretresno vijeće je napomenulo da je **Perišić** počev od avgusta 1995. pokretao disciplinske postupke, što dokazuje da je on oduvijek imao takva ovlaštenja, ali Žalbeno vijeće je konstatovalo da su nakon pada RSK-a pripadnici SVK-a ponovo potpali pod direktnu kontrolu VJ.¹⁰³⁰ **Budući da nadređeni nije obavezan da kazni počinioce krivičnih djela koja su bila počinjena prije nego što je on dobio takva ovlaštenja,** Žalbeno vijeće nije moglo da ocijeni da **Perišić** nije ostvarivao svoju nadležnost da kažnjava osobe odgovorne za krivična djela.¹⁰³¹

Najzad, uprkos tome što se ipak osvrnulo na neke dokaze koji ukazuju na to da **Perišić** jeste imao određena ovlaštenja,¹⁰³² **Žalbeno vijeće je zaključilo da je on imao izvjestan uticaj na počinioce krivičnih djela, ali da nad njima nije imao efektivnu kontrolu.** U odsustvu dokaza o takvoj kontroli, Žalbeno vijeće, dakle, nije potvrdilo **Perišić** krivicu po osnovu komandne odgovornosti. Tačke 5, 6, 7 i 8 Optužnice su odbačene.¹⁰³³

Slijedeći tu sudsku praksu, bilo bi potrebno utvrditi da su optuženi **Bruno Stojić, Valentin Ćorić i Berislav Pušić** imali **efektivnu kontrolu** nad počiniocima krivičnih djela budući da se njima, po mom mišljenju, mora pripisati odgovornost po osnovu pomaganja i podržavanja.

Sudija Liu, koji je priložio izdvojeno mišljenje, smatrao je da se, s obzirom na dotadašnju sudsku praksu Međunarodnog suda, odgovornost za pomaganje i podržavanje može potvrditi i ako djela optuženog nisu konkretno usmjerena na počinjenje krivičnih djela.¹⁰³⁴ Dakle, on ne smatra da je konkretna veza bitan element *actus reus* odgovornosti za pomaganje i podržavanje. Po njemu, **budući da konkretna veza nije bila striktno primjenjivana u ranijoj sudskoj praksi, Žalbeno vijeće je u ovom slučaju povisilo prag za taj oblik odgovornosti, što je opasno jer se time otvara mogućnost da osobe**

¹⁰²⁹ *Ibid.*, par. 108.

¹⁰³⁰ *Ibid.*, par. 109.

¹⁰³¹ *Ibid.*, par. 110.

¹⁰³² Mogao je da utiče na unapređenja ili razrješenja starješina VJ raspoređenih u VRS, kao i da šalje kadrovsku pomoć za operacije SVK, *ibid.*, par. 112–113.

¹⁰³³ *Ibid.*, par. 120.

¹⁰³⁴ *Tužilac protiv Momčilo Perišića*, "Delimično suprotno mišljenje sudije Liua", 28. februar 2013., par. 2.

odgovorne za teška krivična djela izbjegnu bilo kakvu osudu.¹⁰³⁵ Sudija Liu smatra da Pretresno vijeće nije pogriješilo u analizi odgovornosti optuženog. Po njegovom mišljenju, **Perišićeve** radnje, tačnije, slanje velike pomoći širokog raspona, omogućile su počinjenje krivičnih djela velikih razmjera od strane VRS-a. Ovaj sudija smatra da je to primjer oblika pomaganja i podržavanja koji mora podlijegati odgovornosti.¹⁰³⁶ Štaviše, dodao je, čak i ako se pretpostavi da je konkretna veza nužan element odgovornosti za pomaganje i podržavanje, on se nije uvjerio da je oslobađanje od optužbi u ovom slučaju bilo opravdano imajući u vidu razmjere, ključnu važnost i kontinuirani karakter **Perišićevog** pomaganja VRS-u.¹⁰³⁷

7) Pojam granice *de facto*

Presuda u **predmetu Stakić** izrečena je 31. jula 2003. Argumentacija Pretresnog vijeća u vezi s **granicom *de facto*** iznosi se u paragrafima od 671 do 685 Prvostepene presude.

Vijeće je za početak podsjetilo na to da **sudska praksa Međunarodnog suda razlikuje deportaciju u smislu člana 5(d) Statuta i prisilno premještanje u smislu člana 5(i)**. Shodno distinkciji iz **presuda u predmetima Krstić i Krnojelac, deportacija podrazumijeva premještanje van državne teritorije, dok se prisilno premještanje odvija unutar granica iste države.**¹⁰³⁸ Istorijski gledano, *deportacija* je odstranjivanje osobe s mjesta na kome se nalazi, te, samom tom činjenicom, lišavanje te osobe zaštite vlasti na tome mjestu.¹⁰³⁹

Vijeće primjećuje da su mnogi sukobi, a posebno sukob u bivšoj Jugoslaviji, povezani sa **prisvajanjem teritorija**, što znatno otežava određivanje tačnih granica u trenutku

¹⁰³⁵ *Ibid.*, par. 3.

¹⁰³⁶ *Ibid.*, par. 9.

¹⁰³⁷ *Ibid.*

¹⁰³⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 671, 672; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 521.

¹⁰³⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 674

dogadaja za koje se tereti.¹⁰⁴⁰ Vijeće smatra da je objektivno obilježje prisilnog premještanja činjenica da je osoba odstranjena s mjesta na kojem živi, a ne mjesto na koje je premještena.¹⁰⁴¹

Vijeće je zaključilo da se član 5(d) Statuta mora tumačiti kao primjenjiv na djela prisilnog premještanja kako preko međunarodno priznatih granica tako i preko granica *de facto*, poput linija fronta koje se stalno mijenjaju, a koje nisu međunarodno priznate.¹⁰⁴²

Vijeće smatra da su djela deportacije i prisilnog premještanja zapravo jedno te isto krivično djelo, kao što to sugerišu član 7 Statuta Međunarodnog krivičnog suda i činjenica da su ta dva krivična djela odavno kažnjiva u međunarodnom običajnom pravu.¹⁰⁴³ S druge strane, Vijeće je ocijenilo da je djelo prisilnog premještanja preko neke granice, bilo da je ona međunarodno priznata ili ne, u vrijeme događaja već bilo kažnjivo po međunarodnom javnom pravu.¹⁰⁴⁴ Vijeće se, s druge strane, pozvalo na sudsku praksu Nirberških sudova, koji su djela deportacije okvalifikovali kao zločine protiv čovječnosti čak i u slučajevima internog raseljavanja žrtava.¹⁰⁴⁵

Žalbena vijeće je ocijenilo da deportacija podrazumijeva raseljavanje ljudi preko granica.¹⁰⁴⁶ Vijeće, međutim, smatra da **međunarodno običajno pravo** priznaje i raseljavanje s "**okupirane teritorije**", prema formulaciji iz člana 49 Ženevske konvencije IV. Vijeće je, dakle, usvojilo stav da se u određenim okolnostima raseljavanje **preko bilo kakve faktičke granice može smatrati deportacijom.**¹⁰⁴⁷ Žalbena vijeće je, međutim, ocijenilo da se premještanje preko "**linija fronta koje se stalno mijenjaju**" ne može smatrati **deportacijom.**¹⁰⁴⁸ Vijeće je naime ocijenilo da Pretresno vijeće nije obrazložilo po čemu se taj pojam zasniva na međunarodnom običajnom pravu.¹⁰⁴⁹ Time

¹⁰⁴⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 676

¹⁰⁴¹ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 677

¹⁰⁴² Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 679

¹⁰⁴³ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 680

¹⁰⁴⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 684

¹⁰⁴⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 684

¹⁰⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 300

¹⁰⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 300

¹⁰⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 303

¹⁰⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 301–303.

je pojmu deportacije dalo širi obim od onog koji postoji u međunarodnom običajnom pravu i prekršilo načelo legaliteta. S druge strane, Žalbeno vijeće je ocijenilo da je takav pristup bio nepotreban budući da su osobe koje su raseljene preko "linija fronta koje se stalno mijenjaju", unutar iste države, zaštićene pojmom prisilnog premještanja za koje se **ne zahtijeva prelazak preko međunarodne granice.**

Pristup Žalbenog vijeća ovom pojmu čini mi se veoma relevantnim zato što, s jedne strane, ističe činjenicu da se linije fronta mijenjaju i da zbog toga može doći u obzir **deportacija**, no da, s druge strane, postoji mogućnost da se primijeni i pojam **prisilnog premještanja** unutar iste države, pošto u tom slučaju nije neophodan prelazak međunarodne granice.

D) Krivična djela

1. "Opsada" Mostara

Tokom napada 9. maja 1993. i prvih dejstava koja su potom uslijedila u maju 1993., kao i tokom inkriminisane opsade istočnog Mostara (od juna 1993. do aprila 1994.), u artiljerijskim dejstvima ranjene su ili usmrćene mnoge žrtve i prouzrokovane velike štete.

Više iskaza svjedoka potkrepljenih dokumentima daju osnovu za zaključak da je grad istočni Mostar bio meta granatiranja.

Po riječima Jovana Rajkova, hirurga u sanitetskoj službi 1. mostarskog bataljona ABiH,¹⁰⁵⁰ HVO je 9. maja 1993. započeo s granatiranjem grada Mostara,¹⁰⁵¹ pozvavši istovremeno ABiH da preda oružje.¹⁰⁵² Po podacima iz evidencije pacijenata Higijenskog zavoda, 9. maja evidentirano je više osoba ranjenih od zrna ili u eksploziji,¹⁰⁵³ kao i više ranjenih civila i vojnih lica liječenih od 9. do 11. maja 1993. godine.¹⁰⁵⁴

Poslije 9. maja 1993., na zgradi Higijenskog zavoda mogli su se vidjeti tragovi metaka malokalibarskog oružja i dvije velike rupe prouzrokovane projektilima ispaljenim iz sjevernog, sjeveroistočnog te zapadnog dijela grada.¹⁰⁵⁵ Na zgradi je bilo postavljeno više čaršava s oznakom Crvenog krsta. Međutim, te oznake bile su slabo vidljive izvan ulice u kojoj se zgrada nalazila.¹⁰⁵⁶ U istom periodu, dr Čamdžić je bio ranjen metkom i potom preminuo,¹⁰⁵⁷ a dr Konjhodžić je ranjen projektilom. Takođe, ranjeno je i više osoba iz civilne zaštite koje su nosile nosila. Poginule su dvije medicinske sestre, kao i osoba zadužena za evidenciju pacijenata, Agim Morina. Potonja osoba usmrćena je projektilom.

U jednom saopštenju za štampu HVO-a od 24. avgusta 1993., kaže se da su muslimanske snage započele napad na području Mostara kako bi jedinice HVO-a na položajima na

¹⁰⁵⁰ Jovan Rajkov, T(f), str. 12974.

¹⁰⁵¹ Jovan Rajkov, T(f), str. 12896.

¹⁰⁵² Jovan Rajkov, T(f), str. 12896.

¹⁰⁵³ Jovan Rajkov, T(f), str. 12897.

¹⁰⁵⁴ Jovan Rajkov, T(f), str. 12899; P 02786.

¹⁰⁵⁵ Jovan Rajkov, T(f), str. 12930.

¹⁰⁵⁶ Jovan Rajkov, T(f), str. 13024.

¹⁰⁵⁷ 3D 00378.

lijevoj obali Neretve odsjekle od ostatka oružanih snaga.¹⁰⁵⁸ U saopštenju se govori o teškim gubicima na muslimanskoj strani. Borbe su navodno bile posebno intenzivne na Bulevaru, u Šantićevoj ulici u Mostaru i kod starog mostarskog mosta.¹⁰⁵⁹

Pored toga, utvrđeno je da je u prijednevima 11. septembra 1993. HVO granatirao muslimanski dio Mostara, što je imalo za posljedicu troje poginulih i dvadeset ranjenih.¹⁰⁶⁰ Dana 13. septembra 1993., 60 granata i dva protivtenkovska projektila pali su na muslimanski dio Mostara, što je imalo za posljedicu troje poginulih i dvoje ranjenih.¹⁰⁶¹

Dokazi koji potiču od međunarodne zajednice potkrepljuju izjave građana.

Dana 21. avgusta 1993., Cedric Thornberry, pomoćnik šefa misije UNPROFOR-a, primijetio je da u istočnom Mostaru nijedna zgrada nije bila pošteđena u granatiranju.¹⁰⁶²

U jednom izvještaju Vojnoposmatračke misije UN-a (UNMO) od 27. septembra 1993., govori se o 16 pogodaka artiljerijskih projektila u istočnom Mostaru, ispaljenih s područja koje je kontrolisao HVO, što je imalo za posljedicu pet mrtvih i 13 ranjenih.¹⁰⁶³

Larry Forbes je izjavio da je u noći 4./5. oktobar 1993. meta artiljerijskih dejstava bila bolnica.¹⁰⁶⁴ Takođe je izjavio da su u tom napadu ranjene tri osobe, među kojima i jedan bolnički ljekar.¹⁰⁶⁵

Više svjedoka govorilo je o vatrenim dejstvima iz različitih pravaca.

¹⁰⁵⁸ P 04468.

¹⁰⁵⁹ P 04468.

¹⁰⁶⁰ Svjedok CB, T(f), str. 10158–10159; P 04995, pod pečatom, str. 5.

¹⁰⁶¹ Svjedok CB, T(f), str. 10159. i P 04995, pod pečatom, str. 5.

¹⁰⁶² Cedric Thornberry, T(f), str. 26184, 26186 i 26187, 26193; P 03858, str. 6.

¹⁰⁶³ P 05428, str. 4–5; Cedric Thornberry, T(f), str. 26250 (dio dokumenta o kome se nije razgovaralo sa Svjedokom).

¹⁰⁶⁴ Larry Forbes, T(f), str. 21295; P 05625, str. 6.

¹⁰⁶⁵ Larry Forbes, T(f), str. 21295; P 05625, str. 6.

Na primjer, **Jovan Rajkov**, hirurg u sanitetskoj službi Prvog mostarskog bataljona ABiH,¹⁰⁶⁶ rekao je da je snajperska vatra dolazila iz gimnazije, osnovne škole i zgrade tzv. "Staklene banke" koja se nalazila u blizini Titove ulice.¹⁰⁶⁷

Dana 14. juna 1993., **vojni posmatrači UN-a** su vidjeli kako su u snajperskom dejstvu poginuli jedna žena i jedno dijete u istočnom Mostaru.¹⁰⁶⁸

Zanimljivo je napomenuti da je svjedok **Grant Finlayson** izjavio da su "srpske snage granatirale i Mostar, posebno s područja brane (...)".¹⁰⁶⁹

Džemal Baraković, Musliman, građanin istočnog Mostara i vozač vatrogasne brigade u Mostaru počev od kraja avgusta 1993.,¹⁰⁷⁰ svjedočio je o činjenici da je vatrogasna stanica vodu stanovništvu dijelila uglavnom noću jer je to danju bilo previše opasno budući da su snajperisti HVO-a otvarali vatru direktno u pravcu vatrogasnih vozila.¹⁰⁷¹ Ta situacija izazivala je strah u stanovništvu istočnog Mostara.¹⁰⁷² **Džemal Baraković** je izjavio da su snajperisti često gađali ljude koji su Ulicom Ale Čišića, koja se penje od Ulice maršala Tita, hodali prema Ulici braće Lakišića, u naselju Mazoljice u istočnom Mostaru, nakon što bi se snabdjeli vodom u vatrogasnoj stanici koja se nalazila u istočnom Mostaru preko puta zgrade "Razvitka", između Ulice maršala Tita i Titovog mosta.¹⁰⁷³ Po riječima **Džemala Barakovića**, ulica **Ale Čišića** bila je dobro vidljiva sa zgrade "Staklene banke" (*Glass bank building*), odakle su snajperisti dejstvovali.¹⁰⁷⁴

Suad Čupina, prvi komandant "samostalne bojne" u Mostaru, u čijem su sastavu tokom sukoba 1992. i 1993. bili pripadnici rezervnog sastava policije (uglavnom Bošnjaci)¹⁰⁷⁵

¹⁰⁶⁶ Jovan Rajkov, T(f), str. 12974.

¹⁰⁶⁷ Jovan Rajkov, T(f), str. 12931 i 12932.

¹⁰⁶⁸ Grant Finlayson, T(f), str. 18045; P 02751, str. 2.

¹⁰⁶⁹ Grant Finlayson, T(f), str. 18223 i 18224.

¹⁰⁷⁰ P 09855, str. 2.

¹⁰⁷¹ P 09855; str. 3; Džemal Baraković, T(f), str. 13908.

¹⁰⁷² Džemal Baraković, T(f), str. 13908.

¹⁰⁷³ P 09855, str. 2–3.

¹⁰⁷⁴ P 09855, str. 3.

¹⁰⁷⁵ Suad Čupina, T(e), str. 4830, 4893. U julu 1992., "samostalna bojna" iz istočnog Mostara ušla je u sastav "Mostarske brigade" koja je, pak, ušla u sastav 4. korpusa ABiH (Suad Čupina, T(f), str. 4829).

izjavio je da je HVO na mnoga mjesta u Mostaru postavio snajperska gnijezda iz kojih su ubijeni mnogobrojni civili.¹⁰⁷⁶

Najzad, **Ratko Pejanović**, komandant jedne jedinice vatrogasaca i civilne zaštite u Mostaru,¹⁰⁷⁷ rekao je u svom svjedočenju da je sukob između HVO-a i ABiH izbio 9. maja 1993. godine. Tog dana je jedan snajperista pucao u vatrogasno vozilo u istočnom Mostaru.¹⁰⁷⁸ I iz drugih snajperskih gnijezda otvorena je vatra na više objekata u Mostaru, između ostalih na vatrogasni dom, stanicu policije,¹⁰⁷⁹ ratnu bolnicu¹⁰⁸⁰ i bioskop.¹⁰⁸¹ Neke zgrade su gađane iz artiljerijskog oružja. Po riječima tog svjedoka, **snajperistima su se služili i Hrvati i Srbi i Muslimani.**¹⁰⁸² U istom periodu, HVO je otvorio vatru na jedno vatrogasno vozilo u istočnom Mostaru.¹⁰⁸³

Smatram veoma zanimljivim da je taj svjedok muslimanske nacionalnosti, rukovodeća osoba u vatrogascima i civilnoj zaštiti, izjavio da su se snajperistima služili i Hrvati i Srbi i Muslimani, što samo može da baci dodatnu sumnju na tačnost identifikacije snajperista.

Prije nego što se prihvatim precizne analize posljedica otvaranja vatre na civilno stanovništvo, čini mi se da je važno imati na umu **statističku evaluaciju broja žrtava** tokom tog sukoba u istočnom Mostaru.

U tome se u potpunosti oslanjam na radove **vještakinje Tabeau** u vezi s evaluacijom broja ranjenih i poginulih.

Što se tiče žrtava u Mostaru, **Ewa Tabeau**, vještak tužilaštva, izjavila je da je od **maja 1993. do aprila 1994.**, u periodu koji ona kvalifikuje kao "**opsadu Mostara**", preminulo

¹⁰⁷⁶ Suad Čupina, T(f), str. 4860, 4863–4866; IC 00026 (karta Mostara: svjedok Suad Čupina označio je mjesta na kojima su se u Mostaru nalazili snajperisti).

¹⁰⁷⁷ Ratko Pejanović, T(f), str. 1229 i 1230.

¹⁰⁷⁸ Ratko Pejanović, T(f), str. 1251.

¹⁰⁷⁹ Ratko Pejanović, T(f), str. 1251, 1253. Otvaranje vatre na policijsku stanicu s brda Hum (Ratko Pejanović, T(f), str. 1253).

¹⁰⁸⁰ Ratna bolnica takođe je bila oštećena projektilima (Ratko Pejanović, T(f), str. 1253 i 1254).

¹⁰⁸¹ Ratko Pejanović, T(f), str. 1255. Bioskop je bio u blizini linije razgraničenja između HVO-a i ABiH.

¹⁰⁸² Ratko Pejanović, T(f), str. 1319, 1362 i 1363.

¹⁰⁸³ Ratko Pejanović, T(f), str. 1263 i 1264.

539 osoba. Po njenim riječima, od toga su **49,5%** bili civili, a **50,5%** vojna lica. Na osnovu te konstatacije, moramo da se usredotočimo prije svega na polovinu od tih 539 osoba koju čine civilne žrtve, drugim riječima na brojku od približno **269** civila. Vještakinja navodi da su **87,5%** tih osoba bili Muslimani, što znači da su preminula oko **242** civila. Od tog broja, kako navodi vještakinja, **45,3%** poginulo je uslijed granatiranja, **10,4%** uslijed dejstava vatrenog oružja, dok je **42,3%** preminulo nasilnom smrću neutvrđenog uzroka.

Ako je 45,3% osoba preminulo uslijed granatiranja, to znači da je riječ o približno **120** preminulih **civila** muslimanske nacionalnosti. Uslijed granatiranja je, dakle, u periodu od godinu dana, ginulo **deset** osoba **mjesečno**. Priznajući dakako da je i jedna žrtva uvijek žrtva previše, da li je za sukob takvih razmjera brojka od deset žrtava mjesečno dovoljno karakteristični broj?

Što se tiče žrtava snajperskih dejstava, vještakinja navodi brojku od približno **10,4%**, što iznosi **24** od **242** civilne žrtve u **godini dana**, drugim riječima **dvije žrtve mjesečno**. Nije li i u ovom slučaju dubiozno da je nesporno civilna žrtva bila usmrćena od strane snajperiste za koga ne znamo kojoj je jedinici pripadao? Brojka od 539 usmrćenih utvrđena je na osnovu evidencije ratne bolnice u istočnom Mostaru za period od 9. maja 1993. do 25. maja 1994. godine, te vojne arhive ABiH, HVO-a i VRS-a za period od aprila 1992. do decembra 1995. godine. Što se tiče brojke od 539 žrtava, vještakinja upozorava na važan detalj, tj. da je na osnovu evidenciji ratne bolnice iz istočnog Mostara utvrdila da su u periodu od 9. maja 1993. do 25. maja 1994. u **istočnom Mostaru** preminule **472** osobe.

Kad su posrijedi statistike ove vrste, uvijek se može raspravljati o korišćenim metodima i stvarnoj situaciji. A tu treba biti precizan, evidencije, kao i potvrde o smrti su **nepobitni** dokumenti, posebno ako je u knjigama naveden uzrok smrti, što je po svemu sudeći bio slučaj. Nezavisno od osporavanja rada vještakinje Tabeau od strane odbrane, ja lično smatram da, ma koliko stravični sami događaji bili, prepričavanje događaja i brojke imaju tendenciju da s vremenom "relativizuju" broj žrtava, čak i ako je konačni broj žrtava

možda bio i veći jer su neke od njih možda izmakle statističkoj obradi, što ne isključujem kao mogućnost.

Čini mi se zanimljivim proučiti položaje artiljerije:

- **Armija BiH**

ABiH se nalazila u istočnom Mostaru.

Po riječima svjedoka *Mire Salčina*, komandira čete ABiH u Donjoj Mahali u ZAPADNOM Mostaru 1993. godine,¹⁰⁸⁴ u sastavu ABiH postojale su diverzantske jedinice koje su koristile ručne bombe.¹⁰⁸⁵ Vojnici čete ABiH u Donjoj Mahali kojom je komandovao Miro Salčin¹⁰⁸⁶ imali su lako naoružanje, npr. puške kalibra 7,62, i nekoliko bacača raketa.¹⁰⁸⁷ Četa ABiH u Donjoj Mahali nije imala topove ni tenkove kojima bi izvodila vatrena dejstva.¹⁰⁸⁸

Po riječima *Martina Mola*, holandskog vojnog lica, člana Posmatračke misije EZ u istočnom Mostaru od 20. avgusta 1993. do 29. oktobra 1993.,¹⁰⁸⁹ HVO se žalio da je ABiH postavila jedan minobacač kod ratne bolnice u istočnom Mostaru.¹⁰⁹⁰ Međutim, *Martin Mol*, koji je redovno obilazio ratnu bolnicu, nikada ranije nije na tom mjestu vidio minobacač.¹⁰⁹¹ Po riječima *Martina Mola*, vojni posmatrači Ujedinjenih naroda (UNMO) koji su se nalazili u istočnom Mostaru takođe nisu znali za prisustvo minobacača kod ratne bolnice.¹⁰⁹²

¹⁰⁸⁴ P 09834, par. 7 i 8; Miro Salčin, T(f), str. 14171 i 14172.

¹⁰⁸⁵ Miro Salčin, T(f), str. 14324.

¹⁰⁸⁶ P 09834, par. 7 i 8; Miro Salčin, T(f), str. 14171 i 14172.

¹⁰⁸⁷ P 09834, par. 8.

¹⁰⁸⁸ Miro Salčin, T(f), str. 14189.

¹⁰⁸⁹ P 10039, par. 1, par. 3 i par. 45.

¹⁰⁹⁰ P 10039, par. 31.

¹⁰⁹¹ P 10039, par. 31.

¹⁰⁹² P 10039, par. 31.

Međutim, više dokaza daje osnovu za zaključak da je ABiH postavila minobacače u blizini bolnice u istočnom Mostaru.¹⁰⁹³

- **HVO**

HVO je bio pozicioniran u zapadnom Mostaru.

Dana 31. avgusta 1993. ujutro, na putu između Širokog Brijega i zapadnog Mostara, **Martin Mol**, holandsko vojno lice i član Posmatračke misije EZ u istočnom Mostaru od 20. avgusta 1993. do 29. oktobra 1993.,¹⁰⁹⁴ vidio je bacač raketa HVO-a na jednom zavoju iznad grada Mostara.¹⁰⁹⁵ **Martin Mol** precizira da nekoliko sati kasnije, kada je konvoj ponovo prošao istim putem, tog bacača raketa više nije bilo.¹⁰⁹⁶

Oko 18. septembra 1993.,¹⁰⁹⁷ vidio je da je HVO postavio dva teškoartiljerijska topa na brdo iza zgrade UNMO-a, u Širokom Brijegu,¹⁰⁹⁸ kao i da se noću iz njih pucalo po Mostaru.¹⁰⁹⁹

Po riječima svjedoka **Mire Salčina**, komandira čete ABiH u **Donjoj Mahali** u zapadnom Mostaru 1993. godine,¹¹⁰⁰ **Srbi** su granatirali 10%, a Hrvati 90% Donje Mahale.¹¹⁰¹

Miro Salčin je osim toga rekao da su drugi snajperisti otvarali vatru s vrha brda Hum koje je bilo pod kontrolom HVO-a.¹¹⁰²

- **Srbi**

¹⁰⁹³ Svjedok DW, T(f), str. 23226, 23227; Grant Finlayson, T(f), str. 18042; P 07771, pod pečatom, str. 2.

¹⁰⁹⁴ P 10039, par. 1, par. 3 i par. 45.

¹⁰⁹⁵ P 10039, par. 28.

¹⁰⁹⁶ P 10039, par. 28.

¹⁰⁹⁷ P 10039, par. 1, par. 3 i par. 45.

¹⁰⁹⁸ Zgrada se nalazi u istočnom Mostaru; IC00002.

¹⁰⁹⁹ P 10039, par. 38.

¹¹⁰⁰ P 09834, par. 7 i 8; Miro Salčin, T(f), str. 14171 i 14172.

¹¹⁰¹ Miro Salčin, T(f), str. 14170 i 14171.

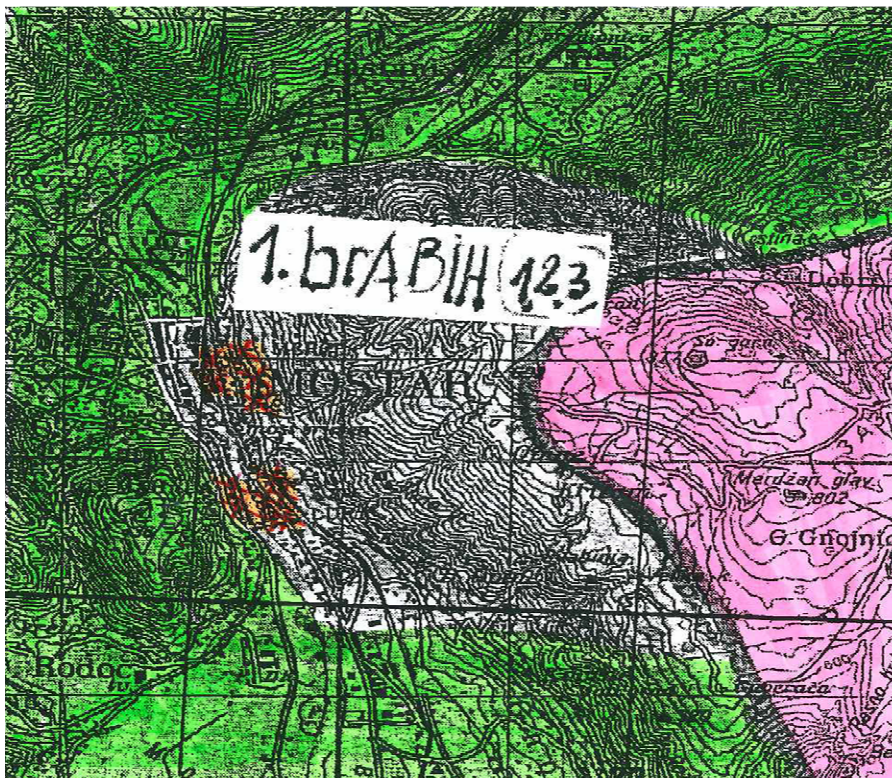
¹¹⁰² P 09834, par. 11 i 13; Miro Salčin, T(f), str. 14196.

Srpske snage pozicionirale su se po brdima.

Dokazi pokazuju da je od aprila 1992. do aprila 1995., Mostar veoma često bio meta snajperskih, minobacačkih i tenkovskih vatrenih dejstava, bilo od strane HVO-a, bilo od strane Srba koji su položaje imali na brdima.¹¹⁰³

Na karti 4D 00621 jasno se vidi da se istočni Mostar nalazi u kotlini, između planina. HVO je imao položaje na brdu Hum, a Srbi su bili na brdima s druge strane.

Čini mi se korisnim da priložim kartu Mostara koju je izradio **general Petković** i na kojoj je označen razmještaj triju protivničkih strana na terenu.

¹¹⁰³ P 09863, pod pečatom (Izjava Svjedoka DC, 29. juni 2001.), str. 2 i 3.

Po riječima **Milivoja Gagre**, predsjednika Skupštine opštine i kriznog štaba u Mostaru,¹¹⁰⁴ srpske snage JNA, tj. Titogradski i Užički korpus, ušle su 19. septembra 1991. u Mostar i razmjestile se oko aerodroma, Heliodroma i Sjevernog logora, kao i na uzvišicama u gradu.¹¹⁰⁵ Srpske snage došle su u Mostar praćene hiljadama izbjeglica.¹¹⁰⁶ Tek mnogo kasnije te su snage zauzele centar grada i držale ga mjesec–dva.¹¹⁰⁷ **Poslije toga su se pozicionirale na brdima na desnoj obali Neretve u pravcu Čitluka i Širokog Brijega.**¹¹⁰⁸ Krajem zime 1991. i u proljeće 1992., sukob se intenzivirao i srpske snage su zauzele položaje u Širokom Brijegu, Žitomislčićima i drugim mjestima u okolini Mostara.¹¹⁰⁹ Nakon toga, zauzele su i Stolac i Dubravsku visoravan.¹¹¹⁰

Po riječima **Boa Pellnasa**, šefa UNMO-a od novembra 1992. do januara 1995.,¹¹¹¹ srpske snage bile su u planinama istočno od Mostara, HVO na vrhovima planina zapadno od Mostara i u zapadnom dijelu grada, a ABiH je bila stacionirana u istočnom Mostaru.¹¹¹²

Po riječima **svjedoka CB**, člana jedne međunarodne organizacije, tokom razdoblja zatišja, SPABAT je mogao da primijeti da se puca sad na ovaj, sad na onaj dio grada, a činilo se da vatra potiče sa linija Srba koji su držali jedno brdo iznad grada Mostara.¹¹¹³ Prema zapažanjima **svjedoka CB**, efekt tih dejstava bilo je potpirivanje sukoba između HVO-a i ABiH.¹¹¹⁴

- **Artiljerijska dejstva**

¹¹⁰⁴ Milivoj Gagro, T(f), str. 2677

¹¹⁰⁵ Milivoj Gagro, T(f), str. 2695 i 2746.

¹¹⁰⁶ Milivoj Gagro, T(f), str. 2744.

¹¹⁰⁷ Milivoj Gagro, T(f), str. 2844.

¹¹⁰⁸ Milivoj Gagro, T(f), str. 2746.

¹¹⁰⁹ Milivoj Gagro, T(f), str. 2696.

¹¹¹⁰ Milivoj Gagro, T(f), str. 2747.

¹¹¹¹ Bo Pellnas, T(f), str. 19463.

¹¹¹² Bo Pellnas, T(e), str. 19717 [zbog greške u T(f)]; IC 00596 (karta Mostara koja pokazuje raspored prisutnih snaga, nedatirano).

¹¹¹³ Svjedok CB, T(f), str. 10155.

¹¹¹⁴ Svjedok CB, T(f), str. 10155.

Po mišljenju **Jovana Rajka**, HVO je 9. maja granatirao Mostar i na taj način prouzrokovao ranjavanje više osoba. Budući da su tog datuma Srbi još uvijek bili prisutni, ne može se isključiti mogućnost da su oni bili uzrok tih ranjavanja. Slično tome je i svjedočenje svjedoka **CT** koji je izjavio da je 9. maja u 18:00 sati, tokom borbi između HVO-a i ABiH, jedan čovjek poginuo u univerzitetskoj biblioteci u Mostaru.

Pored toga, u izvještaju posmatrača Evropske zajednice od 7. juna 1993.¹¹¹⁵ piše da "bosanski Srbi, koji proteklih nedelja nisu propuštali ni jednu priliku da poseju nepoverenje između Hrvata i Muslimana, sada otvoreno napadaju veoma osjetljiva područja".¹¹¹⁶ Svjedok **Božo Perić** je u svom svjedočenju od 8. decembra 2009. potvrdio te informacije.

Osim toga, u nekim svjedočenjima govorilo se o tome da su Srbi vatreno dejstvovali protiv Mostara u periodu prije 9. maja 1993. (v. gore). Dakle, to dokazuje da je istočni Mostar bio granatiran i da je, ako se položaji artiljerije nisu mijenjali tokom 1993. godine, moguće da su Srbi i u tom periodu vatreno dejstvovali protiv istočnog Mostara, što znači da postoji sumnja u pogledu toga ko je otvarao vatru.

Tako, sudeći po svjedočenju **Bože Perića**, do aprila 1993. često se dešavalo da na grad Mostar i njegovu okolinu, npr. na područje Bijelog Polja, padaju granate.¹¹¹⁷

Svjedoku je u okviru unakrsnog ispitivanja predloženo više dokumenata¹¹¹⁸ koji svjedoče o granatiranju Mostara od strane Srba u januaru i februaru 1993. Lokaliteti koje su Srbi gađali bili su Bijelo Polje, Sveta Gora, Raštani, Podveležje, Stijena, kao i hidroelektrana u Mostaru.

Svjedok potvrđuje slijedeće informacije:

¹¹¹⁵ P 02636.

¹¹¹⁶ Božo Perić, T(f), str. 47959.

¹¹¹⁷ Božo Perić, T(f), str. 47887 i 47888.

¹¹¹⁸ 2D 3071, 2D 3072, 2D 3073.

"Gospodine Periću, možete li da potvrdite da su u januaru i u februaru, kao što to pokazuju ovi dokumenti, dijelove Mostara i njegove okoline i dalje granatirali i Srbi?"

Mogu, mogu potvrditi. Neka od njih sam i sâm doživljavao dolazeći kod roditelja. Pa, sistem granatiranja je upravo onakav kako se dešava, znači, počne se tući... brana, pa se ide na suprotnu stranu, kao – da ne bi sad mi znali da će oni to nastaviti redom. Onda okrenu tamo, pa vrate nazad. Znači jedno neselektivno..., a sve je tučeno po dubini teritorije, a ne po crtama na kojima se vojska držala prema njima."¹¹¹⁹

Dana 19. aprila 1992., general Perišić, srpski komandant Bilećkog korpusa u Mostaru, izdao je artiljerijskim jedinicama naređenje za napad na naselja Cim, Ilići, Donji Brijeg, Bijeli Brijeg i Donja Mahala.¹¹²⁰

Christopher Beese, član Posmatračke misije EZ od 2. januara do 21. jula 1993.,¹¹²¹ svjedočio je o činjenici da su oko 15. januara 1993. odnosi između ABiH i HVO-a u Mostaru bili napeti zato što su Srbi redovno granatirali grad.¹¹²² HVO je kontrolisao izlaze ABiH iz grada Mostara.¹¹²³

Grant Finlayson, vojni posmatrač UN-a u BiH od marta 1993. do marta 1994. godine,¹¹²⁴ izjavio je da je, kada je u martu 1993. stigao u Mostar,¹¹²⁵ zapazio velike štete u gradu koje su prouzrokovale srpske snage.¹¹²⁶

¹¹¹⁹ Božo Perić, T(f), str. 47887, 47955 i 47956.

¹¹²⁰ Milivoj Gagro, T(f), str. 2822 i 2823; 5D 01091 (naređenje koje je Momčilo Perišić, komandant Bilećkog korpusa u Mostaru, izdao artiljerijskim jedinicama za napad na ciljeve u gradu Mostaru, 19. april 1992.)

¹¹²¹ Christopher Beese, T(f), str. 3054. Christopher Beese je izjavio da je dva puta bio na odsustvu van bivše Jugoslavije, od kojih je jedno odsustvo bilo otprilike od 9. do 23. maja 1993. Christopher Beese, T(f), str. 3159 i 3168.

¹¹²² Christopher Beese, T(f), str. 3075 i 3076.

¹¹²³ Christopher Beese, T(f), str. 3076.

¹¹²⁴ Grant Finlayson, T(f), str. 17998, 18003, 18067; T(e) str. 18003 i 18004; IC 00536 (shema strukture UNMO-a u BiH koju je izradio Grant Finlayson, 7. maj 2007.); Grant Finlayson je bio raspoređen u štab UNMO-a za BiH u Međugorju u martu 1993. godine. Kasnije, u junu 1993., postao je šef tima UNMO-a u istočnom Mostaru, a na dužnost šefa UNMO-a za južnu Bosnu vratio se u septembru 1993. godine.

¹¹²⁵ Grant Finlayson, T(f), str. 18004, 18005.

¹¹²⁶ Grant Finlayson, T(f), str. 18103 djelimično zatvorena sjednica; 2D 00451, pod pečatom, str. 1.

Što se tiče pitanja "opsade Mostara", valja biti veoma oprezan, jer se s obzirom na dokaze čini da je moguće da su snage ABiH, kao i civili, mogli odlaziti iz Mostara, a da su i drugi ljudi, iz Sarajeva i drugih mjesta, mogli da ulaze u istočni Mostar, te da su, pored toga, Srbi koristili artiljeriju da bi granatirali muslimanske položaje.

- **Snajperska dejstva**

Većina sudija u Vijeću HVO-u pripisuje polovinu od inkriminiranih otvaranja vatre.

Kao razumni sudija koji mora da se izjasni **van razumne sumnje**, moram da budem **apsolutno siguran** u to da je žrtva bila pogođena metkom koji je ispalio vojnik HVO-a i koji je postupao po nalogu svog nadređenog. Naime, moram da uzmem u obzir okolnost da u takvim sukobima proisteklim iz raspada jedne političke strukture mogu postojati pojedinci koji djeluju van bilo kakve kontrole i koji su odlučili da civile i vojnike tretiraju kao slobodne mete.

Naravno, bilo bi bolje da je **Vijeće** imalo na raspolaganju pisana naređenja HVO-a o raspoređivanju snajperskog gnijezda na ovu ili onu zgradu, no mi ta naređenja nažalost nismo imali, a kamoli tragove bilo kakvih usmenih naređenja. Moramo dakle posegnuti za **dedukcijom** i raditi na osnovu hipoteza, od kojih se najprimamljivija hipoteza u ovom slučaju zasniva na činjenici da je, budući da se **kuća na Stotini** nalazila na **području koje je kontrolisao HVO**, snajperska dejstva izvodio vojnik HVO-a. Takva logika, međutim, kosi se s određenim brojem parametara koji mogu ukazivati i na suprotno.

Prije svega, na osnovu analize karte može se zaključiti da je sektor Donja Mahala graničio sa zonom pod kontrolom srpskih snaga i da je stoga žrtva pogođena unutar te zone mogla biti žrtva hica iz pravca brda Stotina ili sa susjednog brda koje su držali Srbi, pri čemu se mora precizirati da snajper, u slučaju vrsnog strijelca, pogađa cilj do udaljenosti od oko dva kilometra.

Osim toga, u toj kući na Stotini navodno je bilo snajpersko gnijezdo. Izgleda da je ta kuća, sudeći po iskazima svjedoka, bila općepoznata kao kuća u kojoj su bili snajperisti.

Međutim, budući da su se zaraćene strane (ABiH i HVO) nalazile jedna naspram druge, čini se nevjerovatnim da ABiH nije preduzela nikakvu akciju da uništi tu kuću koja je bila na maloj udaljenosti od muslimanskih snaga, a što su mogli da učine koristeći klasično konvencionalno oruđe poput haubica.

Štaviše, po iskazima nekih svjedoka, bilo je opšte poznato da su ta dejstva prouzrokovala određeni broj žrtava. S obzirom na to da je ABiH imala svog oficira za vezu u SPABAT-u, a da je i HVO imao oficira za vezu u istom bataljonu, kako to da se ABiH nije putem svog oficira za vezu žalila međunarodnim snagama na tu kuću sa snajperskim gnijezdom?

Zaključak većine u Vijeću, međutim, ne otklanja hipotezu po pitanju da li znamo ko je tačno bio snajperista i kojoj je tačno jedinici HVO-a pripadao.

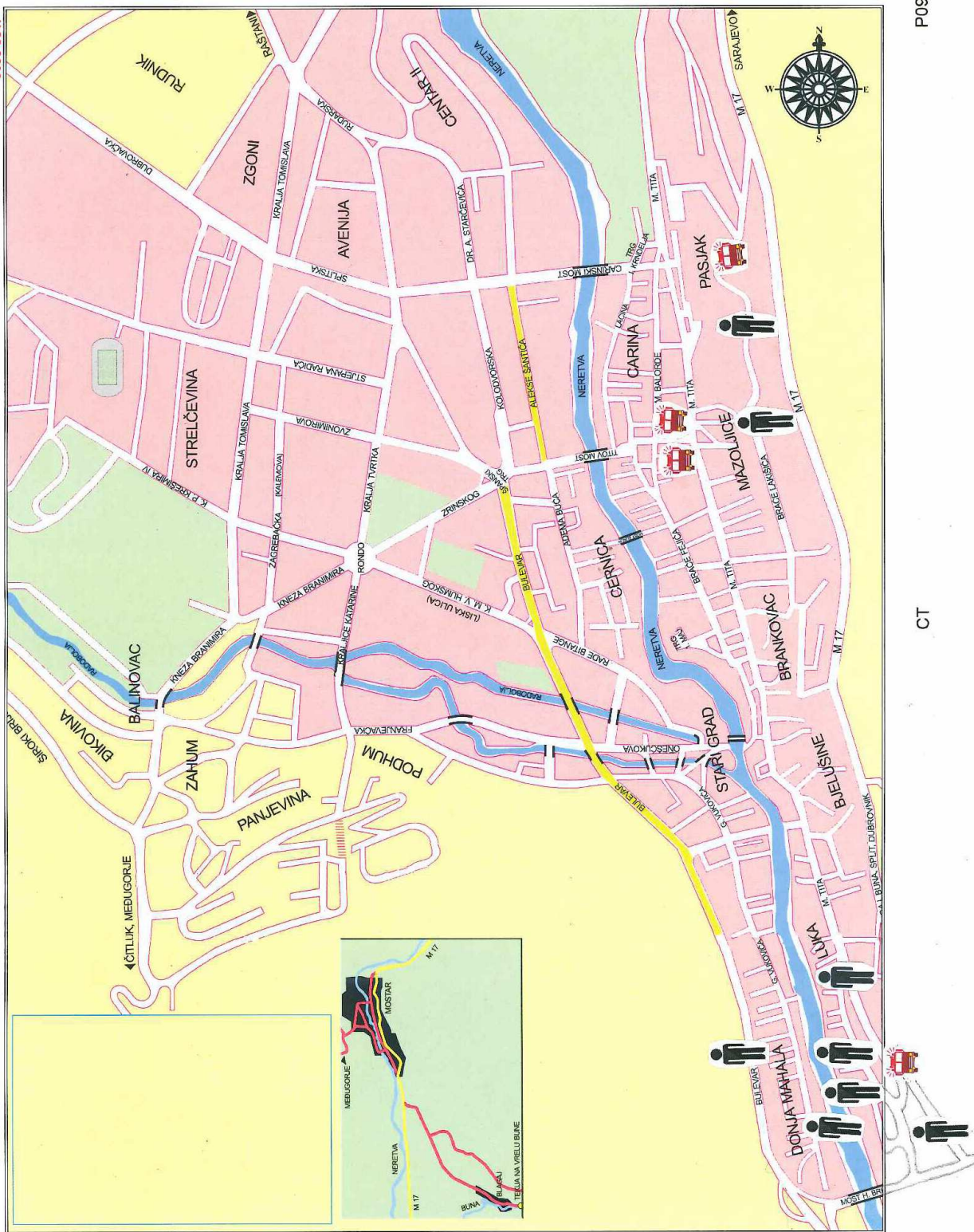
Shodno raznim izjavama svjedoka, a među njima i svjedoka vještaka, ta snajperska dejstva poticala su sa položaja koje je držao HVO, brda Stotina, južno od brda Hum (v. snajperski incident br. 1 i 2).

U drugim situacijama je bilo teško odrediti da li dejstva potiču sa strane HVO-a, ABiH (v. snajperski incident br. 3) ili Srba (v. snajperski incident br. 9) (v. takođe gorenavedene primjere).

Čini mi se da je dokazni predmet P09517 veoma koristan za razumijevanje događaja koji su se odigrali, a ja sam na toj karti mjesta na kojima su pogođene pojedine žrtve obilježio

oznakom , a pogođena vatrogasna vozila oznakom .

0600-0347

P09517

CT

- **Žrtva Enes Vukotić (Incident br. 1)**

Na osnovu predočenih dokaza utvrđeno je da je ta osoba bila žrtva snajperskog hica 13. maja 1993. u približno 16:00 sati i da je pogođena u predjelu desnog koljena.¹¹²⁷

Fotografije iz dokaznog predmeta 3D 00846 pokazuju da je žrtva bila blizu zida i da je rana na desnom koljenu, kao što to tvrdi vještak, mogla da bude nanesena iz pravca Stotine,¹¹²⁸ tj. s udaljenosti od 760 metara, ali i da je hitac mogao da potiče i iz drugog, pa čak i iz suprotnog pravca, što se s izvjesnošću može ustanoviti tek nakon što se utvrdi koja je rana ulazna odnosno izlazna.

Izgleda da, nažalost, ne raspolažemo tim saznanjem tako da ne mogu izvesti zaključak ni u jednom ni u drugom pravcu.

Druga nedoumica tiče se njegovog stvarnog vanjskog izgleda na dan događaja. On je prhvatio da je bio pripadnik ABiH, ali je izjavio da je nosio civilnu odjeću, ne dajući više pojedinosti. Postoji, dakle, sumnja u pogledu pitanja u kom je on tačno svojstvu bio na dan incidenta, pri čemu podsjećamo na to da je bilo teško praviti razliku između vojnika i civila budući da su često bili jednako odjeveni.

- **Žrtve Anel Heljić i Nihad Burić (Incident br. 2)**

Na osnovu dokaza u spisu utvrđeno je da su ta dva djeteta sjedila u kamionu-cisterni s vodom koji je bio parkiran u ulici Gojka Vukovića.¹¹²⁹ Pored toga, utvrđeno je da postoji sumnja u vezi s pitanjem da li je ispaljen jedan ili više hitaca, s obzirom na **kontradiktorna svjedočenja**.¹¹³⁰ Na osnovu pribavljenih iskaza svjedoka i obavljenih uviđaja, čini se da je ispaljeno više hitaca. Ta činjenica je nesumnjiva, kao i činjenica da su žrtve pogođene.

Ključno pitanje koje se postavlja jeste odakle su hici ispaljeni?

¹¹²⁷ P 09864, pod pečatom, str. 3; Enes Vukotić, T(f), str. 13673–13674 i 13686; P 09140.

¹¹²⁸ Patrick van der Weijden, T(f), str. 13781 i 13782.

¹¹²⁹ P 09860, str. 3; Anel Heljić, T(f), str. 13409 i 13414–13415; IC 00313.

¹¹³⁰ P 10044, str. 3; P 09140; Anel Heljić, T(f), str. 13423–13425; IC 00316; IC 00317; P 09860, str. 3–4; metak je pogodio vjetrobran na visini od oko 2,20 m od nivoa tla.

S obzirom na mjesto na kome se nalazilo vozilo, hitac je mogao doći samo iz pravca ispred vozila (s desne, nasuprotne ili lijeve strane). Sudeći po skici koju je izradio vještak, kuća je bila na udaljenosti od 426 metara, pod uglom od 172 stepena.¹¹³¹

Praljkova odbrana je pobijala tu tezu tvrdeći da je posljednji sprat kuće izgrađen tek poslije rata, što se vidi po tragovima pogodaka metaka na kući, što bi značilo da se strijelac nije mogao nalaziti na jednom od tri otvora tih prostorija. Priložena fotografija 3D 00845 svjedoči o tome da je posljednji sprat zaista izgrađen kasnije budući da, za razliku od donjeg dijela, na njemu nema tragova metaka. Ako je strijelac bio u kući, mogao se nalaziti samo u nekoj od prostorija koje imaju prozor.

Postavlja se pitanje da li je s položaja strijelca na prozoru na donjem spratu bilo moguće nišani kamion?

Vještak tvrdi da jeste,¹¹³² a odbrana to osporava.¹¹³³ Nije moguće steći jasnu predstavu o tome zbog toga što je između mjesta na kome je bio kamion i mjesta na kome je kuća u Stotini kasnije izgrađena nova kuća. S obzirom na tu tehničku poteškoću, budući da postoji sumnja, ne mogu da izvedem zaključak u prilog bilo jedne bilo druge teze.

- **Žrtva Arzemina Alihodžić (Incident br. 3)**

Na osnovu dokaza u spisu utvrđeno je da je 6. oktobra 1993. u približno 17:00 sati ta žrtva ubijena hicem u glavu dok se nalazila na terasi svoje kuće u dijelu grada zvanom Tekija.¹¹³⁴

Nema sumnje da je za snajperistu posrijedi bila **civilna žrtva**. Terasa je gledala prema zapadu, na brdo Stotina, te na dio brda Hum. Žrtva je nađena u ležećem položaju na

¹¹³¹ Patrick van der Weijden, T(f), str. 13783 i 13784; P 09808 (Van der Weijdenov izvještaj), str. 12 i 13.

¹¹³² Patrick van der Weijden, T(f), str. 16267–16269.

¹¹³³ Slobodan Praljak, T(f), str. 41291; Patrick Van der Weijden, T(f), str. 16266 i 16267. V. takođe IC 00321 i IC 00322; 3D 00765, str. 1.

¹¹³⁴ P 09859, str. 3; Dževad Hadžizukić, T(f), str. 13336 i 13339.

leđima, s glavom okrenutom prema zapadu, drugim riječima prema brdu Stotina i brdu Hum, dok su stopala bila okrenuta prema stražnjem zidu kuće, prema istoku.¹¹³⁵

Njen suprug je izjavio da je vidio strijelnu ranu iza lijevog uha svoje supruge, kao i uboj na licu,¹¹³⁶ dok je u potvrdi o smrti riječ o desnoj strani.¹¹³⁷ Moguće je da je suprug zbog emocija pogriješio. Ako je, dakle, zrno ušlo s desne strane glave, čini mi se da je žrtva, koja je vjerovatno silazila stepeništem, pogođena u donjem dijelu prvog stepeništa ili silazeći, na vrhu drugog stepeništa.

Ta pretpostavka je valjana samo ako je žrtva silazila niz stepenice. S druge strane, ako se penjala stepeništem, mogla je da bude pogođena s desne strane. Nemamo nijedan elemenat na osnovu kojeg možemo znati da li je žrtva **silazila** ili se **penjala** stepeništem.

Iako je tačno da je strijelac mogao da pogodi žrtvu dok se penjala stubištem i da se strijelac, kao što to pokazuje skica vještaka, nalazio na Stotini, na udaljenosti od 420 metra i pod uglom od 208 stepeni,¹¹³⁸ ostaje činjenica da, ako je žrtva silazila, hitac nije mogao doći iz tog pravca. **Dakle, postoji sumnja.**

Pitanje da li je hitac pogodio lijevu ili desnu strane glave važno je zbog toga što je u jednom slučaju žrtva možda silazila, a u drugom slučaju se penjala stepeništem. No mi ne raspoložemo nijednim elementom na osnovu kojeg bismo znali da li se žrtva penjala ili je silazila stubištem.

U odsustvu preciznijih elemenata, teško je s izvjesnošću i van razumne sumnje zaključiti da je hitac došao s **brda Stotina** ili s **brda Hum**.

¹¹³⁵ P 09859, str. 3; Dževad Hadžizukić, T(f), str. 13354. U vezi s mjestom pogibije i položajem žrtve u trenutku događaja, v. P 09140; Dževad Hadžizukić, T(f), str. 13351 i 13352; IC 00307; Dževad Hadžizukić, T(f), str. 13373–13375 i 13395–13397; IC 00308.

¹¹³⁶ Dževad Hadžizukić, T(f), str. 13378.

¹¹³⁷ P 02655.

¹¹³⁸ Patrick van der Weijden, T(f), str. 13785; P 09808, str. 14. Svjedok je objasnio da su koordinate po GPS-u navedene na toj stranici njegovog izvještaja pogrešne, da se možda radi o "tipfeleru", Patrick van der Weijden, T(f), str. 16285–16286.

- **Žrtva Arif Gosto (Incident br. 4)**

Na osnovu dokaza u spisu utvrđeno je da je, 27. jula 1993., žrtva pogođena hicem u donji dio desne noge¹¹³⁹ dok je pokušavala da pomogne vatrogascima u gašenju požara.¹¹⁴⁰

Po mišljenju vještaka, hitac je došao sa Stotine, sa udaljenosti od 583 metara,¹¹⁴¹ no vještak prihvata da nije mogao da utvrdi gdje se žrtva nalazila na groblju¹¹⁴² budući da sama žrtva nije dala nikakve informacije s tim u vezi. Smatram da iskazi drugih svjedoka ne daju osnovu da se donese nesumnjiv zaključak o poziciji žrtve. Zaista, postoji sumnja i u potpunosti se slažem s analizom Pretresnog vijeća.

- **Žrtva Omer Dilberović (Incident br. 6)**

Na osnovu dokaza u spisu, utvrđeno je da je, u blizini zgrade "Razvitka", Omer Dilberović ranjen u desnu nogu, dok se vraćao s posjete grobu sina koga je ubio snajperista.¹¹⁴³

Po mišljenju vještaka, hitac je ispaljen iz zgrade "Ledere", tj. sa udaljenosti od oko 677 metara od žrtve.¹¹⁴⁴ Po mišljenju vještaka, strijelac se nalazio na jednom od gornjih spratova zgrade.¹¹⁴⁵ Imajući u vidu predočene dokaze, čini se da je hitac ispaljen iz te zgrade budući da nijedno drugo mjesto nije omogućavalo dovoljnu vidljivost da bi se pogodila žrtva, a, shodno svjedočenju **Omera Dilberovića**, bilo je opšte poznato da je taj put na glasu kao opasan jer su snajperisti otvarali vatru na ljude koji su njime prolazili.¹¹⁴⁶ Svjedok je izjavio da su snajperisti obično otvarali vatru na muškarce, kao i, u manjoj mjeri, na žene i djecu.¹¹⁴⁷

¹¹³⁹ Što se tiče intervencije vatrogasaca na lokaciji Šarica Harem, v. i Ratko Pejanović, T(f), str. 1327 i 1328.

¹¹⁴⁰ P 10046, str. 2.

¹¹⁴¹ P 09808, str. 16.

¹¹⁴² Patrick van der Weijden, T(f), str. 13786; v. takođe Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 290.

¹¹⁴³ P 09854, str. 3; Omer Dilberović, T(f), str. 13233 – 13248 – 13263 – 13264. U vezi s mjestom pogotka i položajem svjedoka u trenutku pogotka v. P 09140; IC 00279; P 09139.

¹¹⁴⁴ Patrick van der Weijden, T(f), str. 13795-13797; P 09808, str. 20 i 21.

¹¹⁴⁵ Patrick van der Weijden, T(f), str. 13795-13797; P 09808, str. 20 i 21.

¹¹⁴⁶ P 09854, str. 2; Omer Dilberović, T(f), str. 13250.

¹¹⁴⁷ P 09854, str. 3.

Polazeći od te konstatacije, nalazim da je neophodno znati koja se jedinica ili koji se snajperista HVO-a nalazio na tom položaju budući da na osnovu dokaza ne mogu da tačno odredim koji je vojnik ili civil tog dana otvarao vatru. Bilo bi poželjno da je tužilaštvo ispitalo sva naređenja HVO-a u vezi s raspoređivanjem strijelaca iz svojih jedinica na strateška mjesta. Budući da to nije učinjeno, na osnovu predočenih dokaza **razumni sudija** ne može da donese nesumnjiv zaključak da je tamo bio vojnik HVO-a koji je djelovao unutar komandnog lanca.

Pored toga, imam i velike sumnje u pogledu toga da li je žrtva imala **status civila** ili **vojnog lica**. Pretresno vijeće raspolaže jednim nepobitnim dokazom, a to je dokument **vojne ljekarske komisije** iz 1997. godine kojim joj je utvrđen invaliditet od 20%. S obzirom na tu okolnost, može se pretpostaviti da je žrtva u trenutku kada je pogođena bila **vojno lice**, što znači da se ovo ranjavanje mora sagledati u sklopu sukoba između HVO-a i ABiH.

- **Žrtva Alija Jakupović (Incident br. 7)**

Na osnovu dokaza u spisu utvrđeno je da je žrtva pogođena u stražnji dio glave dok je upravljala žutim **vatrogasnim vozilom** u Lakšićevoj ulici.¹¹⁴⁸

Po mišljenju vještaka, hitac je ispaljen iz zgrade koja se nalazila na udaljenosti od 586 metara od žrtve.¹¹⁴⁹ Fotografije snimljene sa krova zgrade pokazuju da je vozilo odatle bilo vidljivo, pri čemu vještak precizira da je vidljivost između mjesta događaja i navodnog mjesta sa koga je ispaljen hitac u vrijeme događaja bila dobra.¹¹⁵⁰ Vještak dodaje da se vozilo kretalo brzinom od oko 20 km/h,¹¹⁵¹ što je strijelcu davalo 20 sekundi da puca u vozilo,¹¹⁵² dakle, dovoljno vremena za ispaljivanje više hitaca čak i iz obične puške. Pored toga, prema iskazima svjedoka, HVO je ispalio više hitaca u pravcu vatrogasaca, a unaokolo te zgrade eksplodirali su minobacački projektili.¹¹⁵³ Nesumnjivo,

¹¹⁴⁸ P 09857, str. 3; Elvir Demić, T(f), str. 13993; IC 00398; P 09140.

¹¹⁴⁹ Patrick van der Weijden, T(f), str. 13796 i 13798; P 09808 (Van der Weijdenov izvještaj), str. 23 i 24.

¹¹⁵⁰ P 09808, str. 24.

¹¹⁵¹ P 09808, str. 24; Patrick van der Weijden, T(f), str. 13797 i 13798.

¹¹⁵² P 09808, str. 24; Patrick van der Weijden, T(f), str. 13797 i 13798.

¹¹⁵³ P 09857, str. 3.

kao i u prethodnom slučaju, reklo bi se da se strijelac nalazio u zgradi, ali okolnost da se u svjedočenjima govori o tome da je hica ispalio HVO nije dovoljna da se izvede zaključak o prisustvu na tom mjestu vojnika HVO-a koji je djelovao u okviru smišljene vojne akcije.

Činjenica da je jedan svjedok pomenuo minobacačku vatru trebala je tužilaštvo ponukati da izvrši dodatna vještačenja kako bi se pronašli tragovi minobacača na licu mjesta. Ne smatram da su predloženi nepobitni dokazi na osnovu kojih bih mogao da s izvjesnošću zaključim da je hitac ispalio vojnik HVO-a sa položaja u toj zgradi, i to na osnovu pisanog ili usmenog naređenja kojim se od njega tražilo da spriječi bilo kakvo djelovanje vatrogasaca.

- **Žrtva DB (Incident br. 8)**

Na osnovu dokaza u spisu utvrđeno je da je, 29. septembra 1993., u Brkićevoj ulici, žrtva - **vatrogasac** - pogođena u desno rame¹¹⁵⁴ dok je pokušavala da pomogne Refiku Šaniću, u civilnoj odjeći, koga je nekoliko minuta prije toga ranio snajperista.¹¹⁵⁵

Po mišljenju vještaka, čini se da je hitac ispaljen sa Španskog trga, tj. s udaljenosti od oko 625 metara.¹¹⁵⁶ Vještak smatra da se dovoljno dobra vidljivost sa tog mjesta mogla postići samo ako je strijelac bio na **platformi** na visini od 1,80 metara, a u vrijeme događaja takva platforma jeste postojala na tom mjestu.¹¹⁵⁷ Vještak osporava mogućnost ispaljivanja hica odatle jer taj položaj ne pruža stabilnost potrebnu za dalekometnu vatru (na udaljenost od više od 600 metara). Njemu se, dakle, čini malo vjerovatnim da je

¹¹⁵⁴ IC 00287; Svjedok DB, T(f), str. 13316, 13318, 13320–13322, djelimično zatvorena sjednica; IC 00288; IC 00289; IC 00290.

¹¹⁵⁵ P 09858, pod pečatom, str. 3; P 07775, pod pečatom. U vezi s položajem žrtve i samim pogotkom, v. P 09140 i P 09139.

¹¹⁵⁶ Patrick van der Weijden, T(f), str. 13800, djelimično zatvorena sjednica. V. fotografiju te platforme, P 09808, str. 26, i pogled na mjesto incidenta iz tog položaja, P 09808, str. 27.

¹¹⁵⁷ P 09808, str. 25–26.

korišćena takva platforma.¹¹⁵⁸ Vještak smatra da se prije radilo o nekoj **platformi** postavljenoj između drveća na zapadnoj strani Španskog trga.¹¹⁵⁹

Praljkova odbrana je osporavala mišljenje vještaka, tvrdeći da je zgradu o kojoj je riječ u vrijeme incidenta držala **ABiH**.¹¹⁶⁰ Iako je moguće da su hici ispaljeni sa Španskog trga, tužilaštvo nije predložilo izričite dokaze da je neka jedinica ili vojnik HVO-a otvorio vatru po naređenju, pri čemu valja napomenuti da optuženi Praljak nije uspio da putem dokumenta dokaže da se na licu mjesta nalazila neka jedinica ABiH.

U potpunosti se slažem s analizom Pretresnog vijeća i s njegovim činjeničnim zaključcima.

- **Žrtve Damir Katica i Neno Mačkić (Incident br. 9)**

Na osnovu dokaza u spisu utvrđeno je da su žrtve pogođene i ranjene u različitim snajperskim akcijama dok su prelazile Oručevića ulicu u stambenoj zoni **Donje Mahale**.¹¹⁶¹

Po mišljenju vještaka, hitac je ispaljen sa Stotine, tj. sa udaljenosti od 470 metara od žrtve.¹¹⁶² Vještak takođe smatra da su žrtve mogle biti pogođene samo iz kuća na Stotini.¹¹⁶³ Verziji vještaka protivurječi verzija Ćorićeve odbrane, prema kojoj su dvije kuće bile međusobno udaljene svega 3 metra tako da je nemoguće da snajperista s udaljenosti od tri metra pogodi cilj koji se kreće, što bi značilo da su žrtve pogođene zalutalim mecima.

¹¹⁵⁸ Što se tiče hipoteze da je snajperista bio na platformi kamiona-viljuškara, Patrick van der Weijden je izjavio da ta vrsta platforme nema dovoljnu stabilnost da bi se sa nje ciljalo, v. P 09808, str. 26; Patrick van der Weijden, T(f), str. 13800, djelimično zatvorena rasprava; Pored toga, ne ulazeći u detalje, Patrick van der Weijden je rekao da su mu tu hipotezu sugerisali "očevici", v. P 09808, str. 26.

¹¹⁵⁹ Patrick van der Weijden, T(f), str. 13802, djelimično zatvorena sjednica; P 09808, str. 26.

¹¹⁶⁰ Slobodan Praljak, T(f), str. 41294.

¹¹⁶¹ P 09861, str. 4; P 09140; P09220, str. 19 i IC 00331; Damir Katica, T(f), str. 13455–13457.

¹¹⁶² P 09808, str. 28 i 29; Patrick van der Weijden, T(f), str. 13787 i 13788.

¹¹⁶³ P 09808, str. 29; Patrick van der Weijden, T(f), str. 13787.

Iako se verzija Ćorićeve odbrane može činiti prihvatljivom, u njoj je ipak problematična činjenica da je snajperista mogao da unaprijed markira tu lokaciju i da je, uprkos maloj udaljenosti, mogao da puca na bilo koju metu ili tijelo u pokretu, pa i u brzom kretanju, a čak i nasumičnom vatrom.

Praljkova odbrana je zastupala drugačiju verziju prema kojoj, s obzirom na mjesto ulazne rane i položaj žrtve, hitac nije mogao da bude ispaljen sa Stotine.¹¹⁶⁴

Svi ti elementi zajedno upućuju na ocjenu da ne postoje relevantni dokazi u prilog bilo kojoj verziji. U svakom slučaju, tužilaštvo nije ponudilo nijedan dokaz kojim bi se potvrdilo da se na Stotini nalazila neka regularna jedinica HVO-a. Puka tvrdnja da je Stotina bila pod kontrolom HVO-a nije, po mom mišljenju, dovoljna i shodno tome, ja ne mogu da se složim s gledištem koje je Vijeće, nakon veoma detaljne analize ovog incidenta, izložilo u svojim činjeničnim zaključcima.

- **Žrtva Munib Klarić (Incident br. 10)**

Na osnovu dokaza u spisu utvrđeno je da je žrtva pogođena u lijevu petu¹¹⁶⁵ dok se vraćala s Neretve u Podhareme na Mejdanu.¹¹⁶⁶

Po mišljenju vještaka, hitac je ispaljen sa Stotine, tj. s udaljenosti od oko 449 metara od žrtve.¹¹⁶⁷ Praljkova odbrana je osporavala verziju vještaka.¹¹⁶⁸ Fotografija u sklopu dokaznog predmeta 3D 00769 svjedoči o ulaznoj strijelnoj rani u predjelu pete. Polazeći od tog nespornog elementa, razumni sudija, s obzirom na dubinu rane, može da zaključi da je zrno ušlo pod pravim uglom i da zrno ni u kom slučaju nije došlo sa desne strane noge, što znači da nije ispaljeno sa Stotine.

¹¹⁶⁴ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 295.

¹¹⁶⁵ P 09862, str. 2; Munib Klarić, T(f), str. 13508 i 13548; P 09220 i IC 00339; P 09140.

¹¹⁶⁶ Munib Klarić, T(f), str. 13560–13561, i T(e), str. 13561.

¹¹⁶⁷ P 09808, str. 30 i 31; Patrick van der Weijden, T(f), str. 13789 i 13790.

¹¹⁶⁸ V. Patrick Van der Weijden, T(f), str. 16291–16293; v. i analizu Slobodana Praljka u vezi s tim incidentom, Slobodan Praljak, T(f), str. 41929 i 41930.

Štaviše, tužilaštvo nije nepobitno dokazalo da se u to vrijeme na tom mjestu nalazila neka jedinica HVO-a. Slažem se sa činjeničnim zaključcima Pretresnog vijeća.

- **Žrtve Enver Džiho i Stojan Kačić (Incident br. 11)**

Na osnovu dokaza u spisu utvrđeno je da je, 30. oktobra 1993.,¹¹⁶⁹ žrtva Enver Džiho pogođena dok je prelazila ulicu u blizini zgrade "Razvitka".¹¹⁷⁰ Druga žrtva, Stojan Kačić, pogođena je u nogu dok je nastojala da Envera Džihu na nosilima prenese u vozilo hitne pomoći.¹¹⁷¹

Po mišljenu vještaka, hitac je ispaljen u blizini staklene zgrade koja se nalazila na udaljenosti od oko 743 metra.¹¹⁷² Sudeći po predloženim dokazima, Enver Džiho je bio vojnik ABiH i nosio je vojnu košulju,¹¹⁷³ a Stojan Kačić, takođe vojnik ABiH, nosio je civilnu i vojnu odjeću.¹¹⁷⁴ Na osnovu ovih elemenata moglo bi se pomisliti da su oni, **kao borci**, pogođeni u vatri koja nije poticala iz precizno lociranog izvora.

Dakle, izvjesno je da postoji sumnja, a takođe smatram potrebnim da podsjetim na to da tužilaštvo nije bilo sposobno da predoči nijedan dokument na osnovu kojeg bi se moglo utvrditi da je u staklenoj zgradi bio položaj neke jedinice HVO-a. U potpunosti se slažem sa stanovištem koje je izloženo u činjeničnim zaključcima.

- **Žrtva Orhan Beriša (Incident br. 13)**

¹¹⁶⁹ Džemal Baraković, T(f), str. 13909; P 06263; P 08457; P 05853.

¹¹⁷⁰ P 09855, str. 3; Džemal Baraković, T(f), str. 13899. V. takođe P 06263; P 08457.

¹¹⁷¹ P 09855, str. 4; Džemal Baraković, T(f), str. 13903, 13911, 13926, i T(e), str. 13912; IC 00389; P 09140; P 05853.

¹¹⁷² P 09808, str. 32–33; Patrick van der Weijden, T(f), str. 13805.

¹¹⁷³ P 09855, str. 3; Džemal Baraković, T(f), str. 13914 i 13918.

¹¹⁷⁴ Džemal Baraković, T(f), str. 13917.

Na osnovu dokaza u spisu utvrđeno je da je ova **mlada žrtva** usmrćena metkom dok se igrala ispred stambene zgrade u zoni Tekije.¹¹⁷⁵

Po mišljenju vještaka, hitac je ispaljen sa Stotine.¹¹⁷⁶ Po svemu sudeći, svjedoci su izjavili da je moguće da su snajperisti imali položaje na vrhu brda Hum.¹¹⁷⁷

Iako se čini opštepoznatom činjenicom da je HVO postavio snajperiste na brdo Stotinu,¹¹⁷⁸ tužilaštvo nije bilo sposobno da to dokaže jer iskazi iz druge ruke u ovom slučaju ne mogu da budu osnova za zaključak bilo u kojem pravcu.

Budući da teza koju je zastupala **Praljkova odbrana** da su se na tom brdu nalazili vojnici ABiH nije potkrepljena nikakvim nepobitnim dokazima iako iz iskaza **Mire Salčina**, koji je rekao da je iz Crvene pećine vidio strijelce HVO-a, slijedi da je **ABiH** držala dio brda. Fotografija koju je predočila **Praljkova odbrana** (3D 00843) potvrđuje da je žrtvu mogao pogoditi strijelac s eventualnog položaja na susjednom brdu.¹¹⁷⁹ Postavlja se pitanje koja se tačno jedinica nalazila na brdu i koji je tačno strijelac onamo bio raspoređen.

Iako tragična sudbina ovog djeteta nikoga ne može ostaviti ravnodušnim, ostaje činjenica da, čak ako hitac i jeste ispaljen sa Stotine, treba da se odgovori na pitanje koja se jedinica HVO-a ondje nalazila, što tužilaštvo nije uspjelo da dokaže. To znači da nemam dokaze na osnovu kojih bih mogao da van razumne sumnje izvedem zaključak u prilog tezi tužilaštva.

- **Žrtva Uzeir Jugo (Incident br. 14)**

¹¹⁷⁵ P 09856, str. 3. Datum 2. februar 1994. takođe je potvrđen dokaznim predmetom P 05853, str. 198.

¹¹⁷⁶ P 09808, str. 36; Patrick van der Weijden, T(f), str. 13791.

¹¹⁷⁷ P 09808, str. 36. Vijeće konstatuje da Patrick Van der Weijden ne navodi identitet pomenutih "očevidaca".

¹¹⁷⁸ P 09856, str. 2; Belkisa Beriša, T(f), str. 13938; v. takođe P 10045, str. 2, par. 3.

¹¹⁷⁹ V. Patrick Van der Weijden, T(f), str. 16294–16296; V. takođe 3D 00843, str. 1, 3 i 4.

Na osnovu dokaza u spisu utvrđeno je da je žrtva, vozač **vatrogasnog vozila**, pogođena u grudima i usmrćena dok je popravljala svoje vozilo ispred vatrogasnog doma u Brkićevoj ulici.¹¹⁸⁰

Po mišljenju vještaka, hitac je ispaljen sa platforme na Španskom trgu.¹¹⁸¹

Po mišljenju **Praljkove odbrane**, rejon Španskog trga je od aprila 1993. kontrolisala **ABiH**.

Treba da se napomene da je svjedok DC izjavio da je hotele u blizini trga držala **ABiH**.¹¹⁸²

Imajući u vidu ove konstatacije, ne mogu **s izvjesnošću** da zaključim da je 2. marta 1994. na tom mjestu bio prisutan vojnik HVO-a, uz napomenu da je **takođe** moguće da je vatra poticala s brda Fortice, koje su držale srpske snage.

Slažem se s analizom i činjeničnim zaključcima Vijeća, iako napominjem da bi bilo poželjno da je izveden i zaključak da je rejon Španskog trga bio pod kontrolom **ABiH**.

2. Rušenje Starog mosta u Mostaru

¹¹⁸⁰ P 10042, par. 15; P 09863 pod pečatom, str. 3.

¹¹⁸¹ P 09808, str. 39; Patrick van der Weijden, T(f), str. 13801 i 13803, djelimično zatvorena sjednica.

¹¹⁸² Svjedok DC, T(f), str. 13615 i 13616, djelimično zatvorena sjednica; IC 00360; Svjedok DC, T(f), str. 13614 i 13615, djelimično zatvorena sjednica. Svjedok je u vezi s hipotezom da je snajperista mogao da na Uzeira Juga puca iz hotela "Bristol" izjavio da ona nije realna, jer bi to značilo da je pucao "brat na brata", Svjedok DC, T(f), str. 13616–13618, djelimično zatvorena sjednica.

Vjekovni simbol susreta Istoka i Zapada, islama i hrišćanstva, **Stari most u Mostaru** postao je simbol rata u Bosni. "'Stari most' je omogućio razvitak i prosperitet grada. On je bio smisao postojanja grada."¹¹⁸³

Kako se čini, most je bio simbol svima.¹¹⁸⁴ Premda je i samo njegovo rušenje jednako simbolično, napomenimo da mu je tužilaštvo u svom pretpretresnom podnesku (Pretpretresni podnesak tužilaštva od 19. januara 2006.) posvetilo svega jedan paragraf¹¹⁸⁵ i jednu fusnotu.¹¹⁸⁶ A Optužnica sadrži isti tekst poput onog u paragrafu 116 Pretpretresnog podneska tužilaštva.¹¹⁸⁷ Dakle, uprkos simbolici tog mosta i značenju koje on očigledno ima, tužilaštvo nije opširnije obradilo ovu temu. Štaviše, rušenjem mosta tužilaštvo se bavi u okviru uništavanja objekata tokom opsade istočnog Mostara, odnosno u kontekstu uništavanja džamija i vjerskih ustanova.

Što se tiče pitanja baštine, optužnice u nekim predmetima uzele su u obzir aspekte kao što je vjekovna kulturna baština.¹¹⁸⁸

Na paragrafu 116. Optužnice zasnovano je sedam tačaka optužbi, od kojih se u četiri preuzimaju uobičajene optužne osnove u vezi s uništavanjem kulturne baštine.

¹¹⁸³ V. internet, <http://portal.unesco.org/culture/fr/>, "Stari most u Mostaru".

¹¹⁸⁴ Želim da zahvalim **Elsi Larrue**, pravnici, na njenom doprinosu u vezi s ovom temom.

¹¹⁸⁵ Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 116. U sklopu i tokom opsade istočnog Mostara, snage HVO-a Herceg-Bosne hotimično su uništile ili teško oštetile sljedeće džamije odnosno vjerske objekte u istočnom Mostaru: Sultan Selim Javuza džamiju (zvana i Sultan Selim Javuza mesdžid), Hadži Mehmed-bega Karađoza džamiju, Koski Mehmed-pašinu džamiju, Nesuh-age Vučjakovića džamiju, Čejvan Čehaja džamiju, Hadži-Ahmed-age Lakišića džamiju, Roznamedži Ibrahim-efendije džamiju, Jahja-hodžinu džamiju (zvanu i Čose Jahja-hodžinom džamijom), Hadži-Kurtovu džamiju – Tabačicu, te Hadži-Memije Cernice džamiju. **Dana 9. novembra 1993., snage Herceg-Bosne/HVO-a sružile su Stari most, međunarodno čuven spomenik koji je premošćivao Neretvu i povezivao istočni i zapadni Mostar.**

¹¹⁸⁶ Pretpretresni podnesak tužilaštva, fusnota br. 212: "Naponi da se eliminiše nacionalna raznovrsnost bili su na nekim područjima praćeni nastojanjem da se izbriše svaki trag kulture manjinskog stanovništva. Dana 23. avgusta 1993., u Počitelju, koji je bio pod hrvatskom kontrolom, uništena je čuvena džamija iz XVI. vijeka. Dana 9. novembra 1993. **vojska je uništila istorijski osmanlijski most u Mostaru. UNESCO je taj most uvrstio među spomenike od izuzetnog kulturnog značenja, a on je bio i jedini put koji je ljudima iz istočnog dijela grada omogućavao da se snabdiju vodom.**" P 060697, par. 69.

¹¹⁸⁷ Optužnica, par. 116.

¹¹⁸⁸ Konkretno, u vezi s uništavanjem Starog grada Dubrovnika, koji je uvršten u svjetsku baštinu UNESCO-a, v. predmete *Tužilac protiv Pavla Strugara*, Treća izmijenjena optužnica, 10. decembar 2003., par. 22; ABTAHI, "The Protection of Cultural Property in Times of Armed Conflict: The Practice of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", *Harv. Hum. Rts. J.*, br. 14, 2001., 2.

- **Tačka 1**, *zločin protiv čovječnosti*, progon na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, kažnjivo po članu 5(h) Statuta;
- **Tačka 19**, *teška povreda Ženevskih konvencija*, uništavanje imovine širokih razmjera koje nije opravdano vojnom nuždom, a izvedeno je protivpravno i bezobzirno, kažnjivo po članu 2(d) Statuta;
- **Tačka 20**, *kršenje zakona i običaja ratovanja*, bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, kažnjivo po članu 3(b) Statuta;
- **Tačka 21**, *kršenje zakona i običaja ratovanja*, uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju, kažnjivo po članu 3(d) Statuta.

Na početku teksta **tačke 21**, član 3(d) Statuta ne navodi se u cijelosti. Tu posrijedi nije samo skraćivanje citata tog člana,¹¹⁸⁹ već svjestan izbor tužilaštva. Zbog toga nisu iskorištene sve mogućnosti koje daje član 3(d) Statuta, član koji daje najeksplicitnije utemeljenje¹¹⁹⁰ za inkriminacije u vezi s uništavanjem kulturne baštine, što konkretno znači da *Stari most* nije u Optužnici okvalifikovan kao "spomenik kulture" u smislu člana 3(d).

Na paragrafu 116. zasnovane su i tri tačke Optužnice u kojima se rušenje *Starog mosta* tretira u širem smislu, kao napad na civile, terorisanje i okrutno postupanje:

- **Tačka 24**, *kršenje zakona i običaja ratovanja*, protivpravni napad na civile (Mostar), kažnjivo po članu 3 Statuta;
- **Tačka 25**, *kršenje zakona i običaja ratovanja*, protivpravno terorisanje civila (Mostar), kažnjivo po članu 3(d) Statuta;

¹¹⁸⁹ U skladu s praksom koja je primjenjivana u drugim tačkama Optužnice, u naslovu tačke navodi se samo relevantan dio člana. Na primjer, tačka optužnice 22 naslovljena je "Oduzimanje imovine koje nije opravdano vojnom nuždom (...)", dok se u referentnom članu u Statutu, članu 2(d), navodi "uništavanje i oduzimanje imovine."

¹¹⁹⁰ ABTAHI, "The Protection of Cultural Property in Times of Armed Conflict: The Practice of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", *Harv. Hum. Rts. J.*, 2001., br. 14, 5.

- **Tačka 26, kršenje zakona i običaja ratovanja**, okrutno postupanje (opsada Mostara), kažnjivo po članu 3 Statuta.

Treba konstatovati da se za rušenje *Starog mosta* tereti temeljem svih mogućih osnova, uključujući i član 2 Statuta, za čiju primjenu na uništavanje kulturne baštine ne postoji precedent. **S obzirom na važnost *Starog mosta* u vrijeme događaja i na njegovu opštu čuvenost nakon što je uvršten u svjetsku baštinu UNESCO-a**, začuđujuće je konstatovati da ne postoji **poseban paragraf u kojem se tereti za njegovo uništenje**. Što se tiče merituma, njegovo uvrštavanje u paragraf 116. Optužnice – uprkos napomeni da je riječ o "građevini od međunarodnog značaja" – navodi na ozbiljno pitanje da li je *Stari most* u prvom redu vjerski spomenik, poput džamija na koje se taj paragraf prevashodno odnosi. U smislu člana 3(d) Statuta, **u Optužnici se za rušenje mosta tereti kao za uništavanje "ustanove namijenjene religiji ili obrazovanju", a ne kao "spomenika kulture"**. Dakle, tužilaštvo nije u prvi plan stavilo upravo karakter objekta kao historijskog spomenika (starine), jednog od najvećih kulturnih simbola nastradalog u sukobima na Balkanu.

Tužilaštvo je bilo dužno da za optužbu za zločine protiv čovječnosti dokaže diskriminacijsku namjeru. U predmetu *Blaškić*,¹¹⁹¹ ta je namjera dokazivana putem "velike važnosti za muslimansku zajednicu u Bosni" uništenog sela "smatranog svetim mjestom među bosanskim Muslimanima" i "simbolom muslimanske kulture u Bosni." Po meni, ta posebna važnost za muslimansku zajednicu u Bosni još uvijek nije dokazana na uvjerljiv način.

Stari most nije bio samo most, već simbol koji je povezivao različite zajednice, "simbol pomirenja".¹¹⁹² Svečanost kojom je obilježena njegova obnova pokazuje svu simboliku njegovog uništenja i njegove obnove. Iz teleologije međunarodnog sistema zaštite kulturne baštine proističe da **obnova *Starog mosta***, koju je omogućila međunarodna

¹¹⁹¹ *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Prvostepena presuda, 3. mart 2000., par. 411.

¹¹⁹² Jacques Paul Klein, specijalni predstavnik generalnog sekretara UN-a Kofija Annana.

zajednica,¹¹⁹³ nema uticaja na krivicu. Isto *a fortiori* podrazumijeva i odluka Vijeća u predmetu *Jokić* da se prilikom odmjeraivanja kazne ne uzima u obzir eventualna obnova objekta.¹¹⁹⁴

U aprilu 2006., jedan od optuženih u predmetu *Prlić i drugi* napisao je knjigu o rušenju mosta, nastojeći činjeničnu istinu o rušenju Starog mosta naći pomoću raznih dokumenata (ekspertiza, fotografija, saslušanja).¹¹⁹⁵ U toj se knjizi posebno pominje činjenica da je **Mate Boban** naredio istragu koju je mostarski javni tužilac sproveo odmah nakon rušenja mosta u novembru 1993. godine. Uprkos izvještajima vještaka, ta istraga nije urodila nikakvim relevantnim rezultatima, u protivnom odgovor na to pitanje ne bi još uvijek nastojalo naći ovo Vijeće u predmetu *Prlić i drugi*.¹¹⁹⁶

Istorija mosta u Mostaru

Mostar je osnovan u XV. vijeku, da bi se naredna četiri vijeka razvijao unutar Osmanlijskog carstva. Kroz grad Mostar teče rijeka Neretva. Nad rijekom se od 1566. godine nadvija *Stari most*.

Mostar je po njemu i dobio ime. Naime, "mostar" je onaj koji ubire mostarinu.

Stari most u Mostaru izgradio je 1566. godine Hajrudin, arhitekta (*mimar*) u službi Osmanlijskog carstva. Taj kameni most povezivao je dvije obale Neretve. Počivajući na samo jednom luku raspona 27,3 metra i visine 20 metara, sa obje strane bio je branjen po jednom kulom.¹¹⁹⁷

Već od 1566. oko mosta se počelo razvijati i jezgro muslimanske varoši. Stari most je bio toliko čvrst da je odolio nacističkim tenkovima koji su preko njega prelazili u Drugom

¹¹⁹³ Dokument Međunarodne banke, izvještaj br. 32713.

¹¹⁹⁴ *Tužilac protiv Jokića*, Presuda o kazni, 18. mart 2004., par. 48.

¹¹⁹⁵ 3D 00374.

¹¹⁹⁶ 3D 00374, str. 11, 12, 37–38, 39–40 i 44–45.

¹¹⁹⁷ Univerzalna enciklopedija, <http://www.universalis-edu.com>.

svjetskom ratu.¹¹⁹⁸ Prije rušenja 1993. godine, UNESCO je upozorio da je glavna opasnost koja prijete mostu erozija uslijed vlage, ali taj proces propadanja uspješno je suzbijen.¹¹⁹⁹

Stari most u Mostaru je granatiran 9. novembra 1993. godine. UNESCO je u martu 1994. uputio apel za obnovu mosta. Godine 2004., završena je identična rekonstrukcija mosta (pod okriljem UNESCO-a), od izvornog kamena i uz primjenu osmanlijske tehnike iz doba izgradnje.¹²⁰⁰ *Stari most* i okolna četvrt staroga grada Mostara uvršteni su 2005. godine u svjetsku baštinu UNESCO-a.

Srušeni mostovi kroz istoriju

Mostovi u ratu imaju **stratešku vrijednost**. U dva svjetska rata, mnogi mostovi uništeni su u ratnim dejstvima. Mostovi su, s vojnog gledišta, važan strateški izbor. Rušenje jednog ili više mostova može imati veoma krupne posljedice po neprijatelja (up. operacija *Market Garden*). Navedimo za primjer most Stari mlin u Nidervilleru (departman Moselle, Francuska), srušen u napredovanju savezničkih trupa 21. novembra 1944., most *Sainte Maxence* (departman Somme, Francuska) srušen 1915., ili pak most u Choisy-au-Bac u departmanu Oise (Pikardija). Godine 1944., njemačka vojska je 1. i 2. septembra digla u vazduh više mostova u Lyonu. U Evropi, nacisti su u Firenci (Italija) srušili sve mostove osim Staroga (*Ponte Vecchio*). Most na rijeci Kwai (Tajland) također je bio srušen u američkom bombardovanju, da bi ga poslije obnovili Japanci. Tokom sukoba na Balkanu srušeno je ili oštećeno mnogo mostova. Konkretno, možemo da navedemo primjere Željeznog mosta u Čapljini, kao i drugog čapljinskog mosta, pa mosta u Vojnu, Titovog mosta itd.¹²⁰¹ Tokom sukoba u Libanu, djelimično su oštećena ili srušena 92 mosta.¹²⁰²

Da li je Stari most bio zaštićen međunarodnim pravom?

¹¹⁹⁸ Internet: <http://portal.unesco.org/culture/fr/>, *Le Vieux Pont de Mostar, Stari Most*.

¹¹⁹⁹ Internet: <http://portal.unesco.org/culture/fr/>, *Le Vieux Pont de Mostar, Stari Most*.

¹²⁰⁰ Dokument Međunarodne banke, izvještaj br. 32713.

¹²⁰¹ 3D 00374, str. 8.

¹²⁰² Nada ABDUL-RAHIM, *Bilan de la Guerre avec Israël*, Beyrouth, oktobar 2006., str. 10.

Odlukom Odbora za svjetsku baštinu *Stari most* i dio Starog grada u Mostaru 15. jula 2005. je uvršten u Spisak svjetske baštine UNESCO-a,¹²⁰³ nakon što je izvršenje te odluke donijete 2003. odloženo do završetka radova na rekonstrukciji.¹²⁰⁴ UNESCO je u devedesetim godinama osnovao Međunarodni stručni odbor za obnovu Starog mosta i Starog grada u Mostaru, koja je bila finansirana iz međunarodnih fondova. Radovi su započeli 2001. i završili 2004. godine.

Dakle, u vrijeme kada je srušen, *Stari most* nije bio uvršten u Svjetsku baštinu UNESCO-a. Međutim, Savjet bezbjednosti, UNESCO i Vijeće Evrope bili su o opasnosti od uništenja mosta obaviješteni dopisom u kojem je, **9. jula 1993.**, Vlada Republike Bosne i Hercegovine apelirala da se spriječi rušenje *Starog mosta* i da se pošalje stručni odbor UNESCO-a kako bi se osigurala njegova zaštita.¹²⁰⁵

Prilikom svog 50-og zasjedanja, Komisija za ljudska prava Ujedinjenih nacija u izvještaju o "Stanju ljudskih prava na teritoriji bivše Jugoslavije" navodi da je Stari most u vrijeme kada je srušen bio registrovan "u UNESCO-u kao spomenik od velikog kulturnog značenja i jedini put kojim se ljudima u istočnom dijelu grada mogla dopremiti voda".¹²⁰⁶ Ta navodna UNESCO-va kategorizacija, međutim, nije potkrepljena drugim dokumentima.

Na nivou domaćeg zakonodavstva, moguće je da je istorijski grad Mostar, zajedno sa *Starim mostom*, uživao status posebne zaštite na osnovu Zakona o zaštiti i korištenju kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine iz 1985. godine (*Službeni*

¹²⁰³ Odluka 27 COM 8C.33 Odbora za svjetsku baštinu, 27. sjednica, Pariz, jun/jul 2003.

¹²⁰⁴ Odluka 29 COM 8B.49 Odbora za svjetsku baštinu, 15. juli 2005., Prijedlozi za uvrštavanje kulturnih dobara na Spisak svjetske baštine (Četvrt oko Starog mosta u Starom gradu u Mostaru). Po toj odluci, "s preporodom" Starog mosta i dijela grada oko njega, ojačani su i učvršćeni snaga i simbolički značaj grada Mostara – kao izuzetnog univerzalnog simbola suživota zajednica različitog kulturnog, etničkog i vjerskog porijekla, pri čemu se naglašavaju beskraini napori ljudske solidarnosti za mir i čvrstu saradnju pred pogubnim katastrofalnim situacijama".

¹²⁰⁵ Vijeće sigurnosti, "Letter dated 11 November 1993 from the Permanent Representative of Bosnia and Herzegovina addressed to the President of the Security Council" /Pismo stalnog predstavnika Bosne i Hercegovine predsjedavajućem Savjeta bezbjednosti od 11 novembra 1993./, 12. novembar 1993., UN Doc. S/26729 (dodatak).

¹²⁰⁶ P 06697, str. 10.

glasnik, 20/85). Ta je zaštita postojala u trenutku uvrštavanja u Svjetsku baštinu UNESCO-a 2005. godine,¹²⁰⁷ ali dotad nije pominjana.

A. Režim pravne zaštite kulturne baštine

a) Načela pravne zaštite kulturne baštine

Uništavanje kulturne baštine, u smislu skrnavljenja istaknutih spomenika gubitničke strane, tradicionalno je bilo znak slavodobiti dopuštene pobjedniku.¹²⁰⁸ Poslije Drugog svjetskog rata, nastanak sve većeg broja međunarodnih akata posvećenih zaštiti kulturne baštine, a posebno *Konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba* ("Haška konvencija") iz 1954. ukazuje na promjenu nazora.¹²⁰⁹ U preambuli Haške konvencije stoji da "da štete nanese kulturnim dobrima, bez obzira na to kojem narodu ona pripadala, predstavljaju štetu kulturnoj baštini čitavoga čovječanstva jer svaki narod daje svoj doprinos svjetskoj kulturi".¹²¹⁰

Iskustva sukoba u bivšoj Jugoslaviji, u kome su sve strane učesnice hotimično uništavale mnogobrojne lokalitete,¹²¹¹ smatraju se jednim od najupečatljivijih primjera potrebe za pravnom zaštitom kulturne baštine. Bivša Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija bila je ugovorna stranka u Haškoj konvenciji iz 1956. godine, a s danom kad

¹²⁰⁷ Ocjena dokumentacije uz prijedlog za uvrštavanje Starog mosta u Svjetsku baštinu koju je izradio ICOMOS,

http://whc.unesco.org/p_dynamic/sites/passfile.cfm?filename=946rev&filetype=pdf&category=nomination

S.
¹²⁰⁸ DELTING, "Eternal Silence: The Destruction of Cultural Property in Yugoslavia", *Maryland J Int'l Law and Trade*, br. 17, 1993., 43; ABTAHI, *The Protection of Cultural Property in Times of Armed Conflict: The Practice of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, 14 *Harv. Hum. Rts. J.* 2001., 1.

¹²⁰⁹ ABTAHI, "The Protection of Cultural Property in Times of Armed Conflict: The Practice of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", *Harv. Hum. Rts. J.*, br. 14, 2001., 7.

¹²¹⁰ Sudija Meron ističe ulogu Međunarodnog suda u usvajanju te filozofije: "Čvrsto usvojivši opredjeljenje da krivična djela protiv kulturnih dobara nisu samo protivpravni čini iz kojih proističe odgovornost država, nego i da su to djela kažnjiva po međunarodnom pravu jer ona ugrožavaju interese svjetske zajednice, te presudivši o krivici osoba koje su za takva djela odgovorne, naš Međunarodni sud dao je značajan doprinos zaštiti kulturnih dobara u oružanom sukobu." U: MERON, "The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict within the Case-law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", *Museum International*, dec. 2005., br. 228, str. 55 i 56.

¹²¹¹ V. DELTING, "Eternal Silence: The Destruction of Cultural Property in Yugoslavia", *Maryland J Int'l Law and Trade*, br. 17, 1993., 67 i dalje.

su stekle nezavisnost, to su, kao države slijednice, postale Republika Hrvatska i Republika Bosna i Hercegovina.¹²¹² S obzirom na to, može se smatrati činjenicom da je **Stari most u Mostaru bio pod zaštitom Haške konvencije.**

a) **Mehanizam zaštite kulturne baštine u međunarodnom konvencionalnom pravu prema Haškoj konvenciji iz 1954. godine**

Haška konvencija iz 1954. izraz je ideje o samostojnoj vrijednosti kulturne baštine, koja u doba rata treba da se zaštiti.¹²¹³ Posrijedi je prva međunarodna konvencija u kojoj se koristi sām termin "**kulturna baština**". Kulturna baština, između ostalog, obuhvata "pokretna ili nepokretna dobra od velike važnosti za baštinu naroda, kao što su spomenici arhitekture, umjetnički ili istorijski spomenici, bilo vjerski ili svjetovni; arheološki lokaliteti [...]".¹²¹⁴

Konvencija predviđa čuvanje kulturnih dobara u vrijeme mira, te njihovo **poštivanje u slučaju oružanog sukoba** (član 2).¹²¹⁵ **Opšti režim** zaštite nadopunjen je režimom **posebne zaštite.**

Jedini izuzetak od tih pravila predviđa se u stavu 2, "u slučaju kad vojna potreba imperativno nalaže takvo odstupanje".¹²¹⁶

¹²¹² *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 359.

¹²¹³ Dok Haška konvencija teži da zaštiti kulturnu baštinu u slučaju oružanog sukoba, Konvencija UNESCO-a predviđa očuvanje imovine u normalnim uslovima, v. MERRYMAN, "Two Ways of Thinking about Cultural Property", *AMJIL*, br. 80, 1986., 846.

¹²¹⁴ Član 1 Haške konvencije iz 1954.

¹²¹⁵ U sklopu opšte zaštite, države potpisnice preuzimaju **trojnu obavezu u pogledu datih kulturnih dobara** (član 4):

"1. Visoke ugovorne stranke obavezuju se da će poštovati kulturna dobra smještena na vlastitom području, kao i na području ostalih visokih ugovornih stranaka, suzdržavajući se od upotrebe tih dobara i njihove neposredne okoline ili sredstava za njihovu zaštitu u svrhe koje bi ta dobra mogla izložiti uništenju ili oštećenju u slučaju oružanog sukoba, te suzdržavajući se od bilo kojega neprijateljskog čina prema tim dobrima.

2. Od obaveza navedenih u stavu 1. ovoga člana može se odstupiti samo u slučajevima kad vojna potreba imperativno nalaže takvo odstupanje.

3. Visoke ugovorne stranke obavezuju se da će osim toga zabraniti, spriječiti i, prema potrebi, zaustaviti svaki oblik krađe, pljačke ili otuđenja kulturnih dobara, kao i svako vandalsko djelo usmjereno prema tim dobrima. One će se suzdržati od rekvizicije pokretnih kulturnih dobara smještenih na području druge visoke ugovorne stranke.

4. One će se suzdržati od svih mjera represalija prema kulturnim dobrima."

Shodno članu 8, posebna zaštita primjenjuje se na ograničen broj kulturnih dobara od velike važnosti ako su ispunjeni uslovi u pogledu njihovog ne-vojnog karaktera u smislu stava 1 člana 8 Konvencije i ukoliko su ta dobra upisana u međunarodni registar. Stranke ugovornice, dakle, mogu da utiču kako na sporazum o posebnoj, tako i na sporazum o opštoj zaštiti, npr. osporavajući veliku važnost pojedinog dobra za kulturno naslijeđe naroda.

Opozivanje imuniteta za dobra pod posebnom zaštitom podvrgnuto je striktnijem uslovu "**neizbježne vojne potrebe**" (član 11(2)).

Iz člana 6 Konvencije proističe da je označavanje kulturnih dobara u smislu člana 4 fakultativno, dok dobra pod posebnom zaštitom moraju da budu obilježena znakom raspoznavanja (član 10).

Stari most u Mostaru nije bio označen nikakvim znakom raspoznavanja koji bi mu pridavao posebnu zaštitu. Ali, budući da član 6 Konvencije priznaje zaštitu čak i bez postavljanja znaka raspoznavanja, **čini se da je Stari most u Mostaru ipak bio kulturni spomenik zaštićen Haškom konvencijom iz 1954. godine.**

¹²¹⁶ Pojam vojne potrebe preciziran je u II. protokolu Haške konvencije od 26. marta 1999.:

"Član 6, Poštovanje kulturnih dobara. U cilju osiguranja poštovanja kulturnih dobara u skladu s Članom 4. Konvencije:

a) na odstupanje na osnovu imperativne vojne potrebe u smislu Člana 4. stava 2. Konvencije radi usmjeravanja neprijateljskog čina prema kulturnom dobru, može se pozivati samo onda i tako dugo dok:

(i) je to kulturno dobro svojom funkcijom pretvoreno u vojni cilj, i

(ii) nema drugoga stvarno mogućeg rješenja za postizanje slične vojne prednosti kakvu pruža usmjeravanje neprijateljskog čina prema tom cilju,

b) na odstupanje na osnovi imperativne vojne potrebe u smislu Člana 4. stava 2. Konvencije radi upotrebe kulturnih dobara za svrhe koje će ih vjerovatno izložiti uništenju ili oštećenju, može se pozivati samo onda i tako dugo dok nije moguć izbor između takve upotrebe kulturnih dobara i nekoga drugog stvarno mogućeg načina za postizanje slične vojne prednosti,

c) odluku o pozivanju na imperativnu vojnu potrebu može donijeti samo komandant jedinice koja je po veličini jednaka bataljonu ili veća, ili jedinice po veličini manje ako okolnosti drukčije ne dopuštaju,

d) u slučaju napada zasnovanog na odluci donesenoj u skladu s tačkom a), mora se unaprijed dati djelotvorno upozorenje kad god to okolnosti dopuštaju."

Kako god bilo, moramo se zapitati ne primjenjuje li se u slučaju te zaštite i neko izuzeće? Nije li se **Stari most u Mostaru** mogao smatrati **vojnim ciljem**? Da bi se odgovorilo na to pitanje, potrebno je vidjeti što o tome kaže sudska praksa.

A. **Zaštita kulturne baštine pred Međunarodnim sudom**

a) **Odredbe Statuta**

U skladu sa svojim zadatkom krivičnog gonjenja u vezi s djelima teškog kršenja međunarodnog humanitarnog prava, Međunarodni sud ima nadležnost da uništavanje kulturne baštine sankcioniše kao *kršenje zakona ili običaja ratovanja* (član 3(d) Statuta), ili, na uopštenijem nivou, kao *tešku povredu Ženevskih konvencija iz 1949.* (član 2(d) Statuta) i *zločin protiv čovječnosti* (član 5(h) Statuta).

Za rušenje *Starog mosta* teretilo se temeljem svih tih odredbi Statuta.

aa) **Terećenje po osnovu kršenja zakona ili običaja ratovanja**

Budući da u međunarodnim pravnim instrumentima ne postoji opšteprihvaćena definicija izraza "kulturna baština", u Statutu Međunarodnog suda taj se pojam ne navodi eksplicitno. U članu 3(d) Statuta navodi se što se smatra kulturnom baštinom.¹²¹⁷ Novija sudska praksa oslanja se u pogledu zaštite "kulturne baštine" na član 3(d). Kako se kaže u preambuli člana 3 Statuta, spisak koji je u njemu sadržan nije iscrpan.

Član 3 – Kršenja zakona ili običaja ratovanja

"Međunarodni sud je nadležan da krivično goni osobe koje su prekršile zakone ili običaje ratovanja. Ta kršenja, između ostalog, uključuju sljedeće:

¹²¹⁷ *Tužilac protiv Strugara*, Prvostepena presuda, 31. januar 2005., par. 307.

(c) zauzimanje, uništavanje ili hotimično oštećivanje vjerskih, dobrotvornih i obrazovnih ustanova, ustanova namijenjenih umjetnosti i nauci, istorijskih spomenika i umjetničkih i naučnih djela."

Član 3(d) Statuta u suštini preuzima članove 27¹²¹⁸ i 56¹²¹⁹ Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu, priloženog uz IV. ženevsku konvenciju iz 1949., koji je dio međunarodnog običajnog prava.¹²²⁰ Po toj osnovi, djela uništavanja navedena u članu 3(d) mogu se okvalifikovati kao ratni zločini.

bb) Terećenje po osnovu teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949.

Kao osnova za sankcionisanje uništavanja kulturne baštine može se primijeniti i član 2(d).

Član 2 – Teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949.

"Međunarodni sud je nadležan da krivično goni osobe koje su počinile ili naredile da se počine teške povrede Ženevskih konvencija od 12. augusta 1949., odnosno sljedeća djela protiv osoba ili imovine zaštićenih odredbama relevantne Ženevske konvencije:

- b) uništavanje i oduzimanje imovine širokih razmjera koje nije opravdano vojnom nuždom i izvedeno je protivpravno i bezobzirno."

Sudska praksa Međunarodnog suda dosad je prednost davala članu 3(d) Statuta, odredbi u kojoj se konkretnije nego što to čini član 2 nabrajaju razni elementi kulturne baštine

¹²¹⁸ "Prilikom opsada i bombardovanja, moraju se preduzeti sve potrebne mjere da se poštede, koliko je to moguće, zgrade posvećene vjerskim obredima, umjetnosti, nauci i dobrotvornim svrhama, istorijski spomenici, bolnice i sabirališta bolesnika i ranjenika, pod uslovom da nisu u isto vrijeme upotrijebljeni u vojne svrhe."

¹²¹⁹ "S opštinskim dobrima, dobrima posvećenim vjerskim obredima, dobročinstvu, nastavi, nauci i umjetnosti, čak i kad pripadaju državi, postupa se kao s privatnom svojinom. Svaka zapljena, uništenje ili namjerno oštećenje sličnih ustanova, istorijskih spomenika, umjetničkih i naučnih djela je zabranjeno i mora biti predmet postupanja po zakonu."

¹²²⁰ Savjetodavno mišljenje o pravnim posljedicama izgradnje zida na Okupiranoj palestinskoj teritoriji (MSP), 14. jul 2004., par.89.

("dobra"). Na osnovu člana 2(d) nije izrečena nijedna osuda za uništavanje kulturnih dobara. Pored konkretnosti člana 3(d), razlog za to je možda činjenica da se, po mišljenju Žalbenog vijeća u predmetu *Tadić*,¹²²¹ član 3 primjenjuje na sukobe i nemeđunarodnog i međunarodnog karaktera, dok je uslov za primjenu člana 2 postojanje međunarodnog sukoba i dovoljna veza između tog sukoba i krivičnih djela za koja se tereti.¹²²²

cc) Terećenje po osnovu *zločina protiv čovječnosti*

U slučaju da je uništavanje kulturne baštine bilo dio "rasprostranjenih ili sistematskih zločina protiv civilnog stanovništva i da je optuženi morao znati da se njegova djela uklapaju u taj obrazac,"¹²²³ može se teretiti i na osnovu člana 5(h) Statuta.

Član 5 – Zločini protiv čovječnosti

"Međunarodni sud je nadležan da krivično goni osobe odgovorne za sljedeća krivična djela kada su počinjena u oružanom sukobu, bilo međunarodnog bilo unutrašnjeg karaktera, i usmjerena protiv civilnog stanovništva:

(h) progoni na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi."

Iako se ta odredba ne tiče eksplicitno kulturne baštine, ona se za sankcionisanje uništavanja kulturnih dobara primjenjivala zbog toga što daje mogućnost primjene i u mirnodopskim uslovima. Taj moment je posebno važan s obzirom na to da Haška konvencija iz 1954. pokriva samo ratne uslove.¹²²⁴

¹²²¹ *Tužilac protiv Duška Tadića*, "Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nenadležnost Suda", 2. oktobar 1995., par. 137; CASSESE, *International Criminal Law*, 2008., str. 81.

¹²²² MERON, "The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict within the Case-law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", *Museum International*, dec. 2005., br. 228, str. 44.

¹²²³ *Tužilac protiv Duška Tadića*, Drugostepena presuda, 15. jul 1999., par. 248; *Tužilac protiv Radislava Krstića*, Drugostepena presuda, 19. april 2004., par. 223.

¹²²⁴ V. MERON, "The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict within the Case-law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", *Museum International*, dec. 2005., br. 228, str. 45.

b) Primjena u sudskoj praksi

U desetak presuda u kojima se Međunarodni sud dosad bavio ovom temom, uništavanje kulturne baštine tretira se kao kao ratni zločin i zločin protiv čovječnosti. Ovo izlaganje usredsređuje se na elemente koji se prije svega tiču uništavanja kulturne baštine, a ne toliko kontekstualnih elemenata specifičnih za različite kategorije krivičnih djela.

aa) Terećenje po osnovu *kršenja zakona ili običaja ratovanja*

Iako uništavanje kulturne baštine može biti djelo u osnovi krivičnih djela iz članova 3(b), (c), (d) i (e), direktno navođenje kulturne baštine u stavu (d) tu odredbu čini pertinentnijom. Prvi precedent postavljen je u predmetu *Blaškić*.¹²²⁵

Po mišljenju Vijeća u **predmetu *Blaškić***, "[o]štećivanje ili razaranje moralo je biti počinjeno na hotimičan način nad institucijama za koje se jasno može utvrditi da su namijenjene religiji ili obrazovanju".¹²²⁶ Kriterijum jasne vjerske ili obrazovne namjene važi i za druge kategorije na koje se član 3(d) Statuta odnosi.¹²²⁷

Za utvrđivanje koji su objekti zaštićeni u smislu člana 3(d) Statuta, od Prvostepene presude u predmetu *Kordić i Čerkez*¹²²⁸ mjerodavnim se smatra član 1 Haške konvencije iz 1954., koji se primjenjuje na sva "pokretna i nepokretna dobra od velike važnosti za kulturnu baštinu narodā". **Vijeće ovdje podsjeća na to da je bivša Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija bila strana ugovornica Konvencije iz 1956.**

¹²²⁵ *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Prvostepena presuda, 3. mart 2000. U vezi s prethodnom međunarodnom sudskom praksom, v. *USA v. Göring* (Prvostepena presuda u predmetu *Rosenberg*), *1 International Military Tribunal: Trial of the Major War Criminals*, 293, 295 (1946.), *USA v. Göring* (Prvostepena presuda u predmetu *Streicher*), *1 International Military Tribunal: Trial of the Major War Criminals*, 301, 301 (1946); *Attorney General of the Government of Israel v. Adolf Eichmann, I.L.R.*, br. 5, par. 57 (Dist. Ct. of Jerusalem, 1961.).

¹²²⁶ *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Prvostepena presuda, 3. mart 2000., par. 185.

¹²²⁷ ABTAHI, "The Protection of Cultural Property in Times of Armed Conflict: The Practice of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", *Harv. Hum. Rts. J.*, br. 14, 2001., 13.

¹²²⁸ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 360.

godine, a da su to sukcesijom zatim postale i Republika Hrvatska i Republika Bosna i Hercegovina.¹²²⁹

U predmetu *Strugar*, koji se odnosi na uništavanje **Starog grada Dubrovnika**, Pretresno vijeće detaljno analizira izvore za inkriminisanje uništavanja kulturne baštine u međunarodnom običajnom i konvencionalnom pravu kako bi definisalo obilježja bića krivičnog djela. Vijeće uzima u obzir član 27¹²³⁰ Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu uz IV. hašku konvenciju iz 1907., član 4¹²³¹ Haške konvencije iz 1954., član 53¹²³² Dopunskog protokola I, te član 16¹²³³ Dopunskog protokola II uz Ženevske konvencije iz 1949. godine. Vijeće smatra da, uprkos terminološkim razlikama, ti dokumenti na sličan način izražavaju pojam kulturne baštine. Shodno tome, zaštićenim u

¹²²⁹ *Ibid.*, par. 359.

¹²³⁰ Član 27. "Prilikom opsada i bombardovanja, moraju se preduzeti sve potrebne mjere da se poštede, koliko je to moguće, zgrade posvećene vjerskim obredima, umjetnosti, nauci i dobrotvornim svrhama, historijski spomenici, bolnice i sabirališta bolesnika i ranjenika, pod uslovom da nisu u isto vrijeme upotrijebljeni u vojne svrhe.

Dužnost je opsjednutih da označe te zgrade i sabirališta vidnim znacima koji će biti unaprijed saopšteni opsadivaču."

¹²³¹ Član 4, Poštovanje kulturnih dobara. 1. Visoke ugovorne stranke obavezuju se da će poštovati kulturna dobra smještena na vlastitom području, kao i na području ostalih visokih ugovornih stranaka, suzdržavajući se od upotrebe tih dobara i njihove neposredne okoline ili sredstava za njihovu zaštitu u svrhe koje bi ta dobra mogla izložiti uništenju ili oštećenju u slučaju oružanog sukoba, te suzdržavajući se od bilo kojega neprijateljskog čina prema tim dobrima.

2. Od obaveza navedenih u stavu 1. ovoga člana može se odstupiti samo u slučajevima kad vojna potreba imperativno nalaže takvo odstupanje.

3. Visoke ugovorne stranke obavezuju se da će osim toga zabraniti, spriječiti i, prema potrebi, zaustaviti svaki oblik krađe, pljačke ili otuđenja kulturnih dobara, kao i svako vandalsko djelo usmjereno prema tim dobrima. One će se suzdržati od rekvizicije pokretnih kulturnih dobara smještenih na području druge visoke ugovorne stranke.

4. One će se suzdržati od svih mjera represalija prema kulturnim dobrima.

5. Nijedna se visoka ugovorna stranka ne može u odnosu na drugu visoku ugovornu stranku osloboditi obaveza ustanovljenih u ovome članu na osnovu činjenice da posljednja nije primijenila mjere čuvanja propisane u Članu 3.

¹²³² Član 53, Zaštita kulturnih objekata i hramova. "Ne dirajući u odredbe Haške konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba od 14. maja 1954. godine i drugih odgovarajućih međunarodnih instrumenata, zabranjeno je: (a) vršiti bilo kakav neprijateljski akt uperen protiv historijskih spomenika, umetničkih djela ili hramova koji sačinjavaju kulturno ili duhovno nasljeđe naroda;

(b) koristiti takve objekte za pomoć vojnim akcijama;

(c) da takvi objekti budu predmet represalija."

¹²³³ Član 16, Zaštita kulturnih objekata i hramova. "Ne dirajući u odredbe Haške konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba od 14. maja 1954. godine, zabranjeno je vršiti bilo kakve neprijateljske akte uperene protiv historijskih spomenika, umetničkih djela ili hramova koji predstavljaju kulturno ili duhovno nasljeđe naroda, kao i koristiti ih za podršku vojnih akcija."

smislu člana 3(d) Statuta smatraju se sva dobra zaštićena u smislu bilo kojeg od pomenutih dokumenata.¹²³⁴

Po mišljenju Pretresnog vijeća u **predmetu Kordić i Čerkez**,¹²³⁵ član 3(d) Statuta, u smislu osnove za inkriminisanje zapljene, uništavanja i namjernog oštećivanja kulturne baštine, treba da se shvati kao *lex specialis* u odnosu na inkriminisanje protivpravnih napada na civilne ciljeve na osnovu člana 3 Statuta¹²³⁶ za slučaj kulturne baštine. S obzirom na Dopunski protokol Ženevskih konvencija iz 1949., Vijeće primjećuje da član 52¹²³⁷ utvrđuje "opštu zaštitu" civilne imovine, dok član 53 predviđa "posebnu zaštitu" za predmetna dobra.

U **predmetu Jokić**, Vijeće je optuženom izreklo osuđujuću presudu za uništavanje **Starog grada Dubrovnika** koji je 1975. uvršten u Svjetsku baštinu UNESCO-a.¹²³⁸ Od svih predmeta koje je rješavao Međunarodni sud, **razaranje Dubrovnika** je, s obzirom na njegovu **simboličku dimenziju**, napad na kulturnu baštinu najbližiji **rušenju Starog mosta**. Nakon što se optuženi izjasnio krivim, Vijeće je odlučilo da se mogućnost da se uništeni objekti obnove ne može smatrati olakšavajućom okolnošću koju bi trebalo uzeti u obzir prilikom odmjeravanja kazne.¹²³⁹ Ključni kriterijumi koje je Vijeće uzelo u obzir bili su stepen pravne zaštite baštine i stvarni razmjeri štete nanijete zaštićenoj baštini.¹²⁴⁰

¹²³⁴ *Tužilac protiv Strugara*, Prvostepena presuda, 31. januar 2005., par. 307.

¹²³⁵ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 361.

¹²³⁶ Vijeće je ocijenilo da protivpravni napad na civilne ciljeve, shodno svom utemeljenju u članu 52(1) Dopunskog protokola I Ženevskih konvencija iz 1949., pripada otvorenom spisku kažnjivih radnji iz člana 3 Statuta. V. *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 326; što je potvrđeno i u drugostepenom postupku, *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Drugostepena presuda, 17. decembar 2004., par. 167.

¹²³⁷ Član 52, Opšta zaštita civilnih objekata. "1. Civilni objekti ne smiju biti predmet napada ili represalija. Civilni objekti su svi objekti koji nisu vojni objekti definisani u stavu 2.

2. Napadi treba strogo da se ograniče na vojne objekte. Što se tiče objekata, vojni objekti su ograničeni na one koji po svojoj prirodi, lokaciji, namjeni ili korištenju efikasno doprinose vojnoj akciji, i čije potpuno ili delimično uništenje, zauzimanje ili neutralizacija u uslovima koji vladaju u to vreme pružaju određenu vojnu prednost.

3. U slučaju da postoji sumnja da li se neki objekt, koji je normalno namenjen za civilne svrhe, kao što su hram, kuća ili druga prebivališta ili škola, koristi tako da daje efikasno doprinos vojnoj akciji, smatraće se da se ne koristi na taj način."

¹²³⁸ *Tužilac protiv Jokića*, Presuda o kazni, 18. mart 2004., par. 48.

¹²³⁹ *Ibid.*, par. 52.

¹²⁴⁰ *Tužilac protiv Jokića*, Presuda o kazni, 18. mart 2004., par. 53.

bb) Terećenje po osnovu zločina protiv čovječnosti

U predmetu *Blaškić*¹²⁴¹ uništavanje kulturne baštine je, unutar cjeline drugih krivičnih djela, prvi put shvaćeno kao djelo u osnovi zločina protiv čovječnosti i progona. Rušenje objekata simboličke vrijednosti, počinjeno u diskriminacijskoj namjeri, protumačeno je kao fizički napad na predmetno stanovništvo.¹²⁴² Time je sudska praksa Međunarodnog suda dala značajan doprinos zaštiti kulturne baštine.¹²⁴³

Vijeće u predmetu *Blaškić* to je ovako izrazilo: "[P]rogon se može manifestirati i na drugi način osim napadom na ljudsku osobu, između ostalog radnjama čija težina ne proizilazi iz njihove očite okrutnosti, nego iz pokušaja uvođenja diskriminacije u ljudski rod. [...] [K]onfiskacija ili uništavanje [...] zgrada od simbolične vrijednosti [...] koj[e] su pripadal[e] muslimanskom stanovništvu u Bosni i Hercegovini mogu se okvalificirati kao djela progona."¹²⁴⁴

"[P]od uništavanjem imovine podrazumijeva se uništavanje gradova i sela i druge javne ili privatne imovine koja pripada određenom civilnom stanovništvu, odnosno pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, a koje se sprovodi u velikim razmjerima na protivpravan, samovoljan i diskriminirajući način."¹²⁴⁵ Treba primjetiti da Vijeće uvodi dva značajna elementa:

- široke razmjere;

¹²⁴¹ *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Prvostepena presuda, 3. mart 2000.

¹²⁴² Zatim, za dobra koja nisu dio kulturne baštine u strogom smislu, v. *Tužilac protiv Dragana Obrenovića*, Presuda o kazni, 10. decembar 2003., par. 64, fusnota 95; *Tužilac protiv Momira Nikolića*, Presuda o kazni, 2. decembar 2003., par. 104, fusnota 148. U predmetu *Tužilac protiv Biljane Plavšić*, Presuda o kazni, 27. februar 2003., par. 31, osuđujuća presuda za uništenje više spomenika i vjerskih objekata u Foči, Višegradu i Zvorniku izrečena je na osnovi priznanja krivice optužene. Zbog toga su razmatranja u vezi s doktrinom ovdje bila oskudna.

V. MERON, "The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict within the Case-law of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", *Museum International*, dec. 2005, br. 228, str. 46.

¹²⁴³ V. ABTAHI, "The Protection of Cultural Property in Times of Armed Conflict: The Practice of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia", *Harv. Hum. Rts. J.*, br. 14, 2001., 28, perspektivu koja je stvorena na osnovi te sudske prakse okarakterisao je kao "antropocentričnu."

¹²⁴⁴ *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Prvostepena presuda, 3. mart 2000., par. 227.

¹²⁴⁵ *Ibid.*, par. 234.

- **nepostojanje vojne nužde.**

Vijeće je kao svoj izvor detaljno izložilo u prvom redu sudsku praksu iz predmeta **Kordić i Čerkez**,¹²⁴⁶ pozivajući se i na praksu međunarodnih vojnih sudova i na Komisiju za međunarodno pravo. Po mišljenju Vijeća, uništavanje vjerske baštine "predstavlja napad na sam vjerski identitet naroda. [...] [Ono] je gotovo čista manifestacija pojma 'zločina protiv čovječnosti'".¹²⁴⁷ U našem slučaju, može se postaviti pitanje da li most ima vjersku konotaciju. On se može shvatiti kao kultno mjesto, ali proširivanjem tog pojma na most za mene bi se otišlo predaleko.

i) Diskriminacijski karakter uništavanja

Da bi pokazalo diskriminacijski karakter uništenja jednog muslimanskog sela u Bosni i Hercegovini, Vijeće u **predmetu Blaškić**¹²⁴⁸ posebno uzima u obzir "veliku važnost za muslimansku zajednicu u Bosni" jednog uništenog sela "smatran[og] svetim mjestom među bosanskim Muslimanima" i "simbol[om] muslimanske kulture u Bosni". Vijeće zaključuje: "Način na koji je izvršen napad i razmjeri zlodjela [dovoljna su osnova da se utvrdi] kako je taj napad bio usmjeren protiv civilnog muslimanskog stanovništva".¹²⁴⁹ S tim gledištem se mogu složiti samo ako je Stari most bio simbol muslimanske kulture.

ii) Predmetna kulturna dobra

Priroda dobara čijim se uništenjem može ostvariti zločin protiv čovječnosti prvi put je definisana u Drugostepenoj presudi u predmetu **Blaškić**¹²⁵⁰ iako nije konkretno bila riječ o kulturnoj baštini:

¹²⁴⁶ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 206.

¹²⁴⁷ *Ibid.*, par. 207. Taj stav prerastao je u ustaljenu sudsku praksu, v. između ostalog *Tužilac protiv Stakića*, Prvostepena presuda, 31. jul 2003., par. 766.

¹²⁴⁸ *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Prvostepena presuda, 3. mart 2000., str. 411.

¹²⁴⁹ *Ibid.*, str. 425.

¹²⁵⁰ *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Drugostepena presuda, 29. jul 2004., par. 146.

"[P]ostoje određene vrste imovine čije uništenje možda nema dovoljno snažan negativan uticaj na žrtvu da bi to predstavljalo zločin protiv čovječnosti, čak i kada se uništava iz razloga diskriminacije[,] [...] osim ako je [ona] nužno potreb[na] i od životne važnosti za vlasnika."

Može se postaviti pitanje da li je **Stari most** nužno potreban i od životne važnosti. To se možda može tvrditi na simboličkom nivou.

Iako se svako uništavanje kulturne baštine počinjeno u traženoj diskriminacijskoj namjeri ne može okvalifikovati kao zločin protiv čovječnosti, taj nivo je dosegnut ako takve radnje "predstavljaju] uskraćivanje ili povredu temeljnog prava predviđenog u međunarodnom običajnom ili ugovornom pravu"¹²⁵¹ i ako, bilo pojedinačno bilo zajedno s drugima, "imaju jednaku težinu kao i druga krivična djela nabrojana u članu 5 Statuta".¹²⁵²

cc) Rezerva u slučaju upotrebe za vojne svrhe

Zaštita kulturnog dobra zavisi od toga da li se ono koristi u vojne svrhe. Jedna od varijanata doktrine "vojne potrebe", načela često korištenog u međunarodnom humanitarnom pravu, ograničava zaštitu kulturnih dobara shodno gorepomenutim međunarodnim ugovorima.¹²⁵³ O izuzeću te vrste prvi se put raspravljalo u presudi u predmetu *Blaškić*, u vezi s ratnim zločinom uništavanja imovine iz člana 2(d) statuta, odredbe koja izričito predviđa rezervu u tom smislu ("koje nije opravdano vojnom nuždom"). Iako član 3(d) Statuta ne sadrži sličnu odredbu, rezonovanje u sudskoj praksi u vezi s upotrebom kulturne baštine za vojne svrhe ne nalazi veću razliku između pravnog utemeljenja ratnog zločina i pravnog utemeljenja zločina protiv čovječnosti.¹²⁵⁴

¹²⁵¹ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Drugostepena presuda, 17. decembar 2004., par. 103.

¹²⁵² *Ibid.*, par. 104.

¹²⁵³ FORREST, "The Doctrine of Military Necessity and the Protection of Cultural Property during Armed Conflicts", *California Western International Law Journal*, 2007., 177, str. 182 i dalje. Dopunski protokol I Ženevskih konvencija iz 1949. (1977.) posebno ističe to načelo, nakon čega se povećala njegova važnost u međunarodnom humanitarnom pravu.

¹²⁵⁴ *Tužilac protiv Strugara*, Prvostepena presuda, 31. januar 2005., par. 310.

U **predmetu *Blaškić***¹²⁵⁵ Vijeće je postavilo dvostruki negativni uslov, naime, dobra "u trenutku događaja" ne smiju biti "korišten[a] u vojne svrhe. Takve se institucije takođe ne smiju nalaziti u neposrednoj blizini vojnih objekata".¹²⁵⁶ Prvi uslov potvrđen je u predmetu *Naletilić i Martinović*,¹²⁵⁷ dok je druga restrikcija u istom predmetu eksplicitno ukinuta.¹²⁵⁸

U **Prvostepenoj presudi u predmetu *Strugar***¹²⁵⁹ ukidanje tog uslova je potvrđeno u smislu da **samo blizina** lokaciji vojnih ciljeva ne opravdava uništavanje. Vijeće detaljno ispituje izvore te rezerve u međunarodnom pravu. Ista ideja je sadržana već u Pravilniku uz IV. hašku konvenciju iz 1907., a konkretno je izražena u članu 4(2) Haške konvencije iz 1954. godine:

4(2): "Od obaveza navedenih u stavu 1. ovoga člana može se odstupiti samo u slučajevima kad vojna potreba imperativno nalaže takvo odstupanje."

Vijeće napominje da se u **Dopunskim protokolima uz Ženevske konvencije iz 1949. pojam vojne potrebe ne pominje**. Međutim, s obzirom na karakter Protokola kao dopune, time se ne dovodi u pitanje generalno postojanje u međunarodnom pravu rezerve iz razloga vojne potrebe.¹²⁶⁰

Tačan obim te rezerve, međutim, nije preciziran. Haška konvencija iz 1954. ne razjašnjava domašaj kriterijuma "imperativne potrebe". To je precizirano u Drugom protokolu iz 1999. godine, priloženom uz Konvenciju.¹²⁶¹ Po Drugom protokolu,

¹²⁵⁵ *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Prvostepena presuda, 3. mart 2000.

¹²⁵⁶ *Ibid.*, par. 185.

¹²⁵⁷ *Tužilac protiv Naletilića i Martinovića*, Prvostepena presuda, 31. mart 2003., par. 603.

¹²⁵⁸ *Ibid.*, par. 604.

¹²⁵⁹ *Tužilac protiv Strugara*, Prvostepena presuda, 31. januar 2005., par. 310.

¹²⁶⁰ *Tužilac protiv Strugara*, Prvostepena presuda, 31. januar 2005., par. 309; O'KEEFE, u Fleck (ur.), *The Handbook of International Humanitarian Law*, 2' izd., 2008., par. 902.

¹²⁶¹ Pojam vojne potrebe preciziran je u Drugom protokolu Haške konvencije od 26. marta. 1999.: "Poštovanje kulturnih dobara. Sa ciljem osiguranja poštovanja kulturnih dobara u skladu s Članom 4. Konvencije:

a) na odstupanje na osnovu imperativne vojne potrebe u smislu Člana 4. stava 2. Konvencije radi usmjeravanja neprijateljskog čina prema kulturnom dobru, može se pozivati samo onda i tako dugo dok:
(i) je to kulturno dobro svojom funkcijom pretvoreno u vojni cilj, i

"imperativna potreba" podrazumijeva uslov da je dobro pretvoreno u vojni cilj i da se bez usmjeravanja neprijateljskog čina prema tom zaštićenom dobru ne može ostvariti slična vojna prednost. U Protokolu, u članu 1(f), "vojni cilj" je definisan kao "objekt koji po svojoj prirodi, lokaciji, svrsi ili upotrebi djelotvorno pridonosi vojnoj akciji i čije potpuno ili djelomično uništenje, zauzimanje ili neutralizacija u okolnostima koje vladaju u datom trenutku pruža jasnu vojnu prednost".

Po svemu sudeći, nije izvjesno da se definicije iz Protokola moraju, zavisno od slučaja, doslovno primjenjivati niti da su one glavni izvor prava. U **predmetu *Strugar***, Vijeće nije bilo u situaciji da se izjašnjava o pitanju da li je rezerva iz Haške konvencije ("imperativno nalaganje") uža od one iz Pravilnika iz 1907. godine.¹²⁶² Dakle, pojam "upotrebe za vojne svrhe" možda nema isti obim kao pojam "vojne potrebe".

Da li se Stari most smatrao vojnim ciljem?

Cijelo pitanje je u tome da se utvrdi da li je **Stari most u Mostaru** bio objekt civilnog ili vojnog karaktera. Na generalnom nivou, postavljena je zabrana napada na civilna dobra.¹²⁶³ Međutim, ta se zabrana ne odnosi na vojne objekte, odnosno na "vojne ciljeve."

a) Zaštićeni status *Starog mosta* po osnovu njegovog svojstva kulturne baštine

Da bi se smatrao ciljem koji je dio kulturne baštine u smislu člana 3(d) Statuta, ***Stari most*** je, shodno **Prvostepenoj presudi u predmetu *Strugar***, morao da bude zaštićen u

(ii) nema drugoga stvarno mogućeg rješenja za postizanje slične vojne prednosti kakvu pruža usmjeravanje neprijateljskog čina prema tom cilju,

b) na odstupanje na osnovi imperativne vojne potrebe u smislu Člana 4. stava 2. Konvencije radi upotrebe kulturnih dobara za svrhe koje će ih vjerovatno izložiti uništenju ili oštećenju, može se pozivati samo onda i tako dugo dok nije moguć izbor između takve upotrebe kulturnih dobara i nekoga drugog stvarno mogućeg načina za postizanje slične vojne prednosti,

c) odluku o pozivanju na imperativnu vojnu potrebu može donijeti samo komandant jedinice koja je po veličini jednaka bataljonu ili veća, ili jedinice po veličini manje ako okolnosti drukčije ne dopuštaju,

d) u slučaju napada zasnovanog na odluci donesenoj u skladu s tačkom a), mora se unaprijed dati djelotvorno upozorenje kad god to okolnosti dopuštaju."

¹²⁶² *Tužilac protiv Strugara*, Prvostepena presuda, 31. januar 2005., par. 309.

¹²⁶³ Član 23 Haškog pravilnika po kome su "uništavanje ili zapljena neprijateljske imovine" zabranjeni, osim u slučaju imperativne potrebe.

smislu bilo kojeg od pomenutih dokumenata.¹²⁶⁴ U trenutku kada je srušen, *Stari most* još uvijek nije bio upisan u Svjetsku baštinu **UNESCO-a** niti je bio obilježen kao objekat pod nekom posebnom zaštitom.¹²⁶⁵ No to *a priori* ne isključuje zaštitu u smislu Haške konvencije iz 1954., shodno kojoj nije obavezno označiti zaštićeni objekt (član 6). Imajući u vidu član 1 Haške konvencije, Stari most po svoj prilici jeste bio pod njenom zaštitom. Trebalo je, međutim, da vlada BiH Stari most prizna kao dobro "od velike važnosti za kulturnu baštinu naroda". U svakom slučaju, 24. septembra 1992., u sklopu jedne akcije obnove grada Mostara, Boro Puljić¹²⁶⁶ je izdao odluku o imenovanju privremenog odbora za zaštitu kulturnih dobara u HZ HB.¹²⁶⁷ U tački II te odluke stoji da

¹²⁶⁴ *Tužilac protiv Strugara*, Prvostepena presuda, 31. januar 2005., par. 307. Riječ je o članu 27 Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu, u dodatku IV. haške konvencije iz 1907., članu 4 Haške konvencije iz 1954., članu 53 Dopunskog protokola I i članu 16 Dopunskog protokola II Ženevskih konvencija iz 1949. godine.

¹²⁶⁵ P 09834, par. 7 i 8; Miro Salčin, T(f), str. 14171 i 14172.

¹²⁶⁶ Boro Puljić, direktor javnog preduzeća za obnovu Mostara.

¹²⁶⁷ 3D 00974, str. 20. Dokument 1D 02644, upotrijebljen 16. septembra 2008., str. 32231–32233 i 32238: "P.: Idemo na sljedeći dokument, 1D 02644. Opet je to odluka. Pri dnu vidimo vaše ime. Datum je 24. rujan '92. i vi tražite da se u Komisiju za privremenu zaštitu objekata kulturno-graditeljskog nasljeđa imenuju ti ljudi, i izgleda da su barem broj jedan i broj dva Muslimani, projektantski nadzor i izvođački nadzor. O.: Broj jedan je Musliman, broj dva je Musliman, broj tri je Srbin. P.: Dobro. I u stavku broj tri kažete: "Komisija može u svom radu koristiti i spoljne suradnike, odnosno eksperte iz određenih oblasti. Komisija ima slobodu izbora izvođača pojedinih radova." Što ste mislili time? O.: Ovo su samo inženjeri koji mogu pružiti savjetodavne, konsultantske usluge, i koji su ovoj grupi koja se bavi zaštitom spomenika kulture unutar javnog poduzeća za obnovu i izgradnju Mostara trebali dati informacije o nivou oštećenja Starog mosta. Ali..., ali istovremeno, ta grupa je mogla iskoristiti neka materijalna sredstva, nešto učiniti na zaštiti Starog mosta, ili nekim drugim institucijama koje su se bavile poslom da zaštite most pružiti savjetodavne usluge. P.: Prije nego što idemo dalje na sljedeći dokument, recite nam da li je bilo pokušaja da se zaštiti Stari most tokom događaja sa Srbima? O.: Tada se Starom mostu nije moglo pristupiti jer je bio pokriven vatrom. P.: A kasnije? O.: Poslije toga, most je granatiran. Znači, padale su po njemu granate i onda je, da bi se mogao i dalje koristiti kao pješacki most, onda je, ja mislim, inženjerija ili možda i još neko tu pomagao, ne znam, ali mislim da ga je inženjerija HVO-a zaštitila stavljajući na njega daske i gume. Koliko se ja sjećam, da su ovi ljudi iz ove... ovdje navedeni kao inženjeri davali savjete ljudima u inženjeriji na koji način je najbolje zaštititi most. P.: Da li znate tko su bili ti inženjeri HVO-a i kome su bili potčinjeni? O.: Oni nisu bili inženjeri, to su bili ljudi koji su radili u inženjeriji. Božo Pehar, njega se sjećam još /nerazgovjetno/ ne mogu sad svih. Ali su bili u sastavu HVO-a."

"SUDIJA ANTONETTI: Prije nego što predemo na zadnju temu, želio bih se vratiti na Stari most. Vidjeli smo dokumente koji pokazuju da je HVO poduzeo potrebne mjere da se zaštiti Stari most. Vi ste nam također rekli jedan detalj koji ja nisam znao, da su to upravo vaši zaposlenici, pod nadzorom vaših inženjera, zaštitili Stari most gumama, daskama i drugim stvarima. Mi iz dokumenta 1D2951 vidimo da ste vi svijetu ili barem UNESCO-u u Parizu pokazali štetu u Mostaru tokom sukoba sa Srbima, što me navodi na sljedeće pitanje. Godine '93. u Mostaru je došlo do sukoba između HVO-a i Armije Bosne i Hercegovine i mi smo tu čuli i iskaz i vidjeli jedan video-snimak na kojem se vidi kako jedan tenk, po svemu sudeći pod kontrolom HVO-a, puca u smjeru Starog mosta. Stari most je onda pao i srušio se i mi pokušavamo utvrditi zašto. No, u svakom slučaju vidimo tenk koji po svemu sudeći pripada HVO-u kako puca na most. Kako možete objasniti taj događaj? SVJEDOK: Ja sam isto tenk vidio na televiziji ili... možda sam ga vidio na televiziji. Ja ne znam u kom smislu tražite moje objašnjenje? SUDIJA ANTONETTI: Vi ste kao i svatko drugi vidjeli kako taj tenk puca na most, to ste vidjeli na televiziji. Vi ste tada živjeli u Mostaru, ima li

odbor ima zadatak da utvrdi stanje Mosta (koji je već bio oštećen u drugim napadima) i da ga zaštiti. Možemo, dakle, da zaključimo da je vlada BiH bila svjesna izuzetnog značenja Starog mosta kao kulturne baštine. U potpunosti se slažem s takvim pristupom.

b) Opravdanost uništavanja iz razloga vojne potrebe?

Sudeći po iskazima svjedoka, **izvjesno je** da je Stari most bio **od koristi za snage ABiH** - one su imale kontrolu nad njim i njime se služile za transport vojnika i vojnog materijala.¹²⁶⁸ **Armija BiH** je **Stari most** koristila za dotur oružja i hrane.¹²⁶⁹ Ni iz jednog pravnog instrumenta ne proizlazi da, u kontekstu pojma vojne potrebe, upotreba za vojne svrhe mora da bude *jedina* ili štaviše glavna namjena.

Shodno Drugom protokolu (iz 1999.) uz Hašku konvenciju, čija se relevantnost u ovom predmetu, dakako, treba izvesti iz običajnog karaktera koji je on imao 1993. godine, imperativna vojna potreba u smislu člana 4(2) Haške konvencije iz 1954. definisana je kroz dva uslova: **pretvaranje objekta u vojni cilj** i nepostojanje "drugoga stvarno mogućeg rješenja za postizanje slične vojne prednosti kakvu pruža usmjeravanje neprijateljskog čina prema tom cilju".¹²⁷⁰

Definicija **vojnog cilja je kompleksna, ona je ključni element mehanizma zaštite civila u vrijeme sukoba**. To podrazumijeva da se u suštini radi o negativnoj definiciji.

Shodno IX. haškoj konvenciji iz 1907., što se tiče bombardovanja od strane pomorskih snaga u vrijeme rata, "zabranjeno je bombardovanje od strane pomorskih snaga nebranjenih luka, gradova, sela, naselja ili zgrada. [...] Ipak nisu u ovu zabranu uključeni vojna utvrđenja, vojne ili pomorske ustanove, skladišta oružja ili ratnog materijala, radionice i instalacije koje mogu biti korištene za potrebe neprijateljske mornarice ili

razloga da se puca na taj most? Je li tu postojao neki razlog u pozadini toga ili je to bila čista ludost? SVJEDOK: Meni je bilo žao što se gađa Stari most."

¹²⁶⁸ Enes Delalić, T(f), str. 18707–18708 i 18717–18718.

¹²⁶⁹ Miro Salčin, T(f), str. 14251.

¹²⁷⁰ II. protokol uz Hašku konvenciju iz 1954. za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba (1999.), član 6(a), v. fusnota 76, Dopunski protokol I, član 52, u Françoise BOUCHET–SAULNIER, *Dictionnaire pratique du droit humanitaire*, str. 312.

vojske [...]."¹²⁷¹ Ta pravila popraćena su odredbama u vezi s obaveznim upozorenjima prije napada. Pravila nikada nisu zaživjela u primjeni, ali daju predstavu o tome šta se 1907. godine smatralo vojnim ciljem.

Godine 1922. započeo je rad Komisije pravnika,¹²⁷² zadužene za djelimičnu reviziju zakona ratovanja. Član 24 bio je posvećen definiciji civilnih dobara i vojnih ciljeva. Shodno tom članu, vojni cilj je "cilj čijim bi se potpunim ili djelimičnim uništenjem postigla jasna prednost za jednu od zaraćenih strana". Svrha napada omogućava definisanje razlike između vojnog cilja i civilne imovine. Ovaj pokušaj definicije nije prerastao u kodifikovanu normu, a niti dvije Ženevske konvencije iz 1929. koje se odnose na ranjenike, bolesnike i ratne zarobljenike nisu uključile nijednu odredbu izvedenu iz te definicije, iako se u njima daje distinkcija između civilnih dobara i vojnih ciljeva.

Godine 1949., kada se radilo na tekstu četiriju Ženevskih konvencija, u tekst nije uvrštena nikakva jasna definicija vojnih ciljeva iako se oni u njemu izričito pominju.¹²⁷³ Naime, tokom Drugog svjetskog rata, iako su države na opštem nivou priznale da napadi ne mogu biti usmjereni na vojne ciljeve, definicija tih vojnih ciljeva nije postojala. Zaraćene strane su tada po slobodnom nahođenju odlučivale šta treba shvatiti kao "vojni cilj". A njihove definicije često su varirale u zavisnosti od situacije u kojoj bi se našle. Nametala se potreba za objektivnom i nedvosmislenom definicijom.

Vrlo često, distinkcija između **vojnog cilja** i civilnog objekta zasnivala se na vanjskim obilježjima. Sudska praksa iz Drugog svjetskog rata, međutim, izlučila je izvjesne opšte kriterijume koji su kasnije poslužili kao inspiracija za definicije ovog pojma. U predmetu *List (Hostages Trial)*, američki vojni sud u Nürnbergu je naglasio da je moguće da se određeni objekti koriste za vojne namjene:

¹²⁷¹ Članovi 1 i 2 IX. haške konvencije iz 1907. godine.

¹²⁷² Ta komisija osnovana je nakon jedne rezolucije Vašingtonske konferencije o ograničavanju naoružanja (1922.). Cilj joj je bio da izradi nacrt pravila u vezi s vazдушnim ratovanjem i korišćenjem radija u vrijeme rata. U njoj su bili stručnjaci iz sljedećih zemalja: Sjedinjenih Američkih Država, Francuske, Italije, Japana, Nizozemske i Ujedinjenog Kraljevstva.

¹²⁷³ Član 19 I. konvencije i član 18 IV. konvencije.

"Da bi uništavanje imovine bilo legitimno, moraju ga imperativno nametati potrebe ratovanja. Arbitrarno uništavanje protivno je međunarodnom pravu. Mora postojati dovoljna veza između uništenja imovine i pobjede nad neprijateljskim snagama. Legitimno je uništavati željezničke pruge, saobraćajnice ili bilo koju drugu imovinu koju može da koristi neprijatelj. Mogu se uništiti čak i privatne stambene kuće ili crkve ako se to pokaže neophodnim za vojna dejstva."¹²⁷⁴

Upravo na osnovu tih kriterijuma, Sud nije u datim okolnostima ocijenio kriminalnim uništavanje sela, puteva, mostova, lučkih postrojenja i svih transportnih i komunikacijskih sredstava, koje su optuženi naredili s ciljem da se uspori napredovanje sovjetskih snaga u vrijeme kad se njemačka vojska povlačila iz Norveške.

U **predmetu *Von Lewinski*** (*alias* Von Manstein), *judge advocate* (vojni sudija) je pokazao da prednosti ostvarene uništenjem nisu dovoljne da ga opravdaju. Pored toga, shodno članu 23(g) Haškog pravilnika, uništavanje mora da bude motivirano **stvarnom potrebom**:

"Prva očigledna napomena u vezi s formulacijom tog člana jeste da je uslov 'potreba', a ne 'prednost'. Druga, da ta potreba mora da bude 'imperativna'. Vojska koja se povlači i koja iza sebe ostavlja pustoš može neprijatelju stvoriti mnoge očigledne nevolje, a za vojsku koja se povlači ekvivalentne prednosti. Sama ta činjenica, ako formulacija ovog člana ima smisla, ne može biti opravdanje."¹²⁷⁵

Godine 1954., Haška konvencija u vezi sa zaštitom kulturnih dobara dala je u članu 8 djelimičnu definiciju zatvorenog tipa onoga što se može smatrati "vojnim ciljem".¹²⁷⁶

¹²⁷⁴ Predmet *List, Hostages Trial*, 19. februar 1948.

¹²⁷⁵ Britanski vojni sud, predmet *Von Lewinski, alias Von Manstein*, 19. decembar 1949., Hamburg.

¹²⁷⁶ "Pod posebnu se zaštitu može staviti ograničeni broj skloništa namijenjenih sklanjanju pokretnih kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, spomeničkih središta i drugih nepokretnih kulturnih dobara od vrlo velike važnosti, pod uslovima:

a) da se nalaze na dovoljnoj udaljenosti od velikog industrijskog središta ili od ma kojeg **važnog vojnog cilja kao što su, na primjer: aerodrom, radio stanica, organizacija koja se bavi poslovima nacionalne obrane, srazmjerno važna luka ili željeznička stanica ili glavni saobraćajni pravac;**

b) da se ne upotrebljavaju u vojne svrhe."

Godine 1956., MKCK je predložio nacrt Pravilnika o ograničenju opasnosti kojima je izloženo civilno stanovništvo u vrijeme rata. U članu 7 tog nacrta data je definicija pojma "vojni cilj". Po tom članu, "da bi se ograničile opasnosti kojima je izloženo civilno stanovništvo, napadi mogu biti usmjereni samo na vojne ciljeve".

A takvima se smatraju samo **ciljevi koji pripadaju jednoj od kategorija ciljeva koji su po svojoj prirodi od opštepriznatog vojnog interesa. Te kategorije se navode u dodatku pravilnika.**

Međutim, bez obzira na to da li pripadaju nekoj od tih kategorija, **objekti se ne mogu smatrati vojnim ciljevima ako se njihovim potpunim ili djelimičnim uništenjem u datim okolnostima ne postiže neka vojna prednost.**

Ova definicija sadrži dva kumulativna elementa. Da bi se cilj mogao smatrati vojnim, mora biti prihvaćeno da je od vojnog interesa, a njegovim uništenjem se mora ostvariti vojna prednost. U svakom slučaju, spiskom zatvorenog tipa koji se s vremenom može mijenjati postavljeni su okviri pojma "vojnog cilja".¹²⁷⁷

¹²⁷⁷ Spisak koji je MKCK sačinio uz pomoć vojnih stručnjaka i podnio kao model, s mogućnošću promjena. Spisak kategorija vojnih ciljeva daje se u članu 7(2):

"I. Da su opšteprihvaćeno od vojnog interesa, smatraju se kategorije ciljeva navedene kako slijedi:

- 1) Oružane snage, uključujući njihove pomoćne ili komplementarne organizacije i osobe koje, iako ne pripadaju gorenavedenim formacijama, ipak učestvuju u borbi.
- 2) Položaji, postrojenja ili građevine u kojima se nalaze snage navedene pod brojem jedan gore, kao i borbeni ciljevi (odnosno ciljevi koji su direktno predmet borbe kopnenih ili pomorskih snaga, uključujući i vazdušnodesantne snage).
- 3) Postrojenja, građevine i druge strukture vojnog karaktera, poput kasarni, utvrđenja, vojnih ministarstava (na primjer za rat, za mornaricu, vazduhoplovstvo, državnu odbranu, naoružanje) i drugi organi vojnog rukovođenja i uprave.
- 4) Skladišta oružja ili ratnog materijala, poput skladišta municije, opreme, goriva, vozni parkova.
- 5) Sletišta/uzletišta, lansirne rampe za rakete i postrojenja vojnomornaričkih baza.
- 6) Saobraćajne linije i sredstva, – poput pruga, puteva, mostova, tunela i kanala – koji su prevashodno od vojnog interesa.
- 7) Postrojenja radio- i televizijskih stanica, telefonski i telegrafski centri koji su prevashodno od vojnog interesa.
- 8) Industrijska postrojenja prevashodno od interesa za ratne potrebe:
 - a) industrijska postrojenja namijenjena proizvodnji naoružanja, poput oružja, municije, projektila, oklopnih vozila, ratnih aviona, ratnih pomorskih objekata, uključujući proizvodnju pomoćnih i svih drugih ratnih sredstava;
 - b) industrijska postrojenja namijenjena za proizvodnju ratne opreme i materijala, poput materijala za transport i telekomunikacije, materijala i opreme za oružane snage;

Godine 1969., Institut za međunarodno pravo takođe je predložio donekle sličnu definiciju pojma "vojnog cilja". Naime, po Institutu za međunarodno pravo, "vojnim ciljevima mogu se smatrati samo oni ciljevi koji **po svojoj prirodi, lokaciji, namjeni ili vojnoj upotrebi djelotvorno doprinose vojnoj akciji ili je opšteprihvaćeno da su od vojnog interesa**, na način da oni koji odluče da ih potpuno ili djelimično unište, tim uništenjem u datim okolnostima postižu konkretnu i neposrednu materijalnu vojnu prednost".

MKCK je, 1970.–1971. godine, u nacrtu teksta Protokola predložio kombinovanu definiciju.¹²⁷⁸ Po tom nacrtu, napadi moraju biti strogo ograničeni na vojne ciljeve, **odnosno one za koje je po njihovoj prirodi, namjeni ili upotrebi opšteprihvaćeno da su od vojnog interesa i čijim se potpunim ili djelimičnim uništenjem u datim okolnostima postiže neposredna materijalna vojna prednost.**

Shodno tome, dobra namijenjena za potrebe civilnog stanovništva, poput kuća, stambenih objekata, infrastrukture ili sredstava transporta, kao i sva dobra koja nisu vojni ciljevi, mogu biti cilj napada samo ako se koriste prevashodno u funkciji vojnih nastojanja.

Na diplomatskoj konferenciji na kojoj se nastojala odrediti definicija pojma "vojnih ciljeva" proglašen je imunitet za dobra civilnog karaktera, da bi se zatim definicija "vojnih ciljeva" odredila *a contrario*. To je bilo prvi put da je pojam "vojni cilj" definisan

c) fabrike ili postrojenja koji su komponente drugih proizvodnih centara od temeljnog interesa za ratne potrebe, poput metaloprerađivačke, mašinske i hemijske industrije u suštini vojnog karaktera;

d) objekti/postrojenja za skladištenje i transport prevashodno namijenjeni industrijskim objektima navedenim od a) do c);

e) postrojenja za proizvodnju energije koja su prevashodno namijenjene za ratne potrebe, poput eksploatacije uglja, goriva, atomske energije, kao i postrojenja za proizvodnju gasa i električne energije prevashodno namijenjenih za vojnu potrošnju.

9) Postrojenja u funkciji istraživanja, eksperimenata i razvoja ratnog materijala.

II. Ipak, iz gornjeg spiska izuzimaju se:

1) Osobe, građevine, postrojenja ili transportna sredstva zaštićena Ženevskim konvencijama I, II i III od 12. avgusta 1949. godine;

2) osobe u oružanim snagama koje nisu borci, koje sasvim očigledno ne učestvuju aktivno i direktno u neprijateljstvima.

¹²⁷⁸ Ova MKCK-ova definicija naziva se "kombinovanom" zbog toga što se u njoj definišu kako civilna imovina koja ne smije da se napada, tako i vojni ciljevi koji smiju da se napadaju.

u nekom međunarodnom ugovoru. Definicija usvojena na toj konferenciji u velikoj je mjeri bila inspirisana ranijim pokušajima.

Dakle, definicija "vojnog cilja" u Drugom protokolu uz Hašku konvenciju sadrži dva elementa. Cilj se može smatrati vojnim ako su ostvarena oba elementa.

Prema prvom uslovu, to mora biti **"objekt koji po svojoj prirodi, lokaciji, svrsi ili upotrebi djelotvorno pridonosi vojnoj akciji"**. Ovaj element tiče se objekata koji, po svojoj "prirodi" djelotvorno doprinose vojnoj akciji. Toj kategoriji pripadaju sva dobra koja neposredno koriste oružane snage: oružje, oprema, sredstva transporta, utvrđenja, skladišta, objekti u kojima borave vojne snage, štabovi, centri veze, itd.

Da bi bio ispunjen i drugi uslov, **"potpuno ili djelomično uništenje, zauzimanje ili neutralizacija u okolnostima koje vladaju u datom trenutku [moraju pružati] jasnu vojnu prednost"**. Taj drugi kriterijum povezan je s "lokacijom" objekata. Jasno je da postoje objekti koji, iako nisu vojne prirode, djelotvorno doprinose vojnoj akciji zbog svoje lokacije. To može, na primjer, biti most ili neka druga građevina; takođe, kao što smo već vidjeli gore u tekstu, to može biti zona koja je zbog svog položaja od posebne važnosti za vojna dejstva, bilo da je riječ o tome da se ona zauzme, da se spriječi njeno zauzimanje od strane protivnika, ili pak da se protivnik primora da je napusti. Valja napomenuti da Radna grupa Komisije III, koja je uvela taj kriterijum lokacije, nije pritom dala i obrazloženje.

Kriterijum "namjene" tiče se budućeg korištenja nekog objekta, dok se kriterijum "upotrebe" odnosi na trenutnu funkciju. Većina objekata civilnog karaktera može se pretvoriti u objekte od koristi za oružane snage. Na primjer, škola ili hotel su civilni objekti, ali ako se koriste za smještaj vojnika ili komande, oni postaju vojni ciljevi. Vidjet ćemo, u vezi sa stavom 3, da se u slučaju nedoumice pretpostavlja da su objekti civilni.

Druga postrojenja ili objekti čija je namjena proizvodnja civilnih dobara mogu se koristiti i u vojne svrhe: u tom slučaju je riječ o ciljevima kombinovanog karaktera, tj. koji imaju

vrijednost i za civilno stanovništvo, ali i za vojnike. U tom slučaju treba imati u vidu vrijeme i mjesto napada s obzirom na, s jedne strane, očekivanu vojnu prednost te, s druge strane, na očekivane gubitke u životima civilnog stanovništva i štetu koja bi mogla da bude nanesena civilnoj imovini.

Najzad, uništavanje, zauzimanje ili neutralizacija moraju, u određenim vremenskim i prostornim uslovima, rezultirati ostvarivanjem "jasne vojne prednosti." Drugim riječima, nije dopušteno krenuti u napad kojim bi se ostvarila samo neodređena ili eventualna prednost. Naredbodavci ili izvršioc napada moraju da raspolažu s dovoljno informacija kako bi mogli postupati ne gubeći iz vida taj zahtjev: u slučaju sumnje mora se voditi računa o zaštiti civilnog stanovništva, što i jeste cilj Protokola.

Što se tiče dva elementa koji prema opšteprihvaćenoj definiciji čine vojni cilj, na osnovu iskaza svjedoka može se zaključiti da je *Stari most* po svojoj lokaciji i upotrebi, u periodu koji je prethodio njegovom uništavanju, djelotvorno doprinosa vojnoj akciji ABiH. Ovdje se mora uzeti u obzir činjenica da je Stari most bio jedan od posljednjih mostova u Mostaru koji su ostali netaknuti.

U Mostaru je **Stari most** omogućavao pristizanje materijala i ljudstva za ABiH i to je bio jedini put kojim je dio istočnog Mostara snabdijevan vojnim materijalom. Dakle, uništivši Stari most, HVO je presjekao dotur namirnica i municije, čime je ostvario **vojnu prednost**. Stari most u Mostaru je, dakle, za HVO bio vojni cilj.

Vijeće na osnovu analize video-snimaka¹²⁷⁹ ne može da izvede zaključak van razumne sumnje o tome ko je na kraju prouzrokovao rušenje *Starog mosta*. Možda se radi o tome da je uzrok bila kontinuirana topovska paljba prije rušenja, koja nije razorila, već oštetila *Stari most*.¹²⁸⁰

¹²⁷⁹ Video-snimci sadržani u P 01040, IC 00574, IC 00820, IC 00821.

¹²⁸⁰ Moglo bi se prigovoriti da Optužnica tereti isključivo za "uništenje" Starog mosta i da ovo rezonovanje prelazi okvire optužbe. Taj prigovor nalagao bi analizu odnosa između termina "uništenje" i "oštećivanje".

Isto tako, na jednom video-snimku vidi se mjesto udara projektila koji je, sudeći po odgovoru **optuženog Petkovića** na jedno pitanje, bio ispaljen sa srpskih linija.

Ako je to tako, treba voditi računa o različitosti osnova za navode iz paragrafa 116 Optužnice. U članu 3 Statuta eksplicitno se, pored uništavanja, pominje "hotimično oštećivanje", dok se član 2 ograničava na uništavanje. Što se tiče zločina protiv čovječnosti, trebalo bi utvrditi da li težina nanijete štete doseže stepen težine uništavanja "imovine koja je nužno potrebna i od životne važnosti za vlasnika".¹²⁸¹

U zaključku, smatram da tužilaštvo nije formalno utvrdilo identitet onoga ko je ispalio projektil koji je rezultirao **rušenjem Starog mosta**.

Što se tiče oštećivanja, nesporno je da je topovska paljba mogla da ošteti Stari most, a on je već bio oštećen uslijed sukoba sa Srbima. Zbog toga se oštećivanje teško može s izvjesnošću pripisati jednoj ili drugoj strani. U svakom slučaju, po mom mišljenju **Stari most** je bio **legitiman vojni cilj** čije je uništavanje HVO-u omogućilo da postigne nespornu vojnu prednost jer su time bili onemogućeni svaki saobraćaj i snabdijevanje namirnicama.

Što se tiče **načela proporcionalnosti**, ne vidim kako bi se ono moglo primijeniti u ovom slučaju. Ako je **Stari most** bio vojni cilj, on se jednostavno morao uništiti. Kako god bilo, ne postoji ništa što bi se moglo zvati proporcionalnim uništavanjem.

3. Deportacija i prisilno premještanje

U paragrafu 7 Završnog podneska, tužilaštvo tvrdi:

"U početku je cilj udruženog zločinačkog poduhvata u Herceg Bosni bio da se pod hrvatsku dominaciju stavi što je moguće veća teritorija za koju se tvrdilo da je dio Herceg-Bosne i da se proglasi njena autonomija, izazivajući premještanje stanovništva putem progona, deportacija i prisilnih premještanja (krivična djela navedena u tačkama 1 i 6–9 Optužnice)."

¹²⁸¹ *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Prvostepena presuda, 29. jul 2004., par. 146.

Po riječima tužilaštva, sistem deportacije zasnivao se na "**garantnim pismima**".¹²⁸²

Dakle djela progona, deportacije i prisilnog premještanja počinjena su kako bi se ostvario cilj "UZP-a Herceg-Bosna".

Cilj udruženog zločinačkog poduhvata definisan je u paragrafu 7 Završnog podneska tužilaštva. Taj cilj "težio je prije svega za prekrajanjem političke i nacionalne karte tih područja na način da u njima dominaciju steknu Hrvati, kako na **političkom**, tako i na **demografskom planu**".

Ako ispravno razumijemo što tvrdi tužilaštva, krivična djela iz tačaka 1, 6, 7, 8 i 9 Optužnice bila su počinjena s jedinim ciljem da se omogući kako politička, tako i demografska dominacija Hrvata.

U prilog svom stajalištu tužilaštvo navodi da su postupanje, izjave, propusti i pisani dokumenti optuženih, kao i Tuđmana, Mate Bobana, Ante Valente i drugih, doveli do smanjivanja broja Muslimana u nekim opštinama, posebno u Prozoru, Gornjem Vakufu, zapadnom Mostaru, Ljubuškom, Stocu i Čapljini.¹²⁸³

Broj osoba koje su deportovane ili prisilno premještene tužilaštvo u Završnom podnesku procjenjuje na više hiljada.¹²⁸⁴ Da bi dokumentovalo tu procjenu, tužilaštvo se oslanja na izvještaj svog vještaka, **Ewe Tabeau**. Kako bi diskreditovala izvještaj Ewe Tabeau, odbrana je dovela vještaka koji zastupa suprotnu tezu. Taj vještak, **Svetlana Radanović**, podvrgla je kritici metod grupisanja podataka koji je Ewa Tabeau, u cilju da uspostavi jedinstvenu bazu podataka, primijenila kako bi kombinovala podatke iz popisa 1991. s podacima iz biračkih spiskova iz 1997.–1998. godine. Radanović smatra da je s metodološkog gledišta neispravno grupisati podatke iz dva izvora koji ne sadrže istu vrstu informacija.

¹²⁸² Završni podnesak tužilaštva, par. 24.

¹²⁸³ Završni podnesak tužilaštva, par. 8.

¹²⁸⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 1, 17 i 274.

Bez ulaženja u tu raspravu među vještacima, ipak treba istaći da su oni svjedočili pred MKSJ-om u više predmeta i da je npr. Pretresno vijeće u predmetu *Blagoje Simić* zaključilo da izvještaji **Ewe Tabeau** i **Svetlane Radanović** ne daju osnovu za zaključke u vezi s optužbama za etničko čišćenje, prisilno premještanje osoba i kretanje stanovništva tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.¹²⁸⁵

Taj stav Pretresnog vijeća potvrdilo je Žalbena vijeće koje nije dovelo u pitanje ocjenu izvještaja vještaka.

Kada je riječ o demografskim pitanjima, izvještaji vještaka uvijek su se osporavali. Međutim, što se tiče stvarnog raseljavanja osoba tokom sukoba, konstatujem da je vještak tužilaštva **Ewa Tabeau** uporedila nacionalni sastav **231.610 osoba** koje su imale prebivalište u Herceg-Bosni 1991. godine s nacionalnim sastavom **118.792 osobe** koje su bile upisane u biračke spiskove 1997.–1998. u Herceg-Bosni i za koje je ona smatrala da su 1997.–1998. imale prebivalište u **Herceg-Bosni**. Njeni zaključci su važni. Prema njenim riječima, 1991. godine **relativnu većinu** stanovništva u **opštini Vareš** činili su Hrvati, da bi 1997.–1998. Muslimani u njoj imali **apsolutnu većinu**. Zaključak koji se o ovoj opštini može izvući jednostavan je: poslije rata, Hrvati više nisu u većini.

Što se tiče opština Gornji Vakuf i Jablanica, Hrvati su u njima između 1991. i 1997.–1998. ostali u apsolutnoj većini. Nije, dakle, bilo nikakvih promjena, Hrvati su ostali većinsko stanovništvo.

Što se tiče opština Prozor, Ljubuški i Čapljina, i u njima su Hrvati ostali u većini, kao što je to bio slučaj 1991. godine. U te tri opštine događaji nisu rezultirali demografskim promjenama u smislu nacionalnog sastava.

¹²⁸⁵ *Tužilac protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića i Sime Zarića*, Prvostepena presuda, 17. oktobar 2003., par. 33.

Što se tiče Mostara, vještak navodi da su između 1991. i 1997.–1998. pojedini dijelovi te opštine zadržali bilo hrvatsku bilo muslimansku apsolutnu većinu u stanovništvu, s izuzetkom zone "Mostar - Srpski Mostar", u kojoj su većinsko stanovništvo prije činili Muslimani, dok su 1997.–1998. apsolutna većina postali Srbi.

Dakle, zaključci tog vještaka pokazuju nepobitnu promjenu samo u **opštini Stolac**, u kojoj su Hrvati sada u većini, dok su 1991. većinsko stanovništvo u opštini Stolac bili Muslimani. Ukoliko je bilo **etničkog čišćenja**, ono se dakle, s demografskog gledišta, može odnositi samo na **opštinu Stolac**.

U svom izvještaju (koji je, podsjećam, odbrana podvrgla kritici), **Ewa Tabeau** je analizirala dinamiku promjena prebivališta između 1991. i 1997.–1998. godine za **142.204** osobe koje su živjele u Herceg-Bosni. Za osnovu su uzete osobe upisane na biračke spiskove iz 1997.–1998. godine, bilo da su 1997.–1998. godine živjele u Herceg-Bosni, u drugim dijelovima BiH ili u inostranstvu. Ako smo ispravno shvatili njeno obrazlaganje, ona je uzela u obzir 142.204 osobe konstatujući da one možda borave negdje drugdje. U svojoj evaluaciji, ona je kao "**interno raseljena lica**" okvalifikovala sve osobe koje su 1997. boravile u inostranstvu, a 1991. su imale prebivalište u BiH, smatrajući da se te osobe sve do 1998. možda zbog sukoba nisu vratile u BiH. Kako Tabeau zaključuje, od tih 142.204 osoba njih **54.394** bili su Muslimani, od kojih je **17.183** okvalifikovano kao interno raseljene osobe, **9.480** kao izbjeglice, dok njih 27.732 nisu promijenile prebivalište. Dakle, što se tiče Muslimana, čini se da je prebivalište promijenilo $17.183 + 9.480 = 26.663$ osoba. Ta brojka razumnom sudiji daje osnovu za zaključak da su neki Muslimani deportovani ili prisilno premješteni, napominjući ipak da je dio njih, iz različitih razloga, dobrovoljno napustio svoje prebivalište.

Što se tiče Hrvata, zanimljivo je primijetiti da vještakinja navodi da su, od **njih 62.276**, **10.410** okvalifikovani kao interno raseljena lica, **5.303** kao izbjeglice, dok **46.563** Hrvata nije između 1991. i 1997.–1998. promijenilo prebivalište. Dakle, postoji i manji broj Hrvata koji su, poput Muslimana, bili interno raseljena lica ili okvalifikovani kao izbjeglice.

No da li se na osnovu tih brojki može reći da je postojao fenomen migracije izuzetno širokih razmjera uzrokovan sukobom u BiH, kao što to vještakinja kaže u svom izvještaju i iskazu?

Što se tiče Muslimana, čini se da je njih 9.480 otišlo u inostranstvo. Unutar te brojke sigurno je bilo onih koji su pušteni na slobodu putem garantnih pisama i koji se 1997., tj. više godina nakon sukoba, nisu vratili u BiH iako su bili upisani u biračke spiskove. Bilo bi zanimljivo saznati koji je danas njihov tačan broj.

Na političkom planu, argumentacija tužilaštva ne podudara se sa zaključcima Vance-Owenovog plana iz 1993. koji je imao za cilj da stvori kantone sa hrvatskom većinom (kantoni 3, 8 i 10). Naime, zašto bi se protjerivali Muslimani da bi se dobila etnička većina kad su se kantoni definisali upravo na osnovu etničke većine? Moglo bi se pomisliti da je trebalo da se deportacija i prisilno premještanje sprovode prije svega u drugim kantonima s muslimanskom većinom, kako bi se izmijenila etnička većina, a što nije bio slučaj.

Na demografskom planu, postoje nesporne činjenice koje proističu iz popisa iz 1991. godine, a koje je uzela u obzir međunarodna zajednica:

1. Stanovništvo u deset provincija iz Vance-Owenovog plana

	Hrvati	Muslimani	Srbi	Jugo-sloveni	Ostali	Ukupno
Provincija 1 (Bihać)	5.580 (7,88%)	46.737 (66,07 %)	12.689 (17,93 %)	4.356 (6,15 %)	1.370 (1,97 %)	70.732
Provincija 2 (Banja Luka)	29.026 (14,83 %)	28.558 (14,59 %)	106.826 (54,61%)	23.656 (12,08 %)	7.626 (3,89 %)	195.692
Provincija3(Bosanski Brod)	13.993 (40,98 %)	4.088 (11,97 %)	11.389 (33,36 %)	3.664 (10,73 %)	1.004 (2,96 %)	34.138
Provincija 4 (Bijeljina)	429 (0,50 %)	30.929 (31,16 %)	57 389 (59,17 %)	4.426 (4,56 %)	4.452 (4,61 %)	96.988
Provincija 5 (Tuzla)	20.398 (15,49 %)	62 669 (47,61 %)	20.271 (15,40 %)	21.995 (16,71 %)	6.285 (4,79 %)	131.618
Provincija 6 (Nevesinje)	210 (1,45 %)	3.313 (22, 93%)	10.711 (74,13%)	123 (0,85 %)	91 (0,64 %)	14.448
Provincija 7 (Sarajevo)	34.873	259.470	157.143	56.470	19.093	527.049

Prijevod

	(6,62 %)	(49,23 %)	(29,82 %)	(10,71 %)	(3,62 %)	
Provincija 8 (Mostar)	43.037	43.856	23.846	12.768	3.121	126.628
	(33,98 %)	(34,63 %)	(18,83 %)	(10,08 %)	(2,48 %)	
Provincija 9 (Zenica)	22.510	80.359	22.433	15.354	4.561	145.517
	(15,46 %)	(55,22 %)	(15,41 %)	(10,75 %)	(3,16 %)	
Provincija 10 (Travnik)	26.118	31.813	7.777	3.743	1.296	70.747
	(36,91 %)	(44,96 %)	(10,99 %)	(5,29 %)	(1,85 %)	

Proučavanjem tabele može se doći do sljedećih nepobitnih konstatacija:

- Provincije 1, 5, 7 i 9 nesporno imaju muslimansku većinu
- Provincije 2, 4 i 6 nesporno imaju srpsku većinu
- Provincija 3 nesporno ima hrvatsku većinu

Problematične su provincije 8 i 10, koje su Vance-Owenovim planom "dodijeljene" Hrvatima:

- Provincija 8 može se smatrati većinski hrvatskom ako se brojci 33,98% doda dio onih koji su okvalifikovani kao "Jugosloveni" (10,08%) i onih koji su okvalifikovani kao "ostali" (8,48%).
- Provincija 10, odnosno Travnik, ima deklarisanu muslimansku većinu od 31.813 osobe (44,96%). Hrvati su u manjem broju (2.618). Ako se dodaju "Jugosloveni" i "ostali", dobija se broj koji je nešto manji od broja Muslimana (31.157 osoba). Ako se, međutim, uzmu u obzir Srbi kojih je bilo 3.743, utvrđuje se da Muslimani nisu većina.

2. Stanovništvo osam opština obuhvaćenih Optužnicom

	Hrvati	Muslimani	Srbi	Ostali	Ukupno
1. Čapljina	12.467 (53,8 %)	6.252 (27 %)	3.231 (19,9 %)	1.235 (5,3 %)	23.185
2. Gornji Vakuf	8.529 (42,8%)	11.052 (55,4 %)	102 (0,5 %)	264 (1,3 %)	19.947
3. Jablanica	1.881 (18,6 %)	7.205 (71,1 %)	419 (4,1 %)	628 (6,2 %)	10.133
4. Ljubuški	22.026	1.345	62	462	23.895

Prijevod

	(92,2 %)	(5,6 %)	(0,3 %)	(1,9 %)	
5. Mostar	35.637	36.510	20.021	12 612	104.780
	(34 %)	(34,8 %)	(19,1 %)	(12 %)	
6. Prozor	9.700	5.675	39	180	15.594
	(62,2 %)	(36,4 %)	(0,3 %)	(1,2 %)	
7. Stolac	5.150	6.619	3.452	425	15.646
	(33 %)	(42,3 %)	(22 %)	(2,7 %)	
8. Vareš	7.478	5.493	3.169	2.290	18.430
	(40,6 %)	(29,8 %)	(17,2 %)	(12,4 %)	

Na osnovu pregleda podataka po opštinama može se zaključiti da su Hrvati većinsko stanovništvo u Čapljini, Ljubuškom, Prozoru i Varešu, a Muslimani u Gornjem Vakufu, Jablanici, Stocu.

S druge strane, što se tiče Mostara, brojke svjedoče o nedoumici u pogledu toga ko je u većini:

- Hrvati (34%)
- Muslimani (34,8%)

Činjenica da se 12.612 osoba, odnosno 12% stanovništva, izjasnilo kao "Jugoslaveni" može navesti na pomisao da je među njima bilo **više Hrvata** nego **Muslimana** ako se ima u vidu da je bivši predsjednik Jugoslavije maršal Tito bio Hrvat. U tom slučaju bi se opština Mostar mogla smatrati hrvatskom, što bi objasnilo zašto je provincija 8 dodijeljena Hrvatima, iako ne možemo biti apsolutno sigurni u to.

Izvod iz **Izveštaja Ureda za izbjeglice**¹²⁸⁶ pokazuje promjene u hrvatskom i muslimanskom stanovništvu u gradovima Ljubuški, Čapljina, Široki Brijeg i Stolac, u januaru, septembru i oktobru 1993. godine.

Sudeći po tome, **od septembra do oktobra 1993.**, broj **Muslimana je u Stocu sa 8.093 pao na 0**, u **Čapljini sa 10.760 na 3.852**, a u istom periodu u **Ljubuškom, sa 1.631 na 826**.

¹²⁸⁶ IC 00833.

Nema sumnje da se muslimansko stanovništvo u **Stocu, Čapljini i Ljubuškom značajno smanjilo.**

U **jednom izvještaju**¹²⁸⁷ od 15. novembra 1993. razmatra se kretanje stanovništva u zapadnoj Hercegovini, tj. **priliv i odliv** u periodu od novembra 1992. do novembra 1993. godine. Autor preliminarno upozorava na generalni problem pribavljanja pouzdanih statističkih podataka za taj period zbog političke i vojne situacije, te na manipuliranje zvaničnim statistikama iz političkih razloga.

Što se tiče opštine **Mostar**,¹²⁸⁸ prema podacima iz popisa stanovništva iz 1991. godine, opština je imala ukupno **126.067 stanovnika**, od čega se **35%** njih izjasnilo kao Muslimani, **34%** kao Hrvati, a 19% kao Srbi.

Većina srpskog stanovništva napustila je Mostar poslije napada srpske vojske u aprilu 1992., nakon čega je tamo ostalo oko 2.000 Srba.

Prije događaja koji su se odigrali 9. maja 1993., među izbjeglicama i raseljenim licima najbrojniji su bili Muslimani (**17.890 Muslimana, 1.194 Hrvata, 112 Srba**), pristigli iz istočne Hercegovine. Izvještaj pokazuje da je nakon događaja između HVO-a i ABiH od 9. maja, muslimansko stanovništvo **protjerano** ili je **svojevoljno** izbjeglo u istočni dio grada koji je bio pod kontrolom ABiH, odnosno u dio zapadnog Mostara koji je kontrolisala ABiH. U izvještaju se takođe navodi da su neki Muslimani, nakon što su dobili odobrenja od HVO-a, izbjegli u Hrvatsku ili u treće zemlje. Najzad, u izvještaju stoji i to da su neki od njih bili zatočeni i premješteni na Heliodrom i u druge zatočeničke centre u zapadnoj Hercegovini. U izvještaju se, dakle, ne pravi razlika između onih koji su otišli dobrovoljno i onih koji su bili primorani da napuste Mostar.

¹²⁸⁷ P 09851, pod pečatom.

¹²⁸⁸ P 09851, pod pečatom, str. 1–3.

U izvještaju se s tim u vezi precizira da se poslije napada ABiH 29. juna broj uhapšenih, zatočenih i deportovanih znatno povećao. Međutim, bilo je teško ocijeniti razmjere kretanja stanovništva budući da je međunarodnim organizacijama bio zabranjen pristup u Mostar. Kaže se da je u jednom trenutku, u više zatočeničkih centara, bilo zatočeno 10.000 Muslimana, muškaraca, uglavnom iz Mostara, Čapljine i Stoca. Međunarodni komitet Crvenog krsta je, prema navodima, registrovao oko **5.000 zatočenika**. Armija BiH navodi 2.500 zatočenih muškaraca koji nisu uzeti u obzir u statistikama.

Prije napada 29. juna, u istočnom Mostaru je, po procjenama predstavnika ABiH – koji su doduše napomenuli da nije bilo moguće doći do tačnih statističkih podataka – bilo 26.000–30.000 ljudi. Nakon napada, taj broj je porastao na **55.000**, dok je u zapadnom Mostaru ostalo **2.000–5.000 muslimanskih civila**. Čini se da je većina hrvatskih civila iz istočnog Mostara premještena u zapadni dio grada, putem razmjene civila između HVO-a i ABiH u junu. U izvještaju stoji da je to povećanje stanovništva u istočnom Mostaru prouzrokovano prlivom Muslimana protjeranih iz zapadnog Mostara i s područja Čapljine i Stoca, a to su uglavnom biti članovi porodica zatočenih muškaraca. Navodi se da je (u manjoj mjeri) bilo i kretanja stanovništva između istočnog Mostara i regiona Jablanice i srednje Bosne.

Kao što vidimo, ovaj izvještaj nije baš kategoričan. S druge strane, može se prihvatiti činjenica da je došlo do **priliva** Muslimana u Mostar i da je – iznenađujuće – u zapadnom Mostaru ostalo **5.000** Muslimana. Napomenimo da je prema podacima popisa stanovništva iz 1991. grad Mostar imao 75.865 stanovnika. Ako je Hrvata bilo 34%, te ako je ostalo 5.000 Muslimana naspram 25.000 Hrvata, to bi značilo da je Muslimana bilo 20%, što je ogroman procenat imajući u vidu tadašnje događaje.

Što se tiče cjelokupne **zapadne Hercegovine**,¹²⁸⁹ iz popisa stanovništva iz 1991. proističe da su van Mostara većinsko stanovništvo bili Hrvati (preko 90% u nekim opštinama), s izuzetkom opština Čapljina i Stolac.

¹²⁸⁹ P 09851, pod pečatom, str. 3.

Poslije 1992., većina srpskog stanovništva iz Mostara i susjednih opština je izbjegla. Eskalacija sukoba između HVO-a i ABiH takođe je rezultirala migracijom muslimanskog stanovništva i u zapadnoj Hercegovini i u Mostaru.

Što se tiče opštine **Stolac**,¹²⁹⁰ prema popisu stanovništva iz 1991. ona je imala 18.845 stanovnika, od kojih su 44% bili Muslimani, 33% Hrvati i 22% Srbi. U **Čapljini** je bilo 27.852 stanovnika, od kojih su 54% bili Hrvati, 28% Muslimani i 14% Srbi.

Od aprila su počeli pristizati izvještaji o hapšenjima i zatočenju Muslimana u toj regiji, a u njima se navodi da su neki od članova njihovih porodica izbjegli u Hrvatsku i u treće zemlje. Neke je pak HVO protjerao na područja pod kontrolom ABiH, u istočni Mostar ili u Jablanicu. U izvještajima se kaže da je otišla većina stanovništva. Prema zvaničnim statistikama, u Stocu je u septembru ostalo 8.093 Muslimana (lokalno stanovništvo), a u Čapljini 14.085 (od čega 10.760 lokalnih stanovnika). Prema zvaničnoj statistici za oktobar–novembar, u Stocu nije ostao nijedan Musliman, a u Čapljini ih je ostalo 3.852.

Što se tiče opštine **Ljubuški**,¹²⁹¹ prema popisu stanovništva iz 1991., ona je imala 28.000 stanovnika, među kojima je bilo 6% Muslimana, te 2% Srba. U septembru je Muslimana bilo 2.381 (od kojih 1.631 lokalni stanovnik), a u oktobru–novembru 826.

Što se tiče opštine **Posušje**,¹²⁹² prema popisu stanovništva iz 1991., 95% od ukupno 16.659 stanovnika bili su Hrvati. Muslimani koji pobjegli iz Prijedora/Banje Luke pred srpskim progonima privremeno su bili smješteni u Posušju prije odlaska u treće zemlje. HVO je u junu 1993. protjerao grupu od 104 Muslimana, žena, djece i starijih osoba smještenih u Posušju, da bi ti ljudi potom bili poslani u Italiju (zahvaljujući jednoj nevladinoj organizaciji). Po posljednjim statistikama Ureda za izbjeglice, u Posušju je ostao samo jedan Musliman.

¹²⁹⁰ P 09851, pod pečatom, str. 4.

¹²⁹¹ P 09851, pod pečatom, str. 4.

¹²⁹² P 09851, pod pečatom, str. 4.

Što se tiče regiona **Livno/Tomislavgrad**,¹²⁹³ u oktobru je oko 400 Muslimana protjerano iz Livna na jedno područje u srednjoj Bosni koje je kontrolisala ABiH. Osim njih, većina Muslimana koji su iz tih opština otišli u Hrvatsku ili u treće države, učinila je to dobrovoljno.

Prema popisu stanovništva iz 1991., u Livnu je bilo 39.526 stanovnika, od čega su 72% bili Hrvati, 15% Muslimani i 10% Srbi. U septembru je Muslimana bilo 7.858 (od čega su 5.927 bili lokalni stanovnici), a u oktobru–novembru 3.987.

Prema popisu stanovništva iz 1991., Tomislavgrad je imao 29.261 stanovnika, od čega su 87% bili Hrvati, 11% Muslimani i 3% Srbi. U septembru je Muslimana bilo 4.216 (od čega 3.166 lokalnih stanovnika), a u oktobru–novembru 2.383.

Poslije napada srpske vojske 1992. godine, srpski civili na tom području su najprije zatočeni, a potom premješteni na srpska područja putem razmjene zarobljenika. Žene, djeca i starije osobe bili su godinu dana zatočeni u selu Raščani (udaljenom nekoliko kilometara od Tomislavgrada). U junu 1993., cjelokupno stanovništvo je pušteno na slobodu i premješteno od strane HVO-a na teritoriju koju je držala srpska vojska, pri čemu se nisu uzimale u obzir želje tog stanovništva.

Poslije aprila 1993. bilježi se priliv raseljenih Muslimana u opštine **Jablanica**,¹²⁹⁴ Konjic i Tarčin.

Što se tiče priliva **raseljenih lica hrvatske nacionalnosti** iz srednje Bosne i njihovog dolaska u zapadnu Hercegovinu,¹²⁹⁵ Ured za izbjeglice je iznio da su, u januaru 1993., u zapadnoj Hercegovini bila smještena **25.453 raseljena lica** hrvatske nacionalnosti, a u oktobru–novembru njih **75.907**.

¹²⁹³ P 09851, pod pečatom, str. 4.

¹²⁹⁴ P 09851, pod pečatom, str. 6.

¹²⁹⁵ P 09851, pod pečatom, str. 5.

Priliv Hrvata koje je HVO premjestio iz srednje Bosne u zapadnu Hercegovinu odvijao se u tri glavna koraka. Dana 12. juna, u zapadnu Hercegovinu je s područja Travnika stiglo oko **1.500 Hrvata**, koji su zatim smješteni na to područje. Prethodni konvoji u sklopu iste operacije evakuacije otišli su u Hrvatsku, što je imalo za posljedicu razdvajanje mnogih porodica. Potom je, krajem jula, u zapadnu Hercegovinu stiglo 4.500–5.000 Hrvata iz Bugojna, među kojima je bilo oko 1.500 starijih muškaraca. Muškarci su mobilisani i morali su da se vrate na liniju fronta. Najzad, 18. oktobra, **u zapadnu Hercegovinu premješteno je oko 6.000 Hrvata iz Vareša. Oko 1.750 njih odmah je premješteno u Hrvatsku, a ostali su smješteni u regionu.**

Dakle, treba napomenuti da "transport" u Hrvatsku nije bio rezervisan samo za Muslimane.

Još neki od valova migracija hrvatskog stanovništva odigrali su se 23. septembra u Varešu, početkom oktobra u Bugojnu, 13. oktobra u Konjicu i 7. novembra u Bugojnu.

Jedna od tih migracija bio je i **povratak oko hiljadu hrvatskih izbjeglica** iz Hrvatske u bezbjedne zone u zapadnoj Hercegovini u oktobru–novembru 1993. godine.¹²⁹⁶ Ova migracija bila je rezultat politike povratka koju je sprovodila vlada Hrvatske, a koju hrvatsko stanovništvo nije uvijek dobrovoljno prihvatilo.

Najzad, čini se da vlada Hrvatske nije uvijek poštovala **načelo neodbijanja**, posebno u pogledu starijih muškaraca srpske i muslimanske nacionalnosti. Prema Izvještaju, od jula 1993. navodno najmanje 120 Muslimana nisu dobili dozvolu da uđu Hrvatsku, već su zatočeni u zapadnoj Hercegovini.

Izvještaj Ewe Tabeau pod naslovom "Etnički sastav, interno raseljena lica i izbjeglice iz osam opština Herceg-Bosne od 1991. do 1997.–1998." odnosi se na 8 opština u Bosni i Hercegovini: Čapljinu, Gornji Vakuf, Jablanicu, Ljubuški, Mostar, Prozor, Stolac i

¹²⁹⁶ P 09851, pod pečatom, str. 5.

Vareš.¹²⁹⁷ Ewa Tabeau precizira da su u njenoj analizi izuzeti podaci iz popisa stanovništva iz 1991. za osobe rođene poslije 1980. godine, zbog toga što one nisu mogle da budu upisane u biračke spiskove 1997.–1998. koje je demografkinja koristila za svoju analizu.

Prije svega, što se tiče **nacionalnog sastava stanovništva** u svakoj od tih opština od 1991. do 1997.–1998., **Ewa Tabeau** je zaključila da je na tom području došlo do velikih migracija stanovništva za vrijeme sukoba u Herceg-Bosni od 1991. do 1994. godine.¹²⁹⁸

Njeni zaključci su sljedeći:

- da je 1991. godine u opštini **Vareš** postojala relativna većina Hrvata, dok su u periodu 1997.–1998. Muslimani bili u apsolutnoj većini;¹²⁹⁹
- da je opština **Stolac** 1991. imala relativnu većinu Muslimana, dok su u periodu 1997.–1998. Hrvati bili u apsolutnoj većini;¹³⁰⁰
- da su u opštinama **Gornji Vakuf i Jablanica** Muslimani ostali u apsolutnoj većini u cijelom periodu od 1991. do 1997.–1998. godine;¹³⁰¹
- da su u opštinama **Prozor, Ljubuški i Čapljina** Hrvati ostali u apsolutnoj većini u cijelom periodu od 1991. do 1997.–1998. godine;¹³⁰²
- da se u cijelom periodu od 1991. do 1997.–1998. ni u jednom dijelu opštine **Mostar** apsolutna većina nije mijenjala, bilo da je riječ Hrvatima ili o Muslimanima, s izuzetkom zone "Mostar – Srpski Mostar", u kojoj su Muslimani bili u apsolutnoj većini, da bi 1997.–1998. apsolutna većina postali Srbi.¹³⁰³

Ewa Tabeau je precizirala da o **apsolutnoj većini** govorimo onda kada jedna nacionalna grupa čini najmanje 50% stanovništva opštine, dok je **relativna većina** najveća grupa stanovništva, no najmanje za 5% veća u odnosu na drugu grupu po veličini.¹³⁰⁴

¹²⁹⁷ P 09836, str. 33 i 89.

¹²⁹⁸ P 09836, str. 32 i 33.

¹²⁹⁹ P 09836, str. 33, 38 i 39.

¹³⁰⁰ P 09836, str. 33, 38 i 39.

¹³⁰¹ P 09836, str. 38.

¹³⁰² P 09836, str. 39.

¹³⁰³ P 09836, str. 37 i 40.

¹³⁰⁴ Ewa Tabeau, T(f), str. 21513.

Zatim, što se tiče **dinamike promjena prebivališta**, u vezi sa 142.204 osobe koje su prema popisu stanovništva iz 1991. bile evidentirane s prebivalištem u "Herceg-Bosni", te koje su i 1997./98. u biračkim spiskovima iz 1997.–1998. bile evidentirane s prebivalištem u "Herceg-Bosni", u drugim područjima BiH ili u inostranstvu, ona je zaključila sljedeće:¹³⁰⁵

- 16.814 bili su Srbi, od čega je njih 10.492 okvalifikovano kao "interno raseljena lica", 4.122 kao "izbjeglice", a 2.200 u vremenu između 1991. i 1997.–1998. nije promijenilo prebivalište;¹³⁰⁶
- **54.395 bili su Muslimani, od čega je njih 17.183 okvalifikovano kao "interno raseljena lica", 9.480 kao "izbjeglice", i 27.732 u vremenu između 1991. i 1997.–1998. nije promijenilo prebivalište;**¹³⁰⁷
- **62.276 bili su Hrvati, od čega je njih 10.410 okvalifikovano kao "interno raseljena lica", 5.303 kao "izbjeglice", a 46.563 u vremenu između 1991. i 1997.–1998. nije promijenilo prebivalište;**¹³⁰⁸
- 8.719 osoba se izjasnilo kao "ostali", od čega je 2.444 okvalifikovano kao "interno raseljena lica", 2.053 kao "izbjeglice", a njih 4.222 u vremenu između 1991. i 1997.–1998. nije promijenilo prebivalište.¹³⁰⁹

Ewa Tabeau je precizirala da je kao "interno raseljeno lice" okvalifikovana svaka osoba koja je 1997.–1998. prebivala u opštini različitoj od one u kojoj je prebivala 1991. godine,¹³¹⁰ a da je svaka osoba koja je 1991. prebivala u BiH, a 1997.–1998. je prebivala u inostranstvu, okvalifikovana kao "izbjeglica."¹³¹¹

Vještakinja je zaključila da se uočene pojave migracije objašnjavaju sukobom u BiH.¹³¹²

¹³⁰⁵ P 09836, str. 24, 25 i 42–46.

¹³⁰⁶ P 09836, str. 26 i 46.

¹³⁰⁷ P 09836, str. 26 i 46.

¹³⁰⁸ P 09836, str. 26 i 46.

¹³⁰⁹ P 09836, str. 26 i 46.

¹³¹⁰ P 09836, str. 10.

¹³¹¹ P 09836, str. 9, 11 i 24.

¹³¹² P 09836, str. 10, 11 i 34.

Najzad, Tabeau je izračunala **nacionalni sastav cjelokupne populacije "interno raseljenih lica" i "izbjeglica"**, odnosno nacionalni sastav 61.487 osoba od cijelog uzorka od 142.204 osobe obuhvaćene analizom, te je zaključila da su njih 43,4% bili Muslimani, njih 25,6% Hrvati, 23,8% Srbi i 7,3% pripadnici drugih nacionalnih grupa.¹³¹³

Međutim, napomenula je da je, prema potpunijoj procjeni, ta populacija brojila **101.107** osobe.¹³¹⁴

Najzad, **Ewa Tabeau** iznosi procjenu da je u cijeloj BiH "izbjeglica" i "interno raseljenih lica" bilo ukupno **1.306.377**.¹³¹⁵ Za utvrđivanje nacionalnog sastava "izbjeglica" i "interno raseljenih lica" na teritoriji BiH¹³¹⁶ primijenila je proporcionalnu metodu i zaključila da su **osobe ne-hrvatske nacionalnosti bile najugroženije** u sukobu, naime, one su činile najveći dio "interno raseljenih lica" i "izbjeglica".¹³¹⁷

U prilog svojoj tezi, tužilaštvo u paragrafu 68 Završnog podneska tvrdi da je udruženi zločinački poduhvat iz paragrafa 225 Optužnice (deportacija/prisilno premještanje) nastao **1. jula 1993.**, kada su HVO i optuženi krenuli u veliku kampanju hapšenja muškaraca muslimanske nacionalnosti u Bosni. Treba imati u vidu da je ta akcija bila reakcija na napad ABiH na "Sjevernu kasarnu" 30. juna 1993., što priznaje i tužilaštvo, u paragrafu 252 Završnog podneska.

Tužilaštvo tvrdi da je bio uspostavljen i sistem deportovanja kojim se zatvorenicima omogućavalo da budu pušteni na slobodu pod uslovom da napuste BiH sa svojim porodicama. Istovremeno, HVO je činjenicu da su muškarci zatočeni koristio kako bi protjerao žene, djecu i ranjive osobe u zapadnom Mostaru, Stocu, Čapljini i Ljubuškom.

¹³¹³ P 09836, str. 42–46.

¹³¹⁴ P 09836, str. 33 i 47–51.

¹³¹⁵ P 09836, str. 52–54.

¹³¹⁶ P 09836, str. 52–54.

¹³¹⁷ P 09836, str. 34.

Taj udruženi zločinački poduhvat nastao je **1. jula 1993.**, iako tuilaštvo u paragrafu 69 svog podneska tvrdi da je on bio sastavni dio proširenog udruženog poduhvata u Herceg-Bosni, te da su deportacija i prisilno premještanje navedeni u paragrafu 15 Optužnice glavna krivična djela počinjena u okviru UZP-a.

Ne dijelim to mišljenje tužilaštva, iz više razloga.

Pravno gledano, shodno Ženevskim konvencijama, zaraćene strane imaju mogućnost da premještaju civilno stanovništvo. Dakle, član 49 Ženevske konvencije IV od 12. avgusta 1949. koja se tiče zaštite civila u doba rata predviđa:

"Prinudna preseljavanja, masovna ili pojedinačna, kao i progonstva zaštićenih lica izvan okupirane teritorije na teritoriju okupirajuće Sile ili na teritoriju koje bilo druge države, okupirane ili ne, zabranjena su, bez obzira na razlog.

Ipak, okupirajuća Sila može da pristupi potpunoj ili djelimičnoj evakuaciji određene okupirane oblasti ako to zahtijevaju bezbjednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi. Takve evakuacije mogu sobom da povuku **preseljenje zaštićenih lica samo u unutrašnjost okupirane teritorije, izuzev u slučaju materijalne nemogućnosti. Stanovništvo koje je na taj način evakuisano ima biti vraćeno u svoje domove čim neprijateljstva na tome području prestanu.**"

Štaviše, u našem slučaju, vojnici HVO-a muslimanske nacionalnosti koji su bili zatvoreni predstavljali bi potencijalnu opasnost ako bi im se **uvećao broj** budući da su mogli da stupe u redove ABiH.¹³¹⁸

Vojna logika je, dakle, nalagala da se oni puste na slobodu, ali uz izvjesnost da se ubuduće neće boriti. Stoga je, iz **vojnih razloga**, bilo sasvim opravdano da se puste na slobodu i premjeste u treću zemlju.

¹³¹⁸ P 03019; Milivoj Petković, T(f), str. 49574–49580; Slobodan Praljak T(f), str. 44272–44274; Božo Pavlović, T(f), str. 46855, 46856, 46860, 46911, 46912, 46919 i 46920, djelimično zatvorena sjednica; 5D 05110, pod pečatom, par. 12; P 10133, pod pečatom, par. 36, 79 i 80; Milan Gorjanc, T(f), str. 46315, djelimično zatvorena sjednica; 4D 01731, par. 138. Svjedok OO, P 10224, pod pečatom, predmet *Naletilić i Martinović*, T(f), str. 5935–5936.

Što se tiče civilnog stanovništva, ono se smije premještati iz razloga sigurnosti ili iz imperativnih vojnih razloga.¹³¹⁹ Ipak, moj je zaključak da su optuženi krivi po tim tačkama Optužnice jer smatram da vlasti HVO-a, a samim tim i optuženi, nisu preduzeli potrebne mjere za realizaciju takvog odstranjivanja stanovništva.

Kao prvo, nisu smjeli da **prinudnim putem** primoravaju civile da preko noći napuste svoje domove. Trebalo je da im predlože alternativu da odu ili da ostanu na sopstveni rizik. To nije učinjeno i stoga su premještanjem civila, posebno na lokacijama u zapadnom Mostaru, Stocu, Čapljini i Ljubuškom ostvarena krivična djela po tačkama 1, 6, 7, 8 i 9 Optužnice.

Što se tiče zatvorenih pripadnika HVO-a muslimanske nacionalnosti, nema sumnje da je potencijalna opasnost koju su oni predstavljali dopuštala HVO-u da ih premjesti u treće zemlje (između ostalih u Hrvatsku). Međutim, trebalo je da vlasti pribave njihove **pismene** saglasnosti za takvu vrstu puštanja na slobodu, pri čemu bi im bilo objašnjeno da se zatvorenici nudi izbor između oslobađanja i ostajanja u zatočeništvu. To nije učinjeno.

Pored toga, trebalo je da zatočenik, u slučaju da prihvati tu mogućnost, ima mogućnost da se vrati kući da bi uzeo svoje stvari i riješio sve što mora riješiti, te mogućnost da ode zajedno sa porodicom. Jasno je da je zatvorenik iz bezbjednosnih razloga mogao da bude podvrgnut mjerama nadzora. Mora se konstatovati da se nije tako postupilo nego da su, naprotiv, ti zatvorenici takođe preko noći "premješteni" u Hrvatsku, što je nedopustivo i u najmanju ruku u suprotnosti s preambulom Haškog pravilnika koji se pominje u paragrafu 159 Završnog podneska tužilaštva.

Neosporno je da je, već 1. jula 1993., **vlada Jadranka Prlića** preduzela mjere za realizaciju premještanja i deportacija, donijevši uredbu kojom je za svaku odraslu osobu

¹³¹⁹ Član 49 Ženevske konvencije IV u vezi sa zaštitom civila za vrijeme rata od 12. avgusta 1949.

propisana obavezna lična karta,¹³²⁰ predviđevši zauzimanje napuštenih stanova¹³²¹ i osnovavši komisiju zaduženu za razmjenu zatvorenika kojom je predsjedavao **Berislav Pušić**.¹³²²

Isto tako, na vojnom planu, **general Petković** je izdao naređenje kojim se nalaže da se izoluju i razoružaju muškarci muslimanske nacionalnosti.¹³²³

Za lišavanje slobode osoba na koje se to odnosilo angažovana je Vojna policija.¹³²⁴

Da zaključim: smatram da je jasno da je raseljavanjem nehrvata unutar **Republike Bosne i Hercegovine** ostvareno djelo **prisilnog premještanja** u smislu **sudske prakse iz predmeta Stakić**. Odlazak nehrvata u Hrvatsku ili u treće zemlje, ako nije bio dobrovoljan, predstavlja **deportaciju** u smislu člana 5 Statuta MKSJ-a, pod uslovom da se radi **isključivo o civilima**. Shodno tome, treba povući oštru distinkciju između **civila i vojnih lica** AbiH, koja su otišla u inostranstvo nakon što su pušteni iz vojnih zatvora. Po mom mišljenju, potonji nisu bili "protjerani" već "pušteni na slobodu".

S tim u vezi, treba imati na umu drugi stav člana 21 Ženevske konvencije III u kome se predviđa sljedeće:

"Ratni zarobljenici mogu biti djelimično ili u potpunosti pušteni na slobodu, na riječ ili uz obavezu, ukoliko im to dopuštaju zakoni Sile čiji su pripadnici. Ova mjera će se naročito primjenjivati u slučajevima kada može doprinijeti poboljšanju stanja zdravlja zarobljenika. Nijedan zarobljenik ne smije biti primoravan da bude oslobođen na riječ ili uz obavezu."

¹³²⁰ P 09545, par. 255.

¹³²¹ P 03089; P 09545, par. 255.

¹³²² 1D 01669, tačka 6; P 03191.

¹³²³ P 03019, str. 1.

¹³²⁴ V. na primjer: P 03075, str. 1; P 03057, str. 3; P 03230, str. 1; P 03121, str. 1 i 2; P 03134, str. 3; P 03307; P 03347, str. 2; P 03326.

Iz ovoga, dakle, proističe da ratni zarobljenik može da bude pušten na slobodu pod uslovom da nije primoravan na to oslobađanje na riječ ili uz obavezu. Naime, cilj **primoravanja** je zapravo dobiti od ratnog zarobljenika njegovu riječ ili pristanak na obavezu u smislu budućeg neučestvovanja u borbi. To je jedino moguće tumačenje značenja primoravanja.

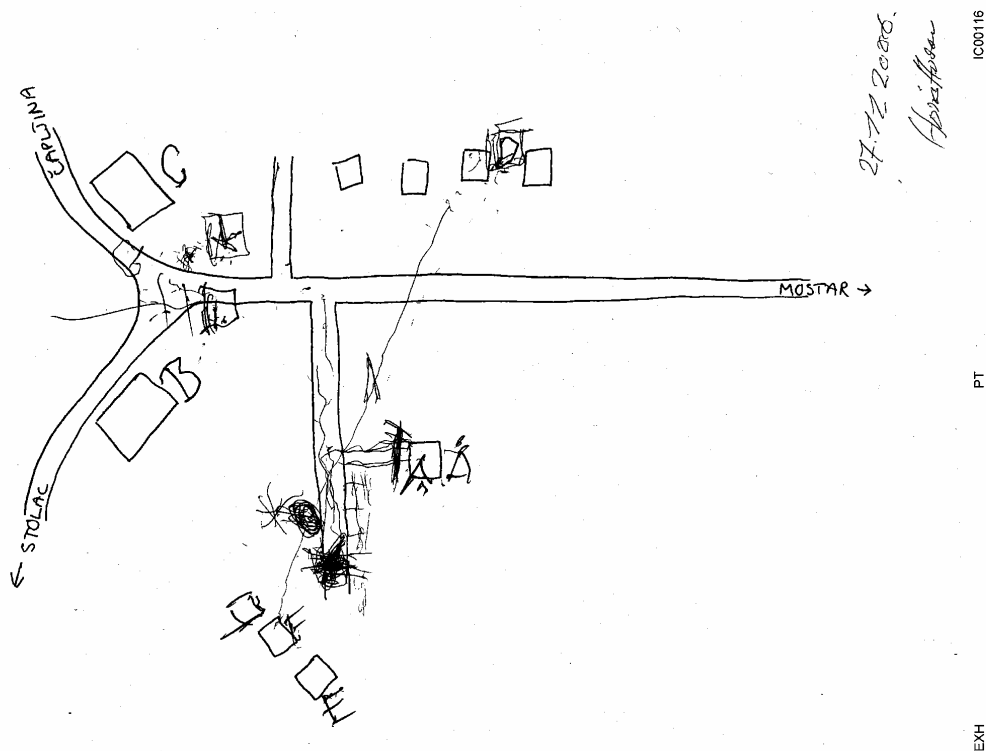
Pored toga, treba primijetiti da citirana Konvencija članom 111 predviđa mogućnost da ratni zarobljenik bude interniran u neutralnoj zemlji do prekida neprijateljstava. Iako je predviđeno interniranje, jasno je da za zarobljenike postoji i bolja mogućnost od ove, odnosno puštanje na slobodu, ako strane ugovornice Konvencije III sklope o tome sporazum. Pored toga, u članu 118 iste Konvencije propisuje se da će ratni zarobljenici po okončanju **aktivnih neprijateljstava** bez odlaganja biti pušteni na slobodu.

U predmetu koji ovdje rješavamo, u kom je to trenutku došlo do takvog okončanja aktivnih neprijateljstava? Nakon primirja koje je nametnula međunarodna zajednica? Nakon Washingtonskih sporazuma? Lično, bio bih sklon da se izjasnim o svakom pojedinom slučaju kad bismo raspolagali ubjedljivim dokazima.

4. Pogibija Sanele Hasić i Dženele Hasić u Domanovićima 13. jula 1993. (opština Čapljina)

U vezi s **Domanovićima**, vojnici **HVO-a** se terete na osnovu toga što su, **13. jula 1993.**, jedan ili više snajperista ubili dvije mlade žene, **Dženitu Hasić i Sanelu Hasić**. Otac žrtava je izjavio da je čuo mukli zvuk, a kada je dotrčao na lice mjesta, otkrio je da su njegove tri kćerke pogođene metkom, dvije smrtno, dok je treća bila pogođena u tetive jednog kolena. Po njegovim riječima, hici su ispaljeni oko 17:00–18:00 sati. Čini mi se da se na osnovu izjava ovog svjedoka može utvrditi da je HVO bio prisutan na tom mjestu, tačnije, na kontrolnom punktu na raskrsnici, te da su se vojnici HVO-a, po svemu sudeći, rasporedili tako da ih je bilo i u jednoj zgradi koja im je služila kao baza (tačka C na skici), i u kafani na raskrsnici (tačka A na skici), odnosno u školi (tačka B na skici). Po riječima ovog svjedoka, hici su mogli da budu ispaljeni samo sa **raskrsnice** na kojoj je HVO imao položaj.

Donja skica, koju je na traženje tužilaštva napravio svjedok, omogućava da se stekne opšta slika o situaciji.

Druga svjedokinja, **Hasić Sabira**,¹³²⁵ čija je izjava uvrštena u spis na osnovu pravila 92bis, izjavila je da je majka dviju mladih žena, Dženite Hasić i Sanele Hasić, htjela da dođe do njene kuće, dok su se neki ljudi sakrili u šumi, i da je hodala noseći u naručju šestomjesečnu unuku **Nerminu, Sanelinu kćerku**. Dok je tako hodala, nekoliko metara dalje oko njih su počeli prštati snajperski hici, i to u trenutku kada su bile nadomak kuće Haje Hasića, prolazeći pored kuće Mujice Hasića.

Po riječima iste svjedokinje, pogođene su tri djevojke. Sanela je pala u kanal pored puta, prije staze koja je vodila do kuće Hakije Hasića, smrtno ranjena, ali je još uvijek disala, dok se Dženita, beživotna, srušila na putu, ispred kuće Mujice Hasića. Tada je majka tih djevojaka, Ramiza, otrčala do Hajrine kuće da bi ostavila bebu i vratila se svojim kćerkama. Kasnije joj je Hasan, otac, ispričao da je čuo krike, došao onamo iz svoje kuće

¹³²⁵ P 09931.

i shvatio da se dogodila tragedija. Iz sučeljavanja različitih dokaza u vezi s **ključnim pitanjem da li je ispaljivanje hitaca videno**, proističe da otac Hasan nije svjedokinji Sabiri Hasić rekao da je hice **vidio**, već da je dotrčao zato što je hice **čuo**.

Ni poslije dugačkog iskaza oca u sudnici nije mi bilo jasno koji je bio tačan položaj snajperista. Po riječima svjedokinje **Hasić Sabire**, situacija se uopšte nije smirivala, budući da se jedan dio stanovništva skrivao u šumi, dakle okršaj je još uvijek trajao, posebno imajući u vidu da je i otac na početku svjedočenja rekao da je vatra otvorena iz susjednog sela. Smatram da u takvim okolnostima postoji **razumna sumnja**, naime, nisam apsolutno siguran da su vatru otvorili vojnici HVO-a koji su se nalazili na tom mjestu. To više jer nije razumljivo zašto bi ti vojnici otvorili vatru na mještane pošto je sam otac rekao da je sutradan svoju ranjenu kćerku odveo u kafanu u kojoj su bili vojnici HVO-a. Zašto je čekao do sutra? Takođe, zašto je zadržao tijela tokom više od 24 sata? Da li su se još uvijek vodile borbe pa je HVO proglasio opštu zabranu kretanja za mještane, zabranu koju je ta porodica – majka, tri kćerke i unuka – možda prekršila?

Osim toga, **jedan tehnički detalj** otvara dodatno pitanje u vezi s tim kakvo je vidno polje mogao da ima strijelac HVO-a sa položaja na raskrsnici, u kasarni ili u kafiću, s obzirom na to da su, po riječima oca, tamo bili jedan veliki hrast i voćnjak. Pored toga, jedna od kćerki je pogođena **u srce**, što znači da hitac nije mogao da bude ispaljen sa raskrsnice jer su tri kćerke koje su skrenule lijevo bile okrenute **leđima** strijelcu koji se nalazio na raskrsnici ili kod kafića ili kod kasarne. U stvari, metak je mogao da je pogodi samo u leđa, što otac nije rekao, rekavši da je izgledalo da je posrijedi rana u predjelu srca.

Još jedan problematičan element tiče se tačnog datuma i vremena kad su se odigrali događaji. Kao prvo, otac objašnjava da je oko 10:00 sati čuo fijuk¹³²⁶ i detonacije.¹³²⁷ Što se tiče događaja u vezi s njegovim kćerkama, on precizira da su se oni odigrali oko 17:00 – 18:00 sati.¹³²⁸ Iako se smrkavalo, tijela su prenešena u kuću njegovog susjeda koji je

¹³²⁶ Hasan Hasić, T(f), str. 10725, l. 28.

¹³²⁷ Hasan Hasić, T(f), str. 10726, l. 3.

¹³²⁸ Hasan Hasić, T(f), str. 10729, l. 3.

ujedno njegov rođak,¹³²⁹ gdje su i prenoćili. To je još čudnije s obzirom na to da je treća kćerka bila ranjena u koljeno i da joj hitno bila potrebna pomoć, a oni su čekali do sutra, da bi joj tada, u kafani, pomoć ukazao HVO.¹³³⁰ Kafana je na skici označena slovom K.

Čudno je i to da je isti svjedok samoinicijativno izjavio¹³³¹ da je, kada je otišao da izvadi **potvrde o smrti** za svoje kćerke, shvatio da u njima piše da su one poginule u opštini Tasić, tj. na udaljenosti od 7 km od njegove kuće. Taj element njegovu verziju čini dodatno problematičnom.

To nas navodi da se ozbiljno zapitamo o tačnom vremenu kada su se odigrali događaji, posebno zato što, po riječima svjedoka, na toj lokaciji nije bilo borbi. Zašto bi onda HVO tu postavio snajperiste?

Pored toga, na osnovu svjedokovog opisa događaja, nemoguće je da su dvije od tri žene bile ranjene sprijeda, vatra je mogla da bude otvorena samo iz nekog drugog pravca, a ne s raskrsnice (tačka G na skici).

Činjenica da je drugi svjedok izjavio da su se mještani krili u šumama svjedoči o tome da su se u okolini odvijala vojna dejstva, što bi moglo biti objašnjenje činjenice da su tri kćerke pogođene mecima, ali se to možda nije dogodilo 13. jula 1993. u 17:00 – 18:00 sati, već prijedodne ili čak u toku noći između 13. i 14. jula 1993. godine.

Na osnovu svih gorenavedenih elemenata ne mogu da zaključim van razumne sumnje da je tužilaštvo dokazalo da su 13. jula 1993. jedan ili više strijelaca HVO-a, koji su bili pripadnici 1. brigade "Knez Domagoj" ili vojni policajci iz 3. satnije 5. bojne, ustrijelili te dvije mlade žene, Muslimanke.

¹³²⁹ Hasan Hasić, T(f), str. 10731, l. 3.

¹³³⁰ Hasan Hasić, T(f), str. 10744, l. 20.

¹³³¹ Hasan Hasić, T(f), str. 10753, l. 19.

E) Krivična odgovornost

1) Razumna sumnja

Načelo **presumpcije nevinosti** u krivičnom postupku znači da će se osobi izreći osuđujuća presuda samo ako se dokaže njena krivica. Sudija koji se o tome izjašnjava mora dakle da bude siguran u krivicu optuženog van razumne sumnje prije nego što izrekne odluku kojom se osoba lišava slobode.

Prlićeva odbrana u svojim podnescima i u Završnom podnesku (up. par. 7 i dalje) diskutuje o tom pojmu:

Član 21(3) Statuta propisuje da se svaka osoba smatra nevinom dok se ne dokaže njena krivica. U slučaju spajanja postupaka, pretresno vijeće je dužno da ispita situaciju svakog od osuđenih zasebno i da pojedinačno razmotri svaku tačku optužnice kojom se optuženi terete.¹³³²

Shodno pravilu 87(A) Pravilnika Međunarodnog suda, tužilaštvo mora da van razumne sumnje dokaže optužbe protiv Jadranka Prlića. Da bi definisalo obavezu dokazivanja "van razumne sumnje", Pretresno vijeće u predmetu *Čelebići* uputilo je na englesku sudsku praksu:

Ne mora postojati sigurnost, ali mora postojati visoki stepen vjerovatnoće. Dokaz van razumne sumnje ne znači dokaz bez ijedne sjenke sumnje. Zakon ne bi ispunio svoj zadatak da štiti zajednicu ako bi dozvolio da neke ishitrene mogućnosti ometu tok sprovođenja pravde. Ako protiv nekog čovjeka postoje tako jaki dokazi da u njegovu korist preostaje samo neka daleka mogućnost, koja se može odbaciti rečenicom "naravno da je to

¹³³² Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 339 (b).

moguće, ali nije nipošto vjerovatno”, optužba je dokazana van razumne sumnje – ali, ništa manje od toga nije zadovoljavajuće.¹³³³

Ako na kraju suđenja ostane i najmanja sumnja u utemeljenost optužbi kojima se Jadranko Prlić tereti i ako se na temelju izvedenih dokaza razumno može izvesti i drugačiji zaključak, sumnja mora ići u korist Jadranka Prlića i on mora biti oslobođen.¹³³⁴ Tužilaštvo mora da dokaže van razumne sumnje sva obilježja bića krivičnog djela za svako djelo za koje se tereti, i to s obzirom na oblik odgovornosti po osnovu kojeg se tereti.¹³³⁵ Svaka dvosmislenost ili sumnja mora ići u korist Jadranka Prlića, u skladu s načelom da sumnja ide u korist optuženom (*in dubio pro reo*).¹³³⁶

Sudija koji donosi odluku mora da bude apsolutno **siguran** u krivicu optuženog, a u protivnom, ukoliko postoji i najmanja sumnja, sudija mora riješiti u prilog optuženom.

Dokazivanje u krivičnom postupku je dakle od kapitalne važnosti jer će sudija na osnovu postojanja ili nepostojanja dokaza prihvaćenih na suđenju utvrditi da li je optuženi nevin ili kriv.

U rimsko-germanskom pravu, ocjena dokaza počiva na velikoj moći sudije koji "ima slobodu da, **prema svojoj savjesti**, dokazima prida vrijednost i težinu koju oni po njemu zaslužuju."¹³³⁷ Član 427 Zakonika o krivičnom postupku Francuske propisuje ovako: "[K]rivična djela se mogu utvrditi putem svih vrsta dokaza, a sudija odlučuje po svom osobnom uvjerenju". Osobno uvjerenje sudije je dakle kapitalni element kontinentalnog krivičnog postupka,¹³³⁸ osnova na kojoj će neka osoba biti ili neće biti proglašena krivom za krivično djelo.

¹³³³ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 600, gdje se upućuje na predmet *Miller v. Minister of Pensions* [1947] 1 All ER 372, 373–4.

¹³³⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 458 i 601 do 603; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 23; Drugostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 218; Prvostepena presuda u predmetu *Limaj*, par. 10.

¹³³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Stakić*, par. 219.

¹³³⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 18; Prvostepena presuda u predmetu *Halilović*, par. 12.

¹³³⁷ Anne-Marie LA ROSA, "La preuve", u Hervé ASCENSIO, Emmanuel DECAUX, Alain PELLET (ur.), *Droit International Pénal*, Editions PEDONE, Pariz, 2000., str. 765.

¹³³⁸ U vezi s ličnim sudijskim uvjerenjem v. Henry LECLERC, "L'intime conviction du juge: norme démocratique de la preuve"; FAYOL-NOIRETERRE, "L'intime conviction, fondement de l'acte de juger", *Informations sociales*, 7/2005 (br. 127), str. 46, 47.

U anglosaksonskom pravu, krivica se utvrđuje **van razumne sumnje**, što je "suštinsko pravilo koje nalaže da, u trenutku izricanja presude, tužilaštvo mora da je dokazalo van razumne sumnje da je optuženi kriv, a ne obrnuto."¹³³⁹

Taj pristup usvojio je Tribunal, tako da u pravilu 87(A) Pravilnika o postupku i dokazima stoji sljedeće: "[...] Optuženi se može proglasiti krivim samo kad se većina pretresnog vijeća uvjerila da je krivica dokazana van svake razumne sumnje".

Treba napomenuti da se u članu 23 Statuta ne pominje ništa u vezi s ovim pitanjem, budući da se zakonodavac zadovoljio time da kaže da je osuda donijeta odlukom većine.

Nesumnjivo je da su se sudije koji su bili autori Pravilnika o postupku i dokazima opredijelile za sistem anglosaksonskog prava, ali pitanje je da li je riječ o kanadskom, britanskom ili američkom pravu?

Biće korisno dati pregled ta tri velika anglosaksonska pravosudna sistema kako bi se pokazale sličnosti i razlike koje postoje u tim zemljama¹³⁴⁰ i ispitalo tumačenje pojma koje je dao Evropski sud za ljudska prava.

1) Kanadski sistem

Vrhovni sud Kanade smatra da "izraz razumnja sumnja [...] ima precizan smisao u pravnom kontekstu [...], **norma dokazivanja van razumne sumnje neodvojivo je vezana za presumpciju nevinosti**, fundamentalni princip svakog krivičnog postupka, a teret dokazivanja tokom čitavog postupka nosi tužilaštvo i nikada se ne prebacuje na optuženog".¹³⁴¹ Dakle, kanadsko krivično pravo nalaže da tužilaštvo mora da dokaže da je optužena osoba kriva, a ne da optuženi dokaže svoju nevinost, tako da u slučaju sumnje situacija ide u korist optuženog.¹³⁴²

¹³³⁹ Frédéric MEGRET, *Droit pénal*, 2007, Éditions David Laflamme.

¹³⁴⁰ Za kompletnu analizu v. Donald POIRIER, "Quelques points de comparaison entre la procédure pénale française et celle de common law", *Revue de la Common law en français*, 2005, vol.7, str. 265; PENG PENG SHI, *Le jury Criminel, l'étude comparée en Angleterre, France et Chine*, 2010, Éditions universitaires européennes, 308 str.

¹³⁴¹ *R. c. Lifchus* [1997] 3 R.C.S. 320, 18. septembar 1997.

¹³⁴² U Drugostepenoj presudi u predmetu *R. c. W.(D.)*, [1991] 1 R.C.S. 742, Vrhovni sud Kanade je ocijenio da "tužilaštvo mora da ukloni svaku razumnu sumnju, dok odbrana samo mora da stvori razumnu sumnju".

Presuditelj o činjenicama – bilo da je riječ o sudiji pojedincu ili o poroti – mora, dakle, da ispita sve dokaze i na osnovu njih izvede zaključak da li se optuženi može proglasiti krivim van razumne sumnje. Isto tako, ako je krivični zakon nedovoljno jasan i sudija ima sumnju u pogledu njegovog tumačenja, ta sumnja ide u korist optuženog.¹³⁴³

Vrhovni sud Kanade izdao je 1994. godine smjernice kojih presuditelj o činjenicama mora da se drži u tumačenju pojma razumne sumnje:¹³⁴⁴

- 1) prvo, ako presuditelj o činjenicama vjeruje **svjedočenju optuženog**, ovaj mora da se oslobodi od optužbi;
- 2) ako presuditelj o činjenicama ne vjeruje u izjave optuženog, ali ima razumnu sumnju u vezi s njegovom krivicom, mora da izrekne oslobađajuću presudu;
- 3) ako presuditelj o činjenicama nema nikakvu sumnju u svjedočenje optuženog, mora da se zapita da li je njegova krivica dokazana van razumne sumnje.

Na taj način se presuditelj o činjenicama usmjerava da postupa **u tri etape** kako bi mogao da van razumne sumnje i definitivno utvrdi da li je optuženi kriv ili ne.

U postupcima s porotom, pravorijek, kakav god on bio, **članovi porote** moraju izreći **jednoglasno**. U slučaju da porotnici ne mogu da se usaglase, sudija koji predsjedava suđenjem ima mogućnost da porotu raspusti i naloži novo suđenje.¹³⁴⁵

Zanimljivo je napomenuti da u suđenju s porotom postoje dvije vrste pravorijeka:

- 1) **pravorijek porote**: 12 porotnika moraju **jednoglasno** da utvrde krivicu optuženog.
- 2) **pravorijek sudije**: po zaključenju dokaznog postupka tužilaštva, sudija koji predsjedava suđenjem može da ocijeni da **nema nikakvih dokaza** koji pokazuju krivicu optuženog. U takvom slučaju, sudija naređuje porotnicima da izreknu oslobađajuću presudu.¹³⁴⁶

Kao što vidimo, između kanadskog sistema i sistema MKSJ-a postoji stvarna razlika jer, u slučaju kad se suđenje odvija pred porotom, što u Haagu nije slučaj, presuda mora da bude izrečena **jednoglasno**, te zbog toga što optuženi dobija važnu ulogu budući da njegovo svjedočenje može

¹³⁴³ *Québec (Komisija za zdravlje i sigurnost na poslu) c. Acibec (la rose) inc.*, [1998] R.J.Q. 80 (Q.C C.A.).

¹³⁴⁴ *R. c. W.(D.)*, [1991] 1 R.C.S. 742, 757–758.

¹³⁴⁵ Krivični zakon Kanade, član 653.

¹³⁴⁶ *United States of America v. Shephard*, [1977] 2 R.C.S. 1067.

rezultirati oslobađajućom presudom, dok **pravilo 84bis(B) Pravilnika** predviđa samo sljedeće: "Pretno vijeće odlučuje o eventualnoj dokaznoj vrijednosti takve izjave."

2) Američki sistem

U **Sjedinjenim Američkim Državama**, u krivičnom postupku dominira ideja da treba utvrditi da li su svjedoci vjerodostojni ili nisu. Utvrđivanje krivice optuženog od strane porote dijelom se, naime, zasniva na usmenom ili pismenom svjedočenju svjedoka. Glavno je načelo *no witness, no case* (ako nema svjedoka, predmet nije dokazan). Strane se tako često oslanjaju na *expert witnesses* (svjedoke vještaka) jer se smatra da njihovo svjedočenje ima veću dokaznu vrijednost od svjedočenja običnih svjedoka.

U krivičnom postupku naglasak je na traženju dokaza i jasnom omeđivanju predmeta postupka.¹³⁴⁷ Porotnici se moraju izjasniti isključivo na osnovu dokaza. Ako se ispostavi da nema dovoljno dokaza koji pokazuju krivicu optuženog, optuženi mora da bude oslobođen, čak i ako porotnici misle da je kriv.

Na tužilaštvu je da dokaže van razumne sumnje da je optuženi kriv, a nije na optuženom da dokaže svoju nevinost,¹³⁴⁸ dakle, optuženi nema **nikakvu obavezu da svjedoči ili poziva svjedoke**.

Trial Jury (porota) se sastoji od 12 građana, koje su strane izabrale putem tzv. postupka *voir dire* ili *jury impaneling*,¹³⁴⁹ a koji moraju donijeti **jednoglasnu** odluku o tome da li optuženi može da bude proglašen krivim van razumne sumnje.

¹³⁴⁷ *Federal Rules of Evidence* iz 2004. reguliše izvođenje dokaza na federalnim sudovima u Sjedinjenim Američkim Državama.

¹³⁴⁸ Zanimljivo je ipak primijetiti da se ovo pravilo primjenjuje samo u prvostepenom postupku. V. na primjer predmet *Troy Davis* u kojem se, tokom rasprave pred federalnim sudom posvećene razmatranju dokaza, sudija Moore nije bavio pitanjem da li tužilaštvo može da nepobitno dokaže krivicu Troya Davisa već da li Davis može da dokaže "**putem jasnih i uvjerljivih dokaza da ga nijedan upućeni porotnik ne bi mogao proglasiti krivim na osnovi novih dokaza**", ponuđenih poslije njegovog suđenja za ubistvo 1991. godine. Dakle, budući da branioci Troya Davisa nisu uspjeli ponuditi dokaze o njegovoj nevinosti, prvostepena presuda kojom mu je utvrđena krivica van razumne sumnje bila je potvrđena.

¹³⁴⁹ U vezi s izborom porotnika u Sjedinjenim Američkim Državama v. Eliane LIDDELL, "Représentativité et impartialité aux Etats-Unis. L'exemple de la sélection des jurys de procès", *Revue de recherche en civilisation américaine*, 2009.

I tu postoje velike razlike. Naime, **pravilo jednoglasnog odlučivanja** primjenjuje se bez izuzetka, a američki sistem se i inače zasniva gotovo isključivo na svjedočenju svjedoka. U postupcima međunarodnih sudova, međutim, pored svjedočenja svjedoka izvode se i dokumenti, te ne postoji pravilo o jednoglasnoj odluci jer je dovoljna većinska odluka.

1) Engleski sistem

U **Velikoj Britaniji**, porota postoji samo u krivičnom postupku i samo pred krunskim sudovima (*Crown Court*).

Krunski sud sastoji se od 12 porotnika i jednog profesionalnog sudije. Međutim, ako se optuženi izjasni da je kriv, suđenje će se obaviti samo sa sudijom budući da ne postoji nikakva sumnja u pogledu njegove krivice.

Porota, koja se sastoji od građana, ima zadatak utvrđivanja činjenica, dok sudija na osnovu analize činjenica koje su utvrdili porotnici donosi pravne zaključke.

Nakon saslušanja svjedoka tužilaštva, bilo porota bilo sudija mogu da odluče da se suđenje prekida zbog nedostatka dokaza.

Sudija ne učestvuje u vijećanju, njegova uloga ograničava se na rezimiranje dokaza i raspravu o vjerodostojnosti svjedoka kako bi se poroti dali svi argumenti potrebni za donošenje odluke. Dakle, nakon vijećanja, porotnici bi morali biti u mogućnosti da **jednoglasno** utvrde da li je optuženi kriv van razumne sumnje. Međutim, ako porota nakon vijećanja u trajanju koje sudija smatra "razumnim s obzirom na prirodu i kompleksnost predmeta" i koje ne može da bude kraće od dva sata, ne postigne jednoglasnost, dovoljna je **većina od deset glasova**.¹³⁵⁰

Osuđujuća presuda ne mora da sadrži obrazloženje budući da se smatra da je porota donijela odluku van razumne sumnje.

Dakle, engleski sistem razlikuje se i od sistema drugih zemalja (Sjedinjenih Američkih Država i Kanade) i od sistema MKSJ-a, po tome što ne postoji obrazloženje i što pravilo jednoglasnosti nije

¹³⁵⁰ Zakon britanskog Parlamenta iz 1964. kojim se uspostavlja kvalifikovana većina od 10/11 ili u nekim slučajevima 10/12.

apsolutno budući da može da bude dovoljna većina od 10 glasova. Obrazloženje nije obavezno izdati zato što se odluka donosi van razumne sumnje.

2) Evropski sud za ljudska prava

Evropski sud za ljudska prava zauzeo je stav da se, kako bi se osobi mogla izreći osuđujuća presuda, moraju izvesti dokazi van razumne sumnje.¹³⁵¹

Evropski sud za ljudska prava smatra da "teret dokazivanja nosi tužilaštvo, a sumnja ide u korist optuženom. Osim toga, na tužilaštvu je da [...] ponudi dovoljne dokaze da bi se na njima moglo zasnovati utvrđenje krivice".¹³⁵²

Tužilaštvo, dakle, uvijek ima obavezu da izvede dokaze van razumne sumnje o krivici optuženog koji se, shodno članu 6, stav 2, Konvencije, smatra nevinim sve dok mu se pravorijekom ne utvrdi krivica.¹³⁵³ Presumpcija o teretu dokazivanja može se obrnuti samo u slučaju primjene člana 3 Konvencije za sprečavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja. Na primjer, u presudi u predmetu *Tomasi protiv Francuske* od 27. avgusta 1992., Sud je, budući da su se optužbe ticale zlostavljanja, ocijenio da podnositelj žalbe nije dužan da iznese dokaze o zlostavljanju već da država mora da dokaže suprotno jer je pojedinac činjenično u slabijem položaju.¹³⁵⁴

Što se tiče dokazne snage dokaza, Sud je ocijenio da "dokazanost van razumne sumnje može da proistekne iz **koegzistencije dovoljno jakih, jasnih i podudarnih indicija**",¹³⁵⁵ te da države moraju davati prednost materijalnim dokazima poput ljekarskih potvrda ili pisanih dokumenata, nasuprot usmenim svjedočenjima i posebno navodima podnositelaca žalbe, koji ne mogu sami po sebi

¹³⁵¹ *Irlande c. Royaume-Uni* (ESLjP), Drugostepena presuda, 18. januar 1978., serija A br. 25, par. 160–161. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Wolf-Sorg c. Turquie* (ESLjP), Zahtjev br. 6458/03, 8. juni 2010., par. 63.

¹³⁵² *Barbera, Messegué et Jabardo c. Espagne* (ESLjP), Drugostepena presuda, 1989., A 146, tačka 77.

¹³⁵³ Član 6 par. 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava u vezi s pravičnim suđenjem nalaže sljedeće: "Svako ko je optužen za krivično djelo smatraće se nevinim sve dok se ne dokaže njegova krivica na osnovu zakona."

¹³⁵⁴ *Tomasi c. France* (ESLjP), Drugostepena presuda, serija A, br. 241-A, 27 avgust 1992. V. takođe predmete *Ribitsch c. Autriche* (ESLjP), serija A, br. 336-A, 4. decembar 1995., i *Selmouni c. France* (ESLjP), 28. jul 1999., zahtjev br. 25803/94.

¹³⁵⁵ *Selmouni c. France* (ESLjP), 28. jul 1999., par. 88; *Irlande c. Royaume-Uni* (ESLjP), 18. januar 1978., serija A br. 25, str. 64–65, par. 161; *Aydın c. Turquie* (ESLjP), 25. septembar 1997., Recueil 1997–VI, str. 1889, par. 73.

biti dovoljni ukoliko nisu potkrepljuju drugim dokazima.¹³⁵⁶ Stoga je Sud zauzeo stav da se navodi podnosioca žalbe mogu pokazati kao nedovoljno vjerodostojni uslijed svjedočenja koje nije konsistentno s ostalim materijalnim dokazima.¹³⁵⁷ Dakle, u nekim slučajevima se prilikom utvrđivanja dokazanosti van razumne sumnje može uzeti u obzir ponašanje strana.¹³⁵⁸

Pojam *osuđujuće presude van razumne sumnje* koji potiče iz anglosaksonskog prava ima cilj da onemogući ugrožavanje presumpcije nevinosti i obezbijedi da se osuđujuća presuda može izreći samo u odsustvu bilo kakve sumnje.

Čini se da je ovdje uloga sudije manje važna budući da je vođenje postupka prepušteno stranama, a pravorijek o krivici izriče laička porota.

Ukratko, mjere koje garantuju bezostatno ispunjenje zadatka mogu se svrstati u tri kategorije:

- 1) **jednoglasnost**, koja se zahtijeva od porotnika (s izuzetkom eventualnih odstupanja u engleskom ili američkom pravu);
- 2) obaveza porote da se oslanja samo na **dokaze, a ne na sopstvenu intuiciju** (uslov koji se ipak može kritikovati, posebno u američkom sistemu u kojem se svjedočenje smatra dokazom koji ima najveću dokaznu vrijednost);
- 3) načelo po kome "sumnja uvijek ide u korist optuženom", a koje obavezuje na oslobađanje od optužbi ako se čini da krivica nije utvrđena sa sigurnošću i izvjesnošću.

Načelo presuđivanja van razumne sumnje na MKSJ-u je, dakle, ugrađeno u Pravilnik o postupku i dokazima Suda. Prije nego što optuženog proglase krivim, sudije u prvostepenom postupku moraju postići izvjesnost o tome da je **krivica optuženog dokazana van razumne sumnje**.

Definicija tog pojma prilično se jasno očitava, ne u presudama koje su izrečene, već u pravilu 98bis.

Na primjer, sudije Pretresnog vijeća u predmetu *Jelisić* smatrale su da "da bi se mogla opravdati osuđujuća presuda, moraju postojati dovoljni dokazi za utvrđivanje krivice van razumne sumnje,"¹³⁵⁹ a to načelo potvrđeno je i u predmetu *Kunarac*, u kome su sudije zauzele stav da

¹³⁵⁶ *Martinez Sala et autres c. Espagne* (ESLjP), 4. sekcija, 2. novembar 2004., par. 145 i 146.

¹³⁵⁷ *Seyhan c. Turquie* (ESLjP), Veliko vijeće, 2. novembar 2004., par. 80.

¹³⁵⁸ *Abdurrahman Orak c. Turquie* (ESLjP), par. 69, 14. februar 2002. i *Mansuroğlu c. Turquie* (ESLjP), 26. februar 2008., par. 76.

¹³⁵⁹ *Tužilac protiv Gorana Jelisića*, 14. decembar 1999., par. 108, str. 37.

"prihvaćeni dokazi moraju da razumnoj sudiji omogućе da se van razumne sumnje uvjeri u krivicu optuženog".¹³⁶⁰

Međutim, nije nužno da u trenutku zaključenja dokaznog postupka tužilaštva postoje dovoljni dokazi za utvrđivanje krivice van razumne sumnje. U toj fazi suđenja ne postavlja se pitanje "da li bi presuditelj zapravo došao do zaključka o oslobađajućoj presudi van razumne sumnje na osnovu dokaza optužbe (ako se prihvate), nego da li bi **to mogao učiniti**".¹³⁶¹ U predmetu *Jelisić*, sudije Pretresnog vijeća su, naime, smatrale da na završetku izvođenja dokaza tužilaštva, tužilaštvo nije u dovoljnoj mjeri i van razumne sumnje dokazalo krivicu optuženog s obzirom na posebnu namjeru počinjenja genocida¹³⁶² tako da su, shodno članu 98bis Pravilnika o postupku i dokazima, optuženog oslobodili.¹³⁶³

Žalbeno vijeće je ocijenilo da su sudije pogrešno primijenile pravo smatrajući tužilaštvo dužnim da već u fazi zaključenja dokaznog postupka tužilaštva van razumne sumnje dokaže krivicu optuženog.¹³⁶⁴ To je prihvatilo Pretresno vijeće u predmetu *Kordić* u kome su se sudije izjasnile da je u "postupku po pravilu 98bis implicitna [...]razlika između odluke donesene na polovini sudskog postupka i krajnje odluke o krivičnoj odgovornosti optuženog koja se donosi na završetku predmeta, i to na osnovu dokaza koji su van svake razumne sumnje".¹³⁶⁵

U toj fazi suđenja se, dakle, koncept utvrđivanja van razumne sumnje primjenjuje samo na nivou ocjene dokaza, a ne u smislu utvrđivanja krivice ili nevinosti optuženog.¹³⁶⁶

Pored toga, ovakvo rezonovanje je u skladu s praksom u anglosaksonskoj pravosudnoj praksi, u situaciji kada odbrana podnese zahtjev *no case to answer*. Na primjer, sudija McIntyre je izrazio

¹³⁶⁰ *Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca i drugih*, "Odluka po prijedlogu za oslobađajuću presudu," 3. jul 2000. (dalje u tekstu: Odluka u predmetu *Kunarac*), par. 3, str. 4.

¹³⁶¹ *Tužilac protiv Gorana Jelisića*, Drugostepena presuda, 5. jul 2001., par. 37.

¹³⁶² *Tužilac protiv Gorana Jelisića*, 14. decembar 1999., par. 108, str 37.

¹³⁶³ Član 98bis Pravilnika o postupku i dokazima propisuje "Po završetku izvođenja dokaza optužbe, pretresno vijeće će usmenom odlukom, nakon što sasluša argumente strana, donijeti oslobađajuću presudu po bilo kojoj od tačaka optužnice ukoliko nema dokaza koji mogu biti osnova za osudu."

¹³⁶⁴ *Tužilac protiv Gorana Jelisića*, Drugostepena presuda, 5. jul 2001., par. 37.

¹³⁶⁵ *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, "Odluka po prijedlozima odbrane za donošenje oslobađajuće presude", 6. april 2000., par. 11. Sudije su izjavile čak i to da je odluka "donesena na osnovu posebnih činjenica iz tog predmeta [...]. Ako je ova odluka pretendovala da utvrdi standard za dokazivanje, onda Raspravno vijeće u ovom predmetu odbija da ga se pridržava". par. 17.

¹³⁶⁶ *Tužilac protiv Gorana Jelisića*, Drugostepena presuda, 5. jul 2001., par. 35 i 36.

stav da "zadatak sudije na suđenju nije da utvrđuje činjenično stanje na osnovu dokaza koji su mu predloženi u fazi zaključenja dokaznog postupka tužilaštva".¹³⁶⁷

Sudije u žalbenom postupku presuđuju o pravu, a ne o činjenicama. Međutim, oni smatraju da od tog načela može i da se odstupa, posebno zbog toga što imaju mogućnost da uvrste nove dokaze i utvrde da li su, što se tiče ishoda postupka, "ti dodatni dokazi mogli biti odlučujući".¹³⁶⁸

Sudije u **predmetu Stakić** to su ovlaštenje i iskoristile, zbog toga što bez tih dodatnih dokaza nijedan "razuman presuditelj o činjenicama [ne bi] mogao doći do zaključka o krivici van razumne sumnje".¹³⁶⁹ Shodno toj izjavi, čini se, dakle, da sudije u žalbenom postupku dopuštaju sebi mogućnost da postupaju u ulozi presuditelja o činjenicama budući da je **pravo optuženog da mu se presudi van razumne sumnje jače od svih drugih formalnih ili materijalnih razmatranja**. Takvo tumačenje Žalbeno vijeće i samo potvrđuje kada u nastavku izjavljuje da bi, "ako bi primijenilo niži standard, došlo do toga da niti jedno vijeće, ni u prvostepenom ni u drugostepenom postupku, ne bi donijelo zaključak o krivici van svake razumne sumnje".¹³⁷⁰

Dakle, na opštem nivou, Žalbeno vijeće se mora koncentrisati isključivo na pravna pitanja, budući da su o činjeničnom stanju već presudile prvostepene studije, osim ukoliko smatra da dokazi nisu dovoljno jaki da bi se van razumne sumnje utvrdila krivica optuženog.

Podrobnija analiza tog pitanja u kontekstu prakse zemalja anglosaksonskog prava i sudske prakse Žalbenog vijeća MKSJ-a upućuje na zaključak da se krivica može proglasiti samo ako je sudija uvjeren u njenu **praktičnu izvjesnost**, a da sumnja, ako postoji, mora ići u korist optuženog. Po meni, ta "praktična izvjesnost" ne može se shvatiti kao presumpcija, već se mora izložiti u obrazloženju Presude u kontekstu ocjene dokaza i razmatranja svih drugih postojećih mogućnosti.

2) OPTUŽENI I UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUHVAT

¹³⁶⁷ *Monteleone c. The Queen*, (1987), 25.C.R.154.

¹³⁶⁸ Pravilo 115 Pravidnika o postupku i dokazima Međunarodnog suda.

¹³⁶⁹ *Tužilac protiv Stakića*, Drugostepena presuda, 22. mart 2006., par. 10.

¹³⁷⁰ *Tužilac protiv Stakića*, Drugostepena presuda, 22. mart 2006., par. 23. O prihvatanju dodatnih dokaza u žalbenom postupku pred Međunarodnim sudom v. Linda E. CARTER, "The Importance Of Understanding Criminal Justice Principles in The Context of International Criminal Procedure: The Case of Amittig Evidence on Appeal" u Gabrielle VENTURINI; Stefania BARIATTI - Liber Fausto POCAR: *Individual Rights And International Justice*, Giuffrè Editore, 2009. V. takođe Linda E. CARTER, "Le développement de la procédure pénale internationale: Le défi d'un mélange entre les systèmes de droit romano-germanique et de la common law", L'Université Cheikh Anta Diop, Faculté des Sciences Juridiques et Politiques, Laboratoire d'Études Juridiques et Politiques (LEJPO), 2. maj 2009.

a) Stav tužilaštva

U paragrafu 15 **Optužnice**, u poglavlju "**Udruženi zločinački poduhvat**" (dalje u **tekstu: UZP**) tužilaštvo veoma precizno definiše taj pojam, ne ograničavajući ga na nivou precizno vremenskog okvira iako ga u tom smislu omeđuje periodom od 18. novembra 1991. do aprila 1994., ali napominjući da je on postojao i **prije** i **poslije** tih datuma.

Ako se taj paragraf pažljivo prouči, može se konstatovati da se navodi da je "više osoba pokrenulo i učestvovalo u udruženom zločinačkom poduhvatu političkog i vojnog podjarmljivanja, trajnog uklanjanja i etničkog čišćenja bosanskih Muslimana i drugih nehrvata koji su živjeli na onim dijelovima teritorije Republike Bosne i Hercegovine za koje se tvrdilo da pripadaju Hrvatskoj Zajednici (a kasnije Republici) Herceg-Bosni, te pripajanja tih teritorija kao dijela 'Velike Hrvatske', u kratkom roku ili tokom dužeg perioda, kako bi one postale dio Republike Hrvatske ili bile blisko povezane s njom, i to upotrebom sile, zastrašivanja ili prijetnje silom, progona, zatvaranja i zatočenja, prisilnog premještanja i deportacije, oduzimanja i uništavanja imovine i drugih sredstava koja predstavljaju ili obuhvataju činjenje zločina kažnjivih po članovima 2, 3 i 5 Statuta Međunarodnog suda",¹³⁷¹ te da tužilaštvo smatra da je cilj tog udruženog zločinačkog poduhvata bilo stvaranje teritorije kojom se obnavljaju granice Banovine Hrvatske.

U ovoj fazi postupka, ja samo mogu da konstatujem da tužilaštvo govori o **udruženom zločinačkom poduhvatu** s više pojava oblika, a ja, shodno klasifikaciji tužilaštva, mogu nabrojati njih **četiri** koji su zaista međusobno različiti. Tako možemo tu govoriti o političkom ili vojnom potčinjavanju, ali to ne mora značiti da postoje i drugi modaliteti (protjerivanje bosanskih Muslimana i nehrvata, etničko čišćenje i stvaranje Velike

¹³⁷¹ Optužnica, par. 15.

Hrvatske). Isto tako, može postojati jedan od tih modaliteta, ali to ne znači da moraju postojati i drugi.

Prema tvrdnji tužilaštva, cilj svih tih poduhvata bilo je uspostavljanje teritorije kojom bi se obnovile granice Banovine, zapravo "**Velika Hrvatska**", a koju bi činila Republika Hrvatska i dio Hercegovine.

Neće biti na odmet na kraju napomenuti i to da potencijalno postoji još jedan udruženi zločinački poduhvat: prekrajanje političke i etničke karte na način da na tim područjima dominiraju Hrvati, kako na političkom, tako i na demografskom planu. Kao što se vidi, veoma je teško razabrati koji je tačno bio **stvarni cilj** udruženog zločinačkog poduhvata s obzirom na preklapanje različitih UZP-a. Da **konfuzija** bude veća, napominjem da se u paragrafima 224 i 225 Optužnice navodi postojanje još dva, moguće posve različita UZP-a II. vida, tačnije, poduhvata uspostavljanja sistema rasprostranjenog zlostavljanja putem logora, seksualnog nasilja, uskraćivanja zadovoljavanja potreba, fizičkog nasilja i prisilnog rada, te poduhvata uspostavljanja sistema deportacije i premještanja.

Pored toga, tužilaštvo u **paragrafu 227** dodaje, odnosno alternativno tereti po osnovu postojanja jednog UZP-a III. vida, koji se sastojao u krivičnim djelima koja nisu bila dio cilja UZP-a nego njegova prirodna i predvidiva posljedica.

Na osnovu ovog opšteg pregleda čini mi se da možda postoji problem u vezi s **pravima odbrane**, naime, **odbrana** ne može da zna tačan obim krivičnog gonjenja jer se mora nositi s velikim brojem poduhvata koji su veoma različiti jedni od drugih.

Ili to treba da se tumači kao da postoji nekakav "**krovni UZP**" koji se, kako se kaže u paragrafu 15, možda sastoji u stvaranju "**Velike Hrvatske**", te da je pod taj "krovni UZP" podveden čitav niz sekundarnih UZP-a, što izgleda da tužilaštvo zapravo tvrdi. To bi značilo da postoji jedan **glavni UZP** koji se u jednom trenutku proširio u druge vidove.

Na nivou tužilaštva, mogu da zaključim da postoji određena konfuzija što se tiče cilja glavnog UZP-a. Da li je to "**Velika Hrvatska**"? Da li je to **etničko čišćenje u BiH**? Jedino što se može konstatovati jeste to da "Velika Hrvatska" može da postoji i bez etničkog čišćenja, kao što može postojati etničko čišćenje iz razloga koji nisu povezani sa stvaranjem "Velike Hrvatske," pa bilo to i samo u cilju da na nekim područjima bosanski Hrvati preuzmu političku odnosno vojnu kontrolu.

U **Završnom podnesku tužilaštva** navode se, pak, **tri udružena zločinačka poduhvata**:

- glavni je prvi, opisan u paragrafima 15 – 17 Optužnice. Posrijedi je UZP I. vida naslovljen kao "**Zločinački poduhvat Herceg-Bosna**", čiji je cilj bio da se na teritoriji BiH ponovo stvori autonomni entitet s hrvatskom većinom koji bi se potom pripojio Republici Hrvatskoj. Taj "UZP Herceg-Bosna" **proširen je 1. jula 1993.**, što je dovelo do počinjenja i drugih krivičnih djela, pored onih izvorno predviđenih, a koja su bila prirodna i predvidiva posljedica izvršavanja UZP-a Herceg-Bosna;
- drugi UZP, opisan u paragrafu 224 Optužnice, je **UZP-a II. vida naslovljen kao "Zatvaranje"**, na koji se odnose tačke 10 –18 Optužnice. Taj UZP je nastao **1. jula 1993.**, a tužilaštvo precizira da je, iako je obrađen zasebno, posrijedi **sastavni dio proširenog UZP-a Herceg-Bosna**;
- treći UZP, opisan u paragrafu 225 Optužnice, jeste **UZP II. vida pod naslovom "Deportacija i prisilno premještanje"** na koji se odnose tačke optužnice 6 – 9. Taj UZP je nastao **1. jula 1993.**, a tužilaštvo precizira da je, iako je obrađen zasebno, posrijedi **sastavni dio proširenog UZP-a Herceg-Bosna**.

I. UZP Herceg-Bosna¹³⁷²

A. "Glavna", odnosno izvorno predviđena krivična djela

¹³⁷² Završni podnesak tužilaštva, str. 13–33.

a) Progon, deportacija i prisilno premještanje (tačke 1 i 6 – 9)

Prvobitno je cilj UZP-a Herceg-Bosna bio da se izazove raseljavanje stanovništva kako bi se na toj teritoriji ostvarila dominacija Hrvata. Tužilaštvo smatra da dokazi pokazuju da su optuženi znali da su počinjena ta krivična djela i imali su takvu namjeru. Tu tvrdnju, po mišljenju tužilaštva, potkrepljuje drastično smanjivanje broja Muslimana u nekim opštinama krajem 1993. godine, te povećanje broja Hrvata pridošlih iz izvjesnih hercegovačkih opština.¹³⁷³

Što se tiče progona, tužilaštvo smatra da su se on manifestirao na svim nivoima, počev od aprila 1992. godine: uvođenje hrvatskih simbola, ostvarivanje dominacije Hrvata u organima uprave, diskriminacija na radnom mjestu, itd.¹³⁷⁴

Optuženi su, vidjevši da progon nije dovoljno uspješno sredstvo da se Muslimani podstaknu da odu, direktno ili indirektno započeli s deportacijama i prisilnim premještanjem (prisilno raseljavanje).¹³⁷⁵ Dokazi pokazuju da je s bosanskim Srbima napravljen plan podjele BiH na dva dijela: jedan bi pripadao Hrvatima, a drugi Srbima.¹³⁷⁶

b) Uništavanje imovine širokih razmjera (tačke 19 – 20)

Vojni pohodi na **Prozor** (oktobar 1992. i april 1993.), **Gornji Vakuf** (januar 1993.), **Soviće** i **Doljane** (april 1993.) omogućili su uništavanje muslimanske imovine sa ciljem da se muslimansko stanovništvo navede na bijeg i napuštanje teritorije Herceg-Bosne.¹³⁷⁷ Tužilaštvo smatra da ta krivična djela potpadaju pod **glavni UZP**, zbog toga što su bila predviđena od početka u okviru izvršavanja glavnog plana. Međutim, za slučaj da sudije

¹³⁷³ Završni podnesak tužilaštva, par. 8; P 09836; IC 00833 i Martin Raguž, T, str. 3 1475; IC 00834; P 09844.

¹³⁷⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 9; P 00772; P 09731, str. 2; P 08538; P 08973, str. 29.

¹³⁷⁵ Završni podnesak tužilaštva par. 11; P 00279; P 00524, str. 17–18.

¹³⁷⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 11; P 11376; P 11380.

¹³⁷⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 16; P 10239, str. 17, P 11376; P 11380.

Vijeća ocijene da to nije bio slučaj, tužilaštvo traži da se ta krivična djela razmatraju u okviru UZP-a III. vida; po meni, taj "poziv" Pretresnom vijeću da se preusmjeri na UZP III. vida svjedoči o nesigurnosti tužilaštva u pogledu UZP-a.

B. Krivična djela počinjena u okviru proširenog UZP-a

a) Protivpravno zatvaranje i zatočenje (tačke 10 i 11)

Tužilaštvo smatra da je HVO Muslimane zatočavao u funkciji kampanje etničkog čišćenja. To sistematsko zatočavanje bilo je praćeno deportacijom i prisilnim premještanjem stanovništva.

Dakle, kako se navodi, glavni UZP proširen je 1. jula 1993., zbog toga što su optuženi, nakon kampanja hapšenja u Mostaru (Heliiodrom) 9. i 10. maja 1993., uvidjeli da će zatvaranjem građana uz primjenu sile nagnati stanovništvo na masovni odlazak. Dakle, počevši od 1. jula 1993., HVO je hapsio ljude samo iz razloga njihove nacionalne pripadnosti.¹³⁷⁸

Tu tezu potkrepljuje osnivanje službe za razmjenu i uvođenje garantnih pisama.

Ukratko, HVO je, počevši od 1. jula 1993., pristupio protivpravnom zatvaranju u okviru sada proširenog glavnog UZP-a, a za ta krivična djela optuženi se mogu teretiti u okviru I. vida.

b) Nehumani uslovi i nečovječno postupanje sa zatvorenicima (tačke 12 – 17)

Optuženi su imali namjeru da zatvorenici budu podvrgnuti nehumanim i degradirajućim uslovima kako bi ih prisilili na odlazak.

¹³⁷⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 22; P 03075; P 03270.

- **prije 1. jula 1993.**, prisilni rad i nehumani uslovi zatočenja bili su prirodna i predvidiva posljedica sprovođenja UZP-a Herceg-Bosna. Ta krivična djela se, dakle, mogu pripisati optuženima u sklopu UZP-a III. vida;
- **poslije 1. jula 1993.**, ta krivična djela postaju dio proširenog glavnog UZP-a.

c) Protivpravni fizički rad (tačka 18)

Protivpravni fizički rad je bio uobičajena praksa od 1992. godine, a zatvorenici su joj redovno bili podvrgavani od aprila do juna 1993. godine.¹³⁷⁹

- **Prije 1. jula 1993.**, protivpravni fizički rad bio je prirodna i predvidiva posljedica sprovođenja UZP-a Herceg-Bosna. Dakle, za ta krivična djela optuženi se mogu teretiti po osnovu UZP-a III. vida;
- **poslije 1. jula 1993.**, ta krivična djela ulaze u okvir proširenog glavnog UZP-a. Zatvorenici se podstiču na odlazak, uz korištenje garantnih pisama.

d) Oduzimanje imovine i pljačkanje (tačke 22 – 23)

Tužilaštvo smatra da ta krivična djela **15. juna 1993.** postaju sastavni **dio proširenog UZP-a**. Ta krivična djela treba povezati s deportacijama iz sredine juna 1993. koje su dovele do oduzimanja imovine Muslimana od strane HVO-a.¹³⁸⁰ Zapljena stanova i kuća vršila se s namjerom da se obezbijedi smještaj za Hrvate. Posrijedi je bila rasprostranjena i sistematska praksa tako da je nemoguće da optuženi nisu za nju znali.¹³⁸¹

e) Tačke Optužnice u vezi s kampanjom terorisanja stanovništva i opsadom istočnog Mostara (tačke 24 – 26)

¹³⁷⁹ Završni podnesak tužilaštva, str. 24.

¹³⁸⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 48; P 05091, par.12–14; P 02804.

¹³⁸¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 48; P 03672.

Tužilaštvo smatra da je od 1. juna 1993. nadalje UZP proširen na način da je uključivao kampanju terorisanja i protivpravne napade na civile u istočnom Mostaru sa ciljem da se oni primoraju na odlazak.¹³⁸²

C. Krivična djela proistekla iz UZP-a (III. vida) kao prirodna i predvidiva posljedica ostvarivanja zajedničkog cilja

- a) Ubistvo, hotimično lišavanje života, silovanje i seksualno nasilje (tačke 2 – 5)

Tužilaštvo tvrdi da su djela ubistva/hotimičnog lišavanja života, silovanja i seksualnog nasilja, obuhvaćena tačkama 2 – 5 Optužnice, bila prirodna i predvidiva posljedica ostvarivanja UZP-a Herceg-Bosna.

- b) Uništavanje i hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji i kulturi (tačka optužnice 21)

Optuženi su znali da postoji rizik da imovina Muslimana bude uništena kao posljedica djela deportacije i prisilnog premještanja. Ta krivična djela su, dakle, po mišljenju tužilaštva, prirodna i predvidiva posljedica sprovođenja UZP-a Herceg-Bosna.¹³⁸³

II. Poduhvat opisan u paragrafu 224 Optužnice (zatvaranje)¹³⁸⁴

Uspostavljen je rasprostranjen sistem zlostavljanja zatvorenika Muslimana. Žrtve tog sistema bile su "hiljade" bosanskih Muslimana. Ovaj UZP II. vida nastao je 1. jula 1993., a tužilac precizira da je on sastavni dio proširenog UZP-a Herceg-Bosna iako je u Završnom podnesku tužilaštva obrađen zasebno.

¹³⁸² Završni podnesak tužilaštva, str. 30–31.

¹³⁸³ Završni podnesak tužilaštva, str. 32–33.

¹³⁸⁴ Završni podnesak tužilaštva, str. 33–34.

III. Poduhvat opisan u paragrafu 225 Optužnice (deportacija i prisilno premještanje)¹³⁸⁵

Rasprostranjeni sistem zlostavljanja rezultirao je deportacijom i prisilnim premještanjem stanovništva počev od 1. jula 1993. godine. Taj poduhvat II. vida nastao je 1. jula 1993., a tužilac precizira da je on bio sastavni dio proširenog UZP-a Herceg-Bosna iako je u Završnom podnesku tužilaštva obrađen zasebno.

S obzirom na ovakav stepen **kompleksnosti**, činilo mi se potrebnim da napravim **sintetičku tabelu**:

I. vid		II. vid		III. vid
par. 15-17 Opt.		par. 224 Opt.	par. 225 Opt.	par. 227 Opt.
Obuhvata UZP Herceg-Bosna, odnosno glavni UZP i prošireni UZP. Pokriva čitav period Optužnice.		UZP "Zatvaranje"	UZP "Deportacija i prisilno ppremjestanje"	Obuhvata krivična djela počinjena prije 1. jula 1993. i koja su posljedica glavnog UZP-a, te krivična djela počinjena poslije 1. jula 1993. i koja su posljedica proširenog UZP-a.
Glavni UZP: Tačke 1 i 6-9	Prošireni UZP: <u>Počev od 1. jula 1993.:</u> Tačke 10-11, 12-17 i 18 <u>Počev od 15. juna 1993.:</u> Tačke 22 i 23 <u>Počev od 1. juna 1993.:</u> Tačke 24-26	<u>Počev od 1. jula 1993.:</u> Tačke 10-18	<u>Počev od 1. jula 1993.:</u> Tačke 6-9	Tačke 2-5 Tačka 21

Da zaključim: u Optužnici se, dakle, govori o **3 udružena zločinačka poduhvata: prvom, nazvanom glavnim**, koji obuhvata cijelu Optužnicu, a proširen je 1. jula 1993. godine;

¹³⁸⁵ Završni podnesak tužilaštva, str. 33–35.

drugom, naslovljenom kao "Zatvaranje", koji je nastao 1. jula 1993., i posljednjem, "Deportacija i prisilno premještanje", koji je takođe nastao 1. jula 1993. godine.

b) Stav timova odbrane

Umjesto da pojedinačno izlažem stavove timova odbrane u vezi sa UZP-om, smatrao sam da je korisnije da pokušam da grupišem ono što je im je zajedničko i da, u granicama mogućnosti, ukažem na njihove razlike.

Prlićeva odbrana ističe da udruženi zločinački poduhvat nije priznat kao oblik odgovornosti u međunarodnom običajnom pravu.¹³⁸⁶ Prlićeva odbrana dodaje da, iako je UZP I. i II. vida u izvjesnoj mjeri sličan sapočinilaštvu, za treću kategoriju UZP-a ne može se naći apsolutno nikakvo utemeljenje u međunarodnom običajnom pravu.¹³⁸⁷ Prlićeva odbrana, naime, tvrdi da, do definicije UZP-a u drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić* koju je dalo Žalbeno vijeće, ni u državama ni u pravnom mnijenju UZP nije postojao kao konstantna i jednoobrazna praksa.¹³⁸⁸

Da bi potkrijepila tu tezu, **Prlićeva odbrana** se vraća na odluku Pretpretresnog vijeća Vanrednih vijeća sudova Kambodže, koje je jednoglasno zaključilo da UZP III. vida nije oblik odgovornosti usvojen u međunarodnom običajnom pravu.¹³⁸⁹ S tim u vezi, naglašava se da je bivši sudija MKSJ-a Wolfgang Schomburg komentarisao tu odluku i pozitivno je ocijenio, istaknuvši da je neophodno otići i dalje i promijeniti kvalifikacije UZP-a I. i II. vida.¹³⁹⁰ Dodaje se da su tu odluku pozitivno ocijenili mnogi pravници jer su među njima brojni oni koji osporavaju običajni karakter UZP-a III. vida. U tom smislu se upućuje na **Prvostepenu presudu u predmetu Stakić** i na odluku o potvrđivanju optužbi

¹³⁸⁶ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 35.

¹³⁸⁷ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 35.

¹³⁸⁸ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 35.

¹³⁸⁹ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 36; *Le procureur c. Nuon Chea et consorts*, "Décision relative aux appels interjetés contre l'ordonnance des co-juges d'instruction sur l'entreprise criminelle commune", 20. maj 2010.

¹³⁹⁰ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 37.

u **predmetu *Lubanga*** Međunarodnog krivičnog suda.¹³⁹¹ Član 25(3)(d), iskorišten u **Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*** kao utemeljenje običajnog karaktera UZP-a, Pretpretresna vijeća MKS-a tumače kao odredbu koja se odnosi na zajedničko počinjenje u svojstvu saučesnika, a ne glavnog počinioca.¹³⁹²

Prlićeva odbrana tvrdi da pojam UZP-a ovdje nije primjenjiv i da ga treba zamijeniti pojmom **sapočinilaštva**, koji smatra oblikom odgovornosti koji se može primijeniti na grupu osoba koje su kolektivno počinile krivično djelo.¹³⁹³ Smatra se da se time ugrožava pravo **Jadranka Prlića** na pravično suđenje.¹³⁹⁴ U tom pogledu, **Prlićeva odbrana** ističe činjenicu da načelo precedenta nije apsolutno i da Pretresno vijeće može da odstupa od načela definisanih u odlukama Žalbenog vijeća.¹³⁹⁵

Međutim, ako Vijeće smatra da je sudska praksa MKSJ-a za njega obavezujuća, Prlićeva odbrana postavlja tri ograničenja za primjenu UZP-a. **Doprinos** učesnika zajedničkom kažnjivom cilju mora da bude **velik**. S druge strane, UZP III. vida ne može se primijeniti na krivična djela za koja se traži **posebna namjera**. Najzad, UZP se ne može primijeniti u slučaju kada fizički izvršiocu krivičnih djela nisu učestvovali u stvaranju zajedničkog plana i kada su krivična djela počinili ne znajući za postojanje tog plana.¹³⁹⁶

Ćorićeva odbrana kritikuje sam pojam UZP-a. Ona tvrdi da, u posljednjih 10 godina, međunarodni sudovi poput MKS-a i Vanrednih vijeća sudova Kambodže odbacuju primjenu doktrine UZP-a. To odbacivanje odražava se i u oprezu s kojim su države potpisnice Rimskog sporazuma pristupile definisanju oblika odgovornosti, te u činjenici da su odbacile UZP u korist sapočinilaštva, funkcionalne doktrine izvedene iz počinilaštva.¹³⁹⁷ Domaći pravni sistemi država takođe ne usvajaju UZP kao valjan oblik

¹³⁹¹ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 37; *Tužilac protiv Stakića*, Prvostepena presuda, 31, jul 2003.; *Tužilac protiv Lubange Dyiloa* (MKS), "Décision sur la confirmation des charges" /Odluka o potvrđivanju optužbi/, 29. januar 2007.

¹³⁹² Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 38.

¹³⁹³ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 35, 39.

¹³⁹⁴ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 41.

¹³⁹⁵ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 42.

¹³⁹⁶ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 43.

¹³⁹⁷ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 140, 141.

krivične odgovornosti za međunarodna krivična djela, a čak i neki od sudija i vijeća MKSJ-a izrazili su rezerve u pogledu ove doktrine.¹³⁹⁸

Na opštem nivou, timovi odbrane svih optuženih odbacuju i samo postojanje bilo kakvog UZP-a.

Stojićeva odbrana tvrdi da tužilaštvo nije van razumne sumnje dokazalo postojanje bilo kakvog UZP-a, a kamoli **zajedničkog plana** da se Muslimani istjeraju iz Herceg-Bosne kako bi se stvorila Velika Hrvatska.¹³⁹⁹ **Ćorićeva odbrana** tvrdi da nije postojao ni zajednički zločinački plan sa ciljem istjerivanja svi nehrvata sa teritorije HZ (HR) HB,¹⁴⁰⁰ tu verziju obesnažuju svjedočenja, kao i dokumentarni dokazi.¹⁴⁰¹ Na primjer, **pukovnik Nissen**¹⁴⁰² je o tome izjavio sljedeće:

P. Recite, molim vas, na osnovu elemenata kojima raspolazete, da li je tačno da se HVO nikada nije pripremao na mogućnost da muslimanski zatočenici budu tako mnogobrojni? Nikad niste pomenuli da je HVO gradio zatočeničke centre ili da se spremao da izvrši masovna hapšenja. Shodno tome, nije bilo nikakvih priprema za masovna hapšenja Muslimana. Takvo što nikada nije primijećeno. Ni vi sami niste zapazili ništa slično – govorim o situaciji do 1. jula 1993. godine.

O. Ne, naša posmatranja nikad nisu nam ukazala na to da se bilo što takvo događa.

P. Na osnovu elemenata kojima raspolazete, možete li da zaključite – recite ako je riječ samo o nagađanju – da nije bilo nikakvih aktivnosti u vezi s otvaranjem zatočeničkih centara, pripremana za masovna hapšenja, te da li su hapšenja izvršena 1. jula bila posljedica pobune, izdaje od strane muslimanskih vojnika u sastavu HVO-a, dakle, može li se na osnovu toga

¹³⁹⁸ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 141; V. između ostalog, *Tužilac protiv Martića*, "Drugostepena presuda," Izdvojeno mišljenje sudije Schomburga, 8. oktobar 2008., par. 3 do 9; *Tužilac protiv Šimića i drugih*, "Presuda", Izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje sudije Per-Johana Lindholma, 17. oktobar 2003., par. 4; *Tužilac protiv Stakića* Prvostepena presuda, 31. jul 2003., par. 437 do 442.

¹³⁹⁹ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 5, 221, 222.

¹⁴⁰⁰ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 153.

¹⁴⁰¹ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 154, 162.

¹⁴⁰² Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 155; Klaus Johan Nissen, T(f), str. 20649–20650.

zaključiti da u HVO-u nije postojao nikakav plan u smislu hapšenja i zatočavanja Muslimana na teritoriji Herceg-Bosne?

O. Mogu da govorim samo na osnovu onog o čemu smo prethodno govorili. HVO se bez sumnje držao principa da može biti siguran u te vojnike muslimanske nacionalnosti zato što su se oni borili zajedno s njima. Na sjeveru je bilo obrnuto. Ti vojnici su se borili unutar Armije BiH. Dakle, u to su bili sigurni. Bilo je beskorisno vršiti konkretne pripreme u tom pogledu. No, govorim o vojnicima o kojima smo prethodno govorili.

P. Da bismo bili u potpunosti konkretni, možemo li reći da je 30. juna izbila ta pobuna muslimanskih vojnika i da je, 1. jula, HVO donio odluku da razoruža i uhapsi Muslimane unutar HVO-a? Možemo li na osnovu toga zaključiti da je postojao samo zločinački plan da se uhapse Muslimani koji su bili vojnici u sastavu HVO-a. Možemo li se složiti o takvom zaključku?

O. Pretpostavljam da nije postojao plan s obzirom na događaje koji su se odigrali, jer, da je postojao plan da se izbjegne gubitak nekih gradova, moglo se intervenisati ranije.

General **Andrew Pringle**¹⁴⁰³ takođe je svjedočio u istom smislu:

P. Apsolutno. Potpuno se slažem s vama.

Generale, apsolutno se slažem s vašim zaključcima o potrebi da se osigura logistička podrška. Ipak, želim vas pitati sljedeće: činjenica da je nešto te vrste učinjeno, no da nisu preduzete mjere unaprijed da bi se imali objekti, da bi se organizovalo obezbjeđenje, da bi se pribavile rezerve hrane, namirnice - zar sve to ne pokazuje da nije postojao plan, plan da se zatvore, da se izoluju Muslimani u sastavu HVO-a? Po vašem mišljenju, ne bi li to bio logičan zaključak?

O. Da, po mom mišljenju, u to vrijeme, na osnovu dokumenta koji sam imao priliku pročitati, ne čini se da je postojao unaprijed pripremljen plan za to. To je moje mišljenje.

¹⁴⁰³ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 156; Andrew Pringle, T(f), str. 24259.

Radmilo Jasak,¹⁴⁰⁴ oficir hrvatske vojske, **general Praljak**¹⁴⁰⁵ i **Dragan Ćurčić**¹⁴⁰⁶ takođe su izjavili da nisu znali za neki **prethodni plan** takve vrste.

S druge strane, **Pušićeva odbrana** zamjera tužilaštvu da nije dokazalo da je postojao **izričiti dogovor** optuženih i da su, shodno tome, izvedeni zaključci u vezi s postojanjem zajedničkog plana isuviše općeniti.¹⁴⁰⁷ Isto tako, **Petkovićeva odbrana** tvrdi da se datum 18. novembra, koji tužilaštvo smatra početnim datumom UZP-a, ne zasniva ni na kakvom konkretnom događaju.¹⁴⁰⁸ Ona smatra da UZP nije postojao u vrijeme događaja, te, štaviše, da se ni po kojoj osnovi ne može zaključiti da je UZP postojao prije 30. juna 1993. godine.¹⁴⁰⁹ Ne postoji, dakle, nijedan element na osnovu kojeg bi se mogao precizno odrediti datum nastanka tog UZP-a.¹⁴¹⁰ Pored toga, **Ćorićeva odbrana** smatra da je UZP u Optužnici preširoko opisan, a da njegovo tačno polje nije definisano ni nakon četiri godine sudskog postupka.¹⁴¹¹ **Pušićeva odbrana** zamjera tužilaštvu i to da koristi široku definiciju UZP-a kako bi maksimaliziralo izgleda za izricanje osuđujućih presuda.¹⁴¹² S tim u vezi, odbrana upućuje na neke presude MKSJ-a u kojima je polje UZP-a bilo jasno omeđeno.¹⁴¹³

Da jeste postojao zajednički cilj, tvrdi **Praljkova odbrana**, navodni članovi UZP-a ne bi pozvali Hrvate da glasaju za nezavisnost ABiH. S druge strane, HDZ BiH uvijek je podržavao nezavisnost BiH.¹⁴¹⁴ Uspostavljanje HZ HB nije, dakle, imalo za cilj stvaranje samostalne države, što pokazuju prihvaćeni dokumenti u kojima se ne dovodi u pitanje

¹⁴⁰⁴ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 157; Radmilo Jasak, T(e), str. 48682, red 21, str. 48683, red 22, T(e), str. 48684, red 7, str. 48685, red 25.

¹⁴⁰⁵ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 158; Slobodan Praljak, T(e), str. 41832.

¹⁴⁰⁶ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 158; Dragan Ćurčić, T(e), str. 45809, redovi 18 i 19.

¹⁴⁰⁷ Završni podnesak Pušićeve odbrane, par. 47

¹⁴⁰⁸ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 521

¹⁴⁰⁹ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 526.

¹⁴¹⁰ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 522.

¹⁴¹¹ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 147, 148.

¹⁴¹² Završni podnesak Pušićeve odbrane, par. 50.

¹⁴¹³ Završni podnesak Pušićeve odbrane, par. 51.

¹⁴¹⁴ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 165, 167, 168.

suverenost BiH i u kojima se ne proglašava nezavisnost.¹⁴¹⁵ Na primjer, sudije u HZ HB su polagale zakletvu prisežući na Ustav BiH.¹⁴¹⁶

Ćorićeva odbrana tvrdi da nije postojala diskriminacijska politika prema Muslimanima, budući da je Muslimana bilo na svim nivoima upravnih funkcija u HZ HB.¹⁴¹⁷ Štaviše, HVO je saradivao s ABiH i s centralnom političkom vlašću BiH.¹⁴¹⁸ Na primjer, HVO je saradivao s ABiH, što pokazuje da nije bilo diskriminacije prema Muslimanima.¹⁴¹⁹

Više timova odbrane tvrdi da postoje **alternativna objašnjenja** u odnosu na objašnjenje koje nudi tužilaštvo. Politika HVO-a bila je različita od one opisane u okviru zajedničkog plana tužilaštva i bila je legitimna budući da je bila usmjerena na odbranu bosanskih Hrvata od napada koje su vršili Srbi.¹⁴²⁰ **Ćorićeva odbrana** tvrdi da je osnivanje HZ HB bilo reakcija na agresiju, te da je HVO osnovan kako bi se zaštitilo hrvatsko stanovništvo u BiH.¹⁴²¹

Petkovićeva odbrana tvrdi da zajednički zločinački plan nije **jedino** razumno tumačenje koje se može izvesti na osnovu dokaznog spisa i da su počinjena krivična djela možda bila sekundarni efekt rata.¹⁴²² Vođenje legitimnog rata treba razlikovati od učešća u udruženom poduhvatu.¹⁴²³ Odbrana od Vijeća traži da se povuče razlika između onih koji su učestvovali u legitimnom ratu i onih koji učestvovali u protivpravnim kriminalnim radnjama.¹⁴²⁴ Tužilaštvu zamjera što sve aspekte sukoba trpa u "nebuloznu" doktrinu udruženog zločinačkog poduhvata, čime u krajnjoj liniji kriminalizuje svako učešće u sukobu.¹⁴²⁵

¹⁴¹⁵ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 170; P 00081; P 00543; Ribičić, T, str. 25462, red 22 str. 25463, red 5.

¹⁴¹⁶ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 183; P 01264.

¹⁴¹⁷ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 180, 181; 1D 00442; P 00672; P 00824.

¹⁴¹⁸ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 177.

¹⁴¹⁹ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 7.

¹⁴²⁰ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 7, 10, 11, 112, 153.

¹⁴²¹ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 163; P 00152; P 00079; P 00081.

¹⁴²² Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 524.

¹⁴²³ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 513.

¹⁴²⁴ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 525.

¹⁴²⁵ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 519.

Na osnovu svih istorijskih aspekata može se dokazati da postoji razumno objašnjenje za događaje navedene u Optužnici.¹⁴²⁶ **Pušićeva odbrana** tužilaštvu zamjera da pravnu doktrinu ovdje koristi kao sredstvo za istorijski revizionizam.¹⁴²⁷

S druge strane, **više timova odbrane** insistiralo je na neophodnosti pravljenja distinkcije između **lokalne i centralne vlasti** u HZ HB. Ti timovi insistiraju i na činjenici da je u sukob krenula ABiH, a da je HVO branio stanovništvo. Na primjer, **Ćorićeva odbrana** tvrdi da je politička vlast, nakon što je 1992. počeo rat, s državnog nivoa prešla na opštinski, što je dovelo do usvajanja zakona na lokalnom nivou i uvelike zakomplikovalo situaciju.¹⁴²⁸ **Stojićeva odbrana** slaže se s tim da je bilo sukoba s ABiH, ali tvrdi da su oni bili izazvani izolovanim događajima ili su bili reakcija na napade ABiH.¹⁴²⁹ Počinjena krivična djela mogla bi se, dakle, pripisati pojedincima ili opštinskim organima, ali ne inkriminisanim članovima UZP-a koji su navodno djelovali po zajedničkom zločinačkom planu.¹⁴³⁰ Prije nego što je ABiH u martu i aprilu 1993. krenula u svoju vojnu kampanju, sukobi su se svodili na izolovane okršaje.¹⁴³¹ Na primjer, događaji u **Prozoru**¹⁴³² iz oktobra 1992. i **Gornjem Vakufu**¹⁴³³ iz januara 1993. bili su, kako tvrdi odbrana, samo posljedica napada ABiH, a do eskalacije sukoba je došlo samo zbog naređenja lokalnih zapovjednika HVO-a. Kasniji sukobi, kako se tvrdi, bili su posljedica sprovedbe plana ABiH da osvoji teritorije na kojima se borila rame uz rame s ABiH.¹⁴³⁴

Što se tiče korišćene metode, **Petkovićeva i Pušićeva odbrana** zamjeraju tužilaštvu da je sve zasnivalo samo na **pretpostavkama**, a ne na **direktnim dokazima**.¹⁴³⁵ **Ćorićeva odbrana** tvrdi da tužilaštvo nije izvelo nijedan dokaz na osnovu kojeg bi se mogla

¹⁴²⁶ Završni podnesak Praljкове odbrane, par. 30.

¹⁴²⁷ Završni podnesak Pušićeve odbrane, par. 48.

¹⁴²⁸ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 166.

¹⁴²⁹ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 7, 111.

¹⁴³⁰ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 8, 128.

¹⁴³¹ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 116.

¹⁴³² Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 127, 128.

¹⁴³³ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 129–132.

¹⁴³⁴ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 133, 141, 142, 149, 150.

¹⁴³⁵ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 524; Završni podnesak Pušićeve odbrane, par. 43

identifikovati grupa osoba koje su učestvovala u udruženom zločinačkom poduhvatu¹⁴³⁶ jer je kao članove grupe koja je učestvovala u UZP-u jednostavno okvalifikovalo cjelokupnu strukturu vlasti HZ(R) HB.¹⁴³⁷ Isto tako, tvrdi se da tužilaštvo nije ekspliciralo koja krivična djela ulaze u okvir udruženog zločinačkog poduhvata, a koja su od njih bila njegova predvidiva posljedica.¹⁴³⁸

c) UZP u drugim predmetima koji su se odnosili na Hrvate

Smatrao sam da je neophodno da kao elemente za razmatranje uzmem u obzir i **optužnice** iz drugih predmeta koje su se odnosile na **Hrvate** kako bih utvrdio da li se i negdje drugdje već pominjao kakav **udruženi zločinački poduhvat**.

1. Predmet *Aleksovski* (IT-95-14/1)

Optužnica u predmetu *Aleksovski* potvrđena je **10. novembra 1995.** godine. U Optužnici se ne pominje udruženi zločinački poduhvat (taj pojam u to vrijeme još nije postojao), kao niti pojam grupe ili zajedničkog cilja.

2. Predmet *Blaškić* (IT-95-14)

Optužnica u predmetu *Blaškić* potvrđena je **25. aprila 1997.** godine. U Optužnici se ne pominje udruženi zločinački poduhvat (taj pojam u to vrijeme još nije postojao), kao niti pojam grupe ili zajedničkog cilja.

3. Predmet *Kupreškić* (IT-95-16)

Optužnica u predmetu *Kupreškić* potvrđena je **9. februara 1998.** U Optužnici se ne pominje udruženi zločinački poduhvat (taj pojam u to vrijeme još nije postojao), kao niti pojam grupe ili zajedničkog cilja.

¹⁴³⁶ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 139.

¹⁴³⁷ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 149.

¹⁴³⁸ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 149.

Što se tiče uzroka hrvatsko-muslimanskog sukoba (oktobar 1992. - mart 1994.), tužilaštvo u predmetu *Zoran Kupreškić i drugi* navodi sljedeće (v. paragraf 38 Presude):

Bosanski Muslimani i bosanski Hrvati najprije su morali odbiti napad koji su Srbi započeli 1991. godine. Jednu liniju fronta držali su u srednjoj Bosni. Međutim, "kako se sukob sa Srbima otegaio, 'etničko čišćenje' koje su sprovodile srpske snage u Bosni i Hercegovini stjeralo je hrvatske i bošnjačke izbjeglice u unutrašnjost Bosne, što je dovelo do prenapučenosti i napetosti između ta dva naroda i izazvalo sukob između nekadašnjih saveznika".

Kao što se vidi, po tezi tužilaštva, etničko čišćenje se može pripisati **prenapučenosti**, iz koje su proistekle napetosti koje su dovele do sukoba. U ovom aspektu, u potpunosti se slažem sa tim stanovištem.

Budući da tužilaštvo, međutim, nije sasvim sigurno u to stanovište, ono tvrdi da je kampanja etničkog čišćenja imala za cilj stvaranje nacionalno homogenih regija koje bi se mogle ujediniti u jednu nezavisnu hrvatsku državu u Bosni, a to bi se područje poslije pripojilo Republici Hrvatskoj kao dio "Velike Hrvatske," slično projektu "Velike Srbije".

Kao što se vidi, tužilaštvo iznosi pretpostavke bez jednosmislenih zaključaka, ostavljajući otvorenim za izbor **razne mogućnosti**.

Mora se konstatovati da je tužilaštvo u više predmeta koji se tiču Hrvata iznijelo čitav niz razloga kojima objašnjava **razloge** sukoba. Mora se konstatovati da neke od tih pretpostavki nisu ničim potkrepljene, dok se za druge navodi više ili manje uvjerljivih argumenata.

Što se tiče ovog momenta, neporecivo je da je masovni dolazak izbjeglica, bilo da je riječ o **Hrvatima ili Muslimanima**, imao velik odraz na na ponašanje u lokalnim hrvatsko-

muslimanskim entitetima, kao što se vidi u **predmetu Kupreškić**. Zbog toga se prilično jasno postavlja pitanje **razumne sumnje** u vezi s **etničkim čišćenjem**.

Da li se tu radilo o etničkom čišćenju kao dijelu cjelovitog plana, koje se može podvesti pod obuhvat udruženog zločinačkog poduhvata? Ili su to bili samo neplanirani efekti nove situacije stvorene prilivom izbjeglica koje su svojim prisustvom poremetile demografsku ravnotežu na nivou nacionalnog sastava?

S tim u vezi, treba imati na umu šta o tome piše u **izvještaju Ewe Tabeau**, a što nije nespojivo s tom pretpostavkom (v. str. 391 i dalje mog Izdvojenog mišljenja).

4. Predmet *Furundžija* (IT-95-17/1)

Optužnica u predmetu *Furundžija* potvrđena je **2. juna 1998.** godine. U Optužnici se ne pominje udruženi zločinački poduhvat (taj pojam u to vrijeme još nije postojao), kao niti pojam grupe ili zajedničkog cilja.

5. Predmet *Kordić i Čerkez* (IT-95-14/2)

Optužnica u predmetu *Kordić i Čerkez* potvrđena je **30. septembra 1998.** godine.

U Optužnici se ne pominje udruženi zločinački poduhvat (pojam u to vrijeme još nije postojao). Međutim, navodi se sljedeće:

"Od otprilike mjeseca studenog 1991. do ožujka 1994., razne osobe i skupine koje su bile povezane ili upravljane, poticane, podržavane ili pomagane i na drugi način podupirane od strane HDZ-a, HDZ-BiH, HZ H-B/HR H-B i HVO-a, te njihova razna politička, općinska i upravna tijela, oružane snage, policija, paravojne i specijalne postrojbe prouzročili su, planirali, pripremali, poticali, podržavali, upravljali i sudjelovali u kampanji progona i etničkog čišćenja [...]."¹⁴³⁹

¹⁴³⁹ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Druga izmijenjena optužnica, 30. septembar 1998., par. 6.

U Prvostepenoj presudi, koja je izrečena 26. februara 2001., Pretresno vijeće ne pominje udruženi zločinački poduhvat. Pojavljuje se, međutim, pojam **zajedničke nakane ili plana**:

"Pretresno vijeće zaključuje iz tih dokaza [...] da je u to vrijeme postojala **zajednička nakana ili plan** smišljen i izvršen od strane vodstva bosanskih Hrvata da se Lašvanska dolina **etnički očisti** od Muslimana. **Dario Kordić** je, kao lokalni politički vođa, bio dio te nakane ili plana, a njegova je glavna uloga u njemu bila uloga **planera i podstrekača**."¹⁴⁴⁰

Čini mi se da je zanimljivo primijetiti da je zajednički plan odnosno nakana bilo samo etničko čišćenje **Lašvanske doline** i da je **planer bio Dario Kordić**. Ovdje, dakle, vidimo da nema povezivanja s Franjom Tuđmanom, Matom Bobanom, Prlićem i drugima. Štaviše, ako se pažljivo prati rezonovanje Vijeća u predmetu *Kordić i Čerkez*, taj plan je bio strogo ograničen na **Lašvansku dolinu**. Na osnovu toga bismo mogli da zaključimo da može postojati više **glavnih i sporednih planova**. Slijedeći takvu logiku do kraja, moglo bi se zaključiti da dva pojedinca, na bilo kojem mjestu, mogu da u određenom trenutku i nezavisno od drugih planova stvore svoj sopstveni plan koji jeste ili nije dio jednog šireg cilja o kojem oni ništa ne znaju.

6. Predmet *Naletilić i Martinović* (IT-98-34)

Optužnica u **predmetu Naletilić** potvrđena je 28. septembra 2001. godine. U Optužnici se ne pominje udruženi zločinački poduhvat. Obojica su optuženi po osnovu individualne odgovornosti iz člana 7(1) i po osnovu odgovornosti nadređenog.

7. Predmet *Ivica Rajić* (IT-95-12)

¹⁴⁴⁰ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Prvostepena presuda, 26. februar 2001., par. 642.

Optužnica u **predmetu Rajić** potvrđena je 13. januara 2004. godine. U Optužnici se ne pominje udruženi zločinački poduhvat. Ivica Rajić je optužen po osnovu odgovornosti nadređenog. Treba napomenuti da je optuženi bio vojni komandant akcije vođene u Stupnom Dolu koja potpada pod poglavlje udruženog zločinačkog poduhvata.

8. Predmet Miroslav Bralo (IT-95-17)

Optužnica u predmetu *Bralo* potvrđena je **19. jula 2005.** godine. U Optužnici se ne pominje udruženi zločinački poduhvat. Miroslav Bralo je optužen po osnovu člana 7(1) Statuta.

9. Predmet Gotovina, Markač i Čermak (IT-06-90)

Optužnica u predmetu *Gotovina* potvrđena je **12. marta 2008.** godine. Sva trojica optuženi su po osnovu **udruženog zločinačkog poduhvata** nastalog **1995.** godine, odnosno poslije događaja o kojima je riječ u Optužnici u našem predmetu.

"Najkasnije od srpnja pa do 30. rujna 1995., **Ante Gotovina, Ivan Čermak i Mladen Markač**, zajedno s drugim, niže navedenim osobama, sudjelovali su u **udruženom zločinačkom pothvatu** sa zajedničkom namjerom trajnog uklanjanja srpskog stanovništva s područja Krajine, silom, zastrašivanjem ili prijetnjama silom, progonima, prisilnim raseljavanjem, premještanjem i deportacijom, oduzimanjem i uništavanjem imovine ili drugim sredstvima. To predstavlja ili uključuje počinjenje kaznenih djela kažnjivih prema člancima 3 i 5 Statuta Međunarodnog suda, kao što je niže opisano. Osim gore navedenih kaznenih djela koja su dio udruženog zločinačkog pothvata, moglo se predvidjeti da su kaznena djela ubojstva, nehumanih djela i okrutnog postupanja moguća posljedica počinjenja pothvata."¹⁴⁴¹

Među **ostalim članovima tog udruženog zločinačkog poduhvata**, tužilaštvo navodi **Franju Tudmana, Gojka Šuška, Janka Bobetka i Zvonimira Červenka.**

¹⁴⁴¹ Izmijenjena spojena optužnica u predmetu *Tužilac protiv Gotovine*, par. 12

Žalbeno vijeće je, međutim, odbacilo postojanje tog udruženog zločinačkog poduhvata i u Drugostepenoj presudi od 16. novembra 2012. zaključili da optuženi nisu krivi.

Može se primijetiti da taj udruženi zločinački poduhvat nema nikakve veze s predmetom *Prlić* jer je nastao dvije godine nakon događaja za koje se tereti u predmetu *Prlić*.

Zapažamo, dakle, da se gotovo ni u jednom od predmeta u kojima su optuženi Hrvati ne pominje nikakav udruženi zločinački poduhvat. Upućeni posmatrač mogao bi na osnovu toga da zaključi da je posrijedi bilo punktualno počinjenje krivičnih djela među kojima nije postojala nikakva veza.

Zaključak je jednostavan: u devet predmeta koji se tiču Hrvata iz Republike Bosne i Hercegovine ili Republike Hrvatske, tužilaštvo ni u jednom trenutku nije pomenulo postojanje **globalnog zajedničkog plana**.

Treba napomenuti da je u **predmetu Kordić**, iako tužilaštvo to nije navelo, Pretresno vijeće zaključilo da je postojao **plan**, ali da ga je podstakao i planirao **Kordić**, koji je u to vrijeme bio istaknuti lokalni politički rukovodilac. Ni u jednom trenutku se ne pominje bilo kakav opšti plan u vezi s kojim se u ovom predmetu pominju **Mate Boban** ili drugi rukovodioci.

Ovaj komentar ne predstavlja dokaz, iako se tužilaštvo u mnogo navrata pozivalo na predmete koji se tiču Hrvata, a koje je rješavao ovaj Međunarodni sud. On je vrijedan samo utoliko što omogućava sagledavanje činjenica iz sveobuhvatnog, a ne fragmentarnog ugla.

d) Stav Franje Tuđmana u vezi s udruženim zločinačkim poduhvatom

Problem postojanja **udruženog zajedničkog poduhvata** centralan je za Optužnicu protiv šestorice optuženih.

Pitanje koje se s tim u vezi postavlja je sljedeće:

Da li su optuženi svjesnim činjenjem krivičnih djela djelovali u okviru sprovođenja zajedničkog plana? Da li su ta krivična djela bila izazvanim drugim uzrocima, a ne sprovođenjem jednog ili tri udružena zločinačka poduhvata za koje se tereti?

Odgovoriti na to pitanje znači interesovati se za djelovanje jednog od članova udruženog zločinačkog poduhvata koji je, s obzirom na svoju funkciju **predsjednika Republike Hrvatske**, mogao samo da bude vrhovni zapovjednik i **glavni idejni začetnik** udruženog zločinačkog poduhvata. On, nažalost, nije izveden pred sud i stoga nije bio u poziciji da se brani, a sudije Vijeća raspolažu samo dokazima uvrštenim u spis u kojima se pominju njegovo ime i izjave koje je mogao dati tokom perioda na koji se Optužnica odnosi.

U poglavlju pod naslovom "Kontekst" već sam iznio dubinsku analizu različitih nastupa **Franje Tuđmana** na sastancima s visokim rukovodiocima iz međunarodne zajednice, Hrvatske i Hercegovine.

Na osnovu dubljeg proučavanja tih izjava uspio sam da izvedem više konstatacija za koje se čini da upućuju na činjenicu da **Franjo Tuđman nije osporavao rezolucije Savjeta bezbjednosti** i da je odobravao **Vance-Owenov plan** koji se protivio bilo kakvom komadanju Republike Bosne i Hercegovine, što nije isključivalo eventualno pripajanje Hercegovine Republici Hrvatskoj **ako** bi došlo do pripajanja srpskog dijela Republike Bosne i Hercegovine Srbiji.

A u kontekstu potonje mogućnosti, predsjednik **Franjo Tuđman** se uvijek izjašnjavao u prilog **održavanju granica koje je priznala međunarodna zajednica** i u prilog priznavanju **tri konstitutivna naroda** u Republici Bosni i Hercegovini. Takav stav, ponovljen više puta, u suprotnosti je s glavnom tezom tužilaštva. Dakako, tužilaštvo je iznijelo tvrdnju da je **Franjo Tuđman** igrao **dvostruku igru**, ali, kako je mogao da igra

dvostruku igru naspram sagovornika na tako visokom nivou kao što su bili **lorda Owen, Cyrus Vance, Alija Itzetbegović ili Slobodan Milošević**? Da li je on mogao da igra dvostruku igru i prilikom rasprava u **Savjetu bezbjednosti**? Ne mogu da vjerujem u tu verziju, posebno s obzirom na to da imamo dokaze koji se sastoje od niza razgovora vođenih u uskom krugu, u kojima on, i to čak i pred najbližim saradnicima poput **Bobetka** ili **Šuška**, govori isto što je izjavljivao pred drugim ljudima u drugim prilikama.

S tim u vezi, dužan sam da uputim na nekoliko karakterističnih dokaznih predmeta:

- Na primjer, u novembru 1991. on pominje da je više opština odlučilo da se udruži kako bi organizovale lokalnu odbranu **od Srba**. Očigledno je da udruživanje tih opština nije izvedeno po izričitom uputstvu Franje Tuđmana (**P00068**);
- **Tuđman** je, pored toga, izjavio da je Hrvatska priznala nezavisnost Republike Bosne i Hercegovine (**P00167**). Po meni, jasno je da **Franjo Tuđman** ne bi prihvatio nezavisnost da je imao ekspanzionističke težnje da Banovinu pripoji Hrvatskoj;
- **Tuđman** je izjavio i to da granice između Bosne i Hercegovine i Hrvatske moraju ostati onakve kakvima ih je priznala međunarodna zajednica (**P00336**). U istom kontekstu valja napomenuti da Republika Hrvatska nikada nije priznala **Republiku Herceg-Bosnu!**
- **Tuđman** je ponavljao da je neophodno da se Bosna i Hercegovina organizuje kao država tri konstitutivna naroda (**P00498**);
- Isto tako, podsjetio je na **obavezu Hrvatske na poštivanje** međunarodnog poretka (**P01297**);
- Upozoravao je takođe da Bosna i Hercegovina mora da ostane nezavisna kao država sačinjena od tri konstitutivna naroda (**P01544**);

- Što se tiče Muslimana iz Bosne i Hercegovine, Franjo **Tudman** je **Mati Bobanu** ponavljao da s Muslimanima treba **sarađivati** kako bi se izbjegli sukobi (P01539);
- Dana 27. aprila 1993., on upozorava da svijet neće dozvoliti da se sprovodi **etničko čišćenje (P02122)**;
- Dana 11. maja 1993., odnosno dva dana nakon događaja u **Mostaru**, on kaže da Muslimani u neke zone naseljavaju izbjeglice, ali da se za opstanak Bosne i Hercegovine mora uvažavati postojanje tri konstitutivna naroda (**P02302**);
- Dana 2. juna 1993., pred **lordom Owenom i Stoltenbergom**, on izjavljuje da se u srednjoj Bosni ne nalaze nikakve snage HV-a (**P02613**);
- Na 14. sjednici Vijeća za obranu, **Tudman** se protivi stvaranju tri države u Bosni i Hercegovini. (**P03112**). Taj stav nesumnjivo predstavlja kritiku djelovanja **Mate Bobana**.
- Dana 15. jula 1993., on tvrdi da HV nije prisutan u Hrvatskoj i predlaže međunarodnu kontrolu granica (**P04267**);
- Dana 5. novembra 1993., on kaže da je njegov cilj implementacija **Vance-Owenovog plana** i reafirmisanje veze između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana, kako bi se oni potom integrisali unutar **konfederacije (P06454)**;
- Dana 4. decembra 1993., on podsjeća na to da, u zoni Travnik – Vitez – Mostar, Hrvatska može da angažuje samo dobrovoljce, a ne hrvatske oružane snage (**P07131**).

Po mom mišljenju, sve te izjave jasno svjedoče o činjenici da su se **stavovi Franje Tuđmana** razlikovali od stavova Hrvata iz Republike Bosne i Hercegovine i da je njegov krajnji cilj, **striktno u okvirima Vance-Owenovog plana**, možda bilo **uspostavljanje konfederacije putem referenduma**. Ni u jednom trenutku nisam našao ni traga nekoj izjavi **Franje Tuđmana** koja bi ukazivala na to da se on nije *obazirao* na granice i da je htio da pod nazivom **Republika Hrvatska** uspostavi geografski prostor koji bi obuhvatao i Hercegovinu, ignorišući granice koje je priznala međunarodna zajednica.

Osim toga, **Rezolucija 819 (1993.) Savjeta bezbjednosti** reafirmisala je suverenost, teritorijalni integritet i političku nezavisnost Republike Bosne i Hercegovine. U tački 12 Rezolucije precizira se da je u Republiku Bosnu i Hercegovinu upućena misija sa zadatkom da ocijeni situaciju i sačini izvještaj s tim u vezi.

Izvještaj misije (S/25700) imao je četiri priloga. On je za naš predmet relevantan zbog svog **priloga III** u vezi s događajima koji su se odigrali nakon sastanka **Mate Bobana** i **Alije Izetbegovića** u Zagrebu 24. aprila 1993. godine.

U vezi s obnavljanjem neprijateljstava između ABiH i HVO-a, **Mate Boban** i **Alija Izetbegović** izdali su svim jedinicama HVO-a i ABiH naređenje za momentalnu obustavu vatre i neprijateljstava. U jednom **zajedničkom saopštenju** stajalo je da su sukobi suprotni politički predstavnika ta dva naroda i da ugrožavaju ostvarivanje njihovih političkih ciljeva: **nezavisnosti i teritorijalnog integriteta Republike Bosne i Hercegovine**.

Dakle, po mom mišljenju, jasno je da nije postojao nikakav udruženi zločinački poduhvat i da je, pored toga, došlo do "distanciranja" između političara i vojske.

Kako se s obzirom na to može vjerovati u postojanje udruženog zločinačkog poduhvata, posebno s obzirom na činjenicu da je osnovano zajedničko komandno tijelo? Treba primijetiti da se u tački 3 saopštenja eksplicitno pominje legalitet **ABiH** i **HVO-a**.

**e) Stav koji je Jadranko Prlić
iznio u svojoj izjavi na početku suđenja**

Zanimljivo je, u vezi s tim, upoznati se s ličnim stavom optuženog **Jadranka Prlića**. Njegov stav nam je poznat na osnovu njegove **izjave na suđenju** koja je trajala dva dana. Činilo mi se potrebnim da pomenem to stanovište, posebno s obzirom na to da pravilo *84bis* Pravilnika predviđa sljedeće: "**Pretresno vijeće odlučuje o eventualnoj dokaznoj vrijednosti takve izjave.**"

Jadranko Prlić je svoju izjavu iznio pred Vijećem 5. i 6. maja 2008. godine. **Jadranko Prlić** je imao na raspolaganju **5 sati** da bi Vijeću izložio svoje stanovište.¹⁴⁴²

Jadranko Prlić je izlaganje započeo odbacujući postojanje udruženog zločinačkog poduhvata, kao i svoje navodno učešće u njemu.¹⁴⁴³

Uvodno je najprije podsjetio na to kako je prije raspada funkcionisala bivša Jugoslavija.¹⁴⁴⁴ U tom smislu je podsjetio Vijeće da su u to vrijeme postojala tri nivoa vlasti: **federacija, republike i opštine.**¹⁴⁴⁵

Federalne vlasti bile su nadležne za vanjsku politiku, kao i za odbranu, bezbjednost i monetarnu politiku, socijalističke republike za privredu na svojoj teritoriji, dok su opštine djelovale na lokalnom nivou.¹⁴⁴⁶

Jadranko Prlić je svoje izlaganje počeo s 1990. godinom, odnosno događajima nakon pada Berlinskog zida.¹⁴⁴⁷ Budući da su ti događaji rezultirali inflacijom, a socijalističke se republike suočile s rastom cijena, federacija je usvojila antiinflacioni program.¹⁴⁴⁸ Izvršno

¹⁴⁴² Jadranko Prlić, T(f), str. 27457.

¹⁴⁴³ Jadranko Prlić, T(f), str. 27457.

¹⁴⁴⁴ Jadranko Prlić, T(f), str. 27460–27462.

¹⁴⁴⁵ Jadranko Prlić, T(f), str. 27460.

¹⁴⁴⁶ Jadranko Prlić, T(f), str. 27460–27462.

¹⁴⁴⁷ Jadranko Prlić, T(f), str. 27463.

¹⁴⁴⁸ Jadranko Prlić, T(f), str. 27463.

vijeće Skupštine Socijalističke Republike BiH opredijelilo se za evropsku perspektivu, s ciljem da se uspostavi višepartijski sistem kako bi se liberalizovala ekonomija.¹⁴⁴⁹

Jadranko Prlić u prilog svojoj tezi upućuje na dokument odbrane (1D 0226), zapisnik s jedne sjednice kojoj je predsjedavao, na kojoj je Izvršno vijeće BiH odlučilo da prestane s uplaćivanjem svog doprinosa u budžet Federacije.¹⁴⁵⁰

Jadranko Prlić smatra da je u vrijeme kad su Srbi počeli da stvaraju nacionalističke tenzije u bivšoj Jugoslaviji preduzeo sve kako bi odbranio ekonomske interese BiH.¹⁴⁵¹

Kada se raspala bivša Jugoslavija, optuženi je bio u Mostaru, gdje je učestvovao u izradi više studija koje su se bavile pitanjem ekonomske transformacije BiH.¹⁴⁵² On podsjeća da je osnivanje Hrvatske Zajednice Herceg-Bosne bilo posljedica činjenice da je ta teritorija služila kao mjesto sa kojeg su vršeni napadi na Hrvatsku.¹⁴⁵³ Po mišljenju optuženog, Predsjednički transkripti jasno pokazuju da nije bilo udruženog zločinačkog poduhvata, nego da je, naprotiv, činjeno sve da bi BiH ostvarila nezavisnost i učestvovala u pregovorima s međunarodnom zajednicom.¹⁴⁵⁴ **Jadranko Prlić** govori o navodnom **tajnom sporazumu Tuđmana i Izetbegovića** koji je dokaz da je Hrvatska htjela da sarađuje s Muslimanima i pomogne u priznavanju muslimanske republike.¹⁴⁵⁵ Teza o učešću Hrvatske u udruženom zločinačkom poduhvatu je, dakle, neosnovana¹⁴⁵⁶ budući da je nezavisnost BiH bila priznata zahvaljujući podršci Hrvatske i HDZ-a.¹⁴⁵⁷

Jadranko Prlić se osvrće na **sporazum iz Graza** u vezi s podjelom BiH, zaključen između Srba i Hrvata.¹⁴⁵⁸ On podsjeća da je taj sastanak održan na preporuku međunarodne zajednice i da je Hrvatska predložila da se problem podnese

¹⁴⁴⁹ Jadranko Prlić, T(f), str. 27464.

¹⁴⁵⁰ Jadranko Prlić, T(f), str. 27464.

¹⁴⁵¹ Jadranko Prlić, T(f), str. 27465–27466.

¹⁴⁵² Jadranko Prlić, T(f), str. 27469.

¹⁴⁵³ Jadranko Prlić, T(f), str. 27469–27471.

¹⁴⁵⁴ Jadranko Prlić, T(f), str. 27471.

¹⁴⁵⁵ Jadranko Prlić, T(f), str. 27472–27473.

¹⁴⁵⁶ Jadranko Prlić, T(f), str. 27465–27466.

¹⁴⁵⁷ Jadranko Prlić, T(f), str. 27475.

¹⁴⁵⁸ Jadranko Prlić, T(f), str. 27477.

međunarodnom arbitražnom kolegijumu jer nije postignut nikakav sporazum.¹⁴⁵⁹ On pored toga ističe da je u sedmici poslije toga u **Splitu** održan sastanak između Muslimana i Hrvata posvećen istom pitanju.¹⁴⁶⁰

Što se tiče osnivanja **HVO-a** od strane **Mate Bobana** 7. aprila 1992., optuženi smatra da je do njega došlo jednostavno zato što BiH nije imala vojsku i trebalo je odgovoriti na hitnu potrebu, a paralelno su se osnivali i krizni štabovi.¹⁴⁶¹ On podsjeća na to da je vojska bila sastavni dio Republike BiH i da se nije sprovodila nikakva diskriminacija, što se vidi i po tome da se invalidske penzije danas isplaćuju kako Hrvatima tako i Muslimanima.¹⁴⁶²

Jadranko Prlić govori o svim događajima koji su doveli do stvaranja Herceg-Bosne i koji su po njemu opravdavali preduzete akcije.¹⁴⁶³ Optuženi je **10. aprila 1992.** došao u istočni Mostar i vidio topove koji su tukli grad.¹⁴⁶⁴ U to vrijeme, on je bio član opštinskog štaba Teritorijalne odbrane, otišao je u štab TO, ali on više nije funkcionisao.¹⁴⁶⁵ Tada je **kao dobrovoljac pristupio HVO-u** i zadužio uniformu i oružje.¹⁴⁶⁶ Potom je imenovan za člana vijeća zaduženog za ekonomske izvještaje.¹⁴⁶⁷

Kako je rekao, u junu 1992. trebalo da **HVO** brani **Mostar od JNA**,¹⁴⁶⁸ ali u tom trenutku muslimanski rukovodioci nisu htjeli da HVO bude ravnopravan s ABiH.¹⁴⁶⁹ Tek 21. jula 1992., poslije sklapanja sporazuma o prijateljstvu između BiH i Hrvatske, HVO je inkorporiran u armiju.¹⁴⁷⁰

¹⁴⁵⁹ Jadranko Prlić, T(f), str. 27477.

¹⁴⁶⁰ Jadranko Prlić, T(f), str. 27477.

¹⁴⁶¹ Jadranko Prlić, T(f), str. 27478.

¹⁴⁶² Jadranko Prlić, T(f), str. 27479.

¹⁴⁶³ Jadranko Prlić, T(f), str. 27480–27521.

¹⁴⁶⁴ Jadranko Prlić, T(f), str. 27489.

¹⁴⁶⁵ Jadranko Prlić, T(f), str. 27490.

¹⁴⁶⁶ Jadranko Prlić, T(f), str. 27490.

¹⁴⁶⁷ Jadranko Prlić, T(f), str. 27490.

¹⁴⁶⁸ Jadranko Prlić, T(f), str. 27490.

¹⁴⁶⁹ Jadranko Prlić, T(f), str. 27480–27481.

¹⁴⁷⁰ Jadranko Prlić, T(f), str. 27491.

Jadranko Prlić je čvrsto insistirao na **privremenom karakteru** organa Herceg-Bosne,¹⁴⁷¹ a uostalom, Zajednica Herceg-Bosne nikad nije u pravom smislu imala zakone ni ustav.¹⁴⁷² Organi HVO-a su bili privremenog karaktera, a Predsjedništvo HZ HB-a je postalo isključivo civilni operativni organ izvršne vlasti tek 14. avgusta 1992. godine. Prije toga je funkcionisalo kao zakonodavni organ.¹⁴⁷³

Privremeni izvršni organ nije imao nikakvu stvarnu vlast.¹⁴⁷⁴ Stvarni predsjednik HVO-a bio je **Mate Boban** i on je donosio sve odluke.¹⁴⁷⁵

Po riječima optuženog, sve mjere koje su opštine preduzele u vezi s odbranom predstavljale su samo sprovođenje načela opštenarodne odbrane.¹⁴⁷⁶ Vladao je kaos, posebno u pogledu valute,¹⁴⁷⁷ pri čemu je krajnji cilj bio da BiH postupa prema načelima Evropske zajednice i tako što bi se uspostavile tri savršeno zastupljene nacionalne jedinice.¹⁴⁷⁸

Osim toga, krenulo se u borbu protiv kriminala,¹⁴⁷⁹ a **18. januara 1993.**¹⁴⁸⁰ osnovana je Komisija za ratne zločine. U **junu 1994.** HR HB je čak krenula u operaciju "Pauk" s ciljem nalaženja ratnih zločinaca.¹⁴⁸¹

Što se tiče **izbjeglica**, krajem 1992. postojao je pokušaj uspostavljanja sistema da bi se rješavali humanitarni problemi.¹⁴⁸² Nikad nije bilo nikakve diskriminacije, HZ HB nikada nije blokirala konvoje humanitarne pomoći.¹⁴⁸³

¹⁴⁷¹ Jadranko Prlić, T(f), str. 27485.

¹⁴⁷² Jadranko Prlić, T(f), str. 27481.

¹⁴⁷³ Jadranko Prlić, T(f), str. 27485.

¹⁴⁷⁴ Jadranko Prlić, T(f), str. 27499.

¹⁴⁷⁵ Jadranko Prlić, T(f), str. 27485.

¹⁴⁷⁶ Jadranko Prlić, T(f), str. 27501.

¹⁴⁷⁷ Jadranko Prlić, T(f), str. 27502–27509.

¹⁴⁷⁸ Jadranko Prlić, T(f), str. 27504.

¹⁴⁷⁹ Jadranko Prlić, T(f), str. 27512–27514.

¹⁴⁸⁰ Jadranko Prlić, T(f), str. 27516.

¹⁴⁸¹ Jadranko Prlić, T(f), str. 27516.

¹⁴⁸² Jadranko Prlić, T(f), str. 27518.

¹⁴⁸³ Jadranko Prlić, T(f), str. 27518.

Ultimatum od 15. januara 1993. izdat je po naređenju **Mate Bobana**.¹⁴⁸⁴ Uostalom, to i nije bio ultimatum već posljedica **Ženevskih sporazuma** koji je potpisao **Boban**.¹⁴⁸⁵ Osim toga, **Mate Boban** je poslije izdao nalog da se to naređenje ne izvrši.¹⁴⁸⁶

Što se tiče zatvora, **Prlić** izjavljuje da su objekti pretvarani u zatočeničke centre bez odobrenja viših organa, pri čemu optuženi nije imao nikakvu nadležnost po tom pitanju.¹⁴⁸⁷ Međutim, on je tražio da se poštuju **Ženevske konvencije** i da se **MKCK**-u omogući da vrši obilaske¹⁴⁸⁸ iako nije imao nikakva ovlaštenja u pogledu funkcionisanja tih zatočeničkih centara.¹⁴⁸⁹ Na jednom sastanku, optuženi je, kako sam kaže, zahtijevao da se zatočenički centri raspuste, zaprijetivši da će u protivnom podnijeti ostavku.¹⁴⁹⁰ Odluku o njihovom zatvaranju donio je, međutim, **Mate Boban, 10. decembra 1993.**, što je najbolji dokaz da **Jadranko Prlić** nije imao nikakvih nadležnosti u tom pogledu.¹⁴⁹¹

U posljednjem dijelu svog izlaganja, **Jadranko Prlić** se konkretnije bavio optužbama za koje se on tereti i sopstvenom odgovornošću.¹⁴⁹² Izjavio je da je **Mate Boban** bio taj koji je imao stvarnu moć odlučivanja, a da je on na svom nivou sve činio da bi se našlo mirno rješenje sukoba.¹⁴⁹³

Kao predsjednik vlade HR HB, **Jadranko Prlić** je 20. novembra 1993. dao izjavu u kojoj je podsjetio na to da su ciljevi HR HB da tri naroda (Srbi, Hrvati i Muslimani) žive zajedno u miru.¹⁴⁹⁴

¹⁴⁸⁴ Jadranko Prlić, T(f), str. 27532.

¹⁴⁸⁵ Jadranko Prlić, T(f), str. 27537.

¹⁴⁸⁶ Jadranko Prlić, T(f), str. 27539.

¹⁴⁸⁷ Jadranko Prlić, T(f), str. 27549.

¹⁴⁸⁸ Jadranko Prlić, T(f), str. 27549.

¹⁴⁸⁹ Jadranko Prlić, T(f), str. 27549–27551.

¹⁴⁹⁰ Jadranko Prlić, T(f), str. 27552.

¹⁴⁹¹ Jadranko Prlić, T(f), str. 27552.

¹⁴⁹² Jadranko Prlić, T(f), str. 27554–27577.

¹⁴⁹³ Jadranko Prlić, T(f), str. 27554.

¹⁴⁹⁴ Jadranko Prlić, T(f), str. 27554.

Jadranko Prlić se osvrnuo na **razgovor koji je tužilac s njim obavio** 2001.¹⁴⁹⁵ kako bi precizirao nekoliko stvari. Zato se vratio na Optužnicu i tačku po tačku pobijao argumente tužilaštva u vezi s njom.

Ponovno je ustvrdio da nije imao **nikakvu nadležnost nad vojskom i vojnom policijom**.¹⁴⁹⁶ **Mate Boban** je bio vrhovni zapovjednik.¹⁴⁹⁷ Postojale su **tri komponente HVO-a**: vojska, izvršni organi unutar opština i **privremeni izvršni organ (PIO)**.¹⁴⁹⁸

Optuženi je imao nadležnost samo nad posljednjim ogrankom.¹⁴⁹⁹ Nije imao nikakvu stvarnu moć odlučivanja. Njega su koristili oni kojima je bio potreban da bi se postavila na noge funkcionalna privreda.¹⁵⁰⁰

On nije imao nikakvu nadležnost nad **Milivojem Petkovićem** ni **Slobodanom Praljkom**, čak ni nad **Brunom Stojićem**.¹⁵⁰¹ **Njihov nadređeni bio je Mate Boban**.¹⁵⁰²

Jadranko Prlić nije imao nikakvu nadležnost ni nad **Valentinom Ćorićem**.¹⁵⁰³ Nije imao pristup zatočeničkim centrima, čak niti sudovima i Odjelu za pravosuđe.¹⁵⁰⁴

Sva krivična djela koja su počinjena djelo su vojnih lica i regruta, HVO (kao vojni ogranak) bio je vrhovna instanca odbrane. Optuženi tu nije imao nikakva ovlaštenja jer se privremeni organ nije bavio vojnim pitanjima.¹⁵⁰⁵

Što se tiče "kroatizacije", **Jadranko Prlić** podsjeća da je to termin koji ne postoji i da su sve uredbe koje su izdate bile neophodne jer je trebalo organizovati život na teritoriji na

¹⁴⁹⁵ Jadranko Prlić, T(f), str. 27555; P 09078.

¹⁴⁹⁶ Jadranko Prlić, T(f), str. 27561.

¹⁴⁹⁷ Jadranko Prlić, T(f), str. 27561.

¹⁴⁹⁸ Jadranko Prlić, T(f), str. 27561.

¹⁴⁹⁹ Jadranko Prlić, T(f), str. 27561.

¹⁵⁰⁰ Jadranko Prlić, T(f), str. 27562.

¹⁵⁰¹ Jadranko Prlić, T(f), str. 27564.

¹⁵⁰² Jadranko Prlić, T(f), str. 27563–27564. "Bili su odgovorni pred predsjednikom Republike, pa čak i u odnosu na političke stranke i na Sabor."

¹⁵⁰³ Jadranko Prlić, T(f), str. 27565.

¹⁵⁰⁴ Jadranko Prlić, T(f), str. 27565.

¹⁵⁰⁵ Jadranko Prlić, T(f), str. 27566.

kojoj republički organi više nisu funkcionisali.¹⁵⁰⁶ Nikada nije vršena nikakva diskriminacija.¹⁵⁰⁷

Jadranko Prlić izjavljuje da kao član privremenog izvršnog organa nije imao nikakvu moć odlučivanja u vezi s imenovanjima ili razrješenjima.¹⁵⁰⁸ Za takve odluke bila je potrebna **jednoglasnost, njegov glas ni u kojem smislu nije imao veću težinu od drugih.**¹⁵⁰⁹

Jadranko Prlić se vratio i na pitanje uvoza roba iz **Hrvatske**. Podsjetio je da to nije krivično djelo budući da se isto može reći i za robe iz BiH, ali u obrnutom pravcu.¹⁵¹⁰ To je samo ilustracija onoga što se događa u zoni slobodne trgovine unutar Evropske zajednice ili u slobodnoj trgovinskoj zoni u Sjevernoj Americi.¹⁵¹¹

Što se tiče prirode sukoba, **Jadranko Prlić** smatra da je to bio **unutrašnji sukob**,¹⁵¹² iz razloga što predmetna krivična djela nisu bila počinjena u okviru **udruženog zločinačkog poduhvata** već su posrijedi izolovana djela, a optuženi nikada nije učestvovao u tim krivična djelima.¹⁵¹³ On je, uostalom, dao više izjava pred Zajednicom u kojima je osuđivao takvo djelovanje.¹⁵¹⁴

Prličeva izjava završava podsjećanjem na to da je tokom pet godina poslije rata on kao ministar vanjskih poslova bio predstavnik BiH (i čitavog njenog stanovništva)¹⁵¹⁵ i da je dugo živio u Sarajevu, gradu s većinskim muslimanskim stanovništvom u kome se osjećao kao kod svoje kuće.¹⁵¹⁶

¹⁵⁰⁶ Jadranko Prlić, T(f), str. 27568–27570.

¹⁵⁰⁷ Jadranko Prlić, T(f), str. 27568–27570.

¹⁵⁰⁸ Jadranko Prlić, T(f), str. 27571.

¹⁵⁰⁹ Jadranko Prlić, T(f), str. 27571.

¹⁵¹⁰ Jadranko Prlić, T(f), str. 27571–27572.

¹⁵¹¹ Jadranko Prlić, T(f), str. 27571–27572.

¹⁵¹² Jadranko Prlić, T(f), str. 27572.

¹⁵¹³ Jadranko Prlić, T(f), str. 27576.

¹⁵¹⁴ Jadranko Prlić, T(f), str. 27576.

¹⁵¹⁵ Jadranko Prlić, T(f), str. 27576.

¹⁵¹⁶ Jadranko Prlić, T(f), str. 27576.

Što se tiče **dokazne vrijednosti** koju treba pridati ovoj izjavi, smatram da je dio izlaganja koji se tiče **udruženog zločinačkog poduhvata** ubjedljiv, tim prije što se donekle podudara s mojim zaključcima u vezi s **Franjom Tuđmanom**. S druge strane, ne slažem se s **Jadrankom Prlićem** u vezi s počinjenim krivičnim djelima i tačnim obimom njegove nadležnosti.

f) Velika Hrvatska i Banovina

Tužilaštvo navodi da je u periodu od 18. novembra 1991. do aprila 1994.,¹⁵¹⁷ više osoba imalo **politički cilj** da se stvori hrvatska teritorija, koja bi obuhvatila i velik dio Bosne i Hercegovine, u okvirima granica bivše **Banovine Hrvatske**,¹⁵¹⁸ entiteta koji je postojao od 1939. do 1941. godine.¹⁵¹⁹ Cilj je bilo stvaranje autonomnog entiteta, **Herceg-Bosne**, s **dugoročnim ciljem** da se on pripoji Republici Hrvatskoj.¹⁵²⁰ Osim toga, tužilaštvo tvrdi da je frakcija **Boban-Kordić-Boras** unutar HDZ-a BiH bila ogranak HDZ-a Hrvatske i da su civilni i vojni ogranak HVO-a bili samo produžena ruka vlade i vojske Hrvatske.¹⁵²¹ Kao čelnik HDZ-a, **Tuđman** je birao predsjednike HDZ-a u Bosni i kontrolisao njihove odluke.¹⁵²² Navodi se da je on birao i članove vlade **Herceg-Bosne**, kao i prvog čovjeka njene vojske, s kojim se redovno sastajao.¹⁵²³ Tvrdi se, dakle, da je **Tuđman** u potpunosti kontrolisao njen politički i vojni aparat.¹⁵²⁴ Tokom čitavog predmetnog perioda, kadrovski sastav zapovjedništva HVO-a osiguravao se iz redova viših oficira HV-a.¹⁵²⁵ S druge strane, u ratu u kojem su se sukobili bosanski Hrvati i Muslimani, kako se navodi, angažovale su se i sama Hrvatska i HV, kako indirektno, u vidu logističke i materijalne pomoći,¹⁵²⁶ tako i direktno na terenu.¹⁵²⁷

¹⁵¹⁷ Optužnica, par. 15.

¹⁵¹⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 163.

¹⁵¹⁹ Optužnica, par. 15.

¹⁵²⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 163.

¹⁵²¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 163.

¹⁵²² Završni podnesak tužilaštva, par. 173.

¹⁵²³ Završni podnesak tužilaštva, par. 173.

¹⁵²⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 174.

¹⁵²⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 178.

¹⁵²⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 179.

¹⁵²⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 177.

Tužilaštvo tvrdi da je cilj **Franje Tuđmana, u dogovoru s Miloševićem**, bio da **podijeli Bosnu** u tri zone: na **srpsku i hrvatsku zonu**, te jednu **malu muslimansku zonu oko Sarajeva**.¹⁵²⁸ Na primjer, navodi se da je **Franjo Tuđman** izjavio da bi opstanak Bosne bio protiv hrvatskim interesima, okvalifikovavši ga kao štetnog.¹⁵²⁹ Plan Zagreba, dakle, sastojao se u tome da se stvori entitet **Herceg-Bosna** kako bi Hrvatska zatim putem pripajanja teritorija dobila nove, šire granice.¹⁵³⁰ Tvrdi se da su se optuženi u cilju formiranja hrvatske zajednice služili raznim načinima kako bi potčinili bosanske Muslimane koji su živjeli na teritoriji Herceg-Bosne.¹⁵³¹ U funkciji uspostavljanja te zajednice, navodi tužilaštvo, članovi udruženog zločinačkog poduhvata pristupili su **etničkom čišćenju tih područja** kako bi istjerali Muslimane i na njihovo mjesto doveli Hrvate.¹⁵³² Optuženi su, dakle, sprovodili u djelo politiku o kojoj je odlučio Zagreb, tačnije, Tuđmanovu političku strategiju i teritorijalne ciljeve.¹⁵³³ U tom kontekstu tužilaštvo govori o Tuđmanovoj "**dvostruko** politici" koja se navodno sastojala u tome da je on javno podržavao nezavisnost BiH, dok je istovremeno u stvarnosti nastojao da BiH podijeli i uništi.¹⁵³⁴

S obzirom na ovako detaljnu argumentaciju, moram vratiti u fokus ključno pitanje **Banovine**. **Banovina Hrvatska** je stvorena 1939., nakon sporazuma **Cvetković-Maček** kojim je ujedinjeno više pokrajina Jugoslavije. Ona je obuhvatala teritoriju današnje Hrvatske i dijelove Bosne i Srbije s hrvatskim većinskim stanovništvom. Nestala je 1941. pod njemačkom okupacijom.¹⁵³⁵

Za **Franju Tuđmana**, predsjednika Republike Hrvatske počev od 1991., istoričara po struci, **Banovina**, a posebno položaj Hrvata u Bosni i Hercegovini, imali su posebno značenje.¹⁵³⁶ Po njemu, Bosna je istorijski hrvatska teritorija,¹⁵³⁷ a san mu je bilo njeno

¹⁵²⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 164, 165, 166; P 00037, str. 5, 38 i 39; P 00089, str. 31–34.

¹⁵²⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 167; P 00089 str. 99.

¹⁵³⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 168, 169.

¹⁵³¹ Optužnica, par. 15.

¹⁵³² Optužnica, par. 15.

¹⁵³³ Završni podnesak tužilaštva, par. 169 do 173.

¹⁵³⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 173.

¹⁵³⁵ Herbert Okun, T(f), str. 16660, 16662.

¹⁵³⁶ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom; Peter Galbraith, T(f), str. 6432.

¹⁵³⁷ Peter Galbraith, T(f), str. 6454, 6455

pripajanje kako bi se formirala velika Hrvatska.¹⁵³⁸ Svjedok AR pominje činjenicu da je **Tuđman** u toku izborne kampanje govorio o povratku na prirodne granice Hrvatske.¹⁵³⁹ Po njemu, Bosna je historijski dio Hrvatske, a većina Muslimana sebe smatra Hrvatima.¹⁵⁴⁰

Ta ideja, međutim, izgleda da zaista nije drugo do san. Naime, za ostvarenje tog cilja **Tuđman** nema podršku međunarodne zajednice, pa čak niti sopstvenog tabora.

S jedne strane, međunarodna zajednica, a posebno **Sjedinjene Američke Države**, protivila se ideji podjele BiH i pripajanja dijelova s hrvatskom većinom Republici Hrvatskoj.¹⁵⁴¹ S druge strane, **Tuđman** je bio izolovan u sopstvenom taboru. **Šušak** je, na primjer, gajio ideju o Hrvatskoj koja bi uključila samo Hercegovinu.¹⁵⁴² S druge strane, **Mate Granić**, ministar vanjskih poslova, **Josip Manolić** i **Stipe Mesić** protivili su se obnavljanju velike Hrvatske jer su bili svjesni mogućih posljedica za mladu državu na međunarodnoj sceni.¹⁵⁴³

Međutim, **Tuđman** je imao podršku Hrvata iz Bosne koji su se osjećali ugroženim od Srbije s jedne, te od režima uspostavljenog u BiH s druge strane. Tuđman je insistirao posebno na činjenici da im može pružiti zaštitu.¹⁵⁴⁴ Čak je bio izložen pritiscima s njihove strane.¹⁵⁴⁵ U kontekstu rata, raspada Jugoslavije i neizvjesnosti u pogledu održivosti Bosne i Hercegovine, Hrvati iz Bosne željeli su stvaranje Herceg-Bosne kako bi ona na kraju bila pripojena Republici Hrvatskoj.¹⁵⁴⁶

1) Ambivalentnost ideje o podjeli BiH i njeno porijeklo

¹⁵³⁸ Peter Galbraith, T(f), str. 6580

¹⁵³⁹ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom, T(f), str. 4712.

¹⁵⁴⁰ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁴¹ Peter Galbraith, T(f), str. 6429, 6430–6432; Herbert Okun, T(f), str. 16883, 16885

¹⁵⁴² Peter Galbraith, T(f), str. 6429

¹⁵⁴³ Peter Galbraith, T(f), str. 6435, 6436

¹⁵⁴⁴ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁴⁵ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁴⁶ Herbert Okun, T(f), str. 16687, 16688, 17041, 17042

Upravo takav činjenični kontekst dovodi do sastanaka **Tuđmana** i **Miloševića** 1991. godine. O tim sastancima u svojim su svjedočenjima govorili **Svjedok AR** i **Herbert Okun**.¹⁵⁴⁷ Prvi sastanak koji je **Tuđman** pomenuo održan je u aprilu 1991. godine.¹⁵⁴⁸ **Tuđman** je dvojici svjedoka iznio zamišljeni plan: Srbija bi se podijelila na **tri** zone: srpsku zonu koja bi se pripojila Srbiji, hrvatsku zonu koja bi se pripojila Hrvatskoj, a jedna bi zona ostala muslimanska.¹⁵⁴⁹

S vremenom je **Tuđman** postajao sve skloniji rješenju putem podjele Bosne,¹⁵⁵⁰ pa, konkretno, i tome da Srbi dobiju veći dio od Hrvata.¹⁵⁵¹ Muslimani bi pak imali pravo na jednu omanju regiju iako su činili 43% stanovništva.¹⁵⁵² Pored toga, nije se predviđalo da i oni učestvuju u razgovorima i pregovorima o podjeli.¹⁵⁵³

Što se tiče porijekla te ideje o podjeli BiH, po nekima je ona potekla od **Miloševića**, dok je, po jednom američkom izvoru, tu ideju uveo **Tuđman**.¹⁵⁵⁴

Na osnovu predočenih dokaza, dakle, nemoguće je tvrditi van razumne sumnje da je taj plan o podjeli BiH između Srba i Hrvata potekao od **Tuđmana**. S druge strane, jednako je teško sa sigurnošću utvrditi da li bi **Tuđman** takvoj podjeli pristupio i u drugačijim političkim okolnostima. Naime, politička situacija u Jugoslaviji 1990. i narednih godina bila je izuzetno teška i Tuđmanove izjave treba sagledavati u tom kontekstu.

Na jednom sastanku održanom 6. maja 1990., Tuđman je izjavio da njegova vizija buduće Bosne zavisi i od političkog i od vojnog pritiska Srba na teritoriji BiH. Naime, ako bi Srbija nastavila s pritiscima u Bosni i Hercegovini, Hrvatska bi u tom slučaju morala da brani svoje interese.¹⁵⁵⁵ Konkretno, ako bi Srbi vršili politički pritisak u

¹⁵⁴⁷ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom; Herbert Okun, T(f), str. 16663.

¹⁵⁴⁸ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁴⁹ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom; Herbert Okun, T(f), str. 16713.

¹⁵⁵⁰ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁵¹ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁵² Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁵³ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁵⁴ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁵⁵ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

interesu Srba u Bosni, Hrvatska bi morala da učini isto da bi zaštitila Hrvate.¹⁵⁵⁶ Drugim riječima, ako Srbi krenu u uspostavljanje "**Velike Srbije**", Hrvati bi na to morali da uzvrate paralelnim rješenjem, integrisanjem teritorija na kojima su Hrvati u većini u Republiku Hrvatsku.¹⁵⁵⁷ Ako se to ne dogodi, **Tuđman** je izjavio da ne vidi razloga zašto Bosna ne bi zadržala status nezavisne države.¹⁵⁵⁸

U septembru 1990., **Tuđman** ponovo pominje izuzetno važan strateški položaj Bosne koju opisuje kao "**žarište Jugoslavije**".¹⁵⁵⁹ Po **Tuđmanu**, muslimansku državu u Bosni izmislila je Srbija, sa ciljem slabljenja Hrvatske u Bosni i stvaranja na kraju "**Velike Srbije**".¹⁵⁶⁰

Ponovo je pomenuo pritiske Srbije na Bosnu, te vojne i političke implikacije eventualne aneksije jednog dijela Bosne od strane Srba: takva situacija rezultirala bi sukobom.¹⁵⁶¹

A situacija se jeste razvijala u pravcu sukoba, prevashodno između Srbije i Hrvatske.¹⁵⁶² Srpska prijetnja, dakle, itekako je postojala, uprkos intervenciji međunarodne zajednice i sporazumu o prekidu vatre.¹⁵⁶³

Na jednom sastanku održanom **23. aprila 1991.**, u vrijeme kada se situacija između **Hrvatske i Srbije** još više zaoštrila, **Tuđman** je pomenuo sastanak s **Miloševićem** na kojem je u središtu pažnje bilo pitanje **Bosne**. **Tuđman** je tom prilikom izjavio da je spreman da podrži teritorijalni integritet Bosne, ali ne na način da to ide na štetu Hrvata koji u njoj žive.¹⁵⁶⁴ To se može postići podjelom Bosne na tri entiteta: prvi bi se vezao na Srbiju, drugi na Hrvatsku, a treći bi se sastojao od autonomne muslimanske zone.¹⁵⁶⁵

¹⁵⁵⁶ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁵⁷ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁵⁸ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁵⁹ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁶⁰ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁶¹ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁶² Herbert Okun, T(f), str. 16997.

¹⁵⁶³ Herbert Okun, T(f), str. 16998.

¹⁵⁶⁴ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁶⁵ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

Glavni grad hrvatskog dijela bio bi, kako je to zamislio **Tuđman**, Mostar,¹⁵⁶⁶ dok bi muslimanski slijedio liniju Sarajevo – Tuzla – Zenica – Sarajevo.¹⁵⁶⁷

Međutim, na jednom sastanku održanom **20. aprila 1992.**, odnosno u trenutku kada je Hrvatska priznala nezavisnost Bosne i Hercegovine, činilo se da **Tuđman** postaje skloniji tome da se rješenje za bosanske Hrvate nađe putem pregovora. Svjedok precizira da je **Tuđman** čak pokušao da ih odgovori od jednostranog uspostavljanja nezavisne teritorije.¹⁵⁶⁸

Kao što je istakao **sudija Riad**, čini se da se na osnovu ovih elemenata mogu izvući dvije suprotne teze.¹⁵⁶⁹ Prva se tiče podjele Bosne, pri čemu bi dio sa hrvatskom većinom bio pripojen Hrvatskoj. Druga je ideja o hrvatskoj intervenciji u Bosni u cilju zaštite Hrvata u slučaju previše jakih pritisaka od strane Srbije.¹⁵⁷⁰ Po ovom pitanju, svjedok je u više navrata izjavio da nije znao što je bio **Tuđmanov** krajnji cilj.¹⁵⁷¹ On kaže da je opravdavanje intervencije u Bosni pritiskom Srba moglo da bude samo izlika da se dio teritorije pripoji Hrvatskoj. Svjedok, međutim, precizira da mu je nemoguće da zna šta bi **Tuđman** uradio da nije bilo srpskih pritisaka i da li bi krenuo u ostvarivanje plana podjele Bosne.¹⁵⁷²

Drugim riječima, nemoguće je tvrditi van razumne sumnje da bi Tuđman pristupio sprovođenju plana podjele Bosne da nije bilo pritisaka koje su vršili Srbi.

2) Sporedno mjesto Banovine u političkom programu Tuđmana i HDZ-a¹⁵⁷³

Franjo Tuđman je jedan od glavnih osnivača **HDZ-a**, tj. Hrvatske Demokratske Zajednice osnovane 1989. godine. Ta stranka izlazi na prve višestranačke izbore za

¹⁵⁶⁶ Peter Galbraith, T(f), str. 6427.

¹⁵⁶⁷ Herbert Okun, T(f), str. 16714.

¹⁵⁶⁸ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁶⁹ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁷⁰ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁷¹ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁷² Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁷³ Želim da zahvalim **gdici Margaux PORTIER**, pravnici, na njenom doprinosu.

hrvatski parlament, **Sabor**, u maju 1990. godine. Njen program nam omogućava da sagledamo prirodu Tuđmanovih političkih ideja. Prije nezavisnosti Hrvatske, glavni cilj te stranke bila je mobilizacija nacije oko hrvatskih historijskih vrijednosti i simbola. Na primjer, to je bila prva stranka koja je odbacila korištenje zvaničnog socijalističkog grba i zamijenila ga tradicionalnom trobojnicom i grbom. Stranka se zalagala i za vraćanje tradicionalnom hrišćanskom moralu i vrijednostima. Među novoosnovanim strankama, **HDZ**¹⁵⁷⁴ je stranka koja u tom trenutku ima najjasniju ideju o formiranju hrvatske države i ostvarenju samoopredjeljenja, te o višestranačkoj demokraciji kao sredstvu da se to postigne. U tom trenutku, **HDZ**¹⁵⁷⁵ u samoopredjeljenju vidi veću nezavisnost unutar federalne države Jugoslavije. Međutim, taj program se nedvosmisleno suprotstavlja srpskoj hegemoniji i ekspanzionizmu. Programom se predviđa i povratak hrvatske emigracije na teritoriju Hrvatske. Stranka se pozicionira kao nacionalistička i populistička i doživljava velik uspjeh prije svega u krugovima hrvatske emigracije koja većinom podržava ideju tvrdog nacionalizma svojstvenog starijim pokretima poput fašističkog ustaškog pokreta. Uostalom, pristalice tog pokreta pozvane su i na prvi sabor stranke 1990. godine. Hrvatska emigracija uvelike je doprinijela i finansiranju stranke na početku njenog postojanja. Na sastanku održanom 6. maja 1990., ubrzo nakon što je **HDZ** pobijedio na izborima za Sabor, Tuđman je – prije nego što je postao predsjednik – razgovarao sa svjedokom AR o budućoj koncepciji Hrvatske. Svjedok kaže da je **Tuđman** govorio o vraćanju u "prirodne granice Hrvatske".¹⁵⁷⁶ Po njemu, Bosna je historijski dio Hrvatske, a Bošnjaci sebe čak smatraju Hrvatima. On zatim ipak govori i o savremenom političkom kontekstu, a posebno o pritiscima koje Srbi vrše na Bosnu.¹⁵⁷⁷ Po njegovom mišljenju, ako se ti pritisci ne nastave, Bosna bi mogla da sačuva svoj status nezavisne države.¹⁵⁷⁸

Nakon što je pobijedio na prvim višestranačkim izborima u maju 1990., **HDZ** je preuzeo kontrolu nad državom, a posebno nad medijskim aparatom. Dominacija HDZ-a nije obezbijedena samo osvajanjem većine u Saboru, već i dubokim podjelama unutar

¹⁵⁷⁴ P 10402.

¹⁵⁷⁵ 3D00320 ("The Truth about Bosnia-Herzegovina").

¹⁵⁷⁶ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁷⁷ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁷⁸ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

opozicije rascjepkane na brojne komunističke i stranke centra. Važno je ipak napomenuti da u ljetu 1991., u trenutku kada je srpski pritisak na Hrvatsku najjači, **Tudman** odlučuje da osnuje koalicionu vladu koja je uključila sve opozicione stranke.

S druge strane, stranka na vlasti usvaja ofanzivniju strategiju u pravcu hrvatske nezavisnosti, nedvosmisleno se izjašnjavajući protiv federalne Jugoslavije. Čuveni program u deset tačaka koji je **Tudman** izložio prilikom svog nastupnog govora pred Saborom ilustruje te prioritete:

1. Novi hrvatski ustav mora se sačiniti po uzoru na ustave evropskih i američkih demokracija i mora biti oslobođen ideološkog sadržaja.
2. Suverenitet Hrvatske mora se osigurati unutar jugoslovenske konfederacije suverenih država.
3. Hrvatska mora da se evropeizira i da postane članica Evropske unije kako bi ubrzala svoj razvoj.
4. Mora se izgraditi pravna država i modernizovati uprava. Naročito se mora raditi na osiguranju trodiobe vlasti i potpunoj nezavisnosti pravosuđa.
5. Duhovna obnova mora da omogući borbu protiv štetnih podjela.
6. Ekonomska politika mora se radikalno izmijeniti. Posebno je potrebno da se ukine nacionalizacija i da se preduzeća reprivatiziraju.
7. Demografska kretanja moraju se držati pod kontrolom na način da se okonča emigracija i nadzire natalitet.
8. Hrvatska dijaspora mora da se vrati u zemlju i mora joj se obezbijediti reintegracija.
9. Moraju se poboljšati ključni sektori društvenih djelatnosti (kultura, obrazovanje, zdravstvo, itd.).
10. U porodici i u školi moraju se obnoviti tradicionalne vrijednosti i moralne norme kako bi se stalo na put korupciji i degradaciji uzrokovanoj socijalizmom.

I 1992. godine, na prvim izborima u Hrvatskoj poslije njenog osamostaljenja, **HDZ** pobjeđuje kako na parlamentarnim tako i na predsjedničkim izborima, prije svega zahvaljujući vojnoj pobjedi i međunarodnom priznanju nezavisnosti zemlje.

Nakon proglašenja nezavisnosti Hrvatske, glavni **Tuđmanov** prioritet,¹⁵⁷⁹ kako se čini, sada je želja da Hrvatska kao država dobije međunarodno priznanje. Na primjer, na sastanku održanom 20. aprila 1991., on je energično insistirao na građenju ekonomskih i diplomatskih veza između Zagreba i Washingtona.¹⁵⁸⁰ Želio je da dobije i ekonomsku pomoć Sjedinjenih Američkih Država i Međunarodnog monetarnog fonda.¹⁵⁸¹

Na osnovu svih tih elemenata može se vidjeti koliko mali značaj **Tuđman** pridaje Banovini kao **političkom cilju**. To se ogleda i u Ustavu Hrvatske koji je usvojen u decembru 1990. godine. **Banovina** se u njemu pominje u istorijskom kontekstu, a ne kao dio ustavnog korpusa. To je još jedan element koji dokazuje da Tuđman **Banovini** pridaje **istorijsku**, a ne političku vrijednost. U tim okolnostima, meni je kao razumnom sudiji teško da se složim s tužilaštvom po pitanju udruženog zločinačkog poduhvata zasnovanog na obnavljanju Banovine u funkciji stvaranja "Velike Hrvatske".

g) Udruženi zločinački poduhvat na ispitu činjenica

Inkriminisani udruženi zločinački poduhvat uključuje tri visoka hrvatska rukovodioca: **Franju Tuđmana, Janka Bobetka i Gojka Šuška**.¹⁵⁸² Tužilaštvo navodi da je **udruženi zločinački poduhvat** nastao prije 1991. godine.¹⁵⁸³ Na osnovu toga pomislio bih da je, kada je 1993. osnovan Međunarodni sud, njegov prvi tužilac, nakon što je preuzeo dužnost, uz pomoć cijelog štaba svojih zamjenika, bio u stanju da prikupi dokaze o tome što je stvarno bio karakter tog udruženog zločinačkog poduhvata osmišljenog od strane tri visoka zvaničnika, to više što je tužilaštvo imalo više nego dovoljno vremena da se pobliže posveti tim trima visokim rukovodiocima prije nego što će podići optužnice.

¹⁵⁷⁹ P 08632 (*Balkan Odyssey* autora lorda Davida Owena, 1995.).

¹⁵⁸⁰ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁸¹ Svjedok AR, P 10027, pod pečatom.

¹⁵⁸² Optužnica, par. 16.1.

¹⁵⁸³ Optužnica, par. 15.

Mora se, međutim, konstatovati da je optužnica podignuta tek **4. marta 2004.**, tj. gotovo deset godina nakon osnivanja Međunarodnog suda i gotovo pet godina poslije drugostepene presude u **predmetu Tadić**, u kome je tužilaštvo kao žalbenu osnovu uvelo doktrinu zajedničkog cilja.¹⁵⁸⁴ Dakle, trebale su proći godine pa da se tužilaštvo "otisne" putem udruženog zločinačkog poduhvata, iako je **drugostepena presuda u predmetu Tadić** donesena 15. jula 1999. godine. Štaviše, zanimljivo je pozabaviti se ličnim aspektima tih triju visokih rukovodilaca koji su u normalnim okolnostima mogli da postanu meta krivičnog gonjenja zajedno s ostalim članovima udruženog zločinačkog poduhvata navedenim u Optužnici. Ispostavlja se, međutim, da su ti visoki rukovodioci jedan za drugim preminuli:

- **Franjo Tuđman 10. decembra 1999.**
- **Janko Bobetko 29. aprila 2003.**
- **Gojko Šušak 3. maja 1998.**

Iznenaduje konstatacija da je tužilaštvo čekalo njihovu smrt – 1998., 1999. i 2003. godine – da bi napisalo optužnicu. Pažljivi posmatrač ne može a da se ne zapita nije li prilikom izbora datuma ulaganja optužnice bila prisutna želja da se izbjegne potencijalno optuživanje visokih hrvatskih rukovodilaca? Nema elemenata na osnovu kojih bi se mogao izvesti zaključak bilo u jednom bilo u drugom pravcu, ali smatram da pitanje zaslužuje da bude postavljeno.

Stiče se, dakle, utisak da se tužilac odlučio za "amalgam" obuhvativši udruženim zločinačkim poduhvatom preminule rukovodioce iako je bio svjestan toga da oni ne mogu da se brane. Naravno, možda jeste postojao udruženi zločinački poduhvat isplaniran u Zagrebu, ali u tom slučaju se otvaraju pitanja vezana za hrvatski ustavni poredak, pri čemu valja da se podsjeti na to da je taj Ustav¹⁵⁸⁵ napisan po uzoru na Ustav Francuske V. Republike. U ustavnom okviru tog tipa, šef države koga je izabrao narod

¹⁵⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, 15. jul 1999., par. 175.

¹⁵⁸⁵ P 00019.

nema svu vlast jer ga u tome ograničava parlament (u ovom slučaju Sabor). Tako, čak i ako on upravlja državom i vodi njenu politiku, on to čini u okviru "ugovora o povjerenju" proisteklog iz opšteg glasanja. On, dakle, ne može da vodi vanjsku i unutrašnju politiku koja je suprotna željama birača i parlamentarne većine, te u suprotnosti s njegovim izbornim obećanjima.

Ako se rezonovanje tužilaštva slijedi do krajnjih logičkih konsekvenci, reklo bi se da je inkriminirani udruženi zločinački poduhvat u koji su bila uključena tri visoka hrvatska rukovodioca proisticao zapravo iz volje hrvatskog naroda, što tužilac nije dokazao. Da li je u tom slučaju moguće da je **Franjo Tuđman** prikrivao svoju politiku pred sopstvenim narodom, i to u vrijeme kada je Hrvatska prisutna na međunarodnoj sceni na nivou UN-a, Evrope i različitih međunarodnih konferencija koje su se redale jedna za drugom?¹⁵⁸⁶ Štaviše, činjenicom upućivanja "dobrovoljaca" pitanje direktne ili indirektno pomoći Hrvatima u susjednoj republici postaje javna tajna.¹⁵⁸⁷ Stoga je očito postojao nacionalni konsenzus o toj pomoći bez zvaničnog učešća Republike Hrvatske,¹⁵⁸⁸ ali je pomenuti konsenzus trajao samo neko vrijeme zato što je među dobrovoljcima bilo poginulih, što je dovelo do reakcije odbacivanja. Tužilac iznosi hipotezu o **dvostrukoj igri Franje Tuđmana**.¹⁵⁸⁹ Može li se ozbiljno pomisliti da je moguće da se u izrazito političkom domenu, izloženom stalnoj pasci javnog mnijenja i medija, jedan politički rukovodilac upusti u dvostruku igru? Mislim da to nije tako, utoliko prije što svi predsjednički *transkripti* potvrđuju jednu **konstantu** u izjavama **Franje Tuđmana**, a to je da je **Hrvatska priznala Republiku Bosnu i Hercegovinu**¹⁵⁹⁰ i da se Rezolucijom 819 **Savjeta bezbjednosti**¹⁵⁹¹ izričito priznaje **nepovredivost granica** Republike Bosne i Hercegovine.

Stoga mi se čini da je nemogućom pomisao da je cilj **etničkog čišćenja** bio "teledirigovan" iz **Zagreba** jer bi taj cilj, da je uopšte postojao, zbog masovnog priliva

¹⁵⁸⁶ P 03346; P 02441; 1D 01543; P 01391; 1D 01314.

¹⁵⁸⁷ P 02719, par. 21 i 22; 1D 00815; P 07762; P 03827.

¹⁵⁸⁸ P 00068 str. 57 i 58; P 00353, str. 23 i 24; P 04740, str. 21.

¹⁵⁸⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 173.

¹⁵⁹⁰ P 00167, str. 6; P 00336, str. 42, 45; P 01544, str. 24.

¹⁵⁹¹ P 02150.

izbjeglica ostavio značajne posljedice po hrvatsku ekonomiju, što bi pak izazvalo unutrašnje probleme, uz napomenu da je tih izbjeglica već bilo veoma mnogo, najmanje 400.000.¹⁵⁹² Da li se, recimo to tako, "isplatilo" favorizovati hercegovačke Hrvate na način da se oni podstiču na istjerivanje Muslimana ako nakon toga treba da se za te izbjeglice organizuje prihvati i da se one zbrinu na administrativnom, ekonomskom i socijalnom nivou? Moram priznati da mi je teško pratiti tu logiku jer ne vidim šta Republika Hrvatska dobija od toga da, pored svih problema na svojoj teritoriji koje već ima, dobije nove i sasvim drugačije probleme. Čini mi se da **Republika Hrvatska** nije bila u stanju da na ekonomskom planu izvede takvu integraciju. Na primjer, Savezna Republika Njemačka (SRNj) je mogla da svojom ekonomskom snagom apsorbuje Demokratsku Republiku Njemačku (DRNj), ali za Republiku Hrvatsku stvari su stajale drugačije.

Osim toga, treba imati na umu i činjenicu da je **Republika Hrvatska** bila **oslabljena** uslijed postojanja unutrašnjih srpskih pokreta koji su osnovali upravne jedinice (Srpska Krajina) nad kojima Zagreb nije imao nikakvu kontrolu.¹⁵⁹³ To me navodi na jednu sasvim drugačiju hipotezu, hipotezu o udruženom zločinačkom poduhvatu koji čine samo **Mate Boban, Jadranko Prlić** i neki od optuženih. Proučavanje Predsjedničkih *transkripata* i kontakata koje je **Franjo Tuđman** imao s tim rukovodiocima pokazuje da nije postojalo **jedinstvo mišljenja**,¹⁵⁹⁴ o čemu uostalom svjedoči posljednji razgovor **Tuđmana i Jadranka Prlića**, 1995. godine, u kome **Franjo Tuđman** razmatra s **Prlićem** razloge koji su doveli do postojeće situacije.¹⁵⁹⁵

Pored toga, treba imati na umu i činjenicu da su hrvatski rukovodioci iz Hercegovine uživali **tek vrlo umjerenu podršku Franje Tuđmana** koji je bez oklijevanja podstakao povlačenje **Mate Bobana**.¹⁵⁹⁶ S druge strane, **Slobodana Praljka**, svog ličnog predstavnika u Republici Bosni i Hercegovini, kao i ministra odbrane **Brunu Stojića**, Tuđman je razriješio dužnosti prevashodno u kontekstu rušenja **Starog mosta u Mostaru**

¹⁵⁹² P 00414, str. 19; 1D 00397.

¹⁵⁹³ P 10528.

¹⁵⁹⁴ P 06930, str. 34–37;

¹⁵⁹⁵ P 08848, str. 23.

¹⁵⁹⁶ P 07485, str. 7.

koje je tako uskomešalo međunarodnu zajednicu. Ta uklanjanja s dužnosti možemo objasniti činjenicom da **Franjo Tuđman** nikad nije odobravao djela koja su počinili navodni članovi udruženog zločinačkog poduhvata. Najbolji dokazi za to su sankcije uvedene nakon počinjenja tih krivičnih djela. Osim toga, svaki put kada bi se u Bosni i Hercegovini dogodilo nešto sa čime **Franjo Tuđman** nije bio upoznat, on je sistematski tražio objašnjenje. To posebno vrijedi za rušenje **Starog Mosta**¹⁵⁹⁷ i događaje u **Stupnom Dolu**.¹⁵⁹⁸

Dakle, ako se složimo s tim da je jedna mala grupa ljudi na čijem je čelu bio **Mate Boban** preduzela kolektivnu akciju u cilju **etničkog čišćenja**, te ljude treba odvojiti od trojice visokih rukovodilaca Hrvatske. Da li takvo viđenje stvari odgovara stvarnosti na terenu? Ne mislim da je tako jer je stvarna situacija na terenu bila sasvim drugačija. Ako mislim da su postojali zajednički plan i cilj, kako su se oni mogli ostvariti uz stalno prisustvo međunarodne zajednice na terenu?¹⁵⁹⁹ Naime, na terenu su bile prisutne nevladine organizacije, MKCK i UNHCR, koje, kad bi došlo do incidenta, nisu oklijevale da se **pismenim putem** obrate lokalnim vlastima.¹⁶⁰⁰ Može li se u takvim okolnostima raditi planski kad u svakom momentu iskrsava nova prepreka, tim prije što je traženi cilj, priznavanje homogenog geografskog prostora, već bio ostvaren putem **Vance-Owenovog plana**?¹⁶⁰¹ Da li je bilo potrebno otisnuti se tim putem prepunim prepreka kad je cilj već bio ostvaren, tj. ovjeren **Vance-Owenovim planom**?¹⁶⁰² Nije li situacija u stvarnosti bila sasvim drugačija od one o kojoj se govori u podnescima odbrane u kojima se navodi da su politički i vojni organi HVO-a bili dezavuirani od strane **lokalnih moćnika** koji su u svojim opštinama vodili lokalnu politiku koja nije imala iste ciljeve kao i **Mate Boban**?¹⁶⁰³

Najbolji dokaz za to je činjenica da tokom čitavog tog perioda nisu posrijedi **stalni** već mjestimični **punktualni sukobi**, nekoliko sati ili dana nakon kojih bi uslijedila

¹⁵⁹⁷ P 06581, str. 20.

¹⁵⁹⁸ P 06581, str. 9–11.

¹⁵⁹⁹ P 02746; P 07834; P 09899, pod pečatom; P 03900, pod pečatom.

¹⁶⁰⁰ P 08014; P 07636; P 05967; P 09708, pod pečatom.

¹⁶⁰¹ P 01043.

¹⁶⁰² P 01043.

¹⁶⁰³ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 8, 116, 128.

intervencija međunarodne zajednice koja traži da se poštuje prekid vatre. Mora se nažalost konstatovati da su u okviru tih **punktualnih** sukoba činjena krivična djela. Odbrana to uostalom ne osporava, objašnjavajući da su krivična djela mogla da se dogode zbog slabe obučenosti vojnika HVO-a koji nisu bili profesionalci nego uglavnom lokalno mobilisan kadar,¹⁶⁰⁴ zbog nedostatka autoriteta na komandnom nivou i zbog igara lokalnih političara,¹⁶⁰⁵ što se moglo konstatovati u **Stupnom Dolu** gdje su uhapšena tri političara.¹⁶⁰⁶

Dakle, ako nije bilo UZP-a dirigovanog iz Zagreba, a niti UZP-a koji je pokrenuo i inicirao **Mate Boban**, nije li riječ o **klasičnom unutrašnjem sukobu** u kojem su političke aspiracije lokalnih političara, višak samosvijesti nekih od njih, te političke ambicije rezultirali situacijama koje su se otele kontroli u smislu **autoriteta** i **komandovanja**? Uostalom, to donekle priznaje i tužilaštvo. Tužilaštvo, međutim, ne pridaje nikakvu težinu postojanju ofanzive ABiH koja je imala za cilj osvajanje teritorija i ostvarivanje pristupa moru, što u njenom slučaju nije bilo formalizovano Vance-Owenovim planom.¹⁶⁰⁷ Pored toga, valja konstatovati da je muslimanska ofanziva bila krunisana uspjehom i da se s vremenom uticaj HVO-a smanjivao, do te mjere da je HVO ostao u dominantnom položaju samo u nekim manjim zonama.¹⁶⁰⁸

Može li se u takvoj situaciji, kada su odbrambene linije HVO-a potpuno potisnute i kad nema ni smjene vojnika, ozbiljno smatrati da još uvijek postoji namjera i sposobnost da se provede plan? Tim prije što je **nacionalni sastav**, koji je po meni odlučujući faktor, bio takav da HVO sa **16%** stanovništva nije bio u mogućnosti da nametne svoju vlast nad cijelom Bosnom i Hercegovinom, s izuzetkom nekih strateških teritorija definisanih u okviru **Vance-Owenovog plana**.¹⁶⁰⁹

¹⁶⁰⁴ Završni podnesak Praljкове odbrane, par. 47.

¹⁶⁰⁵ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 26–29.

¹⁶⁰⁶ P 06026, str. 3.

¹⁶⁰⁷ P 01043.

¹⁶⁰⁸ 4D 00560; 4D 00561; 4D 00562; 4D 00563; 4D 00564; 4D 00565; 4D 00566.

¹⁶⁰⁹ P 01043.

Na osnovu te konstatacije, možemo smatrati da je počev od maja 1992. možda postojao začetak nekakvog plana, ali u toku narednih šest mjeseci, s obzirom na prijedloge **Badinterove komisije**,¹⁶¹⁰ kao i **Londonske konferencije**,¹⁶¹¹ takav projekt više nije bio održiv. U krajnjoj liniji, jedini plan koji je mogao da postoji bio je **plan implementacije Vance-Owenovog plana**. Znači li to da je ta implementacija uključivala zločinački cilj? Bilo bi, naime, u tom slučaju zanimljivo znati koja su to krivična djela koja će pratiti sprovođenje plana, a koja se mogu okarakterisati kao udruženi zločinački poduhvat. Očigledno je da se od sredine januara 1993. do novembra 1993. dogodila čitava serija zločina, ali se oni, ako se prouče pojedinačno, mogu jednim dijelom povezati s borbama između ABiH i HVO-a (Gornji Vakuf, Jablanica, Prozor, Mostar, Vareš) i postojanjem logora (u stvari, pritvorskih objekata koji se samo nazivaju logorima), u vrijeme kad nije postojala nijedna zatvorska ustanova koja bi odgovarala međunarodnim normama. S druge strane, tokom prethodnog sukoba između Srba, Hrvata i Muslimana, ljudi su zatočavani i zlostavljani, ali možda je to činjeno iz drugih razloga, koji se nisu ticali sprovođenja **nekog plana**.

Etničko čišćenje za koje se tereti¹⁶¹² može imati druge osnove, a ne ostvarivanje tog cilja. Možda su postojali drugi razlozi, zasnovani na **razmjeni stanovništva, sklanjanju civilnog stanovništva u bezbjednost** i olakšavanju puštanja civila na slobodu ili njihovog odlaska u inostranstvo, što je omogućavalo da se smanji broj problema koje je trebalo riješavati. U tom kontekstu, svako je u tome nalazio svoj interes, ako znamo da je odlaske koordinirao MKCK i da je u njima učestvovao i UNPROFOR stavljajući na raspolaganje svoje kamione, logistiku i osoblje.¹⁶¹³

Možemo li na trenutak zamisliti da je međunarodna zajednica možda potpuno svjesno pomogla u **etničkom čišćenju**? Da **UNPROFOR** nije dao svoj doprinos, HVO ne bi mogao da oslobodi zarobljenike. Stoga sam ubijeđen i u to da je većina tih premještanja stanovništva i prisilnih odlazaka mogla da bude uzrokovana **nuždom da se zaštiti civilno**

¹⁶¹⁰ 4D 00540; P 00109.

¹⁶¹¹ P 09536, str. 46–47.

¹⁶¹² Završni podnesak tužilaštva, par. 262.

¹⁶¹³ P 07188, pod pečatom; P 10287, pod pečatom, par. 70; Svjedok DW, T(f), str. 23087; P 07238; P 05219, pod pečatom.

stanovništvo i da mu se pruže drugačiji, mirniji životni uslovi time što će im se omogućiti da se nastane u Hrvatskoj ili u trećim zemljama.

Najzad, čini mi se da je potrebno istaknuti i činjenicu da taj entitet HVO-a nije uspostavljen **protiv** Muslimana i protiv **predsjednika Izetbegovića** već **protiv** Srba, o čemu svjedoči Preambula:¹⁶¹⁴

"Suočeni s bezobzirnomo agresijom Jugoslovenske armije i četnika na Republiku Bosnu i Hercegovinu i Republiku Hrvatsku, ogromnim brojem ljudskih žrtava, patnji i stradanja, te posezanjem za stoljetnim Hrvatskim teritorijima i dobrima, kao i rušenjem Republike Bosne i Hercegovine i njenih legalno izabranih tijela, hrvatski narod Bosne i Hercegovine u ovim teškim trenucima svoje povijesti, kada posljednja komunistička vojska Europe udružena s četnicima prijeti opstojnosti hrvatskog naroda i Republike Bosne i Hercegovine, duboko je svjestan da je njegova budućnost povezana s budućnošću cjelokupnog hrvatskog naroda."

Tužilaštvo ovo sakriva jer to i ne pominje, navodeći tako na pomisao da je Hrvatska Zajednica Bosne i Hercegovine uspostavljena u cilju otcjepljenja od muslimanskog dijela Republike Bosne i Hercegovine. Štaviše, na pravnom nivou, čini mi se da je takva tvorevina bila moguća shodno Ustavu Republike Bosne i Hercegovine. Odluka Ustavnog suda o poništavanju zakona koje je taj entitet usvojio bila je temeljena na proceduralnim pitanjima budući da je Herceg-Bosna osnovana bez odobrenja parlamenta.¹⁶¹⁵

3) Izbor oblika odgovornosti

S obzirom na veoma širok izbor koji je tužilaštvo ponudilo sudijama za utvrđivanje oblika odgovornosti svakog optuženog, smatrao sam da je potrebno da pojasnim oblike odgovornosti potvrđene za svakog od optuženih, ne uzimajući u obzir odgovornost po osnovu UZP-a koji ja ne usvajam.

¹⁶¹⁴ P 00078; P 08973, str. 44, 45.

¹⁶¹⁵ P 00505; P 08060.

Budući da sam odbacio taj oblik odgovornosti, smatrao sam da treba da ispitam koji je oblik odgovornosti **najprimjereniji** s obzirom na dokaze koje su predočile strane u postupku. Kao što je istaklo **Vijeće u predmetu Milutinović**, izbor oblika odgovornosti zadatak je sudija vijeća.

U **predmetu Milutinović**, tužilaštvo je smatralo da šest optuženih snose odgovornost po svim osnovama odgovornosti iz člana 7(1) i 7(3) Statuta.¹⁶¹⁶ Vijeće stoga ima obavezu da izabere **samo jedan oblik** odgovornosti kako bi donijelo zaključak o odgovornosti svakog od optuženih pojedinačno, po svim tačkama Optužnice.¹⁶¹⁷ Vijeće nije dužno da ispita **sve** oblike odgovornosti, za sve činjenice i tačke optužnice. Naprotiv, Vijeće može odlučiti da zadrži samo one za koje smatra da najvjernije odgovaraju postupcima optuženih.¹⁶¹⁸ U vezi s tim, Pretresno vijeće u **predmetu Krstić** je navelo da sud ima slobodu izbora u okvirima Optužnice i u slučaju kada je optuženi pravovremeno bio obavješten o optužbama protiv sebe.¹⁶¹⁹ **Vijeće u predmetu Milutinović** pored toga dodaje da se sud mora rukovoditi izvjesnim brojem načela prilikom odlučivanja o tome koji oblik odgovornosti mu se čini najprimjerenijim.¹⁶²⁰

Najprije, nakon što odluči da osudi optuženog za počinjenje krivičnog djela po članu 7(1), sudsko vijeće prilikom odmjeravanja kazne može da kao otežavajuću okolnost uzme u obzir činjenicu da je optuženi planirao, podsticao na počinjenje ili naredio krivično djelo. Međutim, optuženi ne može da bude proglašen krivim za isto krivično djelo po osnovu više oblika odgovornosti po članu 7(1).

¹⁶¹⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović*, par. 75–76.

¹⁶¹⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović*, par. 76.

¹⁶¹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović*, par. 76 gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 602; Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 388–389.

¹⁶¹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 602.

¹⁶²⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović*, par. 76.

Nasuprot tome, ukoliko zaključci vijeća daju osnovu za potvrđivanje odgovornosti optuženog po osnovu dva vida odgovornosti iz člana 7(3), vijeće može da izabere hoće li ga osuditi po osnovu samo jednog ili dva vida odgovornosti.¹⁶²¹

Osim toga, vijeće ne može da osudi optuženog po osnovu nekog od oblika odgovornosti iz člana 7(1) i po osnovu nekog od oblika iz člana 7(3). Kada su ispunjeni uslovi koji odgovaraju i jednoj i drugoj osnovu odgovornosti, pretresno vijeće mora da usvoji odgovornost po članu 7(1), dok će položaj nadređenog uzeti u obzir kao otežavajuću okolnost za potrebe odmjeravanja kazne.¹⁶²²

Žalbena vijeće je u **predmetu Blaškić** zaključilo da oblik odgovornosti iz člana 7(1) u pravilu odnosi prevagu u odnosu na član 7(3).¹⁶²³ Naime, član 7(1) se najčešće odnosi na neposrednu odgovornost optuženog, dok se član 7(3) odnosi na manje izravne oblike odgovornosti.¹⁶²⁴ Međutim, i Žalbena i Pretresno vijeće u predmetu **Blaškić** ocijenilo je da se neki oblici odgovornosti iz člana 7(1) u izvjesnim okolnostima mogu smatrati posrednima kad je posrijedi nečinjenje.¹⁶²⁵ Žalbena vijeće je naime potvrdilo sljedeći stav Pretresnog vijeća:

"Bilo bi nelogično nekog komandanta smatrati krivično odgovornim zato što je planirao, podsticao ili naredio počinjenje krivičnih djela, a istovremeno ga teretiti što ih nije spriječio ili kaznio. Međutim, kako tvrdi optužba, propust da se kazne prošla krivična djela, koji povlači odgovornost komandanta po članu 7(3), može, pod uslovom da su ispunjeni uslovi za objektivni i subjektivni element, povlačiti odgovornost komandanta

¹⁶²¹ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović*, par. 78 gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Strugar*, par. 373; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 793.

¹⁶²² Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović*, par. 78 gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 91–92; Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli* par. 81, 82, 91; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 745.

¹⁶²³ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović*, par. 79 gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 91.

¹⁶²⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović*, par. 79 gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 91; Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 683.

¹⁶²⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović*, par. 79 gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 664.

po članu 7(1) Statuta, bilo na osnovu pomaganja i podržavanja, bilo na osnovu podsticanja na kasnije počinjenje novih krivičnih djela."¹⁶²⁶

Istim slijedom, **Pretresno vijeće u predmetu *Milutinović* je Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*** protumačilo na način da se oblici nečinjenja iz člana 7(1) ne stavljaju iznad oblika nečinjenja iz člana 7(3).¹⁶²⁷ Iz tog razloga, Pretresno vijeće je smatralo da se u **Drugostepenoj presudi u predmetu *Blaškić*** prioritet daje primjeni neposrednih oblika odgovornosti iz člana 7(1) koji podrazumijevaju aktivno djelovanje optuženog. Nasuprot tome, odgovornost optuženog po osnovu nečinjenja može se potvrditi i po članu 7(3) i po članu 7(1), za podsticanje ili pomaganje i podržavanje.¹⁶²⁸

U **predmetu *Prlić***, tužilaštvo se odlučilo da optužene tereti po osnovu učešća u **udruženom zločinačkom poduhvatu**. Međutim, tužilaštvo nije propustilo da u Optužnici navede **sve** oblike odgovornosti iz člana 7(1) i iz člana 7(3).¹⁶²⁹ Tužilaštvo pominje planiranje, naređivanje i podsticanje,¹⁶³⁰ kao i pomaganje i podržavanje¹⁶³¹ u vidu neispunjavanja obaveza.

Kad je riječ o pomaganju i podržavanju putem nečinjenja, (up. paragraf 136 i dalje u Završnom podnesku), tužilaštvo smatra da predstavnici države koja ima kontrolu nad nekom konkretnom teritorijom imaju tri vrste **obaveza**: obavezu da zaštite zarobljenike (obaveza iz predmeta *Mrkšić*), obavezu da zaštite zatočene civile i da ih puste na slobodu ukoliko ne predstavljaju prijetnju po bezbjednost (obaveza iz predmeta *Čelebići*) i opštu obavezu zaštite civila na okupiranim teritorijama.¹⁶³²

a) Obaveza zaštite zarobljenika (obaveza iz predmeta *Mrkšić*)

¹⁶²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić* par. 89 gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 337.

¹⁶²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović*, par. 79.

¹⁶²⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Milutinović*, par. 79.

¹⁶²⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 107.

¹⁶³⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 129–132.

¹⁶³¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 133–138.

¹⁶³² Završni podnesak tužilaštva, par. 301.

Kao službena lica sile koja drži zatočene osobe, svi optuženi su imali obavezu da zaštite zatvorenike koji su im bili povjereni.¹⁶³³ Sudska praksa u vezi s tom obavezom razrađena je u **Drugostepenoj presudi u predmetu Mrkšić**, u kojoj je Žalbeno vijeće dalo tumačenje da službena lica države imaju obavezu da štite zarobljenike za koje su odgovorni bilo *de jure* bilo *de facto*. Tužilaštvo tvrdi da su **Jadranko Prlić i Bruno Stojić**, kao civilni rukovodioci u organima vlasti HZ HB, bili odgovorni za zatočeničke logore HVO-a i da su znali za **loše uslove zatočeništva**.¹⁶³⁴ **Slobodan Praljak i Milivoj Petković**, kao zapovjednici u Glavnom stožeru HVO-a, učestvovali su u **slanju zatočenika na prisilni rad**. Oni su takođe i odobrili krivična djela koja su počinile jedinice HVO-a koje su im bile potčinjene.¹⁶³⁵

b) Obaveza zaštite zatočenih civila (obaveza iz predmeta Čelebići)

Svi optuženi su uz to imali obavezu da zaštite zatočene civile i da **ih oslobode ukoliko nije bilo elemenata na osnovu kojih se moglo zaključiti da oni predstavljaju opasnost po bezbjednost, odnosno ukoliko se nisu mogla poštovati njihova zagarantovana procesna prava**.¹⁶³⁶

Tužilaštvo tvrdi da **civilni zarobljenici Muslimani** koje je zatočio HVO nisu predstavljali opasnost **po bezbjednost**.¹⁶³⁷ Dvije kampanje hapšenja u Mostaru, prva u maju 1993. i druga koja je počela 30. juna 1993., pokazuju da su masovna hapšenja **civila Muslimana** bila motivisana **nacionalnim**, a ne **bezbjednosnim** razlozima.¹⁶³⁸ Naime, prilikom kampanje hapšenja koju je **30. juna 1993.** naredio **Milivoj Petković**, HVO je zatvorio civile **među kojima je bilo žena, djece i starijih osoba, koji nisu mogli predstavljati opasnost jer se nije radilo o vojnosposobnim osobama**.¹⁶³⁹ Optuženi su s tim bili upoznati. Na primjer, na jednom sastanku sa **Valentinom Ćorićem** pripadnici

¹⁶³³ Završni podnesak tužilaštva, par. 302.

¹⁶³⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 304.

¹⁶³⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 305.

¹⁶³⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 309.

¹⁶³⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 301.

¹⁶³⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 311–313.

¹⁶³⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 313.

vojne policije su priznali da su civili hapšeni bez razlike i ne zbog toga što bi predstavljali neku opasnost.¹⁶⁴⁰

S druge strane, zatočenici nisu uživali **zagarantovana procesna prava**, na osnovu kojih bi se utvrdilo da li ih HVO može pustiti na slobodu. Hrvatsko vijeće obrane nije vršilo potrebne evaluacije kako bi se ustanovilo da li neko predstavlja opasnost po bezbjednost.¹⁶⁴¹ Nije se poštovalo periodično razmatranje njihove situacije, a kriterijumi za oslobađanje su bili proizvoljni.¹⁶⁴²

Naposljetku, **civili nisu odvajani od ratnih zarobljenika** uslijed čega ih je bilo nemoguće međusobno razlikovati.¹⁶⁴³ Komisija koju je obrazovao **Bruno Stojić** u avgustu 1993., a na čijem je čelu bio **Berislav Pušić** i čija je svrha bila da formalno reguliše status zatočenika i njihovo oslobađanje, imala je zapravo, po mišljenju tužilaštva, zadatak da definiše **postupak za deportaciju, a ne za puštanje na slobodu**.¹⁶⁴⁴ Ta Komisija se **uostalom nikad nije ni sastala**.¹⁶⁴⁵

Budući da nisu oslobodili zatočenike koji nisu predstavljali opasnost, odnosno čija situacija nije bila regulisana, tužilaštvo tvrdi da svi optuženi snose odgovornost za krivična djela koja im se stavljaju na teret u tačkama Optužnice 10 i 11.

c) Opšta obaveza zaštite civila na okupiranoj teritoriji

Naposljetku, tužilaštvo tvrdi da su **Milivoj Petković**, kao i **Slobodan Praljak** nakon 24. jula 1993., imali obavezu da zaštite **civile na teritoriji koju je okupirao HVO**.¹⁶⁴⁶ Ta obaveza se odnosila na teritorije Prozora, Gornjeg Vakufa, Sovića i Doljana, zapadnog Mostara, Ljubuškog, Stoca i Čapljine. Naime, **Prozor je pao pod kontrolu HVO-a 25**.

¹⁶⁴⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 313; P 03663.

¹⁶⁴¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 317; P 03663; P 09078.

¹⁶⁴² Završni podnesak tužilaštva, par. 315, 318, 319.

¹⁶⁴³ Završni podnesak tužilaštva, par. 315, 320.

¹⁶⁴⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 318.

¹⁶⁴⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 319; Josip Praljak, T, str. 14779, 14780.

¹⁶⁴⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 324.

oktobra 1992. godine.¹⁶⁴⁷ Ta se kontrola u aprilu 1993. proširila i na područja Grevića, Tošćanice i Gornje Slatine.¹⁶⁴⁸ Krivična djela u Prozoru poslije tih datuma **počinjena su stoga na teritorijama pod okupacijom HVO-a**. Dakle, dužnost načelnika Glavnog stožera **Milivoja Petkovića**, a kasnije **Slobodana Praljka**, bila je zaštita tih civila i imovine koji su se našli na udaru. Budući da nisu ispunili tu opštu obavezu, tužilaštvo tvrdi da su oni, **nečinjenjem, skrivili pomaganje i podržavanje u počinjenju tih krivična djela**.

U **opštini Gornji Vakuf**, najkasnije **21. januara 1993.**, snage HVO-a zauzele su sela Ždrimce, Strmicu, Ždrince i Paloč.¹⁶⁴⁹ Soviće i Doljane HVO je zauzeo 17. aprila 1993. godine.¹⁶⁵⁰ Po mišljenju tužilaštva, **Milivoj Petković** je, kao zapovjednik HVO-a u tim okupiranim mjestima u vrijeme kada su krivična djela počinjena, **nečinjenjem skrivio pomaganje i podržavanje tih krivičnih djela**.¹⁶⁵¹

Zapadni Mostar je pod kontrolu HVO-a pao najkasnije 9. i 10. maja 1993. Područja Ljubuškog, Stolca i Čapljine HVO je zauzeo u **julu 1993.** godine.¹⁶⁵² Za krivična djela protiv stanovništva ili civilne imovine u **zapadnom Mostaru, Ljubuškom, Stocu i Čapljini** počinjena od tog vremena nadalje odgovorni su **Milivoj Petković**, a zatim i **Slobodan Praljak**, budući nisu ispunili svoju opštu obavezu zaštite civila. Dakle, kako smatra tužilaštvo, oni su, **nečinjenjem, skrivili pomaganje i podržavanje tih krivičnih djela**.¹⁶⁵³

U Optužnici se eksplicitno navode i alternativni oblici odgovornosti. U **Drugostepenoj presudi u predmetu Gotovina**, Žalbeno vijeće je odlučilo da razmotri alternativne oblike odgovornosti.

¹⁶⁴⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 326–330.

¹⁶⁴⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 331.

¹⁶⁴⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 335.

¹⁶⁵⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 338, 341.

¹⁶⁵¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 337.

¹⁶⁵² Završni podnesak tužilaštva, par. 349.

¹⁶⁵³ Završni podnesak tužilaštva par. 348.

U **Drugostepenoj presudi u predmetu Gotovina**, donijetoj 16. novembra 2012., Žalbeno vijeće je **poništilo** presudu Pretresnog vijeća koje je zaključilo da je postojao **udruženi zločinački poduhvat s ciljem da se putem sile ili prijetnje primjenom sile uklone Srbi iz Krajine. Vijeće je zatim odlučilo da ispita da li optuženi mogu biti proglašeni krivim po osnovu alternativnih oblika odgovornosti.**

Žalioci su tvrdili da **Žalbeno vijeće** ne može razmatrati alternativne oblike odgovornosti jer to nije sastavni **dio njihovih zahtjeva koji su se odnosili isključivo na UZP.**¹⁶⁵⁴ Štaviše, **Gotovina** je tvrdio da bi ih to lišilo prava na žalbu u slučaju da im se izrekne osuđujuća presuda pa osnovi nekog od **alternativnih oblika odgovornosti.**¹⁶⁵⁵ Osim toga, takva mogućnost je isključena s obzirom na načela *res judicata* i *non bis in idem.*¹⁶⁵⁶

Tužilaštvo je na te argumente odgovorilo izjavivši da je bilo slučajeva, **u drugim predmetima**, da **Žalbeno vijeće optužbe razmatra s obzirom na alternativne oblike odgovornosti i onda kada to nije bilo eksplicitno zatraženo, te bez dodatnih podnesaka strana.**¹⁶⁵⁷ **Tužilaštvo smatra da to ne prelazi okvire ovlaštenja Žalbenog vijeća.**¹⁶⁵⁸

Žalbeno vijeće kaže da je riječ o praksi proizašloj iz **člana 25(2) Statuta** koji predviđa da **Žalbeno vijeće može da preinači prvostepene presude.**¹⁶⁵⁹ **Kad je riječ o pravima optuženog, Žalbeno vijeće smatra da ona tom praksom nisu ugrožena.**¹⁶⁶⁰ U svakom slučaju, **alternativne oblike odgovornosti** Vijeće će razmotriti u skladu sa pravima optuženog.¹⁶⁶¹

¹⁶⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 100.

¹⁶⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 101.

¹⁶⁵⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 101.

¹⁶⁵⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 103.

¹⁶⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 103.

¹⁶⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 105, 106.

¹⁶⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 107.

¹⁶⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 108.

Kad je riječ o **Gotovini**, Žalbno vijeće zaključuje da nema nijednog zaključka Pretresnog vijeća kojim bi bio utvrđen *actus reus* nužan za osuđujuću presudu po nekom od **alternativnih oblika odgovornosti**.¹⁶⁶²

Kad je riječ o **Markaču**, Žalbno vijeće napominje da je u više prilika preinačilo prvostepene presude izrekavši osuđujuće presude po osnovu alternativnih oblika odgovornosti umjesto onih navedenih u Optužnici. **Međutim, Žalbno vijeće ističe da u tim slučajevima greške Pretresnog vijeća nisu bile znatnijeg domašaja. S druge strane, Žalbno vijeće nije nikad u tim drugim predmetima poništilo pravne zaključke na temelju kojih je Pretresno vijeće potvrdilo učešće optuženih u UZP-u.**¹⁶⁶³

Na primjer, u **predmetu Simić**, Žalbno vijeće je zaključilo da optužnica **ima takve formalne nedostatke da je uslijed toga narušena pravičnost postupka** budući da je optuženi obaviješten da se tereti **po osnovu UZP-a kao oblika odgovornosti** tek na kraju izvođenja dokaza tužilaštva. Nakon što je izvelo te zaključke, Žalbno vijeće je razmotrilo da li se **optuženom može pripisati odgovornost za pomaganje i podržavanje u progonu, na osnovu člana 7(1)**. Vijeće je zatim potvrdilo odgovornost optuženog po osnovu tog drugog oblika odgovornosti.¹⁶⁶⁴

U **predmetu Krstić**, Žalbno vijeće je poništilo **Krstiću** osuđujuću presudu za učešće **u udruženom zločinačkom poduhvatu čiji je cilj bio počinjenje genocida. Vijeće je zatim kao oblik odgovornosti razmotrilo pomaganje i podržavanje, te izreklo osuđujuću presudu za saučesništvo u genocidu.**¹⁶⁶⁵

U **predmetu Vasiljević**, Žalbno vijeće je odlučilo da zaključak po kojem je optuženi dijelio namjeru da se ubije sedam Muslimana nije jedini mogući zaključak s obzirom na dokaze i okolnosti predmeta. Optuženi stoga, po mišljenju Žalbenog vijeća, ne može biti

¹⁶⁶² Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 135.

¹⁶⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 155.

¹⁶⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Simić*, par. 79–191, 301.

¹⁶⁶⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 134–144.

odgovoran kao sapočinilac u okviru UZP-a. Nakon što je razmotrilo alternativne oblike odgovornosti, Žalbeno vijeće je optuženog proglasilo krivim za **pomaganje i podržavanje u ubistvu i progonu.**¹⁶⁶⁶

Kad je riječ o optuženom **Markaču**, Pretresno vijeće mu je pripisalo odgovornost na osnovu dva elementa: protivpravnosti napada na Gračac i propusta da djeluje. Žalbeno vijeće se poziva na to da je poništilo zaključke o artiljerijskom napadu na Gračac. Vijeće zatim smatra da Markačev propust da djeluje ne zadovoljava kriterijume za oblike odgovornosti iz člana 7(3), odnosno za pomaganje i podržavanje.¹⁶⁶⁷ Vijeće je zbog toga zaključilo da nema drugih elemenata na temelju kojih bi moglo da izrekne osuđujuću presudu po osnovu alternativnih oblika odgovornosti.¹⁶⁶⁸

Sudija Meron je uz tu Drugostepenu presudu priložio izdvojeno mišljenje. On konstatuje da presuda stvara precedent jer se od strana traži da se izjasne o razmatranju alternativnih oblika odgovornosti. S druge strane, ista presuda pomaže da se pojasni sudska praksa u vezi s tim pitanjem.¹⁶⁶⁹ **On zatim izražava slaganje s mišljenjem da Žalbeno vijeće ima ovlaštenje da razmatra alternativne oblike odgovornosti, pogotovo ako je to u interesu pravde.**¹⁶⁷⁰ Međutim, Žalbeno vijeće ne može da nadoknadi sve greške koje su napravili tužilac ili Pretresno vijeće. Svoja ovlaštenja ono mora koristiti oprezno kako se ne bi ugrozila prava odbrane ili pokrenulo novo suđenje umjesto preispitivanja presude pretresnog vijeća.¹⁶⁷¹ Preispitivanje mora se sprovesti za svaki predmet zasebno, ali na opštem nivou, no ovaj sudija smatra da Žalbeno vijeće nema ovlaštenje da izvrši kompletnu reviziju pristupa ili odluka koje je usvojilo pretresno vijeće:

¹⁶⁶⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 115–135, 139–143, 147.

¹⁶⁶⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 156

¹⁶⁶⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Gotovina*, par. 156

¹⁶⁶⁹ "Izdvojeno mišljenje suca Theodora Merona" priloženo uz Drugostepenu presudu u predmetu *Gotovina*, par. 3.

¹⁶⁷⁰ "Izdvojeno mišljenje suca Theodora Merona" priloženo uz Drugostepenu presudu u predmetu *Gotovina*, par. 7.

¹⁶⁷¹ "Izdvojeno mišljenje suca Theodora Merona" priloženo uz Drugostepenu presudu u predmetu *Gotovina*, par. 4.

"No, općenito, ne mislim da ta ovlast Žalbenom vijeću daje pravo na kompletnu rekonstrukciju ili reviziju pristupa koji je usvojilo raspravno vijeće, odnosno odluka koje je donijelo."

Shodno tome, sudija Meron podsjeća na relevantnu sudsku praksu. Kaže da Žalbeno vijeće nikada nije razmatralo alternativne oblike odgovornosti kada je presuda bila poništena zbog suštinskih grešaka u optužnici. Vijeće je to činilo samo onda kada je konstatovalo **tehničke greške** ili ako je zaključilo da žalilac **nije dijelio zajednički cilj UZP-a**.¹⁶⁷² On zatim navodi tri presude na koje su se u **Drugostepenoj presudi u predmetu *Gotovina*** već pozvale sudije u većini u Žalbenom vijeću. Napominje da, u Drugostepenoj presudi u predmetu ***Krstić***, Žalbeno vijeće nije poništilo zaključak o postojanju UZP-a. Vijeće je zaključilo da **Krstić** nije imao namjeru počinjenja genocida, ali da je znao za krivična djela počinjena u okviru genocida. Za Drugostepenu presudu u predmetu ***Dragomir Milošević*** napominje da nije osporeno postojanje samih krivičnih djela. Žalbeno vijeće je zaključilo da se na osnovu dokaza ne može potvrditi da je **Dragomir Milošević** neposredno naredio počinjenje tih krivična djela, ali da on svakako snosi odgovornost za njih kao nadređeni. Naposljetku, što se tiče predmeta ***Simić***, **sudija Meron** napominje da je Žalbeno vijeće zaista poništilo zaključke Pretresnog vijeća u vezi s postojanjem UZP-a, ali zbog što su takvom osuđujućom presudom bila narušena prava odbrane. Istovremeno ističe da je pomaganje i podržavanje kao oblik odgovornosti bilo predmet opsežnih diskusija i u prvostepenom i u žalbenom postupku.

Premda se slaže sa krajnjim zaključcima Vijeća, on smatra da Žalbeno vijeće nije smjelo da razmatra alternativne oblike odgovornosti. Naime, on napominje da diskusije o alternativnim oblicima odgovornosti u prvostepenoj presudi i podnescima u žalbenom postupku praktično nije ni bilo. S druge strane, podsjeća na to da je Žalbeno vijeće poništilo glavni zaključak Pretresnog vijeća, uključujući i samo postojanje UZP-a. Stoga zaključuje da se takvom analizom nanosi **nepravda** žaliocu jer, da je analiza Vijeća bila

¹⁶⁷² "Izdvojeno mišljenje suca Theodora Merona" priloženo uz Drugostepenu presudu u predmetu *Gotovina*, par. 5.

drugačija, on bi bio osuđen za krivična djela veoma različita od onih za koja je bio optužen u prvostepenom i drugostepenom postupku.¹⁶⁷³

Tim izdvojenim mišljenjem, koje je samo stav njegovog autora, vrlo je dobro ocrtana sudska praksa iz predmeta *Krstić, Simić i Dragomir Milošević*. Iz svega proizlazi zaključak da Žalbeno vijeće može da potvrdi alternativni oblik odgovornosti **isključivo** u slučaju **tehničkih grešaka** ili kada žalilac nije dijelio zajednički cilj UZP-a.

Sudija Pocar je uz **Drugostepenu presudu u predmetu Gotovina** takođe priložio izdvojeno, ali suprotno mišljenje. U pogledu alternativnih oblika odgovornosti, on u svom suprotnom mišljenju govori samo o tome zašto sa striktno pravne tačke gledišta odbacuje rezonovanje većine.¹⁶⁷⁴ On, naime, smatra da analiza Vijeća počiva na pravnoj konfuziji, naročito kada se pominje izricanje nove osuđujuće presude u žalbenom postupku. Po njegovom mišljenju, preinačiti ("*to revise*") osuđujuću presudu razmotrivši alternativne oblike odgovornosti nije isto što i izreći ("*to enter*") novu osuđujuću presudu:

"Suprotno rezoniranju većine, preinaka osuđujuće presude izrečene žalitelju za neko kazneno djelo iz jednog vida odgovornosti u drugi nije isto što i izricanje nove osuđujuće presude u žalbenom postupku."¹⁶⁷⁵

On napominje da je u tri gorenavedena predmeta Žalbeno vijeće samo stavilo u pitanje oblik odgovornosti, ali ne i osuđujuću presudu za samo krivično djelo.¹⁶⁷⁶ U tim predmetima Žalbeno vijeće je promijenilo **kvalifikaciju** u odnosu na presudu koju je

¹⁶⁷³ "Izdvojeno mišljenje suca Theodora Merona" priloženo uz Drugostepenu presudu u predmetu *Gotovina*, par. 6.

¹⁶⁷⁴ "Suprotno mišljenje suca Fausta Pocara" priloženo uz Drugostepenu presudu u predmetu *Gotovina*, par. 31.

¹⁶⁷⁵ "Suprotno mišljenje suca Fausta Pocara" priloženo uz Drugostepenu presudu u predmetu *Gotovina*, par. 33.

¹⁶⁷⁶ "Suprotno mišljenje suca Fausta Pocara" priloženo uz Drugostepenu presudu u predmetu *Gotovina*, par. 33.

donijelo Pretresno vijeće, tj. optuženi je proglašen krivim za ista krivična djela, ali po alternativnom vidu odgovornosti koji je primjereniji.¹⁶⁷⁷

Na kraju on zaključuje da Žalbeno vijeće nema ovlaštenje da podiže nove optužbe u žalbenom postupku, u skladu s temeljnim načelima da jedna osoba koja je optužena i osuđena za krivično djelo ima pravo tražiti da odluku o njenoj krivici preispita viši sud.¹⁶⁷⁸

Izdvojeno mišljenje **sudije Pocara** pokazuje da ono što je važno jeste **krivično djelo** i osuđujuća presuda koja se na to krivično djelo odnosi. U tom smislu, ja se u potpunosti s njim slažem.

Sudija Pocar zatim kaže da Žalbeno vijeće nema ovlaštenje da podiže nove optužbe u žalbenom postupku. I s tom tvrdnjom se slažem, no da li promjena oblika odgovornosti predstavlja **novu optužbu**? Ja smatram da ne. Optužba se odnosi na **krivično djelo per se**, definisano u članovima 2 (teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949.), 3 (kršenja zakona i običaja ratovanja), 4 (genocid) i 5 (zločini protiv čovječnosti). Oblik odgovornosti proizlazi iz slučajeva opisanih u članu 7 Statuta, s napomenom da se pripadanje UZP-u u njemu ne pominje...

Po mom mišljenju, ne može se govoriti o novoj optužbi ako se na kraju dogodila promjena u izboru oblika odgovornosti.

Optuženi je odgovoran za krivično djelo u obliku koji treba odrediti. Vrijedi pomenuti da se tužilaštvo veoma potrudilo da navede da optuženi može da bude proglašen **krivim** po osnovu **svih** oblika učešća predviđenih u članu 7(1), uključujući počinilaštvo putem učešća u UZP-u. Tužilaštvo čak navodi da se optuženi može proglasiti krivim za isto

¹⁶⁷⁷ "Suprotno mišljenje suca Fausta Pocara" priloženo uz Drugostepenu presudu u predmetu *Gotovina*, par. 33.

¹⁶⁷⁸ "Suprotno mišljenje suca Fausta Pocara" priloženo uz Drugostepenu presudu u predmetu *Gotovina*, par. 37.

djelo po osnovu više oblika odgovornosti u slučaju kada se pokaže da nije dovoljan samo jedan oblik kako bi se u potpunosti izrazilo njegovo zločinačko ponašanje.¹⁶⁷⁹

Kad je riječ o krivičnoj odgovornosti iz člana 7(3) Statuta, tužilaštvo tvrdi da odgovornost **hijerarhijski nadređenog** ima značenje šire od odgovornosti operativnog zapovjednika i primjenjuje se kako na nadređeno civilno lice, tako i na nadređeno vojno lice.¹⁶⁸⁰

Što se tiče analize tužilaštva, želim da iznesem svoju rezervu u pogledu **kumulacije** oblika odgovornosti. S mojeg gledišta, jedna osoba ne može istovremeno biti planer, podstrekač, nalogodavac, počinitelj i saučesnik. Na sudijama je da precizno odrede **tačnu ulogu** optuženog s obzirom na oblike odgovornosti predviđene članom 7 Statuta.

4) Individualna krivična odgovornost optuženih

Prije nego što prijedem na **suštinu** svog izdvojenog mišljenja, odnosno na **individualnu krivičnu odgovornost** svakog od optuženih pojedinačno, smatram da je potrebno da objasnim način na koji sam postupao kako bih izveo konačni zaključak u pogledu **krivice svakog optuženog**.

Prije svega, činilo mi se neophodnim da rezimiram argumente tužilaštva i odbrane kako bih fiksirao "strukturnu potku" njihovih argumenata.

Ti argumenti nisu elaborirani na neorganizovan način. Zapravo, argumentacija poštuje klasična pravila logičkog dokaza i zato sam u fusnotama želio da navedem dokumente i izvode iz transkripata koji se na njih odnose.

¹⁶⁷⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 107.

¹⁶⁸⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 162.

Nakon što sam obavio taj temeljni posao, prije donošenja konačnog zaključka, **usvojio** bih ili **odbacio** pojedini od argumenata.

Zahvaljujući tome, nakon razmatranja svih argumenata, lako je bilo izvesti konačan zaključak *van razumne sumnje*.

Nakon utvrđivanja tačne uloge svakog od optuženih, čekao me zadatak da tu ulogu podvedem pod jedan od oblika odgovornosti iz člana 7 Statuta, a da pritom ne koristim doktrinu UZP-a.

Budući da sam utvrdio da nije postojao samo jedan **zajednički cilj**, već ih je bilo **više**, zaključio sam da je u svrhu ostvarenja tih ciljeva, navedenih u paragrafu 17 Optužnice, izvršeno prethodno **planiranje** u kojem je **optuženi Prlić** imao udjela, zajedno sa **Matom Bobanom i Franjom Tuđmanom**, te jednim dijelom vojnog okruženja ovog potonjeg (**Šušak i Bobetko**), tako da Prlić po toj osnovi podliježe odgovornosti za krivična djela navedena u tačkama Optužnice.

Drugi korak bio je da odredim ko su bili **vojni nalogodavci** i taj oblik odgovornosti potvrdio sam za generale **Petkovića i Praljka**. Kad je riječ o ministru obrane, **Bruni Stojiću**, smatram da za njega treba da se potvrdi odgovornost u vidu *pomaganja i podržavanja*, koji po mom mišljenju odgovara njegovom individualnom djelovanju koje se sastojalo u logističkoj podršci jedinicama koje su učestvovala u borbama.

Što se tiče **Valentina Ćorića**, i njegovu odgovornost podvodim pod pomaganje i podržavanje jer je, poput svog ministra, brigadama davao vojne policajce koji su pak davali obezbjeđenje za vojne zatvore.

Naposljetku, kad je riječ o **Berislavu Pušiću**, koji je bio nadležno lice za razmjenu zatvorenika, i za njega utvrđujem odgovornost za pomaganje i podržavanje.

Shodno tome sam sačinio sljedeći spisak, *redosljedom prema stepenu odgovornosti počevši od najvišeg*:

1. **Jadranko Prlić**
2. **Slobodan Praljak**
3. **Milivoj Petković**
4. **Bruno Stojić**
5. **Valentin Ćorić**
6. **Berislav Pušić**

Moj pristup, premda se ponekad podudara sa pristupom mojih kolega, ipak je **značajno** drugačiji jer su se oni bavili UZP-om kao oblikom počinilačke odgovornosti, što pak nije moje gledište iz **pravnih razloga** koje sam izložio u dijelu posvećenom UZP-u.

U svakom slučaju, oba pristupa rezultiraju istim zaključkom: **potvrdom krivice za svakog od optuženih, za tačke optužbe navedene u Optužnici.**

***Analiza krivične odgovornosti
Jadranka Prlića***

a) Krivična odgovornost Jadranka Prlića

Kako navodi tužilaštvo, **Jadranko Prlić** je, u svojstvu **predsjednika** i zatim **premijera** HVO-a/Herceg-Bosne, imao ovlaštenja *de jure* i *de facto*, kao i efektivnu i/ili znatnu kontrolu nad organima vlasti i oružanim snagama.¹⁶⁸¹

Tužilaštvo navodi da je **Jadranko Prlić** organizovao političke sastanke s ciljem da se redefinišu granice BiH kako bi se vratila **Banovina iz 1939.**, učestvovao u izradi i usvajanju inkriminiranih zakonskih akata, učestvovao u preuzimanju vlasti u raznim opštinama tako što je kontrolisao rad opštinskih uprava. Optužen je takođe da je, u svom službenom svojstvu, saradivao sa **Republikom Hrvatskom** u funkciji definisanja i ostvarivanja ciljeva HB.¹⁶⁸²

Dalje se navodi da je sam **Jadranko Prlić**, odgovarajući na pitanja tužilaštva tokom svog svjedočenja, priznao da je postojao "plan koji je usvojen i proglašen i podržan od Zagreba", plan osnivanja Hrvatske zajednice Herceg-Bosne sa sljedećim ciljem: "obraniti teritorij i, ako je moguće, pripojiti ga Republici Hrvatskoj".¹⁶⁸³ U prilog toj tvrdnji tužilaštvo iznosi da se, 5. oktobra 1992., **Jadranko Prlić** sastao s **Ratkom Mladićem**, u prisustvu optuženih **Stojića** i **Praljka**, te da je na tom sastanku jasno iznio da je njegov cilj Banovina iz 1939. godine.¹⁶⁸⁴

Jadranko Prlić je imao veliku vlast nad rukovodstvom HVO-a budući da je imao široka ovlaštenja da postavlja i razrješava rukovodioce odjela i drugih organa.¹⁶⁸⁵ Od septembra 1992. do juna 1994., u svojstvu čelnika HVO-a/Vlade Herceg-Bosne, potpisao je najmanje 173 imenovanja, nakon što je sudjelovao u procesu selekcije kadrova, a razriješio je dužnosti najmanje 27 rukovodilaca.¹⁶⁸⁶

¹⁶⁸¹ Završni podnesak tužilaštva, str. 154 i dalje.

¹⁶⁸² Završni podnesak tužilaštva, str. 154 i dalje.

¹⁶⁸³ Završni podnesak tužilaštva, par. 365.

¹⁶⁸⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 368; P 11376, str. 2–5.

¹⁶⁸⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 383.

¹⁶⁸⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 383; P 09545, par. 309–312 i Dodatak A (str. 118–122).

Tužilaštvo ocjenjuje da dokazi pokazuju da je **Jadranko Prlić** imao neposrednu nadležnost nad organima poput **Ureda za izbjeglice**¹⁶⁸⁷ i **Službe za razmjenu**,¹⁶⁸⁸ tijelima koja su imala ključnu ulogu u sprovođenju politike deportacije, prisilnog premještanja i postupanja s muslimanskim stanovništvom Banovine, te značajan uticaj na Odjel obrane i oružane snage HVO-a, jer se bavio definisanjem i sprovođenjem programa i strategije Herceg-Bosne u ratu protiv ABiH i bosanskih Muslimana.¹⁶⁸⁹

Tužilaštvo takođe tvrdi da je **Jadranko Prlić** imao značajan uticaj na Odjel unutarnjih poslova, uključujući MUP, civilnu policiju i Odjel za pravosuđe, jer je imao ovlaštenja za imenovanje, donošenje propisa i odlučivanje u domenu finansija.¹⁶⁹⁰

Kad je riječ o krivičnim djelima, **Jadranko Prlić** je imao saznanja o krivičnim djelima jer se često nalazio u blizini mjesta zločina, te je štaviše davao izjave u kojima je odobravao ta krivična djela.¹⁶⁹¹ Svojim izjavama je davao zvaničnu i ličnu podršku hrvatskoj dominaciji u Herceg-Bosni i sistematskoj kampanji "kroatizacije" teritorije Banovine na koju je Herceg-Bosna polagala pravo.¹⁶⁹²

Tužilaštvo smatra da dokazi pokazuju da je **Jadranko Prlić** odigrao važnu ulogu u **deportaciji** i **prisilnom premještanju**. U prilog tim navodima, tužilaštvo iznosi činjenicu da je, 27. novembra 1992., **Prlićeva vlada** donijela uredbu o osnivanju **Ureda za izbjeglice**,¹⁶⁹³ tijela koje je organizovalo deportaciju izbjeglica.

Tužilaštvo smatra da dokazi pokazuju da je **Jadranko Prlić** doprinio funkcionisanju logora¹⁶⁹⁴ i prisilnom radu tako što je lično učestvovao u osnivanju ili ponovnom

¹⁶⁸⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 385; P 09545, par. 144 i 145, gdje se upućuje na P 00846.

¹⁶⁸⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 385; P 09545, par. 162, gdje se upućuje na P 03191.

¹⁶⁸⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 404.

¹⁶⁹⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 422 i dalje. P 03791: PRLIĆ je imenovao najmanje 25 osoba na dužnosti u pravosuđu i policiji. P 09545, Dodatak A (str. 118–122); 1D 00190; 1D 00193; 1D 02123.

¹⁶⁹¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 429; P 01184.

¹⁶⁹² Završni podnesak tužilaštva, par. 436.

¹⁶⁹³ Završni podnesak tužilaštva, par. 441; P 00846; P 09545, par. 144.

¹⁶⁹⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 464.

otvaranju logora u **Dretelju**¹⁶⁹⁵ i **Gabeli**,¹⁶⁹⁶ upravo u ključnim trenucima rata koji je Herceg-Bosna vodila protiv Muslimana, te time neposredno doprinio udruženom zločinačkom poduhvatu Herceg-Bosna.

Optuženi je posjedovao namjeru uništavanja i oduzimanja imovine Muslimana, čemu je i doprinio jer je za takva djela znao zahvaljujući izvještajima, ali nije preduzeo ništa kako bi spriječio HVO u činjenju tih krivičnih djela ili kaznio počinioce.¹⁶⁹⁷

Jadranko Prlić je doprinio manipulisanju **humanitarnom pomoći**. Ovlaštenja i djelokrug optuženog obuhvatali su politiku i metode HVO-a u oblasti raspodjele humanitarne pomoći¹⁶⁹⁸ koja se obavljala putem Ureda za izbjeglice, te je on stoga odgovoran za diskriminacijsku politiku koju je to tijelo sprovodilo u odnosu na muslimanske izbjeglice.¹⁶⁹⁹

Tužilaštvo navodi da je **Jadranko Prlić** znao za djela **hotimičnog lišavanja života i silovanja**.¹⁷⁰⁰

Kako smatra tužilaštvo, odgovornost **Jadranka Prlića** proističe iz toga što nije kaznio počinioce krivičnih djela već je, naprotiv, puštao da se ona čine. Da pomenem samo jedan primjer, tužilaštvo smatra da dokazi pokazuju da su prilikom masovnih hapšenja početkom jula 1993., **Prličeva vlada** i njene oružane snage sasvim svjesno, na neselektivan način uhapsile hiljade Muslimana iako se znalo da neće moći da postupaju sa njima na primjeren način.¹⁷⁰¹

¹⁶⁹⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 465; P 01802; P 09754, pod pečatom.

¹⁶⁹⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 466; P 02674; P 02679. Dana 8. juna 1993. (znatno prije ofanzive ABiH od 30. juna), Prličeva vlada je, dvjema uredbama koje je on potpisao, osnovala Zatvor u Gabeli i imenovala njegovog upravnika.

¹⁶⁹⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 490, 491.

¹⁶⁹⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 493.

¹⁶⁹⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 494.

¹⁷⁰⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 499.

¹⁷⁰¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 506 i dalje.

Jadranko Prlić je lagao međunarodnoj zajednici. Na primjer, nakon pokolja koji je HVO počinio u **Stupnom Dolu** 23. oktobra 1993., optuženi je međunarodnoj zajednici rekao da je "**general Petković** uklonio sve lokalne komandante i [da je] pokrenuta [...] istraga".¹⁷⁰² **Svjedok EA** je međutim izjavio da ga rukovodstvo HVO-a nikad nije smijenilo s dužnosti, već da je, naprotiv, nastojalo da prikrije krivična djela, krivicu prebacivalo na druge, a njega pohvalilo i unaprijedilo.¹⁷⁰³

Po mišljenju odbrane, rukovodstvo bosanskih Hrvata podržalo je održavanje referenduma o nezavisnosti BiH¹⁷⁰⁴ i učinilo sve kako bi se očuvao teritorijalni integritet BiH,¹⁷⁰⁵ konkretno, potpisujući bez rezervi mirovne sporazume.

Kad je riječ o nadležnosti optuženog nad vojnim organima, odbrana smatra da dokazi pokazuju da od 17. oktobra 1992. nadalje, **predsjednik Prlić** više nije imao nikakvu kontrolu nad bilo kojim vojnim organom.¹⁷⁰⁶

Kako smatra odbrana, činjenice pokazuju da je HZ HB osnovana uslijed događaja u BiH, a ne u kontekstu UZP-a. Prvo, JNA je napala Hrvatsku zato što je ova proglasila nezavisnost, a očekivao se i skori napad na BiH. Drugo, JNA je napala Hrvatsku iz BiH uz saučesništvo muslimanskog rukovodstva i, naposljetku, hrvatsko selo Ravno je srušeno sa zemljom, a da vlasti BiH nisu intervenisale. Osnivanje HZ HB bilo je, dakle, predvidiva, razumna i nužna reakcija.¹⁷⁰⁷ budući da strukture vlasti BiH više nisu mogle da obezbijede obavljanje osnovnih funkcija, HZ HB je bila prinuđena da ih preuzme na sebe, ali HZ HB nije imala nikakvu namjeru da osniva "državu u državi".

Predloženi dokazi pokazuju da je **Hrvatska** naoružavala i obučavala bosanske Muslimane.¹⁷⁰⁸ **Alija Izetbegović**, predsjednik SDA i predsjednik **Predsjedništva BiH**, **tajno je osnovao Patriotsku ligu i Zelene beretke** u okviru vojnog krila SDA. **Sefer**

¹⁷⁰² Završni podnesak tužilaštva, par. 509.

¹⁷⁰³ Završni podnesak tužilaštva, par. 509.

¹⁷⁰⁴ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 322; 1D 00394.

¹⁷⁰⁵ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 322; P 00031, P 00047, P 00058, P 00060.

¹⁷⁰⁶ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 322.

¹⁷⁰⁷ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 322; T, str. 29277–29279.

¹⁷⁰⁸ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 322.

Halilović, Musliman, oficir JNA iz Srbije, koji je kasnije došao na čelo ABiH, odigrao je ključnu ulogu u razvoju odbrambene strategije muslimanskog političkog rukovodstva.¹⁷⁰⁹ Međutim, Izetbegović je tajno naoružavao Muslimane u cilju samo njihove odbrane i zaštite. Njegova pasivnost, koja se savršeno ogledala u činjenici da Predsjedništvo nije ništa preduzimalo, te njegova čuvena izjava – "ovo nije naš rat" – data nakon što je uništeno hrvatsko selo Ravno, izazvale su nepovjerenje bosanskih Hrvata u njega i Predsjedništvo BiH, te bile razlog da se naoružaju.¹⁷¹⁰

Stvaranje **HZ HB** nije imalo za cilj obnovu granica Banovine iz 1939. budući da te granice nikada nisu ni postojale.¹⁷¹¹

Kad je riječ o **krivičnim djelima**, nije postojao **nikakav plan etničkog čišćenja**, već je raseljavanje hrvatskog i muslimanskog stanovništva bilo posljedica činjenice da je VRS osvajao teritorije. Odbrana iznosi da su, naprotiv, mudžahedini bili ti koji su stavljali u okruženje hrvatsko stanovništvo koje je zbog toga bilo primorano da bježi.¹⁷¹² Kako smatra odbrana, dokazi pokazuju da su Prlić i HVO HZ HB preduzeli korake i donijeli odluke u svrhu zaštite osnovnih prava Muslimana.¹⁷¹³

Odbrana smatra da dokazi pokazuju da **Jadranko Prlić** i HVO HZ HB/Vlada HR HB nisu ni na koji način imali udjela u **prisilnom premještanju** ili **deportaciji** bilo kojeg građanina BiH u treće zemlje ili na druga područja BiH koja nisu bila pod kontrolom HZ/HR HB.¹⁷¹⁴

Što se tiče navoda tužioca u vezi sa "kroatizacijom", odbrana smatra da muslimanski jezik jednostavno nije postojao.¹⁷¹⁵ Kad je riječ o novcu, valuta BiH nije bila dovoljno čvrsta, a najpogodnije valute bile su hrvatski dinar, njemačka marka ili američki dolar, štaviše, većina proizvoda uvozila se iz Hrvatske, i tužilaštvo nije dokazalo suprotno.

¹⁷⁰⁹ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 322.

¹⁷¹⁰ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 322; T, str. 29277 do 29279.

¹⁷¹¹ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 322(e).

¹⁷¹² Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 322(d).

¹⁷¹³ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 326(c).

¹⁷¹⁴ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 326(i).

¹⁷¹⁵ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 326(e).

Odbrana izjavljuje da optuženi nikada nije izdavao naređenja Glavnom stožeru ili njegovim jedinicama, te da nije imao nikakav *de jure* ili *de facto* uticaj nad **generalom Praljkom** ili **generalom Petkovićem**, odnosno njihovim jedinicama.

Odbrana prihvata da je **optuženi Prlić** s obzirom na funkcije koje je imao prisustvovao sastancima rukovodstva Hrvatske u Zagrebu, ali tvrdi da nijedan dokaz ne pokazuje da je on uživao poseban status ili tretman.¹⁷¹⁶ Ovlaštenja **Jadranka Prlića** unutar HVO-a HZ HB, koji je funkcionisao kao kolegijalni organ, bila su ograničenog obima.¹⁷¹⁷

Kako smatra odbrana, dokazi pokazuju da niti **Jadranko Prlić** niti **HVO HZ HB** nisu imali vlast ili kontrolu nad otvaranjem zatočeničkih centara ili nad upravljanjem njima. Zapravo, čim se saznalo za postojanje tih centara, **HVO HZ HB/Vlada HR HB** uložili su napore da se ti problemi riješe koliko je god to bilo moguće, iako je bilo jasno da se ne mogu kontrolisati organi zaduženi za zatočavanje i zatočeničke centre.¹⁷¹⁸

Nijedan od predloženih dokaza ne pokazuje da su **Jadranko Prlić** ili **HVO HZ HB/organi vlasti HR HB** neposredno ili posredno učestvovali u uništavanju kulturnih ili vjerskih dobara, odnosno privatne imovine. Predloženi dokazi pokazuju upravo suprotno. Uloženi su znatni naponi kako bi se uništena imovina zaštitila i obnovila, posebno imovina koja je dio kulturne i istorijske baštine svih nacionalnih grupa.¹⁷¹⁹

Prije nego što se detaljnije osvrnem na optužbe kojima se tereti, smatram da je potrebno da ukratko pomenem oblik odgovornosti koji je najprimjereniji u slučaju ovog optuženog, odnosno planiranje na osnovu člana 7(1) Statuta.

¹⁷¹⁶ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 327(b).

¹⁷¹⁷ T, str. 30284 do 30288.

¹⁷¹⁸ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 327(n).

¹⁷¹⁹ 1D 02705E; 1D 02703; 1D 02706.

Član 7(1) Statua kaže: "osoba koja je planirala [...] [neko] od krivičnih djela navedenih u članovima 2 do 5 ovog Statuta snosi individualnu krivičnu odgovornost za to krivično djelo".

Objektivno obilježje "planiranja" podrazumijeva da su jedna ili više osoba osmislile program kažnjivog ponašanja kojim je ostvareno jedno ili više krivičnih djela predviđenih Statutom, kako u smislu priprema, tako i u fazi izvršenja.¹⁷²⁰ Dovoljno je dokazati da je planiranje bilo odlučujući element tog kažnjivog ponašanja.¹⁷²¹

Kažnjivo ponašanje mora biti počinjeno kasnije, od strane neke druge osobe, jer ista osoba ne može biti odgovorna i za počinjenje krivičnog djela i za planiranje tog istog krivičnog djela.¹⁷²²

Mada počinjenje krivičnog djela ne mora biti jedini cilj planirane akcije, ono mora biti njen prevashodni cilj.¹⁷²³

Subjektivno obilježje koje je potrebno potvrditi za ovaj vid učešća jeste izravna namjera osobe koja je planirala krivično djelo.¹⁷²⁴ Žalbeno vijeće je međutim odlučilo da je za

¹⁷²⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Jean-Paula Akayesua*, 2. septembar 1998., par. 480; Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, 3. mart 2000., par. 279; Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, 26. februar 2001., par. 386; Prvostepena presuda u predmetu *Radislav Krstić*, 2. avgust 2001., par. 601; Prvostepena presuda predmetu *Tužilac protiv Mladena Naletilića i Vinka Martinovića*, 31. mart 2003., par. 59; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, 17. decembar 2004., par. 26; Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, 1. septembar 2004., par. 268.

¹⁷²¹ Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, 17. decembar 2004., par. 26; Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, 1. septembar 2004., par. 268.

¹⁷²² Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Jean-Paula Akayesua* (MKSR), 2. septembar 1998., par. 473; Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, 3. mart 2000., par. 278; Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, 26. februar 2001., par. 386; Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Stanislava Galića*, 5. decembar 2003., par. 168; Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Radoslava Brđanina*, 1. septembar 2004., par. 268; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, 17. decembar 2004., par. 26.

¹⁷²³ Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Ljubeta Boškskog i Johana Tarčulovskog*, 19. maj 2010., par. 138.

¹⁷²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, 17. decembar 2004., par. 29; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, 12. novembar 2009., par. 268.

potvrđivanje traženog subjektivnog obilježja dovoljno dokazati da osoba ili osobe koje planiraju neku radnju ili propust imaju svijest o velikoj vjerojatnosti da će prilikom izvršenja tog plana biti počinjeno krivično djelo. Naime, planiranje sa sviješću o takvoj velikoj vjerojatnosti Žalbeno vijeće je smatralo pristajanjem na krivično djelo koje iz plana proizlazi.¹⁷²⁵

Jadranko Prlić je poslije **Mate Bobana** bio najviši politički rukovodilac u Hercegovini. U tom svojstvu, on je **planirao** sprovođenje kampanje progona usmjerene protiv Muslimana tokom perioda na koji se odnosi Optužnica. Cilj te politike bio je **ili** da se na kraju obnove granice Banovine iz 1939. kako bi se stvorila "Velika Hrvatska" u skladu sa stavovima koje je u više navrata iznio **Franjo Tuđman**, **ili** da se ubrzano pristupi implementaciji **Vance-Owenovog plana** iako još nije bio postignut konsenzus u pogledu tog plana s obzirom na različita mišljenja raznih strana u tom smislu. Ja se priklanjam **drugoj hipotezi** jer iz predsjedničkih *transkripata* sasvim jasno proizlazi da projekt "Velike Hrvatske" nije mogao da se ostvari bez intervencije međunarodne zajednice u sukobima.¹⁷²⁶

Jasna je nostalgija **Franje Tuđmana** za "**Banovinom**",¹⁷²⁷ ali uprkos tome, on je bio razborit i stalno je ponavljao potrebu da Muslimani i Hrvati sarađuju, kao i važnu ulogu međunarodne zajednice.¹⁷²⁸ Ne smije se zaboraviti da je **Republika Hrvatska** imala ogroman problem na sopstvenoj teritoriji s obzirom na prisustvo Srba u Republici Hrvatskoj, koji su pak pretendovali na uspostavljanje granice duž linije Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica kako bi se obrazovala "Velika Srbija".

Smatram da je **Franjo Tuđman** u tom smislu bio veoma jasan, naime, htjeti "**Veliku Hrvatsku**" značilo je da se *ipso facto* prihvata "**Velika Srbija**", dok je glavni cilj **Franje Tuđmana** bilo očuvanje cjelovitosti **Republike Hrvatske**. Očigledno je da bi

¹⁷²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, 17. decembar 2004., par. 31; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Dragomira Miloševića*, 12. novembar 2009., par. 268.

¹⁷²⁶ P 01297, str. 31; P 02122, str. 16.

¹⁷²⁷ P 03279, str. 21 i 22; Peter Galbraith, T(f), str. 6432, 6454, 6455.

¹⁷²⁸ P 00498, str. 70–73; P 00524, str. 10; P 01158, str. 45; P 01622, str.9; P 01893, str. 109.

približavanje sa **Herceg-Bosnom**, u kojem god to obliku bilo (pripajanje, konfederacija, federacija), nužno postavilo problem s obzirom na srpske dijelove Hrvatske koje bi onda Srbija mogla da pripoji ili da s njima obrazuje konfederaciju. Po mom mišljenju, jasno je da to na političkom nivou "ne bi bilo vrijedno truda", očigledno je i da plan ne bi urodio plodom, tim prije što **Franjo Tuđman** nije izabran na osnovu takvog programa.

Na to naročito ukazuje činjenica da je **Franjo Tuđman** u više navrata pozivao Hrvate iz Hercegovine da sarađuju s Muslimanima i obustave sukobe.¹⁷²⁹

Meni je stoga jasno da **Jadranko Prlić** nije bio izvršilac nekakvog udruženog zločinačkog poduhvata u Hercegovini, a kamoli da je učestvovao u stvaranju tog poduhvata. Smatram da je isprva bio suočen s teškom situacijom kada su nestale državne strukture kojima se upravljalo iz Sarajeva. Nakon što je, zajedno s drugima, obrazovao strukturu koja se sastojala od vojske (HVO) i političkih i upravnih struktura, on je trebao da nastoji da se približi Predsjedništvu u Sarajevu, a ne da, od januara 1993., šalje dopise u kojima stavlja do znanja da želi da preuzme kontrolu nad vojskom kako bi se što brže sproveo **Vance-Owenov plan**.

Dokazi sasvim jasno pokazuju da je optuženi učestvovao u političkim sastancima. Na primjer, sastao se s predsjednikom Hrvatske **Franjom Tuđmanom** u Zagrebu 17. septembra 1992.,¹⁷³⁰ kao i, dva puta te iste godine, s **generalom Mladićem**, zajedno s i optuženim **Praljkom, Petkovićem i Stojićem**.¹⁷³¹

Argumenti odbrane da je **Herceg-Bosna** obrazovana uslijed situacije u BiH i činjenice da je JNA napala Hrvatsku iz BiH¹⁷³² mogu se činiti relevantnim. Međutim, osnivanje **Herceg-Bosne** će se pokazati kao način da se uspostavi vlast u provincijama 3, 8 i 10 po **Vance-Owenovom planu**, iz čega su i proistekli ultimatumu Muslimanima iz januara

¹⁷²⁹ P 00498, str. 70–73; P 00524, str. 10; P 01158, str. 45.

¹⁷³⁰ P 00498, str.27–30.

¹⁷³¹ P 11380 (27. oktobar 1992.).

¹⁷³² Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 99–101.

1993. i aprila 1993. u funkciji što bržeg sprovođa **Vance-Owenovog plana** iako još uvijek nije bio postignut opšti konsenzus.

Po svom položaju na čelu Herceg-Bosne, **Jadranko Prlić** je imao **službeno svojstvo i ovlaštenja** da donosi odluke, koja je koristio u oblasti carina,¹⁷³³ ubiranja poreza,¹⁷³⁴ kontrole granica,¹⁷³⁵ izbjeglica i raseljenih lica,¹⁷³⁶ zatočeničkih centara¹⁷³⁷ ili smještaja.¹⁷³⁸

Jadranko Prlić je osim toga podržavao **klimu mržnje** prema Muslimanima u svojim govorima i zvaničnim izjavama u kojima se jasno pokazuje da je odobravao kampanju progona koja je vođena.¹⁷³⁹ Na primjer, 18. januara 1993., na sastanku HVO-a HZ HB izjavio je sljedeće:

[...] evidentno je da muslimanske snage imaju nakanu preuzeti vlast, izazvati obrambeno djelovanje HVO-a, a zatim terorom izazvati egzodus hrvatskog naroda iz tog kraja. [...] Vi niste sami i nećete biti prepušteni ekstremnim muslimanskim bojovnicima koji su se, izgleda, naoružali da sada započnu obračun sa hrvatskim narodom, [...] Hrvatsko vijeće obrane i čitava Hrvatska zajednica Herceg-Bosna su sa vama.¹⁷⁴⁰

On u toj rečenici pominje pitanje "**obrambenog djelovanja HVO-a**". Jasno je dakle da se načelno slagao sa počinjenjem krivičnih djela u sklopu odbrambenog djelovanja. Kao politički rukovodilac on je, više nego bilo ko drugi, morao pažljivo da bira svoje riječi, tim prije što se to dešavalo u kontekstu sukoba.

¹⁷³³ P 00408.

¹⁷³⁴ P 00407, P 00412.

¹⁷³⁵ P 00736; P 01560; P 01834.

¹⁷³⁶ P 00553.

¹⁷³⁷ P 03565.

¹⁷³⁸ P 03089.

¹⁷³⁹ P 01184; P 09601, pod pečatom; P 0202; P 02094; P 03673; William Tomljanovich T(f), str. 6126.

¹⁷⁴⁰ P 01184.

U istom duhu, on je stvorio kampanju "kroatizacije" Herceg-Bosne i njome dirigovao. Donio je i svojeručno potpisao sve **uredbe** kojima se uvodi upotreba hrvatske zastave,¹⁷⁴¹ hrvatskog dinara,¹⁷⁴² te uredbu o **Sveučilištu u Mostaru**, koja vjerovatno najbolje govori o toj politici.¹⁷⁴³ Odbrana međutim smatra da, prije svega, muslimanski jezik jednostavno ne postoji.¹⁷⁴⁴ Kad je riječ o novcu, valuta BiH nije bila dovoljno čvrsta, a najpogodnije valute bile su hrvatski dinar ili pak njemačka marka odnosno američki dolar, štaviše, većina proizvoda uvozila se iz Hrvatske, i tužilaštvo nije dokazalo suprotno. Ta se argumentacija ne može prihvatiti jer je neosporno da je vođena žestoka kampanja kroatizacije koja je prevazilazila okvire puke promjene sistema u odnosu na komunizam.

Jadranko Prlić je lično odigrao ulogu u **deportaciji i prisilnom premještanju** Muslimana iz Herceg-Bosne tako što je potpisao uredbe o statusu izbjeglica i raseljenih lica (7. oktobra 1992.),¹⁷⁴⁵ kao i uredbu o osnivanju **Ureda za izbjeglice** (1. decembra 1992.).¹⁷⁴⁶ Dana 27. novembra 1992., Prlić je na čelo tog organa imenovao **Darinka Tadića**¹⁷⁴⁷ koji je, od 17. decembra 1992. nadalje, redovno podnosio izvještaje na sjednicama HVO-a HZ HB.¹⁷⁴⁸ Dokazi su pokazali da je Ured za izbjeglice vršio **diskriminaciju** u raspodjeli humanitarne pomoći za Muslimane i Hrvate, te da je **Jadranko Prlić** imao kontrolu nad tim organom.¹⁷⁴⁹

Dana 1. februara 1993., **Prličeva vlada** je formirala Komisiju za pitanja migracije stanovništva i za njenog predsjednika imenovala **Antu Valentu**, gorljivog hrvatskog nacionalistu.¹⁷⁵⁰ Nemoguće je da Prlić nije znao koji su njegovi pogledi. Komisija je bila pod neposrednom nadležnošću **Jadranka Prlića**.¹⁷⁵¹ Sasvim je očigledno da su mjere koje su usvajane išle na štetu Muslimana. Kad je riječ o **Uredu za izbjeglice, Jadranko**

¹⁷⁴¹ P 00772.

¹⁷⁴² P 00447.

¹⁷⁴³ P 00714.

¹⁷⁴⁴ 1D 00430; 1D 00468; 1D 00469; 1D 00470.

¹⁷⁴⁵ P 00553; P 09545.

¹⁷⁴⁶ P 00846.

¹⁷⁴⁷ P 00848.

¹⁷⁴⁸ P 09545, par.145.

¹⁷⁴⁹ P 01602; P 03394.

¹⁷⁵⁰ P 03451; P 06817.

¹⁷⁵¹ P 09545, par. 147, gdje se citira P 01388.

Prlić ne osporava da je imao vlast nad tim organom, no odbrana tvrdi da se mjere koje su tada donesene moraju sagledati u svom kontekstu, odnosno da su bosanski Hrvati bili protjerivani i diskriminirani.¹⁷⁵² **Prličeva vlada** je dakle u to vrijeme odlučila da zbrine izbjeglice i raseljene Hrvate i da ih preseli na hrvatsku teritoriju.¹⁷⁵³ Mada su Hrvati također bili žrtve postupaka Srba i Muslimana, to ne znači da je Jadranko Prlić imao pravo da radi isto. Po mom mišljenju, taj argument se ne može prihvatiti.

Pored toga, **Jadranko Prlić** se postarao za jačanje kontrole na granicama¹⁷⁵⁴ kako bi se kontrolisalo kretanje stanovništva, što pokazuje njegovu namjeru sprovođenja **politike deportacije i premještanja velikih razmjera**, uz ogradu da treba razlikovati civile, koji nisu smjeli biti deportovani ili premješteni, od pripadnika ABiH koji su, po mom mišljenju, mogli biti raseljeni iz bezbjednosnih razloga. Broj muslimanskih izbjeglica koje su došle u **Hrvatsku** bio je veoma velik.

U kontekstu ove ocjene uzimam u obzir činjenicu da su se muškarci muslimanske nacionalnosti, starosti od 18 do 60 godina, mogli smatrati vojnosposobnima i da je zbog toga odlučeno da se oni ili premjeste nekamo drugamo ili sprovedu do granica na istoku. Međutim, konstatujem da su oni prisilno odvođeni pod veoma diskutabilnim okolnostima i da nisu imali **nikakvu slobodu izbora**, niti su imali vremena da regulišu ličnu situaciju kod lokalnih nadležnih vlasti. Kao visoki politički rukovodilac, Prlić je morao pokazati razboritost. Morao se postarati da se svi odlasci u Hrvatsku i u treće zemlje (čak i ako su oni u nekim slučajevima možda bili opravdani) odvijaju uz "dobrovoljni" pristanak dotičnih osoba, a ne da budu "prisilni", kao što to jasno pokazuje više dokaza.

Dokazi također pokazuju da je **Jadranko Prlić** odigrao važnu ulogu u osnivanju logora, te da je on, čak i ako ih nije želio, u najmanju ruku tolerisao krivična djela koja su u njima činjena nad Muslimanima. Upravo je **Jadranko Prlić osnovao Zatvor u Gabeli**¹⁷⁵⁵ i

¹⁷⁵² 1D 01652, tekstovi koje je objavila HR HB/dopis Jadranka Prlića u vezi sa medijima, upućen sapredsjedavajućima Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, 24. aprila 1993. Završni podnesak Prličeve odbrane, par. 193–222.

¹⁷⁵³ Podnesak odbrane Jadranka Prlića, par. 193 i dalje.

¹⁷⁵⁴ P 01560; P 01580; P 09844, pod pečatom, par. 2.

¹⁷⁵⁵ P 02679.

imenovao njegovog upravnika.¹⁷⁵⁶ On je bio upoznat s masovnim hapšenjima na diskriminacijskoj osnovi i čak ih je i naredio.¹⁷⁵⁷ Jedan izvještaj **MKCK-a** pokazuje da je bio i informisan o zlostavljanju u logorima, kao i o prisilnom radu.¹⁷⁵⁸ Stoga se ne može prihvatiti tvrdnja odbrane da ni **Jadranko Prlić**, niti HVO HZ HB nisu imali ovlaštenja ni kontrolu u pogledu osnivanja i upravljanja zatočeničkim centrima.¹⁷⁵⁹ Neko je svakako morao imati kontrolu nad tim zatočeničkim centrima i dok god se ne dokaže suprotno, u svakoj demokratskoj državi za takvu su kontrolu nadležni postojeći organi vlasti.

Istina, vlasti Herceg-Bosne su morale da obrazuju zatočeničke centre jer su oni potrebni u državi u kojoj postoji vladavina prava. Međutim, svrha tih zatočeničkih centara nije bila da se političke vlasti zaista pobrinu za zatočenike uz poštovanje međunarodnih standarda u pogledu uslova zatočenja. Stvar je tim ozbiljnija jer je **Jadranko Prlić** imao kontakte na visokom nivou i po logici svoje dužnosti sastajao se s predstavnicima međunarodne zajednice i službenicima nevladinih organizacija, kao i sa MKCK-om i Visokim komesarijatom za izbjeglice, koji su mu itekako skretali pažnju na probleme koje su zapažali. Bolje nego bilo ko drugi, on je znao da će se u stranim medijima objavljivati izvještaji o "zatočenicima" i "puštenima na slobodu" i da će u jednom trenutku morati da odgovara zbog događaja povezanih s tim zatočenjima, tim prije što ih je međunarodna zajednica konkretno pominjala u rezolucijama Vijeća sigurnosti.

Iz više dokaza takođe proizlazi da je **Jadranko Prlić** bio upoznat s uništavanjem i pljačkom muslimanske imovine.¹⁷⁶⁰ Po riječima jednog svjedoka, **Jadranko Prlić** je, govoreći o granatiranju i ranjavanju civila u Mostaru, izjavio da HVO svjesno vodi kampanju terora kako bi se ljudi prisilili da napuste grad.¹⁷⁶¹

Premda po mom mišljenju **Jadranko Prlić** nije imao nikakva operativna ovlaštenja kad je riječ o vojnim dejstvima, ostaje činjenica je da on je obavljao takvu političku funkciju

¹⁷⁵⁶ P 02674.

¹⁷⁵⁷ P 09846, pod pečatom.

¹⁷⁵⁸ P 02950.

¹⁷⁵⁹ Završni podnesak Prlićeve odbrane, par. 232 i dalje.

¹⁷⁶⁰ P 05554.

¹⁷⁶¹ P 10367, pod pečatom, par. 21.

da je morao da o tome razgovara s **Matom Bobanom**. Tim prije što se u stranim medijima izvještavalo o granatiranju i bombardovanju uslijed kojih ginu ili bivaju ranjavani civili koji su se, iako ne nužno namjeravana meta napada, mogli naći u blizini vojnih ciljeva ili biti kolateralne žrtve.

Jadranko Prlić je "manipulisao" humanitarnom pomoći putem Ureda za izbjeglice kako bi muslimanske izbjeglice nagnao da napuste Herceg-Bosnu i teritoriju učinio etnički čistom. To objašnjava činjenica da se isprva, dok su se Hrvati i Muslimani zajedno borili protiv Srba, humanitarna pomoć manje više podjednako dijelila, a da se zatim, kako su s vremenom tenzije rastle, protiv muslimanskih izbjeglica počela voditi diskriminacijska politika.¹⁷⁶² Tako iz više svjedočenja humanitarnih radnika proizlazi da ih je **Prličeva vlada** konstantno ometala u radu i to na svaki mogući način.¹⁷⁶³

S tim u vezi, odbrana iznosi činjenicu da su 8. jula 1993. u **Makarskoj** (Republika Hrvatska), HVO HZ HB i Vlada BiH, čiji su članovi bili prevashodno iz redova SDA, na inicijativu bosanskih Hrvata potpisali sporazum. Cilj tog sporazuma bio je da se omogući sloboda kretanja, saradnja i organizovanje humanitarnih konvoja, te je predviđeno osnivanje zajedničke radne grupe.¹⁷⁶⁴ Utvrđene su procedure kako bi se kontrolisao sadržaj humanitarnih konvoja i istovremeno omogućilo da humanitarna pomoć na sistematski način zaista stiže na svoje odredište.¹⁷⁶⁵ Taj argument svakako ima težinu, ali sama činjenica da je takva tema pokrenuta ukazuje na to da je to bilo važno pitanje, te da je stoga moralo biti preduzeto **sve** kako bi se humanitarni konvoji kretali **nesmetano**.

Naposljetku, iako **Jadranko Prlić** nije lično počinio krivična djela protiv Muslimana u okviru udruženog zločinačkog poduhvata, on snosi odgovornost po osnovu **planiranja** jer je on bio **glavni donosilac odluka** budući da je potpisivao **uredbe** o deportaciji i premještanju Muslimana. Isto tako, o tome je bio obavještavan u više navrata,¹⁷⁶⁶ a ništa nije učinio kako bi osobe koje su mu bile podređene preduzele konkretne mjere da se

¹⁷⁶² P 09712, pod pečatom, par. 14; P 01894; P 09840, pod pečatom.

¹⁷⁶³ P 09712, pod pečatom; Svjedok BC, T, str. 18363–18365; P 10367, pod pečatom.

¹⁷⁶⁴ 1D 01590.

¹⁷⁶⁵ P 03346, pod pečatom; Završni podnesak Prličeve odbrane, par. 208.

¹⁷⁶⁶ P 08079, pod pečatom; P 07636; P 07660; P 07937; P 00284.

kazne počinioci tih krivičnih djela i obustavi nasilje. Iako je bio upoznat s postojanjem krivičnih djela, izjavio je da njegova vlada nema ništa s tim, te da on tu dakle nije dužan da bilo šta preduzima.¹⁷⁶⁷ Taj se argument mora odbaciti jer je glavna dužnost rukovodilaca da preduzimaju mjere u saglasnosti s međunarodnom i domaćom zajednicom.

Isto tako, ne smije se zaboraviti da je novostvoreni entitet raspolagao oružanim snagama koje su bile pod kontrolom političkih vlasti. **Jadranko Prlić** je u okviru tih političkih vlasti bio na drugom položaju po važnosti, odmah iza **Mate Bobana**. U tom smislu, mogao je da na političkom nivou utiče na direktive koje je **Mate Boban** donosio, čak ako i nije raspolagao drugim zakonskim sredstvima osim ostavke zbog suštinskog neslaganja u mišljenju. Istina, on je izrazio svoje nedoumice u vezi s politikom koja je vođena. Međutim, nije doveo u pitanje svoj mandat. Kao član vlade je nužno odobravao šta se dešavalo.

Odbrana tvrdi da su **Jadranko Prlić** i HVO HZ HB/Vlada HR HB učinili sve što su mogli kako bi spriječili kriminalne aktivnosti i kaznili njihove počinioce. Postarali su se da se uspostave i da profunkcionišu sudovi, da se imenuju sudije i vode krivični postupci.¹⁷⁶⁸ Primjer toga je akcija "Pauk" kojom se krenulo u borbu protiv organizovanog kriminala čim su to okolnosti dopustile.¹⁷⁶⁹ Ne može se reći da je to preraslo u redovnu praksu jer, iako je tačno da su u nekoliko slučajeva bili pokrenuti krivični postupci, veliki broj krivičnih djela ostao je zanemaren. Istina, u nemirnim vremenima vlast ne raspolaže uvijek svim sredstvima za održavanje javnog reda, ali postoje zločini koja se ne mogu ostaviti po strani. Dakle, **Jadranko Prlić** je bio dužan da djeluje, što on očigledno nije činio.

Smatram da je interesantno osvrnuti se na to kako je on opisao svoju ulogu kada ga je **tužilaštvo** saslušalo u svojstvu osumnjičenog, 13. i 14. decembra 2001. godine.

¹⁷⁶⁷ P 04841, str. 2.

¹⁷⁶⁸ 1D 01181, P 01511, P 01703, P 02575, P 02606, 2D 01272, P 04008, 1D 01675, P 04275, P 04276, P 04343; 2D 00854; P 05799; P 07200.

¹⁷⁶⁹ 1D 02576; 1D 01249; 1D 01256; 1D 01252. Završni podnesak Prličeve odbrane, par. 326(k).

Po riječima **Jadranka Prlića**, **Mate Boban** je 8. aprila 1992. osnovao HVO kao vrhovni organ odbrane HZ HB.¹⁷⁷⁰ **Mate Boban** je bio predsjednik HZ HB, predsjednik Predsjedništva HZ HB i predsjednik HVO-a.¹⁷⁷¹ Predsjedništvo HZ HB je bilo zakonodavni organ HZ HB¹⁷⁷² i taj organ je imao ovlaštenja da usvaja dekrete i zakone.¹⁷⁷³

Jadranko Prlić je istakao da su postajala **dva HVO-a**: jedan je bio vrhovni organ odbrane, osnovan 8. aprila 1992. odlukom Predsjedništva HZ HB, a **Mate Boban** je bio njegov predsjednik,¹⁷⁷⁴ dok je drugi bio organ HVO-a koji je imao funkcije izvršne i civilne vlasti.¹⁷⁷⁵

PIO (Privremeni izvršni organ) osnovan je krajem 1992. godine.¹⁷⁷⁶ Predsjednik HZ HB je ovlastio "PIO" da usvaja uredbe na privremenoj osnovi.¹⁷⁷⁷ Uredbe su objavljivane u *Narodnom listu*, a morale su da budu odobrene od strane Predsjedništva HZ HB.¹⁷⁷⁸ Optuženi je dakle izjavio da on zapravo nije bio predsjednik HVO-a već PIO-a, te da se njegova uloga svodila na potpisivanje usvojenih odluka.¹⁷⁷⁹

Po riječima **Jadranka Prlića**, PIO nije bio vlada u pravom smislu te riječi jer su odjel i odbori HVO-a samostalno donosili odluke u oblastima za koje su bili nadležni.¹⁷⁸⁰

Jadranko Prlić je imenovan za predsjednika HVO-a 14. avgusta 1992.,¹⁷⁸¹ ali je zapravo bio predsjednik PIO-a. U dokumentu stoji da je imao samo ovlaštenje da potpisuje odluke

¹⁷⁷⁰ P 09078, str. 32.

¹⁷⁷¹ P 09078, str. 34.

¹⁷⁷² P 09078, str. 33–34.

¹⁷⁷³ P 09078, str. 33.

¹⁷⁷⁴ P 09078, str. 32.

¹⁷⁷⁵ P 09078, str. 32.

¹⁷⁷⁶ P 09078, str. 41.

¹⁷⁷⁷ P 09078, str. 41.

¹⁷⁷⁸ P 09078, str. 41.

¹⁷⁷⁹ P 09078, str. 36–38.

¹⁷⁸⁰ P 09078, str. 35.

¹⁷⁸¹ P 09078, str. 30.

koje su sastavljali i predlagali odjeli HVO-a.¹⁷⁸² Predsjednik HVO-a je bio **Mate Boban**, čak i nakon 14. avgusta 1992. godine.¹⁷⁸³

Ne prihvatam takav prikaz stanja jer se **Jadranko Prlić** igra riječima kada se poziva na privremeni organ "PIO", čiji je bio predsjednik. On povlači suptilnu distinkciju između vojnog HVO-a, na čijem je čelu bio **Mate Boban**, i PIO-a koji je imao civilne nadležnosti. Suprotno tome što on kaže, posrijedi je **cjelovina, HVO** koji je funkcionisao kao državna vlast, uz izuzetak ministarstva inostranih poslova i ministarstva ekonomije i finansija.

Mate Boban je bio i vrhovni komandant vojske.¹⁷⁸⁴ Upravo je **Mate Boban** neposredno komandovao brigadama HVO-a, on je upravljao radom Glavnog stožera.¹⁷⁸⁵ Po riječima optuženog, organizovanje oružanih snaga bilo je u nadležnosti **Mate Bobana** kao predsjednika HZ HB.¹⁷⁸⁶ **Jadranko Prlić** je tako izjavio da su brigade HVO-a, koje su postojale na nivou opština, osnovali **Mate Boban, Gojko Šušak i HV**.¹⁷⁸⁷ To je tačno, ali mi se čini da je on, s obzirom na hijerarhijski položaj koji je imao, mogao da izvrši uticaj, bilo u **Zagrebu** bilo kod **Mate Bobana**, kako bi se promijenila sporna politika.

Kad je riječ o Odjelu obrane, optuženi je istakao da je taj odjel stavljen u nadležnost predsjednika HZ HB, da se on nadovezivao na vojnu strukturu i da je bio nezavisan u odnosu na izvršnu vlast.¹⁷⁸⁸ Optuženi je time izjavio da nije imao nikakvu nadležnost nad **Brunom Stojićem**.¹⁷⁸⁹ Što se tiče zatočeničkih centara i zatvora, oni su pak bili u nadležnosti Odjela obrane i tom oblašću rukovodili su vojni organi.¹⁷⁹⁰

¹⁷⁸² P 09078, str. 36–38.

¹⁷⁸³ P 09078, str. 30–31.

¹⁷⁸⁴ P 09078, str. 30–31.

¹⁷⁸⁵ P 09078, str. 71.

¹⁷⁸⁶ P 09078, str.52.

¹⁷⁸⁷ P 09078, str.71.

¹⁷⁸⁸ P 09078, str. 51–52.

¹⁷⁸⁹ P 09078, str. 51–52 i 97–98.

¹⁷⁹⁰ P 09078, str. 97–98.

U ovom aspektu, slažem se s Prličevom izjavom jer je za vojsku, kao predsjednik HZ HB, bio nadležan **Mate Boban**. Isto tako, slažem se da on nije imao nadležnost nad ministrom obrane **Brunom Stojićem** u pogledu vojnih dejstava. Međutim, smatram da je **Jadranko Prlić** bio nadležan za utvrđivanje **budžeta Ministarstva odbrane** kao i, po budžetskoj liniji, za imenovanje određenih rukovodilaca, te da je po toj osnovi mogao da kontroliše **Brunu Stojića**.

Jadranko Prlić je izjavio da je **Zagreb** bio **centar odlučivanja**, posebno kad je riječ o pripajanju dijela BiH Hrvatskoj.¹⁷⁹¹ **Franjo Tuđman** je podržavao **Matu Bobana**¹⁷⁹² iako je ovaj smijenjen s dužnosti u februaru 1994. godine.¹⁷⁹³ Smatram da taj dio njegove izjave treba prihvatiti s određenom rezervom.

Jadranko Prlić je izjavio da je često bio u kontaktu s **Matom Granićem**, ministrom vanjskih poslova Hrvatske, i da su zajedno radili na tome da se smanji broj počinjenih krivičnih djela.¹⁷⁹⁴ Konkretno, od sredine jula 1993., **Jadranko Prlić** je zatražio od **Mate Granića** da interveniše kod **Franje Tuđmana**, predsjednika Hrvatske, kako bi on nagovorio **Matu Bobana**, predsjednika HZ HB, da se prekine s deportacijama i arbitrarnim zatočavanjem Muslimana.¹⁷⁹⁵ To je moguće, međutim, uprkos tome što se nastavilo s deportacijama i zatočavanjem, **Jadranko Prlić** je ostao na svom položaju.

Optuženi je izjavio da je **glavni cilj** Zagreba bio da se dobije **Hrvatska** u međunarodno priznatim granicama,¹⁷⁹⁶ ali je takođe izjavio da je sporedni cilj bio da se dio teritorije BiH integriše u Hrvatsku **ukoliko** BiH prestane postojati.¹⁷⁹⁷

Smatram da ta izjava ukazuje na Prličevo distanciranje od **Zagreba** budući da je rekao da je postojao plan da se dio BiH pripoji Hrvatskoj. Istina, on ne iznosi previše pojedinosti u pogledu postojanja takvog plana. Osim toga, čini se da se tokom saslušanja vratio na ono

¹⁷⁹¹ P 09078, str. 65 i 125.

¹⁷⁹² P 09078, str. 34 i 125.

¹⁷⁹³ P 09078, str. 125.

¹⁷⁹⁴ P 09078, str. 76.

¹⁷⁹⁵ P 09078, str. 124–126.

¹⁷⁹⁶ P 09078, str. 65.

¹⁷⁹⁷ P 09078, str. 65.

što je ranije izjavio jer kaže da je **glavni cilj** bio da se dobije Hrvatska u priznatim granicama, što se čini legitimnim, ali i da je postojao sporedni cilj da se BiH, **ukoliko prestane postojati**, integriše. Postoji dakle okolnost koja poništava ono što je rekao u svojoj uvodnoj izjavi na suđenju, a koja zaslužuje dodatno objašnjenje.

Kad je riječ o udruženom zločinačkom poduhvatu, **Jadranko Prlić** je izjavio da mu je **Mate Boban**, kada su se prvi put sreli u ljetu 1992. u Grudama, rekao da je Herceg-Bosna uspostavljena radi odbrane stanovništva BiH od srpskih agresora budući da muslimanske snage za to nisu bile sposobne.¹⁷⁹⁸ Cilj stvaranja Herceg-Bosne bio je da se zaštite bosanski Hrvati.¹⁷⁹⁹ Jasno je dakle da je cilj bila odbrana bosanskih Hrvata, a ne stvaranje "Velike Hrvatske" ili obnavljanje Banovine. S tim u vezi, napominjem da je to tačno jer tako stoji u dokumentu o osnivanju Herceg-Bosne.

Jadranko Prlić je izjavio da su ga **Mate Boban, Franjo Tuđman, Gojko Šušak, Bruno Stojić i drugi** "iskoristili" jer, iako imenovan za predsjednika HVO-a, on nije imao nikakvu vlast.¹⁸⁰⁰ Optuženi smatra da je na taj položaj postavljen isključivo zato što je bio popularan u javnosti, ali da je zapravo svu vlast u rukama imao Mate Boban.¹⁸⁰¹ Iznenađuje da osoba tog nivoa inteligencije može da bude izmanipulisana, pa čak i iskorištena! Smatram da se njegova verzija za tužilaštvo kojom otklanja odgovornost sa sebe u pogledu nekih stvari mora uzeti s rezervom.

Optuženi je izjavio da nije imao pristup povjerljivim informacijama. Izjavio je da, dok je bio predsjednik PIO-a, nikada nije primao vojne ili tajne informacije i da je za postojanje zločina saznavao iz sredstava javnog informisanja.¹⁸⁰² U periodičnim izvještajima HVO-a nije bilo nikakvih tajnih i povjerljivih informacija tako da optuženi ni sa čim nije bio upoznat.¹⁸⁰³ **Bruno Stojić** mu je saopštavao isključivo opšte informacije o napadima i

¹⁷⁹⁸ P 09078, str. 25–26.

¹⁷⁹⁹ P 09078, str. 25–26.

¹⁸⁰⁰ P 09078, str. 38; 72; 120–122.

¹⁸⁰¹ P 09078, str. 38; 72; 120–122.

¹⁸⁰² P 09078, str. 55–56 i 74.

¹⁸⁰³ P 09078, str. 55–56 i 93.

vojnoj situaciji.¹⁸⁰⁴ Reklo bi se da je čudno da nije bio upoznat ni sa čim budući da su na licu mjesta bili predstavnici međunarodne zajednice, novinskih agencija, sredstava za javno informisanje iz Hrvatske itd... Dužnost rukovodioca je da bude informisan, i to dobro informisan. Ukoliko je zaista bio u takvom položaju, morao je to da promijeni jer je po osnovu svog položaja imao pristup svim podacima koji su mu mogli biti od koristi u radu.

Čak i da pretpostavimo da nije imao nikakvih informacija, kako objasniti da su se događala otvaranja vatre, da je bilo ranjenih i mrtvih, te da je i najmanji od takvih incidenata trebao da ga ponuka na to da zatraži objašnjenja o nekim pogibijama civila...

Iz sveukupnih dokaza stoga proizlazi da je Jadranko Prlić planirao sprovođenje odluka "vlade" HVO-a sa ciljem da se uspostavi kontrola nad dijelom kantona koji su Vance-Owenovim planom bili definisani kao hrvatski. Ta kontrola nad nacionalnim kantonima trebalo je da se postigne kombinovanim učinkom više odluka, na način da se obrazuje samo jedna rukovodeća hrvatska vlast, u kojoj muslimanska manjina ne bi imala nikakvu ulogu.

U tom smislu, dobrovoljni ili prisilni odlazak Muslimana išao je u prilog postizanja zacrtanog cilja. Masovno zatvaranje muškaraca Muslimana vodilo je u tom pravcu, u namjeri da se "iskorijene" sve neprijateljske snage na terenu. Smatram da je tužilaštvo uspješno dokazalo da je odlazak Muslimana u Hrvatsku i treće zemlje uglavnom išao na ruku ostvarenju željenog cilja.

Prilično je impresivan broj usvojenih i objavljenih akata s obzirom na to da je u zemlji bjesnio sukob. Pisma poslata u januaru i februaru 1993. Aliji Izetbegoviću, u kojima se traži mjesto predsjednika vlade i kontrola nad oružanim snagama u hrvatskim kantonima, svjedoče o tom cilju.

¹⁸⁰⁴ P 09078, str. 94–95.

On dakle podliježe krivičnoj odgovornosti na osnovu člana 7(1) Statuta, za planiranje određenih akcija koje su za posljedicu imale počinjenje krivičnih djela predviđenih Statutom Međunarodnog suda.

Isto tako, smatram da je on kao šef vlade bio informisan jer je dobijao izvještaje o događajima koji su se odvijali na teritoriji pod kontrolom HVO-a. S obzirom na taj svoj službeni položaj, on je imao mogućnost da preduzme mjere protiv počinitelaca krivičnih djela, bilo na način da preko ministra odbrane traži da vojno tužilaštvo pokrene gonjenje, bilo tako da razriješi dužnosti odgovorna vojna lica ili da barem od Mate Bobana zatraži da ih on smijeni s dužnosti. On to nije učinio. On krivičnoj odgovornosti podliježe i po osnovu člana 7(3) Statuta.

Zaključujem da **Jadranko Prlić**, na osnovu člana 7(3) Statuta, snosi krivičnu odgovornost po tačkama Optužnice 2, 3, 4 i 5. Kao što je tužilaštvo s pravom reklo u svom Završnom podnesku, u par. 162: "Odgovornost nadređenog prevazilazi okvire klasične komandne odgovornosti i primjenjuje se kako na civilno tako i na vojno nadređeno lice koje ima efektivnu kontrolu", tj. koje je materijalno u mogućnosti da spriječi ili kazni za krivična djela počinjena od strane podređenih.

U tom pogledu, sudska praksa Žalbenog vijeća posebno je jasna jer je Vijeće više puta imalo priliku da utvrdi tačan oblik odgovornosti nadređenog, prevashodno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*, par. 196, i Drugostepenoj presudi u predmetu *Aleksovski*, par. 176. Što se konkretno tiče tačaka Optužnice 2, 3, 4 i 5, tužilaštvo u svom Završnom podnesku, u par. 519, navodi da je **Jadranko Prlić**, na osnovu člana 7(3) Statuta, odgovoran i za djela silovanja i seksualnog nasilja. U potpunosti dijelim stav tužilaštva u pogledu te krivične odgovornosti. Naime, kao predsjednik HVO-ove vlade, a zatim i predsjednik vlade HR HB, **Jadranko Prlić** je rukovodio vladom u čijem su sastavu bili zamjenici premijera i ministri. Budući da je imao višu političku nadležnost nad ministrima odnosno predstojnicima odjela, on je bio dužan da stvori situaciju u kojoj će ga ministar unutrašnjih poslova ili odbrane informisati o događajima na teritoriji pod kontrolom HVO-a.

Taj princip je sastavni dio funkcije političkog rukovodioca na visokom nivou. U tom smislu, putem ministarstva obrane ili putem SIS-a osnovanog u julu 1992., on je svakako dobijao vrlo precizne informacije iz četiri lokalna centra koji su se nalazili u Mostaru, Tomislavgradu, Travniku i Derventi. Isto tako, druge vrste informacija mogao je da prima i putem Uprave vojne policije čiji je načelnik bio **Valentin Ćorić**. Budući da je takođe postojao Odjel unutarnjih poslova, koji će kasnije postati Ministarstvom unutarnjih poslova, mogao je da dobija izvještaje i od drugih službi, konkretno, od lokalnih službi civilne policije.

Iz tog razloga, iako sam uvjeren da **Jadranko Prlić** nije imao namjeru počinjenja ubistva ili teških seksualnih delikata, ostaje činjenica da odgovornost po tačkama Optužnice 2, 3, 4 i 5 on mora snositi na osnovu člana 7(3) Statuta, budući da su ta djela, kako potvrđuju dokazi, bila temom izvještaja ili dojava. Čak i ako prihvatimo malo vjerovatnu mogućnost da nije bilo izvještaja ni dojava, on je, kao politički rukovodilac visokog nivoa, morao da putem hijerhijske strukture provjeri da takva krivična djela nisu počinjena tokom borbi ili poslije njih. Shodno tome, **Jadranko Prlić** ne može se braniti činjenicom da nije znao. To bi, uostalom, bilo krajnje čudno jer je on bio u gotovo stalnom kontaktu s predstavnicima međunarodnih institucija i nije mogao ne znati da je bilo zločina. Iz tog razloga zaključujem da on snosi odgovornost na osnovu člana 7(3) Statuta.

Pitanje **efektivne kontrole** u sudskoj je praksi riješeno na način da se smatra da politički komandant ima prirodnu nadležnost, odnosno nadležnost nad vojnim instancama. S obzirom na svoj položaj u vladi, on je imao efektivnu kontrolu nad ministrima koji su pak dužni da ostvaruju efektivnu kontrolu nad sebi podređenima. Čak i ako bismo prihvatili malo vjerovatnu hipotezu da je neka vojna jedinica bila pod efektivnom kontrolom s nekog drugog mjesta, a ne šefa vlade (što je možda bio slučaj "Kažnjeničke bojne" ako je ona djelovala neposredno pod **Matom Bobanom**), **Jadranko Prlić**, nakon što je saznao za zločine koje su počinili pripadnici "Kažnjeničke bojne", bio je dužan da o tome razgovara sa **Matom Bobanom** jer se počinjenje tih krivična djela nužno moralo odraziti

na cijelu vladu na čijem je čelu bio **Jadranko Prlić**. A kad se radi o takvim krivičnim djelima, nužno se moralo postaviti pitanje nastavljanja učešća predsjednika vlade u radnjama koje su ukaljane zločinima počinjenim u nadležnosti šefa države. To postaje još razumljivije jer, ako se osvrnemo na samu funkciju entiteta HR HB i HZ HB, može se konstatovati samo to da su **svi** politički organi bili izabrani na istim izborima i da zbog toga **na političkom planu** snose **kolektivnu odgovornost**.

Po mom mišljenju, Jadranko Prlić je, na osnovu člana 7(1) Statuta, kriv po tačkama 1, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24 i 25 Optužnice, a na osnovu člana 7(3) kriv je po tačkama 2, 3, 4 i 5 Optužnice.

U tabeli koja slijedi daje se cjeloviti pregled tačaka Optužnice po kojima je Jadranko Prlić proglašen krivim na osnovu člana 7(1) i člana 7(3) Statuta.

ODGOVORNOST JADRANKA PRLIĆA

TAČKE OPTUŽ NICE	STAV TUŽILAŠTVA					STAV ODBRA NE	ZAKLJUČCI SUDIJE ANTONETTIIJA		ZAKLJUČCI VEĆINE U VIJEĆU		DISPOZITIV		
	UZP I. vida	UZP II. vida (§ 224)	UZP II. vida (§ 225)	UZP III. vida	Ostali vidovi		Svi vidovi	Član 7(1)	Član 7(3)	UZP I. vida	UZP III. vida	Jednogla sno	Većinom
1	X				X	OP	X		X		X		
2				X	X	OP		X	X	X		X	
3				X	X	OP		X	X	X		X	
4				X	X	OP		X		X		X	
5				X	X	OP		X		X		X	
6	X		X		X	OP	X		X		X		
7	X		X		X	OP	X		X		X		
8	X		X		X	OP	X		X		X		
9	X		X		X	OP	X		X		X		
10	X	X			X	OP	X		X		X		
11	X	X			X	OP	X		X		X		
12	X	X			X	OP	X		X		X		
13	X	X			X	OP	X		X		X		
14	X	X			X	OP	X		X				
15	X	X			X	OP	X		X		X		
16	X	X			X	OP	X		X		X		
17	X	X			X	OP	X		X				
18	X	X			X	OP	X		X		X		
19	X				X	OP	X		X		X		
20	X				X	OP	X		X				
21				X	X	OP	X		X	X	X		
22	X				X	OP	X			X	X		
23	X				X	OP	X			X	X		
24	X				X	OP	X		X		X		
25	X				X	OP	X		X		X		
26	X				X	OP							

Legenda

	Stav tužilaštva
	Stav odbrane
	Zaključci sudije Antonettija
	Zaključci većine u Vijeću
	Dispozitiv
	OP Oslobađajuća presuda
	U smislu Statuta, nepostojeća tačka Optužnice
	Tačke Optužnice za koje se ne može izreći osuđujuća presuda zbog nedopuštene kumulacije.

Analiza krivične odgovornosti Slobodana Praljka

a) Krivična odgovornost Slobodana Praljka

Tužilaštvo tvrdi da je Slobodan Praljak učestvovao u UZP-u kao *de jure*¹⁸⁰⁵ ili *de facto*¹⁸⁰⁶ rukovodilac i komandant oružanih snaga HB/HVO-a, te zapovjednik Glavnog stožera.

Slobodan Praljak je od septembra 1992. bio jedan od članova udruženog zločinačkog poduhvata "Herceg-Bosna", što pokazuje činjenica da je učestvovao na sastancima sa **Franjom Tudmanom** i visokim rukovodiocima Hrvatske, kao i izjave koje je u tim prilikama dao.¹⁸⁰⁷

Slobodan Praljak je imao ulogu posrednika u prenosu informacija,¹⁸⁰⁸ uputstava i zahtjeva između rukovodstva Republike Hrvatske i organa HB. Optuženi je bio u čestom kontaktu sa ministrom odbrane **Gojkom Šuškom**.¹⁸⁰⁹

Tužilaštvo navodi da je **Slobodan Praljak** naredio, rukovodio, omogućio, podržao dominaciju HB/HVO-a nad bosanskim Muslimanima i počinjenje krivičnih djela.¹⁸¹⁰ On se tereti da je izdavao naredjenja, smjernice, direktive i uputstva, te postavljao ultimatumе.¹⁸¹¹ Kao samo jedan od primjera, tužilaštvo navodi da je, u januaru 1993. u **Gornjem Vakufu**, te u aprilu 1993., optuženi zahtijevao da se jedinice **ABiH** potčine **HVO-u**.¹⁸¹²

Optuženi je omogućio, podržao, planirao, odobrio, pripremio, naredio i rukovodio vojnim operacijama i akcijama tokom i u okviru kojih su počinjena krivična djela.¹⁸¹³ Na primjer,

¹⁸⁰⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 676, 677; period poslije 24. jula 1993., P 00289; P 00588.

¹⁸⁰⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 664.

¹⁸⁰⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 659; P 00466, str. 52, 53, 54; P 11376, str. 2, P 11380.

¹⁸⁰⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 703–709.

¹⁸⁰⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 675; P 01622, str. 18, 42, 36; P 01739, str. 27; P 06485, str.24.

¹⁸¹⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 718 i dalje.

¹⁸¹¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 718 i dalje.

¹⁸¹² Završni podnesak tužilaštva, par. 718; P 01146; Slobodan Praljak, T, str. 44054–55.

¹⁸¹³ Završni podnesak tužilaštva par. 718 i dalje.

tužilaštvo smatra da dokazi pokazuju da je **Slobodan Praljak** rukovodio operacijom u **Raštanima** 24. avgusta 1993., tokom koje su počinjena krivična djela.¹⁸¹⁴

Tužilaštvo takode navodi da je **Slobodan Praljak** rukovodio, omogućio i podržao operacije i aktivnosti vojne policije **HVO-a** putem kojih su ostvarivani različiti ciljevi **UZP-a**, te da je ignorisao krivična djela koja su počinili njegovi potčinjeni.¹⁸¹⁵ Tužilaštvo konkretno navodi da je, u oktobru 1992., optuženi bio upoznat s tim da **HVO** uništava i pljačka imovinu Muslimana, te da vojna policija otuđuje vozila koja su pripadala Muslimanima u **Prozoru**.¹⁸¹⁶

U julu i avgustu 1993., svojim nečinjenjem, **Slobodan Praljak** je doprinio blokiranju dotura humanitarne pomoći, uključujući i pomoć za istočni Mostar.¹⁸¹⁷

Optuženi je imao namjeru prisilnog preseljenja Muslimana, oduzimanja pokretne i nepokretne imovine i prenosa vlasništva na HB, te takva djela odobravao i tolerisao.¹⁸¹⁸

Tužilaštvo navodi da je optuženi doprinio opšte rasprostranjenom sistemu lošeg postupanja, time što je odobrio i tolerisao stvaranje mreže zatvora, koncentracionih i zaočeničkih logora, te slanje na prisilni rad.¹⁸¹⁹ Tužilaštvo konkretno navodi da je optuženi odobravao i tolerisao krivična djela počinjena u vezi s opsadom Mostara i navodi kao primjer incidente snajperskih dejstava protiv civila.¹⁸²⁰

Tužilaštvo tvrdi da je optuženi odobrio uništavanje kulturnih i vjerskih dobara koje nije bilo opravdano vojnim potrebama, kao i pljačkanje, te da je optuženi kao zapovjednik Glavnog stožera imao vodeću ulogu u uništavanju *Starog mosta*.¹⁸²¹

¹⁸¹⁴ Završni podnesak tužilaštva par. 722 i P 04719.

¹⁸¹⁵ Završni podnesak tužilaštva par. 718 i dalje.

¹⁸¹⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 750.

¹⁸¹⁷ Završni podnesak tužilaštva par. 758 i dalje. P 02464, pod pečatom, str. 3.

¹⁸¹⁸ Završni podnesak tužilaštva par. 769 i dalje. V. P 00466, str. 52–54; P 00524, str.17–18.

¹⁸¹⁹ Završni podnesak tužilaštva par. 789 i dalje. U vezi sa saznanjima optuženog o tim krivičnim djelima, v. na primjer P 05104.

¹⁸²⁰ Završni podnesak tužilaštva par. 808 i dalje.

¹⁸²¹ Završni podnesak tužilaštva par. 821–838 i dalje.

Odbrana tvrdi da nije postojao **nikakav udruženi zločinački poduhvat**. Tužilaštvo nije pokazalo da je postojao konkretan UZP za koji se tereti u Optužnici, nije dokazalo niti da je iko od navodnih članova tog poduhvata pristao uz inkriminirani kriminalni cilj, a posebno ne oni koji su preminuli i ne mogu da se brane.¹⁸²²

Odbrana tvrdi da Slobodan Praljak nije imao nikakvu nadležnost u pogledu zatočeničkih centara, bilo da se radi o njihovom osnivanju,¹⁸²³ načinu rada¹⁸²⁴ ili ostavljanju u upotrebi.

Odbrana takođe tvrdi da je **Slobodan Praljak** bio u vojnoj službi i da nije imao nikakvu nadležnost nad civilnim ogrankom HVO-a. Njegova vojna služba tekla je ovako: a) od **10. aprila do 15. maja 1992.**, zatim b) **od 24. jula do 07:30 sati 9. novembra 1993. godine.**¹⁸²⁵ Njemu se ne može pripisati odgovornost po navodima za krivična djela počinjena prije odnosno poslije tih datuma. **Slobodan Praljak** nije počinio nijedno krivično djelo, a **njegova odgovornost u svojstvu nadređenog** je ograničena.¹⁸²⁶

Po mišljenju odbrane, optužbe su prevashodno zasnovane na – ovdje potpuno neprimjenjivom – **nazoru** iz izreke *res ipsa loquitur*, odnosno da "**stvar govori sama za sebe**": posrijedi je pravni pojam iz konteksta prekršajne odgovornosti koji postoji u *anglosaksonskom pravnom sistemu* i koji ne pripada kontekstu krivičnog postupka u kojem se zahtijeva dokaz van razumne sumnje. Događaji "ne govore sami za sebe" — oni se moraju staviti u sopstveni kontekst kako bi se ispravno razumjeli.¹⁸²⁷ Iz predloženih dokaza jasno proizlazi da su neke radnje, na kojima su zasnovana krivična djela za koja se **Slobodan Praljak** tereti, uključivala slijepo i neplanirano nasilje koje je bilo redovna

¹⁸²² Imena preminulih osoba navedena su u paragrafu 16 Optužnice, Sažetak Završnog podneska Praljkove odbrane, str. 7, par. 2.

¹⁸²³ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 4.

¹⁸²⁴ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 4.

¹⁸²⁵ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 5.

¹⁸²⁶ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 5.

¹⁸²⁷ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 13.

pojava na obje strane,¹⁸²⁸ no koje nikako nije bilo proizvod bilo kakvog udruženog zločinačkog poduhvata.¹⁸²⁹

Odbrana tvrdi da je Hrvatska, bilo *neposredno* bilo *putem posrednika*, pribavila sve naoružanje HVO-a, TO-a i ABiH. Vrlo mala količina naoružanja je poticala iz rezervi TO-a ili je uzeta iz kasarni JNA.¹⁸³⁰

Odbrana tvrdi da su dokazi najbitniji za optužbu ne **samo dokazi iz druge ruke**, već i da veći broj njih čine **više nego dubiozna svjedočenja iz treće ili četvrte ruke**, što predstavlja temeljni problem.¹⁸³¹

Odbrana takođe osporava određene dokaze za koje se smatralo da inkriminišu optuženog, konkretno, uništavanje džamije u **Višićima**,¹⁸³² zbog toga što razmotreni dokazi ni na koji način ne daju osnov za zaključak da se optuženi može dovesti u vezu s uništavanjem te džamije.¹⁸³³ Odbrana kaže da je svjedok **Mustafa Hadrović** pogriješio kada je izjavio da je **Slobodana Praljka** vidio na Heliodromu¹⁸³⁴ i da je dokument P06937 lažan.¹⁸³⁵

Odbrana pobija navod **o prisilnom radu zatočenika; blokiranju humanitarnih konvoja; oduzimanju imovine**, odnosno **pljačkanju privatne imovine**.¹⁸³⁶

Kad je riječ o događajima u **Prozoru**, odbrana smatra da nije dokazana veza između krivičnih djela počinjenih u **Prozoru** 1992. i međunarodnog sukoba, da su posrijedi bili događaji isključivo lokalnog karaktera, te da nema dokaza o tome da Muslimani nisu prihvatili prijedlog HZ HB/HVO-a koji je 23. oktobra 1992. iznio **Mijo Jozić**,

¹⁸²⁸ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 13.

¹⁸²⁹ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 13.

¹⁸³⁰ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 21(b).

¹⁸³¹ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 39.

¹⁸³² Optužnica, par. 181.

¹⁸³³ Završni podnesak odbrane Slobodana Praljka, str. 49–50, par. 102.

¹⁸³⁴ Završni podnesak odbrane Slobodana Praljka, str. 50, par. 103.

¹⁸³⁵ Ovaj dokuemnt ima dva potpisa. Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 104.

¹⁸³⁶ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 44 do 100.

predsjednik opštine Prozor.¹⁸³⁷ Odbrana takođe smatra da nije dokazano da je HVO odgovoran za uništavanje imovine širokih razmjera koje nije opravdano vojnom nuždom, a izvedeno je protivpravno i bezobzirno, što su tri elementa koja treba dokazati za tačku 19 Optužnice.¹⁸³⁸

Kad je riječ o događajima u **Gornjem Vakufu**, obrana prihvata da je optuženi boravio u tom sektoru od 16. do 22. januara 1993., kada je pokušavao da smanji tenzije između jedinica TO/ABiH i HVO-a.

Što se tiče događaja u **Mostaru**, **Slobodan Praljak** nikad nije imao nadležnost *de jure* s tim u vezi, osim u periodima od 10. aprila do 15. maja 1992. i od 24. jula do jutra 9. novembra 1993. godine. Nijedna od optužbi u vezi s **Mostarom** ne odnosi se na vrijeme prije 9. maja 1993. godine. Tokom perioda od 24. jula do 9. novembra 1993., **Praljak** nije sve vrijeme imao *efektivnu kontrolu* nad svim snagama HVO-a u sektoru Mostara tako da nije bio u mogućnosti da rukovodi i komanduje Hrvatima, bilo pojedincima bilo grupama koje su djelovale na svoju ruku ili nisu bile potčinjene Glavnom stožeru HVO-a, poput vojne policije,¹⁸³⁹ "Kažnjeničke bojne" ili drugih sličnih grupa.¹⁸⁴⁰

Kad je riječ o optužbama tužilaštva u vezi s uništavanjem džamija, odbrana smatra da velik broj dokaza pokazuje da je džamije početkom 1992. uništila JNA/VRS,¹⁸⁴¹ te da nema nikakvih dokaza koji pokazuju da je HB/HVO namjerno uništio bilo koju džamiju u sektoru Mostara, kao ni mnoga druga dobra.¹⁸⁴² Odbrana takođe tvrdi da **Slobodan Praljak** nije naredio da se uništi **Stari Most**, već da ga je, naprotiv, čuvao izlažući svoje vojnike opasnosti, te da u trenutku kada je ta građevina uništena više nije bio zapovjednik.¹⁸⁴³

¹⁸³⁷ Optužnica, par. 45.

¹⁸³⁸ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 173–184.

¹⁸³⁹ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 251–255.

¹⁸⁴⁰ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 251–255; 4D01456.

¹⁸⁴¹ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 315; 3D00784.

¹⁸⁴² Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 315.

¹⁸⁴³ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 353–357.

Po mišljenju odbrane, ne postoji nijedan dokaz koji bi davao osnov za zaključak da je **Slobodan Praljak**, kao zapovjednik Glavnog stožera HVO-a, mogao imati bilo kakve informacije o prisilnoj deportaciji Muslimana iz zone **Čapljina-Stolac**.¹⁸⁴⁴

Prije nego što se detaljnije osvrnem na njegovu krivičnu odgovornost, moram da razmotrim **pravo mjerodavno** za oblik odgovornosti koji se odnosi na **naređivanje** (ovaj pravni dio primjenjiv je i na **generala Petkovića**).

Prije nego što prijedem na pojedinosti optužbi protiv Slobodana Praljka, smatram da je potrebno da se osvrnem na oblik odgovornosti najprimjereniji u njegovom slučaju, odnosno odgovornost za naređivanje iz člana 7(1) Statuta. Odgovornost koja proističe iz člana 7(3) Statuta predmet je analize u poglavlju C, tačka 5.

Objektivno obilježje koje se mora potvrditi za ovaj oblik učesništva jeste činjenica da je osoba – koja ima položaj vlasti (nalogodavac) – izdala drugoj osobi (izvršiocu) naređenje da počinu krivično djelo.¹⁸⁴⁵

Položajem vlasti nalogodavca ne smatra se samo posjedovanje nadležnosti *de jure*, nego ta vlast može biti i isključivo činjenična (*de facto*).¹⁸⁴⁶ Dovoljno je dokazati da je optuženi imao činjeničnu vlast potrebnu za izdavanje naređenja,¹⁸⁴⁷ čak i ako je to bilo samo privremeno stanje.¹⁸⁴⁸

¹⁸⁴⁴ Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 385.

¹⁸⁴⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Jean-Paula Akayesua* (MKSR), 2. septembar 1998., par. 483; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, 17. decembar 2004., par. 28; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Ferdinanda Nahimane i drugih* (MKSR), 28. novembar 2007., par. 481.

¹⁸⁴⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Ljubeta Boškoscog i Johana Tarčulovskog*, 10. jul 2008., par. 400; *Tužilac protiv Mileta Mrkšića i drugih*, par. 550; Prvostepena presuda predmetu *Tužilac protiv Vlastimira Đorđevića*, 23. februar 2011., par. 1871.

¹⁸⁴⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, 26. februar 2001., par. 388; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, 17. decembar 2004., par. 28; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Laurenta Semanze*, 20. maj 2005., par. 363; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Stanislava Galića*, 30. novembar 2006., par. 176.

¹⁸⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Laurenta Semanze* (MKSR), 20. maj 2005., par. 363; Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Milana Milutinovića i drugih*, 26. februar 2009., par. 86.

Naređenje može biti eksplicitno ili implicitno, usmeno ili pismeno (postojanje naređenja može se dokazati putem posrednih dokaza),¹⁸⁴⁹ ali uvek mora biti rezultat pozitivnog čina, instrukcija.¹⁸⁵⁰ Zbog toga Žalbeno vijeće smatra da nema naređenja nečinjenjem, bez ikakve prethodne pozitivne radnje.¹⁸⁵¹ Naprotiv, nalogodavac može narediti da se počini bilo radnja bilo propust.

Naređenje izvršiocu krivičnog djela ne mora direktno da izda njegov nadređeni, pa čak niti osoba koja je izvorni tvorac naređenja.¹⁸⁵² Odgovornosti podliježe svaka osoba koja je ili naređenje izvorno osmislila ili ga prosljedila.¹⁸⁵³

Subjektivno obilježje koje se mora potvrditi za ovaj oblik učesništva jeste direktna namjera osobe koja je naredila krivično djelo.¹⁸⁵⁴

Žalbeno vijeće je, međutim, odlučilo da je za traženo subjektivno obilježje dovoljno dokazati da su osoba ili osobe koje su izdale naređenje imale svijest o realnoj vjerovatnoći da će prilikom izvršenja tog naređenja biti počinjeno krivično djelo. Naime, Žalbeno vijeće smatra da se ta činjenica može smatrati pristajanjem na krivično djelo.¹⁸⁵⁵

¹⁸⁴⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, 3. mart 2000., par. 281; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Ljubeta Boškskog i Johana Tarčulovskog*, 19. maj 2010., par. 160.

¹⁸⁵⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, 3. mart 2000., par. 281.

¹⁸⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, 29. jul 2004., par. 660; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Stanislava Galića*, 30. novembar 2006., par. 176; Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Vlastimira Đorđevića*, 23. februar 2011., par. 1871.

¹⁸⁵² Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, 3. mart 2000., par. 282.

¹⁸⁵³ Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Ljubeta Boškskog i Johana Tarčulovskog*, 19. maj 2010., par. 167.

¹⁸⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, 17. decembar 2004., par. 29; Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Vlastimira Đorđevića*, 23. februar 2011., par. 1872.

¹⁸⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, 29. jul 2004., par. 42; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, 17. decembar 2004., par. 30.

Dovoljno je pokazati da je naređenje imalo direktan i bitan efekt na počinjenje protivpravnog djela.¹⁸⁵⁶ Nije potrebno dokazivati da krivično djelo ne bi bilo počinjeno da naređenje nije bilo izdato.¹⁸⁵⁷

Optuženi **Praljak** u Završnom podnesku u više navrata tvrdi da ne može snositi odgovornost za izvjesne periode na koje se odnosi Optužnica. U par. 45 priznaje da je komandu *de jure* imao u periodu od 10. aprila 1992. do 15. maja 1992., te od 24. jula 1993. do 9. novembra 1993. godine. Međutim, on prihvata da je imao ograničenu i aktivnu ulogu i tokom perioda kada nije imao komandu *de jure*. **Ne slažem se u potpunosti s tim stanovištem** jer uloga koju on zove ograničenom i nije bila toliko ograničena, u potpunosti sam uvjeren da je on u stvarnosti bio **jedini** vojni komandant HVO-a, a da je **Milivoj Petković**, premda je na papiru on bio komandant HVO-a, bio tek drugi na ljestvici.

Dokazi izričito potvrđuju da je **predsjednik Republike Hrvatske** poslao Praljka u Republiku Bosnu i Hercegovinu u vojnoj ulozi. U trenutku odlaska u Bosnu i Hercegovinu, Praljak je bio **pomoćnik ministra** odbrane. U tome nema ničeg iznenađujućeg, jer premda je posrijedi nadareni intelektualac, u istoriji ima brojnih primjera osoba koje su postale vojni komandanti iako ih isprva ništa nije vodilo u tom pravcu. Najčuveniji primjer iz savremene istorije je slučaj profesora **Džapa** (profesora istorije koji je, po mišljenju nekih, bio najbolji vojni strateg prošlog vijeka nakon što je odnio pobjedu u bici kod Dien Bien Fua).

General **Praljak** je svoju ulogu možda mogao odigrati u sjenci. On nije izabrao takav put: počev od oktobra 1992., bio je na prvoj liniji kada je intervenisao u **Prozoru** kako bi se uspostavio mir. Osim te nezaobilazne činjenice, koju on prihvata, postoji niz dokumenata koji potvrđuju njegovu poziciju vlasti iako nije imao nikakvu formalnu funkciju unutar

¹⁸⁵⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Stanislava Galića*, 5. decembar 2003., par. 169; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Ferdinanda Nahimane i drugih* (MKSR), 28. novembar 2007., par. 492; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Ljubeta Boškskog i Johana Tarčulovskog*, 19. maj 2010., par. 160; Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Vujadina Popovića i drugih*, 10. jun 2010., par. 1013.

¹⁸⁵⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Vujadina Popovića i drugih*, 10. jun 2010., par. 1013.

vojne komande HVO-a. Na primjer, postoji naređenje od 14. novembra 1992. koje je uputio Upravi vojne policije.¹⁸⁵⁸ Dana 6. novembra 1992., HVO-u i ABiH uputio je naređenje na kojem je udaren pečat *Joint Command* (Zajednička komanda), a u kojem naređuje da se vrše kontrole na kontrolnim punktovima, čiji spisak prilaže.¹⁸⁵⁹ Dana 10. novembra 1992., imenovao je vojne komandante poput Blaškića i Pašalića.¹⁸⁶⁰ Dana 18. januara 1993., iako *de jure* nije imao nikakvu funkciju, uputio je naređenje komandantu operativne zone "Jugoistočna Herecegovna", u kojem traži da se pošalje pet višecijevnih bacača granata (VBR).¹⁸⁶¹ Na istom tragu, 7. decembra 1992., zajedno sa **Čorićem** i **Stojićem** potpisuje naređenje u vezi sa kontrolnim punktovima.¹⁸⁶² Svi ti dokumenti, a ima ih još, **izričito** potvrđuju da je on bio **vojni komandant HVO-a**. Iz tog razloga, period za koji on podliježe krivičnoj odgovornosti treba da se računa od **10. aprila 1992. pa do 9. novembra 1993.** godine.

Dokazi pokazuju da je **Slobodan Praljak**, kao rukovodilac i komandant oružanih snaga HB/HVO-a *de jure*¹⁸⁶³ ili *de facto*,¹⁸⁶⁴ te kao zapovjednik Glavnog stožera, izdavanjem naređenja doprinio ostvarivanju cilja protjerivanja i progona bosanskih Muslimana. Učešće optuženog je očigledno od septembra 1992., od kojeg je vremena počeo da prisustvuje sastancima sa Franjom Tuđmanom i drugim visokim zvaničnicima Hrvatske.¹⁸⁶⁵ Osim toga, prisustvovao je svim sastancima koji su imali za cilj stvaranje saveza sa Srbima, a na štetu Muslimana.¹⁸⁶⁶

Po mom mišljenju, **Slobodan Praljak** je imao dvostruku ulogu. S jedne strane je bio stalni izaslanik **Franje Tuđmana** u Republici Bosni i Hercegovini, zadužen da izvještava hrvatskog predsjednika o onome što se zbivalo i da po potrebi interveniše, kao što je bio slučaj u Prozoru u oktobru 1992. godine. S druge strane, 24. jula 1993., on je i formalno

¹⁸⁵⁸ 3D00424.

¹⁸⁵⁹ P 00708.

¹⁸⁶⁰ P 00727.

¹⁸⁶¹ P 01202.

¹⁸⁶² P 00875.

¹⁸⁶³ Poslije 24. jula 1993., P 00289; P 00588.

¹⁸⁶⁴ Prije 24. jula 1993., što priznaje i sam optuženi; Slobodan Praljak, T, str.43454, 43457, 43935; P 08838, str. 4.

¹⁸⁶⁵ P 00466, str. 52, 53, 54, Slobodan Praljak, T, str. 41260; P 11376, str. 2; P 11380.

¹⁸⁶⁶ P 11376; P 11380.

preuzeo komandovanje vojskom Herceg-Bosne i na toj funkciji zamijenio **generala Milivoja Petkovića**, iako je po mom mišljenju nezvanično bio zapovjednik od trenutka kada je došao u Republiku Bosnu i Hercegovinu.

No zapravo se postavlja pitanje da li je on, budući da ga je Franjo Tuđman poslao u Republiku Bosnu i Hercegovinu, *de facto* bio zapovjednik vojnog ogranka HVO-a.

Odgovor bi mogao biti potvrđan ukoliko uzmemo u obzir samo događaje iz oktobra 1992. u Prozoru kada je došao na lice mjesta da bi smirio duhove.

Van svake sumnje je utvrđeno da je **samo on** mogao da donosi odluke jer nemamo nikakvih dokaza na osnovu kojih bismo mogli da odredimo ulogu **generala Petkovića** ili komandanta operativne zone.

Međutim, ta intervencija nije išla u ratnom pravcu. On nije došao kako bi organizovao ofanzivu ili kontraofanzivu. Naprotiv, on je želio da uspostavi **primirje**.

Takvo postupanje je naravno suprotno tezi tužilaštva o UZP-u jer kako takvu tezu pomiriti s mirovnim djelovanjem **generala Praljka** u smislu oslobađanja muslimanskih zatvorenika?

Po mom mišljenju, njegova intervencija može se razumjeti samo u kontekstu pozicija **Franje Tuđmana** koji se, oscilirajući između Srba i Muslimana, čas priklanjao, čas odustajao od stanovišta da sukob u BiH širih razmjera nije moguć uz potpuno angažovanje hrvatskih snaga i da je jedini način da se vojni ogranak HVO-a pojača s logističkog aspekta i slanjem dobrovoljaca.

Ukoliko je tačno da je **Praljak** bio upoznat s vojnim izvještajima,¹⁸⁶⁷ da li je on imao ovlaštenja da izdaje naloge **generalu Petkoviću**?¹⁸⁶⁸

¹⁸⁶⁷ P 00840.

¹⁸⁶⁸ 3D00424; P 07892; P 00708; P 00927; P 00933; P 02823; P 01202; P 09838, pod pečatom; P 00875.

Odgovor nalazimo u nekoliko dokumenata koji potvrđuju da je **Slobodan Praljak**, iako nije imao nikakvu zvaničnu funkciju, pismenim putem izdavao naređenja vojnom ogranku HVO-a.

Što se tiče njegovih ovlaštenja *de jure* poslije 24. jula 1993., ona takođe proizlaze iz dokaza budući da ih je optuženi odmah počeo da koristi, što se nastavilo sve do 9. novembra 1993. kada je ponovo razriješen dužnosti.¹⁸⁶⁹ Dakle, on je izdavao naređenja koja su se ticala discipline,¹⁸⁷⁰ organizovanja,¹⁸⁷¹ kao i raznih rutinskih aktivnosti.¹⁸⁷² Po svemu sudeći, izdavao je naređenja i **Milivoju Petkoviću**¹⁸⁷³ i **Valentinu Ćoriću**.¹⁸⁷⁴

Dakle, ispostavlja se da on podliježe odgovornosti za cjelokupan period na koji se odnosi Optužnica, tako da se teško mogu prihvatiti argumenti odbrane da je on bio u vojnoj službi (a) od **10. aprila do 15. maja 1992.**, te (b) od **24. jula do 07:30 sati 9. novembra 1993.**,¹⁸⁷⁵ tako da se ne može teretiti za krivična djela počinjena prije i poslije tih datuma.

Čini se, dakle, da je on pokrenuo vojna dejstva tokom kojih su počinjena krivična djela. Na primjer, upravo je **Slobodan Praljak** pokrenuo operaciju u Prozoru 25. jula 1993. godine.¹⁸⁷⁶ U januaru 1993. u **Gornjem Vakufu** i u aprilu 1993., optuženi je zahtijevao da se jedinice ABiH stave pod komandu HVO-a.¹⁸⁷⁷ To je i sam priznao budući da je izjavio da je u tom sektoru boravio od 16. do 22. januara 1993., nastojeći da smanji napetosti između jedinica TO/ABiH i HVO-a. No poslije toga je, 4. avgusta 1993., upravo on pokrenuo operaciju protiv **Gornjeg Vakufa**.¹⁸⁷⁸

¹⁸⁶⁹ P 00289; P 03700; P 09835; P 04967; P 04260; P 04508; P 04719; P 05402; P 05407; P 05692

¹⁸⁷⁰ P 03706.

¹⁸⁷¹ P 03947.

¹⁸⁷² P 03912.

¹⁸⁷³ P 03700.

¹⁸⁷⁴ P 03829; P 00876; P 00927; P 03829; P 05376; P 03934; P 05235; P 04260;

¹⁸⁷⁵ 3D00280; P 06556.

¹⁸⁷⁶ P 03706

¹⁸⁷⁷ P 01146, Slobodan Praljak, T, str. 44054–55.

¹⁸⁷⁸ P 03934.

Slobodan Praljak je rukovodio i operacijom u **Raštanima** 24. avgusta 1993., tokom koje su počinjena krivična djela.¹⁸⁷⁹

Optuženi je pratio događaje u **Varešu** 23. oktobra 1993. budući da je oružanim snagama Herceg-Bosne poslao izvještaj o stanju na terenu.¹⁸⁸⁰

Slobodan Praljak je bio upoznat s krivičnim djelima počinjenim nad civilnim stanovništvom jer su mu dostavljani izvještaji o tome.¹⁸⁸¹ On je imao namjeru prisilnog raseljavanja Muslimana, zapljene pokretne i nepokretne imovine, te prenosa vlasništva na Herceg-Bosnu, i takva djela je odobravao i tolerisao.¹⁸⁸² Doprinio je rasprostranjenom sistemu zlostavljanja time što je odobravao i tolerisao stvaranje mreže zatvora, koncentracionih i zatočeničkih logora, te slanje na prisilni rad.¹⁸⁸³ Iz dokaza proizlazi da je odobravao i tolerisao krivična djela u vezi s **opsadom Mostara**, poput naprimjer incidenata snajperskih dejstava protiv civila.¹⁸⁸⁴ Iako u dokazima ne nalazim osnov za pripisivanje odgovornosti za te incidente HVO-u, ostaje činjenica da on s tim u vezi ništa nije preduzeo.

Kad je riječ o događajima u Mostaru, odbrana tvrdi da **Slobodan Praljak** nikada nije imao bilo kakvu nadležnost *de jure*, osim u periodu od 10. aprila do 15. maja 1992. i od 24. jula do 9. novembra 1993. ujutro. Nijedna od optužbi koje se tiču direktno njega ne odnosi se na događaje u Mostaru prije 9. maja 1993. godine. Međutim, po mom mišljenju, on je, s obzirom na svoj položaj, imao *efektivnu kontrolu* nad *svim* snagama HVO-a u sektoru Mostara, tako da je bio u mogućnosti da rukovodi i komanduje Hrvatima, pojedincima ili grupama koje su djelovale na svoju ruku ili nisu bile potčinjene Glavnom stožeru HVO-a, poput vojne policije,¹⁸⁸⁵ "Kažnjeničke bojne" ili drugih sličnih grupa.¹⁸⁸⁶ Naime, premda postoje pretpostavke da je "Kažnjenička bojna" djelovala u

¹⁸⁷⁹ P 04719.

¹⁸⁸⁰ P 06028.

¹⁸⁸¹ P 05772.

¹⁸⁸² P 00466, str. 52–54; P 00524, str.17–18.

¹⁸⁸³ U vezi sa saznanjima optuženog o tim krivičnim djelima, v. na primjer P 05104.

¹⁸⁸⁴ V. Slobodan Praljak, T, str. 42893–94; P 03912.

¹⁸⁸⁵ P 02626; 5D01013; P 04645; 3D02617; 3D01171; P 03960; 3D02766, P 05478; T, str. 1700–1702.

¹⁸⁸⁶ 4D01456; Završni podnesak Praljkove odbrane, par. 251 do 255.

sklopu paralelnog lanca komandovanja, ostaje činjenica da je on, s obzirom na svoju privilegovanu poziciju kod **Franju Tudmana**, mogao da interveniše kako bi spriječio počinjenje krivičnih djela.

Kao što smo ranije pokazali, **Slobodan Praljak** je imao **nadležnost** nad vojnom policijom. Argumenti odbrane se stoga ne mogu prihvatiti i optuženi je, po svemu sudeći, bio u Mostaru i doprinio opsadi Mostara, kao i blokiranju humanitarnih konvoja.¹⁸⁸⁷

Optuženi je skrivio i uništavanje kulturnih i vjerskih objekata koje nije bilo opravdano vojnim potrebama, kao i pljačkanje imovine. Iako bi mu se, kao zapovjedniku Glavnog stožera, mogla pripisati odgovornost za vodeću ulogu u uništavanju *Starog mosta*,¹⁸⁸⁸ ja smatram da dokazi ne potvrđuju njegovo direktno učešće. Međutim, čak i da to jeste bio slučaj, uvjeren sam da je Stari most bio **legitimna vojna meta**.

Po mom mišljenju, Slobodan Praljak je, na osnovu člana 7(1) Statuta, kriv po tačkama 1, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24 i 25 Optužnice. Na osnovu člana 7(3), trebalo bi da se on proglasi krivim po tačkama 2, 3, 4 i 5, 22 i 23 Optužnice, uz napomenu da se ne slažem s mišljenjem većine sudija u Vijeću koji su zaključili da se on ne može proglasiti krivim po tačkama 4 i 5 Optužnice na osnovu člana 7(1) i člana 7(3).

Kao i Milivoj Petković, on snosi krivičnu odgovornost na osnovu člana 7(3) za djela ubistva, hotimičnog lišavanja života, silovanja, seksualnog nasilja, te oduzimanja i pljačkanja imovine, pošto je kao nadređeni bio dužan da preduzme mjere kako bi spriječio ta krivična djela, i da, u najmanju ruku, kazni počinioce tih krivičnih djela, što on nije učinio.

U tabeli koja slijedi daje se detaljan pregled tačaka Optužnice za koje se optuženi tereti.

¹⁸⁸⁷ P 03912; P 05402; P 05407; P 05692; P 06200; P 01172; P 01202; P 04792.

¹⁸⁸⁸ P 00343; P 01909; P 05402; P 05692; P 06990; P 07868.

Prijevod

ODGOVORNOST SLOBODANA PRALJKA

TAČKE OPTUŽNICE	STAV TUŽILAŠTVA					STAV ODBRANE	ZAKLJUČCI SUDIJE ANTONETTIIJA		ZAKLJUČCI VEĆINE U VIJEĆU		DISPOZITIV	
	UZP I. vida	UZP II. vida (§ 224)	UZP II. vida (§ 225)	UZP III. vida	Ostali vidovi	Svi vidovi	Član 7(1)	Član 7(3)	UZP I. vida	UZP III. vida	Jednoglasno	Većinom
1	X				X	OP	X		X		X	
2				X	X	OP		X	X			X
3				X	X	OP		X	X			X
4				X	X	OP		X		OP		OP
5				X	X	OP		X		OP		OP
6	X		X		X	OP	X		X		X	
7	X		X		X	OP	X		X		X	
8	X		X		X	OP	X		X		X	
9	X		X		X	OP	X		X		X	
10	X	X			X	OP	X		X		X	
11	X	X			X	OP	X		X		X	
12	X	X			X	OP	X		X		X	
13	X	X			X	OP	X		X		X	
14	X	X			X	OP	X		X			
15	X	X			X	OP	X		X		X	
16	X	X			X	OP	X		X		X	
17	X	X			X	OP	X		X			
18	X	X			X	OP	X		X		X	
19	X				X	OP	X		X		X	
20	X				X	OP	X		X			
21				X	X	OP	X		X		X	
22	X				X	OP		X		X		X
23	X				X	OP		X		X		X
24	X				X	OP	X		X		X	
25	X				X	OP	X		X		X	
26	X				X	OP						

Legenda

- Stav tužilaštva
- Stav odbrane
- Zaključci sudije Antonettija
- Zaključci većine u Vijeću
- Dispozitiv
- OP Oslobađajuća presuda
- U smislu Statuta, nepostojeća tačka Optužnice
- Tačke Optužnice za koje se zbog nedopuštene kumulacije ne može izreći osuđujuća presuda.

Analiza krivične odgovornosti Milivoja Petkovića

b) Krivična odgovornost Milivoja Petkovića

Kako navodi tužilaštvo, u periodu od aprila 1992. do avgusta 1994. godine, **Milivoj Petković** je, kao **vojni zapovjednik** oružanih snaga HB, bio jedan od ključnih učesnika u UZP-u.¹⁸⁸⁹

Tužilaštvo konkretno navodi da je on učestvovao na brojnim političkim sastancima sa rukovodstvom Hrvatske i HB,¹⁸⁹⁰ poput sastanka u julu 1992. (kada je donijeta uredba o oružanim snagama HVO-a)¹⁸⁹¹ i sastanka u avgustu 1993. (kada je proglašena HB).¹⁸⁹²

Tužilaštvo navodi da ga je **Franjo Tuđman** smatrao jednim od rukovodilaca HB,¹⁸⁹³ a dokazi pokazuju kakvu je ulogu optuženi odigrao u saradnji između HVO-a i Srba.¹⁸⁹⁴

Tužilaštvo tvrdi da dokazi pokazuju da je on bio u neprekidnom kontaktu s Hrvatskom, te da mu je Republika Hrvatska čak isplaćivala lični dohodak. Kada ga je **Slobodan Praljak** zamijenio u julu 1993., on je nastavio da igra vodeću ulogu unutar Glavnog stožera HVO-a.¹⁸⁹⁵

Tužilaštvo navodi da je **Milivoj Petković** bio savršeno upoznat sa rasprostranjenim kriminalnim sistemom koji je uspostavljen.¹⁸⁹⁶ Konkretno, tužilaštvo navodi činjenicu da je optuženi odigrao ulogu u događajima koji su se u maju 1993. odvijali u **Mostaru**.¹⁸⁹⁷

¹⁸⁸⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 861 i dalje.

¹⁸⁹⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 863.

¹⁸⁹¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 863; 1D 01670; P 00880; P 05799; 1D 01609.

¹⁸⁹² Završni podnesak tužilaštva, par. 863; P 01032; Milivoj Petković, T, str. 50495.

¹⁸⁹³ Završni podnesak tužilaštva par. 866; P 03112, str. 54.

¹⁸⁹⁴ Završni podnesak tužilaštva par. 870 i dalje; P 02909; P 05110; P 08341; P 02953; P 02962; P 09963; P 03212; P 09965; P 03403; P 03460; P 10153; P 04907; P 05101; P 05389.

¹⁸⁹⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 875 i dalje.

¹⁸⁹⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 876 i dalje.

¹⁸⁹⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 877; P 06365; Luka Perić, T str. 47872, 47882; Raymond Lane, T, str. 23712–13.

Dana 8. avgusta 1993., **Milivoj Petković** je naredio da se zatvorenici s **Heliodroma** upute na prisilni rad i koristio je pogrdne i uvredljive izraze.¹⁸⁹⁸

Tužilaštvo navodi da je **Milivoj Petković** odgovoran zato što je stvarao, odobravao i podsticao uspostavljanje klime komandovanja u kojoj su se dozvoljavali zločini nad Muslimanima.¹⁸⁹⁹

Kad je riječ o događajima koji su se odigrali u **Prozoru** 1992., tužilaštvo navodi da je **Milivoj Petković** u njima učestvovao i o njima bio obaviješten, što potvrđuje činjenica da je izvještaje svojih jedinica dobijao svaka tri sata.¹⁹⁰⁰

Što se tiče događaja u januaru 1993. u **Gornjem Vakufu**, tužilaštvo smatra da dokazi jasno pokazuju da je **Mario Šiljeg** obavijestio optuženog o akcijama **etničkog čišćenja** u koje je HVO krenuo odmah nakon što je istekao rok koji je HVO bio odredio.¹⁹⁰¹

U pogledu događaja iz **Sovića** i **Doljana**, tužilaštvo smatra da dokazi pokazuju da je optuženi znao za ta krivična djela,¹⁹⁰² te da je međunarodnim posmatračima uskratio pristup u tu zonu.¹⁹⁰³

Milivoj Petković je svjesno učestvovao u velikoj kampanji prikrivanja zvjerstava počinjenih u **Stupnom Dolu**.¹⁹⁰⁴ Tužilaštvo navodi činjenicu da je optuženi naredio ta krivična djela budući da je 23. oktobra 1993. onamo poslao **Ivicu Rajića** i njegove jedinice, kao i to da je istraga koja je pokrenuta po njegovom nalogu bila obmana.¹⁹⁰⁵

¹⁸⁹⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 878; P 04020.

¹⁸⁹⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 881; P 09549, par. 68.

¹⁹⁰⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 882; P 00644.

¹⁹⁰¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 883; P 01249.

¹⁹⁰² Završni podnesak tužilaštva, par. 886.

¹⁹⁰³ Završni podnesak tužilaštva, par. 887; P 02066.

¹⁹⁰⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 895 i dalje.

¹⁹⁰⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 895 i dalje.

Navodi se da je optuženi u julu 1993. učestvovao u kampanji hapšenja hiljada Muslimana.¹⁹⁰⁶ Tužilaštvo navodi da je **Milivoj Petković** u sistematskom zatvaranju zapravo učestvovao od 1992. godine.¹⁹⁰⁷

Milivoj Petković je, kako se navodi, odobrio slanje Muslimana i nehrvatskog stanovništva na prisilni rad i u tome je sudjelovao.¹⁹⁰⁸

Milivoj Petković je, svjesno i s namjerom učešća u tome, doprinio uništavanju imovine Muslimana i vjerskih objekata.¹⁹⁰⁹

Tužilaštvo navodi činjenicu da je **Milivoj Petković** svjesno i na značajan način doprinio pljačkanju i protivpravnom oduzimanju imovine u vlasništvu Muslimana.¹⁹¹⁰

Optuženi je, kako se navodi, imao namjeru stavljanja **istočnog Mostara** pod opsadu i terorisanja stanovništva grada.¹⁹¹¹

Odbrana tvrdi da se legitimni rat ne smije poistovjećivati sa zavjerom ili zločinačkim poduhvatom¹⁹¹² i da su djela optuženog bili postupci vojnika koji je radio za dobrobit svoje zemlje.

Tužilaštvo nije dokazalo datum nastanka UZP-a i ne postoji nijedan direktni dokaz o kriminalnoj zavjeri između članova UZP-a za koji se tereti.¹⁹¹³

¹⁹⁰⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 916 i dalje.

¹⁹⁰⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 919.

¹⁹⁰⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 933; P 09868, str. 7, P 01418, P 04039, P 04020.

¹⁹⁰⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 942 i dalje. V. na primjer P 00679; u vezi s ovim dokumentom, tužilaštvo iznosi da je optuženom samo bilo neprijatno zbog prisustva predstavnika stranih medija, te da uopšte nije imao namjeru da obustavi činjenje krivičnih djela, što je potvrdio jedan svjedok: Andrew Pringle, T, str. 24131–32.

¹⁹¹⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 954 i dalje. V. na primjer P 00648.

¹⁹¹¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 959 i dalje. V. na primjer P 01307, P 01437.

¹⁹¹² LARNAUDE – LAPRADELLE, *Journal de droit international privé*, 1919., str. 157; v. Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 513.

¹⁹¹³ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 522.

Odbrana smatra da se u Optužnici ne kaže ništa o načinu na koji je optuženi navodno saznao za zločinački plan.¹⁹¹⁴ Naprotiv, dokazi pokazuju da optuženi ništa nije znao o zajedničkom planu: on nije prisustvovao sastanku u novembru 1991. (datum kada je stvoren UZP).¹⁹¹⁵ Zastupnik optužbe nije tokom unakrsnog ispitivanja optuženom postavio pitanja o datumu i mjestu kada je saznao za postojanje tog navodnog poduhvata, kao niti o okolnostima u kojima je o njemu obaviješten. Shodno Pravilniku, strana u postupku je dužna da predoči svoje argumente svjedoku protivne strane. To ovdje nije bio slučaj i Vijeće je trebalo da zaključi da, u ovom pogledu, tužilaštvo nije poštovalo Pravilnik.¹⁹¹⁶

Odbrana ukazuje na činjenicu da se optuženi izvjesno vrijeme borio na strani ABiH.¹⁹¹⁷

Odbrana tvrdi da optuženi nije dijelio zajedničke ciljeve. Naprotiv, što se tiče njegovih odnosa s Hrvatskom, oni nisu bili takvi kakvim ih prikazuje tužilaštvo. On nije uživao puno povjerenje predsjednika **Mate Bobana** i nije prisustvovao najvažnijim sastancima.¹⁹¹⁸

Odbrana ističe činjenicu da je **Milivoj Petković**¹⁹¹⁹ u javnosti uvijek upućivao pozive na mir i pregovore, te da je svojim jedinicama naređivao da poštuju međunarodno humanitarno pravo.¹⁹²⁰

Odbrana prihvata da je optuženi znao za neka krivična djela, ali pobija da je znao za plan u cjelini.¹⁹²¹

¹⁹¹⁴ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 523, 527 i dalje, sve u vezi sa UZP-om.

¹⁹¹⁵ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 530(i).

¹⁹¹⁶ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 530(ii).

¹⁹¹⁷ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 530, Dodatak 2: HVO i ABiH: zajedničke komande; Dodatak 3: planovi HVO-a: savezništvo s ABiH; Dodatak 5: naređenja M. Petkovića u vezi sa napetostima i sukobima između HVO-a i ABiH; Dodatak 8: kretanje M. Petkovića tokom 1993. godine.

¹⁹¹⁸ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 537. Dana 5. novembra 1993., dokaz P 06454.

¹⁹¹⁹ *Ibid.* Dokazi 4D00100 i 4D01355.

¹⁹²⁰ *Ibid.* Dodatak 7: naređenja M. Petkovića u vezi s humanitarnim pravom i običajima ratovanja.

¹⁹²¹ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 538.

Odbrana tvrdi da je optuženi planirao samo jednu operaciju, "Buru" iz 1992. godine, i da nije učestvovao ni u jednoj operaciji protiv ABiH.¹⁹²²

Optuženi nije naredio, planirao ni učestvovao u zapljeni imovine i time prekršio odredbe ratnog prava, niti je ikada učestvovao u zapljeni imovine s ciljem omogućavanja ostvarivanja UZP-a. Kad je riječ o uništavanju vjerske baštine, odbrana smatra da nije dokazano da su radnja ili radnje u osnovi krivičnog djela počinjene u okviru udruženog zločinačkog poduhvata za koji se tereti.¹⁹²³

Odbrana smatra da nije dokazano **subjektivno obilježje** krivičnog djela prisilnog premještanja, te da odbrana nije mogla adekvatno da se pripremi budući da tužilaštvo nije precizno navelo (vinu) ulogu koju je Petković navodno odigrao u premještanju civila, odnosno u djelima premještanja (osim onih u Sovićima-Doljanima i Prozoru) u kojima se tvrdi da je učestvovao.¹⁹²⁴

Što se tiče navoda da je optuženi koristio riječ "**balija**", odbrana podsjeća da taj izraz nije krivično djelo u smislu međunarodnog prava i da se on, premda je vrlo neprimjeren, ne može staviti na teret optuženom, a kamoli smatrati znakom učešća u UZP-u.¹⁹²⁵

Što se tiče prikrivanja zločina u **Prozoru** i navoda tužilaštva na osnovu dokaznog predmeta P04188 (naređenje od 14. avgusta 1993.), odbrana izjavljuje da to naređenje **Milivoja Petkovića** nije imalo za cilj da se prikriju tragovi zločina (uostalom, nije dokazano ni to da su žrtve tih krivičnih djela, čiji su tragovi štaviše još bili vidljivi, bili

¹⁹²² Dodatak 6: *Borbene zapovijedi M. Petkovića*. M. Petković je izjavio sljedeće: "Pa časni suci, bilo bi dobro da je tužitelj naveo konkretne vojne operacije, kad su počele, kad su završile i kako su se odvijale. Nikakvih vojnih operacija HVO nije izveo prema pripadnicima Armije Bosne i Hercegovine u smislu vojnih operacija. HVO se sukobljavao sa pripadnicima Armije Bosne i Hercegovine na većem broju lokacija, počev od srednje Bosne pa dolinom Neretve. I to nisu operacije koje su poticale od strane Hrvatskog vijeća obrane. A u takvim obrambenim zadacima, ja sam izdavao zapovijedi i savjetovao moje zapovjednike, što je moja dužnost." T, str. 49813 i 49814

¹⁹²³ M. Petković je izjavio sljedeće: "Časni suci, ne sporim da je bilo uništavanja pojedinih objekata, pa i pojedine imovine kao rezultat borbenih djelovanja, no možda je bilo i namjernog uništavanja. Milivoj Petković nije ničim poticao takav način. Milivoj Petković je svojim zapovjedima upozoravao, tražio od svojih neposredno potčinjenih da se prema imovini, prema civilima, prema objektima, ponaša u duhu propisa koje poštuje međunarodno pravo. T, str. 49816.

¹⁹²⁴ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 553.

¹⁹²⁵ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 558 i dalje.

predmetni zatočenicima), već da se spriječi da posmatrači steknu utisak da su prilike osoba sa kojima će se sresti gore nego što su tada s obzirom na okolnosti zaista bile.

Na kraju, odbrana smatra da tužilaštvo nije dokazalo da je svako krivično djelo bilo predvidivo, niti da je optuženi mogao da ih predvidi.¹⁹²⁶

Prije nego što predem na detaljno razmatranje krivične odgovornosti optuženog, moram da pomenem oblik odgovornosti koji mi se u njegovom slučaju čini najprimjerenijim: riječ je o obliku koji je u članu 7(1) Statuta naveden treći po redu – "osoba koja je [...] naredila".

Ova tema je već obrađena za slučaj Slobodana Praljka, te stoga neću ponovo govoriti o njoj.

Isto tako, smatram da on snosi odgovornost na osnovu člana 7(3) Statuta o čijem se polju primjene detaljno raspravljalo u dijelu posvećenom odgovornosti nadređenog.

Milivoj Petković je bio **vojni rukovodilac** oružanih snaga Herceg-Bosne najmanje do 27. jula 1993., kada je njegovu dužnost činjenično počeo obavljati **Slobodan Praljak**. Iako je tokom izvjesnog perioda na papiru *de facto* bio čovjek broj jedan, čini se da je tokom cijelog **perioda** na koji se odnosi Optužnica on zapravo bio tek **drugi na ljestvici**. Uprkos tome, u tom svojstvu imao je ista ovlaštenja poput **Slobodana Praljka** da izdaje naređenja, uslijed čega podliježe krivičnoj odgovornosti. U tom svojstvu on je bio nadležna osoba za imenovanje na dužnost pripadnika oružanih snaga,¹⁹²⁷ sprovođenje programa obuke¹⁹²⁸ ili izdavanje izvještaja.¹⁹²⁹ Upravo je optuženi snage HVO-a na teritoriji Herceg-Bosne 31. avgusta 1992. organizovao u operativne zone,¹⁹³⁰ a 9. decembra 1992. pristupio formiranju jedinica¹⁹³¹ i, istoga dana, njihovoj

¹⁹²⁶ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 569 i dalje.

¹⁹²⁷ V. na primjer P 00173.

¹⁹²⁸ P 00441.

¹⁹²⁹ P 00237.

¹⁹³⁰ P 00416.

¹⁹³¹ P 00886.

reorganizaciji.¹⁹³² Dana 8. decembra 1992., **Milivoj Petković** je pristupio utvrđivanju činova unutar HVO-a. Iz raznih dokumenata ove vrste proizlazi da je **Milivoj Petković** postavio na noge strukturu vojske.

Milivoj Petković je bio neposredno odgovoran za oružane snage pod svojom komandom i on je osoba koja je, tokom cijelog perioda na koji se odnosi Optužnica, izdavao naređenja čiji je rezultat bio počinjenje krivičnih djela. **Milivoj Petković** je savršeno dobro znao da je uspostavljen rasprostranjeni kriminalni sistem. On je lično, 8. avgusta 1993., naredio da se zatočenici s **Heliodroma** upute na prisilni rad,¹⁹³³ a izdao je i primio više izvještaja u kojima se pominju krivična djela počinjena protiv Muslimana u više opština.¹⁹³⁴ Odbrana prihvata da je optuženi za neka krivična djela znao, ali pobija da je bio upoznat s planom u cjelini.¹⁹³⁵ Taj argument se ne može usvojiti jer analiza raznih dokaza pokazuje da je **Milivoj Petković** bio obaviješten o tome šta se događalo na cijeloj teritoriji Herceg-Bosne. S obzirom na svoj hijerarhijski položaj, nije mogao a da ne bude obaviješten o svakom događaju.

Optuženi je učestvovao u kampanji prikriivanja zvjerstava počinjenih u **Stupnom Dolu**. Istraga koju je naredio da se sprovede bila je samo obmana.¹⁹³⁶

Iz dokaza proizlazi da je, u julu 1993., **Milivoj Petković** učestvovao u kampanji hapšenja hiljada Muslimana.¹⁹³⁷ Zapravo, **Milivoj Petković** je u sistematskom zatvaranju učestvovao od 1992. godine.¹⁹³⁸ On je izdao čitav niz naređenja na osnovu kojih je sprovedena kampanja neselektivnog hapšenja hiljada Muslimana, vojnika i civila, koju je HVO sproveo u julu 1993. godine.¹⁹³⁹ **Petković** je u svom podnesku priznao da je kao načelnik Glavnog stožera imao ovlaštenje da izda naređenja za hapšenje i zatočenje, po

¹⁹³² P 02040.

¹⁹³³ P 04020.

¹⁹³⁴ P 00679; P 01249; P 01281; 4D01078.

¹⁹³⁵ Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 538.

¹⁹³⁶ Milivoj Petković, T, str. 49619, zatvorena sjednica; P 09895; Svjedok EA, T, str. 24476–79 zatvorena sjednica.

¹⁹³⁷ Završni podnesak tužilaštva, str. 353 i dalje.

¹⁹³⁸ P 00644, P 01462, P 00279.

¹⁹³⁹ P 03019; P 03128; P 03149.

naredbi vrhovnog zapovjednika, **Mate Bobana**. Međutim, on je izjavio da nije imao ovlaštenje, niti je bilo u njegovom djelokrugu da slijedom naređenja upućuje u zatočenje uhapšene ili pritvorene osobe, niti da ispituje legalnost njihovog zatočenja.¹⁹⁴⁰ Premda se ta tvrdnja može prihvatiti, s druge strane je izvjesno da je **Milivoj Petković**, kao vojni zapovjednik, bio dužan da poznaje **Ženevske konvencije** kojima se zabranjuje hapšenje pojedinaca bez obzira na njihov status civila ili vojnika. Čini se da to nije smatrao svojim poslom budući da je u više navrata naredio hapšenje muškaraca muslimanske nacionalnosti bez obzira na to da li su posrijedi pripadnici oružanih snaga ili ne. Da navedemo samo jedan primjer: on je 30. juna 1993. izdao operativnoj zoni "Jugoistočna Hercegovina" naređenje da se svi muškarci muslimanske nacionalnosti u cijelom sektoru, bili oni pripadnici ABiH ili ne, razoružaju odnosno "izoliraju".¹⁹⁴¹ Poštedio je ipak žene i djecu, što pokazuje da je znao da ne smije da ih hapsi. Drugi dokazi pokazuju da je on lično naredio da se zatočenicima pošalju na prisilni rad. Odbrana tvrdi da on nije imao nikakva ovlaštenja u pogledu zatočenika¹⁹⁴² nakon upućivanja u zatočeništvo.

Odbrana želi da optuženi bude oslobođen od odgovornosti u vezi s upućivanjem na prisilni rad, barem u vezi sa dva naređenja koja je navodno izdao. Dana 15. jula 1993., nakon što je ABiH izvršila diverzantske akcije na Dubravskoj visoravni na području opština Stolac i Čapljina¹⁹⁴³ i poslije neuspjeha vojne akcije HVO-a "Jug",¹⁹⁴⁴ **Milivoj Petković** je svim jedinicama u operativnoj zoni "Jugoistočna Hercegovina" izdao naređenje da drže linije odbrane, te da treba "odmah pristupiti organiziranju utvrđivanja i zaprečavanja dostignutih crta obrane i po dubini zona uz angažiranje inž. strojeva, zarobljenika i uhićenika".¹⁹⁴⁵

¹⁹⁴⁰ Petković je izjavio da su se njegove funkcije i nadležnosti sastojale isključivo u tome da se uhapšeni i izdvojeni muškarci smjeste u zatočeničke centre, te da je tu bio kraj njegovih ovlaštenja: T, str. 50672 i 50673. Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 211.

¹⁹⁴¹ P 03019.

¹⁹⁴² P 04039.

¹⁹⁴³ P 10145, P 09935, 4D01042, 4D01096 i 4D01101.

¹⁹⁴⁴ Operacija koju je HVO izveo pod komandom general-bojnika Luke Džanka, koga je imenovao Mate Boban, a u kojoj Petković nije učestvovao: 4D01695 (članovi komande operacije) i P 03048; Beneta, T, str. 46629 i 46630; Milivoj Petković, T, str. 49598 d-49600. Završni podnesak Petkovićeve odbrane, par. 369 i dalje.

¹⁹⁴⁵ P 03474.

Dana 20. jula 1993., Milivoj Petković je izdao naređenje da se pokret snaga ubrza kako bi "dana 21. 7. 1993. do 24:00 sati" odbrambena linija bila utvrđena. Naredio je: "Za ovu zadaću angažirati i zarobljenike, te raspoložive strojeve".¹⁹⁴⁶ To drugo naređenje **nije bilo** izvršeno, baš kao ni prvo. Iako ovi nalozi nisu izvršeni, činjenica da je optuženi svjesno namjeravao da uputi zatvorenike na **prisilni rad**, iako je dobro znao da se oni time izlažu opasnosti od ranjavanja ili pogibije, dovoljna je osnova za podlijevanje odgovornosti.

Tužilaštvo je izjavilo da je optuženi svjesno i s namjerom učestvovao u kampanji uništavanja imovine u vlasništvu Muslimana i vjerskih objekata,¹⁹⁴⁷ kao i u **oduzimanju imovine i pljačkanju**. Međutim, na osnovu analize dokaza zaključujem da se on ne može proglasiti krivim po tačkama 22 i 23 Optužnice na osnovu člana 7(1), već na osnovu člana 7(3) Statuta.

U svojstvu nadređenog, on je bio dužan da preduzme odgovarajuće mjere kako bi se izbjeglo počinjenje tih krivičnih djela ili kako bi se barem kaznili počinioci takvih djela. Isto tako, kad je riječ o djelima ubistva, hotimičnog lišavanja života, silovanja i seksualnog nasilja koja se navode u tačkama 2, 3, 4 i 5 Optužnice, takođe je bio dužan da preduzme odgovarajuće mjere, odnosno da barem kazni počinioce tih krivičnih djela, no to nije učinio.

U tabeli koja slijedi daje se sveobuhvatni pregled Petkovićeve odgovornosti na osnovu člana 7(1) Statuta za naređivanje, kao i odgovornosti na osnovu člana 7(3) Statuta za nepreduzimanje mjera da se kazne počinioci krivičnih djela o kojima je imao saznanja.

Dakle, on je na osnovu člana 7(1) Statuta kriv po tački 1, tački 6, tački 7, tački 8, tački 9, tački 10, tački 11, tački 12, tački 13, tački 14, tački 15, tački 16, tački 17, tački 18, tački 19, tački 20, tački 21, tački 24 i tački 25 Optužnice. Takođe, na

¹⁹⁴⁶ P 03592.

¹⁹⁴⁷ Završni podnesak tužilaštva par. 942 i dalje. V. na primjer P 00679. Tužilaštvo tvrdi da je optuženom zapravo bilo samo neprijatno zbog prisustva stranih medija i da uopšte nije imao namjeru da se obustavi činjenje krivičnih djela, što je potvrdio i svjedok Andrew Pringle, T, str. 24131–32.

osnovu člana 7(3) kriv je po tački 2, tački 3, tački 4, tački 5, tački 22 i tački 23 Optužnice.

U tabeli koja slijedi daje se opšti pregled polja njegove krivične odgovornosti:

ODGOVORNOST MILIVOJA PETKOVIĆA

TAČKE OPTUŽNICE	STAV TUŽILAŠTVA					STAV ODBRANE	ZAKLJUČCI SUDIJE ANTONETTIJA		ZAKLJUČCI VEĆINE U VIJEĆU		DISPOZITIV	
	UZP I. vida	UZP II. vida (§ 224)	UZP II. vida (§ 225)	UZP III. vida	Ostali vidovi	Svi vidovi	Član 7(1)	Član 7(3)	UZP I. vida	UZP III. vida	Jednoglasno	Većinom
1	X				X	OP	X		X		X	
2				X	X	OP		X	X			X
3				X	X	OP		X	X			X
4				X	X	OP		X		X		X
5				X	X	OP		X		X		X
6	X		X		X	OP	X		X		X	
7	X		X		X	OP	X		X		X	
8	X		X		X	OP	X		X		X	
9	X		X		X	OP	X		X		X	
10	X	X			X	OP	X		X		X	
11	X	X			X	OP	X		X		X	
12	X	X			X	OP	X		X		X	
13	X	X			X	OP	X		X		X	
14	X	X			X	OP	X		X			
15	X	X			X	OP	X		X		X	
16	X	X			X	OP	X		X		X	
17	X	X			X	OP	X		X			
18	X	X			X	OP	X		X		X	
19	X				X	OP	X		X		X	
20	X				X	OP	X		X			
21				X	X	OP	X		X	X	X	
22	X				X	OP		X		X		X
23	X				X	OP		X		X		X
24	X				X	OP	X		X		X	
25	X				X	OP	X		X		X	
26	X				X	OP						

Legenda

- Stav tužilaštva
- Stav odbrane
- Zaključci sudije Antonettija
- Zaključci većine u Vijeću
- Dispozitiv
- OP Oslobađajuća presuda
- U smislu Statuta, nepostojeća tačka Optužnice
- Tačke Optužnice za koje se zbog nedopuštene kumulacije ne može izreći osuđujuća presuda.

Analiza krivične odgovornosti Brune Stojića

d) Krivična odgovornost Brune Stojića

Tužilaštvo navodi da je **Bruno Stojić** bio jedan od glavnih učesnika u UZP-u i da je imao namjeru stvaranja "**Velike Hrvatske**", kao što se vidi iz razgovora koji je, sa svojim drugom **Brankom Kvesićem**, bosanskim Hrvatom, vodio 5. maja 1992. sa bivšim kolegama iz Ministarstva unutrašnjih poslova BiH, Srbima **Momčilom Mandićem** i **Mićom Stanišićem**.¹⁹⁴⁸

Dana 9. juna 1993., **Bruno Stojić** je prosljedio saopštenje naslovljeno na sve brigade HVO-a u srednjoj Bosni, u kojem je vojnike, bosanske Hrvate, podsjetio na to da su svi dio jedne, nedjeljive hrvatske nacije, te da je svako ko na njih zapuca njihov neprijatelj i da imaju pravo da odgovore na isti način.¹⁹⁴⁹

Bruno Stojić je bio najviši rukovodilac u strukturi vlasti HB direktno nadležan za oružane snage i imao je ključnu ulogu u pogledu vojne logistike i nabavljanja oružja i municije.¹⁹⁵⁰ On je, *de jure* i/ili *de facto*, imao vlast, efektivnu kontrolu i znatan uticaj na sve aspekte vojnih i odbrambenih dejstava HVO-a.¹⁹⁵¹

Tužilaštvo navodi da je **Bruno Stojić** odigrao **jednu od glavnih** i suštinskih uloga jer je uspostavljao i primjenjivao zakone Herceg-Bosne, njenu politiku, programe i strategiju, a posebno time što je putem vojnog ogranka HVO-a rukovodio sprovođenjem tih političkih programa i strategija.¹⁹⁵² U tom pogledu, tužilaštvo smatra da dokazi jasno pokazuju da je **Prlić** bio nadređeni optuženom, što je potvrdio i svjedok BH,¹⁹⁵³ te da je od ukupno 88

¹⁹⁴⁸ P 00185.

¹⁹⁴⁹ P 02690.

¹⁹⁵⁰ Stjepan Kljujić, T(f), str. 7971 i 7972.

¹⁹⁵¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 534; P 09712, pod pečatom, par. 17; Svjedok BH, T(f), str. 17492–17493, zatvorena sjednica; P 10217, pod pečatom, par. 27; Van der Grinter, T(f), str. 21027; Svjedok BF, T(f), str. 25784, zatvorena sjednica.

¹⁹⁵² Završni podnesak tužilaštva, par. 525.

¹⁹⁵³ Svjedok BH, T(f), str. 17557 do 17559, zatvorena sjednica.

sjednica HVO-a kao vlade održanih tokom 1992. i 1993. **Bruno Stojić** učestvovao na njih barem 52.¹⁹⁵⁴

Tužilaštvo napominje da je **Milivoj Petković** potpadao pod nadležnost **Brune Stojića**, što pokazuje Stojićevo mjesto u lancu komandovanja.¹⁹⁵⁵

Tužilaštvo navodi da je upravo **Bruno Stojić** izdao naređenje za sprovođenje uredbe donijete poslije **ultimatuma HVO-a od 15. januara 1993.** kojim se jedinicama ABiH nalagalo da se, shodno **Vance-Owenovom mirovnom planu**, u provincijama br. 3, 8 i 10 stave pod komandu Glavnog stožera HVO-a ili da te provincije napuste.¹⁹⁵⁶

Tužilaštvo navodi da je optuženi imao sva ovlaštenja unutar Odjela obrane, konkretno, ovlaštenja u pogledu imenovanja odnosno razrješenja s dužnosti u domenu vojske i odbrane, u vezi s naredbama i izvršenjem uredbi.¹⁹⁵⁷

Tužilaštvo smatra da je, u praksi, optuženi redovno izdavao naredbe oružanim snagama HVO-a, čak i kada je to bilo van njegovih prerogativa.¹⁹⁵⁸

Tužilaštvo ocjenjuje da dokazi pokazuju da je optuženi imao kontrolu nad ljudskim, finansijskim i logističkim resursima HVO-a.¹⁹⁵⁹

Bruno Stojić je imao kontrolu nad vojnom policijom HVO-a, uključujući ovlaštenje za imenovanje načelnikā opšte vojne policije (uključujući saobraćajnu policiju) i vojne kriminalističke policije, kao i komandanata pet bojni vojne policije.¹⁹⁶⁰

¹⁹⁵⁴ Završni podnesak tužilaštva, Povjerljivi dodatak F.

¹⁹⁵⁵ Milivoj Petković, T(f), str. 50347 i 50348.

¹⁹⁵⁶ P 01146.

¹⁹⁵⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 541 i dalje; P 03274; P 00309; P 00502; Andrew Pringle, T(f), str. 24101; P 02477; P 04211; P 05249, P 00796; P 00849; P 00938; P 01081.

¹⁹⁵⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 547; Davor Marijan, T(f), str. 35873, 35874.

¹⁹⁵⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 552; Davor Marijan, T(f), str. 35659; P 00289; P 09545.

¹⁹⁶⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 561; P 01466 (imenovanje **Mije Jelića** na dužnost zapovjednika 1. djelatne bojne Vojne policije u Mostaru); P 02985 (imenovanje **Radoslava Lavrića** na dužnost zamjenika načelnika Uprave vojne policije); P 02993 (imenovanje **Branimira Tucaka** na dužnost pomoćnika načelnika Uprave vojne policije zaduženog za sigurnost); P 03002 (imenovanje **Paška Ljubičića** na

Kad je riječ o krivičnim djelima, tužilaštvo navodi da je **Bruno Stojić** posjedovao namjeru i odigrao ulogu u djelima progona, prisilnog premještanja i deportacije bosanskih Muslimana.¹⁹⁶¹

Po ocjeni tužilaštva, optuženi je, po osnovu svoje nadležnosti nad logorima, doprinio radu logora i zatvaranju Muslimana, te **prisilnom radu**.¹⁹⁶²

Bruno Stojić je doprinio protivpravnom uništavanju imovine i posjedovao je namjeru u tom smislu.¹⁹⁶³

Bruno Stojić je doprinio pljačkanju¹⁹⁶⁴ i naredio oduzimanje imovine i stanova u Mostaru.¹⁹⁶⁵

Bruno Stojić je svjesno doprinio **opsadi istočnog Mostara** i terorisanju stanovništva, a imao je i znatnu kontrolu nad humanitarnim konvojima.¹⁹⁶⁶

Tužilaštvo ocjenjuje da je optuženi znao za djela **silovanja i hotimičnog lišavanja života**, te da ništa nije preduzeo s tim u vezi.¹⁹⁶⁷

Stojićeva odbrana tvrdi da nije postojao nikakav **UZP** i da tužilaštvo nije dokazalo da je postojala bilo kakva državna politika na diskriminacijskim osnovama.¹⁹⁶⁸ Tužilaštvo nije dokazalo van razumne sumnje ni postojanje **UZP-a**, a kamoli **zajedničkog plana** da se

dužnost pomoćnika načelnika Uprave vojne policije Operativne zone "Srednja Bosna"); P 03487 (imenovanje **Mije Jelića** na dužnost pomoćnika načelnika Uprave vojne policije za Operativnu zonu "Jugoistočna Hercegovina").

¹⁹⁶¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 566 i dalje; P 00653; P 00687.

¹⁹⁶² Završni podnesak tužilaštva, par. 598; P 05812, str. 1

¹⁹⁶³ Završni podnesak tužilaštva, par. 613; P 01351; P 01357, str. 6; P 01989.

¹⁹⁶⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 616; P 01351.

¹⁹⁶⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 617–619.

¹⁹⁶⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 621; P 01316; P 02419, pod pečatom; P 04527; P 04529; Svjedok DV, T, str. 22903 i 22904.

¹⁹⁶⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 625; P 02594; P 02597; P 04177, str. 3; P 02169.

¹⁹⁶⁸ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 5.

Muslimani protjeraju iz Herceg-Bosne kako bi se obrazovala Velika Hrvatska.¹⁹⁶⁹ Ciljevi kojima se težilo su bili legitimni. HVO je, tvrdi se, saradivao s ABiH, što pokazuje da nije bilo diskriminacije prema Muslimanima.¹⁹⁷⁰ S druge strane, HVO je saradivao s humanitarnim organizacijama,¹⁹⁷¹ a kontrolu nad njima vršio je isključivo iz bezbjednosnih razloga.¹⁹⁷² Politika koju je sprovodio HVO različita je od toga kako ju je u kontekstu zajedničkog plana opisalo tužilaštvo i bila je legitimna jer joj je cilj bila odbrana bosanskih Hrvata od srpskih napada.¹⁹⁷³

Stojićeva odbrana se slaže s tim da su postojali sukobi s ABiH, ali tvrdi da su posrijedi izolovani događaji ili posljedice napada ABiH.¹⁹⁷⁴ Počinjena krivična djela stoga bi se možda mogla pripisati pojedincima ili opštinskim organima, a ne članovima inkriminisanog UZP-a, za koje se tvrdi da su postupali po zajedničkom zločinačkom planu.¹⁹⁷⁵ Prije nego što je **ABiH** krenula u svoju vojnu kampanju u martu i aprilu 1993., o sukobima se može govoriti samo kao o posljedici sporadičnih okršaja.¹⁹⁷⁶ Dakle, događaji koji su se u oktobru 1992. odigrali u Prozoru,¹⁹⁷⁷ te u Gornjem Vakufu u januaru 1993.,¹⁹⁷⁸ bili su posljedica napada ABiH, a do eskalacije sukoba je došlo isključivo zbog naređenja koja su izdavali lokalni zapovjednici HVO-a. Kasniji sukobi bili su uzrokovani time što je ABiH krenula u ostvarivanje svog plana osvajanja teritorija na kojima se borila rame uz rame sa ABiH.¹⁹⁷⁹

Osobe koje su počinile krivična djela za koja se tereti nisu bile u nadležnosti HVO-a.¹⁹⁸⁰

Rukovodstvo HB nije imalo zajednički plan i nije postojao projekt stvaranja "Velike Hrvatske".¹⁹⁸¹

¹⁹⁶⁹ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 5, 221, 222.

¹⁹⁷⁰ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 7.

¹⁹⁷¹ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 7, 92, 102–107.

¹⁹⁷² Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 88, 108–110.

¹⁹⁷³ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 7, 10, 11, 112, 153.

¹⁹⁷⁴ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 7, 111.

¹⁹⁷⁵ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 8, 128.

¹⁹⁷⁶ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 116.

¹⁹⁷⁷ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 127, 128.

¹⁹⁷⁸ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 129–132.

¹⁹⁷⁹ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 133, 141, 142, 149, 150.

¹⁹⁸⁰ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 7.

Što se tiče učešća **Brune Stojića u UZP-u**, odbrana smatra da mu se ne može pripisati odgovornost po osnovu učešća u bilo kakvom UZP-u. Naime, ne može se smatrati da je on na značajan način doprinio krivičnim djelima i da je imao namjeru ostvarivanja UZP-a.¹⁹⁸² Odbrana tvrdi da je optuženi vršio upravne i logističke funkcije, te da ni na koji način nije učestvovao u vojnim dejstvima i donošenju političkih odluka.¹⁹⁸³ U najvećem broju slučajeva nije ni znao za krivična djela koja mu se stavljaju na teret, a kada jeste, pokušavao je da preduzima mjere tako što je osnivao komisije koje na kraju nisu profunkcionisale jer on nije imao dovoljan autoritet.¹⁹⁸⁴ S druge strane, on nije sudjelovao u uvođenju represivnog sistema zatočeničkih centara.¹⁹⁸⁵

Naposljetku, po ocjeni odbrane, tužilaštvo nije – iako je bilo dužno da to uradi – dokazalo posebnu namjeru optuženog da se diskriminišu Muslimani.¹⁹⁸⁶

Kad je riječ o UZP-u drugog vida, odbrana tvrdi da optuženi nije imao nikakva ovlaštenja u vezi sa žrtvama navedenim u Optužnici, već da su se njegova ovlaštenja odnosila isključivo nad srpske zarobljenike.¹⁹⁸⁷ On je bio sasvim odvojen od **zatočeničkih**

¹⁹⁸¹ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 175 i dalje.

¹⁹⁸² Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 224.

¹⁹⁸³ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 223.

¹⁹⁸⁴ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 224.

¹⁹⁸⁵ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 226.

¹⁹⁸⁶ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 225; Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Kvočke i drugih*, 2. novembar 2001., par. 288, potvrđena Drugostepenom presudom u predmetu *Tužilac protiv Kvočke i drugih*, 28. februar 2005., par. 110. V. takođe Drugostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Stakića*, 22. mart 2006., par. 327, gdje je Žalbena vijeće zaključilo da, kako bi se potvrdio progon, moraju biti ispunjeni uslovi traženi za sve zločine protiv čovječnosti prema Statutu, a pored toga moraju se potvrditi radnja ili propust ii) kojima je izvršena činjenična diskriminacija, odnosno uskraćeno je ili povrijeđeno neko temeljno pravo definisano međunarodnim običajnim ili ugovornim pravom (*actus reus*, tj. objektivno obilježje bića krivičnog djela); te ii) koji su izvršeni hotimično, s namjerom diskriminacije po jednoj od zabranjenih osnova, tačnije, na osnovi rasne, vjerske ili političke pripadnosti (*mens rea*, tj. subjektivno obilježje bića krivičnog djela). Osim toga, "[n]ije dovoljno da optuženi bude svjestan da stvarno djeluje na način koji diskriminira, nego mora imati i svjesnu namjeru da diskriminira". Zatim, radnja mora imati za posljedicu činjeničnu diskriminaciju, diskriminacijska namjera sama po sebi nije dovoljna. Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Krnojelca*, 15. mart 2002., par. 435 i 432; Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Vasiljevića*, 29. novembar 2002., par. 248 i 245.

¹⁹⁸⁷ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 225.

centara, a prema sudskoj praksi Međunarodnog suda, *inter alia*, ovaj oblik odgovornosti primjeren je za osobe koje su radile *unutar samog* zatočeničkog centra.¹⁹⁸⁸

Kad je riječ o razgovoru u kojem se zagovaralo ponovno uspostavljanje Banovine (razgovor u kojem su učestvovali optuženi, **Mandić, Kvesić i Mićo Stanišić**),¹⁹⁸⁹ odbrana smatra da je to bila tek puka "šala", "zadirivanje" među bivšim kolegama. Osim toga, tužilaštvo nije koristilo cjelokupan razgovor, a u njemu ima izjava koje su oslobađajuće prirode.¹⁹⁹⁰ Ukoliko Vijeće prihvati taj razgovor kao vjerodostojan, onda mora da ga prihvati kao oslobađajući dokaz u korist optuženog.¹⁹⁹¹

Prije nego što predem na polje krivične odgovornosti Brune Stojića, smatram da je potrebno da se osvrnem na pomaganje i podržavanje koje je, po mom mišljenju, oblik odgovornosti primjeren u slučaju ovog optuženog.

Statutom je predviđen sljedeći oblik odgovornosti: "na drugi način pomog[ao] i podrža[o] planiranje, pripremu ili izvršenje nekog od krivičnih djela navedenih u članovima od 2 do 5 ovog Statuta". Najprije se postavlja pitanje da li se izrazima pomagati i podržavati određuju dvije ili samo jedna situacija. Neki smatraju¹⁹⁹² da taj izraz uključuje *aiding* (pomaganje) i *abetting* (podržavanje) i da obuhvata dvije situacije, dok se u praksi *anglosaksonskog* prava radi o jedinstvenoj cjelini, bez distinkcije unutar nje.

¹⁹⁸⁸ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 226; ocijenjeno je da je Kvočka, kao dežurni oficir u logoru Omarska, odigrao ključnu ulogu u upravljanju logorom i njegovom radu. V. Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Kvočke i drugih*, 2. novembar 2001., par. 404 do 407. Krnojelac je bio upravnik zatvora i u KP-domu je bio na položaju s najvećim ovlaštenjima. V. Prvostepena presuda u predmetu *Tužilac protiv Krnojelca*, 15. mart 2002., par. 97.

¹⁹⁸⁹ P 00185.

¹⁹⁹⁰ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 231; tužilaštvo se dobro pobrinulo da se tokom suđenja ne pomenu izvjesne stvari koje je Stojić rekao Stanišiću: P 00185: "Reci toj tvojoj budaletini, on nije normalan" i da Karadžić treba da se okani tih "iluzija". Naime, ako ovom presretnutom razgovoru treba pridati ikakvu težinu, onda je pravičan i nepristrasan tužilac morao pomenuti i Stojićevu reakciju na neke druge apsurdne Stanišićeve opaske: ("Prekinito više to, šta vam je?") i njegovo uporno uzdržavanje od uzvratanja na druge uvredljive komentare na račun Muslimana ili od izražavanja svog odobravanja s tim u vezi. Osim toga, u jednom trenutku Stojić se jasno distancirao od Stanišića kad je ovaj iznosio ekstremne stavove i izjavio da će se Srbi na kraju obračunati s Muslimanima: "Dobro, to ja ostavljam vama. Vaše te reseccije".

¹⁹⁹¹ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 230.

¹⁹⁹² Olivier de FROUVILLE, *Droit international pénal*, Editions Pedone, 2012.

Što se mene tiče, smatram da se radi o jedinstvenoj cjelini i da **pomagač i podržavalac** glavnom počiniocu pruža pomoć, podršku, saradnju, te da to čak može učiniti nečinjenjem. Međutim, osoba koja podstrekava, podstiče na počinjenje krivičnog djela, potpada pod drugi oblik odgovornosti, koji se u članu 7(1) definiše kao "poticanje".

Pomaganje i podržavanje se u međunarodnom krivičnom pravu smatra ekvivalentnim pojmu saučesništva. Pojam *aiding and abetting* ekvivalentna je tekovina *anglosaksonskog prava*, upravo je to pomaganje i podržavanje koje nalazimo u članu 7(1) Statuta.¹⁹⁹³

Pomaganje i podržavanje je oblik akcesorne odgovornosti, što znači da se nužno mora dokazati postojanje krivičnog djela koje je izvršio **glavni počinitelj**, a to je u našem slučaju **Jadranko Prlić** s obzirom na njegovo učešće, u svojstvu predsjednika vlade, u osmišljavanju planova koji su se mislili sprovesti.¹⁹⁹⁴

Sudska praksa Međunarodnog suda u vezi s **objektivnim obilježjem** pomoći će nam da jasno definišemo ovaj pojam:¹⁹⁹⁵

- potrebno je da postoji neksus između pomaganja odnosno saradnje i počinjenja krivičnog djela od strane glavnog počinioca (u sudskoj praksi se ne zahtijeva da je pomaganje bilo uslov *sine qua non* krivičnog djela);
- kako bi ovaj oblik bio potvrđen, dovoljno je da su pomaganje ili saradnja na značajan način ili putem značajnog učinka doprinijeli počinjenju krivičnog djela;¹⁹⁹⁶

¹⁹⁹³ U Prvostepenoj presudi u predmetu *Akayesu* pravi se razlika između ta dva pojma: "Između pomaganja i podržavanja, koji se mogu činiti sinonimima, ipak postoje izvjesne razlike. Pomaganje znači nekome pružiti konkretnu pomoć. Naprotiv, podržavanje podrazumijeva simpatiziranjem omogućiti počinjenje neke radnje.", par. 384 /484/.

¹⁹⁹⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 529.

¹⁹⁹⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 688–692; 673–687, Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija* par. 190 i dalje.

¹⁹⁹⁶ Drugostepena presuda II u predmetu *Tadić*, par. 229; Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija* par. 233; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 532–533.

- pomaganje ili saradnja ne moraju nužno biti pruženi u trenutku počinjenja krivičnog djela;
- ne traži se fizičko prisustvo pomagača ili podržavaoca u trenutku počinjenja krivičnog djela od strane glavnog počinioca, ali i sama činjenica njegovog prisustva može biti dovoljna za kvalifikaciju pomaganja i podržavanja ukoliko se dokaže da je to prisustvo imalo značajan uticaj na počinjenje krivičnog djela.

Pomaganje i podržavanje može se ostvariti **činjenjem**, ali i **nečinjenjem** – kada je pomagač i podržavalac imao zakonsku obavezu da djeluje, posebno u slučaju nadređenog lica.¹⁹⁹⁷

Subjektivno obilježje se, shodno sudskoj praksi, sastoji u saznanjima dviju vrsta:

- pomagač i podržavalac mora znati da njegovo činjenje ili nečinjenje pomaže u počinjenju krivičnog djela glavnog počinioca;
- pomagač i podržavalac mora biti svjestan bitnih obilježja bića krivičnog djela koje je počinio ili koje se sprema da počinio glavni počinitelj.¹⁹⁹⁸ Ukoliko se radi o više krivičnih djela, da bi pomagač i podržavalac podlijegao odgovornosti, ako je imao namjeru da omogući počinjenje, dovoljno je da je imao saznanje i samo o jednom od tih krivičnih djela.¹⁹⁹⁹

Bruno Stojić je bio najviši rukovodilac u strukturi vlasti HB direktno nadležan za oružane snage i imao je ključnu ulogu u pogledu vojne logistike i nabavljanja oružja i

¹⁹⁹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 47.

¹⁹⁹⁸ V. Drugostepena presuda u predmetu *Orić* par. 43, Drugostepena presuda u predmetu *Mrkšić i Šljivančanin*, par. 159.

¹⁹⁹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 50.

municije.²⁰⁰⁰ Imao je, *de jure* i/ili *de facto*, vlast, efektivnu kontrolu i značajan uticaj na sve aspekte vojnih i odbrambenih dejstava HVO-a.²⁰⁰¹

Bruno Stojića je **Mate Boban** 3. jula 1992. postavio na čelo Odjela obrane²⁰⁰² i, kao što stoji u uredbi o ustrojstvu i djelokrugu Odjela obrane, **ministar odbrane** je imao sva ovlaštenja nad vojnim aparatom odbrane Herceg-Bosne.²⁰⁰³

Bruno Stojić je kontrolisao finansijske resurse Herceg-Bosne. Imao je punomoć za račune otvorene na ime Republike,²⁰⁰⁴ po redovnoj dužnosti je ulagao zahtjeve za oslobađanje sredstava²⁰⁰⁵ i upravo je on bio ovlašten da ih zatim raspoređuje na terenu.²⁰⁰⁶ Odbrana je izjavila da je HVO HZ HB, a ne Odjel obrane, odgovarao za finansijske resurse oružanih snaga. Na primjer, 5. jula 1993., HVO HZ HB je ovlastio Odjel financija da procijeni kolika su sredstva potrebna za potrebe odbrane.²⁰⁰⁷ Istovremeno, Odjelu odbrane stavljani su na raspolaganje krediti i optuženi je imao ovlaštenje da odlučuje o rashodima i kreditima. Naime, 22. marta 1993., Mladen Naletilić mu je lično uputio zahtjev da se oslobode novčana sredstva za njegov bataljon. Bruno Stojić stoga ne može da izbjegne odgovornost u tom smislu.

Bruno Stojić je imao kontrolu nad fabrikama oružja u BiH,²⁰⁰⁸ kao i nad dostavljanjem oružja na teren.²⁰⁰⁹ Vijeće raspolaže dokumentima koji dokazuju da je optuženi, kako bi obezbijedio redovno snabdijevanje Herceg-Bosne, obavljao transakcije sa VRS-om²⁰¹⁰ i trgovcima oružjem u Njemačkoj.²⁰¹¹

²⁰⁰⁰ Stjepan Kljujić, T(f), str. 7971 i 7972.

²⁰⁰¹ Svjedok BA, P 09712, pod pečatom; Svjedok BH, T(f), str. 17492–17493, zatvorena sjednica; P 10217, pod pečatom, par. 27; Van der Grinter, T(f), str. 21027; Svjedok BF, T(f), str. 25784, zatvorena sjednica.

²⁰⁰² P 00297.

²⁰⁰³ P 00440.

²⁰⁰⁴ P 00098.

²⁰⁰⁵ P 01701.

²⁰⁰⁶ P 02615.

²⁰⁰⁷ 1D 01669, tačka 8, str. 3.

²⁰⁰⁸ P 00526; P 00527; P 07978.

²⁰⁰⁹ P 00316; P 01164, par. 3.

²⁰¹⁰ P 09820.

²⁰¹¹ P 02620.

Bruno Stojić je imao i **kontrolu** nad vojnom policijom HVO-a. Na osnovu internog pravilnika Ministarstva odbrane on je imao ovlaštenje za imenovanja na dužnost,²⁰¹² koje je više puta i iskoristio.²⁰¹³ Takođe, u više je navrata izvršio reorganizaciju jedinica vojne policije na terenu.²⁰¹⁴ Odbrana je izjavila da su operativni ogranci vojne policije i SIS-a zapravo bili pod nadležnošću oružanih snaga HVO-a i da su na Odjel obrane bili vezani samo na administrativnom nivou.²⁰¹⁵ Gledano u cjelini, nadležnost *de jure* nad sektorom bezbjednosti predstavljala je problem budući da uredbom iz oktobra nije bila jasno definisana njegova unutrašnja struktura,²⁰¹⁶ uslijed čega su postojala razmimoilaženja u pogledu obima nadležnosti tih dvaju pododsjeka.²⁰¹⁷ Međutim, ostaje činjenica da je **Bruno Stojić** imao kontrolu nad **administrativnim pitanjima** koja su se ticala vojne policije i da je po toj liniji pomagao operativnim jedinicama tako što je brigadama slao jedinice vojne policije.

Kad je riječ o djelima **deportacije** i **prisilnog premještanja**, dokazi pokazuju da je optuženi, iako nije neposredno izdavao naređenja da se čine krivična djela, znao šta se događalo na terenu, ali nije ništa učinio kako bi to spriječio. On je bio u potpunosti upoznat sa zbivanjima u Prozoru 1992. godine.²⁰¹⁸ Optuženi je čak direktno izdao dva naređenja u vezi sa događajima u Prozoru. Najprije je, 29. oktobra 1992., naredio da se izvrši reorganizacija vojnika na terenu,²⁰¹⁹ a zatim je, 1. novembra 1992., naredio da mu se podnese izvještaj o događajima u Prozoru,²⁰²⁰ što dokazuje da je znao šta se zbivalo i da je u to lično bio uključen. Međutim, kako je istakla odbrana, čini se da tužilaštvo nije

²⁰¹² P 02477.

²⁰¹³ P 03002; P 03487.

²⁰¹⁴ P 00875; P 03124; P 03146.

²⁰¹⁵ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 364; 2D 01333, imenovanje Valentina Ćorića na dužnost pomoćnika zapovjednika za sigurnosno-informativnu službu, koje je potpisao Mate Boban (13. april 1992.); 2D 02000, Davor Marijan, izvještaj vještaka, par. 30 (gdje se iznosi činjenica da je Boban u aprilu 1992. imenovao Ćorića na dužnost "pomoćnika zapovjednika Glavnog stožera za sigurnosno-informativnu službu", čime su sve jedinice vojne policije HVO-a stavljene u njegovu nadležnost.

²⁰¹⁶ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 365; P 00588.

²⁰¹⁷ Završni podnesak Stojićeve odbrane, par. 365; Vještak Marijan je skrenuo pažnju na događaj kada je izvršen pokušaj da se jedna bojna vojne policije potčini pomoćniku komandanta zaduženog za SIS, na što je uprava SIS-a uložila prigovor. P 01678, dopis, koji je potpisao Valentin ĆORIĆ, upućen zapovjedniku Operativne zone "Sjeverozapadna Hercegovina", koji se odnosi na zaključke sa sastanka održanog u Operativnoj zoni Sjeverozapadna Hercegovina u Tomislavgradu 9. marta 1993. (17. mart 1993).

²⁰¹⁸ P 00619; P 00653.

²⁰¹⁹ P 00670.

²⁰²⁰ P 00799.

uspijelo dokazati da je **Bruno Stojić** imao posebnu namjeru progona i diskriminacijskog tretmana Muslimana. Po svemu sudeći, optuženi, naime, nije izdao nijedno direktno **naređenje** za deportacije i premještanje. Međutim, on je, u smislu člana 7(1) Statuta, pružao pomoć jedinicama koje su djelovale na terenu putem logističke podrške u ljudstvu i materijalno-tehničkim sredstvima.

Bruno Stojić je radio na sprovođenju uredbe donijete nakon **ultimatuma HVO-a** od 15. januara 1993. kojim je bilo naloženo da se, shodno **Vance-Owenovom mirovnom planu**, jedinice ABiH u provincijama br. 3, 8 i 10 stave pod komandu Glavnog stožera HVO-a ili da te provincije napuste,²⁰²¹ a može podlijevati i odgovornosti za **hapšenja** i **deportacije** u **Mostaru** budući da je Ministarstvo obrane izdalo više naredbi u tom smislu,²⁰²² što znači da je on pomagao da se te mjere izvršavaju tako što ih je prosljeđivao operativnim jedinicama na terenu.

Bruno Stojić je bio odgovoran za funkcionisanje logora HVO-a, te posebno za postupanje sa ratnim zarobljenicima.²⁰²³ On je lično učestvovao u uspostavljanju logora i njihovog načina rada, konkretno, logora u **Dretelju**²⁰²⁴ i na **Heliodromu**.²⁰²⁵ Optuženi je lično donio **uredbu o osnivanju zatvora na Heliodromu**.²⁰²⁶ Po mom mišljenju, donošenjem takvih akata, on je sprovodio u djelo plan koji su, na višem nivou, osmislili **Mate Boban** i **Jadranko Prlić**, a putem pomoći koju je pružao na značajan je način doprinio njegovom ostvarivanju.

Dana 11. februara 1993. izdao je **uredbu** u vezi s postupanjem sa ratnim zarobljenicima u logorima i naredio da se poštuju Ženevske konvencije,²⁰²⁷ uredbu koja se očigledno nije poštovala, što je optuženi znao budući da je lično dobijao brojne izvještaje u kojima se govori o lošem postupanju²⁰²⁸ i prisilnom radu,²⁰²⁹ što dokazuje da je imao saznanja o tim

²⁰²¹ P 01146.

²⁰²² P 03181.

²⁰²³ P 00292.

²⁰²⁴ P 00893

²⁰²⁵ P 01818; P 01615

²⁰²⁶ P 00452.

²⁰²⁷ P 01474.

²⁰²⁸ P 02425; P 02458.

krivičnim djelima. Odbrana je izjavila da je optuženi imao ovlaštenja isključivo u vezi sa srpskim zarobljenicima,²⁰³⁰ što nije tačno s obzirom na uredbu o postupanju sa ratnim zarobljenicima,²⁰³¹ a ne samo sa Srbima. Uostalom, zašto bi on bio nadležan samo za **srpske** zarobljenike.

Kako se čini, **Bruno Stojić** je takođe znao za djela **protivpravnog uništavanja** imovine,²⁰³² a **MKCK** mu je lično uputio jedan izvještaj kako bi ga upoznao sa tim krivičnim djelima.²⁰³³ Po svemu sudeći, on je takođe naredio da se izvrši konfiskacija imovine i stanova u Mostaru.²⁰³⁴ Kad je riječ o situaciji u Mostaru, odbrana ističe da su i svjedoci optužbe i svjedoci odbrane izjavili da je situacija u Mostaru u to vrijeme bila "haotična".²⁰³⁵ Kako bi se obezbijedio smještaj za što veći broj izbjeglica, bilo je potrebno regulisati postupak dodjele napuštenih stanova. Iako se ta argumentacija može djelimično usvojiti jer, u slučaju sukoba, vlasti mogu izvršiti rekviziciju stanova, ipak je potrebno da se obezbijedi mogućnost za sudsko osporavanje takvih mjera, što ovdje nije bio slučaj.

Što se tiče odgovornosti optuženog, odbrana smatra da stoji činjenica da je **Stojić** doprinio izradi Uredbe o privremenom korištenju vojnih stanova na području HZ HB. U uredbi se utvrđuje postupak za privremenu dodjelu praznih, slobodnih ili napuštenih stanova porodicama vojnika. On je insistirao na tome da se detaljni lični podaci o novom korisniku stana saopšte dotadašnjem stanaru, čija su prava bila zaštićena budući da novi stanar nije sticao nikakva prava.²⁰³⁶ Iz teksta Uredbe jasno je proizlazilo da se tekst ne odnosi samo na stanare muslimanske nacionalnosti, već da se jednako primjenjuje na sve.

²⁰²⁹ P 03381, str. 7

²⁰³⁰ Završni podnesak odbrane, par. 225.

²⁰³¹ P 00292.

²⁰³² P 01351; P 01357, str. 6, P 01989.

²⁰³³ P 01989.

²⁰³⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 617–619.

²⁰³⁵ Martin Raguž, T, str. 31552; Milivoj Gagro, T, str. 2749.

²⁰³⁶ 2D 00993, dopis s pečatom i s potpisom Brune STOJIĆA, u prilogu uredbe o privremenoj dodjeli vojnih stanova na području HZ HB (20. januar 1993.), par. 1, 11 i 12.

Ja ne dijelim to mišljenje zbog njegove pozicije nadležnog lica, odnosno čelnog čovjeka **Odjela obrane**.

Kad je riječ o krivičnoj odgovornosti **Brune Stojića** po tačkama 2, 3, 4, 5, 19, 20, 22 i 23 Optužnice, smatram da dokazi ne omogućuju da se između njega i tih krivičnih djela uspostavi veza po osnovu pomaganja i podržavanja. Meni se čini očiglednim da nema nijednog dokaza na osnovu kojeg bi se van razumne sumnje moglo zaključiti da je on obezbjeđivao logističku podršku počiniocima krivičnih djela znajući da će oni činiti djela ubistva, hotimičnog lišavanja života, silovanja, seksualnog zlostavljanja, uništavanja i oduzimanja imovine, te pljačkanja.

Ja za njega ne mogu da potvrdim odgovornost na osnovu člana 7(3) Statuta jer on nije imao **direktnu disciplinsku nadležnost** nad počiniocima tih krivičnih djela, budući da su oni bili potčinjeni komandantu brigade ili komandantu operativne zone, odnosno načelniku stožera HVO-a.

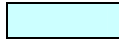

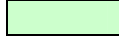

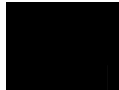

Iz tog razloga, Bruno Stojić treba da se na osnovu člana 7(1) Statuta proglasi krivim po tačkama 1, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 24 i 25 Optužnice. Naprotiv, po tačkama 2, 3, 4, 5, 19, 20, 21, 22 i 23 Optužnice treba mu se izreći oslobađajuća presuda.

U tabeli koja slijedi daje se opšti pregled krivične odgovornosti Brune Stojića:

ODGOVORNOST BRUNE STOJICA

TAČKE OPTUŽNICE	STAV TUŽILAŠTVA					STAV ODBRANE	ZAKLJUČCI SUDIJE ANTONETTJA	ZAKLJUČCI VEĆINE U VIJEĆU		DISPOZITIV	
	UZP I. vida	UZP II. vida (§ 224)	UZP II. vida (§ 225)	UZP III. vida	Ostali vidovi	Svi vidovi	Član 7(1)	UZP I. vida	UZP III. vida	Jednoglasno	Većinom
1	X				X	OP	X	X		X	
2				X	X	OP	OP	X	X		X
3				X	X	OP	OP	X	X		X
4				X	X	OP	OP		X		X
5				X	X	OP	OP		X		X
6	X		X		X	OP	X	X		X	
7	X		X		X	OP	X	X		X	
8	X		X		X	OP	X	X		X	
9	X		X		X	OP	X	X		X	
10	X	X			X	OP	X	X		X	
11	X	X			X	OP	X	X		X	
12	X	X			X	OP	X	X		X	
13	X	X			X	OP	X	X		X	
14	X	X			X	OP	X	X		X	
15	X	X			X	OP	X	X		X	
16	X	X			X	OP	X	X		X	
17	X	X			X	OP	X	X		X	
18	X	X			X	OP	X	X		X	
19	X				X	OP	OP	X			X
20	X				X	OP	OP	X		X	
21				X	X	OP	OP	X			X
22	X				X	OP	OP		X		X
23	X				X	OP	OP		X		X
24	X				X	OP	X	X		X	
25	X				X	OP	X	X		X	
26	X				X	OP					

Legenda

- Stav tužilaštva
- Stav odbrane
- Zaključci sudije Antonettja
- Zaključci većine u Vijeću
- Dispozitiv
- OP Oslobađajuća presuda
- U smislu Statuta, nepostojeća tačka Optužnice
- Tačke Optužnice za koje se zbog nedopuštene kumulacije ne može izreći osuđujuća presuda.

Analiza krivične odgovornosti Valentina Čorića

e) Krivična odgovornost Valentina Ćorića

Tužilaštvo navodi da se radnje, izjave i naređenja, kao i propusti **Valentina Ćorića**, te činjenica da je on šutke prelazio preko rasprostranjenih krivičnih djela počinjenih protiv Muslimana u Herceg-Bosni, mogu smatrati dokazima koji van razumne sumnje potvrđuju da je optuženi pristao uz opšti cilj da se putem počinjenja krivičnih djela u okviru udruženog zločinačkog poduhvata uspostavi teritorija Herceg-Bosne pod dominacijom Hrvata.²⁰³⁷

Tužilaštvo tvrdi da su, od **13. aprila 1992.**, sve jedinice vojne policije HZ HB bile pod komandom **Valentina Ćorića**, te da je, do **31. maja 1992.**, optuženi radio na dužnosti **načelnika Uprave vojne policije.**²⁰³⁸ On se starao za to da osobe koje regrutuje u vojnu policiju HVO-a budu "**ljudi odani hrvatskoj stvari i domovini**".²⁰³⁹

Valentin Ćorić je bio na različitim političkim dužnostima – **ministrom unutarnjih poslova HR HB** imenovan je krajem novembra 1993.,²⁰⁴⁰ članom Predsjedničkog vijeća HR HB 16. februara 1994.,²⁰⁴¹ **pomoćnikom predsjednika Vlade HR HB** 23. avgusta 1995.,²⁰⁴² a zatim i prvim čovjekom Vojne policije²⁰⁴³ koja je odgovarala za održavanje reda u jedinicama HVO-a i istrage o počiniocima krivičnih djela.²⁰⁴⁴

Tužilaštvo navodi da je **Valentin Ćorić**, tokom ljeta 1993., lično dobijao informacije o tome da kontrolni punktovi HVO-a služe za hapšenja i privođenja Muslimana.²⁰⁴⁵ Dana

²⁰³⁷ Završni podnesak tužilaštva, str. 377, par. 981.

²⁰³⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 984; P 00956, str. 3; P 00234, str. 10; 2D 01333.

²⁰³⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 993; P 08550, str. 2.

²⁰⁴⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 982; P 06837; P 06581, str. 26 do 29.

²⁰⁴¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 986; P 07876.

²⁰⁴² Završni podnesak tužilaštva, par. 986; P 09053, str. 5 i 6; P 10657, str. 2. Dana 25. maja 1993., Ćorić je predložen za predstavnika HVO-a u provincijskoj vladi provincije 8 prema Vance-Owenovom mirovnom planu: P 02509.

²⁰⁴³ Završni podnesak tužilaštva, par. 988; P 01053; T, str. 50954 (Zdenko Andabak); u svojstvu načelnika Uprave vojne policije, Ćorić je imao čin koji odgovara rangu brigadnog generala/general-bojnika: v. P 00978, str. 2.

²⁰⁴⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 987; P 00588, str. 41, član 137.

²⁰⁴⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 1000–1014; Svjedok BB, T, str. 17293 i 17294, zatvorena sjednica.

20. jula 1992., Valentin Ćorić je izdao naređenje da se postave kontrolni punktovi između **Čapljine i Ljubuškog**, a radi "kontinuirane kontrole ulaska ili izlaska u Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosna".²⁰⁴⁶

Tužilaštvo navodi da je **Valentin Ćorić** ignorisao krivična djela koja je počinila Kažnjenička bojna HVO-a.²⁰⁴⁷ Povezanost između vojne policije i "Kažnjeničke bojne" omogućila je dijelu pripadnika tih bojni da djeluju nekažnjeno, postupajući na način da su se predvidive posljedice u pogledu žrtvava zaista i ostvarile.²⁰⁴⁸

Optuženi je imao namjeru i odobravao uspostavljanje kriminalnog sistema u kojem su bosanski Muslimani protivpravno zatvarani i zlostavljani, te je rukovodio mrežom zatvora HVO-a u kojima su ti Muslimani držani u zatočeništvu. Zatočenički centri HVO-a funkcionisali su na sistematičan način kao mreža zatvora pod kontrolom **Valentina Ćorića**.²⁰⁴⁹

Tužilaštvo navodi da je **Valentin Ćorić** kontrolisao seljenje zatvorenika između zatvora HVO-a, kao i njihovo puštanje na slobodu, te da su pod njegovim rukovođenjem zatvori HVO-a funkcionisali kao objedinjeni sistem.²⁰⁵⁰ **Valentin Ćorić** je lično naredio puštanje na slobodu nekih zatvorenika s Heliodroma,²⁰⁵¹ iz Ljubuškog²⁰⁵² i Gabele.²⁰⁵³ Nijedan zatočenik nije mogao da ode s Heliodroma bez znanja vojne policije i njegovog odobrenja.²⁰⁵⁴

Odbrana tvrdi da su bojne vojne policije osnivane na nivou opština, odnosno na nivou operativnih zona. Shodno načinu funkcionisanja HVO-a na normativnom nivou, *de facto*

²⁰⁴⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 1008; P 00335.

²⁰⁴⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 1016.

²⁰⁴⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 1027. v. P 01517, P 03928.

²⁰⁴⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 1062. P 00677; P 00837, stavka (U), str. 8, P 04921; P 05117.

²⁰⁵⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 1078 i 1079. Dok je unakrsno ispitivao **Josipa Praljka**, optuženi je priznao da je imao ovlaštenje za puštanje zatvorenika na slobodu. T, str. 14963; Završni podnesak tužilaštva, par. 1080.

²⁰⁵¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 1081; P 02285.

²⁰⁵² Završni podnesak tužilaštva, par. 1081; P 03753.

²⁰⁵³ Završni podnesak tužilaštva, par. 1081; P 10187.

²⁰⁵⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 1081; P 09872, pod pečatom; P 03411; P 00352, str. 27.

nije postojao hijerarhijski odnos između Uprave vojne policije i bataljona vojne policije u operativnim zonama.²⁰⁵⁵ **Valentin Ćorić** je 13. aprila 1992. imenovan za pomoćnika zapovjednika Sigurnosno-informativne službe (SIS),²⁰⁵⁶ da bi se njegova funkcija potom preimenovala u "**načelnika Uprave vojne policije.**" Dužnosti Valentina Ćorića svodile su se isključivo na primjenu "administrativno-kadrovske politike" tog organa u jedinicama vojne policije koje su djelovale u operativnim zonama, dok su "operativno zapovjedništvo" nad bojnama vojne policije HVO-a, kako u smislu zadataka policije tako i u smislu redovnih borbenih dejstava, imali vojni zapovjednici odgovarajućih jedinica.²⁰⁵⁷

Tužilaštvo nije pokazalo **nad kim** je optuženi imao **kontrolu po hijerarhijskoj liniji**, on **nije imao efektivnu kontrolu** ni nad jedinicama vojne policije u brigadama ni nad pripadnicima vojne policije koji su djelovali u operativnim zonama i bili pod komandom zapovjednika tih zona.²⁰⁵⁸

Odbrana upozorava na to da tužilaštvo ne može da se poziva na član 7(3) Statuta kad je riječ o krivičnim djelima počinjenim **nakon** odlaska optuženog sa dužnosti (u novembru 1993.), bez obzira na to što tužilaštvo navodi da je on znao da će ta djela biti počinjena. Pored toga, odbrana tvrdi da, budući da nije postojao nikakav odnos subordinacije između optuženog i brigadne vojne policije, on potonjima nije bio nadređeni.²⁰⁵⁹

Tužilaštvo nije predložilo dokaze o osobama koje su učestvovala u UZP-u i o tome koja se tačno krivična djela mogu pripisati optuženom, a koja su bila prirodna i predvidiva posljedica njegovih postupaka.

²⁰⁵⁵ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 17 i 18.

²⁰⁵⁶ 2D 01333.

²⁰⁵⁷ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 17 i 18.

²⁰⁵⁸ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 57 do 58.

²⁰⁵⁹ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 85.

Nije postojao **zajednički plan**. Više svjedoka je izjavilo da nije postojao zajednički plan da se zatvore svi Muslimani.²⁰⁶⁰

Odbrana tvrdi da je HZ HB bila osnovana slijedom izvršenja uredbe usvojene 18. novembra 1991., ne u okviru nekakvog zločinačkog plana, već kao privremena zajednica uspostavljena kao reakcija na agresiju.²⁰⁶¹

Odbrana smatra da dokazi pokazuju da HVO nije stvorio nikakav plan usmjeren protiv bosanskih Muslimana. Odbrana kaže da se HVO tokom čitavog relevantnog perioda zalagao za blisku saradnju s ABiH, i to do te mjere da je HVO smatran sastavnim dijelom oružanih snaga Bosne i Hercegovine.²⁰⁶²

Drugi pak dokazi pokazuju da bosanski Muslimani nisu bili stigmatizirani ni inferiorizirani, već da su radili na dužnostima na svim nivoima upravnih organa HZ HB.²⁰⁶³

Odbrana tvrdi da je **Valentin Ćorić** organizovao strukovnu obuku za pripadnike vojne policije koja se sastojala u upoznavanju sa Ženevskim konvencijama.²⁰⁶⁴

Kad je riječ o odgovornosti optuženog u pogledu kontrolnih punktova, odbrana tvrdi da je **Valentin Ćorić** zapravo ulagao napore u to da sa Crvenim krstom sklopi sporazum kako bi se olakšalo propuštanje humanitarnih konvoja kroz kontrolne punktove na teritoriji HZ HB.²⁰⁶⁵

²⁰⁶⁰ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 154–156; Andrew Pringle T(f), str. 20649, 20650, 24259; 5D00110, par. 10.

²⁰⁶¹ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 162 i dalje. P 00079; P 00081.

²⁰⁶² Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 177; 1D 02432; P 00339; 1D 00507; 4D00410.

²⁰⁶³ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 181; 1D 00442; P 00672; P 00824.

²⁰⁶⁴ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 192; 5D05109.

²⁰⁶⁵ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 202; 5D00524.

Što se tiče odgovornosti optuženog u vezi sa zatvorima, odbrana smatra da dokazi pokazuju da je on uložio legitimne napore u okviru svojih ograničenih ovlaštenja kako bi zatvori funkcionisali u skladu sa zakonom.²⁰⁶⁶

Prije nego što detaljno obradim njegovu krivičnu odgovornost, moram ukratko da raspravim oblik odgovornosti koji mi se čini najprimjerenijim u njegovom slučaju, pomaganje i podržavanje, a na osnovu toga što je on pomagao glavnom počiniocu Jadranku Prliću. Posrijedi je isti oblik odgovornosti kao i u slučaju Brune Stojića i Berislava Pušića. Stoga će biti dovoljno da uputim na dio svog izdvojenog mišljenja gdje se razmatra taj oblik odgovornosti.

Dana 13. aprila 1992., sve jedinice vojne policije HZ HB stavljene su pod komandu **optuženog**, a do 31. maja 1992. **Valentin Ćorić** je radio na dužnosti načelnika Uprave vojne policije.²⁰⁶⁷ On se starao za to da osobe koje regrutuje u vojnu policiju HVO-a budu "ljudi odani hrvatskoj stvari i domovini".²⁰⁶⁸ **Valentin Ćorić** je imao razne političke funkcije – **ministrom unutrašnjih poslova HR HB** imenovan je sredinom novembra 1993.,²⁰⁶⁹ članom Predsjedničkog vijeća HR HB 16. februara 1994.,²⁰⁷⁰ **pomoćnikom predsjednika Vlade HR HB** 23. avgusta 1995.,²⁰⁷¹ te zatim prvim čovjekom Vojne policije,²⁰⁷² koji je bio zadužen za održavanje reda unutar jedinica HVO-a i za istrage u vezi s počiniocima krivičnih djela.²⁰⁷³

Kao što vidimo, optuženi je imao pažnje vrijednu **uzlaznu karijeru** budući da je od položaja načelnika Uprave vojne policije 1995. godine napredovao do pomoćnika predsjednika vlade. Činjenica da je radio na raznim funkcijama na visokom nivou

²⁰⁶⁶ Dio VII Završnog podneska Ćorićeve odbrane.

²⁰⁶⁷ P 00956, str. 3; P 00234, str. 10; 2D 01333.

²⁰⁶⁸ P 08550, str. 2.

²⁰⁶⁹ P 06837; P 06581, str. 26 do 29.

²⁰⁷⁰ P 07876.

²⁰⁷¹ P 09053, str.5 i 6; P 10657, str. 2. Dana 25. maja 1993., Ćorić je predložen za predstavnika HVO-a u provincijskoj vladi provincije 8 prema Vance-Owenovom mirovnom planu: P 02509.

²⁰⁷² P 01053; T, str. 50954 (Zdenko Andabak); u svojstvu načelnika Uprave vojne policije, Ćorić je imao čin koji odgovara rangu brigadnog generala/general-bojnika: v. P 00978, str. 2.

²⁰⁷³ P 00588, str. 41, član 137.

potvrđuje da je **Valentin Ćorić** imao intelektualne sposobnosti potrebne za obavljanje takvih dužnosti.

Vojna policija bila je stavljena u djelokrug i pod direktnu nadležnost **Brune Stojića**,²⁰⁷⁴ kome je optuženi morao svakodnevno slati izvještaje u vezi s bojnama vojne policije na terenu.²⁰⁷⁵

Valentin Ćorić je imao **ovlaštenja** nad vojnom policijom. Naime, on je određivao osnovnu politiku rada jedinica. Optuženi je dakle postavio organizaciju vojne policije i bio je **lično** angažovan u regrutovanju njenih pripadnika.²⁰⁷⁶

Vijeće raspolaže velikim brojem dokaza koji pokazuju da je **Valentin Ćorić** lično uspostavio kontrolne punktove na granicama i počeo da blokira humanitarnu pomoć. Na primjer, 7. decembra 1992., optuženi je **po naređenju Slobodana Praljka i Brune Stojića** postavio kontrolne punktove čije su posade činili pripadnici vojne policije.²⁰⁷⁷ Akcije te vrste izvođene su u više navrata tokom perioda na koji se odnosi Optužnica.²⁰⁷⁸ **Valentin Ćorić** je više puta naredio da se blokiraju humanitarni konvoji upućeni za ABiH a, kasnije, i za civilie.²⁰⁷⁹ Što se tiče odgovornosti optuženog u pogledu kontrolnih punktova, odbrana iznosi činjenicu da je **Valentin Ćorić** ulagao stvarne napore kako bi se sa **Crvenim krstom** sklopio sporazum u cilju olakšavanja propuštanja humanitarnih konvoja kroz kontrolne punktove na teritoriji HZ HB.²⁰⁸⁰ Doista, Vijeće raspolaže naređenjem koje je izdao optuženi da se dozvoli prolaz humanitarnih konvoja 9. februara 1993. godine.²⁰⁸¹

²⁰⁷⁴ P 01635

²⁰⁷⁵ P 01053.

²⁰⁷⁶ P 02991; P 00960; P 01362; P 00475.

²⁰⁷⁷ P 00876.

²⁰⁷⁸ P 01673; P 01331; P 01517.

²⁰⁷⁹ P 01134; P 05497, str. 4–7; P 05863.

²⁰⁸⁰ 5D 00524.

²⁰⁸¹ 5D 00524.

Optuženi je izdavao naređenja u vezi s raspoređivanjem vojne policije tokom borbenih operacija, putem **pretpočinjavanja**,²⁰⁸² a Vijeće raspolaže i dokazima koji pokazuju da Valentin Ćorić nije ništa preduzeo kada su pripadnici "Kažnjeničke bojne" HVO-a počinili krivična djela.²⁰⁸³ Te dvije bojne djelovale su **potpuno nekažnjeno**.²⁰⁸⁴ Obrana objašnjava da su bojne vojne policije osnivane na opštinskom nivou ili na nivou operativnih zona. Shodno načinu funkcionisanja HVO-a na normativnom nivou, *de facto* nije postojao hijerarhijski odnos između Uprave vojne policije i bojni vojne policije u operativnim zonama.²⁰⁸⁵ Odbrana smatra da tužilaštvo nije pokazalo nad kim je optuženi imao **kontrolu po hijerarhijskoj liniji**, on nije imao **efektivnu kontrolu** ni nad vojnom policijom u brigadama ni nad pripadnicima vojne policije koji su djelovali u operativnim zonama i bili potčinjeni komandantima tih zona.²⁰⁸⁶

Premda dva dokumenta (P02991 i P08550) potvrđuju vezu sa brigadama, smatram da su **ovlaštenja u pogledu discipline** bila u nadležnosti **operativnih zona**, bilo komandanta operativne zone bilo komandanta brigade, tako da se optuženom ne može pripisati bilo kakva odgovornost na osnovu **člana 7(3) Statuta**. Kad je konkretno riječ o djelovanju "Kažnjeničke bojne", nije dokazano da je on imao **bilo kakvu nadležnost** nad njom, pri čemu smatram da je očigledno da je ta jedinica bila pod neposrednom nadležnošću **Mate Bobana** ili barem zapovjednika operativne zone ili brigade kojoj bi bila pridodata. Istu argumentaciju sam ponudio u korist njemu hijerarhijski nadređenog **Brune Stojića**.

Činjenica da je **Valentin Ćorić** u nekoliko navrata bio obavještavan o krivičnih djelima koja su počinili pripadnici vojne policije – primio je, na primjer, izvještaj o nasilju u Mostaru počinjenom 23. juna 1993.,²⁰⁸⁷ nakon čega je izdao izvještaje o suzbijanju kriminaliteta u opštinama Herceg-Bosne²⁰⁸⁸ – nije dovoljno opravdanje da mu se pripiše odgovornost budući da on nije imao nikakva direktna ovlaštenja nad tim pripadnicima

²⁰⁸² P 02991; P 08550.

²⁰⁸³ Završni podnesak tužilaštva, par. 1016.

²⁰⁸⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 1027. v. P 01517, P 03928.

²⁰⁸⁵ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 17 i 18.

²⁰⁸⁶ Završni podnesak Ćorićeve odbrane, par. 57–58.

²⁰⁸⁷ P 03672.

²⁰⁸⁸ P 04058; P 04276.

vojne policije koji su bili potčinjeni drugoj komandi. Preduzimanje mjera ovdje je bio zadatak neposrednog starješine pod čijom su komandom ti pripadnici vojne policije bili.

Bez obzira na to, optuženi je imao namjeru i odobravao uspostavljanje sistema u kojem su bosanski Muslimani protivpravno zatvarani i zlostavljani, te je rukovodio mrežom vojnih zatvora HVO-a u kojima su ti Muslimani držani u zatočeništvu. Zatočenički centri HVO-a su funkcionisali na sistematičan način kao mreža zatvora pod kontrolom **Valentina Ćorića**.²⁰⁸⁹ On je kontrolisao seljenje zatvorenika između zatvora HVO-a, kao i njihovo puštanje na slobodu, pod njegovim rukovođenjem su zatvori HVO-a funkcionisali kao jedan objedinjeni sistem.²⁰⁹⁰ **Valentin Ćorić** je lično naredio puštanje na slobodu nekih zatvorenika sa **Heliodroma**,²⁰⁹¹ iz **Ljubuškog**²⁰⁹² i **Gabele**.²⁰⁹³ Nijedan zatočenik nije mogao da ode s Heliodroma bez znanja policije i njegovog odobrenja.²⁰⁹⁴

Brojni dokazi, osim toga, pokazuju da je vojna policija imala ovlaštenje za puštanje zatočenika na slobodu,²⁰⁹⁵ a Vijeće raspolaže dokumentima u kojima stoji da je **Valentin Ćorić** lično naredio puštanje na slobodu nekih zatočenika.²⁰⁹⁶ Dana 6. jula 1993., **Valentin Ćorić** je komandanta južnog sektora, **Nedjeljka Obradovića**, obavijestio da je samo vojna policija ovlaštena da pušta na slobodu zatočenike.²⁰⁹⁷ Dakle, to dokazuje da **Valentin Ćorić** jeste imao nadležnost nad zatvorima i zatočenicima. Vijeće čak raspolaže dokumentima koji pokazuju da je optuženi uspostavio sistem "**garantnih pisama**" i učestvovao u njemu.²⁰⁹⁸ On je takođe bio osoba ovlaštena da humanitarnim organizacijama izdaje dozvole za obilazak logora.²⁰⁹⁹

²⁰⁸⁹ P 00677; P 00837, stavka (U), str. 8, P 04921; P 05117.

²⁰⁹⁰ Dok je unakrsno ispitivao Josipa Praljka, optuženi je priznao da je imao ovlaštenje za puštanje zatvorenika na slobodu; T, str. 14963 (J. Praljak).

²⁰⁹¹ P 02285.

²⁰⁹² P 03753.

²⁰⁹³ P 10187.

²⁰⁹⁴ P 09872, pod pečatom, str. 77; P 03411; P 00352, str. 27.

²⁰⁹⁵ P 03201; P 02285

²⁰⁹⁶ P 03216; P 02285

²⁰⁹⁷ P 03220.

²⁰⁹⁸ P 10187.

²⁰⁹⁹ P 03292, pod pečatom; P 02601.

Međutim, šteta je što se strane u postupku nisu više bavile pitanjem **odnosa između vojne policije i vojnih ili civilnih tužilaca**. Naime, vojnopolicijska istraga se obično prvo vodi pod nadležnošću tužilaštva, a zatim istražnog sudije. U takvim okolnostima, pritvorenik koga drži vojna policija morao biti prijavljen **nadležnom tužiocu** koji je ovlašten da izda sve potrebne instrukcije u pogledu daljeg postupanja sa zatočenikom.

Dokazi pokazuju da je vojna policija učestvovala u djelima pljačkanja i uništavanja imovine Muslimana, kao i deportacijama.²¹⁰⁰ Postoje prijave u kojima se u vezi s incidentima uništavanja muslimanskih kuća direktno inkriminišu pripadnici vojne policije. Na primjer, 27. januara 1993., 3. brigada Odjela obrane izdala je izvještaj u kojem je navedeno da su pripadnici vojne policije palili sela.²¹⁰¹ Međutim, po mom mišljenju, vojni policajci, počinioci tih radnji, bili su potčinjeni komandi brigade, a **Valentin Ćorić** nije u trenutku počinjenja djela imao **efektivnu kontrolu** nad njima. Dana 21. juna 1993., **Valentin Ćorić** je lično dozvolio pripadnicima vojne policije da se usele u stanove civila.²¹⁰²

Iz tih razloga, Valentin Ćorić treba da proglašeni krivim za pomaganje i podržavanje po tački 1, tački 6, tački 7, tački 8, tački 9, tački 10, tački 11, tački 12, tački 13, tački 14, tački 15, tački 16, tački 17, tački 18, tačkama 24 i 25 Optužnice. Naprotiv, na osnovu člana 7(1) Statuta, po tački 2, tački 3, tački 4, tački 5, tački 19, tački 20, tački 21, tački 22 i tački 23 Optužnice treba mu izreći oslobađajuću presudu.

Tabela koja slijedi omogućuje da se preglednije prikaže njegova krivična odgovornosti na osnovu člana 7(1) Statuta, uz napomenu da mu se na osnovu člana 7(3) ne može pripisati nikakva odgovornost budući da su pripadnici vojne policije na terenu pripadali pod isključivu nadležnost komandanta odgovarajuće brigade koji je bio dužan da kazni počinioce krivičnih djela.

²¹⁰⁰ P 09677, pod pečatom.

²¹⁰¹ P 01330.

²¹⁰² P 02879; v. takođe P 06232.

ODGOVORNOST VALENTINA ĆORIĆA

TAČKE OPTUŽNICE	STAV TUŽILAŠTVA					STAV ODBRANE	ZAKLJUČCI SUDIJE ANTONETTIJA	ZAKLJUČCI VEĆINE U VIJEĆU			DISPOZITIV		Legenda
	UZP I. vida	UZP II. vida (§ 224)	UZP II. vida (§ 225)	UZP III. vida	Ostali vidovi	Svi vidovi	Član 7(1)	UZP I. vida	UZP III. vida	Član 7(3)	Jednoglasno	Većinom	
1	X				X	OP	X	X			X		Stav tužilaštva
2				X	X	OP	OP	X	X			X	
3				X	X	OP	OP	X	X			X	Stav odbrane
4				X	X	OP	OP		X			X	
5				X	X	OP	OP		X			X	Zaključci sudije Antonettija
6	X		X		X	OP	X	X			X		
7	X		X		X	OP	X	X			X		Zaključci većine u Vijeću
8	X		X		X	OP	X	X			X		
9	X		X		X	OP	X	X			X		Dispozitiv
10	X	X			X	OP	X	X			X		
11	X	X			X	OP	X	X			X		OP Oslobađajuća presuda
12	X	X			X	OP	X	X			X		
13	X	X			X	OP	X	X			X		U smislu Statuta, nepostojeća tačka Optužnice
14	X	X			X	OP	X	X					
15	X	X			X	OP	X	X		X	X		Tačke Optužnice za koje se zbog nedopuštene kumulacije ne može izreći osuđujuća presuda.
16	X	X			X	OP	X	X		X	X		
17	X	X			X	OP	X	X		X			
18	X	X			X	OP	X	X			X		
19	X				X	OP	OP	X		X		X	
20	X				X	OP	OP	X		X			
21				X	X	OP	OP	X				X	
22	X				X	OP	OP		X			X	
23	X				X	OP	OP		X	X		X	
24	X				X	OP	X	X			X		
25	X				X	OP	X	X			X		
26	X				X	OP							

Analiza krivične odgovornosti Berislava Pušića

f) Krivična odgovornost Berislava Pušića

Tužilaštvo navodi da dokazi pokazuju da je **Berislav Pušić** bio nosilac ovlaštenja da odlučuje o tome **ko** će biti zatvoren u zatočeničkim centrima HVO-a i da je on bio koordinator za razmjenu zatočenika, kao i da je neumoljivo radio na ostvarivanju teritorijalnih i demografskih ciljeva UZP-a "Herceg-Bosna" putem kriminalnih sredstava.²¹⁰³

Dokazi pokazuju da su optuženi **Prlić, Stojić i Ćorić** imali povjerenje u njega u vezi s ostvarivanjem zajedničkog cilja.²¹⁰⁴

Tužilaštvo navodi da je, u periodu prije jula 1993., **Berislav Pušić** imao važnu nadležnost nad razmjenom zatvorenika.²¹⁰⁵ Poslije 22. aprila 1993., nakon ofanziva HVO-a u srednjoj Bosni i Savićima/Doljanima, **Valentin Ćorić** je optuženog zadužio da, u ime vojne policije HVO-a, učestvuje u razmjeni svih "uhićenika".²¹⁰⁶ Pušić je imao veliki autoritet unutar HVO-a. Smatran je desnom rukom **Valentina Ćorića**.²¹⁰⁷

U avgustu 1993., optuženi je imenovan za **predsjednika komisije** koju je obrazovao **Bruno Stojić**, sa svrhom da se "svi pritvori i zatvori u kojima se drže ratni zarobljenici ili vojni pritvorenici stave u nadležnost ovlaštene komisije".²¹⁰⁸

Berislav Pušić je imao ovlaštenje da donosi odluke o tome koji će Muslimani biti zatočeni, protjerani ili deportovani,²¹⁰⁹ i pritom nije pravio nikakvu razliku između civila i vojnika.

²¹⁰³ Završni podnesak tužilaštva, par. 1190; P 08431 (B. PUŠIĆ je izjavio: "Po Vance-Owenovom planu, Hrvati su dobili svoj dio teritorije i oni su ga držali pod svojom kontrolom.").

²¹⁰⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 1192; Svjedok DZ, T, str. 26513, zatvorena sjednica.

²¹⁰⁵ Završni podnesak tužilaštva, par. 1195, 1196; P 00352, str. 17; P 01514.

²¹⁰⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 1196; P 02020, str. 2.

²¹⁰⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 1198; P 02601; Antoon Van der Grinten, T, str. 21028; P 02806, pod pečatom.

²¹⁰⁸ Završni podnesak tužilaštva, par. 1203; P 03995.

Tvrđi se da dokazi pokazuju da je **Berislav Pušić** znao, tolerisao, odobravao i podržavao djela zlostavljanja, prisilni rad i nehumane uslove.²¹¹⁰

Tužilaštvo navodi da je on naredio i odobrio prisilno premještanje velikog broja Muslimana iz HB u treće zemlje ili na teritorije pod kontrolom ABiH, na osnovu "garantnih pisama".²¹¹¹

Tužilaštvo ističe da je **Berislav Pušić** u razmjenama primjenjivao princip "jedan za jedan" i smatra da to pokazuje njegovo učešće i doprinos UZP-u.²¹¹²

Odbrana tvrdi da nije postojao nikakav **UZP**. Tužilaštvo nije ponudilo direktne dokaze o bilo kakvom eksplicitnom dogovoru između optuženog i drugih učesnika u vezi s ostvarivanjem dvostrukog cilja za koji tereti, tako da se tužilaštvo služi indirektnim dokazima i pokušava da napiše novu istoriju složenih događaja koje ne razumije.²¹¹³

Tužilaštvo UZP opisuje u suviše obimnom i širokom obliku.²¹¹⁴

Odbrana smatra da tužilaštvo pogrešno primjenjuje ili ne poznaje pravo jer, isključujući odgovornost optuženog za neka krivična djela iz UZP-a I. i II. vida premda zločinačka namjera mora biti zajednička, tužilaštvo pogrešno primjenjuje pravo. Naime, isključena krivična djela su dio zajedničkog cilja!²¹¹⁵

Odbrana tvrdi da nema nijednog dokaza koji bi pokazivao vezu **Berislava Pušića** sa nastankom UZP-a. Tužilaštvo čak nije bilo u mogućnosti da pribavi podatke kako o

²¹⁰⁹ Završni podnesak tužilaštva, par. 1209; P 04312; P 02535; P 03121; P 05083; P 06982; P 00352, str. 31. V. povjerljivi dodatak K.

²¹¹⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 1221.

²¹¹¹ Završni podnesak tužilaštva, par. 1230.

²¹¹² Završni podnesak tužilaštva, par. 1249–1250.

²¹¹³ Završni podnesak Pušićeve odbrane, par. 41 i dalje.

²¹¹⁴ Završni podnesak Pušićeve odbrane, par. 49 i dalje.

²¹¹⁵ Završni podnesak Pušićeve odbrane, par. 55 i dalje.

privatnoj biografiji, tako niti o profesionalnoj i političkoj karijeri optuženog u periodu od 1991. do 1994. godine.²¹¹⁶

Tužilaštvo nije uspjelo da jasno pokaže na kojem je položaju u lancu komandovanja **HVO-a** bio optuženi, koji nikada nije imao nikakvu političku funkciju u **HVO-u HZ HB**.²¹¹⁷

Kad je riječ o ulozi optuženog u vojnoj policiji tokom 1992. i 1993., odbrana smatra da dokazi pokazuju samo to da je on bio "**časnik kontrole**". Međutim, uz tu funkciju nisu išla nikakva ovlaštenja, odnosno tužilaštvo nije dokazalo ništa u tom smislu. Štaviše, samo tužilaštvo je podnijelo dokument koji pokazuje da je optuženi povučen iz vojne policije 1. aprila 1993. godine.²¹¹⁸

Odbrana smatra da optuženi, na osnovu svog položaja načelnika Službe za razmjenu, nije imao nikakva ovlaštenja u pogledu razmjene, zatočavanja i premještanja zatvorenika.²¹¹⁹ To je bio **civilni organ** koji ni *de jure* ni *de facto* nije imao nikakva ovlaštenja nad vojnim strukturama.

Odbrana tvrdi da tužilaštvo nije dokazalo da je Komisija, osnovana 6. avgusta 1993., postojala i radila: ta komisija je postojala samo na papiru. To je jedini razumni zaključak koji se može izvesti na osnovu dokaza predloženih na suđenju u vezi sa Komisijom od 6. avgusta 1993. godine.²¹²⁰

Kad je riječ o bilješci od 12. avgusta 1993.²¹²¹ u vezi sa zatočenicima i njihovim puštanjem na slobodu, to je lažan dokument na koji se niko u HVO-u nije obazirao.

²¹¹⁶ Završni podnesak Pušićeve odbrane, par. 66 i dalje.

²¹¹⁷ William Tomljanovich, T(f), str. 6402 i 6403. P 09545, str. 123 i 127, i Dodatak B.

²¹¹⁸ P 01773. Treba napomenuti da se u tom dokumentu naređuje brisanje Pušića sa spiska zaposlenih u vojnoj policiji i da se on imenuje za "časnika kontrole, pri upravi VP, ili za časnika za suradnju i kontakt sa suprotnom stranom u svezi s razmjenama zarobljenika". Josip Praljak je izjavio u svom svjedočenju da nije bio obavješten o tom imenovanju. Josip Praljak, T(f), str. 14916 i 14917.

²¹¹⁹ P 03191.

²¹²⁰ Završni podnesak Pušićeve odbrane, par. 95.

²¹²¹ P 04141.

Prije nego što detaljno prikažem Pušićevu krivičnu odgovornost, smatram da je potrebno da navedem oblik odgovornosti koji je najprimjereniji u njegovom slučaju, odnosno pomaganje i podržavanje na osnovu člana 7(1) Statuta. Analiza ovog oblika odgovornosti data je u dijelu posvećenom odgovornosti Brune Stojića i Valentina Ćorića.

Berislav Pušić je *de jure* bio nadležan za premještanje i zatočavanje Muslimana.²¹²² On je imao ovlaštenje da vrši selekciju zatvorenika za razmjenu.²¹²³ Dana 22. aprila 1993., **Valentin Ćorić** ga je imenovao za načelnika Službe za razmjenu "svih uhićenika".²¹²⁴ Dokazi pokazuju da je on to ovlaštenje koristio, posebno u slučaju žena, djece i tijela mrtvih.²¹²⁵

Dana 11. maja 1993., **Bruno Stojić** ga je imenovao za oficira za vezu između HVO-a i UNPROFOR-a,²¹²⁶ da bi ga **Jadranko Prlić** zatim – 5. jula 1993. – postavio na čelo Službe za razmjenu.²¹²⁷

Dakle, po svemu sudeći, **Berislav Pušić** je i prije jula 1993. imao važnu nadležnost u pogledu razmjene zatvorenika,²¹²⁸ a posebno nakon 22. aprila 1993., poslije ofanziva HVO-a u srednjoj Bosni i u Sovićima/Doljanima, kada ga je **Valentin Ćorić** odredio da u ime vojne policije HVO-a učestvuje u razmjeni svih "uhićenika".²¹²⁹ Uživao je veliki autoritet u HVO-u jer su ga smatrali desnom rukom **Valentina Ćorića**.²¹³⁰

Odbrana smatra da uz status optuženog kao načelnika Službe za razmjenu nisu išla nikakva ovlaštenja u vezi s razmjenom, zatočavanjem i premještanjem zatvorenika.²¹³¹

²¹²² P 01393; P 01605; P 01773; P 02020; P 02291.

²¹²³ P 01514.

²¹²⁴ P 02020, str. 2.

²¹²⁵ P 03652.

²¹²⁶ P 02291.

²¹²⁷ P 03208; P 03052.

²¹²⁸ P 00352, str. 17; P 01514.

²¹²⁹ P 02020, str. 2.

²¹³⁰ P 02601; Antoon Van der Grinten, T, str. 21028; P 02806, pod pečatom.

²¹³¹ P 03191.

To je bio civilni organ koji ni *de jure* ni *de facto* nije imao nikakvu nadležnost nad vojnim strukturama.

Kad je riječ o ulozi optuženog u vojnoj policiji tokom 1992. i 1993., odbrana smatra da dokazi pokazuju samo to da je on bio "časnik kontrole". Međutim, po osnovu te funkcije on nije imao nikakva ovlaštenja, odnosno tužilaštvo u tom smislu nije ništa dokazalo. Štaviše, samo tužilaštvo je podnijelo dokument koji pokazuje da je on povučen iz vojne policije 1. aprila 1993. godine.²¹³²

Po mom mišljenju, argumenti odbrane se ne mogu prihvatiti jer Vijeće raspolaže brojnim dokumentima koji dokazuju da je **Berislav Pušić** koristio ovlaštenja koja je imao u pogledu zatočenih Muslimanima. On je podnosio izvještaje²¹³³ i naređivao, u više navrata, preseljenje zatvorenika iz jednog zatočeničkog centra u drugi.²¹³⁴ Osim toga, dokazi pokazuju da je on imao **izvjesnu nadležnost** nad zatočeničkim centrima HVO-a jer je 8. avgusta 1993. imenovan za člana komisije Brune Stojića.²¹³⁵ Tako je bio u poziciji da izvrši uticaj kako bi se neki zatočeniци pustili na slobodu,²¹³⁶ posebno putem čuvenih "**garantnih pisama**". Optuženi je uveo taj postupak, na osnovu kojeg su puštani na slobodu izvjesni zatočeniци koji su mogli da dokažu da su vjenčani s hrvatskim državljanima i koji su potom morali da napuste teritoriju Herceg-Bosne.²¹³⁷

Dakle, dokazi pokazuju da je **Berislav Pušić** neposredno doprinio masovnoj **deportaciji** Muslimana u treće zemlje.²¹³⁸ Odbrana je iznijela da optuženi, kad je riječ o navodnom učešću **Berislava Pušića** u politici "etničkog čišćenja", iako jeste izdavao izlaznice bez kojih zatočenik nije mogao da bude pušten na slobodu, nije imao nikakvu vlast u

²¹³² P 01773. Treba napomenuti da se u tom dokumentu naređuje brisanje Pušića sa spiska zaposlenih u vojnoj policiji i da se on imenuje za "časnika kontrole, pri upravi VP, ili za časnika za suradnju i kontakt sa suprotnom stranom u svezi s razmjenama zarobljenika". Josip Praljak je u svom svjedočenju izjavio da nije bio obaviješten o tom imenovanju. Josip Praljak, T(f), str. 14916 i 14917.

²¹³³ P 04312.

²¹³⁴ P 02535.

²¹³⁵ P 03995.

²¹³⁶ P 08202; P 05952; P 02260.

²¹³⁷ P 06816; P 06436; P 07185, Slobodan Praljak, T(f), 14771– 14772.

²¹³⁸ P 07468, P 07141, P 04158.

odlučivanju o tome.²¹³⁹ U podnescima **Berislava Pušića** stoji da on nije učestvovao u pribavljanju **garantnih pisama** ili izdavanju tranzitnih viza. Dokazi pokazuju da se Ured za izbjeglice HZ HB, povezan u radu s Uredom za izbjeglice Republike Hrvatske i MKCK-om, starao za raseljene osobe kojima su bile potrebne **tranzitne vize**. Taj se argument ne može prihvatiti jer se iz analize dokaza vidi da je **on** odlučivao koji će zatočenik moći da se posluži tim garantnim pismima i upravo je on odobravao ili odbijao puštanje na slobodu. Premda smatram da garanta pisma, kao takva, nisu nešto zabranjeno, ostaje činjenica da je on morao da se stara za to da, prije svega ostalog, imalac garantnog pisma i članovi njegove porodice daju svoju ličnu saglasnost za odlazak u Hrvatsku.

Dokazi pokazuju da je on uveo politiku razmjene "**jedan za jedan**" što dokazuje da je imao potpunu nadležnost u pogledu zatočenika u centrima HVO-a.²¹⁴⁰ Štaviše, **Berislav Pušić** je neposredno naredio, i to u više navrata, da se zatočenici upute na **prisilni rad**²¹⁴¹ znajući da su zatočenici poslani na linije fronta, te da se stoga rizikuju njihovi životi.²¹⁴² Argumenti odbrane koji kažu da **Pušić**, po osnovu funkcija koje je imao, nije imao *de jure* nadležnost da naredi upućivanje na prisilni rad i da je tužilaštvo, kako bi dokazalo njegovu krivicu, imalo samo izjave svjedoka, a ne i dokumente, treba da se relativizuju jer je nepobitno to da je **Berislav Pušić** bio ovlašten da oslobodi bilo kojeg zatočenika, kao što potvrđuju izvještaji koje je on pisao u okviru komunikacija sa muslimanskom stranom.²¹⁴³

Po tački 1 Optužnice, ja mu ne mogu pripisati nikakvu diskriminaciju jer je njegov zadatak bio da se bavi isključivo Muslimanima, što znači da on nije djelovao u diskriminacijskom duhu. Što se tiče tačaka 2, 3, 4 i 5 Optužnice, smatram da je očigledno da on nije imao namjeru koja se traži za počinjenje krivičnih djela. Isto važi i za tačke Optužnice od 19 do 25. Takođe, budući da nije imao nikakvu komandnu i disciplinsku nadležnost, odgovornost na osnovu člana 7(3) Statuta ne može mu se pripisati ni po jednoj tački Optužnice.

²¹³⁹ Dio IV, odjeljak C, Završnog podneska odbrane.

²¹⁴⁰ P 06929; P 09848, pod pečatom; P 07411;

²¹⁴¹ P 02921, pod pečatom; P 01514; P 06805; P 03596; P 02918.

²¹⁴² P 03171.

²¹⁴³ Dio III Završnog podneska Pušićeve odbrane; P 07411.

Shodno tome, Berislav Pušić se treba proglasiti krivim po tački 6, tački 7, tački 8, tački 9, tački 10, tački 11, tački 12, tački 13, tački 14, tački 15, tački 16, tački 17 i tački 18 Optužnice.

Naprotiv, treba mu izreći oslobađajuće presude po tački 1, tački 2, tački 3, tački 4, tački 5, tački 19, tački 20, tački 21, tački 22, tački 23, tački 24 i tački 25 Optužnice.

U tabeli koja slijedi daje se sintetičan pregled tačaka Optužnice po kojima su mu izrečene osuđujuće presude i tačaka Optužnice po kojima bi, po mom mišljenju, trebalo da mu se izrekne oslobađajuća presuda:

ODGOVORNOST BERISLAVA PUŠIĆA

TAČKE OPTUŽNICE	STAV TUŽILAŠTVA					STAV ODBRANE	ZAKLJUČCI SUDIJE ANTONETTIJA	ZAKLJUČCI VEĆINE U VIJEĆU	DISPOZITIV	
	UZP I. vida	UZP II. vida (§ 224)	UZP II. vida (§ 225)	UZP III. vida	Ostali vidovi	Svi vidovi	Član 7(1)	UZP I. vida	Jednoglasno	Većinom
1	X				X	OP	OP	X		X
2				X	X	OP	OP	X		X
3				X	X	OP	OP	X		X
4				X	X	OP	OP	OP	OP	
5				X	X	OP	OP	OP	OP	
6	X		X		X	OP	X	X	X	
7	X		X		X	OP	X	X	X	
8	X		X		X	OP	X	X	X	
9	X		X		X	OP	X	X	X	
10	X	X			X	OP	X	X	X	
11	X	X			X	OP	X	X	X	
12	X	X			X	OP	X	X	X	
13	X	X			X	OP	X	X	X	
14	X	X			X	OP	X	X		
15	X	X			X	OP	X	X	X	
16	X	X			X	OP	X	X	X	
17	X	X			X	OP	X	X		
18	X	X			X	OP	X	X	X	
19	X				X	OP	OP	X		X
20	X				X	OP	OP	X		
21				X	X	OP	OP	X		X
22	X				X	OP	OP	OP	OP	
23	X				X	OP	OP	OP	OP	

Legenda

- Stav tužilaštva
- Stav odbrane
- Zaključci sudije Antonettija
- Zaključci većine u Vijeću
- Dispozitiv
- OP Oslobađajuća presuda
- U smislu Statuta, nepostojeća tačka Optužnice
- Tačke Optužnice za koje se zbog nedopuštene kumulacije ne može izreći osuđujuća presuda.

Ovo izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje ne bi moglo da bude napisano bez pomoći pravnika pripravnika, za rad kojih Međunarodni sud nije plaćao, a koji su bili na raspolaganju Pretresnom vijeću i meni dodijeljeni. U tom pogledu, želim da se zahvalim Delphine Miller na njenom doprinosu konačnoj verziji teksta.

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je mjerodavan tekst na francuskome.

/potpis na originalu/

Jean-Claude Antonetti,
predsjedavajući

Dana 29. maja 2013.

U Haagu (Nizozemska)

[pečat Međunarodnog suda]